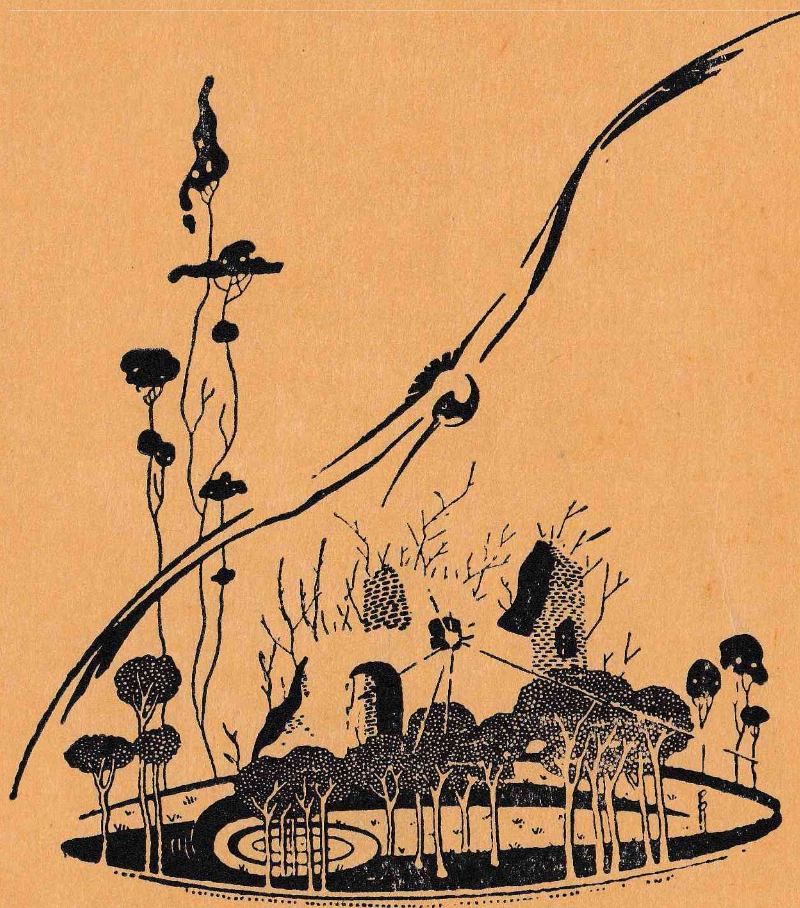
PRAEITIS

III tomas

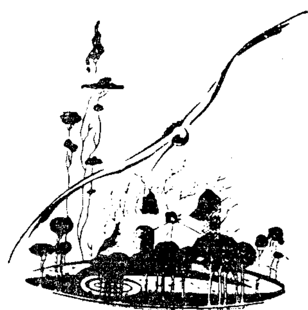

VILNIUS, 1992

LIETUVOS ISTORIJOS DRAUGIJA

PRAEITIS

III

VILNIUS
MOKSLO IR ENCIKLOPEDIJŲ LEIDYKLA
1992

Sudarė ir redagavo:

1939—1940 Augustinas JANULAITIS
Zenonas IVINSKIS
Konstantinas JABLONSKIS
1992 Bronius DUNDULIS (redaktorius)
Jūratė KIAUPIENĖ
Zigmantas KIAUPA (sudarytojai)

ISBN 5—420—00982—X
ISBN 5—420—00992—7

PRATARMĖ

Lietuvos istorijos draugija (1929—1941 m.) nemažai nuveikė istorijos mokslo darbų leidybos srityje. Tarp kitų parengė ir išleido du (1930 ir 1933 m.) tęstinio leidinio „Praeitis" tomus, buvo baigiamas rengti trečiasis tomas. Deja, dėl 1940—1941 m. įvykių, sovietinės ir hitlerinės okupacijos jo leidimo darbas nutrūko daugiau negu įpusėtas. „Praeities" trečiojo tomo rengimo ir leidimo peripetijos smulkiau išdėstytos į šį tomą įdėtame Jūratės Kiaupienės ir Zigmanto Kiaupos straipsnyje. Čia tepažymėsime, kad išliko ir parengėjams pavyko surasti penkių straipsnių atspaudus, vieno straipsnio korektūros lapus ir keturis kitus rankraščius.

1988 m. atsikūrusi Lietuvos istorijos draugija, atstovaujanti šiandieninės Lietuvos istorikams, norėdama tęsti geriausias Lietuvos istorijos draugijos leidybos tradicijas ir pagerbti savo pirmtakus, nutarė surinkti išbarstytą „Praeities" III tomo medžiagą ir ją paskelbti. Tai padaryti svarbu ir todėl, kad tam tomui rengti straipsniai, kurių mokslinė vertė neabejotina ir kurie mokslui tebėra aktualūs, tapę bibliografinėmis retenybėmis arba praktiškai visai neprieinami.

Trečiojo „Praeities" tomo medžiagą minimaliai redagavome: pakeitėme pasenusius, nebevartojamus žodžius, vienur kitur ištaisėme nelietuvišką sakinio konstrukciją, pabandėme, kur buvo įmanoma, rekonstruoti trūkstamas išnašas, o I. Kisino „Prof. Vaclovo Biržiškos bibliografiją" pateikiame nieko neredagavę, kaip to meto bibliografijos paminklą.

Šis tomas užbaigia LID „Praeities" seriją, paruoštą ir leistą 1929—1941 m. Trijose jos knygose atspausdinti 23 autorių straipsniai, šaltinių publikacijos, apžvalgos, recenzijos ir kt. Leidėjai, norėdami pagerbti visus „Praeities" autorius ir jų mokslinį darbą, į šį tomą greta medžiagos, paruoštos spaudai iki 1941 m., deda ir visų „Praeities" autorių biogramas.

1992 m. laidos rengėjai

ADOLFAS ŠAPOKA

PŘEMYSLO (OTTAKARO[1]) II ŽYGIAI Į PRŪSUS

1254—1255 m. ŽYGIS

Pirmąjį visuotinį prūsų sukilimą po sunkių ilgų kovų ordinui pasisekė galutinai numalšinti 1249—1253 m. 1249 m. nusilenkė pamedėnai[2] ir arčiau Aistmarių gyvenę dalys varmių ir natangų. Likusioji dalis Varmės ir Natangos su Bartais buvo nukariauta iki 1253 m. Nors 1249 m. gruodžio 29 d., grįžtančią iš Varmės ir Natangos, maršalo H. Botelio vedamą ordino kariuomenę netoli Kreuzburgo ties Kriukų kaimu ištiko didelis smūgis (ji žuvo iki paskutinio brolio), o tuo pasinaudodamas Pamario kunigaikštis Svantopolkas, nutraukęs prieš metus padarytą taiką ir sudaręs sąjungą su prūsais, pradėjo karą, tačiau ordino raudų sujaudintam popiežiui ėmus skelbti kryžiaus karą, ordinui pagalbon atvyko Brandenburgo

[1] Šitokio dvilypio vardo yra žinomi du Čekų karaliai. Čekiškas vardas yra Přemysl (skait. Pšemysl), o svetimas — Ottakar. Ir kalbamasis karalius (Přemyslo Ottakaro I anūkas) jaunystėje, kol dar buvo tik Moravijos markgrafas, žinomas tik Přemyslo vardu, bet gavęs dar Austrų kunigaikštystę, ir vėliau tapęs karaliumi, visuose dokumentuose, skirtuose Austrijai ir užsieniui, jau vadinamas Ottakaru. Dokumentuose, skirtuose jo čekiškiems kraštams, dažniausiai Přemysl arba Ottacarus qui et Přemysl. Yra užsilikęs net antspaudas, kurio vienoje pusėje yra užrašyta: „Premizl Dei Gracia Juvenis Rex Boemorum", o kitoje — „Otacharus Dei Gracia Dux Austrie Stirie". Taigi čekiškiems kraštams jis Přemyslas, o vokiškiems — Ottakaras. Dvilypio šio vardo kilmę gerai liudija kalbamojo karaliaus dėdė irgi Přemyslas. Viename jo duotame rašte sakoma: „...ab illustris memoriae regis Bohemorum patre nostro, Othacaro nomine, qui lingua Bohemica Premizl vocabatur" (*Erben*. Regesta... Bohemiae. Pars I (600—1253). Pragae, 1855. P. 387). O kitame rašte jis sako vėl: „...cum princeps simus et regio sanguine natus, filius scilicet inclitae memoriae Premisle, qui et Otacharus a Theutonicis vocabatur..." (*Ten pat*. P. 407). Šitokį dvigubą vardą įvedė čekų kronikininkai, o iš jų perėjo ir vėlesniųjų laikų istoriografijon. Apie tai rašo *dr. J. Kalausek*. Přemysl či Ottakar? // Sbornik historický vydaný na oslavu desitiletého trvaní „Klubu historického" v Praze. V. Praze, 1883. Čekų istorinėje literatūroje šis vardas rašomas dvejaip: Přemysl ir Přemysl Ottakar, bet pastaruoju laiku jau vartojama vien pirmoji forma (žr. vėliausią, pilniausią ir didžiausią čekų ir slovakų istorijos apžvalgą, parašytą 5 profesorių, spausdinamą IV tome leidinio „Čekoslovenská vlastivěda". Jo pirmoji dalis (638 psl.) jau išėjo 1932 m., o pabaiga turi pasirodyti netrukus). Rodos mums tinkamiausia bus vartoti čekišką to karaliaus vardą. Todėl, nors antraštėje dėl aiškumo pavartotas istoriografijoje įprastas ir Ottakaro vardas, toliau tekste bus vartojamas tik Přemyslas.

[2] Pamedėnai mūsų literatūroje dažniausiai vadinti pamedžionim arba pamežonim. Jų žemė šaltiniuose vadinama Pomesania, Pomezania, Pomezan. Rodos, teisingai bus nurodęs *dr. G. Gerullis* (Die altpreussischen Ortsnamen, gesammelt und sprachlich behandelt. Berlin; Leipzig, 1922), kad vokiečiai tą vardą bus išgirdę pirmiausia iš lenkų tariamą Pomedziania, kuris bus sudarytas iš Pa + median. Prūsiškai *median* — miškas. Mums, rodos, tiksliau vartoti lietuviškai ausiai artimesnį pamedėnai negu pamedianai (žr. *Būga K*. Lietuvių kalbos žodynas. K., 1924. T. 1. P. LXVII).

markgrafas, Messerburgo vyskupas, Anhalto kunigaikštis bei daugelis smulkesnių Vokietijos riterių, ir sąjungininkai neatlaikė. Svantopolkas 1253 m. atnaujino taiką senomis sąlygomis. Varmiai su Natangais ir Bartais nusilenkė[3]. Dabar ordinui beliko nukariauti tik Sembus, Galindus ir Nadruvius su Skalviais. Pirmiesiems spaudimą teko pakelti Sembams.

Bandymai nukariauti Sembą buvo daromi jau seniai, bet vis nesisekdavo. Ordinas, pats vienas visko nepajėgdamas, buvo pasiryžęs tam pasinaudoti jėgomis iš šalies.

Galingas tų laikų prekybos miestas Lübeckas, stengdamasis suimti į savo rankas visą Baltijos jūrų prekybą, į savo kolonijų tarp Vyslos ir Nevos grandinę sumanė įjungti ir gintaro kraštą. Jis ėmė derėtis su ordinu įkurti Semboje savo koloniją. Prūsų krašto magistras H. von Wida 1242 m. gruodžio 31 d. sutiko tai kolonijai ne tik pripažinti prašomas laisvo miesto teises, bet dar pažadėjo užleisti jam nuo pusės ordino gaunamų $^{2}/_{3}$ žemių[4], o Lübeckas už tai sutiko sudaryti su ordinu gynimosi ir puolimo sutartį prieš pagonis ir visus priešus, kurie Sembą pultų[5]. Bet kolonija dėl nežinomų priežasčių nebuvo įkurta. Gal neleido sembai, gal Lübeckas nesiryžo dėl kilusio prūsų sukilimo ir ordino karo su Svantapolku. Tik 1246 m. Lübeckas vėl atnaujino pastangas, ir atvykę jo atstovai sudarė su ordinu sutartį, pagal kurią ordinas pats pasižadėjo pastatyti prie Pregelio miestą ir duoti jam $^{1}/_{6}$ Sembos žemių. Tačiau miestas nebus laisvas, bet gyvens Kulmo teise, ir miestiečiai eis ordino kariuomenėn. Taigi sąlygos Lübeckui daug nepalankesnės negu buvo žadamos 1242 m. Miestas dabar negauna laisvų teisių ir žemės jam duodama tik pusė to, kiek buvo žadama 1242 m. Šį kartą Lübeckas vis dėlto ryžosi ir suruošė į Sembą mažą ekspediciją, kuri paplėšikavo, parsivežė namo kiek belaisvių, bet tuo viskas ir pasibaigė. Kolonija liko neįkurta[6].

Paties ordino pastangos nukariauti Sembą prasideda 1252—1253 m. žiemą. Tada buvo padarytas pirmasis žygis. Kariuomenė, vedama Christburgo komtūro H. von Stangės, iš Balgos per užšąlusias Aistmares žygiavo Sembos gilumon, bet, paėjus vos porą mylių, ties Girmavos kaimu jai pastojo kelią sembai ir sulaikė. Nors didelių nuostolių padaryta nebuvo, bet žuvus vadui ordino kariuomenė grįžo nenuveikusi nieko[7]. Tačiau rūpesčiai tuo nesibaigia. Nukariauti Sembą ordino plane buvo pirmaeilis darbas. Ordinui rūpėjo pasiekti 1252 m. livoniškės jo šakos pastatytąją Klaipėdos pilį, o sembai čia buvo ant kelio. Jie neprileido prie Klaipėdos ir grasė ją išgriauti. Dėl to jau tais metais aptinkame net du sembų vysku-

[3] *Ewald A. L.* Die Eroberung Preussens durch die Deutschen. Halle, 1884, Bd. 3. S. 3—4; *Lohmeyer K.* Geschichte v. Ost. und Westpreussen. Aufl. 3. Gotha, 1898. Bd. 1. S. 105.

[4] Ordinas iš visų nukariaujamų žemių gaudavo 2/3, o 1/3 gaudavo krašto vyskupas.

[5] *Lohmeyer K.* S. 113; *Ewald A. L.* Bd. 2. S. 212—218.

[6] *Ten pat.*

[7] *Ewald A. L.* Bd. 3. S. 3—4; *Lohmeyer K.* S. 115.

pus (žinoma, in partibus infidelium). Vienas turbūt popiežiaus skirtas, o antras pasikviestas arkivyskupo Alberto. 1254 m. sutinkame jau ir Sembos komtūrą Burchardą von Hornhauseną, kuriam, be abejo, buvo pavesta rūpintis krašto nukariavimu, o ne administravimu[8]. Bet karingųjų sembų, matyt, buvo gana daug, ir vienam ordinui neįveikiami. Reikėjo laukti paramos iš svetur. Pagaliau 1254—1255 m. žiemą ji atėjo. Svarbiausias talkininkas buvo Čekijos valdovas (tuo laiku karaliumi dar nevainikuotas) Přemyslas.

Imperija tuo tarpu gyveno sunkų sumaišties laikotarpį, žinomą didžiosios tarpkaralės vardu (1245—1273). Hohenštaufų imperatorių kova su Romos kurija baigėsi pastarosios laimėjimu. Imperijoje ryškią persvarą gavo popiežiaus partija, vadinamieji gvelfai. Jų priešams gibelinams iškovoti imperatoriaus sostą paskutiniam Hohenštaufų šeimos nariui, dar vaikučiui Konradinui, nesisekė. Po Henriko, vadinamo kunigų karalium (Pfaffenkönig), vokiečių karaliumi popiežiaus ir dvasininkų elektorių pastangomis buvo paskelbtas Olandijos Vilhelmas. Po ilgų karinių ir diplomatinių kovų jam pagaliau buvo pasisekę sustiprinti savo padėtį bent Reino krašte. Kiti kraštai daugiausia laikėsi rezervuotai. Jei neveikė prieš jį, tai ir nerėmė. Aiškiai prieš buvo pasisakę tik Konradino dėdės, Bavarijos kunigaikščiai. Čekų Přemyslas II oficialiai jį buvo taip pat pripažinęs[9].

Přemyslas II, 1252 m. vesdamas vienturtę Austrijos kunigaikščio Leopoldo dukterį, imperatoriaus Fridricho II sūnaus Henriko VII našlę Margaretą, tapo Austrijos kunigaikščiu. Tas jį įtraukė į ilgą karą su kitu pretendentu į Austrų kunigaikštystės palikimą, Vengrijos karaliumi Bela IV. 1253 m. rudenį mirus tėvui Vaclovui, Přemyslas gavo ir Čekiją su Moravija. Tada Bela pasijuto žymiai silpnesnis ir susitaikė (1254 m. balandžio 3 d.)[10]. Sumanus ir apsukrus Přemyslas dabar tapo didelės valstybės valdovu, bene galingiausiu iš visų imperijos narių, dėl to jam ir norėjosi vyrauti. Tam jis ima derintis prie Romos kurijos. Manydamas, kad imperijos kova su popiežiumi yra pasibaigusi pastarojo laimėjimu, jis, gibelino sūnus, jaunystėje ir pats gibelinas, prisideda prie gvelfų.

Dar prie gyvos tėvo galvos jis sutarė su kurija ne tik pats pereiti jos pusėn, bet prikalbėti ir tėvą. O kai po 5 dienų jam padarius tą pasižadėjimą tėvas mirė, 1253 m. gruodžio 8 d. jis prieš nunciją ir Čekijos bažnyčios dignitorius prisiekė ir kaip Čekijos bei Moravijos valdovas, pasižadėdamas Vilhelmą remti tol, kol jis bus popiežiaus malonėje. Nuo tada visą gyvenimą liko nuolankus popie-

[8] Sutikti su *M. Perlbachu* (Preussische Regesten. Königsberg, 1876. N 449, 483, 485, 486), kuris iš esamo komtūro jau sprendžia Sembą buvus nukariautą 1253—1254 m. žiemą, negalima.

[9] *Kempf J.* Geschichte des Deutschen Reiches während des grossen Interregnums. Würzburg, 1893. S. 150—161; *Novotný V.* České dějiny. T. 1, kn. 4. S. 30—45 (autoriui 1932 m. mirus, ši knyga liko nebaigta. Rašant čia naudotasi lankais).

[10] *Fontes Rerum Bohemicarum* (toliau — FRB). Praha. 1884. Bd. 2. P. 289; *Bachmann Ad.* Geschichte Böhmens. Gotha, 1899. Bd. 1. S. 548—554.

žiui[11]. Popiežius Inocentas IV už tai paėmė jį ypatingon savo globon, uždrausdamas vyskupams be specialaus savo leidimo mesti jam ekskomuniką[12].

Tačiau Přemyslo nuolankumas kurijai nereiškė, kad be sąlygų bus jai pasidavęs, taip pat nerodė, kad jis atsižadėjo savarankiškos politikos: priešingai, stengdamasis būti artimas kurijai, jis laukė paramos savo planams. Daugiausia tikėjosi iš to laimėsiąs savo santykiuose su imperija.

Ir kai 1254 m. vasarą Kölno arkivyskupas Konradas ir Flandrijos markgrafienė Margareta iškėlė planą pakeisti Vilhelmą Přemyslu, šis jau manė esąs netoli tikslo. Ir neatsitiktinai turbūt tų metų lapkričio 17 d. vieną raštą jis datuoja šitaip: „Romos sostą valdant popiežiui Inocentui ketvirtajam, esant neužimtam imperatoriaus sostui, karaliaujant karaliui Vilhelmui“[13]. Jam rūpėjo gauti imperatoriaus sostą, bet nebuvo noro laužyti popiežiui duotą priesaiką ir be laimėjimo garantijų mestis į partijų kovas. Todėl jis paskelbė priimsiąs vainiką tik tokiu atveju, jei Vilhelmas jo pats išsižadės. Gautus tuo reikalu laiškus jis persiuntė Vilhelmui, kuris pamatęs esąs apleidžiamas kaip tik tų, kurie jį iškėlė, paliaubų laikui baigiantis ir gresiant naujam karui su Flandrija, jau buvo pasiruošęs atsisakyti sosto[14]. Přemyslui dabar buvo labai svarbu palankus popiežiaus žodis. Norėdamas pasirodyti ištikimas bei uolus bažnyčios reikalų gynėjas, žodžiu, norėdamas įsiteikti kurijai, jis išsiruošė pagalbon vokiečių ordinui į Prūsus[15]. Kitaip paaiškinti jo šio žygio tikslo negalima[16].

Negausių šaltinių minimas, šis žygis kelia daug neaiškumų. Apie pasiruošimą žygiui, apie tiesioginį akstiną jį atlikti žinių nėra. Galima tik spėti, kad prie to galėjo prisidėti apsilankymas Čekijon ordino didžiojo magistro Poppo von Osterna, kuris žinomas čia buvus 1254 metų spalio mėnesį. Taip pat turbūt neatsitiktinai kiek anksčiau Moravijoje lankėsi Varmės vyskupas Anzelmas. Přemyslas ir jo žygio dalyvis Olomouco (vok. Olmütz, Moravijoj) vyskupas Brunonas turbūt kaip tik tada bus priėmę krikštą[17].

[11] *Novotný V.* S. 13, 30, 32.

[12] *Ten pat.* 1254.III.16.

[13] *Emler J.* Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pragae, 1882. T. 2. N 42. „... Presidente sedi romane papa Innocencio quarto, vacante imperio, regnante rege Wilhalmo...“

[14] *Kempf J.* S. 156—160; *Novotný V.* S. 39—40.

[15] *Novotný V.* S. 23.

[16] *J. Kempf* tokio reikalo nenumatydamas, stebisi, kurių galų jis ten vyko, kai čia, imperijoje, jo reikalai taip puikiai klostėsi (P. 160).

[17] *Novotný V.* S. 22. Tiesa, *M. Perlbachas* mano, kad žygis buvęs suorganizuotas popiežiaus, ir vyriausiu vadu Přemyslą paskyręs taip pat popiežius (N 485, 486). Bet jis klysta. Dokumentai, iš kurių jis daro tokią išvadą, yra Vatikano archyve, žinomame Martino de Ebulo formuliarų rinkinyje, be datos. Juos skelbdamas *J. Emleris* (N 45, 46) pridėjo 1254 m. datą. *M. Perlbachas* juo tiki. Tačiau jau *J. Gollis* [Přemysla Otakara II druha výprava křižova... // Časopis Matice Moravské. 1891. S. 105 ir K. Otakars von Böhmen zweiter Kreuzzug // Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung. 1902. Bd. 23.

Pagrindiniai šio žygio šaltiniai yra vadinamieji Annales Ottacariani, Senoji Olyvos ir Dusburgo kronikos. Kitos kronikos jį kad ir primena, bet smulkiai nenupasakoja.

Kaip pasakoja vadinamieji Otakaro analai (to pat meto kronika), į žygį Přemyslas išsiruošęs 1254 m. gruodžio 14 d.; Kalėdas praleidęs Breslave; čia prie jo prisijungęs Brandenburgo markgrafas Ottonas III; toliau vykę į Prūsus kartu [18]. Iš vėlesnių datų žinoma, kad 1255 m. sausio 17 d. Přemyslas buvo Elbinge. Čia davė raštą, patvirtinantį visas senąsias ordino privilegijas Čekijoje bei Moravijoje ir Austrijoje, kur šis jau turėjo įsigijęs daug turtų [19]. Vasario 6 d., kaip pasakoja tie patys analai, jis jau buvo grįžęs į

S. 233—235 (toliau tuos straipsnius žymėsime žurnalų inicialais — ČMM ir MIÖG)] visai patikimai įrodė, kad tie raštai yra rašyti jau po Durbės kautynių arba net prasidėjus antrajam prūsų sukilimui, taigi ne anksčiau kaip 1260—1261 m. Reikia sutikti su *J. Golliu (Ten pat)*, taip pat su juo sekusiais *J. Šusta* (První výprava Přemysla II Otakara do Prus // Sborník věnovaný J. Bidlovi... k 60-tym narozeninam. Praha, 1928. S. 227) ir *V. Novotný* (S. 153), kurie tuos laiškus skiria 1261 m. pradžiai, Aleksandro IV pontifikato pabaigai (+1261 m. gegužės 21 d.). *Dr. J. Stakauskas* (Kryžiaus karai prieš žemaičius XIII-me amžiuje // Vairas. 1933. P. 473), kuris skaitė dokumentus Emleriu pasekusių *Philippi-Wölky* (Preussisches Urkundenbuch. Bd. 1. N 296, 297) publikacijoje, 1254 metų datos taip pat nepriima, bet, skirdamas juos 1256 ar 1257 m., paankstina. Juk dokumento žodžiai „...*multi ex fratribus* ordinis s. Mariae Theuton, pro fidei negotio promovendo fuerant in illis partibus per manus infidelium, sicut ad nostrum auditum pervenerat, *interempti, neophitorum multitudine partium earumdem damnabiliter in errorem pristinum relabente...*" gali tikti tik Durbės kautynėms (1260 m. liepos 13 d.).

Dr. Stakauskas keletą čia minimų straipsnių yra sudėjęs į vieną knygą: „Lietuva ir Vakarų Europa XIII-me amžiuje". Kaunas, 1934. Rengdamas šią knygą *dr. Stakauskas* yra skaitęs ir šį autoriaus straipsnį, kuris tuo metu buvo jau spaustuvės surinktas, tačiau dėl techninių kliūčių negalėjo iki šiol pasirodyti. Šis straipsnis buvo parašytas dar 1932 m., tai vėlesnėje literatūroje kalbamuoju klausimu pareikštos nuomonės čia neliečiamos. Dėl šioje išnašoje minimų dokumentų *dr. Stakauskas* savo knygoje tebesilaiko tos pačios nuomonės. Žr. P. 174, 175.

[18] *FRB.* P. 308—309; *Scriptores Rerum Prussicarum* (toliau — *SRP*). Leipzig, 1861. Bd. 1. V priedas prie *Dusburgo* kronikos. *Halecki O.* Kwartalnik historyczny. 1913. N 27. P. 227 klaidingai tvirtina, kad 1255 m. sausio 2 d. Přemyslas tebebuvęs Brno. Dokumentas, kuriuo jis remiasi, yra ne 1255, o 1259 m. J. Emleris tą patį dokumentą atspausdino du kartus: Nr. 47 kaip 1255 ir Nr. 209 kaip 1259 m.

[19] *Philippi-Wölky.* Preussisches Urkundenbuch (Politische Abteilung). Bd. 1. N 305. *Dr. J. Stakauskas* (Kryžiaus karai prieš žemaičius XIII-me amžiuje // Vairas. 1932. P. 297) šį dokumentą traktuoja kaip išdavą Přemyslo pastangų paimti vokiečių ordiną savo protektoratan, kurio ordinas, bijodamas pakliūti Čekijos vasalitetan, turėjęs kratytis. Tai be abejo klaidinga. Ordinui, kaip surištam ypatingais ryšiais su popiežiumi, ir imperatoriaus vasalui, pakliūti Čekijos vasalitetan juridiškai buvo negalima. Faktiškoji to laiko politinių jėgų konsteliacija įstumti jį į šitokį vasalitetą irgi negrėsė. O kalbamasis dokumentas yra be abejo ordino išprašyta privilegija jo turtams Přemyslo valdomose žemėse. Kad karalius tuos jo turtus paėmė savo globon ir atleido nuo daugelio naštų valstybei, dėl to ordinas, žinoma, nemalonumų neturėjo. Panašių privilegijų ordinas pasirūpindavo gauti iš visų valdovų, kurių žemėse jis tik turėjo turtų (žr. *Strehlke E.* Tabulae ordinis Theutonici. Berolini, 1869). O kaip žinome, daug jo turtų buvo išmėtyta visuose vokiškuose kraštuose ir Italijoje. (Jau minėtoje savo knygoje *dr. Stakauskas* šios nuomonės nebesilaiko.)

Silezijos ir Moravijos pasienį Opavoj (Troppau)[20], o vasario 18 d. jau buvo Brno[21].

Patį žygį Prūsuose minėtos kronikos nupasakoja šitaip. Iš Elbingo visa kryžiuočių kariuomenė, kurios, žinoma, gal bent dešimteriopai savo laiko papročiu perdėdamas Dusburgas priskaito net per 60 000[22], vykusi į Balgą, o iš ten į Sembą. Balgoje užtikę kažkokį senį prūsą Gedūną, Visgaudo iš Medenos tėvą, kuris Přemyslo užklaustas, ar galįs jis su tiek kariuomenės ryžtis kovoti su sembais, atsakęs, kad su tokia kariuomene galįs eiti kur tik panorės. Už tokį padrąsinimą Přemyslas jam davęs visą jo šeimą nuo kryžeivių saugojantį raštą. Bet Gedūnas grįžęs namo per vėlai. Šeimą radęs išžudytą, trobas sudegintas, turtą išplėštą[23]. Kryžeiviai, matyt, šėlo gerokai. Plėšimą ir deginimus akcentuoja visos kronikos. Pvz., tų pat laikų vadinamieji Prahos analai apie žygį tiek ir težino, kad Přemyslas su Ottonu įžengę Prūsijon niokoję kraštą, deginę sodybas ir plėšę bei žudę, nežiūrėdami nei lyties, nei amžiaus[24]. Net Dusburgas ir Senoji Olyvos kronika, kurie pripasakoja toliau tiek gražių apaštalavimo darbų, anksčiau nupasakoja plėšimus. Dusburgas, pažymėjęs, kad kariuomenė į Sembą įžengusi per Medeną, sako: „. . . ir viską, kas tik gali degti, sudeginę, paėmę belaisvėn ir išžudę daugelį žmonių ten pat pernakvojo. . .“[25] Toliau žygiavę į Rudavą, kur nugalėję sembus ir išgriovę jų pilį. Po to atvykę nusilenkti krašto vyresnieji ir prašę Přemyslo malonės. Iš jų buvę paimti įkaitai ir perduoti ordinui. Juos pačius Přemyslas liepęs pakrikštyti[26]. Tik vienas vadinamųjų Otakaro analų autorius, visai pamiršęs apie krašto niokojimą, mano, kad turbūt „Dievas ir Čekų kunigaikščio vardo baimė“ įkvėpusi krašto vyresniuosius nusilenkti. Toliau jis pasakoja, kad prūsų[27] pasidavimas buvęs priimtas džiaugsmingai. Rodydami palankumą, vieno pirmųjų krašto didikų krikšto tėvu buvęs pats Přemyslas, o kito markgrafas Ottonas. Jie buvę pakrikštyti krikšto tėvų vardais[28]. Iš ten (Rudavos) kryžeiviai patraukę per Kvidenavą, Valduvą, Kaimą ir Tepliavą, visur paimdami įkaitais vaikus. Po to atėję prie kažkokios kalvos, kur Přemyslas nurodęs tinkamą piliai vietą. O jam jau išvykus, sako Dusburgas, ordinas

[20] *FRB*. P. 309.

[21] *Boczek A*. Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae Olomuci. 1836—1878. Bd. 3. N 191.

[22] *SRP*. P. 90.

[23] *Ten pat*. P. 91.

[24] *Ten pat*. P. 246; *FRB*. P. 293; „. . . intrantes Prussiam vastaverunt eam spoliis incendiis et rapinis, et multimodis mortibus plurimos occiderunt nulli sexui vel aetati parcentes“.

[25] *SRP*. P. 91: „. . . et exustis omnibus, quae igne consumi poterant, captisque et occisis multis hominibus ibidem pernoctavit. . .“

[26] *Ten pat*.

[27] Jis kalba apie prūsus bendrai, neminėdamas nei sembų, nei kitų smulkesnių vardų, ir prof. *J. Susta* (P. 223), tvirtindamas, kad stebėtinai sutampą prūsų ir čekų kronikose net vietovardžiai, klysta. Čekų kronikose, be Prūsų ir Karaliaučiaus, jokių kitų vardų nėra.

[28] *FRB*. P. 309.

ten pastatęs pilį ir jo garbei pavadinęs Karaliaučiumi[29]. Tai ir viskas.

Kaip jau minėta, pasak Otakaro analų, 1254 m. Kalėdas Přemyslas dar praleidęs Breslave, o 1255 m. vasario 6 d. jau grįžęs į Opavą. Taigi visas žygis galėjo tęstis daugiausia vos kokias penkias su puse savaites. Kronikos pripasakoja tiek daug ten nuveiktų darbų, o, be to, ir kelias neartimas. Pirmasis tuo labai susirūpino Přemyslo istorikas prof. O. Lorenzas. Jis Dusburgo ir „Exordium ordinis cruciferorum" pateikiamą kariuomenės skaičių sumažina 3 kartus ir teigia, kad jos buvę bent 20 000. Toliau, turėdamas galvoje, kad Přemyslo kariuomenė sparčiau 4 mylių per dieną žygiuoti negalėjusi[30], daro išvadą, kad tokiam žygiui būtų nepakakę laiko. Taigi kronikų pasakojimas esąs gryniausias prasimanymas arba į žygį neteisingai įtrauktas Přemyslas, kuris ten būti negalėjęs. Lorenzas mano, kad Přemyslas galėjęs atvesti į Prūsus savo kariuomenę, bet pats bus tuojau grįžęs, o žygiui galėjęs vadovauti Ottonas Brandenburgietis. Prūsų kronikos, Lorenzo manymu, nepatikimos dėl to, kad vėlyvos, nes Senosios Olyvos kronikos žinios esančios paimtos iš Dusburgo[31].

Tokią neigiamą pažiūrą iš Lorenzo perėmė ordino istorikas M. Öhleris[32], K. Lohmeyeris[33] ir kt. vokiečių istorikai. Kaip klausimas spręstinas?

Kad Přemyslas į Prūsus buvo atvykęs, nuginčyti negalima. Tą įrodo jau minėtas jo raštas, duotas Elbinge. O. Lorenzui tas raštas dar buvo nežinomas, bet ir atmetęs Prūsų kronikas, jis vis dėlto paties žygio neneigė, nes negalima atmesti čekų ir kitų kronikų liudijimų. Pagaliau per lengvai jis atmetė ir prūsiškąsias. Senąją Olyvos kroniką jis atmetė, kaip paremtą vėlyvu Dusburgu. Be to, ir iš to jau esą matyti, jog jos autorius menkai informuotas, kad jis iš vieno Přemyslo, Čekų karaliaus, Moravijos markgrafo ir Austrų kunigaikščio titulų padaro 3 atskirus asmenis, žygio dalyvius. Kad šis argumentas daug nulemti negali, visai suprantama. Kronikininkui apsirikti nebuvo sunku. O kad ne Dusburgas, o „Exordium..." buvo svarbiausias Senosios Olyvos kronikos šaltinis, įrodė jau W. Kętrzynskis[34]. „Exordium" siekia 1256 m. ir netrukus po to buvo parašytas. Taigi šis darbas — amžininko. O iš Dusburgo Olyvos kronikon įtraukti tik pagražinimai, kurie dalyko esmės nepakeitė[35].

[29] *Ten pat; SRP.* P. 92: Quedenau, Waldow, Caym, Tapiau.

[30] *Lorenz O.* Gesch. K. Ottakars II von Böhmen und seiner Zeit. Wien, 1866 (atspaudas iš jo veikalo „Deutsche Gesch. im 13 und 14 Jahrh.) S. 122—137. *O. Lorenz* lygina su *1812* m. Prūsų generolo Yorko traukimu su kariuomene per Kuršą, kuris negalėjęs padaryti daugiau kaip 4 mylių per dieną.

[31] Ten pat.

[32] *Öhler M.* Geschichte des Deutschen Ritter-Ordens. Elbing, 1912. Bd. 2. S. 112. Přemyslo dalyvavimą Sembų *nukariavime vadina pasaka arba* vėlesnių laikų išmone.

[33] *K. Lohmeyer* (P. 117) Přemyslo dalyvavimą žygyje į Sembą irgi kategoriškai neigia.

[34] *Monumenta Poloniae Historica.* Kraków, 1893. T. 6.

[35] *Susta J.* S. 23.

Prof. J. Šusta[36] bando sugriauti Lorenzo argumentus ir stengiasi žygį vaizduoti, visai sekdamas kronikomis. Nepaisydamas kronikų liudijimų apie kariuomenės dydį, jis mano ją buvus mažą, raitą, su lengva gurguole ir visai galėjus kronikų minimu laikotarpiu tiek nužygiuoti. Žinoma, kariuomenės tiek, kiek nurodo kronikos, ten nebuvo. Viduramžių žmonės perdėti ypač mėgo[37], bet, kad ir kiek tos kariuomenės buvo, ji vis dėlto kelionę apsunkino. Ir nors to paties autoriaus apskaičiavimu visas kelias ten ir atgal neviršijęs 135—150 mylių, vis dėlto sakyti, kad laiko pakako, vargu ar galima. Jei tarsime, kad kelio ilgis vidutiniškai 140 mylių, o iš viso žygis užtruko 5 savaites, tai kiekvieną dieną tektų praeiti 4 mylias (28—30 km). Žinoma, niekad kariuomenė ištisų 5 savaičių, be poilsio, kasdien darydama po 4 mylias, nežygiuos. O juk gaišti teko ir be poilsio. Negalima įsivaizduoti, kad būtų žygiuota tiesiai į Sembą, nė vienos dienos nesugaišus ordino centruose. O be to, per Sembą juk teko eiti ne kelionės, bet karo žygiu ir ne taip greit. Taigi su Šustos išvedžiojimais sutikti sunku.

Daug patikimesnė yra kita teorija, kuri, nepaisydama Otakaro analų aiškaus tvirtinimo, kad iš Breslavo Přemyslas išvykęs su Ottonu vedini didele kariuomene[38], sako kariuomenę buvus išsiųstą anksčiau, o Přemyslas ją pasivijęs Prūsuose, ten vadovavęs žygiui ir, kariuomenę palikęs ordinui patalkinti ilgiau, pats skubiai grįžęs namo. Taip linkęs galvoti A. L. Ewaldas[39], tą griežtai gina J. Kalousekas[40], to laikosi V. Novotný[41] ir daugelis kitų. Ypač įsidėmėtinos prof. J. Kalouseko išvados[42].

Jis pirmiausia apžvelgia kitas Přemyslo keliones ir nustato, kad jo keliauta kartais labai greit. Per dieną įveikta 6—8 mylios. Taip, pvz., tarp Prahoje ir Brno jo duotų raštų yra tokių, kuriuos skiria vos 4 dienos, o tarp jų yra 25 mylios kelio. Tarp Prahos ir Vienos net 35 mylios oro linija, o yra ten datuotų raštų, kuriuos skiria vos 5 dienos. Tarp Prahos ir Znojmo 25 mylios, o yra raštų, kuriuos skiria vos 3 dienos. Yra vienos dienos dokumentų, duotų Kremse (Kromiežice) ir Znojme, o tarp jų yra 7 mylios kelio. Toliau prof. J. Kalousekas apskaičiuoja, kad iš Breslavo į Karaliaučių yra 61 mylia, o iš Karaliaučiaus į Opavą (Troppau) 74 mylios, taigi iš viso 135 mylios kelio. Visai tai kelionei jis skiria 3 savaites laiko. Ir visiškai galima sutikti, kad to pakanka. Taigi Prūsuose

[36] *Ten pat.* P. 224—227.

[37] *J. Šusta* (P. 224) mini pavyzdį, kaip 1223 m. Mozūrų ir Kujavų dvasininkija skundėsi popiežiui Gregoriui IX, esą įpuolę prūsai sunaikinę 10 000 pasienio kaimų. Žinoma, tiek sodybų tada vargu ar buvo abiejose tose kunigaikštijose iš viso.

[38] *FRB.* P. 303: „. . . ducentes secum multitudinem copiosam. . ."

[39] *Ewald A. L.* Bd. 3. S. 20—21.

[40] *Kalousek J.* Die Behandlung der Geschichte K. Přemysl Otakars II // *Lorenz O.* Deutsch. Gesch. im 13 und 14 Jahrh ir Abhandlungen der k. böhm. Gesellschaft der Wissenschaft. 1874. Folge 6. Bd. 7.

[41] *Novotný V.* S. 26.

[42] *Kalousek J.* Die Behandlung. . . S. 13.

Přemyslas galėjo užtrukti bent dvi su puse savaitės[43], kurių paprastam žygiui į Sembą visiškai galėjo pakakti. Juk mes žinome, kad ir vėlesni ordino bei jo svečių žygiai Lietuvon ne kiekvienas trukdavo ilgiau kaip 2 savaites. Be to, ir Dusburgas mini tik 7 žygio dienas.

Dabar tenka tik suderinti žygio galimybę su Přemyslo buvimu Elbinge sausio 17 d. Tai maždaug pats žygiavimo laiko vidurys. K. Lohmeyeris linkęs manyti[44], kad tas Přemyslo raštas duotas dar prieš išvykstant į žygį, bet ne grįžtant. Kiti tuo klausimu neužsimena visiškai[45]. Sutikti su K. Lohmeyeriu vargu ar galima. Tokiu atveju pačiam žygiui ir kelionei atgal tektų ne daugiau kaip 20 dienų, o tuo tarpu vienai kelionei iš Karaliaučiaus į Opavą jau manomu greitumu reikėtų bent 11—12 dienų. Prie to pridėjus kelionę iš Elbingo į Sembą, pačiam žygiui ir atsisveikinimui su ordinu liktų labai mažai laiko. Taigi sausio 17 d. Přemyslas iš Sembos greičiausiai jau galėjo būti sugrįžęs ir raštą davė ruošdamasis iš Prūsų išvykti. Arba rašto data rodo ne Přemyslo antspaudo pririšimo, bet jo paruošimo dieną, tada sausio 17 dieną jis galėjo būti žygyje. Prieš išvykstant į žygį pažadėtą, o žygio metu ordino paruoštą, dokumentą jis galėjo patvirtinti grįždamas.

O. Lorenzas savo tezę, kad Přemyslas žygyje pats nedalyvavo, o galėjo dalyvauti tik jo kariuomenė, kuri betgi nenuveikusi didelių darbų, stengiasi dar paremti popiežiaus laiškais. Jis iš laiško, Emlerio datuoto 1255 m.[46], kuriuo popiežius, primindamas pasižadėjimą ir pagirdamas už pirmąjį žygį, ragina Přemyslą vykti ordinui pagalbon, vėl daro išvadą, kad popiežius pirmuoju žygiu buvęs nepatenkintas, pažadą laikęs dar neįvykdytą ir reikalavęs jį įvykdyti[47]. Tačiau pirmiausia pastebėtina, kad išlikusio to dokumento nuorašas yra be datos, o pirmasis jo leidėjas Raynaldas ir juo sekdamas J. Emleris priskyrė jį 1255 m. klaidingai. Iš paties dokumento aiškiai matyti, kad jis, kaip ir kiti du jau minėti, kuriuos J. Emleris skyrė 1254 m., yra rašyti jau prasidėjus antrajam prūsų sukilimui. Dėl to J. Voigtas[48] jį datavo 1264 m., J. Kalousekas — 1264—1267 m.[49], J. Gollis[50], o juo sekdamas ir J. Šusta[51] su V. Novotný[52], priskiria 1261 m. Tam pačiam laikotarpiui skiria ir naujai jį paskelbęs A. Seraphimas[53].

[43] *J. Kalousekas* mano, kad 3 savaitės. Tiesa, kad nuo Kalėdų pirmos dienos iki vasario 6 dienos yra 6 savaitės, bet sunku įsivaizduoti, kad antrą Kalėdų dieną Přemyslas jau būtų žygiavęs. Anksčiau visam žygiui skyrėme penkias su puse savaitės, to laikomės ir dabar.

[44] *Lohmeyer K.* S. 116.

[45] Pvz., *O. Lorenzas* ir *J. Kalousekas* to dokumento dar nežinojo visai, nes *Philippi* jį paskelbė 1882 m., o pirmasis jų rašė 1866 m., antrasis — 1874 m.

[46] *Emler J.* N. 82.

[47] *Lorenz O.* P. 134.

[48] *Voigt J.* Geschichte Preussens... Königsberg, 1829. Bd. 3. S. 253.

[49] *Kalousek J.* S. 16.

[50] *Goll J.* // *ČMM.* S. 105 ir *MIÖG.* 1902. S. 233.

[51] *Šusta J.* S. 235.

[52] *Novotný V.* S. 152.

[53] *Seraphim A.* Preussisches Urkundenbuch. 1909. Bd. 2. N 273.

Pagaliau pats dokumentas nerodo jokio popiežiaus nepasitenkinimo, o kaip tik priešingai, popiežius primena Přemyslo nuopelnus nukariaujant Sembą. Esą jis pats kadaise buvo atvykęs su didele kariuomene į Prūsus ir pajungęs krikščionims sembus[54].

Taigi, be kronikų, Přemyslo dalyvavimą Sembos nukariavime liudija ir pats popiežius. Ir tą neigti prieš visų šaltinių sutartiną liudijimą būtų sunku ir negalima.

Pagaliau lieka dar vienas su žygiu surištas klausimas, tai Karaliaučiaus įkūrimas. Senoji Olyvos kronika ir Dusburgas aiškiai tvirtina, kad Přemyslas, „atvykęs iki kalno, kur dabar stovi Karaliaučius, patarė broliams, kad ten tikėjimui ginti pastatytų tvirtovę ir jos statybai paremti paliko karališko dosnumo dovanų". Jam išvykus, broliai iš tikrųjų pastatę ten pilį ir pavadinę Karaliaučiumi. Prūsai tvirtovę vadinę senuoju savo vietovardžiu — Tuvangste. Archeologijos duomenimis, ten būta pilies dar prieš Karaliaučių[55]. Pasak Otakaro analų, kryžeiviai atėję prie kažkokios kalvos pavadinę ją „Karaliaus Kalnu" (Montem Regalem appelaverunt) ir pastatę ten pilį. Po to Přemyslas ir Ottonas Brandenburgietis iš ten išvykę[56].

Daugiau jokių šaltinių apie Karaliaučiaus įkūrimą nėra, ir pasakyti ką tikra sunku. Sutikus, kad Přemyslas dalyvavo žygyje, sunku būtų ginčyti, kad jei ne jis pats, tai bent jo kariuomenė prie pilies įkūrimo prisidėjo. Paprastai užkariaudamas kokią provinciją ordinas visada pastatydavo ten pilį, kuri tapdavo visos provincijos administraciniu centru, krašto ponų būstine, apie kurią spietėsi kolonistai vokiečiai. Labai galimas dalykas, kad ir Karaliaučius buvo pastatytas kaip tik kalbamojo žygio metu su kariuomenės pagalba.

O. Lorenzas, neigdamas kronikų pasakojimą, kad pilis Karaliaučium pavadinta Přemyslo garbei, nurodo, kad jis tada dar nebuvęs vainikuotas ir karaliumi nesivadinęs. Bet argumentas kritikos išlaikyti negali. Labai teisingai nurodė jau J. Kalousekas, kad nors jis dar nebuvo vainikuotas ir pats karaliumi raštuose nesitituluoja, tačiau, jau dvejus metus valdąs karaliją, neabejotinai kitų buvo tituluojamas karaliumi. Ir tokį jam skiriamą titulą tais laikais galima aptikti ne tik kronikose, bet daugelyje (tik ne jo kanceliarijos) dokumentų ir popiežiaus laiškuose[57].

Nors šio O. Lorenzo argumento neatmesti negalima ir nors esame linkę manyti, kad Karaliaučius buvo pastatytas to pat žygio metu ir dar dalyvaujant jau išsiskubinusio namo Přemyslo kariuomenei, bet tvirtinti, kad taip pavadinta jo garbei, negalima. Šaltiniai to nesako. Visi, kas tuo tiki, remiasi tik Dusburgu, bet čia juo tikėti

[54] „... Tu olim pro fide catholica in Prussiae partibus ad honorem divini nominis magnifice promovenda crucis assumpto signaculo, illuc personaliter cum magna et famosa bellatorum multitudine processisti, paganos in terra Sambiae constitutos contendere taliter virtute tiui brachii, quod ipsam per dei gratiam christiano domino subjungasti..."

[55] *SRP.* P. 92; *Gaerte W.* Königsberg in vorgeschichtlischer Zeit // Altpreussische Forschungen. 1924. S. 98, 143.

[56] *FRB.* P. 309.

[57] *Kalousek J.* S. 15.

sunku, nors ta nuomonė ir labai paplitusi[58]. Čia daug ką galima spręsti ir iš to, kad apie tai nežino nė viena čekų kronika. Bene tikresnė bus teorija, kad Karaliaučiaus vardas bus atkeltas iš rytų, kaip ir daugelis kitų. Yra pastebėta, kad tiek Prūsuose, tiek anksčiau Burzos krašte, Vengrijoje, naujas savo sėdybas ordinas mėgo vadinti jo buvusių ar tebesančių pilių Mažojoje Azijoje vardais. Pavadindavo ir šiaip garsiais rytų vardais. Taip Prūsuose atsirado Egiptas, Jeruzalė, Golgota, Jozafata ir t. t. Iš pilių vardų maišosi Kreuzburg, Christburg, Starkenburg, spėjama, kad ir Tornas yra kilęs nuo Sirijos Thor. Karaliaučiui artimos Mažojoje Azijoje buvo Castrum Regium arba Castrum Regale (netoli Akkonos) ir Mons Regalis (Mont Royal) Sirijos pasienyje[59]. Tiesa, pastarasis nebuvo ordino nuosavybė, o pirmasis atitiktų Königsburgą, bet ne Königsbergą, tačiau labai galimas dalykas, kad pavyzdžiu galėjo būti ir vienas, ir antras. Juk, pvz., Sirijoje ordinas turėjo Starkenbergą, o Prūsuose — Starkenburgą, bet kad tarp jų nebūtų ryšio, teigti sunku.

Paskutiniuoju laiku Dusburgu dėl šito retas kas tiki. Juo neseka net čekų istorikai, kuriems tas rūpėtų dėl tautinių ambicijų[60].

Paskutinis klausimas, kuris kalbant apie šį žygį visada iškils, tai kodėl Přemyslas taip trumpai ten užtruko, kodėl taip staiga išsiskubino namo? Kad per tokį trumpą laiką būtų pajutęs, jog savo misiją baigė ir neturi ką daugiau Prūsuose veikti, vargu ar galėtų kas teigti. Turėjo atsirasti staigių reikalų, kurie jį atšaukė. O tokių galima nurodyti du.

Kaip jau minėta aukščiau, 1254 m. imperijoje Přemyslui susiklostė tokios palankios aplinkybės, jog visai pamatuotai galėjo laukti, kad jam iš tikro teks pasiūlytasis imperatoriaus vainikas. Laukdamas žadamos Vilhelmo abdikacijos, jis išsiruošė į Prūsus, norėdamas įsiteikti popiežiui, kad kurija matytų jį tikrai esant savą žmogų, nebijotų jį atnaujinsiant senąją imperijos kovą su popiežiu ir nesipriešindama jo kandidatūrai nesistengtų sulaikyti Vilhelmą nuo abdikacijos. Bet būdamas Prūsuose jis bus sužinojęs, kad Inocentas IV mirė (1255 m. gruodžio 7 d.) ir kad po 5 dienų buvo išrinktas naujas popiežius Aleksandras IV[61]. Toks svarbus įvykis negalėjo neatsiliepti tarptautinei politikai ir negalėjo nerūpėti Přemyslui. Buvo labai svarbu paveikti naujo popiežiaus nusistatymą. Ir, galimas dalykas, kad kaip tik tas Přemyslo grįžimą ir pagreitino.

Grįžęs Přemyslas tuojau išsiuntė Romon pasiuntinius rūpintis jo reikalais. Kurijai, žinoma, rūpėjo jo neatstumti, bet negalima buvo apleisti žmogaus (Vilhelmo), kuris ėmėsi ginti jos reikalus taip sunkiais kovos su Hohenštaufais laikais ir kuris dar dabar buvo

[58] *Baczko L.* Versuch einer Geschichte und Beschreibung Königsbergs. 1804. S. 21—23; *Hans Heymuth.* Königsberg im Preussen. 1926. S. 7 ir kt. Nors kritiškai, bet taip linkęs manyti ir *R. Armstedt.* Geschichte der Königl.-Haupt — und Residenzstadt Königsberg in Preussen. Stuttgart, 1899.

[59] *Armstedt R.* S. 7—8; *Prutz H.* Preussische Geschichte. Stuttgart, 1900. Bd. 1. S. 54.

[60] *Novotný V.* S. 25; *Šusta J.* S. 227.

[61] *Novotný V.* S. 43, 44.

artimesnis negu Přemyslas. Pasigerindamas Přemyslui, popiežius atnaujino senąją privilegiją, kad joks vyskupas negali mesti jam ekskomunikos[62], bet užtai, sulaukęs atsigavusio Vilhelmo griežto atsisakymo abdikuoti, popiežius uždraudė visokius bandymus jį pakeisti kuo nors kitu. Viename laiške jis skaudžiai priekaištauja Přemyslo kandidatūros sumanytojui Kölno arkivyskupui Konradui, kitame perspėja imperijos miestus[63], kad jokios naujos elekcijos nepripažintų ir iš kalno skelbia ją netikrą[64]. Taip žuvo visos Přemyslo viltys. Veltui į Prūsus eita, be reikalo skubėta grįžti.

Antra priežastis, atšaukusi Přemyslą iš Prūsų, galėjo būti kažkokie jam neaiškūs, priešingi kai kurių Austrijos ponų žygiai. Yra žinoma, kad 1254 m., t. y. prieš žygį į Prūsus, jis ten buvo apsilankęs ir tuo pat metu kai kurie ponai buvo suimti ir net nukirsdinti[65]. Galimas dalykas, kad tokios žinios jį buvo pasiekusios ir Prūsuose. Tuo labiau, kad iš Prūsų jis vyksta ne į Čekus, o Austrijon, kur praleidžia visą gavėnią, Čekijon atvyksta atvelykio savaitę (in octava paschae) ir balandžio 8 d. iškilmingai sutinkamas Prahos katedroje[66].

1267—1268 m. ŽYGIS Į PRŪSUS IR PLANAS NUKARIAUTI KITUS KRAŠTUS

Dažnai ką teigti apie pirmąjį Přemyslo kryžiaus žygį tenka su klaustuku, bet ne mažiau neaiškumų yra ir su antruoju žygiu. Jei pirmą kartą į Prūsus Přemyslas vyko kaip daugybė kitų paprastų ordino talkininkų, tai šį kartą jis čia atvyksta kaip sąjungininkas, kuris už savo darbą nori gauti naujų žemių. Jis atvyksta pasižadėjęs pagelbėti ordinui baigti numalšinti Prūsus, bet už tai gauna iš ordino sutikimą ne tik nekliudyti, bet ir pagelbėti jam nukariauti Galindus bei Jotvingius, dėl kurių ordinas jau iš seno varžėsi su lenkų kunigaikščiais, ir Lietuvą, prie kurios iš Prūsų ordinas dar nebuvo priėjęs. Žodžiu, Přemyslas šį kartą čia žadėjo didelių naujybių pridaryti.

Bet pirmiau apžvelkime tų kraštų ano meto būklę.

Su karingaisiais Jotvingiais nuo seno kovojo Haličo kunigaikščiai ir Lenkija. Ir jiems sekėsi. Jau 1237 m. Mozūrų kunigaikštis Konradas dalį Dobryniaus ordino brolių, nesutinkančių susijungti su vokiečių ordinu, perkėlė į Drohičiną, taigi giliai Jotvingių kraštan. Jie patys buvo nustumti į šiaurės balotus miškus. 1248—1251 m. žinome su jotvingiais kovojus Mozūrų Zemovitą ir Haličo Danielių su Vasilku. Bet persvara buvo neaiški[67]. Po poros metų į čia atsi-

[62] *Emler J.* N. 59. 1255 m. liepos 9 d.
[63] Miestai buvo stipriausia Vilhelmo parama.
[64] *Kempf J.* P. 157, 171; *Novotný V.* S. 46.
[65] *Novotný V.* S. 23.
[66] *FRB.* P. 309.
[67] *Ewald A. L.* Bd. 3. S. 100—103; *Polkowska-Markowska W.* Dzieje Zakonu Dobrzyńskiego // Roczniki historyczne. 1926.

kreipia ir Zemovito broliai, Krokuvos kunigaikštis Boleslovas (Drovusis) ir Kujavų Kazimieras. Kadangi jų varžovas (rivalas) vokiečių ordinas buvo gavęs privilegijų nukariauti visus pagonių kraštus, tai jie, norėdami gauti leidimą paimti savo valdžion jotvingius, pranešė popiežiui, kad jotvingiai, jiems pasiduodami, sutikę krikštytis geruoju. Popiežius Inocentas IV 1253 m. gegužės 19 d. tokį sutikimą davė, tačiau pridurdamas, kad ordinui paliekanti senoji teisė nukariauti ginklu sau visą Prūsų žemę, o lenkams pavedama patraukti krikščionybei jotvingius ne ginklu, bet ramiu būdu, nes jie patys norį apsikrikštyti [68]. Matyt, tokį pat pareiškimą tie kunigaikščiai buvo padarę ir dėl galindų, nes kita tos pat dienos bule popiežius įgalioja savo legatą Messanos abatą visas galindų žemes, kurias pasiseks tiems kunigaikščiams patraukti savo valdžion, jei jos dar nėra įterptos į kurią diecezija, prijungti kaimyninei vyskupijai [69].

Popiežius taip sutaria ne su Mozūrų Zemovitu, kuriam tie kraštai arčiausiai, o su jo broliais turbūt dėl to, kad norėta tose dalybose išvengti Zemovito sąjungininko Haličo Danieliaus, kuris 1251 m. po žygio prieš jotvingius Drohičine vainikuotas karaliumi, neišpildė pažado sujungti bažnyčias. Prileisti schizmatiką prie grobio buvo negalima [70].

Tuo pat metu dėl sėkmingesnio veikimo garantijų Lenkijos kunigaikščiai sugalvojo įsteigti savo pasienyje jotvingiams vyskupiją. Vieta buvo parinkta Lukavoje. Popiežius 1254 m. liepos 13 d. savo legatui ir Gnezno arkivyskupui pavedė tą įvykdyti. Vyskupu buvo parinktas žinomas čekų minoritas Baltramiejus [71]. Tačiau planas dėl kažkokių priežasčių neįvykdytas, nors dar ir 1257 m. tą patį pakartotinai popiežius buvo pavedęs Gnezno arkivyskupui ir Krokuvos vyskupui [72].

Pats popiežiaus sutikimas užleisti tuos kraštus lenkams buvo naujas nesantaikos obuolys tarp jų ir vokiečių ordino. Ordinas, nieko nelaukdamas, 1253—1254 m. žiemą padarė žygį į Galindą ir prijungė ją sau [73]. Minėtas popiežiaus legatas už tai Prūsų krašto magistrą ir kai kuriuos riterius net ekskomunikavo [74], bet popiežius, iš ordino ir jo dvasininkijos gavęs pranešimą, kad Galinda jau nukariauta, 1254 m. gegužės 10 d. užkariavimą patvirtino ir paėmė savo apsaugon [75]. Nuo naminių kovų sunykę lenkai paremti savo pretenzijas ginklu nepajėgė. Tuo pat metu, kai ordinas kariavo Galindoj (kartu Semboj ir Bartoj), Zemovitas su Danielium, padedami krokuviškių, padarė žygį į jotvingių kraštą ir privertė juos mokėti duoklę [76]. Bet labai puikiai jiems, matyt, nesisekė, nes 1254 m.

[68] *Theiner A.* Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae. Romae, 1860. T. 1. N 110.
[69] *Ten pat.* N. 109.
[70] *Ewald A. L.* Bd. 3. S. 104.
[71] *Theiner A.* N 119.
[72] *Ten pat.* N 143.
[73] *Voigt J.* Codex diplomaticus Prussicus. Königsberg, 1836. Bd. I. N 96.
[74] *Theiner A.* N 141.
[75] *Voigt J.* Codex diplomaticus Prussicus. N 96.
[76] *Ewald A. L.* Bd. 3. S. 106.

pabaigoje visi varžovai geruoju pasidalijo įtakos sferomis. Ordino Prūsų krašto vicemagistras Burchardas von Hornhausenas iš vienos pusės, ir Zemovitas su Danielium iš antros, apie Kalėdas padarė sutartį, kurią ordinas užleido kontragentams nusikariauti sau $^1/_3$ Jotvingių (pietinę dalį)[77]. O pats ordino magistras Poppo von Osterna tuo pat metu padarė sutartį su Kujavų Kazimieru, kuria šis už patvirtinimą ginčijamos Lubavo (Löbau) teritorijos dalies ($^1/_2$) išsižada visų teisių į Jotvingius ir Galindą (Polexia et Golenz)[78]. Taip pagal sutartis ordinas pasiliko sau $^2/_3$ Jotvingių, visą Galindą ir $^1/_2$ Lubavo[79].

Apsirūpinę dokumentais, Lenkijos kunigaikščiai ruošėsi ilgą karą su Jotvingiais vieną kartą baigti. Jie nutarė išmėginti ordino sėkmingai vartojamą priemonę — kryžiaus žygį. Žinoma, ne savo iniciatyva, bet jų rūpesčiu, 1255 m. liepos 6—7 d. popiežius paskelbė net 4 bules tuo reikalu[80]. Vyriausiuoju žygio propaguotoju padaromas jau minėtas minoritas, kandidatas į Jotvingių vyskupus, Baltramiejus, kuriam suteikiama ypatingų teisių. Atlaidai einantiems lenkams padėti prieš Jotvingius duodami tokie patys, kaip keliaujantiems į Palestiną. Kryžeiviai šaukiami iš Lenkijos, Čekijos, Moravijos ir Austrijos[81]. Tačiau šio žygio nei tais, nei kitais metais šaltiniai nemini.

Tuo tarpu Kujavų kunigaikštis Kazimieras 1256 m. ėmėsi to paties 1253 m. metodo — vėl prašo popiežiaus leidimo paimti savo globon savo noru apsikrikštijančius ir jam pasiduodančius Jotvingius. Popiežius specialia bule (1256 m. liepos 13 d.) jau minėtam minoritui Baltramiejui, Breslavo vyskupui ir Kulmo dominikonų priorui, pavedė ginti tokių naujakrikščių reikalus[82]. Kazimiero skundą ordinu popiežius kitu raštu pavedė ištirti Kulmo ir Elbingo dominikonų priorams ir Torno pranciškonų gvardijonui. Jie įgaliojami, reikalui esant, net atnaujinti beveik prieš 3 metus Messanos abato ordinui mestą ekskomuniką[83].

[77] *Paszkiewicz H.* Regesta Lithuaniae. Varsoviae. 1930. T. I. N 294.

[78] *Woelky.* Urkundenbuch des Bisthums Culm. Danzig, 1885. Bd. 1. N 36.

[79] Lubava, kraštas Kulmijos rytiniame pasienyje.

[80] *Theiner A.* N 126; *Emler J.* N 62, 63, 65.

[81] Pastebėtina, kad popiežius skelbia žygį prieš Lietuvą, Jotvingius ir kt. pagonis (Lithwani et Jentuesones ac nonnulli alii ethnici), bet tas, žinoma, neliečia Mindaugo Lietuvos, kuri jau nuo 1251 m. liepos 17 d. buvo ypatingoje popiežiaus globoje (*Paszkiewicz H.* N 249). Visai be reikalo *dr. J. Stakauskas* (Karaliaus Mindaugo nuo krikščionybės atkritimo klausimas // Tiesos kelias. 1931. P. 473—474) bando aiškinti, kad kalbėdama apie lietuvius, kurija čia turinti galvoje Mindaugui nepriklausiusias lietuviškas gimines, kaip jotvingiai ir žemaičiai. Bet juk jotvingiai čia įvardinti, o žemaičių lenkai ir pasiekti negalėjo. Toliau daryti išvadą, kad kai kurios pietinės lietuvių giminės, ar Mindaugui nepriklausydamos, ar tik šiuo atveju eidamos prieš jo valią, puldinėję lenkus kartu su jotvingiais, taip pat negalima. Apie šių kraštų etnografinį vaizdą Romos kurijos sekretoriai, žinoma, daug nenusivokė, ir iš jų pavartojamų terminų daryti plačių išvadų negalima. Lietuvių vardas čia bus taip sau atsiradęs ir reiškė apskritai pagonis, kaip kad neretai tuos pat lietuvius pavadindavo totoriais arba saracėnais, kurie taip pat buvo pagonims sinonimai, o ne etnologinės sąvokos.

[82] *Theiner A.* N 139.

[83] *Ten pat.* N 141. 1257 m. sausio 5 d.

Nors Kazimieras buvo rašęs popiežiui, kad Jotvingiai jam pasiduoda noriai, bet, matyt, tai lietė tik dalį, nes tuo pat metu buvo organizuojamas prieš juos kryžiaus žygis. Ir kryžeiviai rinkosi kaip tik to paties Kazimiero vadovybėn, kurį popiežius paėmė ypatingon savo „globon" [84] ir įsakė žygį skelbti ir toliau [85]. Bet ar tas 1256—1257 m. žiemos žygis įvyko ir kaip pasisekė, jokių žinių nėra.

Kai buvo organizuojamas žygis prieš Jotvingius Lenkijos naudai, ordinas rūpinosi savo reikalais. Paremti lenkus jam nebuvo jokio noro. Nors jis buvo atsisakęs visų savo teisių į $^1/_3$ jotvingių, tačiau gerai žinojo, kad nulems ne sutartys, bet ginklas. Kas kiek spės užgrobti, tas tiek ir gaus. Dėl to jis išsirūpino sau vieną popiežiaus bulę, skelbiančią žygį prieš pagonis Prūsuose ir Livonijoje dar tais pat 1255 m.[86] Kitais metais gavo jų ne vieną. Lenkų naudai dirbo minoritai, o visi rūpesčiai ordino labui pavedami dominikonams, be to, paraginama tuo rūpintis visa šiaurės Vokietijos, Čekijos, Moravijos, Lenkijos dvasininkija [87]. Bet didesnės talkos šį kartą, rodos, nesulaukė nė ordinas.

Ordinui rūpėjo lenkus nuo pagoniškų kraštų kaip nors atitraukti, jų veikimą paralyžiuoti. Tam jis ėmėsi derėtis su pačiais lenkais ir rūpintis Romos kurijoje. Ir jam pavyko. 1257 m. rugpjūčio 4 d. Kujavų Kazimieras ir Mozūrų Zemovitas išsižadėjo visų pretenzijų į visas žemes, kurias ordinas jau turi ar užkariaus dar kada vėliau, o ordinas iš savo pusės pasižadėjo laikytis sutarties dėl Lubavo. Jotvingių klausimas paliktas atviras ir neliestas [88]. Tik po 4 dienų ordinui pasisekė gauti popiežiaus bulę, draudžiančią skelbti kryžiaus žygį prieš jotvingius kaip tik tuose kraštuose, kur lenkai buvo pasipelnę — pačioje Lenkijoje, Čekijoje, Moravijoje, Austrijoje ir Pamarėje, nes tie kraštai esą skirti vokiečių ordino paramai Prūsuose ir Livonijoje [89], nors prieš porą mėnesių tas pats popiežius buvo įsakęs už jokius pinigus be jo paties specialaus leidimo nieko iš pasižadėjusių eiti prieš Jotvingius neatleisti [90]. Kitais metais buvo apribotas kryžiaus žygių skelbimas ir prieš totorius, bet tai, berods, ne tiek ordino naudai, kaip nurodoma bulėje, kiek Danieliui paveikti, kuris iš tų žygių daugiausia pasipelnydavo, bet duotų pažadų sujungti bažnyčias vis nevykdė, nors, kaip minėta, buvo gavęs už tai ir karališką vainiką [91]. 1257 m. pradžioje popiežius jam tą priminė ir pavedė Olomouco ir Breslavo vyskupams rūpintis, kad jis tą pažadą įvykdytų. Jam nepaisant dvasiškų priemonių, popiežius grasino pasikviesti ir pasauliečių [92]. Taip pat galimas dalykas, kad popiežius 1257 m. balandžio 5 d. įgaliodamas Baltramiejų skelbti kryžiaus

[84] Ten pat. N 142.
[85] *Boczek A.* Codex diplomaticus... Bd. 3. N 243, 251.
[86] *Perlbach M.* N 518.
[87] *Theiner A.* N 137; *Emler J.* N 90.
[88] *Voigt J.* Codex... N 110; *Ewald A. L.* Bd. 3. N 115.
[89] *Emler J.* N. 161.
[90] *Theiner A.* N 145.
[91] *Goll J.* Čechy a Prusy ve středověku. Praha, 1896—1897. S. 29.
[92] *Emler J.* N. 141, 142.

žygį prieš pagonis ir schizmatikus[93], kaip tik turėjo galvoje Danielių.

1258—1259 m. kryžiaus žygių skelbimai labai suretėja, beveik nėra visiškai. Bet tarp ordino ir Lenkijos kunigaikščių rungtynės ir nesutikimai dėl Jotvingių tęsiasi visą laiką. 1260 m. birželio 15 d. Mozūrų Zemovitas sudaro su ordinu naują sutartį, pagal kurią jis gauna teisę nekliudomas sau nukariauti $^1/_6$ Jotvingių[94]. Tačiau užėjęs totorių pavojus lenkų dėmesį nukreipia nuo Jotvingių ir artina prie ordino, iš kurio laukia paramos prieš totorius, ir jos nesulaukę skundžiasi popiežiui[95]. O ordinui tuo tarpu atsiranda irgi kitų ir labai sunkių rūpesčių. Pirmiausia jau nuo 1256 m. nepatenkinti naujais ponais sujudo žemaičiai, kurių dalį Mindaugas buvo dovanojęs ordinui ir Lietuvos vyskupui. Tuo pat metu sukilę sembai bandė išgriauti Klaipėdą[96]. 1257 m. su žemaičiais buvo padarytos 2 metų paliaubos, tačiau 1259 m. kovos vėl atsinaujino. Čia pat užslenka katastrofiškas Durbės mūšis ir tuojau po to visuotinis prūsų sukilimas[97]. Galvoti dar apie Jotvingius ordinui nebėra kada. Jam tenka įtempti visas jėgas ir visomis išgalėmis šaukti pagalbos, kad atsigautų Prūsuose, kur grėsė pavojus netekti visko.

Popiežius 1260 m. rugpjūčio 10 d. dar bara ordiną, kad nepagelbėjo lenkams prieš totorius[98], bet jau tų pat metų rugsėjo 9 d., matyt, gavęs žinią apie Durbės mūšį, skelbia dvi aliarmuojančias bules, kur vokiečių arkivyskupams ir visai dvasininkijai įsako uoliai skelbti kryžiaus žygį pagelbėti nukentėjusiam ordinui[99]. Po to eina daug kitų panašių bulių[100]. Apie Jotvingius dabar nekalbama. Rūpi tik Prūsai.

Maždaug tuo pat metu popiežius paragino eiti ordinui pagalbon ir Přemyslą. Išlikęs dokumento nuorašas yra be datos. Pirmieji jo leidėjai datavo 1255 m.[101] Bet, kaip jau minėta anksčiau[102], iš jo paties matyti, kad yra rašytas jau prasidėjus prūsų sukilimui, nes nupasakojami dideli ordino nuostoliai ir kritiška būklė[103].

Popiežius ta bule ragina Přemyslą tęsėti pažadą vykti prieš pagonis. Taigi kryžiaus ženklą jis buvo jau priėmęs anksčiau. Bet kada ir prieš ką? Jokie šaltiniai atsakymo neduoda. Tik išnagrinėję

93 *Ten pat.* N 146.
94 *Voigt J.* Codex... N 29.
95 *Ewald A. L.* Bd. 3. S. 117, 123.
96 *Zajączkowski St.* Studya nad dziejami żmudzi w. XIII. Lwów, 1925. S. 93.
97 *Ten pat.* P. 95, 97, 99; plg. *Ivinskis Z.* Durbės kautynės 1260 m., atsp. iš Karo archyvo. K., 1937. T. 8, 9. P. 28—40.
98 *Voigt J.* Codex... N 130.
99 *Bunge F. G.* Liwl. Urkundenbuch. Bd. 1. N 356, 357.
100 *Voigt J.* Codex... N 131, 134; *Strehlke E.* Tabulae ordinis cruciferorum. Berolini, 1869, N 209; *Bunge F. G. N* 359, 360.
101 *Emler J.* N 82.
102 Žr. P. 113—114. Be to, sk. 17 išnašą.
103 Apie ordino brolius sakoma: „... quorum plurimi pro defensione fidei catholice per manus infidelium in eiusdem Prussiae partibus denuo *crudelissime sunt occisi, reliqua ipsorum mortis periculum habente prae oculis propter obsidionem durrissimam, qua sustinent a paganis...*"

aplinkybes prof. Gollis ir Novotný patikimai spėja, kad tai įvykę 1257 m., kai dažnai minėtam minoritui Baltramiejui buvo pavesta organizuoti žygį prieš pagonis ir schizmatikus[104]. Přemyslas bus ruošęsis žygin prieš schizmatiką savo priešą, vengrų karaliaus Belos IV sąjungininką, Haličo Danielių. Kartu jam tada galėjo rūpėti sueiti į artimesnius santykius su Lenkijos kunigaikščiais ir sudaryti Krokuvos Boleslovo sąjungą su tuo pačiu Bela. O kadangi tuo pat metu jis dar rūpinosi išsiskirti su bevaike savo žmona, tai buvo svarbu dar įsiteikti popiežiui[105].

Přemyslas, gavęs tokį paraginimą, bus prašęs popiežiaus, kad jį paskirtų visų susirinkusių kryžeivių vadu. Popiežius jam atrašė, kad galįs tą kryžeiviams tik patarti, ir iš tikro kita bule kryžeiviams tą patarė[106].

Gal Přemyslui nepatiko toks sprendimas, gal, pasikeitus popiežiui[107], jam norėjosi išsiderėti ko daugiau ar dėl kurių kitų priežasčių, bet žygis buvo atidėtas ir ilgai neįvyko, nors, galimas dalykas, kad Přemyslą dar kalbino tą padaryti ir Varmės vyskupas Anzelmas, kuriam 1261 m. sausio 11 d. popiežius pavedė rūpintis rinkti ordinui pagalbą Čekijoje, Lenkijoje ir Pamarėje[108] ir kurį 1261 m. gale paskyrė savo legatu[109]. Jį sutinkame Prahoje jau Přemyslo vainikavimosi iškilmėse per tų pat metų Kalėdas[110] ir net iki 1262 m. vasaros pabaigos, o 1263 ir 1264 m. randame vėl apsilankiusį[111]. Bet paveikti Přemyslą vis nesisekė, nors visuomenėje raginimai eiti į žygį rado atgarsio. Taip, pvz., vienas didžiųjų Čekijos ponų Vokas iš Rozenbergo 1262 m. birželio 4 d. savo testamente tam, kas už jo vėlę eis žygin į Prūsus, užrašo 30 sidabro markių[112].

Popiežius nesiliovė raginęs. Ordino būklės vargingumas vis labiau pabrėžiamas. 1261 m. sausio 11 d. popiežius Aleksandras IV žuvusių ordino brolių suskaičiuoja 500[113], o tų pat metų gruodžio 13 d. popiežius Urbonas IV savo bulėje į visus tikinčiuosius ir dvasininkiją jų suskaičiuoja jau visą 1000[114], o 1262 m. spalio 31 d. tas pats Urbonas IV bulėje Vokietijos, Danijos, Čekijos ir Lenkijos dominikonams vėl sumažina iki „virš 500“[115].

[104] *Emler J.* N 146.
[105] *Novotný V.* S. 98; *Goll J.* Čechy a Prusy. S. 32.
[106] *Emler J.* N 44, 45. Ir šie du dokumentai yra užsilikę tame pat Martino de Ebulo formuliarų rinkinyje, be datos, bet tie patys *J. Goll* (MIÖG. T. 23. S. 233—235) ir *V. Novotný* (P. 153) įrodo, kad ir jie skirtini 1261 m.
[107] Aleksandras IV mirė 1261 m. gegužės 21 d.
[108] *Emler J.* N 293.
[109] *Voigt J.* Codex... N 138.
[110] Su juo kartu buvo Prahoje ir Jotvingių vyskupas Henrikas. *Perlbach M.* N 650.
[111] *Novotný V.* S. 154.
[112] *Emler J.* N 371: „... Triginta marce argenti dentur inde homini, qui pro anima mea vadat ad Pruthenos...“
[113] *Strehlke E.* N 209.
[114] *Voigt J.* Geschichte Preussens. S. 199.
[115] *Emler J.* N 391.

Be paminėtų, 1261 m. dar žinoma gruodžio 23 d. popiežiaus bulė Čekijos, Moravijos, Lenkijos ir Vokietijos dominikonams [116]. 1262 m. sausio 3 d. popiežius įsako savo legatui Varmės vyskupui Anzelmui, kad žygį, ruošiamą prieš totorius, nukreiptų prieš Prūsus [117], 1262 m. balandžio 24 d. ir pakartotinai tų pat metų sausio 31 d. vėl naujai ragina uoliai pamokslininkauti visų kraštų dominikonus [118]. Matydamas, jog daug kas nesiryžta imtis kryžiaus ženklo dėl to, kad pasižadėjimas įpareigoja kariauti ištisus metus, popiežius 1262 m. birželio 4 d., o pakartotinai birželio 12 ir rugpjūčio 11 d., skelbia atlaidus ir už trumpesnį laiką [119]. 1263 m. gegužės 26 d. popiežius Urbonas IV kartoja savo pirmtako bulę, kad visų kryžeivių turtas paimamas popiežiaus autoriteto globon ir visos jų bylos atidedamos net 3 metams [120]. O to pat mėnesio 16 ir 31 d. dviem bulėm jis įsako ordinui nepalankiems pranciškonams, kad už atleidimą nuo pažado vykti į Prūsus surinktų pinigų neskirtų kryžiaus žygiams į Palestiną, bet atiduotų kam priklauso [121].

Nors popiežius nuolat ragino, tačiau ordinas didesnės paramos nesulaukė ir jo būklė nelengvėjo. Parama neatėjo visų pirma dėl to, kad neramiais imperijos tarpkaralės laikais niekas nenorėjo palikti be apsaugos savo namų, antra, daugelio kraštų dėmesį traukė totoriai, o popiežiai, be to, kartu skelbė kryžiaus žygį Palestinon. Taip, pvz., 1263 m. gegužės 23 d. popiežius Urbonas IV net išleido specialią bulę visiems vyskupams, cistersų premonstrantų, dominikonų ir pranciškonų abatams, kuriems buvo pavesta skelbti kryžiaus žygį į Prūsus ir Livoniją, įsakydamas tą derinti su akcija dėl žygio į Palestiną, kad jai nepakenktų [122].

Ordino būklė tuo tarpu buvo labai sunki. Jam reikėjo ne tik sunkiai atsikovoti savo buvusių pilių griuvėsius, kurių skaičius vis augo, bet jį dar ėmė puldinėti kitų pagoniškų, prūsų kaimyninių kraštų gyventojai. Pirmieji puolimus pradėjo sūduviai. Apie 1263 m. vidurį dideli jų būriai sudeginę Lubavos pilį, patraukė į Strasburgą, kur, išsiskirstę mažesniais būriais, nuniokojo visą apylinkę ir, vėl susirinkę į krūvą, patraukė prie Torno. Ten netikėtai užpuolė didelę minią miestelėnų, išėjusių už miesto į naujos koplyčios pašventinimo iškilmes. Visa, kas buvo už miestą supančios sienos, buvo sunaikinta. Iš čia jie patraukė prie Kulmo. Nuo miesto jie buvo atmušti, bet apylinkes niokojo dar 4 dienas ir nenugalėti su dideliu grobiu grįžo namo [123]. Kitais metais jie kartu su Nadruviais, kuriuos čia Dusburgas vadina lietuviais, bandė išgriauti Vėliavos tvirtovę, bet jiems tąkart nepasisekė [124]. 1263 ar 1264 m., po žygio

[116] *Perlbach M.* N 656.
[117] *Voigt J.* Codex... N 138.
[118] *Ewald A. L.* Bd. 4. S. 28.
[119] *Voigt J.* Codex... N 140; *Perlbach M.* N 679, 681, 741.
[120] *Bunge F. G.* N 377.
[121] *Ten pat.* N 375.
[122] *Ten pat.* N 376.
[123] *Ewald A. L.* Bd. 4. S. 55 pagal Dusburgą.
[124] *Ten pat.* P. 61.

Estijon, įsiveržė į Prūsus ir Treniota su savo žemaičiais (o gal ir aukštaičiais, jei 1264 m.). Pasak Dusburgo, jo kariuomenės buvę net 30 000. Ji visa buvusi padalinta į 3 tuntus, kurių vienas puolęs ordino sąjungininkus Mozūrus, antras Pamedėnus, o trečias, vedamas paties Treniotos, Kulmo žemę, kur pasiekęs net Vyslą[125].

Lenkai, puolami prūsų, dabar daro sąjungą su ordinu, o Pamarė, nors ir norėtų išnaudoti sunkią ordino būklę, bet prūsus laiko taip pat priešais[126]. Taigi ordinui teko kovoti tik su pagonimis. Seni varžovai arba laikėsi rezervuotai, kaip Pamarės kunigaikštis[127], arba net pasidarė sąjungininkais, kaip Lenkijos kunigaikščiai.

Visą laiką besirūpindamas tik Prūsais, 1264 m. popiežius padaro mažą išimtį: birželio 4 d. jis rašo laišką Přemyslui II, ragindamas nukariauti pagonis lietuvius ir schizmatikus rusus (čia popiežius greičiausiai turi galvoje Haličą), kurie kartu su totoriais puolą Lenkiją ir Prūsų ordiną. Už vargą leidžia nukariautus kraštus pasilaikyti sau paveldėtinai, tačiau neįžeidžiant vokiečių ordino ir kitų katalikų teisių[128].

Ar toks pasiūlymas buvo padarytas kurijos iniciatyva, ar buvo kilęs Přemyslui artimose sferose, jokių žinių nėra. Iš popiežiaus laiško bent nematyti, kad tai būtų atsakymas į kokį Přemyslo raštą ar šiaip tiesioginį pasiūlymą. Greičiausiai pats Přemyslas prie to nebus prisidėjęs. Tokiais plačiais planais jis tuo tarpu užsiimti negalėjo, nes buvo užsiėmęs imperijos reikalais, Salzburgo arkivyskupo klausimu (jis būtinai norėjo, kad iš besigrumiančių kandidatų atsilaikytų jam artimas žmogus) ir kova su Bavarija. Tai tie rūpesčiai jį bus tada sulaikę nuo žygio, į kurį jis išsiruošė po 3 metų. Be to, jam galėjo nepatikti pastaba, kad būtų tekę saugoti kitų teises. Nes jis kaip tik norėjo gauti sau ir Galindą, į kurią ordino teisės pagal ankstyvesniuosius popiežių raštus buvo neabejotinos. Pagaliau buvo labai neaišku ir dėl kitų kraštų. Kas į tuos pagonių kraštus teisių neturėjo?

Čia dar įsidėmėtina, kad Přemyslui siūloma nukariauti ir Lietuvą. Galimas dalykas, kad ir visa ši bulė, tiek išsiskirianti iš kitų to laiko bulių, kuriose rūpinamasi tik Prūsais, yra Lietuvos įvykių atgarsis. Popiežiui gal rūpėjo pašalinti pagonį, karingąjį Tre-

[125] *Ten pat.* P. 53, 54.

[126] Sąjungą daro su ordinu Kujavų Kazimieras, nes Mozūrų Zemovitas tuo tarpu (1262 m.) buvo patekęs lietuvių ir Haličo Švarno nelaisvėn. *Ewald A. L.* Bd. 4. S. 175—178.

[127] Pamarė susijungė su Prūsais tik 1266 m., kai ordinas jau buvo atsigavęs.

[128] *Emler J.* N 453; *Theiner A.* N 149. Nukariautinus kraštus popiežius nusako taip: „... Rutheni et Lithuani ac alii habitantes in eorum confinibus, qui deum non colunt, sed blasphemant potius nomen ejus, una cum tartaris eorum complicibus, quibus sunt foedere damnato conjuncti..." Paraginęs padaryti prieš juos žygį „... nihilominus in remissionem pecaminum, quaternus ad ejusdem fidei tuitionem et sui cultus ampliationem", popiežius sako: „Nos enim apostolica tibi auctoritate concedinus, ut terrae Ruthenorum et Lithwanorum, quas per ministerium tuum ad christianam fidem favente clementia divina converti vel per te expugnari contigerit dummodo praedictio fratribus seu quibuscumque aliis catholicis jus in terris eisdem non competat, collatis in eis christi fidelibus, in tuo et heredum tuorum dominio perpetuo debeant permanere..."

niotą, kuris ne tik sutrukdė sukrikščioninimą Lietuvos, bet dar puldinėjo Lenkiją ir ordiną tiek Prūsuose, tiek Livonijoje. Popiežius, tarytum suabejojęs, ar ordinas bepajėgs savo paskyrimą atlikti, griebėsi kitų priemonių suvaldyti pagonis kaip tik tada, kai reikėjo kuo energingiausiai rūpintis gelbėti ordino reikalus Prūsuose, nes kaip tik tais pačiais 1264 m. ordinas čia buvo labiausiai suspaustas. Iš pilių jam buvo likę tik Karaliaučius, Balga ir Elbingas. Visos kitos buvo išgriautos [129].

Bet toji bulė yra vienintelė išimtis. Visose kitose popiežius rūpinasi tik ordino gelbėjimu. Dar tas pats popiežius Urbonas IV prieš pat mirtį 1264 m. rugsėjo 5 d. visiems pasauliečiams ir vienuoliams prelatams kartoja įsakymą visomis jėgomis rūpintis, kad ordinas sulauktų paramos [130]. Naujas popiežius Klemensas IV 1265 m. balandžio 17—29 d. skelbia tuo pat reikalu net 4 bules dvasininkijai bei vienuolių ordinams [131] ir atnaujina minėtą Urbono IV 1263 m. gegužės 26 d. bulę, kuria kryžeivių turtas paimamas apaštalų sosto globon, o jų bylos atidedamos 3 metams [132]. O pačiam vokiečių ordinui 1265 m. gegužės 31 d. jis atnaujina Aleksandro IV 1260 m. sausio 25 d. privilegiją, tvirtinančią visas žemes, kurias jam pasiseks nukariauti iš pagonių rytuose, Prūsuose ir Livonijoje [133].

Kitą vasarą [134] kryžiaus žygio organizavimu prieš prūsus popiežius vėl rūpinasi. Gegužės 30 d. jis kartoja Aleksandro IV 1261 m. sausio 11 d. bulę, kuria dvasininkijai pavedama žiūrėti, kad niekas netrukdytų nei žygio skelbimo, nei vykdymo, o trukdančius bausti bažnytinėmis bausmėmis [135].

Nors ir daug rūpintasi, tačiau labai didelės paramos ordinas vis nesulaukė ir suvaldyti prūsų dar nepajėgė. 1265—1266 m. žiemą buvo atvykę pagalbon Braunšveigo kunigaikštis Albertas I ir Tiuringų landgrafas Albertas II, bet jiems veikti labai trukdė šilta žiema. Tik, pasak Dusburgo, tada buvęs atstatytas Marienwerderis [136]. Kitą žiemą atvykęs Brandenburgo markgrafas Otonas III prie Aistmarių pastatė Brandenburgą. Tačiau prūsai jį netrukus išgriovė ir Otonui teko jį vėl atstatyti kitais metais [137].

Nors palengva, bet vis dėlto atsigaunančiam ordinui didelis smūgis buvo 1266 m. pradžioje padarytoji Prūsų sąjunga su Pamare.

Kol buvo gyvas kadaise nesutaikomas ordino priešas ir Prūsų sąjungininkas pirmo sukilimo metu Svantopolkas, tol Pamarė laikėsi neutraliai, bet vos 1260 m. sausio 11 d. Svantopolkas mirė, tuojau jo sūnūs, Mestvinas ir Vratislavas, sudarė sąjungą su Prūsais

[129] *Lohmeyer K.* S. 132.
[130] *Bunge F. G.* N. 384.
[131] *Perlbach M.* N 732—735.
[132] *Bunge F. G.* N 386.
[133] *Perlbach M.* N 737. Aleksandro privilegijos Nr. 612, 613.
[134] Kadangi žygiai paprastai buvo daromi žiemą, tai iš popiežiaus jų skelbimus ordinas gaudavo paprastai gegužės—birželio mėn., kad būtų dar laiko papamokslininkauti ir pasiruošti.
[135] *Perlbach M.* N 751.
[136] *Perlbach M.* N 747.
[137] *Ten pat.* N 753, 754; *Ewald A. L.* Bd. 4. S. 74—76.

ir puolė ordiną Pavyslyje, o prūsai tuo pat metu ėmė pulti Pamedėnų vyskupiją ir Kulmą. Tada, berods, buvo antrą kartą išgriautas Marienwerderis, Starkenburgas ir Spittenburgas, nuniokotos Kulmo apylinkės [138]. Tačiau apie kovas su Pamare žinių yra labai mažai. Nedaug jų turbūt ir tebuvo. Žinoma, kad 1267 m. ordinas suruošė žygį Mestvino kraštan ir smarkiai jį nuniokojo. 1267 m. rugpjūčio 1 d. Vratislavas (valdė Dancigą) padarė su ordinu taiką, o jo brolis Mestvinas dar tęsė karą iki kitų metų pradžios. Bet kritiškiausias ordino laikotarpis jau buvo praėjęs ir, per vėlai įsikišę, broliai nieko lemiančio padaryti jau nebegalėjo [139].

1267 m. buvo paruoštas ir tų pat metų gale įvyko Přemyslo II žygis. Daugiau tais metais žygiams net neraginta. Bent apie tai nėra žinių. Naujų popiežiaus bulių neaptinkame. Šis Přemyslo žygis tais metais turėjo būti žymiausias įvykis Europos rytuose. Buvo galvojama įvesti daug naujybių.

Žygio sumanymas ir paruošimas nėra aiškus. Kad po 1264 m. Přemyslui būtų siuntęs kokį raginimą popiežius, žinių nėra. Galima tik spėti, kad tas klausimas buvo pajudintas 1267 m. kovo mėnesį, kai Prahoje apsilankė vykstąs Vienos sinodan popiežiaus legatas kardinolas Guido, kuris vėl grįžo į Čekiją birželį ir čia tebebuvo dar spalio pabaigoje [140]. Kadangi tuo metu Přemyslas kariavo su Bavarija, tai tas pats legatas ragino daryti taiką, nes nepritinką kaimynams kariauti tarpusavyje, kai barbariškos tautos nuolat puolančios krikščionis [141]. Taika su Bavarija buvo padaryta, bet galutinai Přemyslas ryžosi išsiruošti į žygį tik 1267 m. rugsėjo 19 d., padaręs formalią sutartį su atvykusiu ordino atstovu.

Ordinas per 7 sunkios kovos metus su sukilusiais prūsais buvo išvargęs. Jam rūpėjo kuo greičiau sukilimą numalšinti, bet savo jėgų neužteko; tuo labiau, kad pastaruoju laiku dar teko kovoti ir su Pamarės kunigaikščiais. Přemyslas minėtąja sutartim apsiima ginti ordiną, pasižada ne tik pripažinti visas anksčiau jo turėtas teises į seniau nukariautas provincijas, bet dar pagelbėti jas atgauti. Tos ordino žemės išvardijamos: Kulmas, Lubavija, Sasinas, Pamedėnai, Paistlaukė, Landžiai, Semba, Pagudėnai, Varmė, Natanga ir Bartai. Taigi visos žemės, kurias ordinui buvo pasisekę nukariauti prieš sukilimo pradžią, tik neminima Galinda. Už visa tai ordinas, tylomis atsisakydamas teisių užkariauti visus pagonių kraštus, pasižada, kiek leis jėgos dar pagelbėti Přemyslui nukariauti sau tą pačią Galindą, Jotvingius ir Lietuvą [142]. Taigi ordinas užleidžia Přemyslui kaip tik tuos kraštus, dėl kurių, kaip matėme aukščiau, varžėsi su Lenkijos kunigaikščiais, ir Lietuvą, kuria lig tol rūpinosi tik livoniškė ordino šaka. Matyt, atsisakydamas savo teisių į

[138] *Perlbach M.* N 759; *Ewald A. L.* Bd. 4. S. 170; *Lohmeyer K.* S. 134—135.
[139] *Ten pat.*
[140] *Lorenz O.* S. 265; *Novotný V.* S. 148—149; *Ewald A. L.* Bd. 4. S. 84—85.
[141] *Emler J.* N 585: „. . . Non enim barbaricas nationes, quae hodie contra populum christianum insaniunt, expugnatis, sed in familiares et domesticos fidei convertitis invicem arma vestra et potestates. . ."
[142] *Theiner A.* N 155; *Emler J.* N 558.

tuos kraštus, ordinas tarėsi darąs didelę auką, nes sutartyje Přemyslas įsipareigoja jam pagelbėti be jokių sąlygų („... ad recuperandum terras jam dictas a fide scilicet apostatas ipsis fratribus astabimus pro viribus auxilio, consilio et favore..."), o ordinas įpareigojamas pagelbėti Přemyslui nukariauti minėtus kraštus tik kiek pajėgs („... quantum possunt pro viribus nos juvabunt, ut eadem terrae cultui fidei christianae ac nostrae ditioni regiae applicentur...").

Užėjus šalčiams, Přemyslas jau buvo susiruošęs ir, lapkričio 29 d. išsiuntęs kariuomenę[143], antroje gruodžio pusėje pats išvyko[144]. Gruodžio 11 d. jis dar tebėra Prahoje[145], o 15 d. Brno[146]. Jo žygio dalyvis Olomouco vyskupas Brunonas, kuris į žygį žiūrėjo taip rimtai, kad net parašė testamentą ir už savo tėvų vėles atlaikė pamaldas[147], gruodžio 13 d. dar tebebuvo Kromiežice (Kremse)[148].

1268 m. sausio 3 d. Přemyslą užtinkame jau Kulme, kur jis įrašomas kaip tarpininkas tarp ordino ir Pamarės kunigaikščio Mestvino sudarytoje taikos sutartyje[149]. Jo kariuomenė, kaip liudija Krokuvos kapitulos kompiliacija[150], tuo tarpu tebuvo pasiekusi Torną. Dalis jos buvo perėjusi į dešinę Vyslos pusę, bet dauguma laukė kairiajame krante. Tuo tarpu prasidėjo atlydys. Přemyslas įsakė kariuomenei iš dešiniojo kranto skubiai persikelti į kairįjį, ir tuojau prasidėjo žygis atgal. Vasario 16 d. Přemyslą jau vėl randame Prahoje[151]. Taip viso žygio vaisius bus buvusi tik viena ordino taika su Pamarės Mestvinu ir, kaip pasakoja ta pati Krokuvos kronika, buvę nesusipratimų su Krokuvos kunigaikščiu Boleslovu, per kurio sritį praeinanti kariuomenė padariusi nemaža nuostolių[152].

Kodėl taip staiga, nieko nenuveikęs, Přemyslas grįžo?

Atsakyti į klausimą taip, kad neliktų abejonių, negalima, nes maža šaltinių. Iš kronikų plačiausiai apie žygį kalba Krokuvos kapitulos trumpoji kronika (tačiau ir joje apie žygį nėra nė dešimties eilučių)[153]. Pasak jos, Přemyslas grįžęs dėl atlydžio. Dusburgas, ku-

[143] *Novotný V.* S. 159.

[144] Literatūroje dažnai minima esą prieš vykdamas į žygį Přemyslas pasiuntęs į Prūsus vieną artimiausių savo patarėjų vyskupą Brunoną su atsišaukimu į Prūsus ir įgaliojimu sutaikyti juos su ordinu, kartu pranešdamas, kad kitą žiemą pats atvyksiąs. Tai grindžiama išlikusiu atsišaukimu (*Emler J.* N 584), kurio autentiškumas daugiau negu abejotinas. Jis išlikęs formuliarų rinkinyje. Daug kas jį laikė tikru (*Voigt J.* Gesch. Pr. Bd. 3. S. 293 skyrė 1254 m., kiti — 1267 m.: *Perlbach M.* N 764; *Ewald A. L.* Bd. 4. S. 88; *Lorenz O.* S. 62—64 ir t. t.), bet kadangi vyskupas Brunonas į Prūsus nuvyko tik kartu su Přemyslu, ne anksčiau, tai J. Gollis (ČMM. 1891. S. 109) visai patikimai nurodė, kad prūsai tokio atsišaukimo nebus girdėję. Jis bus buvęs parašytas tik formuliarui.

[145] *Emler J.* N 575, 576. Vieną ten duotų dokumentų *O. Lorenz* (P. 266) bandė atmesti kaip neteisingą, bet klydo. Žr. *Novotný V.* S. 157.

[146] *Lorenz O.* S. 266.

[147] *Emler J.* N 571, 572.

[148] *Ten pat.* N 577.

[149] *Ten pat.* N 592; *Perlbach M.* N 767, 768.

[150] *SRP.* P. 767.

[151] *Novotný V.* S. 160; *Lorenz O.* S. 267—269.

[152] *SRP.* P. 767.

[153] *Ten pat* ir *Monumenta Poloniae Historica.* T. 2. P. 812.

ris užsimena apie žygį dar trumpiau, priežastį nurodo tą pačią — dar nebuvo atėjusi valanda, kurią Dievas norėjęs pasigailėti vargstančios tautos ir Přemyslas grįžęs dėl minkštos žiemos [154]. Tą pačią priežastį nurodo visos kitos kronikos. (Tik nuostabu, kad pačių čekų kronikos apie žygį neužsimena nė viena.) Tačiau tikėti kronikų liudijimu sunku. Nejaugi sausio mėnesio atlydys galėjo atimti viltį, kad jau nebešals? Per kokias 2 savaites, kurias galėjo Přemyslas praleisti Prūsuose, dėl atlydžio jis vargu ar būtų galėjęs tiek nusivilti, kad mestų visus savo planus, po tiek triūso grįžtų tuščiom rankom nė nebandęs jų įgyvendinti. Tam tenka ieškoti gilesnių priežasčių. Jis arba turėjo nusivilti planais, arba svarbesni rūpesčiai jį turėjo atšaukti namo.

Kaip matyti iš popiežiaus Urbono IV 1268 m. sausio 20—31 d. išsiųstų 5 bulių, Přemyslas, sudaręs minėtą sutartį su ordinu, paprašė popiežiaus ją patvirtinti, kartu primindamas, kad 1264 m. tas pats popiežius, ragindamas į karą prieš schizmatikus rusus ir pagonis lietuvius, siūlė jam pripažinti paveldėtinai valdyti visą, ką užkariaus. O dabar su ordinu sudarytos sutarties esmė buvo ta pati — ką nukariaus, teks jam. Popiežiui jis kartu prijungė vieną naują dalyką. Matyt, pagal 1264 m. popiežiaus siūlymą [155] pasodinti sau priklausomus krikščionis kunigaikščius, jis norėjo kokio nors ryšio, kuris pagelbėtų tuos kraštus laikyti didesnėje priklausomybėje, arčiau kitų jo kraštų. Tam jis sumanė Olomouce įkurti arkivyskupiją visiems tiems naujiems kraštams. Jam buvo svarbu, kad jie netektų Gnezno ar Rygos arkivyskupams.

Tikėdamasis teigiamo popiežiaus atsakymo, jis išvyko žygin dar negavęs sprendimo. Bet čia jis apsiriko. Popiežius nesutiko. 1268 m. sausio 20 d. popiežius rašo Přemyslui du raštus. Vienu praneša negalįs patenkinti jo prašymo įkurti Olomouco arkivyskupiją, nes, kaip esą žinoma pačiam Přemyslui, Olomoucas priklausąs Mainzo arkivyskupijai. Bet taip girtinam užsimojimui dėl to nereikią atšalti. Ir jei būsią lemta tuose pagonių kraštuose nukariauti tiek, kad iš to būsią galima įkurti atskirą bažnyčios provinciją, tai jis pasirūpinsiąs teisingus pageidavimus įvykdyti [156]. Antrąja tos pat dienos bule popiežius nesutinka leisti Přemyslui pasilaikyti nukariautą Lietuvą. Vėl karštai pagirdamas pasiryžimą pagoniškus kraštus prijungti krikščionybei, turėdamas galvoje Přemyslo priminimą, kad kadaise (1264) apaštalų sostas jam siūlęs pasilaikyti sau visus kraštus, kuriuos nukariaus iš lietuvių ir kitų netikėlių, tik neliečiant vokiečių ordinui ir *kitiems krikščionims priklausomų* kraštų, popiežius aiškina, kad Lietuva, valdant ją šviesaus atminimo Mindaugui ir jam apsikrikštijus, apaštalų sosto autoritetu buvusi pakelta karalija ir

[154] *SRP*. P. 113—114.

[155] Ten buvo sakoma: „... quos per ministerium tuum ad christianam fidem favente clementia divina converti vel per te expugnari contigerit... *collatis in eis Christi fidelibus,* in tuo et heredum tuorum dominio perpetuo deberant permanere..." *Emler J.* N 453.

[156] *Emler J.* N 594; *Seraphim A.* N 278; *Voigt J.* Codex... N 155.

prijungta krikščionybei. (Suprasti tenka, kad dėl to jai taikytina anoji 1264 m. bulės klauzulė.) Jei pasiseksią Přemyslui ją nukariauti, tai turįs ten atnaujinti karaliją ir jos valdovu paskirti padorų ir ištikimą Romos bažnyčiai žmogų [157].

1268 m. sausio 25 d. popiežius rašo vyskupui Brunonui pranešęs Přemyslui, kad jei pasiseksią jam nukariauti Galindus ir Jotvingius, tai galįs tuos kraštus laisvai pasilaikyti sau. Pačiam vyskupui tokiu atveju pavedąs tuose kraštuose visą dvasišką valdžią tol, kol nematys reikalo kitaip sutvarkyti. Bet ir čia primena tą patį — neįžeidžiant kitų teisių (sine juris prejudicio alieni) [158]. O kitą dieną popiežius vėl rašo Přemyslui. Primindamas tą patį prašymą, paremtą minėtu 1264 m. pasiūlymu, tylėdamas apie atskirą atsaką, prieš 6 dienas duotą dėl Lietuvos, jos visai neprisimindamas ir neminėdamas jokių kitų vardų, rašo leidžiąs visa ką užkariaus laisvai pasilaikyti sau, tik neperžengiant ordino teisių. (Neužsimena nė apie tų kraštų paveldėtinumą, kaip 1264 m.[159]) Bet

[157] *Emler J.* N 593; *Seraphim A.* N 279; *Theiner A.* S. 151; *Voigt J.* Codex... N 156. Apie Lietuvą popiežius sako: „... concedimus, ut si terram Letowiae, de qua predicti sedis auctoritate regnum extitit constitutum, presidente illi clare memorie Mindota, qui post receptum baptismatis sacramentum auctoritate apostolica coronatus in regem fuit, tandem a quibusdam perditionis filiis crudeliter interfectus de manibus inimicorum, tuo ministerio eripi domino prestante contigerit, in illa regni solium sicut prius erigere libere valeas, ac illius regimini personam fidelem ac ecclesia Romane devotam preficere, prout bono statui fidelium et augmento catholice fidei videris utilius expedire..." Cituotasis popiežiaus raštas kai kurių Mindaugo istorikų yra laikomas pakankamai įtikinamu įrodymu prieš Mindaugo apostazę. Paskutinis tą gina *dr. J. Stakauskas* (Karaliaus Mindaugo nuo krikščionybės atkritimo klausimas // Tiesos kelias. 1931. Nr. 10; Kryžiaus karai prieš Žemaičius XIII-me amžiuje // Vairas. 1932—1933), kuris, be to, sekdamas *I. Łatkowskiu* (Mendog król litewski. Kraków, 1892. S. 110) ir taip pat juo pasekusiu, nors iš dokumento ir ne tokias pat išvadas padariusiu *dr. J. Totoraičiu* (Die Litauen unter dem König Mindawe bis zum Jahre 1263. Freiburg, 1905. S. 129—130), klaidingai mano dokumentą esant raginimą Přemyslui eiti į karą (Tiesos kelias. 1932. P. 519; Vairas. 1932. P. 279). Ir šitam apostazės klausimui spręsti tekste mūsų nurodytas dokumento pobūdis (jis ne raginamas eiti į karą, bet neigiamas atsakymas į Přemyslo prašymą palikti jam Lietuvą) suteikia labai reikšmingą jo posakių interpretacijai momentą. Dėl to tenka linkti prie pirmykščio *dr. J. Totoraičio* sprendimo (Op. cit. P. 140). Dabar savo nuomonės dr. J. Totoraitis jau nebenori ginti ir dr. J. Stakausko išvedžiojimus linkęs laikyti pranokusiais jo mintį. Žr. *Stakauskas J.* Mindaugas Lietuvos Karalius. Marijampolė, 1932. P. 97, nors anų jo išvedžiojimų ir nelaikytume įtikinamais, popiežius nenorėjo sutikti, kad Přemyslas kartais per daug nenusikariautų ir nepasidarytų pavojingas imperijai, nesutiko paremti jo plano, o kadangi tam reikėjo rasti argumentų, pasistengė ir Lietuvai pritaikyti bendrą dėsnį — sine juris prejuditio alieni — ir dėl to traktuoja ją kaip jau pakrikštytą kraštą. Kad viskas paaiškėtų, tektų išaiškinti, kodėl būtent popiežius nesutiko Přemyslo užmojus paremti. Bet šįkart tai ne mūsų uždavinys. Be abejo, kaip jau pastebėta, visa tai bus glaudžiai susiję su imperijos vidaus santykiais. *Dr. J. Stakauskas* tačiau tos pačios nuomonės laikosi ir savo knygoje „Lietuva ir Vakarų Europa XIII-me amžiuje". K., 1934. P. 226.

[158] *Emler J.* N 595; *Seraphim A.* N 280; *Theiner A.* N 153.

[159] *Emler J.* N 596; *Seraphim A.* N 281; *Theiner A.* N 154. Iš šito dokumento *dr. J. Stakauskas* (Vairas. 1932. P. 298) daro per tolimas išvadas, sakydamas, kad juo popiežius esą leidžiąs Přemyslui nusikariauti sau ir Lietuvą. Iš tikrųjų šį raštą popiežius bus davęs, kad sušvelnintų blogą įspūdį, kurį padarė Přemys-

tas, žinoma, anos Lietuvą liečiančios bulės neatšaukė. Jas tenka suderinti. Taigi popiežius sutinka palikti Přemyslui tik Galindus ir Jotvingius. Taip jis ir rašo minėtame rašte vyskupui Brunonui.

Ir pagaliau to pat mėnesio 31 d. popiežius patvirtino praeitų metų rugsėjo 19 d. Přemyslo sutartį su ordinu [160]. Bet tai jau, žinoma, nebebuvo taip svarbu. Dėl svarbiausių dalykų popiežius jau buvo pasisakęs anksčiau.

Taigi popiežiaus atsakymas Přemyslui buvo nepalankus. Ir siejant jo nuo žygio atsisakymo klausimą tas nepamirština. Tiesa, popiežiaus bulių prieš grįždamas į Prahą Přemyslas gauti negalėjo. Bet visai teisingai nurodo prof. Gollis ir Novotný, kad Romos kurijoje popiežiaus sprendimas galėjo būti žinomas daug anksčiau, negu buvo parašytos tos bulės, ir Přemyslui į Prūsus tą galėjo pranešti jo agentai [161].

Taigi kaip toks popiežiaus sprendimas galėjo paveikti Přemyslo planus? Kas jam būtent buvo svarbu pasiekti?

Dėl pastarojo klausimo lig šiol jau daug kalbėta, bet sutarimo nėra. Iš popiežiaus bulių matyti, kad Přemyslas kėlė sau du tikslus: nukariautus kraštus pasilikti sau ir įkurti naują bažnyčios provinciją. Kai kurie istorikai yra įsitikinę, kad Přemyslui pirmiausia rūpėję įkurti savo valstybėje atskirą bažnytinę provinciją, išlaisvinti ją nuo priklausomybės Mainzo ir Salzburgo arkivyskupams [162]. Bet labai teisingai nurodė prof. Gollis [163], kad iš popiežiaus bulėje atpasakotų Přemyslo prašymo žodžių tokios išvados daryti negalima. Ten sakoma: „Kadangi Karališka Malonybė mus prašė, kad tau priklausančiose Čekijos karalijoje, Moravijos markgrafijoje, Austrijos ir Štirijos kunigaikštijose nesant nė vieno arkivyskupiško sosto, būtų leista tokiu pavadinti ilgaamžį Moravijos vyskupo sostą ir kad garbiam mūsų broliui Salzburgo arkivyskupui pavestume, kad jeigu Viešpačiui padedant pasisektų minėtas Lietuvą, Galindą ir Jotvingius ištisai arba nors tokią jų dalį išplėšti iš netikėlių, jog iš to galima būtų sudaryti metropoliją, pasirūpintų Olomouco bažnyčią pažymėti arkivyskupiška ir įkurtų tose žemėse kitas katedrališkas bažnyčias, kurios Olomouco metropolinei bažnyčiai priklausytų..." [164] Taigi metropolija norima sudaryti ne iš Přemyslo jau valdomų žemių, bet iš tų būsimų nukariavimų.

lui, nesutikdamas jam leisti pasilikti sau Lietuvos ir įkurti Olomouco arkivyskupiją, bet nieko naujo, jokių pakeitimų jis neįneša. Tai tik lengvas švelninantis gestas. Sunku įsivaizduoti, kad bendrais šio dokumento žodžiais, neišvardindamas jokių žemių, o tik kalbėdamas apie nukariavimą, popiežius atšauktų savo prieš 6 dienas duotą raštą, kur nesutinkama leisti Přemyslui pasilikti sau Lietuvą expressis verbis. Kalbant apie nukariavimą čia, be abejo, turima galvoje Galindai ir Jotvingiai.

[160] *Emler J.* N 597; *Theiner A.* N 157.

[161] *Goll J.* // *ČMM*, 1891. S. 109; *Novotný V.* S. 160.

[162] *Lorenz O.* S. 264, 265; *Bachmann Ad.* S. 569; *Bretholtz B.* Geschichte Böhmens und Mährens bis z. 1306. München; Leipzig, 1912. S. 449; *Lohmeyer K.* S. 136.

[163] *MIÖG.* 1902. S. 238.

[164] *Emler J.* N 594; *Seraphim A.* N 278; *Voigt J.* Codex... N 155: „...Quare nobis Regia Celsitudo suplicat, ut cum in regno Boemiae, marchionatu Moraviae,

Prof. Novotný dar pastebi [165], kad, stengdamasis įkurti savo valstybėje atskirą bažnyčios provinciją, Přemyslas būtų negalėjęs aplenkti Prahos, kaip senesnio ir rangu aukštesnio vyskupo sosto. Taigi tenka manyti, kad arkivyskupija turėjo būti ne žygio tikslas, bet buvo numatyta kaip priemonė glaudžiau naujai nukariautas žemes pririšti prie visos valstybės.

Jei manome, kad žygio tikslas buvo nukariauti jau minėtus kraštus, tai vėl tenka kelti klausimą, kodėl būtent rūpėjo Přemyslui nukariauti žemes, kurių jo valstybės sienos nesiekia ir ar įmanoma būtų buvę tokią koloniją valdyti? Kam reikalinga kolonija tautai, kuri dar neperpildė savo krašto plotų, kuriai dar daugybė plačių galimybių namie, kuri savo krašte kolonizuoja vokiečius?

Bet, besižvalgydami tuometinėje Europos rytų politinių jėgų konsteliacijoje, čekų istorikai, pradedant Dudiku [166], rado gana patikimą paaiškinimą.

Ilgametėje Přemyslo kovoje su Vengrijos Bella IV pastarojo dažnas rėmėjas buvo žentas, Krokuvos kunigaikštis Boleslovas. O jis, kaip matėme anksčiau, kartu su broliais — Mozūrų ir Kujavų kunigaikščiais — visą laiką rungėsi su vokiečių ordinu dėl Jotvingių ir Galindos. Přemyslui bus atėjusi mintis išspręsti tą ginčą savo ir lenkų naudai ir kartu atitraukti juos nuo Vengrijos. Nukariavęs pagoniškus kraštus, jis turbūt manė atiduoti juos valdyti lenkų kunigaikščiams kaip leną. Jis pats būtų laikęs save tų tolimų kraštų siuzerenu, kaip Jonas Liuksemburgietis XIV a. tapo siuzerenu tolimų Mozūrų. Kitos jo leninės žemės jam pasiekiamos [167]. Ir tais laikais tokie tolimi lenai arba net kelios viena nuo kitos tolimos valstybės, priklausančios vienam valdovui, ne naujiena. Pvz., Hohenštaufams, be vokiečių žemių, dar priklausė pietų Italija, Sicilija, Lombardija ir Jeruzalės karalija.

Bet kodėl Přemyslas planų atsisakė ir grįžo?

Jei, kaip minėta, vieni istorikai, sekdami kronikom, priežastimi laiko atlydį [168], o kiti, ieškodami kitų priežasčių, kitos, kaip popiežiaus nepritarimas, neranda [169], tai galime sakyti, kad atsakyti neįstengia nė vieni. Nes ir antrąją priežastį laikyti pakankama, vargu ar galima.

Popiežiaus sprendimas juk lemiančios reikšmės galėjo turėti tik dėl metropolijos. Nesutikti dėl jos popiežių vertė to meto imperijos

Austriae et Stiriae ducatibus tibi subjectis nulla sedes archiepiscopalis existat, licet antiquitus in Moravia sedes huius modi fuisse dicatur, venerabili fratri nostro. . . archiepiscopi Salzeburgensi commitere curaremus, ut si dictas Letoviam, Galandiam et Getuesiam vel ex eis tantum de predictorum infidelium eripi domino permitente contigeret, quod possit ex inde metropolis statui congruenter, Olomucensem ecclesiam archiepiscopali dignitate praesignire curaret ac alias in terris eisdem ecclesias eriget cathedrales, quae ipsi Olomucensi ecclesiae metropolitanae subessent. . ."

165 *Novotný V.* S. 157.

166 *Dudik B.* Mährens algemeine Geschichte. Brün, 1875. Bd. 6. S. 32.

167 *Goll J. // MIÖG.* 1902. S. 237; *Novotný V.* S. 158; *Susta J.* Poslední Přemislovci a jejich dědictví, 1300—1308. Praha, 1926. S. 294.

168 *Lorenz O.* S. 269; *Lohmeyer K.* S. 137.

169 *Novotný V.* S. 157, 158.

santykiai, kur, 1256 m. Frigijoj žuvus Vilhelmui, imperatoriais buvo paskelbti du kandidatai — Anglijos karaliaus brolis Richardas Kornavalietis ir Kastilijos bei Leono karalius Alfonsas. Nė vienas jų ne tik neįsigalėjo, bet tuo tarpu imperijos reikalais nė nesirūpino. Imperijoje ėmė rastis vis daugiau šalininkų paaugančio Konradino (gimęs 1252 m.), kuris kaip tik tuo laiku išsiruošė Italijon, ir gausūs jos gibelinai džiūgavo. Tuo kritišku momentu popiežius nenorėjo atimdamas Olomouco vyskupiją supykinti tokio galingo savo šulo imperijoj, Mainzo arkivyskupo Wernerio [170]. Neigiamą popiežiaus atsakymą Přesmyslui Otakarui dėl Lietuvos greičiausiai nulėmė taip pat to meto imperijos santykiai. Tačiau čia lemiamos reikšmės jis ir negalėjo turėti. Net popiežiaus draudimas ne visada galėjo žygį sutrukdyti. Be to, jis nė nedraudė, bet priešingai net ragino užkariauti Lietuvą, tik ypatingas sąlygas kėlė dėl tolesnio jos likimo. Užkariavus Lietuvą ne taip sunku būtų buvę norint rasti pretekstų pasilaikyti ją sau. Tuo labiau, kad juk nežinia, ar atsiras tinkamas Lietuvai valdovas. Turint savo rankose kraštą, derėtis lengviau ir galima tvarkytis kaip patinka. O jeigu ir ne taip, tai padarius tiek kelio ar nevertėjo pabandyti nukariauti nors Galindus su Jotvingiais? Atidavus juos lenan Lenkijos kunigaikščiams, minėtas tikslas būtų vis tiek pasiektas. Taigi greičiausiai grįžimo priežastis bus buvusi ten pat Prūsuose. Přemyslas vietoje bus pamatęs, kad įvykdyti tokį planą ne taip lengva, kad mėnesio ekspedicijos tam nepakaks, o reikėtų ilgo darbo. Be to, ordinas turbūt bus norėjęs pirma panaudoti jo jėgas prieš prūsus, nes sukilimas galutinai dar nebuvo numalšintas. Taigi savo planus būtų tekę atidėti toliau arba sueiti į konfliktą su ordinu, kuris, žinoma, tuojau būtų pakėlęs triukšmą. Be to, dar galimas dalykas, kad, kai sudarius taiką su Pamarės kunigaikščiais būklė pagerėjo, ordinas galėjo parodyti nenorą atsisakyti Galindų. Žodžiu, tenka manyti, kad susipažinęs su aplinkybėm Přemyslas pamatė planus esant neįvykdomus ar sunkiai įvykdomus ir nuo žygio atsisakė. O atlydys buvo geras pretekstas grįžti.

RÉSUMÉ

A. Šapoka. Les campagnes de Přemysl (Ottacar) II contre les Prussiens

En été 1254, quelques-uns des princes-électeurs eurent l'idée de remplacer Guillaume, Roi d'Allemagne, par Přemysl, Roi de Bohême. La question en fut posée par les anciens partisans de Guillaume. Celui-ci se sentant délaissé était déjà prêt à abdiquer. La solution finale de ce litige ne dépendait que de l'attitude du Pape. Il était très important pour Přemysl que le Pape ne s'oppasât pas au plan des électeurs. Pour gagner la sympathie de Rome, Přemysl décida de se montrer partisan de ses vues politiques et il se prépara, à la fin de la même année, d'aller secourir l'Orde Teutonique durant sa campagne contre les Prussiens. Il lui échut de prendre part à l'assujetissement de la région de la Semba.

O Lorenz et quelques autres historiens allemands s'efforcent de nier la parti-

[170] *Ten pat.* 135—137, 139—141, 171—177; *Bachmann Ad.* S. 596—597; *Kempf J.* S. 202—203.

cipation de Přemysl dans la campagne faite pour soumettre la région de la Semba. Toutefois, leur affirmation n'est pas à même de supporter la critique.

Suivant P. Dusburg, une forteresse aurait été bâtie au cours de cette campagne et elle aurait reçu le nom de Königsberg en l'honneur du Roi Přemysl. Mais ce ne sont que des conjectures basées sur des légendes ultérieures. Il faut donc chercher l'origine de cette dénomination ailleurs.

Přemysl entreprit sa seconde campagne centre les Prussiens en 1267—1268. Cette fois, il opéra, non pas en simple collaborateur de l'Ordre Teutonique, mais en allié. Il signa un accord avec l'Ordre Teutonique, suivant lequel il s'engageait à l'aider à réprimer les Prussiens en révolte et, à son tour, l'Ordre Teutonique prometait de prêter main forte pour soumettre les autres peuplades lithuaniennes: les Galindes, les Jotvingues et la Lithuanie proprement dite. Přemysl partit pour la Prusse, mais à peine arrivé il s'en retourna sans avoir rien fait. Les chroniques donnent pour motif de ce retour le dégel qui survint. Mais cette explication ne peut être suffisante. Les historiens tchéques — J. Goll et V. Novotný — expliquent ce retour de Přemysl par le refus du Pape d'autoriser l'assujetissement de la Lithuanie. Cependant, on ne peut accepter cette explication. Il est à supposer que Přemysl étant arrivé en Prusse et ayant pris connaissance de la situation du pays comprit que ses plans étaient irréalisables. Il n'était pas dans son intérêt de porter secours à l'Ordre Teutonique sans en tirer profit pour lui. Ce fut la vraie raison de son retour et le dégel n'en fut que le prétexte plausible.

VLADAS PRYŠMANTAS

„TERRA INTER SCRUNDEN ET SEMIGALLIAM" — ŽEMAITIJOJE *

1253 m. balandžio 5 d. aktu [1] Kuronijos vyskupas Indrikas paskelbė, kad „terras incultas nondum divisas in Curonia" esančios padalintos kiekviena į tris dalis, būtent: „Ceclis, Dovzare, Megowe, Pilsaten", **„terra inter Scrunden et Semigalliam"** ir „castellatura Poys".

Sritis, pavadinta „terra inter Scrunden et Semigalliam", padalinta šitaip:

I dalis: „Weybene, Wanderen, Newaren, Labbar, cum omnibus pertinentiis eorundem",

II dalis: „Salden, Ulliwa, Anzina, Celme, cum omnibus pertinentiis eorum",

III dalis: „Sacsile, Crewems, Medenmes, cum omnibus pertinentiis eorundem" [2].

Kitame dokumente, 1253 m. liepos 20(?) d. vyskupas praneša pasirinkęs iš kiekvienos srities jam numatytą dalį. Iš „terra inter Scrunden et Semigall**en**" (taip perskaityta šiame dokumente) vyskupas Indrikas pasirinko III dalį, būtent:

„Sacsile, Grewenis, Medeumes mit allen iren to gehengnisse" [3].

Kaip įmanoma tiksliau nutiesti visų čia suminėtų XIII šimtmečio sričių ribas ir identifikuoti šiuose dokumentuose minimas vietoves su dabartiniais jų vardais mėginta jau pereito šimtmečio pradžioje. Apie dabartinę sričių „Ceclis", „Dovzare", „Megowe" ir „Pilsaten" tyrimo būklę sužinome iš A. Salio disertacijos „Die žemaitischen Mundarten. Teil 1. Geschichte des žemaitischen Sprachgebiets" [4]. Visos šios sritys, išskyrus keletą vietovių, kurių tenka ieškoti Latvijos teritorijoje, lokalizuotos šiaurės vakarų Žemaitijos plote. Dabartiniame Latvijos teritorijos plote iki šiol buvo lokalizuojama ir „terra inter Scrunden et Semigalliam".

* Skelbiamas V. Pryšmanto straipsnis nebuvo iki galo paruoštas spaudai. Nėra trumpinimų sąrašo ir išnašų, tekste tėra tik nuorodos į jas, bet ir tai 17 ir 32 praleistos, o 14 nuoroda įrašyta 2 kartus. Stengėmės išnašų tekstus atkurti, tačiau ne visus pavyko. Kadangi neturėjome K. F. Watsono ir J. Döringo darbų, negalime pateikti pilnų jų aprašų, nurodyti puslapių, kuriuose yra V. Pryšmanto cituojamos vietos. Iššifravome V. Pryšmanto naudotus trumpinimus ir paaiškinome kitas mūsų žvaigždute pažymėtas aiškintinas vietas.— *Tomo rengėjai.*

1 *Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten* / Herausg. F. G. von Bunge. Reval, 1853. Bd. 1 (toliau — *LUB*. Bd. 1). S. 327—329.

2 *Ten pat.*

3 *Ten pat.* P. 334—337.

4 *Salys A.* Die žemaitischen Mundarten. Teil 1. Geschichte des žemaitischen Sprachgebiets // Tauta ir žodis. K., 1930. Kn. 6. P. 173—314.

K. F. Watsonas buvo vienas iš pirmųjų senovės Kuronijos topografijos srities tyrėjų. Jis savo 1819 m. skaitytame referate „Darstellung der alten Eintheilung von Kurland, wie die Deutschen solche vorfanden“ [5], pasiremdamas anksčiau minėtų dokumentų nuorašais, rekonstravo tarp kitų ir „terra inter Scrunden et Semigalliam“ ploto ribas. Tai padaryti iš pirmo žvilgsnio atrodo ne per sunku.

Scrunden, dabar latviškai Skrunda (gyventojai — skrundenieki) — 33 km nuo Kuldigos į pietus Kuldigos apskrityje — K. F. Watsonas padarė atspirties tašku vakaruose [6]. Scrunden buvo kaip tik kitos gretimos, būtent Bandowe srities rytų pakrašty. Todėl K. F. Watsonas „Bandowe“ srities, taip pat jo rekonstruotą rytų, ribą sutapatino su „terra inter Scrunden et Semigalliam“ vakarų riba, kurios dalį sudaro Ventos upė.

Šios srities riba rytuose, atrodo, nusakyta savaime. Čia noromis nenoromis tenka pripažinti, kad „terra inter Scrunden et Semigalliam“ riba rytuose turėtų būti „Semigallia“ (Žemgalos) teritorijos vakarų siena. Šiaurėje ir pietuose „terra inter Scrunden et Semigalliam“ ribas savaime sudaro kitų K. F. Watsono rekonstruotų Vredecuronia ir Ceclis sričių ribos.

Taigi K. F. Watsonas „terra inter Scrunden et Semigalliam“ plotą lokalizavo Kuldigos apskrities pietinėje dalyje. Šio viso ploto pietų riba eina paraleliai Lietuvos sienai nuo Ventos upės iki Laižuvos.

K. F. Watsonu pasekė visi Livonijos ir Kuronijos istorikai, filologai ir net istorinės topografijos tyrėjai [7*]. Istorijos žemėlapiuose jie praveda „terra inter Scrunden et Semigalliam“ ribas taip, kaip jas nutiesė K. F. Watsonas, suprantama, įnešdami, jų nuomone, reikalingų pataisų.

Bet kaip K. F. Watsonui lengva buvo lokalizuoti „terra inter Scrunden et Semigalliam“ plotą iš dviejų duomenų, apibūdinančių dviejų šios žemės kraštų tarp „Scrunden“ ir „Semigalliam“ plotą, taip jam buvo sunku surasti vietovardžių akte suminėtoms vietovėms identifikuoti.

K. F. Watsonas rado tik „zwey mit den gegenwärtigen Ortsnamen übereinstimmend [...] nämlich Sacsile (Sessalen) und Salde Frauenburg“ [8]. K. F. Watsono Sessalen — dabartine forma Ciecere — dvaras ir (Cieceres) valsčius. Dvaras Kuldigos apskrityje 32 km į rytus nuo Skrundes; Salde — Saldus miestas ir valsčius Kudigos apskrityje, 29 km į pietus nuo Skrundės.

Taigi K. F. Watsonas iš vienuolikos dalybų akte suminėtų vietovardžių pajėgė identifikuoti tik du vardus ir, atrodo, gana patikimai.

Identifikavimo „terra inter Scrunden et Semigalliam“ srities dar-

[5] *Watson K. F.* Darstellung der alten Eintheilung von Kurland wie die Deutschen solche vorfanden // Jahresverhandlungen der kurländischen Gesellschaft für Litteratur und Kunst. Mitau, 1822. Bd. 2.
[6] *Ten pat.*
[7*] Nuorodos turinys neišaiškintas.
[8] *Watson K. F.* Darstellung...

bą kiek toliau pastūmėjo J. Döringas[9*]. Akte paminėtą N e w a r e n (Neware) J. Döringas prilygina „Needern oder Warenhof, lett. Wahres“, tačiau su klaustuku: U l l i w a Döringui — Ulpen, dabartinė latviška forma: U l p e — dvaras, arba U l p u muiža, Cieceres valsčius, 3,5 km į pietus nuo Cesares. Pagaliau C e l m e (Zelme) J. Döringui identiškas „Zalmeneeken, Pastorat von Pampeln“, dabar Ezeres valsčiuje C e l m i ir C e l m e n i e k i, dvaras 18 km į pietryčius nuo Skrundės.

Ilgus metus tyręs šių laikų ir istorinę Latvijos topografiją A. Bielensteinas[10], turėdamas pakankamai toponimikos žinių, sėkmingai identifikavo kitų XIII šimtmetyje minėtų sričių — Vredecuronia, Winda, Bandowe, Bihavelanc — vietoves, tačiau „terra inter Scrunden et Semigalliam“ sričiai neidentifikuotoms vietovėms nieko tinkamo nesurado. Tik dėl dviejų identifikuotinų vietovardžių A. Bielensteinas pareiškė savo nuomonę, bet ir tai abejodamas. C r e w e m s „ob Griwaischi, Gesinde unter Gross-Essern, 5 Werst nordöstlich vom Hof, an der Vereinigung (griwa) der Flüsschen Brusul und Esser?“ = G r i v a i š i — Rengu, arba Rubas valsč., 8,5 km į šiaurės vakarus nuo Laižuvos, Mažeikių apskr. Dėl M e d e n m e s A. Bielensteinas sako: „Vielleicht wiederzufinden in dem unmittelnar bei dem Gr. — Essernschen Beigut Alt — Likuppen (lett. Likupēni) gelegenen Gesinde M e d n i“. Medni yra Rubas valsč., 6 km į rytus nuo Grivaiši. Vok. gen. štabo 100 000 žemėlapyje*: M e d u s!

Taigi A. Bielensteinas, kaip ir K. F. Watsonas, identifikavo tik S a c s i l e — dabar Ciecere ir S a l d e n — dabar Saldus. U l l i w a — Ulpen?, C e l m e — Zelmenēki? identifikavimą, kaip matyti iš klaustukų, laiko abejotinu. Kitoms „terra inter Scrunden et Semigalliam“ vietovėms identifikuoti A. Bielensteinas nerado nė vieno atitinkamo vietovardžio.

Mano bandymas, berods, pakankamomis „moderniškesnėmis“ priemonėmis, kaip vokiečių generalinio štabo 100 000 žemėlapiais ir ypač „Latvijas vietu vārdi“ *, kur surinkti visi Latvijos vietovardžiai, taip pat nedavė jokių vaisių. Mėginau taip pat, naudodamasis abejotinais J. Döringo ir A. Bielensteino suminėtais vietovardžiais, rekonstruoti „terra inter Scrunden et Semigalliam“ atskirais trim plotais, taip kaip jie paminėti dalybų aktuose, tačiau pasirodo, kad tie plotai susikerta ir susipina, ko nematome kitose anksčiau padalintose srityse, pvz., Vredecuronia, Winda, Bandowe ir Bihavelanc; čia kiekvienos jų trečioji dalis sudarė atskirą kompaktišką teritoriją.

[9*] J. Döringas 1877—1886 m. leidinyje „Sitzungen — Berichte der Kurländischen Gesselschaft für Litteratur und Kunst“ paskelbė seriją straipsnių Kuršo istorinės geografijos klausimais. Kurį J. Döringo straipsnį mini V. Pryšmantas, nustatyti nepavyko.

[10] *Bielenstein A.* Die Grenzen des lettischen Volkstammes und der lettischen Sprache in der Gegenwart und im 13. Jahrhundert. St. Petersburg. 1892. S. 175—255. „Terra inter Scrunden et Semigalliam“ šiame darbe aptariama p. 232—233.

* V. Pryšmantas naudojosi Vokietijos ir Rusijos imperijų Generalinių štabų žemėlapiais, čia ir toliau juos vadindamas atitinkamai Vok[iečių] gen[eralinio] štabo V. ir R. žemėlapiais.

* *Latvijas vietu vārdi* / J. Endzelin. Rīga, 1922.

Jei iš vienuolikos akte paminėtų vietovardžių iki šiol tepajėgta kiek tikriau identifikuoti vos du, kyla klausimas, ar bepateisinamas „terra inter Scrunden et Semigalliam“ buvimas per 120 metų ten, kur ją lokalizavo K. F. Watsonas? Šiam klausimui kilti padeda viena jo paties pateikta gana svarbi aplinkybė: „Ein grosser Wald schied Kurland von Semgallen,— sako K. F. Watsonas [11],— und es scheint, dass die Kuren und Semgallen wenig Gemeinschaft mit einander hatten. Jener Wald hob an bey der lithauischen Gränze an der Waddax [Vadakštis — upė] [...]. Von der Waddax ging dieser Gränzwald über das heutige Kursieten [Kursiši], Frauenburg [Saldus] [...] bis Schlock [...] Theilweise existirt dieser Wald noch gegenwärtig“. Jei šis tankus didelis miškas ėjo per Kursiši, kurie yra „terra inter Scrunden et Semigalliam“ beveik pačiame centre, per daug tiesai nenusižengiant, galima sakyti, kad XIII šimtmetyje miškas galėjo dengti visą šios srities plotą ir tęstis K. F. Watsono nurodyta linkme, nes nuo Kursišių iki Ventos vos 18 km. Apytikris skirtumas tokiam dideliam miškų plotui negali turėti įtakos.

Antra vertus, kitos dokumentuose išvardytos sritys, kaip Ceclis, Dovsare, Megowe ir Pilsaten, kaip anksčiau minėjau, apima dabartinės Lietuvos teritorijos šiaurės vakarų plotą.

Visa tai verčia ieškoti „terra inter Scrunden et Semigalliam“, anot A. Bielensteino, visai tinkamai parinkto termino „terra i n c o g n i t a“ [12], kaip tik Lietuvos teritorijoje.

Šiai sričiai Lietuvoje surasti, jai lokalizuoti ir dokumentuose paminėtiems vietovardžiams identifikuoti, pirmiausia reikia paieškoti vietovardžių, kurie glūdi pačioj sąvokoj „terra inter Scrunden et Semigalliam“ [13].

S c r u n d e n. Iš Wegeberichtų [14] (W. 8) apie 1385 m. žinomi S k r u n d e n. Sprogis * mini (p. 293) „selo S k r u n d a j n y“. Taip pat žinoma 1561 m. „ku selom S k r o n d z i a n o m — VA XXIV ** (p. 249) — v Povondensk. vol.“, buvus XVI šimt. Jau Th. Hirschas S c r u n d e n identifikavo su S k r e n d z i a n y (kaip V. žemėlapyje), „östlich von Lukschtasee“ R. žemėlapyje f(olvarkas) ir Ok(olica) Skrondziany, dabar **S k r o n d ė n ų** kaimas ir dvaras Varnių valsč., Telšių apskr., 7 km į pietus nuo Varnių [15].

[11] *Watson K. F.* Darstellung...
[12] *Bielenstein A.* Die Grenzen... S. 385.
[13] Žr. 10 išnašą.
[14] Wegeberichte, t. y. kryžiuočių kelių į Lietuvą aprašymai skelbti su T. Hiršo komentarais: *Scriptores Rerum Prussicarum* / Herausg. von T. Hirsch, M. Töppen, E. Strehlke. Leipzig, 1863. Bd. 2 (toliau — *SRP.* Bd. 2.) S. 662—711. Autoriaus trumpinimas W. su atitinkamu numeriu nurodo aprašymo numerį publikacijoje, o kartais nurodomas puslapis tomo, kuriame skelbti šie aprašymai.
* Sprogis — Географический словарь древней Жомойтской земли XVI столетия / Сост. И. Я. Спрогис. Вильна, 1888.
** VA XXIV — Акты, издаваемые Виленскою комиссиею для разбора древних актов. Т. 24. Акты о боярах. Вильна, 1897.
[15] *Lietuvos apgyvendintos vietos.* Pirmojo visuotinojo Lietuvos gyventojų surašymo duomenys. K., 1925. P. 382. Toliau šį leidinį autorius nurodo tekste santrumpa LAV.

Semigallia. Wegeberichtai (W. 29, p. 679) mini: „von deme flise Ante v. mile in das lant czü Semegallen". Iš XVI šimtmečio žinomos kelios „Žemigola" (Žimigola, Zimigoly, Žejmikgoly, Žimigolskij okrug ir pan.), būtent: 1) „im v Viduklevsk. vol.", 2) „im. v Rosen. vol." ir 3) „im. v Ojragoljsk. vol." (Sprogis, p. 114).

LAV paminėti Žemygalos kaimas ir dvaras Betygalos valsčiuje (R. žemėlapyje — Ok(olica) Žemigola; V. žemėlapyje — Žemigola), 4 km į vakarus nuo Betygalos ir Žemygalos kaimas ir dvaras Nemakščių valsč. (R. žemėlapyje — f(olvarkas) Žejmigoly; V. žemėlapyje — Žemigoła), 5 km į vakarus nuo Nemakščių. Šios dvi Žemygalos identiškos Sprogio paminėtoms: pirmoji — „v Rosen. v., arba Ojragolsk.", antroji — „v Viduklevsk. vol."

Wegeberichtų Semegallen bus Žemygala Betygalos valsč., o ne Žemygala Viduklės valsč., kaip mano A. Salys[16]. Wegeberichtų W. 28 ir W. 29 turiniai gali būti traktuojami nepriklausomai vienas nuo kito. W. 29, berods, aiškiai pasakyta, kad nuo Ančios upės iki Žemygalos „lanto" yra 5 mylios. Ne žygio, bet atstumo myliomis skaičiuojant 8280 metrų padauginę iš 5 gauname sandaugą, kuri atitinka oro linijos atstumą nuo Ančios iki Žemygalos Betygalos valsčiuje. Todėl Th. Hirscho nuomonė, kad čia būsianti klaida, neturi pagrindo.

Dalybų aktų — balandžio 5 d. — Semigallia(m), o liepos 20 d. — Semigallen, yra identiška Wegeberichtų Semegallen, tai yra Žemygalai Betygalos valsčiuje, dešinėje Dubysos upės pakrantėje.

Žemygala Nemakščių valsčiuje šiuo atveju netinka, nes kai kurios vėliau identifikuojamos vietovės (žr. Weybene, Salden) per toli nukryptų nuo linijos tarp Skrondėnų ir Žemygalos tolimiausių taškų ir prieštarautų pačiai „žemė tarp Skrondėnų ir Žemygalos" sąvokai.

Linija pravesta iš šiaurės į pietus per Skrondėnus sudaro „terra inter Scrunden et Semigalliam" vakarų ribą, tokia pat linija per Žemygalą apibrėžia šią sritį rytuose; galima manyti, kad ši rytų riba, bent kai kurie jos ruožai ėjo Dubysos upe. Ši sritis, mažiausia šiaurės vakarų kampe, ribojosi su „Ceclis" sritim netoli Žąsugalos.

Neaiški yra šios srities pietų riba. Ar ji ėjo Nemunu, sunku pasakyti, nes ne visos vietovės „cum omnibus pertinentiis eorundem" ploto didumu buvo vienodos. Tačiau, kad Nemunas buvo srities tarp Skrondėnų ir Žemygalos pietų riba, visai įmanoma.

Turint apibrėžtą sritį „terra inter Scrunden et Semigalliam", belieka identifikuoti šioje srityje lokalizuotinas vietoves.

I ORDINO DALIS

Weybene. Iš XVI šimt. Sprogio (p. 59) randame: „Vojlobovo i Vojlobi, selo v Viduklevsk. vol.; Vojlobi v im. Viduk-

[16] *Salys A.* Die žemaitischen Mundarten... S. 234—235.

liach", tačiau ARZS * (IV, p. 314) Nr. 185: „im. V o j l o b y, Viduklev. vol."; ARZS (V, p. 97) Nr. 222—1599 „g. [...] prodažn. 1 [...] na č. im. Vojloby". R. žemėlapyje: V o j l o b y ir f(olvarkas) N o v o j l o b y, taip pat V. žemėlapyje — dabar didokas **Vailabų** kaimas ir LAV (p. 229) du **Pavailabio** dvarai, visi Viduklės valsč., 5—6 km į pietvakarius nuo Viduklės.

Kad V a i l a b (galima ankstyvesnė forma žemaičių tarme V a i l o b e n e, V a i l u b i n e teritorinei sąvokai nusakyti), užrašant vokiečių nenugirsti garsai „la" arba net greitai tariant tik garsas „l" — visai galimas daiktas. Tendenciją „nuryti" svetimus jų ausiai garsus matome ir XIV šimt., pvz.: Wegeberichtų (W. 29) „S ü p p e" — Šešupė. Pažymėtina VA XXIV (p. 243) „selo Vojlobovy", o rodyklėje (p. 533): V o j b o l o v o!, fotokopijoje ** „Weybene" skaitytina „W e y b i n e", bet gali būti net „W e y l u n e". Tuomet šią vietovę tektų identifikuoti su dabartine Veliuona, kurios XV šimt. transkripcijos būta ir W y e l u n i a ir W i e l y n y a (Codex epistolaris Vitoldi ***). Šitoks identifikavimas nėra negalimas. Šiuo atveju ginčo su Vytautu metu ordino aspiracijos į Veliuoną būtų suprantamesnės. Tačiau klausimą, kaip šios vietovės transkripciją kitaip perskaityti, palieku spręsti paleografams.

Wanderen. Fotokopijoje „W a n d e n", virš paskutinės raidės „n" kiek pariestas kablelis, kuris nėra visai aiškus, todėl gali reikšti ir „er", ir „en". Todėl gali būti perskaityta ir „W a n d e n e n. XVI šimt.: „P o v o n d e n i, im. v Korklianskoj v., nad oz. Bludom, ir P o v o n d e n i, im. v Povondensk. vol. nad rieč. Nekocoju" (Sprogis, p. 238), R. žemėlapyje: M(iestelis) Povondenė ir ežeras „Povondene", Z(astienok) Povondene, V. žemėlapyje: ežeras „Błudy". Dabar abiems identiški **Pavandenio** dvaras ir **Pavandenio** bažnytkaimis Varnių valsč., Telšių apskr., 8—10 km į šiaurės rytus nuo Varnių. Ten pat Sprūdų ir Moteraičio kalnuose yra piliakalniai (P. Tarasenka. Liet. archeol. medž.****, p. 208). Dėl formos Pavandenio pakitimo palyg. Vailab- ir Pavailab.

VA XXIV: „V o n d z i, selo [...] w Wondziach nad Dubisą [...] siola Wondziow [...] wlosci Eyragolskiej" (p. 146); „selo V o n d e v" (p. 297), dabar V a n d ž i ų km. Betygalos valsč., 7 km į šiaurės vakarus nuo Ariogalos, galima laikyti identifikuotina su Wandenen, tačiau ją čia lokalizavus, per toli būtų nuo I ordino dalies masyvo.

Newaren — Neware. XVI šimt. žinomi: „N e v o r d i a n y, im. v Povondensk. vol., Nevordiany [...], Nevordziany [...], N e v o r d y [...] okrug [...] pri r. **Nevarupie** [...] nad r. Nevordoju (Sprogis, p. 201). Dabar **Nevardėnų** kaimas Varnių

* ARZS — Опись документов Виленского центрального архива древних актовых книг. Вып. 1—5. Вильна 1901—1907.

** Fotokopija — autoriaus naudotasi 1253 m. dokumentų (žr. 1—3 išn.) fotokopijomis.

*** *Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae.* 1376—1430 / Collectus opera A. Prochaska. Cracoviae, 1882 (toliau — *CEV*).

**** *Tarasenka P.* Lietuvos archeologijos medžiaga. K., 1928.

valsč. (greta Skrondėnų kaimo vakaruose). Žemėlapyje yra ir **dvaras**, 8 km į pietryčius nuo Varnių. Ten pat yra Didvyrių kapai ir piliakalnis? (P. Tarasenka. Liet. archeol. medž., p. 192 ir 347). R. žemėlapyje: Ok(olica) ir f(olvarkas) Nevordziany.

Nevarėnų miestelis (valsčius) Telšių apskr. yra tolokai, nors kamienas Nevarėn- visai atitinka dokumento formą. Be to, šie Nevarėnai A. Bielensteino—Berholzo identifikuotini su „Ceclis" srities „N e w a r i c" ir ten lokalizuoti [18].

L a b b a r. Iš XVI šimtm. (Sprogis, p. 160) randame: „L a b v a r d e i L o b v a r d e, selo v Pookmenskom vojtovstvie, Koršovsk vol. [...] pri riekie Okmianie [...] čerez nego rieč. Akmenoja". Kiti XVI šimtm. transkripcijos variantai: „Labvardi, Lobvardi, Lobvordi, Labvardy, Lobvordy". R. žemėlapyje: L a b a r d z e ir gosp. d. L o b a r d z e. V. žemėlapyje: Ł a b a r d z i e = **L a b a r d ž i ų** kaimas Kaltinėnų valsč., Tauragės apskr., 6 km į pietvakarius nuo Kaltinėnų. Per kilometrą nuo Labardžių — Kaušių piliakalnis (P. Tarasenka. Liet. archeol. medž., p. 153).

Kitas Labardžių kaimas Rietavo valsč., 8 km į pietryčius nuo Rietavo, yra per toli į vakarus nuo Skrondėnų, todėl ten Labbar negali būti lokalizuotas.

II ORDINO DALIS

S a l d e n. Wegeberichtai mini: (W. 25) „bis czü deme flise S a l t ü n e", (W. 26) „bis vf die Saltüne", (W. 20) „bis czu der S a l t o n e dem vlise", (W. 52) „eyn flies S z a l t o n a [...] wan deme flisse S z l l t o n a" [19]. 1491 m. (VA XXIV, p. 1) minima: „zemli za Š o l t o n o j u", (p. 194) „nad rekoju Š o l t o n o j u" ir (p. 301) „nad rečkoju Š o l t u o n o j u", „rečki Š o l t u o n y". Sprogis (p. 338—339) išvardija kitas transkripcijos formas: „Š o l j t o n a, Š o l t u n a, Š o l t y n i a, Š o l t u n a, Š o l j t u n a, Š o l t u n e, za reku Š o l t u j n u, Š o l j t i n a, Š a l t o n a". Makowskio (Radvilo) žemėlapyje „Magni dvcatvs Lithvanie..." * (XVI šimt.) — S a l t o r i a fl.

Neabejotina, kad XIV—XVI šimt. čia pateiktomis rašybos formomis vadinta upė **Šaltona** (anot A. Salio, Šaltuona?) [20], kairysis Šešuvio intakas. Šaltonos šaltinių tenka ieškoti kaip tik netoli Žemygalos kaimo Betygalos valsč., nes vos už 3—4 km nuo šio kaimo į vakarus Šaltona jau žymima žemėlapyje.

Kad dalybų aktų S a l d e n identiškas Šaltonai, netenka abejoti. Salden — Šaltona, kaip tik užpildo „terra inter Scrunden et Semigalliam" srities pietryčių kampą, kurio tolimiausias taškas yra Žemygalos kaimas.

[18] *Bielenstein A.* Die Grenzen... S. 240.
[19] *SRP.* Bd. 2. S. 677, 678, 688.
* 1613 m. Amsterdame paskelbtas M. K. Radvilos (1549—1616 m.) su talkininkais parengtas LDK žemėlapis.
[20] *Salys A.* Die žemaitischen Mundarten... S. 233.

Tačiau kur lokalizuoti šį dalybų aktų S a l d e n? Į šį klausimą atsakyti ne taip lengva. Salden — Šalton — identifikuoti. „Lietuvos apgyventos vietos" neteikia apie Šaltuonos upę jokių panašių vietovardžių. Š a l t r a g i o kaimas Betygalos valsč. yra per toli, už Dubysos, net 4 km į rytus nuo Betygalos, be to, Šaltragio kaimo pavadinimas glaudžiai susijęs su pro jį tekančio Šaltragio upelio vardu.

Todėl S a l d e n tenka ieškoti arčiau Šaltonos upės, tai yra pačiame Pašaltony, tą liudija geografinės tendencijos kurti sodybas arčiau paupių. Nuo Šaltonos šaltinių iki santakos su Šešuviu vien oro linijos atstumas yra per 45 km. Ši aplinkybė kiek sunkina tiksliau lokalizuoti Saldeną.

Iš LAV žinomos šios apgyventos vietos pačiame Pašaltony: 1) P a š a l t o n i o kaimas Šimkaičių valsč., kairiojoje Šaltonos pakrantėje, 9,5 km į pietus nuo Raseinių (R. žemėlapyje: Z(astienok) P o š a l t u n a); 2) P a š a l t o n i o dvaras Raseinių valsč., dešiniojoje Šaltonos pakrantėje, 8 km į pietus nuo Raseinių (R. žemėlapyje: Pošaltuna). Toliau Šaltonos žemupyje: 3) P a š a l t o n i ų bažnytkaimis Eržvilko valsč., dešiniojoje Šaltonos pakrantėje, 7 km į vakarus nuo Eržvilko (R. žemėlapyje: m. Pošaltunie). Čia pat 4) S e n ų j ų P a š a l t o n i ų kaimas ir 5) N a u j ų j ų P a š a l t o n i ų dvaras, kairiojoje Šaltonos pakrantėje. (R. žemėlapyje: f(olvarkas) Pošaltunie star. (?!)

Tačiau, kaip matome iš XVI šimtm. dokumentų, P a š a l t o n i o sąvoka buvo gana plati. ARZS (I, p. 10) Nr. 147 kalbama, berods dar apie kitą dvarą netoli Viščiavo upelio: „imienie P o š a l t u n y nad r. Šaltonoju, bliz riečki Vyščiavy". ARZS (I, p. 123) mini ir Pašaltono žemę netoli Eržvilko bažnyčios. Ši vieta Sprogio (p. 259) nusakoma kaip „veljdomskaja zemlia". Toliau — ARZS (I, p. 173): „častj zemli v Viduklevsk. vol., v Pošoltuniu, nad r. Šoltunoju, nazyv. Kuljvejtiška Vešiška" Kulvertiškių (Traidiškės) kaimas? ar Kulvertiškių dvaras? Eržvilko valsč., pusiaukelėje tarp Eržvilko ir Pašaltonių bažnytkaimio; ARZS (IV, p. 190) Nr. 131: „na zemliu Žvirblių — Lavkas, prinadl. k im. Pošešuvia — Vornolavkas, v Pošoltuniu", bet toliau (IV, p. 292) Nr. 14: „zemli nazyv. Žvirblių — Lavkas, v. m. P o š o l t u n y, Viduklevs. vol."; ARZS (III, p. 89) Nr. 331: „im Rosejni, vozlie r. Išliny, s dannikami v Plovginiach i v P o š o l t u n i u". Čia minimo Pošaltonio tenka ieškoti Šaltonos aukštupyje. Kiti čia paminėtieji Pašaltoniai nuo Šlinos santakos su Šaltona iki Senųjų Pašaltonių kaimo lokalizuotini arti Šaltonos dešiniojo kranto. Sprogis (p. 259) mini dar kitą Pošaltonio dvarą. Apie šį dvarą iš ARZS (I, p. 184) patiriame: „grunt im. P o š a l t u n s k a g o v Nekraševičach, Ros. vol.", (III, p. 48) „im. Nekraševiči, v P o š o l t o n i u". Šis dvaras nei LAV, nei net senesniuose rusų gen. štabo žemėlapiuose nenurodytas. Naudojantis ARZS (I, p. 42) Nr. 322, (II, p. 14) Nr. 200, (II, p. 38) Nr. 51, (II, p. 125) Nr. 353, (III, p. 56) Nr. 49 (IV, p. 10) Nr. 75, (IV, p. 111) Nr. 16, (IV, p. 119) Nr. 74 nurodytais vietovardžiais teko rekonstruoti Pašaltonio—Nekraševičių dvaro vietą. Šis dvaras buvo

pačiame Šaltonos aukštupyje į pietus nuo Laužų kaimo, tarp Šaltonos ir Gintaro upelio santakos ir Kebaičių kaimo, apie 7 km į pietryčius nuo Raseinių.

S a l d e n ą „cum omnibus pertinentiis eorum" lokalizuoti visame Pašaltonyje neprieštarauja jokios aplinkybės. Kaip tik šiame pietryčių „terra inter Scrunden et Semigalliam" kampe paliktos visos sąlygos nevaržomai S a l d e n o sritį nutiesti nuo Šaltonos upės iki jos santakos su Šešuviu.

Bet kuriame iš Pašaltonių ieškoti šios teritorinės ar administracinės vietovės centro?

Už Pašaltonių bažnytkaimį ir ypač S e n ų j ų Pašaltonių kaimo senumą kalba pats kaimo vardas. Netoli nuo jų į rytus ties Eržvilku, V. Biržiškos[21] nuomone, ėjęs Wegeberichtuose minimas Šaltonos kelias. Šis kelias ir XIII šimtmetyje galėjo turėti didesnės reikšmės. Jeigu čia senovėje būta didesnio kelio, tai ši aplinkybė lyg savaime akina pasisakyti už S a l d e n o lokalizavimą Senųjų Pašaltonių kaime. Tačiau šią galimybę mažina archeologinių paminklų stoka, kaip tik šioje vietoje. Eržvilko piliakalnis yra vienas iš artimiausių.

Tačiau keliant Saldeno lokalizavimo galimybę į dabartinį P a š a l t o n i o dvarą Raseinių valsčiuje, kartu ir į gretimą Pašaltonio kaimą kitame Šaltonos krante, matome ką kita. Keletas piliakalnių supa šį Pašaltonį: tai Kalnųjų piliakalnis ties Jovaišiais vakaruose ir senkapiai šiaurėje, didokas pylimu apvestas laukas Bilevičių dvare šiaurės rytuose ir Viškalnis Gabrieliškių kaime, rytuose (P. Tarasenka. Liet. archeol. medž., p. 128, 144, 148, 107 ir 128). Pastarajame rastosios Marko Aurelijaus ir Trajano monetos, Dubysos vandens kelio artimumas ir patogi kelio tarp Raseinių ir Panemunės Skirsnemunės geografinė būklė liudija šio Pašaltonio senumą, bent tai, kad jo jau dalybų metu būta. Be to, dalybų aktuose Žemygalos, kaip kraštutinio taško, nusakymas verčia lokalizuoti S a l d e n dabartiniame **P a š a l t o n i o** dvare su to paties vardo kaimu, kaip jau minėta, 8 km į pietus nuo Raseinių, kaip artimiausią prie Žemygalos kaimo dalybų aktuose minimą vietovę, kurios artimiausieji „pertinentii", jiems skirtinas ir išnykęs Pašaltonio—Nekraševičių dvaras, siekė aktuose minėtą Semigallia — Žemygalą.

U l l i w a. Sprogis (p. 211—212): „O l e i a, A l e i a, [...] riečka [...] rieka [...] v Viduklevsk. v. [...] v Rosensk. v."; ARZS (II, p. 73) Nr 433: „podlie r. O l e g i, Vidukl. v."; VA XXIV (p. 346): „pod'le reč'ki A l e i". Toliau Sprogio: „O l e i — korolev. selo v Rosen. vol." ir tas pats: „O l e e."; VA XXIV (p. 247): „vročyščami [...] A l e e"; VA XXIV (p. 346): „sełišče [...] P o a l e i"; (p. 347): „vročyščami [...] P o o l e i a".

Čia neabejotinai **A l e j o s** upelis, Upos intakas, Alejos „aukštupyje" ir **A l e j ų I ir A l e j ų II** kaimai Raseinių valsč., apie 8 km. į šiaurės vakarus nuo Raseinių. V. žemėlapyje upelis „O l e-

[21] *Biržiška V.* Kryžiuočių keliai į Lietuvą XIV amž. (Iš Wegeberichtų) // Praeitis. K., 1930. T. 1. P. 50—53.

j a“, kaimai „O l e j“. R. žemėlapyje: Z(astienok) ir f(olvarkas) „O l i e e“.

Pažymėtina XVII šimtm. vardų keitimosi tendencija į „Paalejus“, bet dabar, matyt, išliko be priešdėlio „pa“.

Sprogio (p. 211) minimi: „O l e j n i š k i [dabar?] dvorec do imenjia Ojrakgoly naležačij [...] i folvark, blizj m-ka Ojragolskago nad r. Taurupem“ yra tolokai nuo Žemygalos, todėl Ulliwa negali būti lokalizuojama apie Taurupį, nors ši vietovė ir būtų identifikuotina.

A n z i n a. XIV šimtm. iš Wegeberichtų žinoma (W. 15): „die A n t a“; (W. 21) „flis, das heist die Hant“; (W. 28) „vlise, das heist di A n t ä“ ir (W. 29) „flise das heist A n t e“ [22]. VA XXIV randame: (p. 198) „reki A n t y [...] A n t i [...] A n’ t y [...] A n’ t u“; (p. 287) „reki A n t i [...] A n t y [...]“; (p. 244) „do reki O n t y“. Be šių, XVI šimtm. formų Sprogis mini dar (p. 12 ir 213): „A n t i a, A n č a, O n č a, O n t a [...] rieka [...] v Kroževsk. vol. [...] v Viduklevsk. vol. [...] v Koršovsk. vol. blizj im. O n t i n i k“.

Toliau Sprogis: „O n t i n i k i, A n t i n i k i ili A n t i n i k i — Lovki, O n t y n i k i [...] dvorec [...] im. v Korševsk. vol. [...] blizj r. Onti [...] vozlie r. Onti [...] im. v pole Ontynikach [...] selo A n t y n i k i, vozlie im. Vongejte, v Krož. vol. [...] vozlie r. Pely [...] meždu rr. Onteju i Pelom [...] O n t i n y imienie“. Ypatingas panašumas į „A n z i n a“ pažymėtas ir VA XXIV (p. 247): „zaniato zemlj, senožatej i zaroslej [...] vročiščami [suminėta] [...] selišč, gde domom sediat Posorte, A n t ž i n e“. Toje vietoje, kur Sprogis mini „v polie Ontynikach“, ARZS (III, p. 52): „im. O n t y n i k i, Korkl. vol.“ Nors čia įvairiomis formomis transkribuoti „O n t i n i k i“ suminėti net trijuose valsčiuose, būtent Karšuvos, Kražių ir Karklėnų, tačiau remiantis ARZS [23] suminėtais vietovardžiais, rekonstravus jų vietas paaiškėjo, kad visų šių XVI šimtm. valsčių ribose suminėti „Ontiniki“ vieni priėjo kitus šių valsčių susidūrimo taškuose. R. žemėlapyje: Antiniki, gosp. d. Antiniki ir du Z(astienok)ai: Antyniki. Upelis — Anča, dabar A n č i a (epichorinė forma — ?), jos aukštupyje **A n t i n i n k ų** kaimas ir dvaras **Skaudvilės** valsč., 14 ir 11 km į šiaurę nuo Skaudvilės, taip pat ir **A n t i n i n k ų** kaimas **Kaltinėnų** valsč., 9 km į pietryčius nuo Kaltinėnų. Šiedu kaimai dabar taip pat greta kaip ir XVI šimtm., skirtumas tik tas, kad kitaip pavadinti valsčiai. Kad „A n z i n a“ anksčiau, bent per dalybas XIII šimtm., buvo apėmusi dabar Antininkų pavadinimu išlikusias vietoves, nekelia abejonių. Turint galvoj jos „pertinentiis“, tenka sutikti, kad ir XVI šimtm. žinomi „P a o n č i a i“ anksčiau buvo greta Anzinos.

Jablonskis * (p. 328) Viduklės valsčiaus kaimų ūkininkų sąraše mini „selo P o o n t y e“, Sprogis (p. 253) — „P o o n t e, P o o n t i,

[22] *SRP.* Bd. 2. S. 674, 676, 679.

[23] Nekonkretizuota nuoroda į «Опись документов Виленского...»

* Jablonskis — *Istorijos archyvas.* T. 1. XVI amžiaus Lietuvos inventoriai / Surinko K. Jablonskis. K., 1934.

Poonči, Poonče [...] v im. Vidukliach, Poonče, Poontia, Paonte, Poonty, dvorec, [...] imienie v Krož. vol. [...] v Viduklevsk. vol. nad r. Anteju ili Onteju". Atrodo, kad šių Paančių tenka ieškoti arti dabartinių Antininkų, arba juos net identifikuoti. Tačiau nors ir nebūtų jie identiški, „Anzina" lokalizuoti dabartinius Antininkus nėra kliūčių.

Antoniškių kaimą Šilavos valsč. dėl per didelio atstumo nuo apytikslių „terra inter Scrunden et Semigalliam" ribų, negalima laikyti lokalizuotinu. Ančakių kaimas Raseinių valsč., 1,5 km į šiaurę nuo Raseinių, lokalizavimui yra itin priimtinas, nes yra beveik pusiaukelėje tarp jau identifikuotų ir lokalizuotų Salden ir Ulliwa, tačiau filologiškai, berods, sunkiau suderinamas su Anzina.

Celme. 1253 m liepos 20 d. dokumente perskaityta Zelme. Sprogis (p. 130): „Keljmy, Keljme, im. s miestečkom v Krož. vol. pri r. Verpetie, [...] Keljmenskij dvor nad r. Krožontoju, [...] Keljmenskij dvorec, nazyvajemy Keljmy, za miestečkom Keljmami [...] miestečko v Pokrožontie, čerez nego rečka Lukaja" (?); Jablonskio 1574 m. Kelmės inventoriuje (p. 210—216) Nr 27: „dwora [...] Kielmienskiego"; VA XIV* (p. 377—379): „imienija Kelm [...] maiętnosci Kiełm [...] imienia Kielmienskiego, [...] w włosci Kroskiey [...] imienie Kiełmy [...] miasto Kielmy". Makowskio (Radvilo) žemėlapyje: Kielmy.

Iš paskelbtų Kelmės dvaro inventorių matyti, kad šiam dvarui 1574 m. priklausė 2 dvareliai ir 28 kaimai, 1591 m. per 30 kaimų ir Dabikinės valsčius (VA XIV, p. 377—388).

Todėl neabejotina, kad Celme identiškas XVI šimtm. čia suminėtoms vietovėms, dabar **Kelmės** miestelis Raseinių apskr. ir valsč. ir **Kelmės** dvaras, 0,5 km į šiaurę nuo miestelio.

Sprogio (p. 130) minimi „Keljmy, selo v Beržanskoj vol. [...] imienie Kuršan, nad r. Ventoju", taip pat Kelminų kaimas Šilavos valsč. ir Kelmynės dvarai Tauragės valsč. per toli nuo viso II ordino ploto, todėl neidentifikuotini.

III — VYSKUPO DALIS

Sacsile. Šiai vietovei iš XVI šimtm. žinomų vietovardžių fonetiškai arčiausiai būtų: Šukoli, Šukali (Sprogis, p. 340); ARZS (I, p. 15) Nr 142: „na im. Šukaliach v Krož. vol., bliz miest. Liali" (Sprogio klaidingai „blizj miest. Liavd"); ARZS (II, p. 135) Nr 515: „im Šukoli, v Pokrožontiu, Krož. vol."; ARZS (IV p. 271): „im. Šukale, Krož. vol." Toliau Sprogio (p. 340): „Šukale, im v Viduklevsk. vol. blizj r. Šlovny" ir ARZS (I p. 111): „pri rekie Šlovnie, na zemliu Bojnoriški, v Viduklevsk. vol.", Spro-

* VA XIV — Акты, издаваемые Виленскою археографическою коммиссиею. Т. 14. Инвентари имений XVI-ого столетия. Вильна, 1888.

gis (p. 327): „S a v k š t e l i, selo podlie sela Plakty, v Dyrviansk. vol.“

Šiems XVI šimtm. minėtiems vietovardžiams dabar identiški: 1) Š a k a l i ų dvaras Kelmės valsč. netoli Liolių, 5,5 km į pietus nuo Kelmės. Tačiau šie Šakaliai beveik liečia tiesiąją liniją Kelmė (C e l m e) — Alejų kaimai (U l l i w a), tuo lyg per giliai su savo „posedentibus eorum“ įsirėžia į ordino II dalies sritį ir vieni su kitais susikerta. Todėl abejotina, ar identifikuotinas šis Š a k a l i ų dvaras su S a c s i l e; 2) S a v k š t e l i ų kaimas Varnių valsč., 8 km į šiaurės rytus nuo Varnių ir vos 1,5 km į šiaurės vakarus nuo Pavandenių, tai yra I ordino dalies ploto (W a n d e r e n), neidentifikuotinas su S a c s i l e, nes šiuo atveju susipintų ordino ir vyskupo sričių plotai.

Dabar esamas vietoves — Š a k a l i n ė s km. Gaurės valsč., Š a k a l i n ė s km. Eržvilko valsč., Š u k i š k i ų km. Raseinių valsč., Š u k o l i ų km. Laukuvos valsč., Š a u k l i ų km. Simkaičių valsč.— dėl tų pačių priežasčių ir apskritai dėl per didelio atstumo nuo vyskupo dalies ploto taip pat negalima laikyti identifikuotinomis S a c s i l e.

Žemėlapiuose randame — V. žemėlapyje: S z u k s z e l e; R. žemėlapyje: Z(astienok) Š u k č e l e ir R. žemėlapyje 1:25 000: F(oljvark) Š u k š e l e. Atitinkamoje vietoje dabar čia yra **Š i u k š e l i ų** dvaras (Žemės ūkio ministerijos žiniomis), apie 1,5 km į pietus nuo Kaltinėnų valsč. (LAV, p. 348 klaidingai parašyta Šiunšelių dvaras). Šios vietovės rašybos formos žemėlapiuose primena epichorinės žemaičių tarmės formą ir tuo įrodo Šiukšelių dvaro identiškumą su dalybų aktų S a c s i l e. Šiukšelių dvaro nepaminėjimas XVI šimtm. aktuose vargu ar būtų akstinas abejoti šios vietovės senumu. Jos savininkai galėjo tuo metu neturėti jokių fiksuotinų juridinių santykių ir todėl jų nuosavybės — Šiukšelių — vardas nebuvo paminėtas (plg. Sprogis, p. VI). Šitokios „metrikos“ stoką kompensuoja reikšmingesni archeologiniai paminklai. Netoli nuo Šiukšelių dvaro šiaurėje ir vakaruose yra trys piliakalniai apie Kaltinėnus ir pilkapiai, taip pat piliakalnis Meirių kaime (XVI šimtm. Meiriai irgi nepaminėti, P. Tarasenka. Liet. archeol. medž. p. 148, 182 ir 213). Nors vos už 5,5 km į pietvakarius prieina I ordino dalies vietovė Labvardžiai (L a b b a r), tačiau ir ši aplinkybė neprieštarauja Sacsile lokalizavimui Šiukšelių dvare. Šio „pertinentii“ žemių plotai galėjo būti į rytus arba į šiaurę nuo Ižno upelio.

C r e w e m s. Liepos 20 d. akte perskaityta G r e w e n i s. A. Bezzenbergeris[24] balandžio 5 d. akto nuoraše perskaitė C r e u u e m s. Iš Sprogio identifikavimui labiausiai tiktų „K r i v a n y, selo vozlie im. Medin“ (p. 147). Tačiau (p. 183) „Mediny, im. v. Medingiansk. vol.“ per toli į vakarus nuo Skrondėnų ir greičiausiai lokalizuotina „Ceclis“ srityje. Įtikimai skamba (p. 147) „K r e j v e, staroje se-

[24] *Bezzenberger A.* Bemerkungen zu dem Werke von A. Bielenstein über die Geographie des Lettenlandes // Magazin der Lettisch — Litterärischem Gesellschaft. Bd. 19. Stück 3. S. 95.

lišče v. im. Leitkopach, Viduklevsk. vol.", bet tai buvo viena iš dvaro „polia i nivy" (ARZS, II, p. 107—108). Šią abejotiną vietovę K. Jablonskis (asmeniškai) pakankamai svariais argumentais pripažino neidentifikuotina.

Atidžiau įsižiūrėjus į fotokopijos tekstą ir ypač į kiekvienos raidės rašybą, galima pastebėti, kad ne kiekviena raidė visur vienodai rašoma, t. y. nėra kaligrafinio dėsningumo nuorašą gaminusio „scribos" rašysenoje, žodis „C r e w e m s", kaip jau pastebėta, buvo įvairiai perskaitytas. Dėl pirmųjų trijų raidžių negali būti jokio dvejojimo. Fotokopijoje aiškiai „C r e", bet tariamos „w" raidės ir A. Bezzenbergerio pirmosios „u" raidės pirmoji lazdelė turi korumpcijos požymių: per ją skersai beveik pačiame viduryje pastebimas kitas apystoris brūkšnys, primenantis šių laikų juodu šriftu spausdintą raidę „t". Jeigu sakysime, kad ši korumpuota raidė yra „z", visą žodį galima skaityti „C r e z i n e m s", „C r e z i n e n i s" arba „C r e z i c i n s". Taip parašyti jie primena K r a žius, arba K r a žontą, žodžiu, „kražinyną".

Jau tų pačių 1253 metų Mindaugo donacijos akte minimi ir Kražiai: „Nomina [...] terrarum sunt haec: [...] C r a s e totum"; 1259 m. (?) „terrulis... C r e s m e n" (!?)[25]. Wegeberichtuose: (W. 8) „C r a s i e n"; (W. 9 ir W. 15) „C r a s y e n"; Codex ep. Vitoldi (p. 127 ir 129): „C r a s z i a n"; (p. 23) „C r a z o w"; (p. 715 ir 411) „K r o c z e, K r o s s y"[26]. Makowskio (Radvilo) ir Niepreckio žemėlapiuose*: „comitatus K r o z e ir K r o z e", Sprogio: „K r o ž i, im. s gorodom v Krož. v."

A. Bezzenbergerio „C r e u u e m s" („Crewems" fotokopijoje jokiu būdu „w" vietoj negali būti keturios lazdelės) lokalizavimą dabartiniais Kražiais patvirtina dar viena aplinkybė. Tarp anksčiau jau lokalizuotų vietovių, kurios eina dideliu lanku šiaurė—pietūs—šiaurė palieka mažiausiai 400 kv. km identifikuotomis vietovėmis dar „neapsodintas" „terra inter Scrunden et Semigalliam" plotas, kurio centre yra Kražiai. Kaip tik šiam plotui ir belieka būti III — vyskupo dalimi. Kadangi jau nuo XIV šimtm. pabaigos Kražiai socialiniame gyvenime vaidino didesnį vaidmenį, reikia manyti, kad ir dalybų metu Kražių reikšmė paskatino vyskupą tą sritį sau pasirinkti.

Identifikavimą „Creuuems" (arba kitomis formomis) su K r a ž i a i s palieku abejotinu. Tiksliausiai perskaityti šios dalybų aktų vietovės užrašą, suprantama, turi būti palikta paleografams.

M e d d e n m e s. 1253 m. liepos mėn. dokumente perskaityta M e d e u m e s. A. Bezzenbergeris[27] mano, kad galima perskaityti ir M e d d e m n e s. Tačiau fotokopijoje galima skaityti ir M e d d e n i n e s. Manytina, kad originale galėjo būti „M e d d e n i k e s", tik vėliau gal nuorašų nuorašuose įsibrovė klaida ir raidė „k" buvo

[25] *LUB.* Bd. 1. S. 333—334, 436—438.
[26] *SRP.* Bd. 2. S. 671, 672, 674; *CEV.* P. 23, 127, 129, 411, 715.
* Niepreckio žemėlapis — 1749 m. Niurnberge paskelbtas Jono Niepreckio (1718—1750) parengtas LDK žemėlapis.
[27] *Bezzenberger A.* Bemerkungen... S. 95.

korumpuota dviem paprastomis lazdelėmis. Šią vietovę be ypatingų dvejojimų galima identifikuoti su Žemaitijos istorijoje išgarsėjusiais Medeninkais.

Kiek kebliau yra su šios vietovės lokalizavimu. Jos gausią metriką iš kronikų ir dokumentų surinko A. Salys[28], todėl iš naujo ją rankioti būtų, berods, lygu pakartoti A. Salio surinktas ištraukas. Čia Medenikai minimi tokiomis formomis: „territorium Medenicka (Dusburg) [...] Medniki [...]; terra Samaytarum Medenyk [...] Medeniken"; „districtus [...] Meduensem"; „u Medinickoj volosti"; „u Mednicoch"; „v Mednikoch"; „in terram Medenike".

H. Lowmianskis[29], remdamasis tuo metu buvusiais valsčiais, bandė rekonstruoti „territorium Medenickam" ribas iki XVI šimtm. Jo nuomone, Medenikų valsčius rytuose ribojosi su Kražių valsčium, o pietuose su Kaltinėnų. Turint tai galvoje, tenka pastebėti, kad šios ribos visai galėjo atitikti „Creu uem" Kražių ir Sacsile Šiukšelių „pertinentiis eorum" arba „to gehegnisse" ribas. Bet ar Karklėnų valsčius kartu su Pavandenio valsčiumi, ypač XIII šimtmetyje, įėjo į „terra Medenickam", tenka abejoti. Wandenen (Povandenė) tuo metu buvo atskiras administracinis vienetas su savo „pertinentiis". Tačiau visai įmanoma, kad Karklinėnai priklausė prie Medenikų „pertinentiis".

Dar daugiau abejojimų kelia Medenikų žemės vakarų riba, linija Twertekaymen (Tverai)—Gnethen (Genioto kaimas, netoli Kaltinėnų). Ši H. Lowmianskio Medenikų žemės vakarų riba atitinka, A. Salio manymu, Medenikų žemėje lokalizuotinas vietoves. Bet tuomet vyskupo Medinikų žemė turėtų būti dviejuose atskiruose plotuose, perkirsta ordino žemių linija Wanderen (Povandenė) — Newaren (Nevardėnai)—Labbar (Labardžiai). Tačiau tokių reiškinių nematome Kuronijos šiaurės sričių dalybose, nes, kaip jau anksčiau minėta, kiekvienos srities kiekviena dalis sudarė atskirus kompaktiškus žemių plotus. Todėl belieka sutikti su vienintele galimybe, kad Medenikai Medenmes „cum omnibus pertinentiis" buvo tik į rytus nuo I ordino dalies žemių ir, būtent, H. Lowmianskio Medinikų žemės apibrėžtose rytų ir pietų ribose.

Kur ieškotina Medenikų žemės centrinė vietovė, tai yra pats „Medenmes"?

Viename iš Vytauto raštų, kaip teigia K. Jablonskis, esą Medenikai **„seu"** Varniai. Makowskio (Radvilo) žemėlapyje: „Midniki alias Wormie"; Niepreckio žemėlapyje (t. y. dar 1749 m.): „Wornie f. Miedniki". Vėlesniuose žemėlapiuose Medenikai visai išnyksta, žymimi tik Varniai. Tikėtina, kad Ptolomėjaus leidinio „Tabula moderna Sarmatiae Eur." (Štrasburgas, 1513) žemėlapyje pažymėtųjų „Myednyky" dabar, suprantama, lokalizuoti, kaip vienintelio vietovardžio Žemaitijoje, neįmanoma.

[28] *Salys A.* Die žemaitischen Mundarten... S. 223—226.

[29] *Łowmiański H.* Studja nad początkami społeczeństwa i państwa litewskiego. Wilno, 1932. T. 2. S. 80—82.

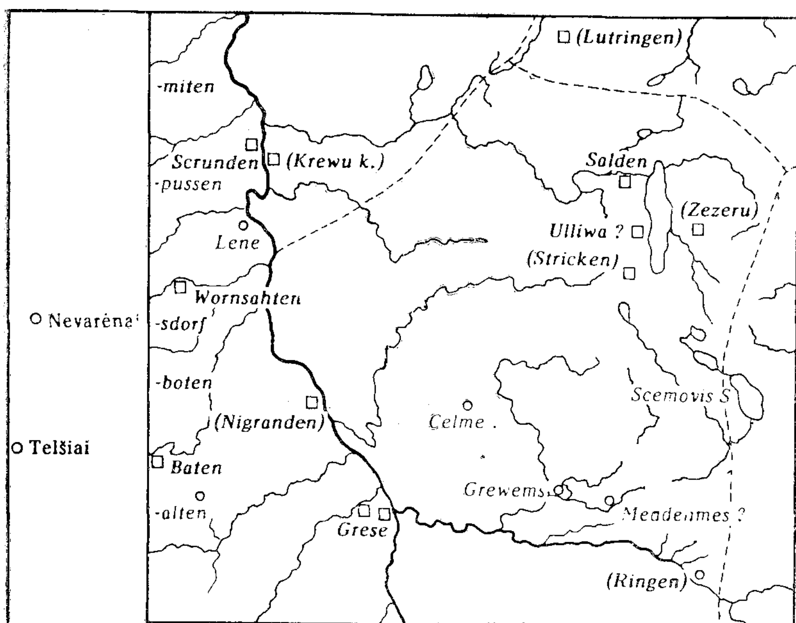
Lokalizuodami Medenmes centrą Varniuose, vėl susiduriame su tais pačiais keblumais. Medenmes—Varniai atsiduria anapus ordino žemių. Kad Varniai ne Medinikai patiriame iš Wartbergo kronikos (1370 m.): „commendator de Goldigen [...] intravit terram Latwinorum [...] quam vastavit [...] Warnen et Medeniken“ [30]. Tenka sutikti su A. Saliu, kad „auf den obenangeführten Bericht des litauschen Anallen, wonach Varniai früher den Namen Medininkai gehabt haben soll, ist kein Wert zu legen, da sie weit von Žemaiten entstanden sind“ [31].

Sprogis (p. 183) rašo: „Mediniki, im. v Žoransk. vol. [...] dvorec v Žoransk. vol., Mediny dvorec v Žoransk. vol. [...] Medniki im. — pole v Medyngiansk. vol. nad r. Nevardoju, Medygiany im. v Medygiansk. vol.“ Kaip matyti iš ARZS (I, p. 156, 143; III, p. 125, 30, 48, 64, 108, 124; IV, p. 30, 45, 169, 212—215; V, p. 131, 7, 16 ir 49), Medininkų žemės yra ne tik apibrėžtos, bet ir tolokai nuo galimų „terra inter Scrunden et Semigalliam“ srities ribų. Medinikų kaimas Šimkaičių valsč., nors ir laikytinas šios srities ribose, tačiau Medenmes čia lokalizavus susidarytų vyskupo žemės iridenta ir būtų per toli nuo Sacsile (Šiukšelių).

Dusburgo kronikoje randame (1316 m.): „Hugo [...] equitavit versus territorium Medenickam“; (1329 m.) „Luccelburgk rex Bohemie [...] ivit versus Lethowiam [...] obsedit castrum Medewage [...] et VI milia hominum dicti castri sunt [...] baptizati“. Taip pat ir Canonici Sambiensis (1329 m.): „castrum Medewage“; Vigando kronikoje: „castrum Medwaglen“; tas pats 1329 m. žygis ištraukoje iš Bronbacho: „konig aus Bohemen [...] in Littau [...] kwomen vor Medniki, das sie eroberten [...] gefangenen [...] lissen sie sich taufen“. Toliau Vigando kronikoje: „multi pagani maiores de Medwalgen“, o Bornbacho: „die boiaren de Medniki“.

Čia neabejotinai Medwaglen, arba Medwalgen yra Medniki. Šie identiški dalybų aktų „Medemnes“. O Medwaglen arba Medwalgen neabejotinai garsusis ir vienas iš didžiausių Žemaitijos piliakalnių — Medvėgalis — apie 8 km į šiaurę nuo Kaltinėnų, dabartiniuose Beržiuose Kaltinėnų valsč., Tauragės apskr.[33] „Krinta į akis, kad Medvėgalis, aukščiausias ir sunkiausiai prieinamas šios apylinkės kalnas, kurio archeologiniai radiniai rodo jį buvus tiek gynimo, tiek kulto centru“, sako V. Biržiška[34], lokalizuodamas Wegeberichtų „Assweote“ apie Medvėgalį. Ašvietė ir pati Ašva (upelis) ir XIII šimt. galėjo būti kaip tik vyskupo teritorijos ribose ir sudaryti vieną iš Medenmes (Medininkų) „pertinentii“. Kronikose minimas 1329 m. atėjūnų įsibrovimas žemaičių galios ir senovės kulto židinin, buvo, be abejo, didelis smū-

[30] *SRP*. Bd. 2. S. 96.
[31] *Salys A*. Die žemaitischen Mundarten... S. 224.
[33] *Tarasenka P*. Lietuvos archeologijos medžiaga... P. 182.
[34] *Biržiška V*. Kryžiuočių keliai... P. 15.

(Lutringen)
-miten
Scrunden
(Krewu k.)
-pussen
Salden
(Zezeru)
Lene
Ulliwa ?
(Stricken)
Wornsahten
Nevarėnai
-sdorf
-boten
Scemovis S
(Nigranden)
Celme
Telšiai
Baten
Grewems
-alten
Grese
Meadenmes ?
(Ringen)
Wanderen
Pavandenio
Varniai
Newaren
Nevardėnų
Skrondėnų
Celme
Kelmė
Medvėgalis
Meddenmes
Crewems ?
Kražiai
Sacsile
Šiukšelių
Antininkų
Anzina
Labardžių
Labbar
Dubysa
Terra inter Scrunden et Semigalliam
Ulliwa
Alejų
Nemakščiai
Weybene
Vailabų
Raseiniai
Semigalliam
Žemygalos
Ančia
Salden
Pošaltonio
Tauragė
Pašaltonys
Eržvilkas
Airiogala
Šaltona
Skirsnemunė
Veliuona
Nemunas
1:800000

gis žemaičiams. Gal su tuo metu kardu ir ugnimi ėjusių žemaičių krikštu susijęs pavadinimas „K r i k š t ų kalnas“? („niva v Beržach, Povondensk. vol.“, ARZS IV, p. 115).

Nors Medvėgalis (Medenmes) arti ordino žemių Nevardėnuose (Newaren), bet kliūčių lokalizuoti nedaro. Medvėgalio „pertinentii“ greičiausiai buvo į rytus nuo pačios žemaičių tvirtovės, tai, berods, nusako pats pavadinimas: Medvėgalis, M e d e g a l a s — vakaruose.

Visa III vyskupo dalies sritis apima plotą trikampiu Medvėgalis Beržai—Šiukštelių dvaras—Kražiai.

* * *

Mažiau ar daugiau patikimai identifikavus „terra inter Scrunden et Semigalliam“ vietoves, iš kurių tik „Creuuems“ — Kražius — palikau abejotina, tenka pabrėžti, kad šios srities lokalizavimas Žemaitijoje labiau tikėtinas nei dabartinėje Latvijos teritorijoje. Atskirų dalių kiekviena vietovė lokalizuota taip, kad nė viena iš ordino arba vyskupo dalių kitos nekerta, taigi sudaro atskirus kompaktiškus plotus, iš kurių, suprantama, ypatingos geometrinės simetrijos tikėtis negalima. Tačiau to nematome toje srityje, kur „terra inter Scrunden et Semigalliam“ buvo anksčiau lokalizuojama. Ten ne tik atskiri ordino ir vyskupo plotai susipina, bet ir viena identifikuotinų vietovių dalis abejotina, o kitai daliai identifikuotinų su dabartinėmis vietovėmis visai nerandame, tai matome iš čia pateikiamos lentelės (schemos) apžvalgai.

Dera priminti, kad ir ne visi LAV lietuvių kalba surašyti vietovardžiai visai atitinka epichorines formas. Žemaičių tarmė, šiuo atveju „dūnininkų“ sritis, turi savo fonetinių savybių, net morfologinių ypatybių, kurios, atrodo, daugiau atsispindi dalybų aktų kai kurių vietovių transkripcijoje negu LAV sąrašuose.

KONSTANTINAS AVIŽONIS

LIETUVIŲ KILIMO IŠ ROMĖNŲ TEORIJA XV ir XVI a.

(Šis straipsnis — tai išplėstas referatas prof. I. Jonyno istorijos seminare)

XV a. Lietuvoje susiformavo ir plėtojosi įdomi teorija, teigianti, kad Lietuvos kunigaikščių dinastija ir aukštoji bajorija kilusi iš romėnų didikų, užklydusių į Lietuvą. Ta teorija šiandien jokios kritikos neatlaiko ir yra įdomi tik kaip tų laikų istoriografijos padaras. Tačiau kadaise ji buvo taip įsigalėjusi Lietuvoje ir kaimyninių valstybių visuomenėje bei istorijos veikaluose, jog net 400 metų buvo laikoma tikru ir neginčijamu istorijos faktu.

Teorijos atsiradimas ir plėtojimasis tuo tarpu mažai dar tėra tyrinėtas. Šiuo klausimu kiek plačiau yra rašę J. Jakubowskis savo „Studijoje apie tautinius santykius Lietuvoje prieš Liublino uniją“ [1] ir prof. I. Jonynas straipsnyje „Vytauto ženklas“ [2]. Tačiau jie specialiai šio klausimo nenagrinėjo, paliesdami tik tiek, kiek tai buvo svarbu jų rašinių temoms. Tyrinėjant lietuvių kilimo iš romėnų teoriją, vis dėlto tenka remtis minėtų autorių rašiniais, jų tvirtinimus kritiškai vertinant, papildant arba pakeičiant kitais.

Lietuviams su lotynų kalba jau teko susidurti valstybės kūrimosi metu. Ji buvo plačiojo pasaulio diplomatinė kalba, ja Vakarų Europoje buvo rašomi dokumentai, raštai, laiškai, kronikos. Nenuostabu, kad ir lietuviai, bendraudami su Vakarų Europa, buvo priversti savo laiškus ir dokumentus rašyti lotyniškai, nes kuria nors kita kalba parašyti ten nebūtų buvę suprantami. Todėl nuo pat valstybės kūrimosi didieji Lietuvos kunigaikščiai ėmė vartoti lotynų kalbą diplomatiniuose santykiuose su kitų šalių valdovais. Užtenka čia prisiminti Mindaugo diplomatinę korespondenciją su Livonijos ordino magistru ir su popiežiumi. Dar plačiau lotynų kalba imta vartoti XIV a. Gedimino laiškai, siųsti į Vakarų Europą, buvo rašyti lotyniškai. Iš pradžių didieji kunigaikščiai, patys tos kalbos nemokėdami, laikė tam susirašinėjimui reikalingus žmones, mokančius lotyniškai. Laikui bėgant ši kalba, ypač XIV a. pabaigoje ir XV a. pradžioje, tapo normalia didžiojo kunigaikščio raštinės kalba. Ja buvo palaikomi ne tiktai santykiai su užsieniu, bet kai kada vartojama ir valstybės viduje, pvz., bajorams suteikiant privilegijas arba dovanojant kunigaikščio žemes, nors čia greta lotynų buvo vartojama ir gudų kalba.

XIV a. pabaigoje ir XV a. pradžioje vis dažniau susiduriant su lotynų kalba, negalima buvo nepastebėti jos panašumo į lietuvių

[1] *Jakubowski J.* Studya nad stosunkami narodowościowemi na Litwie przed Unią Lubelską. W-wa, 1912.
[2] *Vairas.* 1930. Nr. 5—6.

kalbą. Šiuo panašumu ypač susidomėjo Lietuvos šviesuoliai, kurie jau XIV a. pabaigoje ėmė lankytis po užsienius[3], ne vien kaip didžiojo kunigaikščio pasiuntiniai, bet ir privačiai, kai kada net studijoms. Vakarų kultūra kas kartą vis labiau plito ir stiprėjo Lietuvoje, ypač lietuviams apsikrikštijus. 1400 m. Jogaila reformavo Krokuvos akademiją, į kurią ir lietuviai didikai ėmė siųsti savo sūnus[4]. Čia, kaip ir visur Vakarų Europoje, mokslas buvo einamas lotynų kalba. Lietuviai nesitenkino Krokuva. Jie ėmė važinėti ir į kitus kraštus, pasiekdami Prahą ir net Italiją[5]. Arčiau susipažinę su lotynų kalba ir susidomėję jos panašumu į lietuvių kalbą, lietuvių šviesuoliai, humanizmo veikiami, pradėjo tyrinėti senovės romėnų istoriją ir raštus. Jie taip pat rado panašumų senovės romėnų ir pagonių lietuvių tikybose. Belyginant abiejų tautų kalbas, tikybas ir papročius, kilo mintis, ar tik lietuvių proseniai nebus turėję kokių artimesnių ryšių su Italija. Taip pamažu kilo ir susidarė ypatinga, mums šiandien gana keistai atrodanti teorija, pagal kurią lietuviai būsią ainiai romėnų, žiloje senovėje į Lietuvą atkeliavusių, o lietuvių kalba — tai tik per amžius pakitusi lotynų kalbos tarmė.

1. DLUGOSO LIETUVIŲ KILIMO IŠ ROMĖNŲ TEORIJA

Pirmasis raštu išdėstęs šią teoriją buvo XV a. lenkų istoriografas, kanauninkas Jonas Dlugošas[6]. Jis ne tik ją dailiai literatūriškai apdorojo, bet ir stengėsi pagrįsti įvairiais argumentais. Savo lotyniškoje Lenkijos istorijoje keliose vietose J. Dlugošas kalba apie lietuvių kilimą iš romėnų. 997 m. data, nupasakodamas vyskupo Adalberto-Vaitiekaus apaštalavimą Prūsuose, jis aprašo prūsų tautą ir jos papročius. Autorius pažymi, kad prūsai šneką kalba, panašia į lietuvių ir iš dalies kilusia iš lotynų kalbos[7]. Aprašydamas 1387 m. įvykius, J. Dlugošas kitoje savo istorijos vietoje nupasakoja, kad lietuviai ir žemaičiai kilę iš lotynų, tai parodanti šių abiejų tautų kalba, jos sąskambis ir atitikimas įvairiomis aplinkybėmis[8]. Jei lietuvių kalba turinti kai kurių žodžių, skiriančių ją nuo italų kalbos, tai tas esą atsitikę tik todėl, kad lietuviai gyveną lenkų, čekų ir rusų kaimynystėje, iš kurių ir perėmę svetimus žodžius[9].

Nors Dlugošas, nebūdamas lietuvių kilimo iš Italijos teorijos

[3] *Jakubowski J.* Studyja nad stosunkami... S. 31—32; *Żerbiłło—Łabuński J.* Unia Litwy z Polską. W-wa. S. 112.
[4] *Morawski K.* Historya Uniwersytetu Jagiellońskiego. Kraków. 1900. T. 2. S. 67.
[5] *Żerbiłło-Łabuński J.* Unia Litwy z Polską. S. 113; *Любавский М.* Кто был Михаило Литвин // Ученые записки (Институт истории). Москва, 1929. Т. 4. С. 15.
[6] *Joannis Dlugossii* sev Longini canonici quondam cracoviensis Historiae Polonicae. Lipsiae, 1771. Lib. 12 (toliau — *Dlugossi* Historiae Polonicae).
[7] *Ibidem.* Lib. 2. P. 118.
[8] „Et idiomatis ac linguae earum sonus et proportio, ex variis circumstantiis et rerum qualificationibus sumpta, ostendit, Lithuanos et Samogithas Latini generis esse“ (*Ibidem.* Lib. 10. P. 113).
[9] *Ibidem.* Lib. 2 P. 119.

kūrėjas, jos autoriaus nemini ir nenurodo, tačiau šia teorija jis pats tiki, ji jam nekelia jokių abejonių ir atpasakoja ją kaip tikrą faktą. Tų pačių 1387 m. data jis rašo, kad nors raštuose ir neužsiliko jokių žinių ir nėra žinoma, kaip, kokiu būdu ir kada lietuvių ir žemaičių giminės bus atkeliavusios į tuos kraštus, kur dabar gyvena, nors ir nežinoma, iš kurios giminės (stirpe) šios tautos yra kilusios (gentem et genus ducat), tačiau atrodą visai panašu į tiesą, kad lietuviai ir žemaičiai esą kilę iš lotynų, ir tai ne iš romėnų, bet iš tos jų giminės, kuri lotynais (Latini) buvo vadinama[10].

Dlugošas nesitenkino šią teoriją įrodinėdamas vien abiejų kalbų panašumu. Jai paremti ieškojo daugiau argumentų, jų rado senovės romėnų ir lietuvių pagonių tikybose ir papročiuose. Pasirodė, kad ir čia esama daug panašumų. Beveik visa senovės Romos mitologija buvo perkelta į Lietuvą ir lyginta su pagoniškuoju lietuvių kultu. Savo Lenkijos istorijos skyrelyje, pavadintame „Lithuani mores ab Italis habent", Dlugošas pasakoja: tas pačias šventenybes, tuos pačius dievus, tas pačias apeigas ir tuos pačius papročius lietuviai turį, kaip kad ir romėnai prieš savo krikštą turėjo. Jie garbiną tą patį griausmingąjį Jupiterį ir degina amžiną šventąją ugnį, kaip kad ir Romos mergaičių Vestalių saugomą. Lietuviai turį ir šventuosius miškus, kuriuose tikį miško ir kitus dievus gyvenant. Angių ir žalčių pavidalu jie garbiną dievą Eskulapą, saugodamiesi nuo maro ar epidemijos. Šis paprotys iš Graikijos ir Epidauro buvęs laivais į Romą atvežtas. Tokių ir panašių šventenybių garbinimas sekant romėnais, anot Dlugošo, aiškiausiai parodąs lietuvius romėnais ir italais buvus[11]. Taip pat ir prūsai turį bendrą su lietuviais iš lotynų kalbos kilusią kalbą, bendrus dievus ir šventenybes, bendrą vyriausią žynį, Krive vadinamą, gyvenantį jų sostinėje Ramovėje, pavadintoje nuo Romos vardo[12].

Dlugošo manymu, šių kalbų ir tikybų panašumo argumentų visiškai užtenką įrodyti lietuvių kilimui iš romėnų. Tik dabar jam kilo klausimas, kaip romėnai galėjo atsidurti Lietuvoje? Norint atsakyti į tą klausimą, teko įsigilinti į senovės Romos istoriją. Kadangi čia nieko įsakmiai apie romėnų išvykimą į Lietuvą nebuvo pasakyta, imta ieškoti ar nebus buvę Romos istorijoje kokių laikų, kai dalis romėnų būtų emigravusi į kitus kraštus ir ten ieškojusi sau naujos tėvynės. Taip buvo rasta, kad Romos valstybė daug

[10] *Ibidem.* Lib. 2. P. 118—119; Lib. 10. P. 113, 115, 116.

[11] *Ibidem.* Lib. 10. P. 113—114. Dar kitoje vietoje Dlugošas panašiai lygina senovės lietuvių ir romėnų tikybas: lietuviai turėję tuos pačius dievus, šventenybes ir apeigas, kaip kad ir romėnai prieš savo krikštą turėjo. Lietuviai garbinę dievą Vulkaną ugnies, Jupiterį žaibo, Dianą miškų, Eskulapą angių ir žalčių pavidalais. Svarbesnėse vietose jis saugoję ugnį, kurią amžiną ir šventą esant manę. Šią ugnį saugojęs žynys, kuris, demono pamokytas, patarimo ieškantiems dviprasmiškai atsakydavęs. Jupiterį žaibo pavidalu garbindami, lietuviai savo kalboje jį Perkūnu, tartum, žudytoju vadinę (*Ibidem.* Lib. 10. P. 115—116).

[12] *Ibidem.* Lib. 2. P. 118—119. Čia Dlugošas aiškiai seka Dusburgu, žr. *Scriptores rerum Prussicarum* (toliau — *SRP*). T. 1. P. 53. Tą pačią žinią apie Ramovę ir Krivę pateikia dar Dusburgo vertėjas *Nicolaus v Jeroschin.* Kronike von Pruzinlant // *SRP.* T. 1. P. 348; Die ältere Hochmeisterchronik // *SRP.* T. 3. P. 544; Die jüngere Hochmeisterchronik // *SRP.* T. 5. P. 65.

kentėdavo nuo naminių vaidų, ypač Marijaus ir Sulos, o vėliau Pompėjaus ir Cezario laikais. Dlugošas kaip tik ir griebėsi tos minties. Tačiau jis svyravo dėl laiko, kada romėnai bus atkeliavę į Lietuvą. Vienoje vietoje jis spėja juos iš Romos išvykus Pompėjaus ir Cezario laikais. Jis rašo: kaip esą tvirtinama, prūsai, lietuviai ir žemaičiai, kilus Italijoje tarp Cezario ir Pompėjaus aršiam namų karui, apleidę senas savo sodybas atėjo į tas vietas, kuriose dabar gyvena, ir savo sodybas neapgyventose vietose įkūrė. Jie įsteigė Romos pavyzdžiu sostinę Ramovę, kurioje apgyvendinę vyriausią žynį[13]. Dar ir kitoje vietoje autorius nupasakoja menamus įvykius: Pompėjaus šalininkai, galutinai pralaimėję ir bijodami Cezario rūstybės, apleidę Romą kartu su savo tarnais ir turtais, ir atvykę į šiaurės kraštus, kur jie tikėjęsi ramiai ir nenubausti gyventi[14]. Kad pats Dlugošas abejojo dėl tikro lietuvių iš Italijos išvykimo laiko, parodo dar kita jo istorijos vieta, kurioje jis sako, kad šie būsią Marijaus, Sulos, Cezario, Pompėjaus ir jų įpėdinių laikais emigravę, manydami visą Italiją vaiduose žūsiant[15]. Dar kitur, visai nenurodydamas laiko, jis sako, kad lietuviai atvykę į dabar jų gyvenamus kraštus, bėgdami iš Italijos nuo namų karų[16]. Taigi Dlugošas, svyruodamas dėl laiko, kada lietuviai bus bėgę, pačiu jų bėgimu iš Italijos ir to bėgimo priežastimi neabejojo: jie stengėsi pasprukti nuo ten siautusių pilietinių karų.

Remdamasis lietuvių kilimu iš romėnų, autorius aiškino ir Lietuvos vardo kilmę bei reikšmę. Jam atrodė, kad lotyniškas lietuvių pavadinimas *Lithuani* esąs iškraipytas *Litali*, pridėjus tik raidę *L* prie lotyniško italų vardo. Lietuvos vardas *Lithuania* taip pat panašiai skambėjo su žodžiu *l'Italia* arba *Italia*. Anot Dlugošo, lietuvių kilimą iš romėnų įrodąs ir Lietuvos vardas: esą lietuviai, atvykę į šiuos kraštus, pasivadinę *Lithalais*, senovės italų papročiu, ir dabar dar tebesančiu Italijoje, pridėdami prie žodžio *„italai"* raidę *L*, kaip priešdėlį; laikui bėgant, dėl rusų ir lenkų įtakos į žodžius *Lithali* arba *Lithalia* buvusi įterpta raidė *u* ir antroji *l* pakeista raidė *n*, ir taip buvo gauta *Lithuani* ir *Lithuania*[17]. Šitoks matematiškas Lietuvos vardo aiškinimas tų laikų Lietuvos visuomenei atrodė įtikinamas, todėl joje ir prigijo. Kaip žemiau matysime, jį pakartojo ir daugelis vėlesnių istorikų bei rašytojų, aiškinimą savaip nupasakodami bei paįvairindami.

Kad savo pasakojimą padarytų dar įtikinamesnį, Dlugošas sugalvojo romėnų bėglių vadui vardą Vilių, kuris naujai užimtose vietose įkūręs pirmą miestą ir jį pavadinęs savo vardu — Vilniumi; jo vardu buvusios pavadintos ir abi upės — Vilija ir Vilnelė, prie kurių įsteigtas Vilnius[18].

Taip Dlugošas pirmasis raštu išdėstė, literatūriškai apdailino ir

[13] *Dlugossii* Historiae Polonicae... Lib. 2. P. 119.
[14] *Ibidem.* Lib. 10. P. 115.
[15] *Ibidem.* P. 113.
[16] *Ibidem.* P. 116.
[17] *Ibidem.*
[18] *Ibidem.*

tiems laikams nesugriaunamai aiškiai pamatavo lietuvių iš romėnų kilimo teoriją. Tačiau jo teorijoje buvo vienas didelis trūkumas: tai Vilniaus įkūrimo nupasakojimas, griežtai prieštaravęs lietuvių padavimams.

2. PALEMONO TEORIJA LIETUVOS METRAŠČIUOSE

Dlugošui pripažinus lietuvių iš romėnų kilimo teoriją, ši dar labiau paplito Lietuvoje. Net ir lenkų istorikai Miechovita[19], Kromeris[20] tą teoriją įdėjo į savo raštus. Ir jie, imdami tuo klausimu žinias iš Dlugošo, jų tikrumu neabejojo, o pačią teoriją laikė neginčijamu faktu.

Nuo Dlugošo lietuvių iš romėnų kilimo teorija tampa atspirties tašku įvairių metraštininkų, rašiusių apie Lietuvą ir jos istoriją. Šią teoriją pasigavo ir Lietuvos Metraštis[21], savaip ją atpasakodamas, modifikuodamas ir praplėsdamas. Platesnioji Lietuvos Metraščio redakcija, kilusi, kaip spėjama, XVI a. pradžioje[22], nupasakoja I a. Romos imperatoriaus Nerono žiaurumus ir savivalę, vertusius daugelį romėnų apleisti savo tėvynę. Vienas Romos kunigaikštis, vardu Palemonas, Nerono giminaitis, apleidęs savo tėvynę kartu su žmona, vaikais, pavaldiniais ir turtu, o su juo dar 500 Romos bajorų su žmonomis ir vaikais. Vieno astronomo padedami, jie išplaukę į vakarus, ieškodami kraštų, kur galėtų apsistoti, įkurti naujas sodybas ir ramiai apsigyventi. Kartu su jais plaukę ir keturių aukštosios bajorijos kilčių atstovai: Centauro (gudiškai Kitovrasy), Kolumnų, Rožės ir Ursinų (gudiškai Gurgy)[23]. Beklaidžiodami po jūras, jie priplaukę Nemuno žiotis ir plaukę toliau Nemunu iki Dubysos. Čia jiems labai patikę, todėl jie išlipę ir apsigyvenę[24].

Lygindami Lietuvos Metraščio platesniosios redakcijos žinias su Dlugošo pateikta teorija, matome, kad ir Lietuvos Metraštis, ir Dlugošas visai neabejoja romėnų atkeliavimu Lietuvon. Dlugošas dar svyravo dėl laiko, nežinojo, ar tai bus įvykę Marijaus ir Sulos, ar Pompėjaus ir Cezario laikais. Lietuvos Metraštis neabejoja, kad tai įvyko I a. po Kristaus, siaučiant Romoje Nerono savivalei. Dlugošas romėnų bėglių vadu buvo sugalvojęs kažkokį Vilių, įsteigusį Vilniaus miestą, bet tai aiškiausiai prieštaravo lietuvių tautos padavimams, anot kurių, Vilnių įsteigė Gediminas. Reikėjo tam

[19] Chronika Polonorum a prima propagatione ab ortu Polonorum usque ad an. 1506. Kraków, 1519 (pirmoji spausdinta Lenkijos istorija).

[20] Kronika Polska. 3 wyd. Sanok, 1868. S. 128; pirmasis leidimas lotynų kalba išėjo 1555 m. Bazelyje.

[21] Trumpojoje Lietuvos Metraščio redakcijoje tos teorijos dar nėra.

[22] *Zajančkauskas.* „Lietuvių literatūros vadovėlyje". P. 20 nurodo, kad šis metraštis buvo parašytas apie 1515 m.

[23] Grafo *Krasinskio* nuorašas. Летописец Великого княѣства Литовского и Жомойцского // Полное собрание русских летописей. СПб. 1907. Т. 17. С. 228. Plg. ir kitus Lietuvos Metraščio platesniosios redakcijos nuorašus. *Ibidem.* P. 240, 296, 358, 422.

[24] *Ibidem.* P. 228—229. Plg.: *Ibidem.* P. 241, 297, 359, 423.

bėglių vadui rasti kitą vardą. Platesniosios redakcijos Lietuvos Metraštis jį ir pavadino Palemonu.

Iš kur tas vardas paimtas? Pagal Lietuvos Metraštį, Palemonas turėjo būti Romos kunigaikštis ir dar Nerono giminaitis. Tačiau Romos istorija tokio vardo nežino. Yra žinomas gramatiko Palaemono, gyvenusio artimais Nerono viešpatavimui laikais, vardas, bet jis nebuvo nei kunigaikštis, nei Nerono giminaitis, nei šiaip karys, o tik gramatikas[25]. Jakubowskis nurodo, kad graikai turi jūrų dievą Palaimon v. Meerikertes, kuris globojąs jūros keleivius ir jiems nelaimėje padedąs[26]. Tuo remdamasis jis spėja, kad Metraščio autorius, duodamas savo bėglių didvyriui vardą ir bus turėjęs pavyzdžiu tą graikų jūros dievaitį[27]. Tačiau yra ir kitokia nuomonė. Pasirodo, kad romėnų istorikas Lucijus Floras mini kažkokį Publijų Liboną, kuris buvęs Pompėjaus laivyno viršininkas ir kariavęs kartu su Pompėjumi prieš Cezarį[28]. Kadangi Libono vardas panašus į Livonijos vardą, tai tas leidžia spėti, kad Lietuvos Metraščio Palemonas esąs ne kas kitas, kaip iškraipytas to paties Publijaus Libono vardas[29]. Aš manyčiau, kad šis antrasis spėjimas bus tikresnis ir į tiesą panašesnis. Jis yra paimtas iš vėlesniųjų (XVI a.) metraštininkų ir istoriografų, aiškinusių, kad Palemonas ir Publijus Libonas esanti viena ir ta pati asmenybė[30].

Toliau lygindami Lietuvos Metraštį su Dlugošu, randame ir daugiau skirtumų, būtent, Lietuvos vardo kilimą. Metraštis Lietuvos vardą išveda ne iš *Lithalijos,* bet nupasakoja šitaip: tuo laiku, kai Palemono anūkas Kernius viešpatavęs Lietuvos dalyje, esančioje už Neries, ten gyvenę žmonės mėgdavę trimituoti tam tikrais trimitais. Todėl Kernius tą Neries krantą, kur tie žmonės gyvenę, itališkai pavadinęs „litus“, o tuos trimitus — „tuba“. Sudėjus abu žodžius krūvon, gauta „Litustuba“. Tuo vardu Kernius ir pavadinęs Panerius, tačiau prasti žmonės, nemokėdami lotyniškai, pradėję vadinti *Lietuva (Litva),* ir taip atsiradęs Lietuvos valstybės vardas[31].

Iš visų skirtumų, esančių tarp Dlugošo ir Lietuvos Metraščio platesniosios redakcijos, matome, kad Metraščio autorius Palemono teorijoje Dlugošu nebus sekęs, nes čia tarp judviejų tik tas tėra bendro, kad abu konstatuoja lietuvius kilus iš romėnų bėglių, atvykusių į Lietuvą.

Platesniosios redakcijos Metraštis nesitenkino nupasakojęs ir

[25] *Jakubowski J.* Studya nad stosunkami... S. 47; *Zajančkauskas V.* Lietuvių literatūros vadovėlis. P. 21.
[26] *Jakubowski J.* Studya nad stosunkami... S. 48, 13 pastaba.
[27] *Ibidem.* P. 48.
[28] *Ibidem.* P. 47, 48.
[29] *Ibidem.*
[30] Apie tai kiek vėliau.
[31] Летописецъ Великого князъства Литовского и Жомоицкого // Полное собрание русских летописей. Т. 17. С. 230. Kiti nuorašai rodo, kad kraštas buvęs pavadintas Литусба, plačiausiojoje redakcijoje yra Listubania (*Ibidem.* P. 476, plg. taip pat p. 243, 298, 360, 424). Dėl savo aiškumo ir tariamo įtikinamumo šitas Lietuvos vardo aiškinimas buvo ne mažiau įsigalėjęs Lietuvos visuomenėje už Dlugošo aiškinimą. Abi versijos vėlesnių istorikų dažnai buvo kartojamos.

savo versija modifikavęs lietuvių iš romėnų kilimo teoriją. Metraščio autorius, išvesdamas didžiuosius Lietuvos kunigaikščius ir kai kurių didikų šeimas iš Palemono ir jo draugų, sukūrė ištisą genealogiją. Jis pateikia nemaža legendinių Lietuvos kunigaikščių vardų ir nupasakoja menamus tų laikų Lietuvos įvykius. Jei panagrinėsime jo pateikiamus vardus, pastebėsime, kad dalis jų buvo sugalvota, imant pavyzdžiais vietų vardus. Tai Barkas nuo Jurbarko, Kunas nuo Kauno, Kernius nuo Kernavės ir kt.[32] Šie kunigaikščiai, anot Metraščio, buvę tų visų vietų įkūrėjai, kurios pavadintos jų vardais. Kitą dalį kunigaikščių vardų Metraščio autorius pasiėmė iš jau istorijai žinomų asmenų, tik juos perkėlė į ankstyvesnius laikus ir savaip sujungė giminystės ryšiais[33]. Dar kitus kunigaikščius jis pavadino rusiškais vardais[34]. Pagaliau jis pateikė nemaža legendinių vardų, nežinia iš kur paimtų[35]. Nedaug tegalėdamas sugalvoti kunigaikščių vardų užpildyti laikotarpiui nuo Nerono iki Gedimino, Metraščio autorius pakartojo kitus vardus, kaip Skirmunto, net du kartus, antrą kartą kelis šimtus metų vėliau negu pirmą[36].

Anot Lietuvos Metraščio, tiesioginiai Palemono ainiai viešpatavę iki XIII a. vidurio. Paskutinis jo ainis buvęs Ringoltas, kuriam mirus pasibaigusi Palemono giminė, o sostą užėmę ainiai romėnų Centaurų, o nuo Vytenio — Kolumnų giminės, atėjusios kartu su Palemonu[37]. Nuo Vytenio, tariamo Gedimino tėvo, kuris buvęs Kolumnų giminės, ir prasidėjusi Jogailaičių dinastija[38].

Įdomu pažymėti, kad platesnioji Lietuvos Metraščio redakcija, sugalvodama daugelį legendinių kunigaikščių vardų, visai užmiršo į genealoginę eilę įterpti Mindaugą, nors ji ir mini kitus Mindaugo amžininkus, kaip Živinbutą, Daumantą, Švarną. Šalia didžiųjų kunigaikščių genealogijos, Metraštis pateikė ir kitų žymesniųjų Lietuvos kunigaikščių protoplastus, kaip Alšėniškių, Giedraičių[39]. Matyt, metraštininkas norėjo ar bent turėjo tam tikrų sumetimų šiems kunigaikščiams įtikti, įterpdamas jų protėvius į garbingų kunigaikščių eilę. Kadangi Metraščio plėtimu ir papildymu daugiausiai rūpinosi patys didikai, kurie jį labiausiai ir skaitė, nenuostabu, kad metrašti-

[32] Nemunas nuo Nemuno, Kukovaitis nuo Kukovaičio lauko, Utenis nuo Utenos, Šventaragis nuo Šventaragio slėnio, Galša nuo Galšėnų, Giedrius nuo Giedraičių, Trabas nuo Trabų. Летописец Великого князъства Литовского и Жомойцского // Полное собрание русских летописей. Т. 17. С. 229, 230, 232, 234—237; plg. taip pat. P. 241—257, 297—310, 359—371, 423—437.

[33] Tokie buvo Narimantas, Švarnas, Skirgaila, Liubartas, Algimantas, Daumantas, Traidenis (*Ibidem*. P. 230—234, 236, 237; plg. taip pat p. 241—257, 297—310, 359—371, 423—437).

[34] Borisas, Hlebas, Vosylius, Romanas (*Ibidem*. P. 232, plg. ir p. 236, 245, 246, 256, 300, 301, 306, 308, 362, 363, 367, 369, 427, 433, 435).

[35] Spėrius, Gimbutas, Montvila, Skirmuntas, Girius, Mingaila, Ginvilas, Jamantas, Pišimantas, Ringoltas, Koliginas (*Ibidem*. P. 229—236, plg. dar p. 241—257, 297—310, 359—371, 423—437).

[36] *Ibidem*. P. 230, 231, 235, 236, plg. dar p. 247, 251, 301, 305, 306, 361, 366, 367, 427, 428, 431, 432.

[37] *Ibidem*. P. 235, plg. dar p. 250, 256, 304, 366, 371, 431, 436.

[38] *Ibidem*. P. 256, plg. dar p. 371, 436.

[39] *Ibidem*. P. 236 plg. dar p. 253, 254, 306, 368, 433.

ninkas įtraukė į Metraštį ir Goštautų, Dovainių ir Monividų protoplastus [40].

Lietuvos Metraščio platesniosios redakcijos išplėtota ir smulkmeniškai išdėstyta Palemono teorija buvo ir toliau taisoma, papildoma, pats metraštis perredaguojamas, įterpiant vis naujų ir smulkmeniškesnių žinių. Taip plačiausiosios redakcijos autorius pastebėjo, kad laikotarpis nuo Nerono iki Gedimino per ilgas, kad jį būtų galima užpildyti tais kunigaikščių vardais, kuriuos pateikia platesnioji redakcija, pagal kurią beveik per 1200 metų nuo Nerono iki totorių įsiveržimo į Rusiją XIII a. pirmoje pusėje Lietuvoje teviešpatavo keturios kunigaikščių kartos. Taigi kiekviena karta turėjo beveik po 300 metų viešpatauti! Pastebėjęs šią nesąmonę, plačiausiosios redakcijos autorius bandė ją atitaisyti, nukeldamas romėnų atvykimą į Lietuvą į vėlesnius, būtent į Atilos laikus (V a. pirmoji pusė), kai šis niokojo Italiją ir Vakarų Europą. Tada ir būsią Lietuvos valstybės įkūrėjai, priklausę romėnų Centaurų, Kolumnų, Ursinų ir Rožės giminėms, kunigaikščio Apolono [41] vedami ir nuo Atilos žiaurenybių bėgdami, atvykę į Lietuvą ir čia apsigyvenę [42]. Tačiau ir šiuo atveju būtų tekę viešpatauti kiekvienam kunigaikščiui ilgiau kaip po šimtą metų. Pati bėglių kelionė, kaip ir viskas, plačiausiojoje redakcijoje aprašyta daug smulkmeniškiau. Čia įterpta dar keli nauji kunigaikščių vardai [43]. Taip pat neužmiršta pataisyti platesniosios redakcijos klaida — įterptas ir Mindaugas, kurio viešpatavimas gana smulkiai nupasakojamas [44]. Šiaip plačiausiosios redakcijos versija mažai kuo tesiskiria nuo platesniosios.

3. MYKOLO LIETUVIO LIETUVIŲ IŠ ROMĖNŲ KILMĖS TEORIJA

Pažangus XVI a. humanistas, moderniškų idėjų ir plataus horizonto žmogus, vienas įdomiausių ir įžymiausių XVI a. Lietuvos asmenų, Mykolas Lietuvis, kurį Zajančkauskas spėja Mykolą (Nikalojų) Radvilą, o prof. Liubavskis įrodo ne ką kitą, kaip Mykolą Tyškevičių buvus [45], 1550 m. įteikė memorialą karaliui Žygimantui

[40] *Ibidem.* P. 231, 244, 300, 361, 426.

[41] *Narbutas* ir kiti plačiausiosios redakcijos Metraščio leidėjai Apolono vardą pataiso į Palemoną (*Narbutt T.* Pomniki do dziejów Litewskich // Полное собрание русских летописей. T. 17. C. 474.

[42] „A kniaža imenem Apolon, kotoroie też u tom mesle było zabrawszysia zu wsim, y pri nem było piat sot semen szlachty Rymskoie, a meży nimi czotyry rożaj na yspie szlachty Rymskoie imenem z herbu Kitowrasowa. Dowsprunków, herbu z Kolumnow, Preszpor Cerzarinus, a z herbu Urseynow Julianus, a z herbu Roży Toroho poszol morem... i doszli celoho Nemną... nad kotorymiž rekami nad Dubisoju y nad Nemnom y tad Juroius, tam sia poselili y poczali rozmnożatysia“ (*Ibidem.* P. 474—476).

[43] *Ibidem.* P. 474—490.

[44] *Ibidem.* P. 483—484.

[45] *Zajančkauskas V.* Lietuvių literatūros vadovėlis. P. 31; *Любавский М. К.* Кто был Михаило Литвин, написавший в половине XVI в. трактат «О нравах Татар, Литовцев и Москвитян» // Ученые записки (Институт истории). Раннон; Москва, 1929. Т. 4. С. 49—53.

Augustui[46]. Penktajame to memorialo fragmente autorius išdėsto lietuvių iš romėnų kilimo teoriją ir ją taip plačiai filologiškai pamatuoja, kaip dar niekas nei prieš jį, nei po jo neįstengė padaryti. Jis prašė karalių Žygimantą Augustą įsteigti Lietuvoje lotynišką gimnaziją, kurioje lietuvių vaikai galėtų išmokti gražiosios savo protėvių romėnų kalbos. Griežtai smerkdamas gudų kalbos vartojimą Lietuvoje ir nusiskųsdamas, kad lietuviai neturi savo gimnazijų mokslui eiti, apgailestauja, kad Lietuvoje taip įsivyravusi maskvėnų kalba, kuri esanti svetima lietuviams, anot M. Lietuvio, italams, nes lietuviai esą kilę iš italų kraujo[47]. Kad taip tikrai esą, įrodą pusiau lotyniška lietuvių kalba ir seni romėnų papročiai, ne taip seniai nustoję gyvuoti Lietuvoje, kaip antai: žmonių lavonų deginimas, spėjimai iš paukščių skraidymo, iš gyvulių vidurių ir kiti prietarai, kurie iki tol dar buvo užsilikę kai kuriose vietose, ir iš Eskulapo garbinimo tuo pačiu žalčio pavidalu, kuris ir Romoje didelėje pagarboje buvo laikomas. Čia esą garbinamos ir namus saugojančios šventosios dvasios, mirusiųjų vėlės, miestų, kelių, namų globėjai, namuose gyvenančios gerosios dvasios, kalnai, uolos, ežerai, girios: lietuvių kilimą iš romėnų liudijąs dar šventosios ugnies deginimas, kuris taip pat ir romėnų papročiu buvo palaikomas aukoms deginti[48].

M. Lietuvis, toliau įrodinėdamas, kad lietuviai esą romėnų ainiai, pateikia nemaža žodžių, lotynų ir lietuvių kalbose tą pat reiškiančių ir panašiai skambančių, kaip ignis — ugnis, unda — vanduo, aer — oras, sol — saulė, mensis — mėnesis, dies — diena, noctis — naktis, ros — rasa ir daug kitų[49].

Lygindami J. Dlugošo ir M. Lietuvio žinias, randame daug panašumo. Abu jie teorijai įrodyti pateikia dvejopų argumentų: 1) senovės lietuvių ir romėnų tikybų panašumą ir 2) lietuvių ir lotynų kalbų panašumą. Tikybų panašumą jau J. Dlugošas buvo nurodęs. Tą patį pakartoja ir M. Lietuvis, kuris randa dar daugiau abiejų

[46] Šis memorialas, nors jame ir atsispindi tų laikų bendra Lietuvos didikų opinija, iš pradžių nebuvo spausdintas. Tik praslinkus 65 metams nuo jo parašymo, 1615 m. Bazelyje buvo išleistos jo ištraukos, pavadintos „Michalonis Lituani. De moribus Tartarorum, Lituanorum et Moscorum, fragmina decem, multiplici Historia referta". Anot prof. I. Jonyno, labai galimas daiktas, kad memorialo autorius buvęs ne vienas Tiškevičius, bet tai esą kelių autorių kolektyvinis kūrinys. Karaliui jį įteikęs pats Mykolas Lietuvis, todėl memorialas ir buvo pavadintas jo slapyvardžiu, Mykolo Lietuvio vardu.

[47] „Lituani ab Italis orti", „idioma Ruthenum alienum sit a nobis Lituanis, hoc est Italienis. Italico sanguine oriundis". *Michalonis Lithuani.* De moribus Tartarorum, Lituanorum et Moscorum, fragmina decem. Epitome fragminis quinti. Bazel, 1615.

[48] *Ibidem.*

[49] „Etenim et ignis, et unda, aer, sol, mensis, dies, noctis, ros, aurora, deus, vir, deuir, i. e. lenir, nepotis, neptis, tu, tuus, meus, suus, leuis, tenuis, viuus, iuuenis, vetustus, senis, oculus, auris, nasus, dentes, gentes, sta, sede, verte, inuerte, peruerte, aratum, occatum, satum, semen, leus, linum, canapum, auena, pecus, ouis, anguis, ansa, corbis, axis, rota, iugum, pondus, culeus, callis, cur, nunc, tractus, intractus, pertractus, extractus, merctus, immerctus, sutus, insutus, versus, inuersus, peruersus, primus, unus, duo, tres, quator, quinque, sex, septem, et plerque alia, idem significant Lituano sermone quod et Latino" *(Ibidem).*

tikybų panašumą. Tačiau Dlugošas tik bendrais posakiais nurodė, kad lietuvių kalba iš lotynų kilusi, tai parodąs šių abiejų kalbų sąskambis ir kai kurių formų atitikimas[50], o M. Lietuvis duoda jau konkrečiai 74 įvairių kalbos dalių žodžius, kurie taip pat arba visai panašiai skamba ir tą patį reiškia abiejose kalbose. Taip plačiai filologiškai niekas dar nebuvo teorijos argumentavęs.

Abiejų žodynų panašumas leidžia spręsti, kad M. Lietuvis tiesiogiai bus naudojęsis Dlugošu[51]. Ir tikrai, jei sugretinsime šių abiejų autorių tekstus, tai rasime vietų, nelabai tesiskiriančių vieno autoriaus nuo kito: jie abu pažymi, kad lietuviai garbinę dievą Eskulapą žalčių pavidalu, o šis paprotys buvęs atvežtas į Romą iš Epidauro[52]. Savo šaltiniu turėdamas Dlugošą, M. Lietuvis jo žinias visdėlto savotiškai apdorojo ir nemažai papildė, ypač filologiniais įrodinėjimais. Be to, jis dar sekė Dlugošu, nupasakodamas lietuvių vardo kilimą, kurį abu autoriai išveda iš „litalų“ [53]. Autorius čia tik tiek tesiskiria nuo Dlugošo, kad pastarasis mano ir jotvingius buvus italų kilmės ateiviais, o M. Lietuvis juos laiko čiabuviais, italų ateivių pavergtais [54].

Autorius nesitenkino pateikęs įrodymų, kad lietuviai būsią kilę iš romėnų. Jis dar nurodė laiką, kada romėnai bus į Lietuvą atvykę, ir nupasakojo, kaip jie čia pateko. Esą lietuvių proseniai, Romos piliečių ir karių ainiai, pasiųsti į Romos kolonijas, kad sulaikytų besiveržiančias į romėnų valstybę skitų gimines, buvę čia atnešti okeane siautusių baisių audrų, arba, kaip sakąs tikresnis padavimas,

[50] Žr. 7—9 išn.

[51] Nagrinėti abiejų autorių panašumo priežastis būtų dar šios galimybės: 1) arba tais laikais lietuvių kilimo iš romėnų teorija buvo taip pat labai paplitusi ir jos įrodinėjimai buvo tokie populiarūs ir visiems žinomi, kad įvairūs autoriai, visai nesekdami vienas kitu, juos galėjo vienodai pakartoti; 2) arba M. Lietuvis, rašydamas savo memorialą, sekė kokiu nors jau prieš jį rašiusiu autoriu, kuris savo žinias būtų sėmęsis iš Dlugošo; 3) arba M. Lietuvis savo įrodinėjimams bus panaudojęs kokį nors šaltinį, kilusį iš laikų dar prieš Dlugošą, kuriuo ir pastarasis rėmęsis. Pirmasis atsakymas atkrinta savaime, nes jei tais laikais Palemono teorija būtų buvusi populiari, tai nė autoriui nebebūtų reikėję savo memoriale įrodinėti Žygimantui Augustui, jog lietuviai esą kilę iš italų, nes juk pats karalius, kaip tų italų tiesioginis ainis, būtų tai kuo puikiausiai žinojęs. Kas kita, jei jis būtų rašęs ne memorialą karaliui, bet šiaip kokį veikalą, kad nuosekliai raštu išdėstytų visuomenėje jau neabejotinai įsišaknijusią teoriją. Antrasis atsakymas, kad M. Lietuvis galėjo remtis tokiu autoriu, kuris savo žinias būtų ėmęs iš Dlugošo, būtų galimas, bet kadangi tokio autoriaus nežinome, teks ir šį atsakymą palikti nuošalėje. Lietuvos Metraštis taip pat negalėjo būti Lietuvio ir Dlugošo tarpininkas, nes Metraštis Dlugošu nesirėmė, o Lietuvis irgi Metraščio nenaudojo, kadangi pastarasis visai neįrodinėja tos teorijos, bet lietuvių kilimą iš romėnų *a priori* priima kaip įvykusį faktą. Atkrinta ir trečiasis atsakymas, nes mums nėra žinoma, kad kas nors anksčiau už Dlugošą būtų šią teoriją raštu išdėstęs.

[52] Dlugošas rašo: „In aspidibus vero et serpentibus, Deum A a e s c u l a p i u m in forma anguis... R o m a m e x G r a e c i a e t E p i d a u r o naui aduestum“ (*Dlugossii* Historiae Polonicae. Lib. 10. P. 113—114). M. Lietuvis rašo: „cultu Aesculapij, qui sub eadem, qua olim Romam ab Epidauro commigrauerat, serpentis specie colitur“ (*Lituani M.* De moribus Tartarorum... Epitome fragminis quinti).

[53] „e quibus exacti sunt a parentibus nostris Italis qui postea Litali, deinde Lituani appellati sunt“ (*Ibidem*).

[54] *Ibidem*.

jie čia buvę atnešti tokių audrų Cezario laikais. Kaip rašąs Lucijus Floras, Cezaris, nugalėjęs germanus, išnaikinęs juos Galijoje ir užkariavęs Pareinės Germanijos dalį, su romėnų kariais išplaukęs laivais Reinu į jūrą. Į Britaniją plaukti jiems nepavyko: audrai išblaškius laivyną, lietuvių protėvių laivai buvę atnešti prie kranto, kur dabar yra Žemaičių pilis Plateliai. Čia jie, kaip manoma, išlipę į žemyną. Juk ir autoriaus laikais buvo atvykę prie to paties kranto kažkokių užjūrio gyventojų laivai [55]. Išlipę Lietuvoje mūsų protėviai, rašo toliau M. Lietuvis, nusikamavę nuo jūros vargų ir pavojų, ėmė gyventi palapinėse prie ugniavietčių — židinių, karo įpratimu, kuris iki šiol esąs užsilikęs Žemaičiuose. Vėliau iš čia jie pavergę kaimynines jotvingių tautas, o paskui roksolanus, arba rusus, kuriuos, kaip ir maskvėnus, tuo laiku buvo užvaldę Užvolgio totoriai. Totorius išviję mūsų protėviai italai, kurie vėliau ėmė vadintis litalais, o paskui lietuviais. Po to jie išplėtę savo valdžią nuo Baltijos iki Juodosios jūrų, užimdami rusų kraštus [56].

M. Lietuvis per daug nesigilina į smulkmenas, neduoda nė atvykėlių vado vardo, kaip tai buvo darę Dlugošas ir Lietuvos Metraštis. Jis taip pat neveda visos Lietuvos kunigaikščių genealogijos. Bent apie tai mes nieko nerandame jo memorialo santraukoje. Koks memorialas buvo pilnas, nežinome, nes išliko tik jo santrauka, iš kurios matyti, kad M. Lietuvis stengėsi tik įtikinamai įrodyti, kad lietuviai esą romėnų ainiai. Šiai teorijai kiek kitokį charakterį suteikė Augustinas Rotundas, rašęs tuo pat klausimu kiek vėliau už M. Lietuvį.

4. PALEMONO TEORIJA AUGUSTINO ROTUNDO RAŠTUOSE

Kaip jau minėta, M. Lietuvis Lietuvos didikų vardu prašė karalių Žygimantą Augustą įsteigti Lietuvoje lotynų gimnaziją. 1568 m. Gardino seime Lietuvos didikai dar kartą to paties prašė. Taip 1570 m. Vilniuje ir buvo įkurta jėzuitų kolegija, 1579 m. tapusi akademija. Čia Lietuvos didikų vaikai jau galėjo mokytis savo gražiąja protėvių kalba — lotyniškai. Didikai dabar sumanė ir Lietuvos istoriją parašyti lotyniškai. Tai atliko Mikalojaus Radvilos raginamas Augustinas Rotundas (Augustinus Mielecius Rotundus, miręs 1576 m.), buvęs Žygimanto Augusto sekretorius ir Vilniaus vaitas [57].

[55] *Ibidem.* Atrodo, kad autorius čia bus sumaišęs Palangos vardą su Plateliais.

[56] *Ibidem.*

[57] (*Jakubowski J.* Studya nad stosunkami... S. 65) Rotundo lotyniškai parašyta Lietuvos istorija nespausdinta buvo laikoma Nesvyžiaus archyve, o šį užėmus rusams, dingo be pėdsakų (*Ibidem.* P. 65). Tačiau apie šios Lietuvos istorijos turinį, kur, be abejo, buvo dėstoma ir Palemono teorija, galima spręsti iš kitų Rotundo raštų, išspausdintų 1576 m. Lietuvos Statuto lotyniško vertimo įžangoje. Čia buvo Rotundo, nors jis pats nėra pasirašęs, rašyta prakalba į Lietuvos Statuto vertimą ir trumpas Lietuvos kunigaikščių metraštėlis — „Epitome principum Lituaniae". Palemono teoriją Rotundas dėsto ir trečiajame savo rašte,

Prakalboje į Lietuvos Statuto lotynišką vertimą Rotundas pritaria M. Lietuvio minčiai, jog lietuviai privalą grįžti prie savo senosios protėvių, lotynų kalbos, nes lietuviai esą kilę iš romėnų, Palemono į Lietuvą atvestų. Jis griežtai smerkia lenkų ir rusų kalbų vartojimą privačiame ir valstybiniame gyvenime[58].

Savo „Epitome principum Lituaniae" jis trumpai atpasakoja Lietuvos istoriją nuo Palemono iki Stepono Batoro laikų. Palemonas esąs tik iškraipytas Publijaus Libono vardas, kuris buvęs romėnų bėglių, bėgusių nuo Nerono žiaurumų ir savivalės, vadas[59]. Jau iš čia aiškiai matyti, kad autorius bus sekęs platesniąja Lietuvos Metraščio redakcija, kuri taip pat bėglių vadą vadina Palemonu ir sako juos bėgus nuo Nerono savivalės iš Italijos. Autorius naudojosi ir plačiausiąja Lietuvos Metraščio redakcija, nes jis pažymi, jog yra ir tokių, kurie maną, jog bėgliai Italiją apleido hunų Atilai ją niokojant[60]. Atilos vardą pateikia tik plačiausioji Lietuvos Metraščio redakcija. Autorius naudojosi pagaliau ir Dlugošu, nes jis nurodo, kad kai kas manąs bėglius į Lietuvą atvykus Cezario ir Pompėjaus laikais ir čia įsteigus miestą Romovę, nuo Romos vardo pavadintą[61]. Tas tvirtinimas aiškiausiai paimtas iš Dlugošo[62]. Kuri šių visų versijų būsianti tikriausia, Rotundas nesiima spręsti, tačiau laiko neabejotinu dalyku, kad lietuviai yra romėnų ainiai[63]. Kaip Olandijos Utrechto archyvuose esą užrašyta, sekant Erazmu Stela, Utrechtas pirmiau vadinęsis Antonijumi, nes buvęs įkurtas Antonijaus, kuris prisijungęs prie romėnų būrio, bėgusio iš Romos nuo Nerono savivalės. Kartu su šiuo būriu Antonijus atėjęs iki Reino žiočių ir čia pasilikęs, o jo draugų būrys toliau nuplaukęs jūra naujų sodybų ieškoti. Tų žinių tikrumą patvirtinanti ir Lietuvos istorija, pagal kurią į Lietuvą ir Livoniją atvykę bėgliai, bėgę nuo Nerono ir plaukę Atlanto vandenynu iki Reino žiočių[64]. Kraštas, kur romėnų bėgliai išlipę ir apsigyvenę, buvęs pavadintas jų vado Libono vardu Libonija, kuri dabar yra vadinama Livonija[65]. Toliau

pavadintame „Lenko pasikalbėjimas su lietuviu" (Rozmowa Polaka z Litwinem). Nors ir po šiuo raštu jis nepasirašė, tačiau visų šių trijų raštų autorius tas pats — Augustinas Rotundas.

[58] *Jakubowski J.* Studya nad stosunkami... S. 69—70; *Biržiška M.* Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos. K., 1931. T. 1. P. 63; *Zajančkauskas V.* Lietuvių literatūros vadovėlis. P. 31.

[59] „a migratione Italorum P. Libone vel, Lituanica historia scribit, Palemone Duce" (Epitome principum Lituaniae. P. 94). „Venisse autem eos in has regiones quae Lituaniae ditionis sunt, D o m i c i s N e r o n e, Romanorum imperatore, crudelissimo humani generis hoste, et in extremas hasce orbis terrarum oras duce P. Libone, quem Palemonem corrupto nomine historia vocat, qua imperium romanum non pertigerat, profugisse" (*Ibidem.* P. 95).

[60] *Ibidem.* P. 95.

[61] *Ibidem.*

[62] Plg. 12 išn.

[63] „Qui horum verius, disputandum non censeo, dum modo constet, Lituanos gente Italos esse" (Epitome principum Lituaniae. P. 95).

[64] (*Ibidem.* P. 95) Reino upės ir žiočių paminėjimas rodo Rotundą, taip pat ir M. Lietuvį naudojus, ar bent skaičius prieš rašant savo metraštėlį.

[65] *Ibidem.* P. 95.

Rotundas nupasakoja Lietuvos istoriją ir išveda Lietuvos kunigaikščių genealogiją, mažai kuo tesiskiriančią nuo Lietuvos Metraščio. Pastebėjęs, kad Metraščio pateikiamais vardais laikotarpio nuo Nerono arba net nuo Atilos užpildyti negalima, jis papildo tų kunigaikščių eiles, duodamas jiems naujų istorijai žinomų vardų, kaip Lutuveras (Putinuerus), Daugsprungas, ir nežinia iš kur imtų, kaip Giervatas[66]. Jis pataiso ir Lietuvos Metraščio platesniosios redakcijos klaidą, įterpdamas į genealogiją Mindaugą[67].

Nupasakojęs visą legendinę Lietuvos kunigaikščių genealogiją ir priėjęs iki Vytenio, Rotundas pažymi, kad Vytenis yra Jogailaičių protoplasta, kilęs iš Palemono anūko Montvilo, Kolumnų giminės[68]. Čia jo raštas kiek skiriasi nuo Lietuvos Metraščio, pagal kurį Lietuvą valdžiusi pirma Palemono giminė, kuri su kunigaikščiu Ringoltu išmirusi, o tada Lietuvos ponai, Rymanto nurodomi, sau išsirinkę kunigaikščiu Traidenio maršalą Vytenį, Kolumnų giminės, gyvenusį Ariogaloje, Gedimino tėvą[69]. Kadangi Rotundas rašė Mikalojaus Radvilos raginamas, tai jis ir jo protėvius įspraudė į moteriškosios pusės Palemono ainius, ko taip pat nėra Lietuvos Metraštyje[70].

Rotundas Palemono teoriją dėsto ir savo „Lenko pasikalbėjime su lietuviu": Jogailaičių giminė buvusi labai sena, senesnė net už Heraklidų giminę Lakedemonijoj; į Lietuvą bėgdamas nuo Nerono atvykęs prieš pusantro tūkstančio metų Publijus Libonas su savo draugais. Jis, iškraipytai vadinamas Palemonu, apsistojęs Baltijos pajūryje, kurį savo vardu pavadinęs Libonija ir kuris dabar vadinamas Livonija. Su savo draugais jis užkariavęs tuos kraštus ir Žemaičius, ir iš to Libono yra kilusi Jogailaičių dinastija, apie ką liudija rusiškai rašyti Lietuvos Metraščiai[71].

[66] *Ibidem*. P. 95—100.
[67] *Ibidem*. P. 98.
[68] *Ibidem*. P. 95.
[69] Žr. 37 išn. ir Полное собрание русских летописей. Т. 17. С. 490.
[70] Anot Rotundo, Palemono anūkas Kernius neturėjęs vyriškų įpėdinių, tačiau jo duktė Pajauta ištekėjusi už Živinbudo (Sivimbudus), Centaurų giminės, ir iš šios moterystės kilę Radvilos (Epitome principum Lituaniae. P. 96). Tokį pat Radvilų kilimą autorius nusako ir savo „Rozmowa Polaka z Ltwinem". P. 68.
Įdomu sugretinti dar vieną Rotundo metraštėlio vietą su Dlugošu, kuri aiškiai parodo Rotundą sekus Dlugošu. Jis nurodo, kad lietuviai esą kilę iš italų, kaip tai galima spėti iš liaudies kalbos, kuri daug kuo esanti panaši į italų kalbą. Lietuviai bajorai, gyvendami kartu su lenkais ir rusais, vietoj gimtosios kalbos įpratę vartoti jų kalbas (Epitome principum Lituaniae. P. 94—95). Panašiai rašė ir Dlugošas, tvirtindamas, kad iš abiejų kalbų panašumo galima spręsti apie lietuvių kilimą iš romėnų, ir nurodydamas, kad laikui bėgant lietuvių kalboje atsiradę skirtingų dalykų, nesančių lotynų kalboje tik todėl, kad lietuviai gyvenę slavų, lenkų, čekų ir rusų kaimynystėje (žr. 7—9 išn.).
[71] Rozmowa Polaka z Litwinem. S. 67. Iš čia vėl aiškiausiai matyti, kad autorius rėmėsi Lietuvos Metraščiais. Taip pat ir Lietuvos vardo aiškinimą jis paėmė iš ten, bet ne iš Dlugošo ar M. Lietuvio. Jis rašo: kai vienas Libono ainis, Kernius, atvažiavo viešpatauti į Užnerio kraštus, jį čia pasitikę jo kilmės ir kalbos žmonės. Džiaugdamiesi ir jį sveikindami, jie stovėję ant Neries krantų ir trimitavę ilgais trimitais, kurie dar Rotundo laikais tebebuvę vartojami. Nuo tų trimitų, kurie buvę panašūs į senovės romėnų žynių kreivas lazdas (a lituo) ir buvę šio krašto gyventojai pavadinti Lituani, arba nuo Neries krantų, kur tie

5. PALEMONO TEORIJA M. STRYJKOWSKIO DARBUOSE

Pažvelgę atgal ir apibendrindami, kas pasakyta, matome, kad, pradedant Dlugošu ir Lietuvos Metraščio platesniąja redakcija, lietuvių iš romėnų kilimo teorija buvo dvejopai aiškinama. Jos aiškinimo ir vystymosi galima pastebėti dvi linkmes. Vieni (Dlugošas, M. Lietuvis) stengėsi įrodyti ir pagrįsti tą teoriją kalbų ir tikybų panašumu, esančiu tarp šių dviejų tautų. Kiti (įvairių Lietuvos Metraščio redakcijų autoriai, A. Rotundas) dėstė tą teoriją jau kaip neginčijamą faktą, nesistengdami jos įrodinėti, bet sudarydami ir išplėtodami visą Lietuvos kunigaikščių ir didikų genealogiją. Dar kitas XVI a. istoriografas, Motiejus Stryjkowskis, parašęs 1582 m. „Kronika Polska, Litewska, Żmódzka i wszystkiej Rusi" pateikia tų abiejų linkmių sintezę. Jis stengėsi šią teoriją ir įrodyti, ir sudaryti visą genealogiją. Prie jo taip smulkiai, kaip prie kitų, sustoti nebeteks, nes, kaip iš jo kronikos matyti ir kaip pats pasisako, jis rėmėsi jau esamais raštais, mažai ką naujo teįnešdamas.

Stryjkowskis pakartoja Dlugošo, Miechovitos ir Kromerio žinias apie lietuvių kilimą iš romėnų, jas tik papildydamas ir savaip argumentuodamas[72]. Miechovita savo „Chronika Polonorum", parašytoje 1519 m., sekė Dlugošu, atpasakodamas jo žinias ir pakartodamas prasimanymą, esą Vilnių įkūręs bėglių vadas Vilius[73]. Pakartodamas Miechovitos pasakojimus, Stryjkowskis su jais visiškai sutinka, tik atmeta tokį Vilniaus įkūrimą[74]. Toliau Stryjkowskis atpasakoja lenkų istoriko, Varmijos vyskupo Martyno Kromerio (1512—1589) žinias, kuris irgi sekdamas Dlugošu savo knygoje „De origine et rebus gestis Polonorum libri XXX"[75] taip pat išdėstė lietuvių iš romėnų kilimo teoriją, šiek tiek ją modifikuodamas[76]. Stryjkowskis sutinka su tuo pasakojimu ir jį dar labiau papildo, pateikdamas daug įrodymų, kad Publijus Libonas tikrai yra buvęs istorinis asmuo, nes jo ir Palemono vardą mini senovės autoriai, kaip Livius, Florus, Lucanus, Stadius, Persius, Ovidius, Volateranus, Eusebius, Tranquillus, Trogus, Justinus, Cicero, Plutarchus ir kt.[77] Tas Publijus Libonas buvęs Pompėjaus laivyno vadas, sėkmingai kariavęs prieš Cezarį[78]. Kai Cezaris galutinai nugalėjo Pompėjų, Libonas, arba Palemonas, su savo draugais ir 500 Romos bajorų bėgęs iš Etrurijos, 48 m. prieš Kristų, išvykdamas iš Pizos miesto[79].

žmonės gyvenę (a littore) ir nuo jų trimitų, kuriais šie trimitavę (a tuba), abu žodžius sudėjus į krūvą, jie ir buvo pavadinti Litubani (*Ibidem.* P. 67—68). Beveik visai taip pat nupasakoja Lietuvos vardo kilmę ir Lietuvos Metraščio platesnioji ir plačiausioji redakcija.

[72] *Stryjkowski M.* Kronika... S. 48—49, 75—77.

[73] *Ibidem.* P. 49—50.

[74] *Ibidem.*

[75] Išleista Bazelyje 1555 m. ši knyga susilaukė kelių leidimų ir buvo išversta į lenkų ir vokiečių kalbas. Pirmasis leidimas lenkų k. išėjo Krokuvoje 1611 m.

[76] *Kromer M.* Kronika Polska. Kraków, 1882. T. 1. S. 128.

[77] *Stryjkowski M.* Kronika... S. 66—67, 76, 78.

[78] *Ibidem.* P. 66, 73, 76.

[79] *Ibidem.* P. 74—77, 81.

Dėl tikslaus išvykimo laiko klydęs Lietuvos Metraštis, manydamas, kad tai buvę Nerono ar Atilos laikais, nes jei tada Palemonas būtų atvykęs į Lietuvą, tai jis ir jo draugai jau būtų buvę krikščionys ir jie nebebūtų lietuvių išmokę senovės romėnų tikybos[80].

Toliau Stryjkowskis labai smulkmeniškai, su visais nuotykiais nupasakoja bėglių kelionę, iki jų atplaukimo į žemaičių ir kuršių pakrantę, kur įkūrę Romovę, pavadintą nuo Romos, ir Liepoją, pavadintą nuo Libono vardo[81]. Libono vardu buvęs ir kraštas pavadintas Libonija, bet laikui bėgant *b* virtusi *v* ir turime Livoniją[82]. Ateiviai tuos kraštus radę ne tuščius, kaip kad manęs Dlugošas, bet nuo senovės gepidų, getų, samagetų, sūduvių, galindų, alanų, litalanų ir kt. apgyventus. Ateiviai pamažu susimaišę su čiabuviais, ir iš jų išsirutuliojusi Lietuvos bajorija, o vietiniai tapę prastais žmonėmis[83]. Nors atėjūnai ir asimiliavosi su vietinėmis tautelėmis ir dėl to jų lotyniškoji kalba susidarkiusi, tačiau joje išliko dar daug lotyniškų žodžių, ypač galūnė „os", pvz.: Dewos — Deus, viros — vir, donos — donum, laucus — lucus, kielis — calles, duntes — dentes, bludos, podos" ir kt.[84]

Lietuvių ir romėnų tikybų panašumą Stryjkowskis aiškina tuo, kad atvykę romėnai, patys būdami stabmeldžiai, išmokę vietines tauteles romėnų tikybos ir papročių, įkūrę Romovę Romos pavyzdžiu ir ten apgyvendinę pagonių vyskupą Krivę Krivaitį (Kiriekiriejto)[85]. Aiškindamas, iš kur Lietuva bus gavusi savo vardą, autorius atmeta Erazmo Stelos, Vapoviaus, Josto Decijaus ir Bielskio versiją, pagal kurią Lietuva bus gavusi savo vardą nuo prūsų karaliaus, Vaidevučio sūnaus, Litalano vardo, o Žemaičiai — nuo Litalano jaunesnio brolio Zaimo, arba Saimo. Stryjkowskis atmeta ir mums jau žinomą Lietuvos Metraščio versiją, o sekdamas Dlugošu, vardą išveda nuo Litalijos[86]. Toliau keliasdešimtyje puslapių jis pateikia visą Lietuvos kunigaikščių genealogiją, kompiliuodamas net iš 15 Lietuvos Metraščio nuorašų, kaip jis pats pasisako[87], tarp kurių jam teko naudotis ir plačiausiąja redakcija, kuri šiaip buvo nežinoma ir tik Teodoro Narbuto pirmą kartą tebuvo paskelbta[88].

Stryjkowskio fantastiški pasakojimai yra daug smulkmeniškesni negu jo pirmtakų. Baigiant tenka dar pažymėti, kad jis, priešingai Lietuvos Metraščiui, Jogailaičių dinastiją išveda iš tiesioginių Palemono ainių[89].

80 *Ibidem.* P. 79, 81.
81 *Ibidem.* P. 75—77.
82 *Ibidem.* P. 78.
83 *Ibidem.* P. 78—80.
84 *Ibidem.* P. 79. Matyt, Stryjkowskis, kompiliuodamas iš visų prieš jį rašiusių autorių, bus panaudojęs ir M. Lietuvio raštus, nors jie tada dar nebuvo spausdinti.
85 *Ibidem.* P. 81.
86 *Ibidem.* P. 80—81.
87 *Ibidem.* P. 83—87, 214—246.
88 Labai galimas daiktas, jog Narbutas didesnę savo paskelbto metraščio dalį pats bus išgalvojęs.
89 *Stryjkowski M.* Kronika... S. 239, 355.

Stryjkowskiui Palemono teorijos vaizdas išėjo per daug platus ir dėl smulkmeniškumo pakrikęs. Jo amžininkas, italų kilmės lenkų istorikas Aleksandras Gwagninas (1538—1614) nupasakojo tą teoriją daug trumpiau ir aiškiau[90]. Tačiau baigiant lietuvių iš romėnų kilimo teorijos XV ir XVI a. apžvalgą, prie jo arčiau sustoti nebeteks, nes jis savo atpasakojimu nieko naujo nebeįnešė, o tiktai kompiliavo Stryjkowskio kroniką, vietomis ją tiesiog nurašydamas ir labai sutrumpindamas.

6. LIETUVIŲ IŠ ROMĖNŲ KILIMO TEORIJOS KILMĖ IR SUSIDARYMAS

Susipažinus su įvairiomis XV ir XVI a. autorių versijomis, aiškinančiomis lietuvių kilimą iš romėnų, kyla klausimas, kada ši fantastiška teorija bus atsiradusi ir kaip ji bus susidariusi. Jakubowskis, bandęs į tai atsakyti, neturi aiškios nuomonės dėl jos atsiradimo laiko. Vienoje vietoje jis sako, kad ji bus kilusi tarp 1447 ir 1450 m., kada tarp Lietuvos ir Lenkijos buvo įtempti santykiai dėl lietuvių didikų separatizmo troškimų ir dėl Valuinės ir Podolės žemių priklausomybės ir kad ši teorija Dlugošo dėka perėjusi į lenkų kronikas ir istorijas[91]. Kitoje vietoje, kur taip pat mini teorijos atsiradimo laiką, jis remiasi A. Brückneriu ir sakosi sutinkąs su visais jo išvedžiojimais šiuo klausimu[92]. Tačiau pastarasis yra visai kitokios nuomonės dėl teorijos atsiradimo laiko. Anot jo, ji kilusi daug anksčiau, apie 1432 m. Jis net bando nurodyti menamą teorijos autorių[93]. Esą juo buvęs žemaičių bajoras Jurgis Butrimas, daug keliavęs po užsienius ir mokėjęs lotynų kalbą. Jis tą teoriją sukūręs, „norėdamas pakelti Europos akyse savo menkutę tautą“ [94]. A. Brück-

[90] *Gwagninus A.* Kronika W. X. Litewskiego. 573. S. 4—7, 9—15. Ši kronika išspausdinta kaip antra dalis to paties autoriaus veikale „Kronika Sármácyey europskiey“, išleistame Krokuvoje 1611 m. Jo veikalas buvo parašytas XVI a. pabaigoje lotyniškai, o 1611 m. leidimas yra jo lenkiškas vertimas.

[91] *Jakubowski J.* Studya nad stosunkami... S. 34, 47.

[92] *Ibidem.* P. 47.

[93] *Brückner A.* Starożytna Litwa... S. 64.

[94] *Ibidem.* P. 64. Jurgį Butrimą mini ir Dlugošas, pasak kurio, jis ilgą laiką praleidęs katalikiškose valstybėse ir esą pasižymėjęs protu ir išmintimi („qui in Regnis Catholicis longo tempore obuersatus, ingenio et prudentia pollebat“, *Dlugossi* Historiae Polonicae. Lib. 11. P. 613). Kaip yra žinoma, dar kitas Butrimas, vardu Jonas, yra buvęs Vytauto vietininkas Smolenske (*Avižonis K.* Die Enstehung und Entwicklung des litauischen Adels bis zur litauisch-polnischen Union 1385. B., 1932. S. 146, 33 išn.; *Daniłowicz I.* Skarbiec diplomatów. T. 2. N 1359). Butrimo, kaip įtakingo Vytauto didiko, parašus mes randame taip pat ant įvairių Vytauto dokumentų ar žemės dovanojimo aktų. Jo vardas pagaliau yra minimas ir 1413 m. unijos garantu, ir ta pačia unija herbus gavusių didikų tarpe (Довнаръ-Запольскій М. Акты Литовско Русского Государства. № 2.; *Daniłowicz I.* Skarbiec... T. 2. N 1359; *Działyński T.* Zbiór praw litewskich. Poznań, 1841. S. 17, 21). Dlugošas Butrimo vardą sieja su 1432 m. perversmu Lietuvoje. Matyt, apie tą laiką jis bus grįžęs iš užsienio į Lietuvą. Kada jis buvo į užsienius išvykęs, nežinome.

neris savo tvirtinimui jokių argumentų nepateikė, išskyrus tai, esą Butrimas buvęs labai protingas, tačiau labai nekentęs lenkų.

Prof. I. Jonynas, kritikuodamas Brücknerio spėjimą, teisingai pastebėjo, kad teorijos autorius nėra Butrimas, nes jei šis būtų tą teoriją sukūręs, tai Dlugošas, be abejo, būtų apie tai žinojęs ir pats, būdamas labai nedraugiškai lietuviams nusiteikęs, būtų išjuokęs ir pačią teoriją, ir jos autorių[95]. Teisingai prof. I. Jonynas pastebi, jog ir ne Dlugošas ją išgalvojo; tai būtų buvęs visai negalimas dalykas žinant, kaip nedraugiškai autorius buvo nusistatęs prieš lietuvius ir kaip tendencingai jis nušvietė su Lietuva susijusius dalykus, ypač lietuvių ir lenkų santykius, ką ir patys lenkai pripažįsta[96]. Lietuvius labai aukštinančios teorijos Dlugošui nebuvo jokio reikalo sukurti, o jei jis ją ir pateikė savo raštuose, tai, matyt, jau taip buvo visuomenėje prigijusi, jog nutylėti buvo nebepatogu[97].

Pats nebūdamas tos teorijos autorius, Dlugošas jo ir nemini. Prof. I. Jonynas[98], ieškojęs teorijos autoriaus, mano, kad ji gimusi Vytautui pirmą kartą lankantis ordino žemėse. Esą ta proga kas nors iš kryžiuočių susidomėjęs lietuvių kalba ir buvęs nustebintas kai kurių jos žodžių ir formų panašumu į lotynų kalbos žodžius ir formas. Tas išorinis panašumas leidęs spėti, jog arba abidvi kalbos esančios vienodos kilmės, arba, kas atrodė tikriau, lietuvių kalba esanti kilusi iš lotynų. Esą buvusi padaryta išvada, kad lietuvių kalba, kaip ir pati lietuvių tauta, yra kilusi iš Italijos. Tai turėjo patikti Vytautui ir jo nelaimių draugams, nes kėlė pačią lietuvių tautą, žadino jos savimeilę. Teorija, gimusi nedideliame inteligentiškų kryžiuočių būrelyje, galėjo būti Vytauto ir jo bendrų perkelta į Lietuvą, o iš čia į Lenkiją ir į Vengriją. Vytauto ir Jogailos išvedžiojimai dėl jų aukštos kilmės Krokuvoje turėję greit prigyti. Jie galėję pasidaryti Mažosios Lenkijos ponams priemone palenkti jaunutę Jadvygą į Jogailos, kaip senos kilmingos italų tautos ainio, pusę.

Su šitokiais išvedžiojimais sutikti negalima. Laikyti inteligentiškų kryžiuočių būrelį teorijos autoriumi, mano manymu, būtų netikslu, ir štai kodėl. Kaip ir Dlugošui, nepalankiems Lietuvai kryžiuočiams nebuvo jokio reikalo sugalvoti ir kelti šią teoriją, aukštinančią Lietuvos vardą ir lietuvius, nes kaip mes žinome, jie nesigailėjo didžiau-

[95] *Jonynas I.* Vytauto ženklas // Vairas. 1930. Nr. 6. P. 215.

[96] *Bobrzyński M., Smolka St.* Jan Długosz, jego życie i stanowisko w piśmennictwie. Kraków, 1893. S. 177 ir kt.

[97] W. Semkowiczius, kritiškai įvertinęs Dlugošo pateikiamas žinias ir ieškojęs, kuriais šaltiniais jis yra rėmęsis, dar abejojo, ar pats Dlugošas bus sukūręs legendinį prūsų ir lietuvių kilimą iš romėnų, remdamasis Jeroschino Dusburgo vertėjo žinia, esą vardas Romovė kilo nuo Romos vardo, ar Dlugošas tą teoriją iš kur kitur bus išrašęs (*Semkowicz W.* Krytyczny rozbiór Dziejów Polskich Jana Długosza do roku 1384. Kraków, 1887. P. 90). Abu šiuos Semkowicziaus spėjimus tenka atmesti, pirmą dėl didelio Dlugošo nedraugiškumo lietuviams, antrą dėl to, kad iki šiol mums dar nėra žinoma, jog šią teoriją ištisai ar bent dalimis kas nors anksčiau už Dlugošą būtų išdėstęs. Matyt, jis ją jau rado visuomenėje ar bent karaliaus rūmų aplinkoje susiformavusią ir tik raštu užfiksavo. Ji nesukėlė Dlugošui nė mažiausių abejonių ir todėl atpasakojo kaip neginčijamą faktą.

[98] *Jonynas I.* Vytauto ženklas // Vairas. 1930. Nr. 6. P. 216.

sios agitacijos Vakarų Europoje prieš Lietuvą, stengdamiesi kiek galėdami ją žeminti ir šmeižti visokiais prasimanymais. Be to, jei tą teoriją būtų kryžiuočiai išgalvoję, tą jie būtų galėję padaryti daug anksčiau, nes jau nuo pat pirmųjų santykių su lietuviais jiems teko susidurti su pastarųjų kalba, ypač per karo belaisvius. Taip pat nė viename šaltinyje nėra išlikę žinių, kad Vytautas ir Jogaila, kartu su Mažosios Lenkijos ponais, būtų pavartoję šią teoriją Jadvygai perkalbėti ir palenkti Jogailos pusėn, nors toks spėjimas yra galimas. Pagaliau, jei pats Vytautas būtų prisidėjęs prie teorijos sudarymo, tai jis kuriame nors savo laiške ordinui ar lenkams, būtų apie pačią teoriją užsiminęs. Tačiau nė viename jo laiške to nerandame.

Jei Brückneris ir klydo dėl teorijos autoriaus, tačiau kryptis, ieškant teorijos kūrėjo iš esmės yra teisinga, nes ieško tarp aukštos kilmės lietuvių, mokančių lotyniškai. Ta prasme tenka su juo sutikti. Teoriją bus išgalvoję ne kokie svetimtaučiai, bet patys lietuviai, kuriems rūpėjo išaukštinti Lietuvos vardą. Kaip žinome, jie nuo pat valstybės kūrimosi laikų susidurdavo su lotynų kalba, kuri jau XIII ir XIV a. jų buvo vartojama diplomatiniuose santykiuose su užsieniu. Jau tada kas nors galėjo pastebėti abiejų kalbų panašumą. Tačiau ypač arti su lotynų kalba teko susidurti lietuvių bajorams, bėgusiems kartu su Vytautu pas ordiną ir čia ilgesnį laiką gyvenusiems. Be to, jau XIV a. pabaigoje didikai ėmė lankytis užsienyje ir ten studijuoti lotyniškai[99]. XV a. pirmojoje pusėje jų lankymasis pasidarė toks dažnas, kad net 1447 m. privilegija teko leisti lietuvių bajorams važinėtis į užsienį[100]. Aš manyčiau, kad teoriją ir bus sukūrę lietuvių didikai XV a. pirmojoje pusėje. Nėra jokios prasmės ieškoti konkretaus tos teorijos autoriaus, nes ji bus tuo pačiu būdu atsiradusi, kaip ir kitokie padavimai bei legendos. Padavimus ir tokias teorijas sukuria ne kokie nors pavieniai asmenys, bet jie kyla ir laikui bėgant pamažu susidaro kurioje nors visuomenės grupėje.

Lietuvių kilimo iš romėnų teoriją tenka laikyti humanizmo išdava Lietuvoje. Humanistai gilinosi į senovės Romos istoriją, rašė jos temomis, pamėgdžiojo senovės istoriografus. Humanizmo istoriografijos programa skelbė grįžimą į senuosius laikus, į senovės Romos istoriją[101]. Apskritai Renesanso — Humanizmo epochoje visa Vakarų Europos kultūra vedė į Romą. Iš ten ėjo krikščionybė, menas, mokslas ir prekyba. Nenuostabu, kad ir Lietuvos šviesuoliai atsigręžė į Romą ir studijavo lotynų kalbą bei senovės istoriją. Radus kalbų ir senovės tikybų panašumų, vieno kito šviesuolio galvoje kilo mintis, kuri pamažu kristalizavosi ir išsiplėtojo į smulkmenišką lietuvių iš romėnų kilimo teoriją. Imta įrodinėti, jog Lietuvos kunigaikščiai ir aukštoji bajorija yra senovės Romos didikų ainiai. Tokie dalykai tada buvo lengvai įtikimi. Atskiros didikų šeimos stengėsi kildinti save iš Romos bajorijos. Naujų vardų įrašymas į metraščius — tai

[99] Žr. 3, 4 išn.

[100] Codex epistolaris saeculi decimi quinti. T. 3 // Monumenta medii aevi rest gestas Poloniae illustrantia. 1894. T. 14. N 7.

[101] *Feuter E.* Geschichte der neueren Historiographie. S. 21.

charakteringas požymis humanizmo istoriografijai: istorijos panaudojimas atskirų asmenų garbės troškimui patenkinti [102].

Lietuvių iš romėnų kilimo teorija nėra vien tik Lietuvai charakteringas reiškinys. Panašių dalykų galima rasti ir kitur. Humanizmo laikais beveik kiekviena tauta ieškojo savo istorijos šaknų senovės Romos ar Graikijos istorijoje, stengėsi savo praeitį susieti su ta, humanistų manymu, tikrąja istorija pilna žodžio prasme. Taip humanizmo laikais Prancūzijoje buvo tvirtinama, kad frankai esą trojiečių kilmės [103]. Vokiečiai savo valstybę laikė tiesiogine senosios Romos imperijos tąsa ir savo istoriją siejo su ja. Vokiečių istoriografai negalėjo sakyti, kad žilos senovės laikais, kai ypač daug buvo prirašyta apie graikų ir romėnų tautinius didvyrius, nieko nebūtų buvę žinoma apie vokiečių tautą, ką būtų galima lygia greta pastatyti su romėnais ir graikais. Kadangi senovės istorija apie tai tylėjo, humanizmo laikų vokiečių istoriografai rėmėsi senais viduramžių padavimais ir ypač mėgo naujų tautelių vardus identifikuoti su vardais, randamais senovės istorijos raštuose. Taip vendai buvo laikomi vandalų, bavarai — ilyriečių ainiais ir pan.[104] Visai panašią į Lietuvos Palemono teoriją susikūrė ir mūsų rytų kaimynai — rusai. Tiesa, tokia teorija ten susiformavo kiek vėliau ir galbūt veikiama Palemono teorijos. Prie Jono III pakilus Maskvos galybei, XVI a. pradžioje Maskvos politikai stengėsi surišti giminystės ryšiais Maskvoje viešpataujančią dinastiją ne tik su Bizantija, bet ir su pačia Roma. Tuo laiku rusų kronikose atsiranda nauja genealogija, išvedanti Maskvos kunigaikščius tiesiog iš Romos imperatorių. Esą prieš mirdamas imperatorius Augustas padalijo visas Romos imperijos žemes tarp savo brolių ir giminaičių. Vienas Augusto brolis, Prūsas, gavęs žemes tarp Nemuno ir Vyslos, kurios ir dabar Prūsija vadinamos. Iš jo ainių ir kilę Maskvos valdovai. Riurikas, pirmasis Rusijos kunigaikštis, buvęs keturioliktos kartos Prūso ainis [105].

Visa tai parodo, kad panašių į Palemono teoriją reiškinių buvo ir Vakarų, ir Rytų Europoje. Tai atitiko anų laikų dvasią. Tačiau ta teorija niekur nesuvaidino tokio vaidmens ir niekur taip nepaplito, kaip Lietuvoje, išsilaikiusi čia net 400 metų.

7. PALEMONO TEORIJOS PAPLITIMAS

Kai pirmą kartą Dlugošas šią teoriją užfiksavo, ji dar labiau įsigalėjo tarp lietuvių ir net lenkų. Ji tapo metraštininkų ir istorikų išeities tašku. Dlugošu naudojosi, kaip jau matėme, Miechovita, Kromeris, M. Lietuvis, A. Rotundas, Stryjkowskis ir kiti.

Lietuvių kilimo iš romėnų teorija padėjo lietuvių didikų, kurie daugiausia buvo susidūrę su lotyniškąja Vakarų Europos kultūra,

[102] *Ibidem.* P. 38.
[103] *Ibidem.* P. 140.
[104] *Ibidem. P.* 192, 193.
[105] *Ключевский В.* Курс русской истории. М., 1906. Т. 2. С. 157—158.

savimeilei žadinti. Todėl tokie didikai, kaip Goštautai, ir bus daugiausia prisidėję prie teorijos skleidimo [106]. Kadangi ji labiausiai buvo platinama pačių didikų, tai nenuostabu, kad vėlesnieji lietuvių metraštininkai, pasakodami apie romėnų atvykimą į Lietuvą, kaip jau matėme, išveda iš tų atėjūnų ne tik Lietuvoje viešpataujančią dinastiją, bet ir didikų protoplastas, tokias kaip Goštautų, Dovainių, Monividų, Giedraičių, Alšėniškių [107].

Teorijai plisti labai padėjo beveik nuolatiniai lietuvių nesusipratimai bei kivirčiai su lenkais, užgaudavę lietuvių didikų separatizmo norus bei jų savimeilę. Plačiausiosios redakcijos Lietuvos Metraštis, nupasakojęs Lucko suvažiavimą, pateikia žinią, esą lietuvių didikai tik imperatoriaus Žygimanto įkalbinėjami 1413 m. Horodlėje priėmę lenkų herbus. Esą tada lietuvių didikai pareiškę imperatoriui ir Vytautui: „Lenkai senovėje nebuvo šlėkta, o tik prasti žmonės; jie neturėjo nė savo herbų, kuriuos jiems suteikė čekų bajorai, paimdami už tai iš lenkų labai dideles dovanas ir tuo lenkus subajorindami. Tačiau mes esame senoji Romos šlėkta. Mūsų tėvų tėvai su herbais atėjo į šiuos kraštus ir juos vartojo. Ir mes dabar juos turime ir vartojame kaip savuosius, dėl to jokių naujų herbų mums nereikia, nes laikomės savo senųjų, kuriuos mums mūsų tėvų tėvai buvo palikę“ [108]. Tuo Lietuvos metraštininkas nori pabrėžti, kad Lietuvos bajorams lenkų ponų herbų dovanojimas nėra buvusi jokia malonė, joks jų paaukštinimas. Esą lietuvių bajorai sutikę tuos herbus priimti tik iš pagarbos imperatoriui, kuris juos prašė tai padaryti. „Ir imperatorius pasakė Lietuvos ponams, — rašo toliau Lietuvos metraštininkas, — mes tai ir patys žinome, kad jūs esate sena Romos šlėkta ir ne tam jūs turite priimti iš lenkų herbus, kad taptumėte šlėkta, nes jūs esate senesnė ir vyresnė šlėkta negu lenkai, bet imate iš jų herbus vienybei ir brolybei tarp jūsų palaikyti“ [109]. Tik taip Vytautas prikalbėjęs Lietuvos didikus priimti lenkų herbus, tačiau pasakęs, kad kai jis apsikarūnuosiąs, lietuviai galėsią jų atsisakyti ir prie savųjų grįžti [110]. Šie metraštininko pareiškimai neturi

[106] *Jakubowski S.* Studya nad stosunkami... S. 34.

[107] Metraštininkas, kildindamas Lietuvos didikus iš Romos bajorijos, stengėsi įrodyti, kad Lietuvos ponai yra tos pačios aukštos kilmės kaip didžiųjų kunigaikščių dinastija ir kiti kunigaikščiai. Jis norėjo parodyti, kad Lietuvos ponai jau nuo senovės aktyviai dalyvavo valstybės valdyme, rinko didžiuosius kunigaikščius ir t. t. Tai atitiko ponų pastangas pateisinti savo įtakos kilimą valstybėje. Jie siekė suvaržyti ir nustelbti net didžiojo kunigaikščio valdžią. (*Любавский М.* Литовско-русский сейм. М., 1901. С. 369).

[108] Полное собрание русских летописей. Т. 17. С. 527.

[109] *Ibidem.* P. 527.

[110] *Ibidem.* P. 527. Čia keliamas klausimas, ar senovės lietuviai turėjo savo herbus. Tas klausimas buvo sukėlęs smarkių ginčų, ypač tarp Semkowicziaus ir Haleckio. Tačiau dabar vyrauja nuomonė, kad svarbiausieji Lietuvos didikai jau prieš Horodlės uniją turėjo savo nuosavus herbus (*Krasauskaitė M.* Die litauischen Adelsprivilegien bis zum Ende des XV. Jahrhunderts. Leipzig, 1927. S. 24; *Semkowicz W.* Braterstwo szlachty polskiej z bojarstwem litewskiem w unii horodielskiej 1413 roku // Polska i Litwa w dziejowym stosunku. W-wa, 1914. S. 408—409; *Semkowicz W.* W sprawie poczatków szlachty na Litwie // Kwartalnik Historyczny. T. 29; *Jonynas I.* Vytauto ženklas // Vairas. 1930. Nr. 3. P. 500—501; *Avižonis K.* Die Entstehung und Entwicklung des litauischen Adels... S. 135).

jokio istorijos pagrindo. Jie yra tik smarkių ginčų, kilusių tarp lietuvių ir lenkų po Vytauto mirties, atgarsis, ypač Kazimierui viešpataujant. Žuvus Vladislavui prie Varnos, lenkai 1445 m. išsirinko karaliumi jo brolį Kazimierą, didįjį Lietuvos kunigaikštį. Tačiau lietuviai nenorėjo jo išleisti. Ilgai buvo deramasi be rezultatų. Padėtis aštrėjo, ir 1447 m. kilo smarkūs ginčai tarp Lietuvos ir Lenkijos atstovų, ypač dėl politinių abiejų valstybių santykių ir dėl Valuinės ir Podolės žemių priklausomybės, kurias lenkai buvo užgrobę. Grasindami karu, Lietuvos didikai reikalavo bendruose su lenkais suvažiavimuose Liubline ir Parčove (1448, 1451, 1453 m.) grąžinti Lietuvai Podolę ir Valuinę. Taip pat smarkiai buvo ginčijamasi, ar Lietuva, išvykus Kazimierui į Lenkiją, turi turėti savo atskirą didįjį kunigaikštį, ar būti inkorporuota Lenkijos dalimi. Lenkai prikaišiojo lietuviams, kad jie laužą 1413 m. Horodlėje sutartą brolybę ir niekiną lietuvių bajorams suteiktus lenkų herbus. Čia lietuviams buvo puiki proga griebtis jau susiformavusios teorijos, esą Lietuvos didikai — romėnų bajorijos ainiai. Tuo galima buvo įrodyti, kad lietuviai nuo amžių yra bajorai, turį savo nuosavus herbus ir ne mažiau garbingus protėvius, kaip lenkai. Plačiausioji Lietuvos Metraščio redakcija išvardija net kelis Lietuvos didikus, kurie, supykę ant lenkų, atgal pasiuntę iš jų gautus herbus ir grįžę prie savo senųjų [111]. Kiek vėliau rašęs savo „Lenkijos istoriją“ Dlugošas [112] ir kiti šaltiniai tos žinios nepatvirtina, todėl jos autentiškumą teks atmesti. Tačiau visai galimas daiktas, kad metraštininkas tuo norėjo parodyti Lietuvoje susidariusią nepalankią lenkams atmosferą. Gali būti, kad vienam kitam Lietuvos didikui ir buvo atėjusi tokia mintis, ypač plintant teorijai, esą lietuviai romėnų ainiai. Šiaip ar taip, įtempta politinė padėtis tarp Lietuvos ir Lenkijos daug prisidėjo prie Palemono teorijos, keliančios lietuvių savimeilę ir palaikančios jų separatizmo troškimus, plitimo. Matyt, tais laikais ši teorija jau taip labai buvo paplitusi, kad net Dlugošas, išėjęs didelio Lietuvos priešo Zbignievo Olesnickio politinę mokyklą, atpasakojo ją kaip neginčijamą faktą.

Baigiant reikia dar pažymėti, kad Palemono teorija turėjo įtakos ir visuomeniniam bei kultūriniam Lietuvos gyvenimui. Prof. I. Jonynas net įrodinėja, kad kaip į jos išdavą reikią žiūrėti ir į Gedimino stulpus, Vytauto ir Jogailos priimtus jų prosenių aukštai itališkai kilmei pažymėti [113]. Anot prof. I. Jonyno, ta teorija atsispindi ir Žemaičių ženkle „Meška“, kuri yra meniškas italų Ursinų giminės pavaizdavimas, tuo tarpu Gedimino stulpai yra tariamo ryšio tarp viešpataujančios Lietuvoje dinastijos ir Romos Kolumnų giminės simbolis [114].

[111] Полное собрание русских летописей. Т. 27. С. 545.

[112] Dlugošas pradėjo rašyti savo veikalą 1455 m. (*Semkowicz W.* Krytyczny rozbiór Dziejów Polskich Jana Dlugosza. S. 9).

[113] *Jonynas I.* Vytauto ženklas // Vairas. 1930. Nr. 6 (9). P. 217—218. Šis teiginys vis dar lieka hipoteze, stokojančia daugiau įrodymų.

[114] *Ibidem.* P. 217—218.

Kaip išdava Palemono teorijos ir humanizmo, atnešto į Lietuvą užsieniuose besilankančios ir besimokančios jaunuomenės, Lietuvoje buvo kuriama grožinė literatūra lotynų kalba. Kadangi humanistai ją laikė aukščiausios kultūros kalba, tai ir Lietuvos didikai, tariamieji romėnų ainiai, įtvirtino ją kaip tautinę ir valstybinę kalbą Lietuvoje, tuo labiau, kad ji esanti ne kas kita, kaip lietuvių bočių kalba. Taip XVI a. lotynų kalba Lietuvos šviesuolių akyse tapo ne vien Vakarų kultūros bei rašto, bet ir sava, tautine kalba[115]. Lietuvių kultūros ir literatūros istorijoje susiformavo atskira „lotyniškoji gadynė", užsitęsusi nuo XVI a. vidurio iki XVII a.[116] Palemono vardas, sykį patekęs į Lietuvos istoriją, joje išbuvo kelis šimtmečius. Dar XIX a. Lietuvos istorikas T. Narbutas laikė Palemoną Lietuvos kunigaikščių protėviu ir spėliojo, kur ir kaip jis bus į Lietuvą atėjęs[117]. Tačiau net ir toks istorijos kritikas, kaip XVIII a. pabaigos vokiečių istorikas Schlözeris, tebetikėjo Lietuvos kunigaikščių itališkąja kilme ir visa susidariusia genealogija[118], tik jis nukėlė Palemono, arba Publijaus Libono, atkeliavimą į Lietuvą į 900 metus[119]. Taip labai anuomet paplitusi legendinė teorija šiandien jokios kritikos nebereikalauja ir istorijos mokslo be pasigailėjimo atmesta.

Kaunas, 1933.

[115] *Biržiška M.* Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos. T. 1. P. 62.
[116] *Ibidem.* P. 64; *Biržiška M.* Mūsų raštų istorija. 2 leid. P. 8—13.
[117] *Jakubowski J.* Studya nad stosunkami... S. 48.
[118] *Schlözer A. L., Gebhardi L. A.* Geschichte von Littauen, Kurland und Liefland. Halle. 1785. S. 24—51.
[119] *Ibidem.* P. 26.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Avižonis K. Die Entstehung und Entwicklung des litauischen Adels bis zur litauisch-polnischen Union 1385. B., 1932.
Biržiška M. Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos. K., 1931. T. 1.
Biržiška M. Mūsų raštų istorija. 2 leid. K., 1925.
Bobrzyński M., Smolka St. Jan Długosz, jego życie i stanowisko w piśmiennictwie, Kraków, 1893.
Brückner A. Starożytna Litwa, Ludy i Bogi: Szkice historyczne i mitologiczne. W-wa, 1904.
Codex epistolaris saeculi decimi quinti. T. 3 // Monumenta medii aevi rest gestas Poloniae illustrantia / Wyd. A. Lewicki. Kraków, 1894. T. 14.
Dlugossii Joanis, sev Longini canonici qvondam cracowiensis Historiae Polonicae libri XII. Leipcig, 1711.
Dusburg P. Chronicon terrae Prussiae // Scriptores rerum Prussicarum. Leipcig, 1861. T. 1.
Epitome Principum Lituaniae a migratione Italorum P. Libone vel, ut Lituanica historia scribit, Palemone Duce usque ad Jagellones // *Jakubowski J.* Studya nad stosunkami narodowościowemi na Litwie przed Unią Lubelską. W-wa, 1912.
Gwagninus A. Kronika W. X. Litewskiego // *Gwagninus A.* Kronika Sármácyey europskiey. Kraków, 1611. T. 2.
Hochmeisterchronik, die ältere // Scriptores rerum Prussicarum. Leipcig, 1866. T. 3.
Hochmeisterchronik, die jüngere // Scriptores rerum Prussicarum. Leipcig, 1874. T. 5.

Jakubowski J. Studya nad stosunkami narodowościowemi na Litwie przed Unią Lubelską // Prace Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. W-wa, 1912. N 7. (Yra 2 vertimai lietuvių kalba.)
Jeroschin N. Kronike von Pruzinlant // Scriptores rerum Prussicarum. Leipcig, 1861. T. 1.
Jonynas I. Vytauto ženklas // Vairas. 1930. Nr 3—6.
Ключевский В. Курс русской истории. М., 1916. Т. 2.
Krasauskaitė M. Die litauischen Adelsprivilegien bis zum Ende des XV. Jahrhunderts. Zürich, 1927.
Kromer M. Kronika Polska / Przekład. M. Błażowski. 3 wyd. Sanok, 1868.
Lituani Michalonis. De moribus Tartarorum, Lituanorum et Moscorum fragmina decem, multiplici Historia referta. Bazel. 1615.
Любавский М. Литовско-русский сейм. М. 1901.
Любавский М. Кто был Михайло Литвин, написавший в половине XVI в. трактат «О нравах Татар, Литовцев и Москвитян» // Ученые записки (Институт истории). Ранион; М., 1929. Т. 4.
Morawski K. Historya Uniwersytetu Jagiellońskiego. Kraków, 1900. T. 2.
Narbutt T. Pomniki do dziejów Litewskich. Wilno, 1846.
Полное собрание русских летописей. Западно-русские летописи. М., 1907. Т. 17.
Rozmowa Polaka z Litwinem 1564 / Wyd. *J. Korzeniowski.* Kraków, 1890.
Schlözer A. L., Gebhardi L. A. Geschichte von Littauen, Kurland und Liefland. Halle, 1785.
Semkowicz W. Krytyczny rozbiór Dziejów Polskich Jana Długosza do roku 1384. Kraków, 1887.
Semkowicz W. W sprawie początków szlachty na Litwie i jej ustroju rodowego // Kwartalnik Historyczny. 1915. T. 29.
Semkowicz W. Braterstwo szlachty polskiej z bojarstwem litewskim w unii Horodelskiej 1413 r. // Polska i Litwa w dziejowym stosunku. W-wa, 1914.
Stryjkowski M. Kronika Polska, Litewska, Żmódzka i wszystkiéj Rusi. W-wa, 1846 (pirma laida Karaliaučiuje 1582).
Zajančkauskas V. Lietuvių literatūros vadovėlis. V., 1924.
Żerbiłło-Łabuński J. Unia Litwy z Polską (1385—1569). W-wa.

RÉSUMÉ

K. Avižonis. La théorie de l'origine romaine des lithuaniens au XV et au XVI siècles

Depuis la création de l'état lithuanien les grands ducs de Lithuanie se sont servis de la langue latine dans leurs rélations diplomatiques avec les autres états. Vers la fin du XIV et le commencement du XV siècle le latin est devenu la langue normale de la chancellerie grand-ducale. Dans le même temps les seigneurs lithuaniens ont commencé à visiter les pays étrangers non seulement en missions diplomatiques, mais aussi pour faire des études. A l'étranger ils se sont serviz du latin et se sont interressés à sa ressemblance avec le lithuanien. Sous l'influence de l'humanisme ils se mirent à étudier l'histoire de l'ancienne Rome. Là ils trouvèrent aussi une ressemblance entre la réligion des anciens romains et des lithuaniens. Grâce à la ressemblance des langues, des réligions et des certains usages, au XV siècle déjà les intellectuels lithuaniens ont crée l'hypothèse que les lithuaniens déscendent des romains émigrés en Lithuanie dans l'antiquitée (au temps de Marius et de Sulla, de César et de Pompée, de Néron ou d'Atilla) et la langue lithuanienne, c'est le latin, avant subi quelques changements au cours des siècles.

Cette hypothèse à été fixée pour la première fois, comme un fait certain, par *Joanes Dlugossus,* dans son histoire de la Pologne, écrite au XV siècle. Il a été suivi par les historiens polonais du XVI siècle: *Miechówita* et *Kromer.* Cette hypothèse a eu des différentes variantes, dans les différentes éditions des Chroniques Lithuaniennes. L'arrivée et l'installation des émigrés romains en Lithuanie y est raconté avec beaucoup de détails, et les principales familles

ducales lithuaniennes y sont considérées, comme descendentes en ligne directe des chefs romains. La version des chroniques lithuaniennes à été acceptée aussi dans les autres pays. L'argumentation la plus connue et la plus detaillée de cette hypothèse a été donnée par *Michalo Lituanus,* humaniste lithuanien connu, du XVI siècle. Il compare plusieurs dizaines des mots lithuaniens et latins, qui sont les mêmes ou qui se ressemblent. Il a montré aussi toutes les ressemblances entre la réligion et les moeurs lithuaniens et romains. Cette hypothèse ainsi que toute la généalogie des ducs lithuaniens a été reproduite, avec quelques changements, aussi par un autre humaniste lithuanien du XVI siècle — *Augustinus Mielecius Rotundus.* La synthése des toutes les variantes a été donnée à la fin du XVI siècle par l'historiographe *Maciej Stryjkowski* et *Alexander Gwagninus.* Dépuis les écrivains se sont contentés de repéter, ce qui a été écrit jusque là.

La théorie de l'origine romaine des lithuaniens était agréable à l'ambition nationale des lithuaniens, ce qui l'a aidée à devenir populaire. Elle a servi aussi en politique, au XV s. pour refuter les prétentions des polonais sur la Volhynie et la Podolie. Cette théorie a été considérée pendant 400 ans comme un fait indiscutable. Encore vers la fin du XVIII siècle l'historien allemand *A. L. Schlözer* et au XIX siècle l'historien lithuanien *T. Narbut* en parle comme d'une chose certaine. Aujourd'hui cette théorie ne peut plus être considerée comme telle: c'est une legende, résultat de l'influence de la renaissance et de l'humanisme en Lithuanie. La ressemblance des langues et des quelques usages des romains et des lithuaniens doit être expliquée par l'origine indo-européenne des deux peuples.

ADOLFAS ŠAPOKA

KARALIENĖS JADVYGOS LIETUVIŲ KOLEGIJA PRAHOJE

1. VIDURAMŽIŲ UNIVERSITETŲ SANTVARKA IR KOLEGIJOS

Vienas iš charakteringiausių viduramžių akademinio gyvenimo reiškinių buvo bursos bei kolegijos. Tai buvo ypatingos anų laikų universitetų organizacijos bei santvarkos vaisius.

Viduramžių (bent vėlyvųjų) universitetai neturėjo nacionalinio pobūdžio. Priešingai, universitetų kūrėjai visada stengdavosi jiems suteikti kuo daugiau internacionalumo. Mokslo eigos bei akademinių laipsnių teikimo reikalui universitetai — „studium generale" — turėjo atskirus fakultetus, o vidaus tvarkos, drausmės palaikymui universitetai, kaip juridinės autonominės visuomeninės korporacijos, — „universitetas magistrorum et scholarum" — buvo suorganizuoti tautomis. Taip, pvz., Paryžiaus universitete buvo normanų, galų, pikardų ir anglosaksų „nacijos"; Bolonėje buvo citramontanai ir ultramontanai; Prahos universitete — saksų, bavarų, lenkų ir čekų „nacijos". Studentai pagal jų kilmę buvo prirašomi prie atitinkamos nacijos. Bet tas nereiškė, kad universitete oficialiai nesančios tautos studentai nebūtų buvę priimami. Kitus prirašydavo prie kaimyninių tautų. Taip, pvz., Prahoje prie lenkų būdavo prirašomi lietuviai ir visi studentai, kilę iš Europos rytų (tik kilę iš Livonijos kartais būdavo prirašomi ir prie saksų); prie bavarų būdavo prirašomi kilę iš pietų, o prie saksų — iš šiaurės Vokietijos. Paryžiuje, kur trys „tautos" buvo prancūziškos, visus svetimšalius prirašydavo prie ketvirtosios — anglosaksų „tautos" [1].

Fakultetai nebuvo lygūs. Pats žemiausias — menų fakultetas „fac. artium", kuris iš tikro buvo būtinas ruošti studijoms aukštesniuosiuose fakultetuose, ir pačios studijos čia beveik niekuo nesiskyrė nuo tais laikais plačiai paplitusių miestų bei bažnyčių lotyniškųjų mokyklų. Studentai — scholarai — čia mokėsi tų pačių „7 laisvųjų menų", kaip ir anose mokyklose, ir buvo palyginti jauni vaikai, nes mokslą pradėdavo 14—15 metų amžiaus. Kiti fakultetai pagal aukštumą iš eilės buvo: medicinos, teisių ir teologijos [2].

[1] Apie viduramžių universitetus žr.: *Paulsen Fr.* Geschichte des gelehrten Unterrichts auf den deutschen Schulen und Universitäten vom Ausgang des Mittelalters bis zur Gegenwart. Aufl. 3. Leipzig, 1919. Bd. 1; 1921. Bd. 2; *Paulsen Fr.* Die deutschen Universitäten und das Universitätsstudium. B., 1902; *Schmid K. A.* Geschichte der Erziehung vom Anfang an bis auf unsere Zeit. Stuttgart, 1892. Bd. 2; *Kaufman G.* Die Geschichte der Deutschen Universitäten. Stuttgart, 1888. Bd. 1; *Danifle H.* Die Universitäten des Mittelalters bis 1400. B., 1885. Bd. 1.

[2] Ten pat; *Winter Z.* O životě na vysokich školách pražských. v Praze, 1899.

Patalpomis viduramžių universitetų kūrėjai nepasirūpindavo. Svarbiausia buvo suorganizuoti juridišką korporaciją, o patalpas universitetas pats susirasdavo. Ir tai nenuostabu. Juk tais laikais net daugelis, ir labai turtingų, miestų neturėjo savo rotušių, bet magistratai vis dėlto buvo. Profesoriai paskaitas iš pradžių skaitydavo vienuolynuose, kai kas iš teologų — bažnyčiose, o kiti savo butuose. Žodžiu, patalpas susirasdavo patys magistrai arba jas parūpindavo jų protektoriai. Menų fakulteto scholarai jaunuoliai labai dažnai ateidavo į universitetą menkai tepasiruošę, tad jiems būdavo organizuojamos specialios, profesorių vadovaujamos, mokyklos. Jie visi gyvendavo kartu pas mokyklą vedantį profesorių, mokėdami už išlaikymą tam tikrą mokestį. Toks bendrabutis būdavo vadinamas „bursa", o jo nariai — „bursarii" arba „combursales". (Bursa,-ae, — kišenė, piniginė. Šiuo atveju bursos vardu buvo vadinama bendra pragyvenimo kasa.) Neretai studentų bursos būdavo išlaikomos iš kieno nors tam tikslui paaukoto fondo, dažniausiai nekilnojamo turto. Tada bursarams visiems, arba bent neturtingesniesiems, už išlaikymą profesoriui nereikėdavo mokėti.

Labai panašus reiškinys buvo ir kolegijos. Dažnai net jų vardai būdavo painiojami. Kolegijų būta įvairių tipų. Tačiau paprastai jos būdavo taip pat savotiški bendrabučiai, aprūpinti įplaukom, iš kurių reikėjo išlaikyti tam tikrą skaičių profesorių arba, labai dažnai, profesorių ir studentų kartu. Kolegijų, kaip ir bursų, kilmė nyksta dar XIII a. miglose, tačiau ypatingai jos iškilo XIV a. antrojoje pusėje, kai prie didesniųjų universitetų jų atsirado po keliolika. Garsiausios kolegijos įkūrėjas buvo Cambrai kanauninkas Robert de Sorbonne, iš kurio vardo kolegijos išsirutuliojęs Paryžiaus universiteto filosofijos fakultetas šiandien kasdienėje kalboje dažnai identifikuojamas su visu universitetu. Tačiau jo 1257 m. įkurtoji kolegija Paryžiuje nebuvo pirmoji tos rūšies institucija. Ir anksčiau jau dominikonai profesoriai gyveno vienuolyne kartu su savo mokiniais studentais, sudarydami atskirą vienetą vienuolyne. Sorbonne buvo pirmasis, kuris savo įkurtajai kolegijai, skirtai filosofijos magistrams, norintiems studijuoti teologiją, suteikė vidaus tvarkos statutą, savotišką regulą. Anksčiau veikusiose kolegijose to nereikėdavo, nes vienuoliai vadovaudavosi savo ordino regula, o bursose tvarką palaikydavo magistrai, kurie dažniausiai būdavo ir įstaigos savininkai.

Šitokio Sorbonne's sugalvoto tipo kolegijos paplito visur. Tai buvo lyg mokslo žmonių vienuolynai. Jose „kolegiatai" minta iš fundatoriaus suteiktų kolegijos įplaukų, patys per kasmet renkamą pirmininką (praepositus) veda savo ūkį, pajamas pasidalija po lygiai, kasdieninį gyvenimą tvarko pagal fundatoriaus suteiktą statutą, savotišką regulą. Prie kolegijos dažniausiai būdavo salės, kur tos kolegijos magistrai skaitydavo paskaitas. Čia klausytojais galėjo būti ne vien tos pat kolegijos nariai, bet ir visi studentai, tačiau visi pašaliniai turėdavo mokėti reikalaujamą mokestį. Kai kuriose kolegijose studentų visiškai nebūdavo, tik vieni profesoriai. Kitos

kolegijos neturėjo savo patalpų, buvo tik fondai mokslo žmonėms pragyventi. Paprastai kolegijose gyvendavo tik to paties fakulteto profesoriai bei studentai[3].

2. PRAHOS UNIVERSITETAS IR JO KOLEGIJOS XIV a.

Imperatoriaus Karolio IV 1348 m. įkurtas Prahos universitetas buvo pirmasis šiapus Alpių. Tais laikais labiausiai išgarsėję buvo Paryžiaus ir Bolonės universitetai. Bolonė garsėjo savo teisės, o Paryžius — teologijos ir filosofijos mokslais. Karolis IV įkūrimo rašte nustatė, kad naujasis universitetas tvarkytųsi, sekdamas anų garsenybių pavyzdžiu. Tačiau tiedu nebuvo visiškai tolygūs. Paryžiaus universitete vyravo profesoriai. Kaip jau minėta, čia administracijos bei disciplinos tikslais studentija buvo padalyta į 4 „tautas", kurios rinkdavosi sau rektorių, kurį nors artistų fakulteto magistrą. Universiteto „caput generale" buvo jo kancleris, koks nors aukštas dvasininkas. Profesoriai, kurie be „artistų" prie tautų nepriklausė, sudarė savą „universitas magistrorum", o visas mokslo žmonių kolektyvas, visa bendruomenė — „universitas magistrorum et scholarum".

Bolonėje dauguma studentų buvo teisininkai. Daugelis jų buvo jau suaugę žmonės (ypač studijuoją kanonų teisę), tad profesorių įtaką jie atsvėrė. Pasidaliję į Italijos kilmės (citramontani) ir svetimšalius (ultramontani), jie rinkdavosi rektorių ne iš profesūros, bet iš savo tarpo. Taigi čia vyravo „universitas scholarum"[4].

Prahos universitetas išaugo kaip tų dviejų tipų sintezė. Tačiau jis buvo vis dėlto artimesnis Paryžiaus universitetui. Kancleriu čia tapo Prahos arkivyskupas, o universiteto nariai buvo magistrai, bakalaurai, scholarai ir net amatininkai, kurių darbas universitetui buvo reikalingas. Prie „tautų" čia būdavo prirašomi ir profesoriai. Studentų daugiausia buvo „menų", t. y. filosofijos fakultete, nors ir teisininkų buvo nemaža. 1373 m. teisininkai atsiskyrė į atskirą universitetą, kuriame, Bolonės universiteto pavyzdžiu, vyravo studentai su savo pačių renkamu rektorium studentu[5].

Iš pradžių Prahos universiteto išorinė tvarka buvo labai pakrikusi. Profesoriai skaitė paskaitas savo butuose, vienuolynuose arba bažnyčiose. Jokių specialių patalpų universitetas neturėjo. Kai kurie profesoriai gaudavo iš karaliaus, iš arkivyskupo ar vienuolynų tam tikras pašalpas, bet daugumas gyveno iš studentų mokesčio. Tik 1366 m. Karolis IV įkūrė pirmąją kolegiją su 12 magistrų. Du iš jų turėjo būti teologijos, o 10 likusių — „menų" magistrai, ta-

[3] *Schmid K. A.* Geschichte der Erziehung... Bd. 2. Abt. 1. S. 510—525; *Kaufmann G.* Die Geschichte der Deutschen... Bd. 1. S. 391—392; *Paulsen Fr.* Geschichte des gelehrten... Bd. 1. S. 34; *Tomek W. W.* Děje University Pražské. Dil. I. v Praze, 1849. S. 47; *Winter Z.* Děje vysokých škol pražských od secessi cizich národu po dobu bitvy Bělohorské. v Praze, 1897. S. 4.

[4] *Winter D.* Děje vysokých škol... S. 2—3.

[5] *Ten pat.* P. 3—4.

čiau kartu studijuoją teologiją. Jiems visiems buvo skirtas pilnas išlaikymas. Kolegija iš pradžių buvo nuomojamose patalpose, bet 1383 m. persikėlė į nuosavą namą, kuriame ir dabar dar tebėra Prahos Karolio IV universiteto didžioji aula ir administracijos patalpos[6]. Tai buvo didžiausia ir patogiausia kolegija, kurios patalpose vėliau ėmė skaityti paskaitas ir kiti profesoriai, ne jos nariai. XV—XVI a. jame tilpo visas universitetas. Ji buvo vadinama Didžiąja kolegija, bet labiausiai garsėjo savo įkūrėjo vardu — „Karolinum". Jos pastatas, kad ir nebepanašus į senąjį, ir dabar taip tebevadinamas[7].

Tais pat metais Karolis IV įkūrė dar antrą kolegiją, žinomą Visų Šventų, arba Angeliškosios kolegijos, vardu. Iš pradžių tai buvo tik savotiška parama Karolinui, kurio vyriausias narys visada turėjo užimti karaliaus lokacijos kanauninko vietą prie katedros Visų Šventų koplyčios (iš čia kilo ir jos vardas). Tik vėliau ši fundacija išaugo į atskirą kolegiją su savo ūkiu bei savomis patalpomis. Tada joje taip pat gyvendavo ir studentai[8].

Teisininkai nuo 1373 m. turėjo atskirą kolegiją. Medikams kolegija buvo įkurta dar anksčiau, tačiau, rodos, vien studentams. 1379 m. kažkoks privatus asmuo įkūrė bursą neturtingiems studentams, žinomą Neturtingųjų kolegijos (Collegium Pauperum) vardu. Imperatorius Vaclovas IV savo viešpatavimo pradžioje (prieš 1381 m.) įkūrė vėl naują kolegiją artistų ir teologų profesoriams, kuri buvo žinoma Vaclovo, arba Imperatoriaus, kolegijos vardu. Paskutiniajame XIV a. dešimtmetyje prie pamokslininkais garsėjusios Betliejaus koplyčios buvo įkurta taip pat neturtingiems studentams bursa, vadinamoji Nazareto kolegija[9].

Taigi kai 1397 m. Jogailos žmona, karalienė Jadvyga, pradėjo rūpintis įkurti Prahoje kolegiją dvylikai lietuvių filosofijos ir teologijos studentų, kolegijos čia buvo jau visai ne naujas dalykas. Galima sakyti, kad tada Prahos akademinis gyvenimas buvo jau pusiau kolegijinis.

3. LIETUVIŲ KOLEGIJOS KŪRIMAS BEI JOS LIKIMAS 1397—1411 m.

Praėjus 10 metų nuo oficialaus krikšto bei pirmosios vyskupijos įkūrimo Vilniuje, Lietuva dar nebuvo krikščioniška. Joje buvo jaučiama didelė stoka dvasininkų, o dar labiau trūko lietuviškai mokančių ir lietuviškos kilmės dvasininkų. Ir visai nenuostabu, kad 1397 m. Jogailos žmona Jadvyga, susirūpinusi paruošti kunigų lie-

[6] Namas yra perstatytas, senojo statinio belikusi vien gotikinė kripta.
[7] *Winter Z.* Děje vysokých škol... S. 5—6; *Novotný V.* Universita Karlova v minulosti. Praha, 1922. S. 8.
[8] *Ten pat.*
[9] *Winter Z.* Děje vysokých škol... S. 5—6; *Novotný V.* Universita Karlova... S. 12; Regesta imperii / Herausg. von *Alf. Huber.* Innsbruck, 1877. T. 8. N 4339, 4340.

tuvių, ėmėsi kurti lietuviams studentams kolegiją Prahoje. Kam priklauso šios kolegijos idėja ir ar Jadvyga veikė su Jogailos bei Vytauto žinia, jokių žinių neturime[10]. Įdomu dar ir tai, kad kurti kolegiją Prahoje susirūpinta kaip tik tuo metu, kai Jogaila su ta pačia Jadvyga rūpinosi atgaivinti ir perorganizuoti Kazimiero Didžiojo įkurtą ir juridiškai dar tebegyvuojantį Krokuvos universitetą; kaip tik rūpinantis kolegijos įkūrimu, buvo gautas popiežiaus sutikimas bei leidimas suorganizuoti Krokuvoje ir teologijos fakultetą. Kodėl kolegija buvo kuriama Prahoje, bet ne Krokuvoje?

Popiežiaus bulė, leidžianti Krokuvos universitete įkurti teologijos katedrą, yra datuota 1397 m. sausio 11 d.[11], o pirmasis dokumentas, kuriame aptinkame minimą Lietuvių kolegiją Prahoje, — imperatoriaus Vaclovo IV leidimas tokią kolegiją steigti, — yra datuotas tų metų liepos 20 d.; pats Jadvygos kolegijos įkūrimo raštas datuotas tų pačių metų lapkričio 10 d.[12] Imperatoriaus Vaclovo IV rašte sakoma, kad Jadvyga kreipusis, o jis duodąs sutikimą, ir t. t. Jadvyga kreipusis neseniai, bet kada, neaišku. Gal būtų galima manyti, kad Jadvyga bus pradėjusi rūpintis kolegijos įkūrimu apie popiežiaus leidimą įkurti teologijos fakultetą Krokuvoje dar nežinodama? Tarp sausio 11 d. ir liepos 20 d. yra daugiau kaip pusė metų. Atskaičius laiką, reikalingą nugabenti popiežiaus bulę iš Romos į Krokuvą, Jadvygos laišką iš Krokuvos į Prahą ir dar manant, kad Vaclovo IV atsakymas dar kurį laiką užtruko, gal ir galima tikėti, kad, pradėdama rūpintis šios kolegijos įkūrimu, Jadvyga apie popiežiaus sutikimą galėjo ir nežinoti. Tačiau kad būtų to nežinojusi duodama patį fundacijos raštą, lapkričio 20 d., jau jokiu būdu neįtikėtina. Tad atsakymo į šį klausimą tenka ieškoti kur nors kitur. Bet tai ne taip lengva. Viduramžių Lenkijos mokyklų bei švietimo istorikas A. Karbowiakas taria kolegiją buvus sugalvotą kaip kompensaciją Prahos universitetui už studentijos nuostolius, kurie turėjo iškilti atgaivinus universitetą Krokuvoje[13]. Tačiau tai vis dėlto per lengvas ir neįtikimas aiškinimas. Studentų atitraukimo klausimas Krokuvoje tada kilti negalėjo. Universitetas tebebuvo planuojamas, iš tikrųjų jis teįsikūrė vos po 3 metų, ir nei vėliau, nei anksčiau jokio nepasitenkinimo žymių iš Prahos ar kitų universitetų niekur negirdėti. Be to, anų laikų tarptautiniai santykiai buvo visai ne tokie, kad iš viso kompensacijos klausimas būtų galėjęs kilti. Gal arčiau tiesos yra Krokuvos universiteto istorikas K. Morawskis[14], kuris spėja reikalą paruošti Lietuvai tinkamų kunigų buvus tokį skubų, kad Jadvygai laukti, kol Krokuvos

[10] Mūsų svarbiausio šaltinio dokumentai šio klausimo nepaaiškina. Vienintelis ką tikslesnio pasakyti galėjęs kronikininkas *J. Dlugošas* kalba labai mažai ir viską skiria vienai Jadvygai. Žr.: *Dlugosz J.* Dziejów Polski (przekład K. Mecherzyńskiego). Krakowie, 1868. T. 3. Ks. 10. S. 492.

[11] *Codex diplomaticus universitatis studii generalis Cracoviensis.* Cracoviae. 1870. Pars. 1. P. 27.

[12] *1 ir 2 priedai.*

[13] *Karbowiak A.* Dzieje wychowania i szkól w Polsce. Petersburg, 1903. T. 2. S. 130.

[14] *Morawski K.* Historya uniwersitetu Jagiellońskiego. Kraków, 1900. T. 1. S. 63.

universitetas pajėgs tą uždavinį atlikti, būtų buvę per ilgai. Kad ir kaip ten bebūtų, tačiau kolegijos įkūrimo idėja greičiausiai bus kilusi Krokuvoje gyvenančių čekų emigrantų aplinkoje.

Jau nuo seno Krokuvoje gyveno nemažas būrys čekų inteligentijos išeivių. Peržiūrėję Jogailos kiemo išlaidų sąskaitos knygas, matome, kad nemažas jų skaičius nuolat buvo karaliaus kieme[15]. Be abejo, buvo jų Krokuvoje ir daugiau. Daugelis jų gerai žinomi[16]. Apie 1397 m. iš žymesniųjų, daugiau įtakos turėjusių čekų imigrantų, Krokuvoje randame Jogailos nuodėmklausį Jeronimą Pragiškį, Jadvygos nuodėm-* -simokslinusį, tuo tarpu Heidelbergo universiteto profesorių, Motiejų Krokuviškį[17]. Būdami arti Krokuvos kiemo, kuriame Lietuvai tinkamų dvasininkų paruošimo klausimu, be abejo, buvo rūpinamasi, be to, ir patys gerai pažindami krikščionybės platinimo vargus Lietuvoje (kai kurie iš jų ten patys tikrai yra buvę), tie čekai bus pasiūlę geriausią išeitį — įkurti prie tada jau plačiai pagarsėjusio Prahos universiteto atskirą lietuviams kolegiją. Ją įkurti galėjo būti nuspręsta dar tada, kai popiežiaus sutikimas leisti kurti teologijos fakultetą Krokuvoje dar tebebuvo nežinomas. Kai tas sutikimas atėjo, matyt, nebuvo delsta, nes universiteto suorganizavimas — ne vienų metų darbas, be to, ir įkurtas jaunas universitetas negali tuojau prilygti išgarsėjusiam senajam. Apskritai reikalas be minėtų čekų įtakos apsieiti negalėjo. Ir daugiausia prie to bus prisidėjęs Jadvygos nuodėmklausys, pats Prahos universiteto profesorius Jonas Štiekna[18], kurį Jadvyga paskyrė pirmuoju savo įgaliotiniu tai kolegijai suorganizuoti. Be to, lenkams Prahos universitetas ir taip buvo artimas, nes jų ten gana daug studijavo[19].

Taigi greičiausiai 1397 m. pavasarį[20] karalienė Jadvyga paprašė Čekų karaliaus bei imperatoriaus Vaclovo IV leidimo įkurti Prahoje prie universiteto atskirą kolegiją lietuviams, kurie išmokslinti turėtų eiti skelbti krikščionybę dar nesukrikščionintiems savo tautiečiams. Karalius Vaclovas IV tų pačių metų liepos 20 d. savo sutikimą davė. Jis buvo surašytas kaip būsimos institucijos privilegija[21].

Privilegijos pradžioje, pakalbėjęs apie savo palankumą krikš-

[15] *Piekosiński Pr.* Rachunki dworu króla Władysława Jagiełły i królowey Jadwigi z lat 1388 do 1420 (Monumenta medii aevi historica res g. P. illustr. Cracoviae, 1896. T. 15).

[16] *Morawski K.* Historya... S. 56—63; *Karbowiak A.* Dzieje... S. 129—130; *Bidlo J.* Čeští emigranti v Polsku v době husitské a mnich Jeronym Pražský // Časopis Česky Musea, 1895; *Goll J.* Cechy a Prusy ve středověku. v Praze. 1897.

* Trūksta eilutės, bet tai korektūros klaida, kurios negalime ištaisyti (*sud.*).

[17] *Ten pat; Janulaitis A.* Enėjas Silvius Piccolomini bei Jeronimas Pragiškis ir jų žinios apie Lietuvą. K., 1928.

[18] *Novotný V.* Jan Hus, život a učení. Praha, 1919. T. 1. S. 20—21.

[19] *Bidlo J.* Čeští emigranti...; *Monumenta historica universitatis Carolo Ferdinandeae Pragensis.* Pragae, 1834. T. 1. 2. Žr. ten, kiek prirašyta prie lenkų „tautos".

[20] Vaclovo IV rašte, datuotame 1397 m. liepos 20 d., apie laiką, kada Jadvyga jį paprašiusi leidimo kolegijai kurti, sakoma „nuper" — neseniai.

[21] *1 priedas.*

čionių tikėjimo skleidimui pagoniškuose kraštuose, imperatorius toliau pasakoja, kad neseniai gavęs karalienės Jadvygos prašymą, kuriame ji pareiškianti, jog, norėdama savo bei kaimynėse žemėse[22] skleisti katalikų tikėjimą, sumaniusi parinktus kai kuriuos lietuvius pasiųsti baigti teologijos mokslų Prahos universitete, kad paskui galėtų grįžti skelbti Kristaus mokslą tuose kraštuose, kurie ligšiol dar Dievo nepažinę. Jų pragyvenimui numačiusi nupirkti Prahoje namą ir aprūpinti jį 200 kapų skatikų metinių įplaukų. Tam ji ir prašiusi imperatoriaus leidimo. Jis apgalvojęs ir visai sąmoningai tokį savo leidimą bei sutikimą duodąs. Karalienei Jadvygai arba jos įgaliotiniams pirmiausia leidžiąs studentų apgyvendinimui nupirkti Prahoje namą, kuris, su prie jo būsiančia visa žeme bei kas prie jo dar bus, būsiąs laisvas nuo visokių rūšių mokesčių bei kitokių viešųjų naštų. Minėtąsias 200 kapų skatikų pajamas karalienė Jadvyga arba jos įgaliotiniai galį pavesti tam studentų namui iš įgytų laisvų (t. y. ne feodinių) žemių. Visokį tos kolegijos bei jai įgytųjų turtų sutvarkymą jis tvirtinąs, nepaisant to, ar tai jau padaryta, ar dar vėliau bus padaryta. Visiems valstybės luomams, o ypač miesto urėdams, įsakąs tą namą bei turtą įsigijant ne tik nedaryti jokių kliūčių, bet dar visokeriopai tą reikalą paremti; reikalui esant, teikti paramą ir apsaugą. Priešingu atveju imperatorius grasina didele savo nemalone.

Gavusi šią privilegiją, karalienė Jadvyga tų pačių 1397 m. lapkričio 10 d. patvirtino formalų kolegijos fundacijos aktą[23], kuriame po tam tikros įžangos pasakojama šitaip: nuo to laiko, kai Lietuvoje bei jos kaimyniniuose kraštuose tamsybėje glūdėjusi tauta pradėjusi gręžtis prie tikrojo Dievo, iš dalies esanti jau apkrikštyta ir tvirtai bei paklusniai laikantis Šventosios Romos Bažnyčios, jau kai kurie iš lietuvių bei kitų tenykščių Šventos Dvasios apšviesti veržiąsi prie katalikiškojo mokslo, trokštą kilniosios teologijos apšvietos. Jinai trokštanti, kad minėtieji neofitai ne tik patys skaisčiau katalikų tikėjimui sužibėtų, bet taip pat, kad jie ir lietuvių tautos daugumoje įžiebtų negęstančių katalikiškų dorybių, bei, raudami piktžoles, augintų Dievo vynuogyną. Apie tai galvodama ji praleidusi daugelį nemigo naktų ir pagaliau nutarusi, kad tinkamiausia „Prahos mieste arba netoli jo įsteigti namą ir paskirti tų lietuvių bei kitų Šventąjį Raštą studijuoti norinčių pragyvenimui du šimtu kapų skatikų. Tam jau yra gautas ir... imperatoriaus... Vaclovo sutikimas..." Kadangi ji pati asmeniškai Prahoje sutvarkyti reikalą negalinti, tai paskirianti savo pilnateisius įgaliotinius: savo kapelioną, cistersų vienuolį, magistrą Joną Štiekną ir Didžiosios Prahos miestelėnus — pirklį Kryžių[24] bei Nieproną. Ką kuris nors iš jų pradėsiąs, kitas galįs tęsti bei užbaigti. Tiems įgaliotiniams, visiems kartu bei kiekvienam atskirai, duodanti pilną galią tą namą bei turtą (censum annum) nupirkti, sutvarkyti, disponuoti, išrūpinti

[22] „... *in terris et dominiis suis ac etiam circumvicinis*".
[23] *Žr. 2 priedą.*
[24] Lotyniškuose šaltiniuose jis vadinamas Crux, vokiškuose — Kreuz, čekiškuose — Kříž, tad, rodos, galima vartoti ir lietuvišką vertimą — Kryžius.

bei sutvarkyti reikalingus dokumentus, parinkti gyventojus bei sutvarkyti vidaus gyvenimo tvarkos nuostatus. Jeigu tiems įgaliotiniams atrodysią reikalinga, jie visi, arba kuris nors vienas iš jų, galį savo vietoje paskirti kitą įgaliotinį arba paskirtą atšaukti. Žodžiu, jiems pavedanti tvarkyti bei rūpintis visais reikalais, kokius turėtų atlikti jinai, jei reikalus tvarkytų pati asmeniškai. Kas jų būsią padaryta, ji nepakeisianti.

Dėl karalienės Jadvygos įgaliotinių daug ką pasakyti negalime. Pirmasis įgaliotinis J. Štiekna yra žinomas Prahos cistersų vienuolis, garsus pamokslininkas Betliejaus koplyčioje[25], tuo metu Jadvygos nuodėmklausys, o vėliau (bent iki 1404 m.) Krokuvos universiteto profesorius. Prahoje jis buvo žinomas Viklifo filosofijos šalininkų priešas. Jis mirė 1408 m.[26] Antrasis įgaliotinis Kryžius — žinomas turtingas Prahos pirklys krautuvininkas, jau minėtos Betliejaus koplyčios fundatorius ir, matyt, artimas Štieknai žmogus, lyg globėjas, nes jį buvo pasikvietęs bei aprūpinęs kaip pamokslininką prie savo koplyčios[27]. Trečias įgaliotinis Niepronas beveik visai nežinomas. Žinoma tik, kad buvęs turtingas manufaktūros pramonininkas[28]. Greičiausiai karalienei Jadvygai pažįstamas tebuvo vienas Štiekna, o antruosius du bus jis pats rekomendavęs.

Pirmieji kolegijos kūrimo metai yra visiškai neaiškūs. Ligi šiol literatūroje tebėra gyva nuomonė, kad kolegija iš tikro buvusi įkurta tik 1411 m., t. y. praėjus 14 metų nuo Jadvygos fundacijos rašto[29]. Deja, medžiagos yra per maža, kad galėtume iki galo išaiškinti visą kolegijos kūrimosi eigą, tačiau iš Prahos arkivyskupo archyve išlikusios įvairių Lietuvių kolegiją liečiančių raštų nuorašų, ištraukų bei pastabų knygutės matyti, kad kolegijos reikalais įgaliotiniai pradėjo rūpintis daug anksčiau ir kad pati kolegija iš tikro buvo įkurta tarp 1401—1404 m.[30] Minėti nuorašai, bent dauguma jų, bus padaryti iš savotiškų anų laikų notarinių knygų, vadinamųjų „tabulae terrae“ — krašto lentelių, — t. y. knygų, į kurias būdavo įregistruojami visi su turtu susiję juridiniai aktai[31]. Jie yra labai netikslūs, dažnai net supainioti. Vis dėlto viename jų[32] aiškiai matyti, kad kolegijos ekonominius reikalus buvo paėmęs sutvarkyti vienas Kryžius, kuris tokiuose reikaluose jau buvo patyręs, nes jau buvo sutvarkęs savo paties įkurtos Betliejaus koplyčios bei jos pa-

[25] Apie ją žr. autoriaus straipsnyje apie Jeronimą Pragiškį (Praeitis. 1933. T. 2).

[26] *Novotný V.* Jan Hus...; *Flajšhans V.* M. Jan Hus. v Praze, 1915. S. 68.

[27] Žr. 25 išnašą.

[28] *Tomek W. W.* Dějepis města Prahy. v Praze, 1875. T. 3. S. 435.

[29] *Tomek W. W.* Dějepis města...; *Winter Z.* Děje vysokych...; *Novotný V.* Jan Hus... Į lietuvių literatūrą tą datą įvedė: *Beblavý J.* Lietuvių čekų santykiai Vytauto laikais. K., 1930. S. 8.

[30] Prahos arkivyskupo archyvo signatūra. B_2 12.

[31] Apie Čekų krašto lenteles autorius yra rašęs straipsnyje: Istoriškoji čekų literatūra ryšy su mūsų krašto istorija // Praeitis. T. 2. P. 353.

[32] *3 priedas.*

mokslininkų reikalus ir panašiai aprūpinęs prie tos koplyčios įkurtą bursą neturtingiems studentams [33].

Kaip matyti iš paminėto dokumento, Kryžius, pritariant kitiems dviems įgaliotiniams, nupirko 4 žemės plotus, kurių visų metinės pajamos sudarė 41 kapą Prahos skatikų (16+10+8+7 kapos). Be to, jis buvo pasiryžęs nupirkti dar penktą žemės plotą arba duoti iš savo turtų kasmet dar 6 kapas skatikų [34]. Taip visos kolegijos metinės įplaukos turėjo sudaryti 47 kapas Prahos skatikų. Visa tai buvo pavesta magistro Jono Štieknos dispozicijon, kuris iš tikrųjų vienas iš visų trijų įgaliotinių ir buvo kompetentingas suorganizuoti akademinę korporaciją — kolegiją. Pasak Kryžiaus, magistras Štiekna tomis sumomis turėjo disponuoti, laikydamasis karalienės Jadvygos fundacijos rašto nurodymų.

Kada visa tai atsitiko, ne visai aišku, nes minėtoje krašto lentelių ištraukoje nėra jokios datos. Iš ten pavartoto Zigmanto Liuksemburgiečio titulo matyti tik tiek, kad tie aktai į lenteles įtraukti 1402 m. Greičiausiai visa tai ir buvo padaryta tais pačiais, 1402 m., arba kiek anksčiau [35]. Tuo tarpu pati kolegija, kaip rodo kitas mūsų šaltinis, buvo suorganizuota 1404 m. Pasak amžininko, suorganizuotą kolegijos kolektyvą Štiekna pirmiausia apgyvendinęs tais laikais plačiai žinomos labdarybės įstaigos, vadinamosios Jeruzalės, patalpose [36]. Magistras Štiekna pats toliau rūpintis kolegijos reikalais kažkodėl negalėjo arba nenorėjo ir visus įgaliojimus perleido Kryžiui, kuris, kaip sakoma, tapo vieninteliu kolegijos valdytoju bei aprūpintoju. Kaip liudija minėtas išrašas, įgaliojimus perduodant buvę pakviesti visi studentai, kolegijos gyventojai — nariai, kuriems Štiekna pristatęs Kryžių, kaip vienintelį jų „poną ir kolatorių“ [37]. Šis įgaliojimų perdavimas bus įvykęs ne vėliau 1408 m., kuriais, kaip minėta, J. Štiekna mirė. Be to, pagal šį įrašą Niepronas lyg ir išnykęs. Jis neprisimenamas visiškai. Tik 1411 m. paskelbtajame kolegijos vidaus tvarkos statute Kryžius rašo, kad ne vienas Štiekna, bet ir Niepronas formaliai nuo įgaliojimų atsisakę. Jų abiejų jis esąs paskirtas vieninteliu kolegijos tvarkytoju. Tai esą pažymėta ir Čekų karalijos „krašto lentelėse“. [38]

Jeruzalės patalpose kolegija išgyveno iki 1411 m. [39], kai, karaliui įsakius, miesto konsulai Jeruzalę pardavė ir kolegija buvo priversta išsikraustyti kitur. Ji persikėlė į savą, iš vadinamosios

[33] Ši bursa buvo žinoma kaip Betliejaus kolegija, nors joje gyveno vieni scholarai, be profesorių. Vėliau Kryžiaus sūnus ją perkėlė į kitas patalpas ir ji buvo vadinama Nazareto kolegija. *Winter Z.* Děje vysokých... S. 5—6; *Novotný V.* Universita Karlova... S. 12.

[34] *3 priedas.*

[35] *Ten pat.*

[36] *Žr. 4 priedą.* Apie Jeruzalę žr. autoriaus straipsnyje apie Jeronimą Pragiškį „Praeities“ 2 tome.

[37] *5 priedas.*

[38] *7 priedas.*

[39] *Tomek* kažkuo remdamasis sako, kad iki 1413 m. Žr. jo Gesch. Pr. Univ. S. 131.

„Čekų tautos kolegijos“ nupirktą namą[40]. Prieš išsikeliant į naujas patalpas, tais pačiais metais kolegija buvo baigta tvarkyti iš vidaus: balandžio 29 d. jai buvo surašytas vidaus tvarkos statutas, kurio ligšiol ji neturėjo.

Statuto turinys yra toks[41]:

Didžiosios Prahos miestietis Kryžius, kaip tikrasis ir vienintelis karalienės Jadvygos įgaliotinis bei kolegijos aprūpintojas — magistras Štiekna ir Niepronas savo įgaliojimus jam perdavę — norėdamas jam pavestą bei patikėtą reikalą, kiek jėgos leidžia, stropiai bei patikimai atlikti ir sutvarkyti taip, kad vėliau nekiltų jokių nesusipratimų, pasitaręs su magistrais bei kitais tam reikalui pakviestais žmonėmis, kolegijai, kuri tuo tarpu esanti cistersų vienuolyno patalpose — Jeruzalėje, bet kuri jo paties arba jo įgaliotinių galinti būti perkelta kur kitur, skelbiąs tokius tvarkos nuostatus:

1. Kolegijoje studentų turį būti 12. Jų išlaikymui jis magistrui J. Štieknai pavedęs 41 kapą Prahos skatikų metinių pajamų.

2. Visi 12 studentų tomis pajamomis turį naudotis lygiai. Augant pajamoms jie turį viską pasidalyti po lygiai tol, kol pajamos neprašoks 48 kapų skatikų. Kai jau kiekvienas iš esančių 12 studentų gaus po 4 kapas, kiekvienoms kitoms 4 kapoms turį būti priimta po vieną naują studentą.

3. Kolegijoje turįs būti vienas laisvųjų menų magistras. Jo pareiga su scholarais kasdien turėti po vieną užsiėmimą, juos prižiūrėti ir pirmininkauti vakariniuose žiemos disputuose. Dispute du bakalaurai ir bent keli studentai turį tezei oponuoti, o visi kiti tyliai klausytis. Jei tokiame dispute kuris nors iš bakalaurų arba studentų oponuoti atsisakytų, turįs sumokėti 3 halerus pabaudos. O jei bakalaurai kurį laiką tų disputų visiškai nelankytų, tai, magistrui pasiūlius, turį būti pažeminti studentais.

4. Magistras iš kolegijos pajamų negalįs gauti nieko. Jis gausiąs kasmet po 8 kapas skatikų iš paties Kryžiaus bei jo įpėdinių pajamų, bet su sąlyga, jei šio jo sutvarkymo neardysią nei Štieknos įpėdiniai, nei Nieprono arba kas nors kitas iš jų pusės. O jei kas nors tokias kliūtis daryti bandytų, tai anos 8 kapos nebebūsią išmokamos magistrui, bet būsią naudojamos nuo tų pretenzijų apsigynimo bylai vesti.

5. Kryžiui mirus, jo įpėdiniai patys vieni negalį nei naujų scholarų priimti, nei netinkamų iš kolegijos pašalinti. Tokiais reikalais jie visada turėsią susitarti su Betliejaus pamokslininku, kuris būsiąs tikruoju magistro J. Štieknos įpėdiniu. Taip pat turį būti daroma ir su kolegijos magistru.

6. Joks studentas patrono bei minėto pamokslininko sutartinai pašalintas negalįs dėl to protestuoti ar kelti kur nors bet kokią bylą.

7. Į kolegiją negalįs būti priimtas joks magistras ar studentas,

[40] „Čekų tautos kolegija“ įkurta 1403 m. *Winter Z.* Děje vysokých... S. 6. Žr. 6 priedą.

[41] *7 priedas.*

kuris galėtų pragyventi kur nors kitur. Esą tai būtų skriauda neturtingiesiems.

8. Į kolegiją turį būti priimami tik gabūs.

9. Jei kada patronas su pamokslininku nesusitartų ir kiekvienas keltų savą kandidatą, jei toks nesutarimas užtruktų ištisą mėnesį, tai studentą į vakuojančią vietą turįs paskirti universiteto rektorius.

10. Tiek magistras, tiek studentai turį pagelbėti pamokslininkui Betliejaus koplyčioje ruošiamose iškilmėse bei šventėse.

11. Visi studentai su magistru turį valgyti kartu ir vienodai. Jokių pirmenybių vertingesniems ar senesniems negalį būti.

12. Pusryčių ir vakarienės metu visi studentai iš eilės, pradedant vyresniaisiais, turį skaityti Betliejaus pamokslininko nurodytas vietas iš Biblijos ar teologiškų bei morališkų knygų. Jei kas pareikštų nenorįs skaityti, toks turįs sumokėti 2 numus pabaudos. Tačiau sumokėta pabauda to studento nuo skaitymo negalinti atleisti.

13. Jei kas turėtų svečią, turįs už jį bendruomenei pagal paprotį sumokėti.

14. Jei kas nenorėtų valgyti ar būtų išvykęs, jo porcija turinti tekti bendruomenei.

15. Kambarius turį pasirinkti pagal vyresniškumą, jaunesnis, pralenkęs vyresnį laipsniu, turįs gauti taip pat geresnį kambarį.

16. Jei studentai būtų pasiruošę bakalauro egzaminams, o bakalaurai magistro ir pamokslininko, bent du kartus paraginti dėl savo kaltės egzaminų nelaikytų, turį būti iš kolegijos pašalinti.

17. Gavę magistro laipsnį, patronui ir pamokslininkui sutinkant, galį pasilikti kolegijoje dar vienus metus. Bet ne ilgiau.

18. Jei kas išvyktų be leidimo ir negrįžtų visą mėnesį, į kolegiją grįžti jau nebegalįs.

19. Jei kas valkiotųsi po įtartinas bei apšauktas vietas, turįs būti pašalintas iš kolegijos.

20. Taip pat turįs būti pašalintas, jei kurio kambaryje būtų pastebėta moteris.

21. Iš kolegijos taip pat turįs būti pašalintas kiekvienas, kuris pasikėsintų prieš kitą kolegijatą su ginklu.

22. Visi privalą lankyti eilinius šeštadienio disputus, o šventadieniais privalą klausyti viešų pamokslų.

23. Tarp savęs visi turį kalbėtis lotyniškai, o jei kas nusikalstų, turįs sumokėti bendruomenei 2 halerus pabaudos.

24. Visi studentai kartu su magistru turį dalyvauti iškilmingose pamaldose Betliejuje ir bendrai melstis už savo geradarius.

25. Kolegijos gyventojai bei magistras, pastebėję ką antrą arba trečią kartą nusikalstant statuto nuostatams, turį pranešti pamokslininkui ar patronui.

26. Magistras su pamokslininku galį įvesti ir daugiau tvarkai reikalingų nuostatų, bet tokie nuostatai nė kiek negalį prieštarauti šiam statutui bei jo pakeisti. Jie taip pat galį rūpintis kitais kolegijos tvarkos reikalais.

27. Visas teises į kolegiją iš Kryžiaus paveldėtinai perimsiąs jo sūnus Vaclovas bei šiojo sūnūs. Kryžiaus vyriškajai linijai išmirus, visas tas teises gausiąs Betliejaus pamokslininkas.

Paruošęs tokį statutą, Kryžius pasikvietęs ir supažindinęs su juo kolegijoje gyvenančius narius. Susipažinę su nuostatais bei juos apsvarstę, kolegijatai laisva valia ir noriai sutikę viską priimti ir tokios tvarkos laikytis. Čia pat išvardijami ir pakviestieji kolegijos nariai. Statuto žodžiais tariant, pakvietę: „...Nicolaum de Stoiczyn magistrum in artibus, Jeronimum de Woikowicz, Blasium de Wlassim, Petrum de Mladenowicz, Bartholomeum de Lytomiericz, Johannem de Baworow, Nicolaum de Pelhrzymow, Mathiam de Pobiezowicz baccalarios, Janconem de Wlassym, Johannem dictum Cycero et Nicolaum de Plzna, Hrochonem de Podweck studentes in artibus, in dicta domo in Jeruzalem morantes..." Statutą tvirtiną Kryžiaus, jo sūnaus Vaclovo, Betliejaus koplyčios rektoriaus Jono Huso ir antro tenykščio pamokslininko Mikalojaus iš Miličino antspaudais.

Toliau kolegija tvarkėsi pagal šį statutą.

Perskaičius čia atpasakotą kolegijos statutą, tuojau krinta į akis, kad iš pat pagrindų pakeistas pats institucijos tikslas. Iš anksčiau minėto Jadvygos rašto matėme, kad akstinu įkurti kolegiją buvo noras duoti progos bei galimybės pasimokyti lietuviams, paruošti krikštijamam kraštui dvasininkų iš saviškių. Šiame statute kolegijos pirmasis uždavinys yra sušelpti bei paremti apskritai neturtingus studentus. Apie lietuvius čia neužsimenama nė vienu žodžiu. Tiesa, nėra pasakyta, kad kolegijon būtų priimami tik saviškiai. Tad galima manyti, kad atsiradus kolegijos patronui bei Betliejaus pamokslininkui žinomam lietuviui, jis taip pat galėjo būti priimtas. Atsimenant karalienės Jadvygos raštą, gal galėjo būti priimtas dar greičiau negu kiti. Bet ar tokių buvo?

Iš 1411 m. statute suminėtų 12 narių vardų neabejotinai lietuvio nėra nė vieno. Minėtame išraše iš „krašto lentelių" apie Štieknos iškilmingą perdavimą visų patrono teisių Kryžiui akto dalyviais išvardijami 4 asmenys — menų magistras Mikalojus iš Stoyčino ir bakalaurai: Jeronimas iš Woykovičių, Sigismundas iš Gistebnicos ir Blasius iš Wlassimo, kurie bus buvę ten pat minimi pakviestieji kolegijos nariai ir kurių 3 matome kolegijoje tebegyvenus ir 1411 m. Nebuvo tik Sigismundo, kuris taip pat buvo ne lietuvis. Taigi iš šių šaltinių atsakyti į klausimą teigiamai negalima.

Bet jie mums rodo kitą įdomų dalyką, būtent, kad kolegija nuo pat pradžios turėjo būti labai veikiama to reformacinio judėjimo, kuris kiek vėliau pagarsėjo husitizmo vardu. Pirmiausia pats kolegijos vyriausias vidaus gyvenimo tvarkytojas buvo Betliejaus koplyčios pirmasis pamokslininkas, kuriuo tuo laiku buvo pats Jonas Husas, dalyvavęs ir paties statuto paruošimo darbe bei prisegęs prie jo savo antspaudą. Kolegijos narių tarpe yra keletas, vėliau plačiai pagarsėjusių husitizmo veikėjų. Ypač bakalauras Petras iš Mladenovicos, žinomas čekų veikėjas ginant Husą Konstancos bažnyčios suvažiavime ir Huso biografas[42].

[42] Apie jį žr. minėtame autoriaus straipsnyje apie Jeronimą Pragiškį.

Dr. J. Beblavý[43] iš to daro išvadą, kad per kolegiją su čekų kultūra ėjęs Lietuvon ir husitizmas. Tačiau tai bus per skubota išvada. Galima tik sakyti, kad kolegijos įkūrimas tai naujai reformatorių srovei buvo naudingas. Jiems tai buvo gera materialinė parama. Kadangi, kaip toliau matysime, lietuvių kolegijoje nebuvo niekad, tai ir bet kokios kultūrinės įtakos Lietuvai ji turėti negalėjo. Bent negalime jos susekti.

Norėdami atsakyti į klausimą, ar buvo toje lietuvių kolegijoje kada nors bent vienas lietuvis, pirmiausia sustosime prie klausimo, ar mokėsi tais laikais kas nors iš lietuvių Prahos universitete? O jei tokių buvo, tai kurie iš jų galėjo būti lietuvių kolegijos nariais?

Deja, ir į šį klausimą atsakyti sunku. Prahos universiteto matrikulų knygos yra žuvusios Trisdešimtmečio karo audrose. Yra užsilikę tik teisių universiteto matrikulų ir menų arba filosofijos fakulteto promocijų knygos[44]. Iš jų matome, kad teisių fakultete neabejotinų lietuvių nebuvo visiškai, o menų fakultete mokslo laipsnius tėra gavę vos 2 lietuviai: 1401 m. spalio 4 d. išlaikė menų bakalauro egzaminus Christophorus de Lythuania[45]; 1404 m. tokius pat egzaminus išlaikė Mathias de Wylna[46], kuris 1408 m. taip pat išlaikė magistro egzaminus[47]. 1409 m. rudens semestre jau matome vieną lietuvį — Georgių de Lytwania — tik ką įsikūrusiame Leipcigo universitete[48]. Kaip beveik visi pirmųjų Leipcigo universiteto gyvavimo metų studentai buvo persikėlę iš Prahos, taip greičiausiai iš ten bus atsikėlęs ir tas lietuvis Jurgis[49]. Taigi mūsų turimomis žiniomis, Prahoje XV a. pradžioje bus mokęsi bent 3 lietuviai. Bet ar buvo kuris nors iš jų Lietuvių kolegijos narys, kategoriškai atsakyti negalima. Greičiausiai nebuvo. Bent nėra žinių. Per minėtą Štieknos įgaliojimų perdavimo aktą bent Motiejus, o gal ir Christoforas su Jurgiu turėjo būti Prahos universitete. Tačiau aktą sudarant dalyvavusių kolegijos narių tarpe iš jų neminimas nė vienas.

43 *Ten pat.* P. 8.

44 Visa tai yra išspausdinta *Monumenta historica universitatis Carolo Ferdinandeae Pragensis* (toliau — MUPr.). Pragae, 1830—1848. T. I, 1, 2; T. II, 1, 2. Ten 1379 m. prirašyta: Bartholomaeus Keynstot, Joan Khant, Nicolaus Kerstmont (II, 1. P. 102). Gal būtų galima manyti, kad tai pabėgėlis Butauto sūnus Vaidutis ir koks nors kartu su juo pabėgęs lietuvis Kirsmantas. Tačiau tai labai problematiška ir plačiau dėl šių išvadų bei dėl Vaidučio likimo teks pasisakyti kita proga.

45 *MUPr.* T. 1. P. 367.

46 *Ten pat.* P. 382.

47 *Ten pat.* P. 397. Ar tik ne šis Motiejus bus buvęs pirmasis Žemaičių, o vėliau Vilniaus vyskupas? *Dr. J. Fijałek* jį laiko tuo pačiu, bet kažin ar yra teisus, kai jį sutapatina dar ir su 1408 m. Syennoje rektoriu išrinktu „Matias de Polonia" (žr. jo: Uchrzescijanienie Litwy przez Polskę... // Polska i Litwa w dziejowym stosunku. W-wa, 1914. S. 100—101; Mistrz Jakób z Paradyza i uniwersitet Krakowski w okresie soboru Bazylejskiego. Kraków, 1900. T. 1. S. 349.

48 *Matrikel der Universität Leipzig. Wintersemester 1409—1410.* Leipzig, 1930 (fotografuotinis leidinys); *Erler G.* Die Matrikel der Universität Leipzig (1409—1559). Leipzig, 1895. Bd. 1. S. 28.

49 Apie tai žr. *Denifle H.* Die Universitäten... ir autoriaus minėtą straipsnelį apie Jeronimą Pragiškį.

Bent Motiejus, kuris tuo tarpu tikrai buvo universitete[50] ir jau turėjo bakalauro laipsnį, būtų buvęs dalyvių tarpe paminėtas, nes suminimi kiti bakalaurai. Tiesa, mes neturime įrodymų, kad be išvardytų magistro ir 3 bakalaurų daugiau kolegijos narių nebuvo, tuo labiau, kad po išvardytųjų dar pridėta „ir kiti". Bet nėra taip pat nieko, kas verstų atsakyti ir teigiamai. Taigi greičiausiai, bent iki 1411 m., iš lietuvių niekas nebus pasinaudojęs sava kolegija. Apie kolegijos narių sudėtį vėlesniais laikais nėra absoliučiai jokių žinių[51]. Tačiau ir iš trumpos, žemiau duodamos, universiteto ir kolegijos gyvenimo apžvalgos matyti, kad dėl Prahoje ir visoje Čekijoje prasidėjusių husitų kovų sumaišties ir mokslinio universiteto sumenkėjimo greičiausiai neatsirado nė vieno lietuvio, kuris čia būtų atėjęs mokslo ieškoti. Juo labiau kad nemažas mokslo ieškančių nuošimtis nuėjo į pradėjusį veikti Krokuvos universitetą[52]. Prahos mokyklų istorikas Winteris pasakoja[53] užtikęs universiteto archyve žinutę, kad 1608 m. atvykę su Paryžiaus universiteto rekomendacijomis kažkokie du lenkai ir prašęsi į kolegiją, kaip jis sako, „neva lenkų teise". Tačiau jų nepriėmę. Davę jiems tik 25 skatikus. Ar tai buvo iš tikro lenkai ar lenkais čia vadinami lietuviai, kaip anais laikais labai dažnai pasitaikydavo, sunku pasakyti.

4. UNIVERSITETO IR LIETUVIŲ KOLEGIJOS LIKIMAS

Antrajame XV a. dešimtmetyje Čekijoje, ypač pačioje Prahoje, prasidėjo audringas vidaus sąmyšių laikotarpis, žinomas husitizmo kovų vardu. Universitetas visais atžvilgiais sumenko. Kolegijos suvargo ir ištuštėjo. Dvarus atėmė miestai ar valstybė bei imperatorius Zigmantas. Imperatorius, tiesa, buvo žadėjęs viską grąžinti, tačiau to niekada neįvykdė. Ypač daug, nes beveik visko, nustojo ir greit visiškai išnyko Juristų kolegija[54]. Antroji pagal turtingumą Visų Šventų kolegija taip pat neteko beveik visko. Jai liko vos vienas kaimas. Koplyčia buvo tuščia, o namas, pasibaigus karams, tepajėgė išlaikyti vos vieną magistrą — prepozitą[55]. Kitos kolegijos nukentėjo mažiau, tačiau taip pat vos tesilaikė. Geriausiai laikėsi Karolio kolegija, kuri neteko vos keleto kaimų. Todėl joje dabar gyveno apie pusę visų profesorių. Lietuvių kolegija pergyveno audras mažiau tenukentėjusi. Joje, kaip ir kitose kolegijose, be Karo-

[50] 1404—1408 m. jis bus ruošęsis magistro laipsniui, o anas aktas įvyko prieš 1408 m., arba bent ne vėliau, nes kaip minėta, mag. Štiekna tais metais mirė.

[51] Prahos Karolio universiteto archyve yra užsilikę žinių tik apie materialinius jos išteklius.

[52] Krokuvos universitete pirmąjį lietuvį randame 1402 m., 1412 m. — 2, 1413 m. — 3, 1414—1415 m. — 3, 1419 m. — 7, 1420 m. — 6. Toliau vėl suretėja ir padaugėja tik nuo 1440 m.; *Album studiosorum universitatis Cracoviensis*. 1400—1489. Cracoviae, 1887. T. I.

[53] *Winter Z.* O žyvotě... S. 104

[54] *Winter Z.* Děje vysokých... S. 13.

[55] *Ten pat.*

lino, gyveno vieni studentai, o į madą įėjusio direktoriaus (vietoj prepozito) pareigas eidavo kas nors iš profesorių, gyvenančių Karoline, dažniausiai rektorius arba menų fakulteto dekanas. Jau ir tas rodo, kad kolegija buvo laikoma viena iš pirmųjų[56]. Apskritai visą husitų kovų metą universitetas vos gyvavo. Nuo 1417 m. menų fakultete nebeaptinkame nė vieno egzamino (nei bakalauro, nei magistro), 1419—1430 m. universitetas beveik visiškai išnyksta. Neišrenkamas ir menų fakulteto dekanas, nors profesoriai buvo susirinkę net 5 kartus. Zigmantas Kaributaitis savo valdymo metu ne kartą buvo bandęs universitetą atstatyti, tačiau jam nesisekė. Reikalai kiek pagerėjo vos 1430 m. Tais metais vėl buvo net bakalaurų bei magistrų egzaminai. Toliau jau, nors ir ne reguliariai, bakalaurų egzaminai vis dėlto įvyksta. Magistrų egzaminų iki pat XVI a. pradžios daugiau vėl nebebuvo nė vieno. Taigi daugiau kaip 70 metų[57]. Studentų skaičius buvo nepaprastai sumažėjęs, nes neramiais laikais iš svetur, žinoma, retai kas teatvykdavo, o iš saviškių taip pat nedaug kas tegalėjo mokytis. Be to, daug trukdė jau 1420 m. įvestas dėsnis, kad universiteto nariais tegali būti vien husitai. Tada nemaža dalis studentų ir profesorių turėjo dar išsikraustyti, o naujų jų vieton iš niekur neatvyko. Tik 1443 m. oficialiai buvo nutarta leisti priimti universitetan ir katalikus, bet tik su sąlyga, kad husitų nevadintų eretikais[58]. Vėl prasidėjo bendravimas su kitais universitetais, kurie, žinoma, visi buvo katalikiški. Popiežius Martinas V patvirtino senas universiteto privilegijas. Atsikėlė ir svetimų magistrų. 1448 m. užėmus Prahą husitui karaliui Jurgiui iš Podebrado, daugelis jų vėl išvyko. Kiti, pamatę, kad nepersekioja, dirbti nekliudo, liko. Tačiau netrukus prasidėjo nauji barniai su katalikais ir 1458 m., vėl buvo nutarta, kad visi universiteto nariai turį laikytis žinomų 4 Prahos artikulų. Daugumą katalikų tas privertė vėl išsikraustyti.

Kolegijos visą tą neramųjį laiką nyko ir nyko. Didelė jų dalis buvo išnuomojama tik už suremontavimą, kad nesugriūtų. Net Karolinas pradėjo irti; dalis jo buvo nugriauta. Mat, nesant studentų, patalpų nereikėjo ir remontuoti, ypač trūkstant lėšų, nebuvo tikslo. Neužteko lėšų net profesoriams išlaikyti. Daugelis jų pasišalino, ieškodami duonos kitur[59]. Taigi visą XV, XVI ir pusę XVII a. universitetas ir kolegijos vos vegetavo. Pasitaikydavo ir naujų aukų, buvo įkurta net naujų kolegijų, tačiau kiti kasdieniški reikalai universiteto atgaivinimo rūpesčius nustelbdavo ir iš to nieko neišeidavo.

Po husitų kovų vėl ypatingai sunkūs laikai prasidėjo XVI a. viduryje. Studentų buvo labai mažai. Jiems pakako vietos vienoje kurioje kolegijoje, o kitos būdavo išnuomojamos. Studentai dažniausiai gyvendavo Lietuvių kolegijos patalpose. Bet visų pajamų nepakako ir tam būreliui išlaikyti. Dėl to jie turėjo mokėti tam tik-

56 *Winter Z.* O životě... S. 42—49.
57 *Ten pat; Winter Z.* Děje vysokých... S. 13.
58 *Ten pat.*
59 *Winter Z.* Děje vysokých... S. 13—18.

rą mokestį. Turtingesnieji turėjo sumokėti už visą išlaikymą, o mažiau turtingi nors dalį. Beveik visi jie buvo čekai, maža dalis slovakų bei sileziečių, o svetimšalis buvo labai didelė retenybė[60]. 1609 m. universitetas buvo bandęs persiorganizuoti. Buvo norima atsispirti išaugusiai ir sustiprėjusiai jėzuitų akademijai, tačiau nepavyko. Beje, norint patraukti didesnį studentų skaičių, vadinamosios Rečko kolegijos patalpose buvo įkurta neturtingiems studentams bursa, tačiau kandidatų atsirado labai mažai ir, kad nereikėtų laikyti dviejų atskirų virtuvių, visa bursa buvo prijungta prie Lietuvių kolegijos, kurioje tuo tarpu gyveno visų kitų kolegijų studentai[61].

Prahoje universiteto smukimo metu palengva, bet nuosekliai išaugo kita aukštoji mokykla, su kuria universitetas pagaliau buvo priverstas susilieti ir joje paskęsti. Tai buvo jėzuitų akademija.

Jėzuitai, atsikraustę Prahon 1551 m., prie Šv. Klemenso bažnyčios įkūrė retorikos ir filosofijos mokyklą, kuri turėjo paruošti studentų akademijai. 1559 m. jie sugebėjo pririnkti iš ponų bei valdovo aukų ir įkūrė antrą kolegiją neturtingiems scholarams, vadinamą „Collegium Novum“ arba „Seminarium seu Domus Pauperum“. 1575 m. buvo įkurtas trečias jėzuitų konviktas 20-čiai popiežiaus išlaikomų čekų alumnų ir pastatyti pirmajai jų kolegijai rūmai prie Šv. Klemenso bažnyčios, vėliau taip išgarsėję „Clementinum“. Tos kolegijos rūmai, 1711 m. naujai perstatyti iki grandiozinio dydžio, išliko iki mūsų dienų. Jų mokykla nusmukusiam universitetui, kurio mokslingumas tuo metu nė kiek nepranoko paprastos bažnytinės mokyklos, buvo stiprus konkurentas jau iš pat pradžių. Juo tolyn, tuo labiau ji augo ir tvirtėjo. Jau 1559 m. joje buvo pradėta dėstyti aukštoji filosofija, o vėliau kas metai prisidėdavo kiti dalykai — retorika, matematika, etika, graikų kalba. Taip pat laipsniškai buvo gilinami ir teologijos mokslai. Mokinių 1583 m. jėzuitai turėjo jau apie 400, 1588 m. — 500, o 1597 m. — 700. Netrukus gavusi teisę dalinti mokslo laipsnius, jėzuitų mokykla prilygo universitetui ir panašiai sutvarkė savo jurisdikciją.

Jėzuitai sugebėjo imponuoti visuomenei savo organizacija bei viešais pasirodymais. Visuomenės simpatijos nuo protestantiško universiteto nukrypo prie jų akademijos. Įsidrąsinę jie net bandė atimti iš universiteto Visų Šventų kolegiją, kurios vyriausias narys, kaip minėta, turėjo būti katedros kanauninkas, o kaip protestantas juo būti negalėjo. Tą kartą (1577 m.) universitetui savo teisę vis dėlto pasisekė apginti. Tačiau susilyginti su jėzuitų mokyklos organizacija bei mokslingumu, ir labai stengiantis, jam nepasisekė. Išaugusi jėzuitų kolegija 1616 m. imperatoriaus aktu ir teisėmis buvo sulyginta su universitetu[62].

1618 m. prasidėjus Čekijos sukilimui prieš Habsburgus, jėzuitai iš Prahos buvo išvyti ir jų akademija išnyko. Universitetas gavo

[60] *Ten pat.* P. 16, 27—32, 68, 123; *Tomek W. W.* Gesch. Pr. Univ., S. 194—195.
[61] *Tomek W. W.* Gesch. Pr. Univ. S. 216; *Winter Z.* Děje vysokých. . . S. 94.
[62] *Winter Z.* Děje vysokých. . . S. 43, 47—53, 64—66, 141, 144.

vilčių atsigauti. Konkurencijos nebebuvo, tačiau trukdė neramūs laikai. 1620 m. čekams pralaimėjus Baltkalnio kautynes, su Habsburgų valdžia grįžo ir jėzuitai. Jie atgavo viską, akademija suklestėjo iš naujo. Scholarų skaičius greit išaugo iki 1500. Universitetui tuo tarpu užėjo priespaudos laikai. Jo kolegijose buvo pastatyta kariuomenė, kuri iš jų pajamų ir mito. Per porą metų universitetas baigė smukti. Jo dvarai bei kaimai sunyko. Profesoriams ne tik trūko lėšų apsigynimo byloms vesti, bet nebuvo nė iš ko gyventi. Universitetas vos bevegetavo, o akademija tuo tarpu vis augo. Pagaliau 1654 m. kovo 4 d. iškilmingu aktu imperatorius abi aukštąsias mokyklas suliejo į vieną, tikriau tariant, universitetą, kurio buvo likę vos vienos senos privilegijos ir keletas dvarų, inkorporavo į jėzuitų akademiją. Nauja jungtinė aukštoji Prahos mokykla buvo pavadinta Karolio Ferdinando universitetu [63]. Jame profesoriauti galėjo tik pasiekę Tridento Bažnyčios suvažiavimo suformuluotą credo. Senojo universiteto profesūros likučiai turėjo arba pereiti katalikybėn, arba universitetą apleisti. Visas senojo universiteto turtas, kartu ir kolegijos, perėjo naujajam jungtiniam vienetui [64].

Iki pat 1654 m. „unijos" universitetas gyveno iš senųjų savo įplaukų, t. y. iš kolegijų dvarų bei įmonių. Po unijos nauja universiteto vadovybė pasiryžo savo pajamų šaltinius perorganizuoti. Visam krašte išmėtyti dvarai bei kaimai buvo palengva išparduoti, o kapitalas sunaudotas įvairiems universiteto reikalams. Buvo nupirkta ir stambių ūkių arčiau Prahos. Dauguma buvusių senojo Karolio universiteto kolegijų patalpų taip pat buvo išparduota. Pačios paskutinės parduotos vadinamoji Jeruzalė ir Lietuvių kolegija (1704 m.). Nauji šeimininkai įvedė naują tvarką [65].

Taigi 1704 m. Lietuvių kolegija visiškai išnyko. Tiesą sakant, kaip institucija, ji buvo išnykusi jau daug anksčiau: dar XV a. pirmojoje pusėje. Buvo likęs tik jos vardas. Kaip ir visos kitos kolegijos, ji jau nuo XV a. vidurio tapo paprastu universiteto pajamų šaltiniu. Pajamos buvo naudojamos jau bendriems universiteto ūkio reikalams, bet nebe atskirai universitetinei bendruomenei išlaikyti. Tai jau jokia institucija, bet tik dvarelių bei kaimų kompleksas, universiteto sąmatoje tik atskira pajamų pozicija. Ilgiau buvo užsilikę tik jos rūmai. Tačiau šiandieną, praėjus beveik pustrečio amžiaus nuo perėjimo į privačias rankas, Prahos miesto vadovai jų neberanda. Miesto istorikai tik apytikriai tepajėgia nurodyti vietą, kur jie stovėjo. Iš garsiosios Betliejaus koplyčios, prie kurios Lietuvių kolegijos nariai buvo pririšti, taip pat tik viena siena naujame pastate telikusi. Jeruzalė, kurioje Lietuvių kolegija laikinai buvo prisiglaudusi, tebestovi, tačiau amžiams slenkant, jos išvaizda labai pasikeitė. Šiandien ji turi aiškių XVIII a. architektūros žymių. Berods jau pakeistas ir statinio planas.

[63] Karolis IV buvo universiteto įkūrėjas, o Ferdinandas III unijos įgyvendintojas. Jų atminimui tas naujasis jungtinis vienetas taip ir pavadintas.

[64] *Winter Z.* Děje vysokých... S. 149, 173—179, 200—201, 214—216; *Tomek W. W.* Gesch. Pr. Univ. S. 276, 286—287.

[65] *Tomek W. W.* Gesch. Pr. Univ. S. 289—290.

1

Imperatoriaus Vaclovo IV privilegija, leidžianti Jadvygai įkurti kolegiją ir atleidžianti ją nuo visų naštų. 1397 m. liepos 20 d.

Wenceslaus dei gracia Romanorum rex semper Augustus, et Boemae Rex. Notum facimus tenore p[raese]ntium universis. Inter cetera, que solicitudinis n[ost]re cura cottidiana et diligenti meditacione reuoluit, illud occurrit n[ostr]e considerationi precipuum, qualiter venerandus orthodoxe fidei n[ost]re cultus ampla occidui orbis extendatur inclimata, p[o]p[u]loque sedenti in tenebris et in vmbra mortis lux adoptata resplendeat, vt qui aeternus errore miserabili ferebatur in deuium, post periculosam negligentiam ad viam salutis redeat, et vias suas tam dampnosas tamque pestiferas finaliter derelinquat. Etenim conditor orbis, Om[n]ipotens Deus, sicut inter illa nascentis fidei cunabula, ac teneram eccl[esia]e lactantis infantiam p[o]p[u]l[u]m suum sancte praedicationis eloquijs erudiri constituit, sic et nunc vergente in senium seculi corruptela, converso ad se delactatur in populo vaporantis fidei ardore succenso in tantum, ut si hunc Religiosi itineris vias ac veritatis semitas perambulare, et in eis manere conspexerit, non solum ip[su]m de antiquis hostis dominio eripere, verum etiam Regni celestis eidem dignetur januam aperire.

Sane pro parte Serenissime Principis d[omi]ne Hedvigis, Regine Polonie etc., Sororis n[ost]re carissime, oblata nuper Majestati n[ost]re peticio continebat, quod cum ip[s]a ad propagandam in terris et dominijs suis, ac etiam locis cirumvicinis Sacros[an]c[t]am fidem Katholicam certas p[er]sonas a partibus Lytwanie vel alibi oriundas eligere, ip[sa]sque ad studium civitatis n[ost]re Pragen[sis] decreuerit destinare sub eo proposito ut ibidem sacra facultate Theoloyca cognita, et, q[ua]ntum ip[s]is ab alto concenssum fuerit, realiter apprehensa veritatis doctrinam in gentes illa[rum] partium, que hactenus nec D[omi]n[um] norunt, nec eius nomen magnificum invocarunt, debeant fideliter derivare. Ad vsus quoque d[i]c[t]a[rum] p[er]sona[rum] studere debencium domum in eadem civitate n[ost]ra Pragen[si], necnon ducentas sexagenas census annui providerit comp[ar]and[um], q[ua]t[en]us empcioni domus et census hui[us]m[odi] consensum n[ost]r[u]m adhibere, ip[s]am quoque domum et censum ad vsus d[i]c[t]a[rum] p[er]sona[rum] apropriare, annect[er]e et inviscerare gratiosus dignaremur.

Nos prefate Sororis n[ost]re precibus utpote racionabilibus atque iustis benignius inclinati, non per errorem aut improvide, sed animo deliberato, sano fidelium n[ost]ro[rum] accedente consilio, Regia auctoritate Boemie, et de certa n[ost]ra sciencia ad honorem om[n]ipotentis Dei, totiusque curie coelestis, et signanter pro roboranda n[ost]ris temporibus sacra fide katholica, ad hoc, ut p[rae]fata Soror n[ost]ra, seu ip[s]ius procuratores pro habitatione p[er]sona[rum] hui[us]m[odi] studere debentium, domum in civitate n[ost]ra Pragen[si], maiori videlicet aut nova, comp[ar]are possint et valeant, consensum n[ost]rum Regium adhibuimus, et virtute p[raes]entium gratiosius adhibemus, ipsamque domum cum area et circumferentijs suis ex nunc prout ex tunc, et ex tunc prout ex nunc ab om[n]ibus et singulis angarijs, pangarijs, stewris, losungis, exactionibus, impositionibus, ac alijs gravaminibus, quocu[m]que nomi[n]e censeantur, exemimus et libertauimus, eximimus et tenore p[raese]ntium totalit[er] lib[er]tamus; et similiter censum ducenta[rum] sexagena[rum] p[rae]cedentiu[m] per eandem S[or]orem n[ost]ram, seu ip[s]ius procuratores in Regno n[ost]ro Boemie, in bonis tamen liberis, sed non feodalibus, simul aut successiue comp[ar]and[um] ad vsus personarum studere debentium, ut praefetur, ex [n]unc prout ex tu[n]c, et ex tu[n]c prout ex nu[n]c appropriamus, a[n]nectimus et incorp[or]amus per ip[s]as ex [n]unc in antea p[er]petuis temporibus iuxta dispositionem et ordina[tion]em sup[ra]d[i]c[ta]e Sororis n[ost]re, seu procurato[rum] ip[s]ius habendum, tenendum, et pacifice possidendum, littelitteras quoque per eadem Sororem n[os]ram, seu procuratores tam super domo q[ua]m etiam censu sup[ra]dicto datas vel dandas, et omnem ip[s]ius seu eor[um] dispositionem, ratas habentes et gra tas, ip[s]as Regia auc[torita]te pred[ic]ta, et de certa n[ost]ra sciencia approbamus, ratificamus, et p[raese]ntis

scripti patrocinio gratiosius confirmamus: mandantes nichilominus vniuersis et singulis Baronibus, Nobilibus, Militibus, Clientibus, Burggraviis, Officialibus Civitatum, et Oppidorum Communitatibus, et signanter Mag[ist]ris civium, Consulibus et Scabinis Majoris et Novae Civitatum Pragen[sium], qui nu[n]c sunt, vel pro temp[or]e fuerint, firmiter et districte, q[ua]t[en]us prefatam Sororem nostram, seu ip[s]ius Procuratores in empt[i]o[n]e domus et census, prefatasque personas stude[re] debentes, in poss[ess]ione domus, aut percepcione hui[us]m[odi] nequaq[ua]m impediant, nec impediri per quempiam patiantur; quin potius circa hui[us]m[odi] protegant, manuteant fideliter, et defendant, prout gravem indignationis n[ost]re offensam voluerint arcius euitare. P[raesen]cium sub Regie n[ost]re Majestatis Sigillo testimonio literar[um].

Datum Prage, Anno D[omi]ni Millesimo Trecentesimo Nonagesimo septimo, die vicesima Julij, Regnor[um] n[ost]ror[um] Anno Boemiae Tricesimo quinto, Romanorum vero vicesimo secundo.

Ad r[e]l[ati]o[ne]m Sigis[mun]di subcam[er]arij Wlachinco de Weytenuile.

Pergamentinis dokumento originalas saugomas Prahos Karolio universiteto archyve (A 12, I). Jis spausdintas ištisai, tik nepažymint rašto sutrumpinimų: Monumenta historica universitatis Carlo-Ferdinandeae Pragensis. T. 2, Pars 1, skyr. Codex diplomaticus ejusdem, Nr. 41. Pragage, 1834. Jo turinį, sekdamas B. Balbino „Bohemia docta", atpasakojo Malinowski M. Kollegium dla litwinów w Praze... / Dzieje dobroczynności krajowey i zagraniczney... Wilno, 1823. T. 1.

2

Karalienės Jadvygos kolegijos įkūrimo aktas. 1397 m. lapkričio 10 d.

In nomine Domini, amen. Ad perpetuam rei memoriam. Cum spectabile opus, et actus laudabilis sit principum universis et singulis sibi subditis suae ianua clementie aperire, sed longe magis illud est clarius, et laudis affert premium dignioris, inter alios, quibus suae munificentie dexteram porrigit et maxime illis, qui christiane religionis instantia se divine maiestatis servitio, per quam Reges regnant, et Principes principantur, vita seculari et arescentis seculi vanitatibus postpositis, dedicarunt; sic enim equilibrate satisfacit debito rationis, sic fideles in fidei p[er]severantia consolidat et confirmat, sic divinis obediens cultibus, Regis superni gra[ti]am proineretur.

Proinde nos Hedvigis, dei Gratia regina Polonie, et Heres Hungarie Regnorum etc. significamus universis, quibus expedit, p[raese]ntium notitiam habituris, quod considerantes et diligenter dirigentes aciem n[ost]re mentis, quomodo a tempore, quo Deo auspice culmina conscendimus regni n[ost]ri, in terris n[ost]ris Lithuanie et aliis convicinantibus eisdem, populus, qui in gehennalis mortis caligine ambulabat de coecitate p[er]fidie ad lucem, Deum verum dudum incep[er]it consurgere, atque sacri baptismatis fonte in maxima p[ar]te iam renatus Sacrosancte Romane ac universalis eccl[esi]e unitatem firmiter teneat et eidem faciat obedienciam reve[re]ntem, iamque nonnulli de Lithuanorum et alior[um] inibi filiis Sancti spiritus rore p[er]fusi ad scolasticum studium catholicum, tamq[ua]m cervus ad fontes aquarum, sicientes confluunt, et disciplinam docenc[iu]m eos mansuetissime amplectendo, iam quasi modo geniti infantes lac et tamq[ua]m felix Chananea micas verbi Dei, que cadunt de mensa nobilis et opulentissime theologie, et in orbe semen ejus seminanc[iu]m concupiscu[n]t; unde nos volentes, q[ua]ntum nobis ab alto concedit[ur], ut in predictis neophitis no[n] solum scienciar[um] et virtutu[m] claritas, quae olim tenebrescebat erroribus, fidei catholice splendoribus serenius modo iam diescat; verum etiam sole justicie, Christo Jesu, in ip[s]os, velut in clipeos aureos refulgente, montes populi Lithuani et alior[um] in op[er]ibus catholicis inextinguibiliter resplendeant ab eisdem, vineaque D[o]m[ino] Sabaoth per eos ibi indeficienter plantetur, ac urtice perfidie in atrio d[o]m[ini] punge[n]tes radicitus extirpentur, sicque ip[s]is animas Christo lucrifacientibus o[per]ationes pias, quas ad hec eis de bonis a deo nobis creditis coop[er]amur, et seminamus in hac tellure mortali, colligere in eterna beatitudine valeamus. Horu[m] contemplatione invigilavimus sollicite et

quo[mo]do affectu[m] manciparemus effectui, plurimas noctes transivimus insomnes, et iactantes in d[omi]no cogitatum, decrevimus unam domum, et cum hoc ducentas sexagenas grossor[um] ad usus d[ic]torum Lithuanor[um], et aliorு[m] in sacra pagina studere volentiu[m], in civitate Pragen[si] vel citra comp[ar]andas, dum[mo]do Serenissimi Principis d[omi]ni Wenceslai, eadem gra[tia] Roma[norum] Regis, et Boemie Regis semper Augusti, f[rat]ris nostri carissimi, ad id voluntas acederet et consensus. Et quoniam ip[s]e D[omi]n[u]s Rex, frater n[oste]r carissimus, nobis justa desiderantibus gra[tia]m in eo faciens, ad hoc assensum sum prebuit et consensum per l[ite]ras suas sigillo suo communitas, quarum tenor de verbo ad verbum sequitur et est talis: ...[*Čia įterptas Vaclovo IV raštas, 1 priedas*] Nos igitur Hedvigis, Regina predic[t]a, de hui[usm]o[di] gra[tia] per ip[su]m d[omin]um Regem, f[rat]rem n[ost]rum carissimu[m], nobis facta contente literas eius p[rae]scriptas per om[n]ia ratas gratas habentes, p[er]petuo atque firmas eidem d[omi]no Regi multas pro eo referrimus gra[tia]rum actiones cupie[n]tesque gra[tia]m h[uius]mo[di] nobis f[ac]tam deducere ad effectum, ex eo, quia de talibus inibi Pragae disponere p[resen]tialiter non valemus, constituimus, ponimus, facimus, et modo, forma, quibus melius possumus, de certa n[ost]ra sciencia ordinamus n[ost]ros veros, legitimos et indubitatos p[ro]curatores, actores, factores, negocior[um] gestores et nu[n]cios speciales ac etiam generales, ita, quod specialitati generalitas non deroget, nec e contra, Honorabilem et Religiosum ac Honestos viros, v[idelicet] mag[ist]r[u]m Johannem, dictum Sczekna, F[rat]rem Ordinis Cistercien[sis], sacre theologie bacc[alarium], plebanu[m] de Przemancow, curie n[ost]re capellianum familiarem, devotum, dilectum, p[raese]ntem, et in se onus procurationis sponte suscipiente[m], Crucem Institorem, et Nyepronem, cives maioris Civitatis Pragen[sis], absentes tamquam p[raese]ntes, omnes et que[m]libet eorum in solidum, ita, quod non sit melior condicio occupantis, sed q[uo]d unus eorum incep[er]it, alter prosequi mediare valeat et finire; dantes et concedentes virtute p[raese]ntium eisdem procuratoribus n[ost]ris, et eorum cuilibet plenu[m] mandatum et o[m]nimodam potestate[m], domu[m] et censum annuu[m] pred[ic]tos emendi, comp[ar]andi, exolvendi, ordinandi, disponendi, p[ro]curandi, p[er]sonas studere debentes recipiendi, admitendi, destituendi, et si necesse fu[er]it, iter[um] resumendi, domu[m] hui[us]mo[di] regendi, tuendi, rep[ar]andi, de ea disponendi, censum p[rae]dictum leuandi, quietandi, de eo disponendi, conuertendi, agendi, defendendi, libellum seu lib[e]llos aut quecumque alia jura, argume[n]ta seu docume[n]ta offerendi, offerri videndi, copiam seu copias productor[um] quorumcumque et instrume[n]ta, ac quasvis l[itte]ras nec[es]arias petendi, recipiendi, testes, p[ro]baciones et artic[u]los inducendi, induci videndi, a quocumque gravami[n]e app[e]llandi, app[e]llacionem p[ro]sequendi, unu[m] vel plures p[ro]curatore[m] seu p[ro]curatores loco sui substitue[n]di, revocandi, et in se onus p[ro]curationis resumendi, quando et quotiens eis, v[el] alteri eor[um] videbitur opportunum, om[n]iaque alia et singula in p[redi]c[t]a domus et census p[rae]d[ic]to[rum] faciendi, p[ro]curandi et exercendi, que veri et legitimi procuratores in talibus et circa talia face[re] debent et co[n]suever[i]nt, et quae nosmet face[re]mus, si p[rae]missis personalit[er] interessemus, promitentes tenore p[rese]ntium omnia et sing[u]la rata, grata atque firma p[er]petuo tenere, et irrevocabiliter observare, quecu[m]que per memoratos p[ro]curatores n[ost]ros, aut eor[um] alter[um], v[e]l substitutos ab eis acta, facta, p[ro]curata, seu ordinata fu[er]int in p[rae]missis et quolibet p[rae]missor[um]. Harum, quibus sigillum n[ost]r[u]m appensum est, testimonio l[ite]rarum.

Dat[um] Cracouiae die decima Mensis Novembris Anno Domini Millesimo Trecentesimo Nonagesimo septimo. Per manus Honorab[i]lis Alberti Jastrzambecz, Gnesen[sis] et Cracovien[sis] eccl[es]iar[um] Scolastici, cancelarii aule n[ost]re fidel[is] dil[e]c[t]i.

Dokumento originalas saugomas Prahos Karolio universiteto archyve, A. 12. I. Išspausdintas jis buvo ten pat, kaip ir 1 priedas (Nr. 42) ir, be to, dar prie J. Muczkowskio paskaitos „Wiadomość o założeniu universytetu Krakowskiego" // Rocznik Towarzystwa Naukowego w Krakowie, 1849. S. 214—219. Ištrauką pateikiu iš: Fijałek J. Uchrześcijanienie Litwy przez Polskę // Polska i Litwa w dziejowym stosunku. W-wa, 1914. S. 122—123. M. Malinowski smulkiai atpasakoja jo turinį, žr. prierašą prie 1 priedo.

3

Prokuratoriaus teisių perdavimas mag. J. Štieknai (1402 m.?)

Magister Johannes dictus Sczekna, sacre theologie professor, ordinis Cisterciensium professus et plebanus in Przemakow, Cracoviensis diocesis, Crux institor et Niepro cives pragenses procuratores et comissarii ad infra scripta recolende memorie Hedvigis Regine Polonie etc., venientes ad presentiam universitatis Pragensis duas literas patentes, unam Serenissimi Regis Wenceslai, Romanorum et Bo[h]emie Regis et aliam prefate domine quondam Hedwigis Regine Polonie, exhibuerunt publice of ostenderunt petentes huiusmodi literas Tabulis inseri terre. Tenor atque litere domini Regis talis est: Wenceslaus dei gratia etc. Item tenor alterius videlicet litere Hedwigis domine talis est: ... etc. Post quarum literarum exhibicionem prefatus Crux testatus fuit, quod ipse ex commissione prefate domine Hedwigis Regine, ut procurator suus legitimus, de consensu, scitu, conniventia predictorum magistri Johannis et Niepronis certos redditus annuos, videlicet in et super bonis in Paczow a Hyncone dicto Fluxa sedecim sexagen[as] grossorum pragensium census et redditus annui nudi et perpetui; et in et super bonis in Kolodyeg decem sexagen[as] emptas a Martino de Kolodieg; item [in et super] bonis in Zaluzan octo sexagen[as] a Nicolao magistro in artibus de Zalusan; item in bonis in Ninowicz septem sexagen[as] emptas a Nicolao de Orzech et sex illarum tollet. Sita autem magistri Johannis Sczekne ad tempora vite sue et consequentur studentes prout huiusmodi census et contractus distincte et divisim a quolibet venditorum suprascriptum in tabulis terre conscripta et intabulata. Unde idem Crux de voluntate et consensu dictorum procuratorum ad hoc consenciencium et volencium prefatos omnes et singulos census annuos in eo pleno iure sicut ipsemet habuit, tenuit, et prout lacius sunt descripti prefato magistro Johanni Sczekne, qui officium regiminis studentum huiusmodi in domo in futurum pro ipsis ordinanda, ut litere testantur, per se vel per alium exercebit, de voluntate et scitu Niepronis, deputantur et eidem censibus in eo iure prout solus tenuit et habuit condescendit, ita et taliter, quod idem magister Sczekna vel suus procurator, quoad vixerit, aut eo cedente vel decedente ipsius legitimus in eodem loco et officio Regiminis studentum successor huiusmodi census sic emptos et comparatos et taliter prout ipse Crux institor faceret et facere posset, reciperet, haberet, teneret in pignerationes solitas et donaciones in non solutis et retentis censibus quociens et quando opus fuerit faciendo et cavendo pro iure beneficii. Ita et quemadmodum ipse Crux vigore literarum et contractum huiusmodi per se facere potuisset et debuisset. Ita tamen et taliter, quod prefatus magister Jo[hannes] S[czekna] aut suus legitimus procurator huismodi omnes et singulos census iam emptos et intabulatos, ut prefertur et deinceps super consensum Regio prescripto emendos et intabulandos, posset et deberet recipere, exigere et tollere, et levare et eosdem convertere pro arbitrio sue voluntatis. Post mortem vero magistri Jo[hannis] S[czeknae] successor suus legitimus praedicta faceret et inter studentes et sc[h]olares, qui in domo super hoc emenda morabuntur, distribuere debebit et tenebitur iuxta modum formam et ordinem, qui in literis erec[c]ionis et Rectorum studentum huiusmodi et disposicionis domus huiusmodi et curie prout lacius ibidem describetur.

Renuncians idem Crux omni Jure suo, quod sibi in huiusmodi censibus cum filiis competere posset et transferens huiusmodi census dominio et iure possessorio in prefatium magistrum Johanne[m] Sczekna et eo cedente vel decedente ipsius legitimos successores dicte domus et studentum Rectores per ipsum Crucem et suos procuratores erigendos, procurandos et creandos, ita et taliter, prout in literis Auctorisationis ordinarii super hiis fiend[is] lacius poterit apparere. Super quo eciam nuncius fuit ad Tabulas Johannes de Michilsperg dictus Michalicz referens ex parte domini Sigismundi Regis Ungarie et gubernatoris Regni Boemie, quod ad omnia et singula prescripta idem demius Rex et gubernator suum gratiosum assenssum prebuit et benivolentem voluntatem.

Šis išrašas yra Prahos arkivyskupo archyve, išlikusiame Lietuvių kolegiją liečiančių dokumentų nuorašų, ištraukų iš krašto lentelių ir šiaip pastabų sąsiuvinyje

(Signatura: B_2, 12, fol. 10—11). Tai, matyt, yra net ne tikslus nuorašas, o daugiau laisvas atpasakojimas iš krašto lentelių.

Akto data — 1402 m. — nustatyta pagal Zigmanto Liuksemburgiečio titulą — rex Ungariae et gubernator Regni Bohemiae, — kurį jis vartojo kaip tik tais metais, kai jo brolis Vaclovas jo paties buvo suimtas. Žr., pvz, 1402 m. rugsėjo 14 d. dokumentą, išspausdintą Fr. M. Peözel, Lebensgeschichte des Römischen und Böhmischen Königs Wenzeslaus. Prag; Leipzig, 1790. T. 2. S. 36. Vokiškame dokumente ten jis vadinamas Čekų karalijos „Verweser.

4

Kolegijos suorganizavimas. 1404 m.

Anno domini millesimo Quadringentesimo quarto recolend[a]e memorie[1] frater Johannes, dictus Sczekna, professor sacre theologie, comissarius principalis bone memorie Hedwigis, Regine Polonie, gloriose sororis Invi[cti]ssimi Principis et domini Wenceslai Romanorum regis semper augusti et Boemie Regis, pro profectu alme universitatis studii Pragensis, fundavit atque errexit Collegium studentum, quod dotavit censibus annuis, qui infra sunt ex tabulis Regni Boemie rescripti, ex dispositione Regine et voluntate sive ass[ens]u Regis supranotatis. Quod Collegium studentum ad curia dicta Jheruzalem primum[2] induxit, pro hiis domum superiore eiusdem curie reformando, de consensu Abbatum Rectorum loci predicti. Sub hac tamen conditione expressa, ut domus predicta possit eximi impensis super ipsa factis in toto et plenarie persolutis.

Šis įrašas yra toje pačioje Prahos arkivyskupo archyve esančioje pastabų knygutėje, kaip ir 3 priedas, fol. 2. Tai, be abejo, jokia kopija ar ištrauka, o paprastą knygutę surašiusio ir kitas kopijas pridėjusio žmogaus pastaba, įterpta, kad paaiškėtų ryšys tarp kitų jo pateikiamų dokumentų nuorašų bei ištraukų.

5

Štieknos įgaliojimų perdavimas Kryžiui (1404—1408 m.)

Item idem magister Sczekna, ex mandato Regine predicte, constituit ac legitime ordinavit collatorem ac presentatorem, Rectorem atque tutorem prudentem virum Cracem institorem, civem Nicolaum Antique Civitatis Pragensis, ut tabule Regni nostri testantur. Eciam idem magister facta convocatione studentum dicti Collegii in stuba Bursali insinuavit ac verbo constituit predictum Crucem verum et unicum dominum et collatorem ipsorum. Presentibus ibidem Nicolao de Stoyczin magistro arcium, Jeronimo de Woykowicz, Sigismundo de Gistebnicz, Blasio de Wlassim baccalariis in Artibus et aliis pluribus ad hoc vocatis.

Tai tokia pat pastaba ir ten pat kartu užrašyta, kaip ir 4 priedas. Vardai bus paimti iš krašto lentelių. Minimasis aktas, visų įgaliojimų perdavimas Kryžiui, turėjo būti surašytas tarp 1404—1408 m., nes magistras J. Štiekna mirė 1408 m.

6

Kolegijos perkėlimas į naujas patalpas (1411 m.)

Anno domini millesimo CCCC undecimo facta est translacio studentum de Jerusalem per exolucionem domus obligate, secundum arbitrium Consulum maioris civitatis pragensis, ex mandato domini regis.

Item Anno eodem domus, que modo dicitur Collegium Regine, empta est

[1] Posakis rodo, kad darant šį įrašą J. Štiekna jau buvo miręs (+1408).

[2] Iš to matyti, kad darant įrašą kolegija buvo jau nebe Jeruzalėje, t. y. po 1411 m.

a magistris de natione Bohemorum sub onere quinque sexagenarum census annui et perpetui, que solucio est pro cive Caspar dicto protunc limitata, prout in literis empcionis plenius continetur.

Tai pastaba įrašyta toje pat knygoje kaip ir 3, 4, 5 priedai, fol. 12.

7

1411 m. balandžio 29 d. Kryžiaus duotasis kolegijos vidaus tvarkos statutas

In Nomine domini Amen. Anno Natiuitat[is] eiusd[em] mill[es]imo quadringe[n]tesimo vndecimo, Indict[i]one quarta, die penultima mens[is] Aprilis hora vesp[er]or[um], pontificatus s[anc]tissimi in Christo p[at]ris et d[omi]ni Joh[an]nis diuina p[ro]uidentia p[a]pe vicesimi t[er]tii Anno p[ri]mo, in Maiori Ciuitate Pragen[si] in palacio sup[er]iori domus h[ab]itat[i]onis prouidi viri d[omi]ni Crucis Institoris et Ciuis d[ic]te Ciuitat[is], contigua pretorio Ciuitat[is] p[re]fate, in mei No[ta]rii publici infrascripti et testiu[m] p[raese]ntia subscriptor[um] ad hoc sp[eci]alit[er] vocator[um], constitutus p[er]sonalit[er] p[re]fatus d[omi]nus Crux ciuis, Procurator et ordinator legitimus ac executor et fidei co[m]missarius Illustris Principis quonda[m] Hedwigis Regine Polonie, ut dicebat, quondam ordinat[i]o[ne]m et dispositionem de et sup[er] c[er]tis ce[n]sibus a[n]nuis ac domo sita i[n] loco, qui dici[tur] Jerusale[m], in dicta Ciuitate Pragen[si] sita, p[er] eum p[ro] m[agist]ro et studentibus i[n] eandem domo morantibus, p[raes]entibus et futuris p[er] eu[m] factam et in scriptis redactam fecit, disposuit, condidit er ordinauit ip[s]amque de v[er]bo ad v[er]bum legi fecit cora[m] m[a]g[ist]ro et studentibus d[ic]te domus in J[e]r[u]s[a]l[e]m site, cuius tenor de v[er]bo ad v[er]bum seq[uit]t[ur] et est talis.

In nomine domi[ni] Amen. Ego Crux institor, Ciuis maioris Ciuitat[is] P[ra]g[e]n[sis], p[ro]cu[ra]tor et ordinator legitimus et executor ac fidei com[m]isarius Se[re]nissime p[ri]ncipis et recolende memo[r]ie quonda[m] Hedwigis Regine Polonie ad negotia infrascripta sp[eci]alit[er] deputatus, quemadmodum i[n] li[tte]r[i]s p[re]d[ic]te d[omi]ne Hedwigis Regine cu[m] co[n]sensu S[er]enissimi p[ri]ncipis ac d[omi]ni d[omi]ni Wenceslai, Ro[ma]nor[um] et Boemie Regis, sigillo sue maiestatis sigillatis debite continet[ur], m[a]g[ist]ro Joh[an]ne Sczekna et Nyeprone ciue P[ra]g[e]n[si], michi hui[us]m[odi] ordinat[i]o[ne]m com[m]ittentibus et jus suu[m] resigna[n]tibus p[ro]ut testibus fidedignis b[e]n[e] constat et i[n] tabulis Regni Boemie etia[m] e[st] exp[re]ssu[m]. Vole[n]s com[m]issu[m] et creditu[m] michi onus diligent[er] et fidelit[er] exequi et futu[r]is p[er]iculis evitandis, quantum i[n] me e[st], p[ro]vide[re], ne in futurum lites de hoc negotio com[m]ittant[ur], disposui et ordinaui ac dispono et ordino cu[m] consilio m[a]g[ist]ror[um] et alior[um], quos de hoc sp[eci]alit[er] requisiui, iuxta modu[m] et forma[m], quibus melius pot[er]ant tu[n]c videri de domo et stude[n]tibus per Regina[m] p[r]efata[m] ac p[er] me, ta[m]q[uam] eius com[m]issariu[m] et p[ro]cu[rato]rem finalit[er] ordinatis, que domus nu[n]c e[st] in Maiori Ciuitate P[ra]g[e]n[si] iuxta Capellam s[anc]te Marie Magdalene, d[ic]tam vulgarit[er] in J[e]r[usa]l[e]m, que c[er]to modo ab Abbate et conventu mon[asterii] Aule regie ordi[ni]s Cistercien[sis] e[st] co[n]ducta p[ro]ut i[n] l[itte]ris d[ic]ti Abbatis et conventus lacius e[st] exp[re]ssu[m], sed postea p[er] me u[e]l aliu[m] meu[m] substitutum p[at]ronu[m] et predicatorem alibi ordinabit[ur], sicut eis videbit[ur] expedire. In p[ri]mis quid[em] volo, ordino et dispono, ut studentes i[n] d[ic]ta domo i[n] Jerusalem u[e]l alibi vbi co[m]pa[ra]ta duodecim sint i[n] nu[mer]o, quibus dedi ac jure possessorio resignavi quadragi[n]ta una[m] sexagen[am] g[ro]ssor[um] p[ra]gen[sium] census annui nudi et p[er]petui ad manus m[a]g[ist]ri Joh[ann]is Sczekna p[re]d[ic]ti ac eius successor[um] p[re]dicator[um] i[n] Cap[e]lla d[ic]ta Bethleem, prout hui[s]m[odi] ce[n]sus i[n] tabulis t[er]re p[re]d[ic]tis lacius su[n]t desc[ri]pti. — Item volo, ordino et dispono, quod dicti duodecim stude[n]tes ce[n]su p[re]fato et eo, qui ultra ip[s]um eis accreu[er]it, sim[u]l eq[au]liter vtant[ur] et du[m] census vsque ad quadragi[n]ta octo sexag[enas]

gr[ossorum] auctus fu[er]it ita, ut quamlib[et] p[er]sonam eorum quatour sexag[enae] gr[ossorum] respicia[n]t ex tu[n]c quilib[et] studens i[n] quator sexag[ens] gr[ossorum] co[n]tentet[ur] et census residui excresce[n]tes ultra q[ua]draqi[n]ta octo sexag[ena] p[ro] aug[m]en[to] p[er]sonar[um] studentiu[m] remanebu[n]t. Sic quod, du[m] q[ua]tuor sexag[enae] census accreu[er]int statim una p[er]sona ad studiu[m] apponat[ur], que eisdem, ordinatio[n]ibus, ut primis XII dispositum est, subiacebit. et sic succesive, sicut deo placu[er]it, n[umer]us studene ium angeat[ur]. — Item volo dispono et ordino, qoud sit unus m[a]g[ister]r i[n] artibus liberalibus, qui p[re]d[ic]tos stude[n]tes respiciat suo mo[do], videlicet, *ut unu[m] ex[er]ciciu[m] p[er]* diem sum eis h[ab]eat, quod maior p[ar]s eor[um] eleg[er]it et diebus festiuis ignorantibus legat co[m]putu[m], qui maiori p[ar]ti placeabit p[re]sideat disputat[i]oni hiemali vesp[er]tine, p[os]tquam disputatio[ne]m duo Baccala[r]ij et aliquot studentes s[e]c[un]d[u]m ordinem argua[n]t r[espo]ndenti et illi disputatio[n]i, omnes tenebu[n]tur cum silent[i]o int[er]esse. Qui a[u]t[em] neglex[er]it argu[er]e respondenti i[n] disputatione hui[us]m[odi] siue studens, cum tetig[er]it eu[m] ordo in pena solv[er]e com[m]unitati tenebi[ur] t[re]s halen[ses]. Et si Baccalarij p[ro] aliq[uo] t[em]p[or]e defueri[n]t hui[us]m[odi] disputationes, s[e]c[un]d[u]m m[a]g[ist]ri dispositionem supplebunt[ur] p[er] stude[n]tes. — Item dispono, et ordi[n]o quod p[rae]dic[tu]s m[a]g[iste]r cu[m] stude[n]tibus i[n] ce[n]su p[re]sc[ri]pto n[u]llam portionem h[ab]eat, sed octo sexag[enas] ce[n]sus annui et p[er]petui de bonis méis ac he[re]du[m] meor[um] p[er]cipiet et p[er]cip[er]e debet, donec s[ibi] p[er] me u[e]l h[er]edes, meos certus se[n]sus octo sexagenar[um] deputabit[ur] et demonstrabit[ur] ac intabulabit[ur], ut est moris. Que[m] ce[n]su[m] ego vna cum he[re]dibus meis solv[er]e eid[em] p[ro]mitto p[er]petue no[m]i[n]e me et he[re]du[m] meor[um] om[nium] de omnibus bonis meis et ip[s]or[um], ubicu[n]que et q[ua]lit[er]cu[n]que no[m]i[n]atis, nu[n]c p[er] me et ip[s]os habitis u[e]l in futurum acquirendis, vel intabulare cum ce[n]sibus p[ri]oribus, videlicet i[n] festo s[anc]ti Galli q[ua]tor sexag[enas] et i[n] festo s[anc]ti Georgij si[mi]l[ite]r q[ua]tuor sexag[enas] g[rossorum]. Tali t[ame]n conditione int[er]posita, videlicet si successores u[e]l amici m[a]g[ist]ri Ioh[ann]is Sczekne et Nyepro Ciuis P[ra]gen[is] p[re]dictus, [ue]l aliquis alius ex parte et p[ro] p[ar]te eor[um] p[aese]ntem ordi[n]ationem et disposit[i]o[ne]m mea[m] no[n] impediant. Si a[u]t[em] aliq[ui]s eor[um] impedime[n]tu[m] aliquod obiec[er]rit, ex tu[n]c p[re]d[ic]te octo sexagen[ae] g[rossorum] no[n] p[ro] m[a]g[ist]ro, sed p[ro] defensio[n]e litis michi et he[re]dibus ac successoribus huius regimi[n]is remanebu[n]t, q[ua]mdiu hui[us]m[odi] lis no[n] fu[er]it t[er]minata, ut valeamus domu[m] p[re]dictu[m] et stude[n]tes con[tra] p[rae]fatos impugnato[re]s ex p[ar]te Sczekne v[e]l Nyepronis defensare. — Item ordino et dispono ac volo, quod h[er]edes mei et successores legitimi post morte[m] nea[m] no[n] p[er] se, sed simul cu[m] p[re]dicato[r]e Bethlemen[si], qui m[a]g[ist]ri Joh[ann]is Sczekna legitimus co[u]tinue e[st] successor unanimit[er] p[er]sonas stude[n]tes ad domu[m] p[re]d[ic]tam recipia[n]t et destitua[n]t et si co[n]sonu[m] videbit[ur] inter[um] reassuma[n]t. Et idem sit iudicium de m[a]g[ist]ro, quocie[n]s fu[er]it oportunu[m].— Item, quod stude[n]s v[e]l m[a]g[iste]r p[er] p[at]ronu[m] et p[re]dicatorem co[n]cordit[er] destitutus sive loco p[ri]uatus, nulla[m] c[aus]am u[e]l excusac[i]one[m], quod sibi hoc fie[r]i no[n] debeat i[n] iudicio ue[l] extra allega[r]e valeat neque possit.— Item, quod nec m[a]g[iste]r nec stude[n]s, qui aliunde u[nde]cu[n]que i[n] studio suste[n]tari p[otes]t, ad hu[n]c num[erum] assumat[ur], quia huc fieri i[n] p[re]iudicium paup[er]um atque fraudem. — Item, quod solu[m], qui b[e]n[e] vale[n]t, p[ro] studio, assumat[ur]. — Item, si p[atr]onus cu[m] p[re]dicato[r]n p[ro] cie[r]ico u[e]l m[a]g[ist]ro ad locu[m] recipiendu[m] discordabu[n]t ita, quod p[atr]onus alium[m] et [p[re]dicator aliu[m] p[rese]ntare volu[er]it, quod n[u]llus illoru[m] hoc p[er] se face[r]e possit, et si talit[er] discorda[n]tibus ip[s]is locus per vnum me[n]sem vacau[er]it, tu[m] rector universitatis, qui p[ro] tu[nc] fu[er]it, suum, que[m] volu[er]it p[ro] illa ta[n]tu[m] vice et i[n] illo ta[n]tu[m] casu p[rese]ntabit, qui p[rese]ntatus sine impedimo[n]to p[at]roni et p[re]dicatoris locum obtinebit. — Item, quod tam m[a]g[iste]r, quam stude[n]tes, quo ad facie[n]da i[n] domo p[re]dicato[r]i

obediant i[n] om[n]ibus licitis et honestis. — Item, quod omnes stude[n]tes cu[m] m[a]g[ist]ro suo ad una[m] tabula[m] u[e]l me[n]sa[m] co[n]venia[n]t fiatque o[mn]ibus eq[ua]litas i[n] cibo et potu de [co[m]muni pecu[n]ia sine o[mn]i p[re]rogativa dignioris u[el] senioiris cuiuscu[n]que. — Item, quod lega[n]t ad me[n]sam vesp[er]e et mane om[ne]s s[e]c[un]d[u]m ordine[m]. a senio[r]ibus incipie[n]do, solo m[a]g[ist]ro excepto, i[n] biblia al[ias] i[n] libris theologicis u[e]l morabilibus sicut p[re]dicatori videbit[ur] expedi[re]. Et si quis i[n] suo ordine ad me[n]sam lege[re] neglex[er]it, dabit i[n] pena[m] com[m]unitati duos num[m]os et post hoc l[e]ct[i]o[ne]m neglecta[m] adimplebit. — Item, si quis h[ab]ebit hospitem, soluat com[m]unitati p[ro] eo, ut e[st] moris.— Item, si quis me[n]sa[m] neglex[er]it u[e]l etia[m] cu[m] lice[n]tia absens fu[er]it, portio sua ad com[m]unitate[m] co[n]vertet[ur].— Item quod cameras h[ab]eant elig[er]e s[e]c[un]d[u]m senium. Si autem junior p[re]cedat sen[i]ore[m] g[ra]du, p[re]lectionem obtinebit.— Item, quod studentes ad g[ra]du[m] Baccala[r]iatus et Baccala[r]ij ad gradu[m] magist[er]ij sub c[er]to t[em]p[or]e, ut com[m]u[n]iter i[n] univ[er]si[ta]te consuetu[m] e[st] se p[re]pare[n]t cu[m] effectu, quod si quis hoc faciend[um] per p[re]dicatore[m] p[ri]mo et s[e]c[un]do mo[n]itus fu[er]it et p[er] torpore[m] et culpa[m] suam hoc fac[er]e neglex[er]it, deponat[ur].— Item, quod qui ad magist[er]iu[m] p[ro]motus fu[er]it de co[n]sensu p[atr]oni et p[re]dicatoris per vnu[m] an[n]um et no[n] ulterius locu[m] pot[er]it obtin[er]e, ne alij stude[n]tes impendiant[ur], p[ro] quibus locus e[st] sp[eci]alit[er] ordinatus.— Item, si quis sine lice[n]tia hospitis domus et p[re]dicatoris absens p[er] vnum me[n]se[m] fu[er]it, loco p[ri]uet[ur].— Item, si quis p[er] tab[er]nas u[e]l loca suspecta siue manifesta u[e]l euide[n]ti nec[ess]itate diuagatus fu[er]it, loco carebit.— Item, si i[n] alicuius camera m[u]lier suspecta inventa fu[er]it, locu[m] amplius non h[ab]ebit. — Item, quod si quis gladiu[m], cultellu[m], bacculu[m] u[e]l aliud defendicul[u]m i[n] aliu[m] a[n]i[m]o p[er]cutiendi extend[er]it et om[n]i[n]o si tetig[er]it, statim loco p[ri]uet[ur].— Item, quod disputat[i]o[n]es ordina[r]ias diebus Sabb[a]tis om[ne]s visite[n]t.— Item, quod diebus dominicis et Christi festivitatibus sermones p[o]pulares audia[n]t. — Item, quod in domo sua i[n] me[n]sa et co[n]gregatione com[m]u[n]i ad invice[m] no[n] nisi latinu[m] ydioma p[ro]ferant et qui hoc t[ra]nsgressus fu[er]it, testi[m]onio convictus dabit co[mmun]itati duos halenses.— Item, quod dicti studentes vna cu[m] m[a]g[ist]ro suo s[er]viant Capelle Betlehem tali modo videlicet, ut cu[m] aliis ibidem ca[n]tantibus missas ca[n]tent diebus solempnibus, v[idelicet] Natiuitatis Christi, Resurectionis Christi, Penthecostes, Assumpt[i]onis b[ea]te Marie Virginis et Omnium s[an]c[t]or[um] et i[n] dedicatione Capelle utrasque vesp[er]as et missa[m], et si[mi]l[ite]r i[n]die Innocentu[m] utrasque vesp[er]as et missam, et i[n] die s[anc]tor[um] Mathie ap[osto]li et Mathei ew[a]n[gelis]te, dicte Capelle p[at]ronor[um] et alias orent deu[m] pro b[e]nf[ac]toribus suis, sicut cuilibet in bona cons[cien]tia videbit[ur] expedire.— Item, quod hospes domus p[re]dicte et m[a]g[iste]r, si alique[m] s[e]c[un]da u[e]l t[er]tia vice con[tra] sup[ra]sc[ri]pta statuta et ordinationes u[e]l alias con[tra] bonu[m] ordine[m] fac[er]e co[n]spex[er]it, p[re]dicator et p[at]rono p[re]dictis sub pu[r]itate cons[cien]tie tenebit[ur] reuelare. — Item, quod alia statuta hic non exp[re]ssa p[ro] utilitate et honestate domus obs[er]uanda m[a]g[iste]r cum p[re]dicato[r]e constitua[n]t, istis t[ame]n statutis et ordinationibus sup[ra]no[mi]natis nullo mo[do] deroga[n]do. Et p[er] has ordinationes, statuta et dispositione[m] no[n] intendo p[otes]tatem p[at]roni cu[m] p[re]dicatore et plenu[m] eor[um] sup[ra]dictis stude[n]tibus et m[a]g[ist]ro quovismodo limita[r]e, sed volo, ut ip[s]i excessus statutor[um] istorum et alios incide[n]tes depende[n]tas et connexos discutiant, aggrauent et alleuient, sicut eis i[n] bona cons[cien]tia videbit[ur] expedire. Et volo, ut ip[s]i domu[m] aliam, si nesce[sse] fu[er]it valea[n]t p[ro] ista domo, que nu[n]c est i[n] loco, qui dicit[ur] J[e]r[usa]l[e]m, p[re]dicto, co[m]parare et alia que p[ro] dictis studentibus su[n]t co[n]grua, facere, du[m]modo p[er] hoc voluntatem d[omi]ne Regine p[re]tacte cu[m] co[n]sensu Regio no[n] excedant p[ro]ut i[n] ero[um] li[te]r[i]s sup[er] negotio p[re]dicto debite e[st] conscriptum.— Item ex nu[n]c ad om[ne]s sup[ra]sc[ri]ptas ordinat[i]ones nunc f[a]c[t]as aut in posterum fiendas, wenceslau[m] filiu[m] meu[m] et eius filios l[egi]timos substituo,

quorum unus, videlicet senior, jus hui[us]m[odi] obtinebit om[n]e mandatu[m] michi a p[re]fata d[omi]na Regina co[n]cessum in eum et eius filios i[n] totu[m] t[ra]nsfu[n]dendo, nisi eu[m] duxerim de c[er]ta s[cien]tia reuocandum. Post morte[m] v[er]o wensceslai filij mei p[re]dicti et filior[um] eius om[n]i[um] volo, ut Rector p[ri]ncipalis Capelle Bethleem *sup[ra]nomi[n]ate regimen dicte* domus et stude[n]cium obtineat et h[abe]re debeat pleno Jure cu[m] sequente p[re]dicato[r]e ibidem, sicut et ego cu[m] eodem debite gubernavi. Qua quidem ordinatione et dispositione sic, ut p[re]mitit[ur], p[er] sup[ra]nominatum d[omin]um Cruce[m] facta et de v[er]bo ad v[er]bum ibidem lecta et recitate idem d[omin]us Crux p[rocu]rator et fidei commissarius, quo sup[ra] nomine Honorabilem et discretos viros Nicolau[m] de Stoyczin m[a]gist[r]u[m] in artibus, Jeronimu[m] de Woykowicz, Blasium de Wlasim, Petrum de Mladonyowicz, Bartolomeu[m] de Litomierzicz, Joh[an]nem de Baworow, Nicolaum de Pelhrzimow, Mathiam de Pobiezowicz Baccalarios, Jankonem de Wlassim, Johannem dictu[m] Cycero, Nicolaum de Plzna, Hrochonem de Podwek studentes in artibus, i[n] dicta domo i[n] Jersualem morantes et ibidem p[re]sentes et p[er] ip[sa]m causa studii et ad p[er]cipiendum census p[ro] ip[s]is comp[ar]atos, locatos et institutos p[er]sonalit[er] euocatos, int[er]rogari fecit et requiri, utr[um] ordinationi et disposit[i]oni sup[ra]sc[ri]pte *velint* co[n]se[n]tire *eam* que i[n] om[n]ibus clausulis et pu[n]ctis ac condic[i]onibus ip[s]ius suscip[er]e et adimplere p[ro]ut in ip[s]a exp[re]ssat[ur]. Qui m[a]g[iste]c Nicolaus, Baccala[r]ii et studentes sup[ra]scripti, h[ab]ita sup[er] ordinat[i]o[n]e et dispositione sup[ra]scriptis delib[er]at[i]o[n]e matura ip[s]iusque articulis et punctis rimatis et discusis eand[em] ordinat[i]o[ne]m et dispositio[ne]m d[omi]ni Crucis sup[ra]nomi[n]ati i[n] om[n]ibus et singulis clausulis et pun[n]ctis ac condit[i]onibus ip[sius] ten[er]e et adimplere sponte et lib[er]e p[ro]miseru[n]t, omnibus et sing[u]lis oneribus et mandatis in ea exp[re]sis se benivole submitendo. In quorum om[n]i[um] et singulorum testi[m]oni[um] et robur p[re]missor[um] prefatus d[omin]us Crux p[rese]ns publicum Instr[u]m[entum] hui[usm]o[d]i ordinatio[ne]m et disposit[i]onem sua[m] in se contine[n]s exinde p[er] me Michaelem, no[ta]rium publicu[m] infrascriptu[m] fieri et in publican formam redigi petivit et Sigilli sui et Wenceslai filii sui Rectoratusque studii univ[er]sitatis Pragen[sis] et m[a]g[ist]rorum Johannis de Hussinecz Sacre Theologie Baccalarii formati, Rectoris Capelle Bethleem, ac Nicolai de Miliczin, p[re]dicatoris ibidem in Bethleem sigillor[um] fecit et petivit apressione com[m]uniri. Dat[um] et actum Prage, Anno, Indicione, die, me[n]se, hora, pontificatu et loco quibus sup[ra], presentibus providis et c[ir]cu[m]spectis viris, d[omi]nis Stephano de Glacz, Nicolao Johlini, Benessio de Ponte institore, Joh[an]ne Mugliczer, Nicolao Bohunconis dicti Nastoyte, Leone institore, Wenceslao de Stetieticz Maioris et Mauricio de Bykew notario, actor[um] curie archie[pisco]palis P[ra]gen[sis], Minoris Ciuitatu[m] Pragen[sis] ciuibus et m[u]ltis aliis testibus fidedignis c[ri]ca p[re]missa.

Et ego Michael, natus quondam Nicolai de Prahaticz, pragen[sis] dioc[esis] publicus, anc[torita]te imp[er]iali ac d[omi]no[rum] mag[ist]ro[rum], doctor[um] et scolar[u]m univ[er]sitatis studi Pragen[sis] juratus notarius, p[re]dictis dispositio[n]i, ordinatio[n]i et ip[s]ius lectioni, requisitioni, promissioni, petitio[n]i om[ni]busque aliis et singulis sup[ra]scriptis, dum sic, ut p[re]mittit[ur], fierent et agerent[ur] vna cu[m]sup[ra]scriptis testibus p[rese]ns int[er]fui eaque om[n]ia et singula sic fieri vidi et audiui et occupatus alijs negocijs per aliu[m] fidelit[er] scribi, procuraui neque hic manu p[ro]p[ri]a subscribens i[n] hanc for[ma]m publicam redigi et publicaui, signoque et nomi[n]e meis solitis et consuetis, vna cu[m] appe[n]sion[e] sigillor[um] d[omi]nor[um] Crucis, We[n]ceslai filij sui, Rectoratus studij p[ra]gen[sis] ac mag[ist]ror[um] Johannis et Nicolai sup[ra]scriptor[um] de mandato dicti d[omi]ni Crucis co[n]signaui, rogatus et requisitus in fidem et testimoni[u]m omnium et singulorum premissor[um].

Pergamentinis dokumento originalas saugomas Prahos Karolio universiteto archyve (A. 12, I). Vienas nuorašas yra Prahos arkivyskupo archyve aukščiau minėtoje išrašų knygutėje, o kitas — Čekų tautos muziejaus archyve, iš kurio jį paskelbė J. B e b l a v ý Lietuvių čekų santykiai Vytauto Didžiojo laikais. K.,

1930 Dr. J. Beblavý paskelbtasis nuorašas daugelyje vietų iškreiptas, ypač pabaigoje. Vienintelį kartą maždaug tiksliai jis paskelbtas M o m u m e n t a h. u n i v e r s i t a t i s C.-F. P r a g e n s i s, Pragae, 1848. T. 2, pars 2. N 61. Tačiau to leidinio yra likęs bene vienintelis egzempliorius Prahos miesto archyve (mat tik išspausdintas leidinys 1848 m. revoliucijos metu buvo panaudotas barikadoms ir žuvo). Čia jis spausdinamas ištisai iš originalo. Dokumento pradžia ir pabaiga — notariniai formalumai bei tvirtinimai — yra išspausdinti N o v o t n y V. M. J. Husi korespondence a dokumenty. Praha, 1920. N 30. Be to, Prahos miestą liečiančias ištraukas yra paskelbęs T e i g e J. Základ Staréhomistopisu Pražského. Praha, 1915. Oddil 1. Dil 2. S. 809. Dokumento turinį smulkiai atpasakoja M. M a l i n o w s k i, žr. prierašą prie 1 priedo.

8

Stojamojo mokesčio įvedimas. 1415 m.

Anno domini millesimo Quadringentesimo Quintodecimo in pleno congregacione collegarum dicti colegii Regine nuncupati, de consensu et voluntate speciali honorabilis viri magistri Nicolai de Miliczin[1] nec non discreti viri Wenceslai, filii olim Crucis institoris, collatorum dicti collegii quorum interest specialiter bono promotioni et reformationi dicte domus indendere, conclusum est nullo contradicente, quod, quicumque in collegium ad utifruendum proventibus dictorum collegarum de novo assumeretur dare debeat et teneatur viginti grossas pragenses pro reformacione domus collegii supradicti etc.

Tai tokia pat pastaba, kaip ir 3—6 priedai (fol. 13).

RÉSUMÉ

A. Šapoka. Le Collège lithuanien de la reine Hedvige à Prague

Le projet d'établir a l'université de Charles IV, à Prague, un collège spécial pour former des prêtres lithuaniens dut prendre naissance parmi les émigrés tchèques de Cracovie, Pour réaliser ce projet, la reine Hedvige, en 1397, désigna ses délégués et publia l'acte de dotation. Mais les délégués mirent peu d'empressement à s'acquitter de leur mission. De fait, ce n'est qu'entre 1401 et 1404 que le collège fut fondé, les biens acquis et les premiers hôtes reçus; par contre les statuts ne furent rédigés qu'en 1411. Par ces statuts, le but même du collège était changé du tout au tout: il était destiné non plus aux lithuaniens, mais aux étudiants pauvres en général. D'ailleurs, aucun lithuanien, semble-t-il, n'en profita et, cependant, au moment où il fut organisé, il y avait certainement plusieurs lithuaniens qui faisaient leurs études à l'université de Prague. Pendant la période des guerres hussites, l'université de Prague tomba en décadence et elle ne fut plus fréquentée ni par les lithuaniens, ni par les autres étrangers. L'université déchue utilisa les biens de tous les collèges; longtemps, un seul collège, le collège lithuanien, abrita tous les étudiants de l'université. En 1654, l'université de Charles IV ayant été réunie à l'académie des jésuites, les bâtiments et les biens des collèges furent vendus. C'est le bâtiment du collège lithuanien qui fut vendu le dernier, en 1704.

[1] Mikalojus iš Miličino buvo Betliejaus koplyčios pamokslininkas, taigi pagal 1411 m. kolegijos statutą (žr. 6 priedą) magistro Stieknos teisių paveldėtojas ir vyriausias kolegijos vidaus tvarkos prižiūrėtojas.

ZENONAS IVINSKIS

LIETUVOS PREKYBINIAI SANTYKIAI SU UŽSIENIU XVI AMŽIUJE IR JŲ VAIDMUO ANO METO EUROPOS PREKYBOJE *

Trumpai pavaizduoti Lietuvos prekybinius santykius XVI a. ir nurodyti jų reikšmę bendrai ano meto ne tik Rytų, bet ir visos Europos prekybai, nėra lengvas uždavinys. Didesnė dalis su Lietuvos prekyba susijusių tyrinėjimų baigiasi XV a. (Hirsch, Goetz, Schroeder, Stein, Remeika), o svarbiausieji XVI amžiaus Kunigaikštystės ekonomikai pažinti šaltiniai vis dar tebėra tik tiems atsitiktinai prieinami, kurie, ne be sunkumų, ryžtasi nuvažiuoti į vieną kurį nors kaimynų archyvą, paprastai tepateikiantį reikalingųjų versmių tik vieną dalį. Todėl dažnai Lietuvos praeities prekybos vertinimams trūksta visapusiškumo. Ir žinomasis Hanzos miestų prekybai pažinti šaltinių leidinys, būtent „Hansisches Urkundenbuch", kuriame yra tiek daug vertingos medžiagos apie Hanzos pirklių dancigiečių kontorą Kaune, baigiasi ties pat XVI a. riba (1500 m.), be to, tas šaltinių rinkinys labiau nušviečia Lietuvos Kunigaikštystės prekybos tik vieną, vakarinį, sektorių. Tad iki šiol vis dar su didelėmis išlygomis tegali būti imtasi uždavinio pateikti Lietuvos užsienio prekybos vaizdą XVI šimtmetyje. Kiti šaltiniai, po įvairiausius rinkinius išmėtyti aktai, dokumentai, laiškai, sąskaitos, muitinių prekių sąrašai, muitinių nuomos sutartys, muitų taksos, kurių, tiesa, vis daugėja kaip reikiant neatspindi Lietuvos ekonominių santykių ir jų įtakos XVI a. Europos prekybai. Ir net nėra vilties, kad tos medžiagos tiek daug atsirastų, kad būtų galima išsamiai nušviesti visus klausimus.

Lietuvos Kunigaikštystė anais laikais buvo labai turtingas žaliavų kraštas. Didelė ir rūpestinga bitininkystė, labai intensyvios ir organizuotos medžioklės ir apskritai ištisi girių masyvai su jų įvairiais ir gausiais produktais teikė neišsenkančių galimybių eksportui. Tie labai gausūs gamtos turtai su pačia įvairiausia ano meto Lietuvos fauna kreipė kiekvieno į Lietuvą patekusio svetimšalio dėmesį. Aprašymuose, kurių vis gausėja, paprastai minimos didelės girios, gausūs žvėrys, medžioklės, bitininkystė. Tai ilgą laiką ir buvo Lietuvos užsienio prekybos pagrindas.

* Šitas darbas yra paskaita, kuri, pavadinta „Die osteuropäischen insbesondere die litauischen Handelsverhältnisse im 16. Jahrhundert und ihre Auswirkung auf den gesamteuropäischen Handel", buvo 1938 m. rugpjučio 30 d. skaityta Züriche tarptautiniame istorikų kongrese X (ūkio istorijos) sekcijoje. Tos paskaitos résumé: XVIII-e Congrès international des sciences historiques. Zürich, 1938. Communications présentées. T. 2. P. 569—570. Diskusijos dėl paskaitos: *Ibidem*. Actes du Congrès. P. 389—390. Šitoji paskaita dėl apibrėžto laiko kongrese buvo paskaityta gerokai sutrumpinta. Čia ji spausdinama ištisai ir su postskriptumais.

Todėl jau nuo XIII a., nebekalbant apie šiokias tokias žinias iš ankstyvesniųjų laikų, aptinkame vis daugėjančių šaltinių nuotrupų apie Kunigaikštystės užsienio prekybą, kuri ir tarp nuolatinių lietuvių karų su Livonijos ir Prūsų ordino riteriais, susiranda formų ir galimybių. Nuo XIV a. pabaigos žinių apie Lietuvos prekybą, kaip ir apskritai apie ano meto jos politinius santykius, vis gausėja.

Lengva konstatuoti, kad nuo XV a. pabaigos, ypač dviejų paskutiniųjų Jogailaičių valdymo laikotarpiu (1506—1572), Lietuvos užsienio prekybos santykiai pasidarė daug gyvesni ir intensyvesni, negu jie buvo XV a. pirmojoje pusėje. Pasirodo, vis dėlto beveik nuolat besitęsiąs ir įtemptas kovų laikotarpis tarp vokiečių ordino ir pagoniškos, ar jau ką tik krikštytos Lietuvos, XIV a. ir iki pat XV a. pirmojo ketvirčio trukdė prekybą su vakarais, neleido laisvai naudotis Nemuno keliais. Tačiau toji prekyba ėjo. Pirmasis jos ūgtelėjimas apčiuopiamas Vytauto laikais [1], kai vokiečių miestų pirklių sąjunga Hanza gyveno patį savo žydėjimą.

Kazimiero laikais išvystoma jau intensyvi Kunigaikštystės prekyba, ypač jos vakarinėse žemėse. Yra žinoma, kad tame Lietuvos branduolyje, kuris vadinamas *Lithuania propria* ir apima daugiausia etnografinės Lietuvos žemes, ekonominis gyvenimas buvo daug intensyvesnis negu rytiniuose Kunigaikštystės plotuose, pvz., Padauguvio žemėse ir ypač Dniepro srityse, kur dar ištisi Vilniui priklausą to upyno plotai menkai arba visai dar nebuvo žemdirbystei panaudojami [2]. Jau M. Liubavskis yra atkreipęs dėmesį, kad Nemuno baseino sritys daug tankiau buvo gyvenamos ir, matyt, ūkiniu atžvilgiu geriau vertėsi negu rusiškieji Dauguvos aukštupių ir Padnieprės plotai. Kaip rodo pirmasis Lietuvos kariuomenės sąrašas (1528 m.), rytinėje Kunigaikštystės dalyje, galima sakyti, visai nebuvo tokių didelių dvarų, kokie yra ypač žinomi Trakų ir Vilniaus vaivadijose ir Žemaičių seniūnijoje [3]. Ten magnatų rankose, kurių dauguma sudarė „ponų tarybą", buvo ištisos latifundijos, jose žemės ūkis vis labiau intensyvėjo ir apie XVI a. vidurį atvėrė plačias galimybes javų eksportui. Užtat rytinių Kunigaikštystės žemių miškingi ir labai žvėringi bei bitingi plotai, kurių valstiečiai savo duokles mokėjo paprastai tokiais produktais, kaip vaškas, kiaunių, bebrų ir kitų žvėriukų kailiai, buvo natūralus objektas užsienio rinkai.

Reliatyviai daugiausia medžiagos yra XVI a. Lietuvos prekybai su Dancigu nušviesti. Bet ne vien tik dėl nuostabiai gerai išlikusios Dancigo valstybinio archyvo medžiagos susidaro apie tą miestą įspūdis, kad jis Kunigaikštystės, ypač jos vakarinių žemių, užsienio prekyboje nuo XV a. vidurio vaidino svarbiausią vaidmenį. Objekty-

[1] *Remeika J.* Der Handel auf der Memel vom Anfang des 14. Jhs. bis 1430. K., 1927. P. 27; *Ivinskis Z.* Lietuvos prekyba su Prūsais. K., 1934. T. 1. P. 57.

[2] *Любавский М.* Литовско-русский сейм. М., 1901. С. 362; *Пичета В.* Аграрная реформа Сигизмунда Августа. М., 1917. Т. 1. С. 76; История СССР. 1939. С. 266—267.

[3] *Любавский М.* С. 355—365. Remiantis „Lietuvos Metrikos" 1528 m. kariuomenės sąrašu, man teko 1928 m. rašytame darbe „Keli bruožai iš tautinių ir ekonominių santykių Lietuvoje" (rankraštis) plačiau paliesti tą klausimą.

vūs duomenys įrodo, kad Dancigas Baltijos pajūryje buvo Lietuvai svarbiausias prekybos centras. Juk XVI a. Dancigas pasidarė svarbiausias Rytų Europos prekybos miestas [4]. Nei Narva, nei Talinas (Revelis), nei Ryga, nei Karaliaučius (ant Priegliaus), nei Štetinas, nei joks kitas Baltijos rytinio pajūrio uostas, išskyrus nebent tik patį Hanzos prekybos lopšį Liubeką, niekuomet neįgijo tokios prekybinės reikšmės, kokią nuo XV a. pabaigos užėmė Dancigas. Kai vakaruose vis didėjo ir didėjo medžių ir javų paklausa, Dancigas tapo didžiausia rytuose prekybos emporija [5]. Jos pirkliai užvaldė beveik visą vakarinės Lietuvos prekybą. Elbingo, Torno ir iš dalies Karaliaučiaus pirkliai, aktyviai iki tol palaikę su Lietuva prekybą, pajuto naujus ir stiprius konkurentus arba buvo visai iš tos prekybos pamažu išstumti. Nuo Vytauto laikų vis daugiau ir daugiau plečiasi Dancigo ryšiai su Lietuva. Jo pirklių pastangomis apie 1440 m. ir buvo Kaune įkurta Hanzos kontora su savo žinoma organizacija ir statutais, kurie iki smulkmenų reguliavo vokiečių pirklių reikalus ir gynė jų interesus svetur [6]. Seniausioji žinia apie tos kontoros formalų egzistavimą yra tik iš 1445 m. Iš 1532 m. turime apie ją paskutinę žinią. Tais metais yra išėjęs paskutinis Kauno kontoros raštas. Bet jis jau pasirašytas nebe kontoros vyresniųjų „oldermanų", o tik prekybos padėjėjų (Kaufgesellen) [7]. Taigi Dancigo kontora Kaune išbuvo beveik visą šimtmetį ir ilgą laiką buvo svarbiausia hanziečių bazė vakarinėje Lietuvoje. Kauno padėtis, kur susibėga dvi upės (Nemunas ir Neris), buvo ypač patogi sunkiųjų ir masinių prekių (medžių, pelenų, javų) transportui. Žinomuoju vandens keliu, kuris ėjo Nemunu—Gilija—Kuršių mariomis—Deime—Priegliu (iki Karaliaučiaus) —Aistmarėmis ir Vysla iki Dancigo buvo galima per 7—8 mėnesius, ypač gausiu pavasario ir rudens vandeniu, pervežti krovinius.

Kai prekės būdavo vitinėmis (lėkštais upių laivais) nugabenamos į Dancigą, iš ten buvo galima grįžti su druskos, kuri buvo pats reikalingiausias visuotinio vartojimo importo dalykas, kroviniu. Pats Dancigas tą druską gaudavo iš Prancūzijos vakarinio kranto vietos, vadinamos Baie („Baiensalz") [8] arba Lueneburgo kasyklų [9]. Gausiais savo druskos transportais Dancigas aptarnavo ne tik jam artimus kraštus, Prūsus, Kujaviją, Mozūriją, bet taip pat ir vakarinę Lietuvą [10].

[4] *Simson P.* Geschichte der Stadt Danzig. Danzig, 1913. Bd. 1. S. 301—303, 358—362; 1917. Bd. 2. S. 12, 35, 158—159, 207, 269—270, 517.

[5] Die Weichsel (Ihre Bedeutung als Strom und Schiffahrtstrasse des Ostens und ihre Kulturaufgaben) / Hgg. v. *R. Winkel*. Danzig, 1939. S. 108.

[6] *Stein W.* Vom deutschen Kontor in Kowno // Hansische Geschichtsblätter. 1916. H. 22. S. 225—266.

[7] *Hirsch Th.* Handels- und Gewerbegeschichte unter der Herrschaft des Deutschen Ordens. Leipzig, 1858. S. 167, 287.

[8] Prancūzų „La Baie" druska buvo gaunama prie jūros į pietus nuo Loiros žiočių.

[9] Šitoji druska iš Lueneburgo buvo gabenama upe Trave į Liubeką, iš ten ji patekdavo į Dancigą. Ji buvo vadinama „Travės druska" („Travesalz").

[10] *Krannhals D.* Die Rolle der Weichsel. S. 117.

Lietuvos Kunigaikštystė, šalia Lenkijos, ypač Dancigui tarpininkaujant, pasidarė ano meto Europai vienas iš svarbiausių žaliavų tiekėjų rytuose. Nežiūrint iškylančių pavojų ir kartais atsirandančio savo teisinės padėties netikrumo, Dancigo pirklys nuo XV a. pradžios mielai leisdavosi į kelionę Lietuvon. XV a. pabaigoje ir XVI a. pradžioje tų vokiečių pirklių Lietuvoje buvo gana daug. Nepaprastai pigios Kunigaikštystės žaliavos, kurios vakaruose buvo taip mielai ieškoma prekė ir davė tarpininkui į rankas didelį pelną, masino tuos vokiečių pirklius Lietuvon. Tiesa, nuo Vytauto laikų, Kunigaikštystei tvirtėjant ekonomiškai, ima atsirasti ir lietuvių arba Lietuvos pirklių elementas, kuris prekyboje su vokiečiais tampa svarbiu veiksniu. Nors vokiečių pirklys dar labai daug turi privilegijų, bet jau nuo XV a. pradžios Lietuvos didieji kunigaikščiai parodo ir vietiniams sluoksniams tam tikro prielankumo. Tokiu būdu pamažu susiformuoja Kunigaikštystės miestų vietiniai pirkliai [11].

Labiausiai hanziečiai brangino gausiai Lietuvoje gaunamą vašką ir įvairių rūšių kailius. Vaškas buvo, rodos, seniausioji Lietuvos prekė, žinoma, jei neprisiminsime dar pirmųjų amžių (po Kristaus) siekiančios gintaro prekybos; vaškas jau gerai yra žinomas XIII a. pabaigoje, Rygos pirklių skolų knygoje minimas kaip „cera Letowica“ [12]. Dvarai ir pilys, kai dar nebuvo kitų patogių pasišvietimo priemonių, daug sunaudodavo vaško. O didžiausias vartotojas buvo, be abejo, bažnyčios. Todėl vaškas ir ėjo dideliais kiekiais į vakarus. Pvz., iš Labguvos muitų registro, kuris palyginti gerai yra išlikęs, galima nustatyti, kad dar 1552 m. iš per tą muitą einančių Lietuvos eksporto prekių vaško muitas sudarė vieną trečdalį visų pro Labguvą išvežtų prekių muito pajamų [13]. Žinomu vandens keliu (Nemunas—Kuršių įlanka — Deime) per vienerius metus buvo eksportuota 12 227 akmens („Steine“) vaško. Vienas toks akmuo tada svėrė paprastai $^1/_4$ centnerio, 12,5—13 kilogramų (arba 25 svarus) [14]. Vadinasi, vien Nemuno keliu žemyn per metus buvo nuleista apie 160 tonų. Ano meto prekybai tai gana daug, ypač turint galvoje, kad vaškas dideliais kiekiais buvo eksportuojamas ir kitais prekybos keliais, kurie dar bus nurodyti.

Kitas labai senas Rytų Europos užsienio prekybos objektas buvo kailiai [15]. Iš su Lietuvos prekyba susijusių šaltinių aiškiai matyti, kad įvairių rūšių kailiai visada buvo viena iš svarbiausių Lietuvos eksporto pozicijų. XVI a. kailių eksportas buvo nepaprastai didelis. Kaip lengva ir portatyvi prekė, įvairių rūšių brangūs kailiukai iš Ru-

[11] *Koczy L.* Handel Poznania do połowy wieku XVI // Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk. Prace Komisji historycznej. Poznań, 1930. S. 95 (279).

[12] *Ivinskis Z.* Die Handelsbeziehungen Litauens mit Riga im 14. Jahrhundert. // Pirma Baltijas vēsturnieku konference 1937 (Conventus primus historicorum Balticorum), Rīga. 1938. P. 277.

[13] *Ivinskis Z.* Lietuvių ir prūsų prekybiniai santykiai pirmoje XVI-tojo amžiaus pusėje. Atsp. iš „Židinio“, 1933 m. Nr. 8—9. P. 5.

[14] Prekyboje buvo vartojami ne vieno svorio „akmens“. Buvo akmenų ir 16 kg (32 svarų) svorio, ir 30 kg (60 svarų). Bet žinomas akmens svoris buvo ketvirtis centnerio.

[15] *Kulischer J.* Russische Wirtschaftsgeschichte. 1925. Bd. 1. S. 5.

sijos tranzitu ėjo per Lietuvą. Ir iš pačios Lietuvos kailiai eina į vakarus sausumos keliais, ypač per Poznanę, iš karto dešimtimis—šimtais tūkstančius kailių vienetų.

Tokia miško medžiaga, kaip rąstai, lentos, blankos ir įvairūs kiti pusiau apdirbti medžiai galėjo būti eksportuojami, t. y. plukdomi tik vandeniu. Toji medžiaga, tam tikrų dydžių ir įvairiems tikslams skiriama, buvo vadinama atitinkamais vardais. Dažniausiai sutinkamos rūšys yra „vančos" ar „Wagenschoss" ir „Klappholz"[16]. Tos medžio prekybos, kuri kaip masinis produktas priklausė nuo metų laiko ir, svarbiausia, nuo upių tinklo, pagrindinis centras yra Dancigas. Iš ten tos miško medžiagos labai daug buvo išvežama į Olandiją, kuri XVI a. pasidarė, galima sakyti, visos Vakarų Europos (Prancūzijos, Anglijos) laivų dirbtuvė. O XVI a. jau palyginti dideliems mediniams laivams reikėdavo daug medžiagos. Todėl Dancigas tada ypač išgarsėjo ir iškilo kaip miško medžiagos uostas. Didelė dalis tam prekybos centrui reikalingų medžių ateidavo iš Vyslos vidurupio (Pilica, Kamionka), net iš jo aukštupių (Karpatų šlaitų), nuo vidurinio Bugo sričių (Lietuvos Brastos, Palenkės), iš Narevo upyno (Beloveže girių)[17]. Bet patogus Nemuno vandens kelias ir turtingos Lietuvos girios tiekė taip pat daug reikalaujamos miško medžiagos.

Svarbus Lietuvos miškų eksporto produktas buvo pelenai, kurie Flandrijoje drobinių medžiagų pramonėje, kaip ano meto fabrikantams reikalingi chemikalai, plačiai buvo vartojami. Pelenai ėjo į Dancigą iš Sieradziaus vaivadijos (upėmis Bzura ir Pilica, o paskui Vysla). Pelenai, kaip ir medžiai, buvo eksportuojami iš Vyslos aukštupio, miškingų Būgo ir Beloveže girių vietų. Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės plotai kaip Palenkė (Podlasie) ir Lietuvos Brastos sritys aktyviai dalyvavo toje pelenų prekyboje, kur Dancigo pirklys arba jo faktorius pačiame miške sau dažnai išsirinkdavo ir išsinuomodavo įvairiems miško produktams gaminti medžių plotą[18]. Gerais metais pro Vyslos muitinę Vloclaveką į Dancigą praeidavo 12 000 tonų pelenų[19]. Dalis jų visada būdavo ir iš Lietuvos Kunigaikštystės girių, kurioms Vyslos baseinas buvo artimesnis. Kaunas ir Vilnius pristatydavo taip pat nemažus kiekius į Prūsus ir Dancigą[20]. Potašas, smala, degutas, derva — taip pat anuo metu iš Lietuvos miškų eksportuojami produktai, kurie vakaruose sunaudo-

[16] *Forstreuter K.* Die Memel als Handelsstrasse Preussens nach Osten. Königsberg, 1931. S. 100—101.

[17] *Krannhals D.* Die Rolle der Weichsel. S. 117.

[18] *Любавский М.* Областное деление и местное управление Литовско-Русского государства. М., 1892. С. 490; *Бершадский С. А.* Документы и регесты к истории Литовских евреев. Петербург, 1882. Т. 1. С. 175; *Довнар-Запольский М.* Государственное хозяйство вел. кн. Литовского при Ягеллонах. Киев, 1901. Т. I. С. 324—328; *Totoraitis J.* Sūduvos Suvalkijos istorija. K., 1938. T. 1. P. 21—28; *Kolankowski L.* Zygmunt August. w. ks. Litwy. Lwów, 1913. S. 308—309.

[19] *Krannhals D.* Die Rolle der Weichsel. S. 117.

[20] *Raths R. E.* Der Weichselhandel im 16. Jahrhundert. Diss. Marburg, 1927. S. 51.

jami įvairiems reikalams. Rodos, ypač daug eksportuojama skystosios smalos, kuri buvo naudojama laivams ištepti.

Dideli čia minėtų produktų kiekiai plaukdavo iš Lietuvos, ypač Nemunu. Nors E. F. Raths, R. Rybarski ir K. Forstreuter pateikia šiokios tokios statistikos apie ano meto Nemuno ir apskritai vakarinės Lietuvos prekybą, tačiau visų skaičių, deja, nėra. Todėl nėra galimybės atitinkamų skaičių palyginti. Tačiau iš gerai išsilaikiusių Dancigo valstybinio archyvo versmių (ypač iš skyrių Missive, Urkunden, Acta internuntiorum) susidarome ryškų vaizdą, kad beveik visas vakarinių Lietuvos sričių eksportas XVI a. pirmojoje pusėje, t. y. tuo metu, kai Kunigaikštystė ypač palaikė intensyvią užsienio prekybą, ėjo į Prūsus ir daugiausia (nuo 1466 m.) į autonomišką Lenkijos miestą Dancigą. Lietuvos plotų prekybos iškilimas visai sutampa su Dancigo miesto prekybos sužydėjimu. Tad žymusis Dancigo istorikas P. Simson teigia, kad prekyba su Lietuva rėmėsi didelė dalis Dancigo ekonominio pajėgumo[21]. Net ir dancigiečių kontorai Kaune žlugus, to miesto prekyba su Lietuva, įgavusi naujas formas, liko ir toliau Dancigui vienas pagrindinių kanalų savo gerovei kelti[22]. P. Simsono teiginį apie pastovius Dancigo santykius su Lietuva patvirtina ir Prūsų valstybinio archyvo medžiaga Karaliaučiuje. Tiesa, ten gerai išsilaikiusios archyvo dalys (labai gausus Herzogliches Briefarchiv ir daugybė Ostpreussische Folianten) pateikia įvairios medžiagos apie Lietuvos ir Prūsų prekybinius santykius, ypač kunigaikščio (hercogo) Albrechto valdymo (1525—1568) laikotarpiu[23]. Dešimtimis ir šimtais randami įvairiausi notisai, dažnai visai atsitiktinai užfiksuoti, leidžia daryti išvadą apie pastovią Lietuvos prekybą, kuri ėjo per Prūsus į Dancigą arba vyko su pačiais Prūsais. Tuo pat metu, kai daug Dancigo ir Prūsų krašto pirklių, žinoma, vokiečių, vedė aktyvią prekybą Lietuvoje, ir Kunigaikštystės pirkliai per Karaliaučių važinėjo savo upiniais laivais, vadinamais vitinėmis ir stružomis, į Dancigą ir ten prekiavo. Aplamai vakarinių Kunigaikštystės sričių XVI a. užsienio prekyba vyko su Prūsų vokiečių ir ypač su Dancigo pirklių ženklu. Daugybė žaliavų, pvz., medis, pelenai, vaškas, kailiai, odos, kanapių pluoštas ir siūlai ėjo į Dancigą. Bet svarbiausia importo prekė vis dar buvo druska.

Dancigo uostas Lietuvos pirklių prekybai buvo tolimiausias jų tiesioginių prekybinių santykių punktas, į kurį atvykę jie toliau į vakarus nebegalėdavo patekti. Dancige jiems buvo griežtai draudžiama su iš kitur atvykusiais pirkliais — „svečiais" — betarpiškai užmegzti prekybą. Tik vietiniams, t. y. Dancigo pirkliams tarpininkaujant, jie tegalėjo prekiauti su tokiais kito miesto „svečiais". Dancigiečiai laikėsi tos viduriniams amžiams gerai žinomos nuostatos, kad prekybos monopolis mieste priklauso to miesto piliečiams. Taigi ilgą laiką anglai ir olandai, nors jų pirklių laivai ir atvykdavo dideliais skaičiais į Dancigą, iš lietuvių negalėjo betarpiškai pirktis jo-

[21] *Simson P.* Geschichte der Stadt Danzig.
[22] Ten pat. P. 362.
[23] *Novak H.* Die preussisch-litauischen Handelsbeziehungen zur Zeit Herzog Albrechts (1525—1568). Diss. Königsberg, 1922 (Masch. — Schrift, 121 p., 4°).

kių žaliavų. Ypač daug svetimųjų pirklių (vokiečių, prancūzų, flamandų, anglų, ispanų, portugalų) suvažiuodavo į Dancigą, kaip savo plačioje reliacijoje nuncijus J. Ruggieri 1568 m. išdėsto, per Šv. Domininką (rugpjūčio 4 d.). Tada visas keturiolika dienų trukdavo garsioji Dancigo tarptautinė mugė[24]. Bet ir tada savo teisės neleisti „svečiams" pirkliams tarpusavyje prekiauti, Dancigo miestas labai griežtai žiūrėjo.

Lietuvos ir Hanzos pirklių prekybiniai santykiai pagal kunigaikščių privilegijas buvo susiformavę gana vienašališkai. Hanziečiai turėjo Lietuvoje iš XIV a. pabaigos einančių privilegijų vietinių pirklių sąskaita. Jau nuo Gedimino ir ypač Vytauto laikų vokiečių pirkliai — hanziečiai — įvairiose sutartyse stengdavosi sau garantuoti prekybos laisvę Lietuvoje, kurios jie nepripažino Lietuvos pirkliams Dancige ir Rygoje. Pvz., jie savo prekes, nusivežę krašto gilumon vandeniu, galėjo pardavinėti betarpiškai gyventojams. Taip pat kurį laiką iš gyventojų laisvai pirko smulkiais kiekiais kailius ir vašką[25]. Tiesa, nuo Vytauto laikų pradeda stipriau formuotis Lietuvos pirklių elementas, kuris tampa svarbiu veiksniu prekyboje su vokiečiais. Vytautas, pvz., bando jiems praskinti laisvą prekybą ir kelią į Rygą. Šitų aspiracijų dvasioje reikia aiškinti ir Vytauto 1406 m. Kopusos sutartį[26]. Bet ir toliau hanziečiai tvirtai gyveno Kunigaikštystės prekyboje, ypač stengdamiesi palaikyti gerus santykius su valdovais kunigaikščiais. Išplėsdami savo prekybinę ekspansiją į Lietuvą ir į šiaurės Rusiją (D. Naugardas, Pskovas), vokiečių hanziečiai buvo suinteresuoti neleisti Baltijos jūroje pasirodyti kitiems pirkliams. Tiesa, XV a. antrojoje pusėje Lietuvos vakarų prekybos svarbiausiuose punktuose Kaune ir Vilniuje, o Polocke daug anksčiau, kyla aštri kova su hanziečiais už savo teises tuose miestuose ir už priėjimą prie Baltijos jūros. Bet vietiniams pirkliams Baltijos uostai ir toliau liko uždari. Nuvykę ten savo prekių parduoti, jie negalėjo toliau prasiveržti į vakarus. Kunigaikštystės pirklys, negalėdamas patekti į jūrą, ieškojo didesnių sausumos kelių savo išėjimui į vakarus[27]. Net ir tada, kai hanziečiai iš kontinento gilumos (D. Naugardo, Polocko, Kauno) buvo išvaryti, jie dar stipriai laikėsi Baltijos jūroje, kuri buvo, galima sakyti, Hanzos vidaus jūra. Ne tik Lietuvos, bet ir rusų, ir lenkų pirkliams niekados nepasisekė įveikti stiprios Hanzos įtakos Baltijoje ir užmegzti tolimesnių ryšių. Šitaip Lietuva ir liko be tiesioginio kontakto jūra su vakarais. Be to, kai Nemuno žiotys ir Klaipėda buvo ordino, o vėliau (nuo 1525 m.) Prūsų hercogo rankose, išeiti į jūrą siauru Palangos—Šventosios ruožu nebūtų buvę lengva. Pagaliau ir pastangos organizuoti Šventojoje savo tikrą jūros uostą atsirado respublikoje tik XVII a. Jono Sobies-

[24] Relacye nuncyuszów apostolskich. Berlin; Poznań, 1864. T. 1. S. 211.
[25] *Inglot St.* Historia spoleczna i gospodarcza. 1938. S. 294—295.
[26] *Goetz L. K.* Deutsch-russische Handelsverträge des Mittelalters. Lübeck, 1916. S. 345—352; *Goetz L. K.* Deutsch-russische Handelsgeschichte des Mittelalters. Lübeck, 1922. S. 476. Plg. *Koczy L.* Handel Poznania... S. 72 (256), 95 (279).
[27] *Koczy L.* Handel Poznania... S. 73 (257).

kio laikais, kai ten buvo su didelėmis viltimis įkurtas „Janmarienburgo" uostas (1690 m.). Įdomu pažymėti, kad čia labai aktyviai reiškėsi anglų pirkliai. Bet pavydas ir konkurencija sąmoningai sunaikino daug žadantį puikųjį Sobieskio kūrinį, tačiau neišnyko pastangos per Šventąją išeiti į jūrą. Galima dar pažymėti, kad į respublikos gyvenimo pabaigą atsirado įdomus planas atnaujinti tą jūros uostą. Jis buvo surištas su Lietuvos magnato Pranciškaus Pilsudskio vardu[28].

Anglų ir olandų pastangos įsibrauti į Lietuvos Kunigaikštystės prekybą yra tik sporadiškos, be didesnės sėkmės. Tiesa, šiokio tokio pasisekimo turėjo anglai[29], bet ir jų pastangos nė iš tolo negalėjo prilygti vokiečių vedamai prekybinei akcijai Lietuvoje.

XVI a. Lietuvos prekybą, kurios objektas buvo dideli žaliavų kiekiai į vakarus, iš dalies galima apibūdinti kaip pasienio prekybą. Tai buvo dviejų kaimynų tarpusavio prekyba. Todėl anglas George Carew, kuris karalienės Elžbietos laikais 1598 metais atvyko į Lietuvą ir Lenkiją vietoje ištirti anglų prekybos galimybių, rodos, teisingai pastebi[30], apie vakarines Lietuvos sritis rašydamas: rusai prekiavo su livoniečiais ir lietuviais, šie savo keliu — su lenkais ir prūsais, o šie — su vokiečiais arba Hanzos miestais. O pagaliau paskutinieji su anglais, prancūzais ir nyderlandiečiais (olandais) etc. Tai, ką čia G. Carew rašo, rodos, tinka ir visai Kunigaikštystei, jei neskaitysime tos per ją ėjusios didelės tranzito prekybos sausumos keliais. Taigi paprasta prekybos eiga buvo tokia: pigiai Lietuvoje gaunama prekė ėjo per kelias, mažiausiai poros tarpininkų rankas, kol ji pasiekdavo savo paskyrimo vietą. Pagaliau ji ir neturėjo savo galutinio paskyrimo, kol ji tebebuvo Lietuvoje pardavėjo ar pirkėjo rankose. O Dancigo pirklys, kuris dažniausiai čia pat Lietuvoje prekę ir pirko, irgi dažnai ją vežė iš pradžių tik į savo sandėlius, iš kur ji paskui ėjo į vakarus. Šitokiu keliu per Motlavos pakraščių sandėlius XVI a. perėjo didžiuliai Lietuvos žaliavų kiekiai. O iš ten į Lietuvą, be prancūzų ir Lueneburgo druskos, patekdavo flamandiškos ir angliškos gelumbinės medžiagos, kurių jau anuo metu buvo daug rūšių, įvairiausiais vardais vadinamų. Todėl Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės, ypač jos vakarinių sričių pirklius, labai daug iš tarpininkavimo naudos turėdami, aptarnaudavo pirmiausia Dancigo pirkliai. Jie paimdavo ano meto Vakarų Europai reikalingas žaliavas (vašką, kailius, medžius, pelenus), o pristatydavo iš kitų Hanzos miestų, Anglijos, Olandijos ir Prancūzijos gautų gelumbių ir ypač druskos, kurios negalėjo atstoti jokie vietiniai pakaitalai.

Iškeldami didelę Dancigo prekybinę reikšmę Lietuvai, nenorime to miesto ekonominio vaidmens Kunigaikštystei perdėti. Dažnai

[28] *Wilder J. A.* Projekt Franciszka Pilsudskiego o budowie portu pod Połągą // Rocznik Gdański. 1935. T. 9; 1936. T. 10. S. XVIII—LII.
[29] *Remeika J.* Lietuvių ir anglų prekybos santykiai praeityje // Aukuras. Aukuro draugijos 15-kos m. sukakties proga Mažosios Lietuvos kultūrinio gyvenimo žinios. Klaipėda, 1937. P. 127—139.
[30] *Mews S.* Ein englischer Gesandtschaftsbericht über den polnischen Staat zu Ende des 16. Jahrhunderts. Leipzig, 1936. S. 19.

Dancigą akcentuojant susidaro įspūdis, lyg visa Lietuvos prekyba būtų gravitavusi į jį. Tiesa, Dancigo pirkliai buvo gana aktyvūs Lietuvoje ir jo prekybinės įtakos sektorius siekė gana toli[31], tačiau su Dancigu labiau susirišusios tebuvo vakarinės Lietuvos sritys, pirmiausia Žemaičių ir Sūduvos plotai ir gerokai Aukštaičių sritys. Kailių, odų ir vaško eksportu Dancigas ėjo daug toliau į rytus, tačiau tie dideli miško ir jo masinių produktų kiekiai tegalėjo labiau eiti tik iš Nemuno vidurupio ir jo prieupių sričių, būtent pietvakarių Žemaičių ir Sūduvos. Palenkės ir Lietuvos Brastos sritys sėkmingai galėjo tos rūšies prekes siųsti Būgos upynu[32]. Taigi XVI a. Dancigas buvo žymiausias miško uostas. Greit tapo jis ir labai dideliu javų uostu.

Labai intensyviai XVI a. kertami ir naikinami Nemuno sričių, pietvakarių Žemaičių ir Sūduvos, miškai. Medžių eksportas visada labai priklausė nuo patogių upių ir nuo metų laiko. Dažnai mažesnėmis upėmis tebuvo galima naudotis tik pakilesniu pavasario ir rudens vandeniu. Toje Sūduvos dykroje („Wildnis", solitudo), kuri daugiau kaip pusantro šimtmečio besitęsiančioje kryžiuočių ir lietuvių įtemptoje kovoje plačiu miškų ruožu atskyrė tas dvi kariaujančias stovyklas, XVI a. buvo negailestingai kertamos ir naikinamos girios. Daug miško suėdančioje pelenų, smalos ir deguto produkcijoje ištisi girių plotai, juos išnuomojant prūsų pirkliams, be plano buvo sunaikinti arba išgadinti. Iš kitos pusės, nuolatinis ir intensyvus XVI a. Lietuvos girių eksportas palengvino atsirasti Panemunėje ir Papruséje dirbamos žemės plotams, kuriuose nuo Žygimanto Senojo laikų vis daugiau ėmė kurtis kaimų[33].

Suprantama, kad Nemuno upyno sritys, būdamos prie patogaus masiniam eksportui vandens kelio, ekonominiu ir prekybiniu požiūriu smarkiai gravitavo į Prūsus ir Dancigą. Bet, rodos, per mažai iki šiol yra akcentuota, kad Lietuvos Kunigaikštystės šiaurinės sritys turėjo patogią ir natūralią rinką Rygoje, į kurią lengva patekti Dauguva. 1937 m. Rygoje įvykusiame pirmajame Baltijos istorikų kongrese turėjau progos pateikti medžiagos ir įrodymų, kad jau XIV a. tarp Rygos ir Vilniaus buvo palyginti aniems laikams intensyvūs prekybiniai santykiai[34]. To glaudaus ekonominio ūkinio rygiečių ir Vilniaus (pilies) bendradarbiavimo fone yra turbūt atsiradę ir žinomieji Gedimino laiškai prieš Ordiną. Vertingos medžiagos, tiesa, vien tik iš spausdintų ir visiems prieinamų šaltinių, lietuvių ir

[31] *Wysłouch S.* Dawne drogi Polesia. (Ze studjów nad historją gospodarczą Polesia w XVI—XVIII w.) // Ateneum Wileńskie. 1937. T. 12. S. 26 (171) (į Dancigą eksportuojama net iš Kijevo sričių); *Forstreuter K.* Preussen und Russland im Mittelalter (Die Entwicklung ihrer Beziehungen vom 13. bis 17. Jahrhundert). Königsberg; Berlin, 1938. S. 187 teigia, kad į Dancigo prekybos plotą įėjo net Volynija, rytinė Galicija. Dancigo traukos jėga buvo didesnė negu Karaliaučiaus, kuris tesinaudojo Nemuno upyno prekyba.

[32] Apie šitą Pagirio (Polesės) prekybą įdomios medžiagos žr.: *Wysłouch S.* Dawne drogi Polesia // Ateneum Wileńskie. 1937. T. 12. S. 18(163)—45(190).

[33] *Totoraitis J.* Sūduvos Suvalkijos istorija. K., 1938. P. 67—122.

[34] *Ivinskis Z.* Die Handelsbeziehungen Litauens mit Riga im 14. Jh. S. 276—285.

rusų prekybai Dauguva yra surinkęs H. G. Schroeder[35]. Bet dar, rodos, yra keltinų dalykų. Dėl savo ekonominių interesų Lietuvoje rygiečiai su pagonimis buvo sudarę politinę sąjungą prieš bendrą priešą — Ordiną. Kurį laiką lietuviai ėjo net Rygos įgulos pareigas.

Rygiečiai iš Lietuvos gaudavo, žinoma, žaliavos. O lietuvių santykiai su Ryga dar ir dėl to buvo intensyvūs, kad pagoniškajai Lietuvai tas miestas buvo svarbiausias užsienio prekybos centras, per kurį buvo gaunama geležis, druska ir gelumbinės medžiagos. Tai ilgai buvo patys svarbiausi Lietuvos importo dalykai. Nors ir paradoksaliai atrodo, bet net pats Livonijos ordinas, kaip aiškėja iš iki šiol Lietuvos prekybos istorijai per mažai panaudoto šaltinio, būtent Francisco de Moliano tardymo bylų, negalėjo atsispirti pagundai užmegzti su pagonimis daug pelno duodančią prekybą[36]. Ordinas buvo skundžiamas, kad jis su lietuviais vedęs net smulkiąją prekybą. Taip buvo XIV amžiuje! Bet ir toliau Ryga, būtent Vytauto ir Kazimiero laikais[37], nenustojo savo vaidmens šiaurinėms Lietuvos sritims, kurios priėjo prie Dauguvos. Joms Ryga buvo pats natūraliausias uostas ir geriausias prekybos punktas.

Dar daug anksčiau negu Kaune Polocke įkuriama Hanzos kontora, su kurios pagalba stengiamasi gabenti miškingųjų Dauguvos aukštupių plotų produktus, ypač kailius ir vašką. Kaip Kauno kontora buvo Dancigo pirklių sukurta, taip Polocko kontora, įkurta dar XIV a. pabaigoje, buvo atsiradusi rygiečių iniciatyva ir visada paliko to miesto pirklių domenas[38]. Kaip Kauno, taip ir Polocko kontora buvo gerai organizuota pagal atitinkamus statutus su savo „oldermanais". Ir čia vokiečiams įsitvirtinti padėjo didžiųjų kunigaikščių privilegijos[39], tačiau Polocke XV a. vyksta taip pat nuolatinės vietinių pirklių kovos su hanziečiais. Jos kyla dėl tos pačios priežasties: polockiečiai nori atimti savo mieste rygiečiams tas prekybines teises, kurių šie jiems neduoda Rygoje. Jau pats Vytautas, nors šiaip hanziečiams privilegijų negailėjo, ėmė rūpintis ir vietinių pirklių reikalais[40].

Lietuvių ir rygiečių trinčiai ir nesutikimams daug progų teikė nuolatiniai prekių falsifikavimai. Vietiniai pirkliai ypač dažnai falsifikuodavę vašką, į jį pridėdami įvairiausių priemaišų. O Rygos vokiečiai, kadangi neturėjo konkurencijos ir dėl savo rinkos jautėsi tikri[41], irgi nemažai apgaudinėdavo, ypač gelumbių rūšimis ir ilgiais.

[35] *Schroeder H. G.* Der Handel auf der Düna im Mittelalter // Hansische Geschichtsblätter. 1917. Bd. 23. S. 51—155.
[36] Das Zeugenverhör des Franciscus de Moliano / Ed. von A. Seraphim. 1912. S. 26, 36, 99, 141, 157, 164, 169, 205.
[37] *Maciejewska W.* Dzieje ziemi Polockiej w czasach Witolda (1385—1430) // Ateneum Wileńskie. 1931—1932. T. 8. S. 24—54; *Schroeder H. G.* Der Handel auf der Düna im Mittelalter. S. 99 sqq.
[38] *Schroeder H. G.* Der Handel auf der Düna... S. 83.
[39] *Goetz L. K.* Deutsch-russiche Handelsverträge des Mittelalters. S. 335—356.
[40] *Koczy L.* Handel Litwy przed połową XVII wieku // Pamiętnik VI powszechnego zjazdu historyków polskich w Wilnie. 1935. T. I. S. 3 (274).
[41] *Riesenkampff.* Der deutsche Hof zu Nowgorod. S. 124, 127.

Bet tie nenutrūkstantys ir smulkučiai nesutarimai XV a. pabaigoje baigiasi vietinio pirklio pergale. Įdomu pažymėti, kad didysis Lietuvos kunigaikštis Aleksandras, kuris šiaip politiškai nebuvo judri ir aktyvi asmenybė, vietinių pirklių ir hanziečių kovoje gana pozityviai pasireiškė.

1498 m. spalio 4 d. Trakuose Aleksandras suteikė Polockui Magdeburgo privilegiją ir sankrovos teisę. Tuo pačiu aktu jis sureguliavo rygiečių ir svetimų pirklių santykius su Polocku. Vokiečiai Polocke, pvz., begalėjo pirkti tik urmu. Prekyba *en détail* jiems buvo uždrausta. Be to, jie turėjo pirkti iš polockiečių, o ne iš „svečių". Pagaliau 1498 m. Polocko privilegija jau draudžia rygiečiams važinėti į Vitebską (prie Dauguvos) ir į Smolenską (prie Dniepro). Tik leidžiama nuvykti savo skoloms susirinkti. Tiesa, reikia pasakyti, kad Aleksandro privilegija Polockui, kur Hanzos kontora buvo jau beveik žlugusi, ne unikumas anam metui. Nuo 1494 m. D. Naugarde Jonas III jau buvo uždaręs vokiečių Hanzos kontorą. O Kaune dancigiečių kontora turėjo taip pat sunkumų. Aleksandras ir čia hanziečiams uždraudė prekybą su „svečiais" ir valstiečiais[42].

Aleksandro 1498 m. privilegija Polockui[43], vėliau kitų kunigaikščių keliais atvejais patvirtinta[44], mums parodo, kokios anuo metu prekės ėjo iš Lietuvos Dauguva ir iš Rygos į Lietuvą. Toje 1498 metų privilegijoje pasakyta, kad svetimieji pirkliai vašką begali pirktis vienoje „štukoje" po pusę birkavos, o sabalus, kiaunes ir šeškus (tchory, Iltis) po 40; voveraites, šermuonėlius (gornosti, Hermelin), žebenkštis (lasica, Wiesel) ir audines (noric, Nörz) po 250 vienetų. Pelenus ir smalą (smola) begalima pirktis pilnais svoriais, būtent „laštais" („Lasten")[45]. Kaip privilegijoje pasakyta, „neperkant nei miške, nei šile, nei kaime, o tik mieste". Vadinasi, draudžiama pirktis prekes jų gaminimo vietoje. Iš čia paminėtų eksporto prekių Dauguvos prekyboje vyrauja vaškas, kailiai ir pelenai. Pasigendame Polocko privilegijos sąraše tokių iš Lietuvos einančių žaliavų, kaip odos, lajus (gyvulių taukai, Talg), lašiniai. Neminimas degutas. Linai ir kanapės, tiesa, Dauguvos rinkoje didesniais kiekiais tepasirodė apie XV a. pabaigą. Bet ir jie privilegijoje dar neminimi. Neįvardinta taip pat jokia javų rūšis. Taip atsitiko turbūt ir dėl to, kad anuo metu grūdų eksportas dar buvo labai negausus. Įdomu pažymėti, kad šitoje Dauguvos upės prekyboje, lygiai kaip ir Nemuno eksporte, nėra gyvulių.

1498 m. Polocko privilegija, žinoma, buvo suvaržytas vokiečiams pirkliams ne tik vietos prekių pirkimas, bet ir, daugiausia iš Rygos

[42] Hansisches Urkundenbuch. Bd. 11. N 689. Plačiau žr.: *Ivinskis Z.* Lietuvos prekyba su Prūsais. T. 1. P. 100—113.

[43] Акты, относящиеся к истории Западной России. Т. 1. С. 180; Русская историческая библиотека: Литовская Метрика. 1910. Т. 27. С. 703; *Goetz L. K.* Deutsch—russische Handelsverträge... S. 359—361; Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch / Hgg. v. L. Arbusow. Riga; Moskau, 1900. Abt. 2. Bd. 1. S. 539 (N 721).

[44] Акты ... Западной России. Т. 2. С. 77.

[45] Vienas „laštas" yra 20 centnerių.

atgabentų, prekių pardavimas. Iš tos urmo prekybos mes taip pat patiriame, kokios prekės patekdavo į Polocko rinką. Gelumbes galima parduoti tik pilnais ritiniais, o druską tik pilnais „laštais". Pipirus, imbierą, migdolus ir kitus paprastesnius prieskonius tegalima parduoti „akmenimis"; šafroną (šafran, Saffran), muškatą (muškaty, Muskati), gvazdikus (gvozdyki, Nägelcen), muškatų žiedus (cviet muškotovy, Muskatbüte), galgoną (galgan, Galgat), citvarą (citvar, Zittwer) ir kitus brangiuosius prieskonius — svarais. Kirviai, peiliai ir kiti tos pat rūšies daiktai tegali būti pardavinėjami dešimtimis arba tuzinais, geležis, švinas, varis, alavas ir žalvaris — centneriais, o figos ir razinos — krepšiais. Bet kokį vyną, vokišką alų ir kitus svetimus gėrimus tegali parduoti tik pilnomis bačkomis.

Iš tų į Polocką importuojamų prekių sąrašo matyti, kad populiariausi buvo užsieniniai prieskoniai. Geriausi vartotojai buvo stambesnieji dvarai, turtingesnieji žemės valdytojai — feodalai ir žymesnieji miestiečiai. Anais laikais buvo daug puotaujama, valgoma ir geriama [46], tad tų prieskonių ir pagardinamųjų šaknelių poreikis buvo gana didelis. Stebėtina tik, kad importo prekių sąraše nėra plataus vartojimo dalyko, būtent silkių. Silkių prekyba viduriniųjų amžių pabaigoje, Hanzos taip plačiai ir gerai suorganizuota [47], dėl ano meto daugybės pasninkų turėjo rinką ir Lietuvoje. Turbūt tai, kas pasakyta apie prieskonius, galima pakartoti apie geležį ir apie gelumbę, kuri ėjo iš Ypro, Valencieno ir Londono. Vargu ar brangios vilnonės medžiagos galėjo būti visuotinio vartojimo daiktai. Geležį ir jos įrankius valstiečiai savo ūkyje retai naudojo, nes ji buvo gana brangi. Reikėtų dar kruopščiau tirti, kodėl ano meto amatininkų tarpe, kurių tokią ryškią specializaciją pateikia inventoriai, kalviai yra rečiau minimi.

Taigi ant XVI a. slenksčio Dauguvos srityje, Lietuvos Kunigaikštystės šiaurės rytų plote, Polocko miestui suteikiant tokią privilegiją, kuri iki smulkmenų nustato svarstyklių, vaško tirpdymo etc. reikalus, turėjo įvykti Lietuvos ir vokiečių pirklių santykių pagrindinis pasikeitimas. 1499 m. visai panašią Magdeburgo teisių savivaldybę su svetimųjų pirklių privilegijų apribojimu Aleksandras suteikė Minskui [48]. Lygiai tokia pat tvarka surašytos tos pačios perkamosios ir parduodamosios prekės, kurių negali *en détail* kitų vietų pirkliai, išskyrus tik paties Vilniaus pirklius, nei pirkti, nei parduoti. Vadinasi, prasidėjo sąmoningi svetimųjų pirklių suvaržymai vietinių pirklių naudai.

Polocko 1498 m. privilegija ir tuoj prasidėję Maskvos ir Lietuvos karai visai pribaigė jau ir taip silpną vokiečių kontoros egzistavimą Polocke. Bet ir čia kontoros užsidarymas dar nereiškia Dauguvos prekybos sumenkėjimo. Toji prekyba ėjo ir toliau. 1522 m. Livonijos luomų suvažiavime Volmare buvo pasakyta, kad rygiečiai ir toliau

[46] *Jaroszewicz J.* Obraz Litwy pod względem jej cywilizacji. Wilno, 1844. T. 3.

[47] Plg.: *Rimka A.* Lietuvos prekybos santykiai ligi unijos su lenkais. K., 1925. P. 43—44.

[48] Акты ... Западной России. Т. 1. 187. С. 9. (№ 165).

po senovei traukia į Polocką, Smolenską, Vilnių ir Lietuvą[49]. O polockiečiai 1559 m. Vilniaus seime pateikia didžiajam kunigaikščiui prašymą, kad Polocko srities bajorai ir jų miestiečiai galėtų Rygon vežti savas prekes be muito[50]. Tai tik pora atskirų faktų iš daugybės žinių. Rygos miesto archyvo (Rīgas pilsetas vesturiskais archivs) medžiaga, ypač jo skyriai „Äusseres Rathsarchiv" ir „Moscovitica—Ruthenica" liudija apie XVI a. nuolatinius prekybinius ryšius tarp Polocko bei Vitebsko sričių, t. y. šiaurinės Lietuvos plotų, ir Rygos. Nors dar neturime daug tikslių žinių iš XVI a., tačiau matyti, kad ir šiaurinės etnografinės lietuvių sritys nuolat prekiavo su Ryga. Tačiau didžiosios kunigaikštystės miestas Polockas ir toliau toje prekyboje vaidino didelį vaidmenį. Ypač daug eksportuojama per jį kailių ir vaško. O druska čia, kaip ir Dancigo importo prekyboje, užėmė svarbią vietą. Daug medžiojant ir gyvulių auginant, druskos turėjo būti plačiai ir daug naudojama. Pvz., 1506 m. per Polocko muitinę praleista 19 375 maišai druskos; nuo maišo imant po 4 grašius muito surinkta 1291 kapa ir 40 grašių. Kitais metais buvo įvežta 10 850 druskos maišų, o muito paimta 723 kapos ir 20 grašių[51]. Tai buvo gana dideli druskos importo kiekiai. Bet gana dideli žaliavų kiekiai būdavo per Polocką ir eksportuojami. Štai, pvz., pirmaisiais Žygimanto Senojo valdymo metais, t. y. 1506 m., per Polocką į užsienį eksportuota 14 411 „akmenų" vaško (apie 190 tonų). Imant nuo akmens maždaug po 6 grašius, muito surinkta 1441 kapa ir 6 grašiai. Kitais metais per Polocką praleista 4812 „akmenų" vaško ir surinkta 481 kapa ir 12 grašių muito[52].

Kai 1563 m. vasario 15 d. Polockas net šešiolikai metų (iki 1579 m.) pakliuvo į maskviečių rankas, Dauguvos prekybai buvo suduotas didelis smūgis. Bet prekyba negalėjo sustoti. Jau 1563 m. pabaigoje ar 1564 m. artimiausias pasienio punktas — Dysna — turėjo pakeisti Polocką. Dar karo metu per Dysną buvo eksportuojami dideli kailių, vaško, medžių ir pelenų kiekiai, ėję į Livoniją, t. y. į Rygą. O kai Dysnai 1569 m. sausio 12 d. Liubline buvo suteiktos Magdeburgo teisės ir 1570 m. ten perkelta muitinė, Kunigaikštystės prekyba Dauguva vėl ėmė grįžti į normalią vagą[53].

Daug menkesnė Lietuvos Kunigaikštystės prekyba ėjo į rytus, t. y. į Maskvos plotus. XVI a. Maskvos karai su Lietuva, kuriuose ji stengėsi prieiti prie Baltijos jūros (Jono IV politika), užimti Dniepro baseiną su Smolensku ir Kijevu[54], Lietuvos prekybiniams santykiams su rytais smarkiai kliudė. Kai Smolenskas, svarbiausioji Ku-

[49] Akten und Recesse der livländischen Ständetage. Riga, 1910. Bd. 3. S. 403 (N 136): § 27 „Item de Rigisschen plegen na deme olden yn erer vorkeringe der Plozkouwer, Smolenszker, der Wille und Littouwerlande tho gebruken".

[50] *Литовская Метрика*. T. 30, sk. 277 (art. 2), sk. 288 (art. 4).

[51] *Любавский М.* Областное деление ... C. 515. Liet. encikl. — „druska".

[52] *Любавский М.* Областное деление ... C. 515—516.

[53] Apie XVI—XVII a. Dauguvos prekybą, ypač per Dysną, žr.: *Hedemann O.* Dzisna i Druja. Wilno, 1934; *Hedemann O.* Dawne puszcze i wody. 1934. Tuose dviejuose darbuose daug faktų ir įvairios nespausdintos medžiagos, kuri patvirtina tai, kas čia išdėstyta. Išvežama žemės ūkio ir miško produktai. Plg.: Liet. encikl. „Dysna".

[54] *Пичета В.* Аграрная реформа Сигизмунда-Августа. T. 1. C. 18.

nigaikštystės tvirtovė aukštutiniame Dniepre, 1514 m. pakliuvo į maskviečių rankas, ištisą šimtą metų nebuvo pastovios taikos tarp Lietuvos ir Maskvos. Bet prekybiniai jų santykiai nenutrūkdavo, ypač jie pagyvėdavo tarpukariais.

Toji prekyba su Maskva, kiek apie ją sužinome iš įvairių šaltinių nuotrupų, buvo daugiau tranzitinė. Jau nuo XIV a. per Lietuvą turėjo eiti į Prūsus ir Lenkiją iš Rusijos, ir atvirkščiai, šiokia tokia tranzito prekyba[55]. Net kai Jonas IV užėmė Kazanės sritis (1552 m.) ir Astrachanę (1557 m.), tuo atidarydamas Maskvai platų kelią Volga į Kaspiją, kuris ją sujungė su Kaspijos ir Viduržemio jūros rinkomis, ir tada rusų tranzitas per Lietuvą nemažėjo. Jau nuo Kazimiero laikų, kaip rodo diplomatinių santykių medžiaga[56], Lietuva buvo vis labiau įtraukta į tolimos tranzito prekybos orbitą. Lietuvos pirkliai ne kartą atlikdavo tarpininkų vaidmenį tarp Naugardo bei Maskvos Rusijos ir Ordino žemių Vakarų Europoje[57]. Tuo tranzito sausumos keliu, ypač nuo XV a. pab., ėjo dideli kailių, odų ir vaško transportai iš Naugardo ir Maskvos valstybių. Tik pelenai, medis ir jo dirbiniai šitoje tolimos distancijos prekyboje negalėjo figūruoti.

Kai 1514 m. Smolenskas buvo prijungtas prie Maskvos valstybės, rusams atsidarė dar patogesnis prekybos kelias per Lietuvą ir su ja. Patys stambiausi Maskvos pirkliai tada buvo „smolenskiečiais" vadinami. Kaip teisingai pastebi Kliučevskis, tas pavadinimas reiškia, kad turtingieji rusų pirkliai vedė prekybą su Smolensku, tapusiu svarbiu prekybos centru į Lietuvą. Anuo metu iš tiesų „Kauno pirkliais" Dancige arba „Lietuvos" ar „Polocko pirkliais" Rygoje paprastai buvo vadinami tie Dancigo ir Rygos pirkliai, kurie tuose miestuose aktyviai prekiavo. Panašiai kaip Liubeke ir Dancige, buvo „Revalfahrer", „Rigafahrer", „Kauenfahrer". Todėl stambieji Maskvos „smolenskiečiai" buvo ne kas kita, kaip nuolat su Smolensku prekiaujantys rusų pirkliai.

Ano meto Rusijos užsienio prekyboje svarbu buvo tai, kad anglai surado iš Vokiečių (Šiaurės) jūros kelią į Rusiją per Baltąją jūrą, t. y. užmezgė santykius su Maskva per Archangelską (1553 m.). Nuo to laiko anglai ir olandai galėjo tiesiogiai iš rusų pirktis žaliavų. Bet ir šita aplinkybė vargu ar kiek sumažino iš Rusijos vidurio plotų per Lietuvą einantį tranzitą.

Pačioje Lietuvoje tos didžiosios tranzito prekybos svarbus centras buvo Vilnius. Vilniaus gyventojai, berods daugiau rusai, aktyviai dalyvavo toje prekyboje. Apskritai išskirti lietuvius ir rusus, ir įvertinti jų vaidmenį skyrium neįmanoma. Įdomu pažymėti, kad vežėjais — „furmanais" — daugiausia buvo Lietuvos totoriai[58]. Savo

[55] *Forstreuter K.* Preussen und Rusland im Mittelalter. Königsberg; Berlin, 1938. S. 182—187.

[56] Nemaža tos medžiagos yra: Памятники дипломатических сношений Московского государства с польско-литовским. Т. 1. (1487—1533) // Сборник императорского русского исторического общества. М., 1892. Т. 35.

[57] *Koczy L.* Handel Poznania... S. 94, 95 (278—279).

[58] Totorius vežikus, kurie visiems pirkliams ir svetimšaliams yra ištikimi, mini ir senieji Vilniaus aprašymai: *Vetusius.* Vilnius XVI a. pabaigoje // Naujoji Romuva. 1934. Nr. 195. P. 681.

plačioje reliacijoje italų nuncijus J. Ruggieri, atskirame skyrelyje apžvelgęs Dancigo prekybą, pareiškia, kad Vilnius palaiko didelę prekybą su Maskvos kraštais. Vietines ir užsienio prekes maskviečiai gauna už įvairius kailius. Bet karo metu visa ta prekyba sustoja. Todėl, — rašo Ruggieri, — sunku dabar (1568 m.) gauti Maskvos kailių Lenkijoje[59].

Toje tranzito prekyboje iškilo Magdeburgo teises turintis miestas Lietuvos Brasta[60], kur daugiausia dominavo žydai. Brastos reikšmė ypač išaugo Lietuvos ir Lenkijos tarpusavio santykiuose. Tą patį galima pasakyti apie Liubliną. Į garsius Liublino jomarkus, kurių užuomazga buvo nuolatinė lietuvių ir lenkų prekyba, paprastai važinėdavo Vilniaus pirkliai, ir čia jie susitikdavo su Krokuvos ir Poznanės pirkliais[61]. Iš „Lietuvos Metrikos" tik poros spausdintų teismo knygų patiriame, kad tarp ano meto Liublino ir Vilniaus ėjo nuolatinė prekyba[62]. Daugiausia buvo prekiaujama įvairiausiais, ypač brangiaisiais, kailiais, šilku, vertingesniais prieskoniais[63].

Per Lietuvą einančioje Rusijos tranzito prekyboje iškilo ir ekonominė Poznanės reikšmė. L. Koczy, atskiroje monografijoje plačiai įvertindamas Poznanės prekybą iki XVI a. vidurio, pažymi, kad Poznanė dar labiau negu Dancigas gyvavo iš prekybos su Lietuva[64]. Koczy samprotauja, kad Poznanė, virtusi didžiausiu prekybos centru Didžiojoje Lenkijoje, galėjo apsieiti be prekybos su Krokuva, Lvovu, Dancigu ar Breslavu, bet apsieiti be prekybos ryšių su Vilniumi nebūtų buvę galima. Be tų santykių su Vilniumi Poznanė nebūtų buvusi europinės reikšmės prekybos centras. Iš prekybos su Lietuva, einančios paprastai per Varšuvą, Drogičiną, Liubliną ar Lietuvos Brastą, XVI a. laikėsi visa ekonominė Poznanės galybė ir gerovė. Dešimtimis Vilniaus pirkliai atvykdavo į Poznanę prekybai. Šalia lietuvių ir rusų, čia buvo ir Lietuvos totorių, šiek tiek žydų. Atstumti nuo jūros, kur uostai (Talinas, Ryga, Dancigas) buvo vokiečių Hanzos rankose, Lietuvos pirkliai ieškojo sausumos kelių, kad galėtų išeiti į vakarus[65]. Ir tas kelias į vakarus ėjo per Poznanę. Ten buvo rytų ir vakarų pirklių susitikimo vieta. Atvykdavo ne tik polockiečiai, mohileviečiai, minskiečiai, smolenskiečiai, bet ir maskviečiai. Ne tik Maskvos, bet ir Lietuvos pirkliams Poznanė paprastai buvo paskutinis etapas į vakarus, kur jie rasdavo įvairiausių Vokietijos prekybos

[59] Relacye nuncyuszów apostolskich. 1864. T. 1. S. 212.

[60] Акты ... Западной России. 1848. Т. 2. С. 93—95; Литовская Метрика. М., 1912. Т. 20.

[61] *Koczy L.* Handel Poznania... S. 80 (264); *Inglot St.* Historia spoleczna i gospodarcza średniowiecza. 1938. S. 295.

[62] Литовская Метрика. Т. 20. С. 260—261, 1252—1253, 1310—1311. Apie didelę Liublino reikšmę Liet. Kunigaikštystės prekyboje žr.: *Wysłouch S.* Dawne drogi Polesia // Ateneum Wileńskie. 1937. T. 12. S. 165—167.

[63] Литовская Метрика. Т. 20. С. 261, 1253.

[64] *Koczy L.* Handel Poznania... S. 94—95 (278—279). Plg.: *Łowmianski H.* Uwagi w sprawie podłoża spolecznego i gospodarczego unji jagiellońskiej. 1934. S. 97.

[65] *Koczy L.* Handel Poznania... S. 73 (257).

centrų (Frankfurto prie Maino, Leipcigo, Breslavo, Niurnbergo) pirklius. Tik ryžtingesnieji ir žymesnieji Maskvos ir Lietuvos pirkliai leisdavosi dar toliau į vakarus net iki Frankfurto (prie Maino), užkliudydavo paskutinį savo sausumos kelio etapą, būtent Leipcigą ar Breslavą[66]. Daug Lietuvos pirklių nuolat traukė į Poznanę arba per ją. Štai vienais metais nuo 1519 m. lapkričio mėn. iki 1520 m. lapkričio mėn. muitų knygoje yra užregistruota apie 150 Lietuvos pirklių Poznanėje[67]. Nuolat tie pirkliai parduoda kailius, odas ir vašką, o perka gelumbes, ginklus, sierą, smulkias prekes. Didžiausi kailių kiekiai eina iš Lietuvos į Poznanę. Štai kartą figūruoja 840 000 lazdonų („popielica" — „popielicowych") kailiukų. Vienas pirklys pristato 70 000 kailių, kitas 20 000, trečias dar daugiau[68]. Nuolat eina iš Lietuvos čia ir vaškas. 1519—1520 m. iš 10 531 per Poznanę pervežto „akmens" vaško tik 1483 akmenys, t. y. 1/7 viso kiekio dalis yra pačios Poznanės pirklių[69]. XVI a. Lietuva, ypač Vilnius, iš tiesų palaikė su Poznane intensyvią prekybą. O Poznanė, negalėdama aktyviai išvystyti prekybos pietų link (neleido Lvovas, Krokuva, Breslavas), nukreipė savo dėmesį į rytus, į Vilnių. Per Poznanę, kurios pirkliai, tiesa, daugiausia buvo vokiečiai, Lietuvos pirkliai susiekdavo ir su niurnbergiečiais, frankfurtiečiais, leipcigiečiais.

Iš čia pasakyto matyti, kad Lietuvos Kunigaikštystėje anais laikais buvo išvystyta tolimų distancijų sausumos prekyba. Žinoma, neįmanoma tiksliai nustatyti santykio tarp sausumos ir vandens kelio prekybos. Tada, be abejo, Nemunas, Dauguva, Dniepras, Vysla, vakarinis Būgas, Narevas prekyboje turėjo reliatyviai aniems laikams daug didesnę reikšmę negu, pvz., tos upės turi dabartiniuose pakitusiuose susisiekimo santykiuose. Tačiau kai kas, pvz., R. Rybarski, yra linkęs manyti, kad didesnė prekių dalis ėjusi sausuma nei vandens keliu. L. Koczy abejoja tuo teigimu[70]. Žinoma, nuo jūros atskirti Kunigaikštystės pirkliai sausumos keliais galėdavo prasiveržti iki Breslavo, Leipcigo, nekalbant apie dažnai lankomą Krokuvą, nors tolimesnių ano meto prekybos centrų, kaip Niurnbergo ir nebepasiekdavo[71]. Sausumos keliais dažnai lietuviai ir rusai patekdavo ir į svarbų ano meto prekybos punktą ant Vyslos — Torną. Pagal miesto knygas, XVI—XVII a. jie buvo svarbiausi, šalia dancigiečių ir Lenkijos žydų, Torno garsiųjų mugių dalyviai. Bet Lietuva, kaip ir Lenkija, buvo nuošalėje nuo didžiųjų Europos prekybos kelių.

Čia buvo akcentuota plati Lietuvos sausumos prekyba į vakarus per Lenkiją. Iškėlėme taip pat didelę rusų prekybos tranzito per Kunigaikštystę reikšmę, tačiau išsamiai išanalizuoti Lietuvos ir Maskvos prekybos negalima. Bent šiuo metu tų prekybinių santykių detaliai negalima nušviesti, kaip, pavyzdžiui, leidžia Dancigo ir

[66] *Koczy L.* Handel Poznania... S. 80 (264), 92 (276).
[67] *Ten pat.* P. 94 (278).
[68] *Ten pat.* P. 93 (277), 89 (273).
[69] Ten pat. P. 94 (278); *Rybarski R.* Handel i polityka handlowa Polski w XVI stuleciu. Poznań, 1928. T. 1. S. 100; 1929. T. 2. S. 49.
[70] *Koczy L.* Handel Litwy... S. 277.
[71] *Ten pat.*

Rygos archyvų medžiaga. Kunigaikštystės ekonominiams ryšiams su Maskva ištirti stinga svarbiausių šaltinių, todėl rytinė Lietuvos prekybos pusė, nors ir labai svarbi, lieka neištirta. XVI a. medžiaga yra beveik neprieinama, nes Sovietų Rusijoje archyvais pasinaudoti dar nespėta. Labai didelė spraga, tyrinėjant ano meto Lietuvos ir Maskvos valstybių prekybinius santykius, atsirado todėl, kad beveik visa didžiojo kunigaikščio kanceliarijos medžiaga, vadinamasis „Lietuvos Metrikos" archyvas, kuris vis dar yra Maskvoje, negalėjo būti čia panaudotas. Toji „Lietuvos Metrika", kaip iš nedaugelio jos spausdintų knygų patiriame, yra neišsenkanti versmė Lietuvos ir apskritai Rytų Europos ūkio istorijai pažinti. Daugiausia senąja Kunigaikštystės kanceliarijos, būtent gudų, kalba parašytieji „Lietuvos Metrikos" aktai ir dokumentai daug išsamiau atskleistų prekybinius santykius ne tik su rytais, bet ir su vakarais, kuriems tirti, kaip matėme, iki šiol yra prieinama daugiausia tik vokiškoji medžiaga. Žinoma, Dancigo ir Karaliaučiaus archyvas Lietuvos prekybą tik iš vienos pusės tegali nušviesti. Tie archyvai todėl ir negali duoti išsamaus vaizdo apie visą ano meto Lietuvos užsienio prekybą. Tiesa, iš šitos užsienio prekybos Prūsams, taigi Dancigui, priklausė bene svarbiausias sektorius. Bet, pasiremdami Dancigo ir Karaliaučiaus, ir iš dalies Livonijos vokiškaisiais šaltiniais, vokiečių tyrinėtojai mokslinėje literatūroje (Th. Hirsch, P. Simson, W. Stein, K. Forstreuter) yra ne vieną dalyką pavaizdavę vienpusiškai hanziečių naudai. Lietuvos ano meto pirklių interesų mažai paisyta arba nenorėta jų suprasti. Dažnai tokiuose išvedžiojimuose ir tyrinėjimuose pamirštama, kad vokiečių pirklys Lietuvoje naudojosi tokiomis teisėmis ir privilegijomis, kokių nė iš tolo Lietuvos pirkliai neturėjo Dancige. Net garsiąja Kopusos 1406 m. prekybine sutartimi, sudaryta „tempore bone memorie Vytoudi magni ducis Lituaniae", nors jau yra tendencijos vokiečių pirklių privilegijas Lietuvoje apriboti, tačiau jiems Kunigaikštystėje pripažįstamos didesnės teisės negu naudojosi vietiniai prekiautojai. Tai buvo vidurinių amžių sistema, kai kunigaikščiai, norėdami remti amatą, vystyti prekybą, nesigailėjo svetimšaliams privilegijų ir stengėsi juos į savo valstybę pritraukti (plg. Gedimino laiškus).

Šitoji sistema, laikinai pagyvinusi Lietuvos prekybą, ypač Vytauto laikais, vedė vėliau prie Kunigaikštystės pirklių ilgametės kovos už savo teises arba prieš svetimųjų protegavimą. Ypač toji kova buvo aštri Kaune, Vilniuje ir Polocke. Ji tęsėsi Kazimiero ir Aleksandro laikais ištisus dešimtmečius. Polocke ji prasidėjo dar XIV a. pabaigoje, bet daugiausia tos kovos smulkmenų žinome iš Kauno[72]. Bet vis dėlto reikia pažymėti, kad hanziečių, t. y. Dancigo pirklių, kontora Kaune žlugo ne vien dėl vietinių Kauno pirklių nedraugiškumo jos atžvilgiu. Daug kontorai pakenkė jos pačios narių paklusnumo ir disciplinos stoka. Kai kurie Dancigo pirkliai, patekę Kaunan, atsisakydavo mokėti kontorai nario mokestį, nepripažindavo kontoros

[72] *Ivinskis Z.* Lietuvos prekyba su Prūsais. T. 1. P. 84—114.

vyresniųjų — oldermanų — teisminio sprendimo, pereidavo net į Kauno piliečius, žodžiu, užimdavo aiškią liniją prieš Dancigo kontorą. Tai buvo taip pat svarbios kontoros pakrikimo priežastys. Pagaliau XVI a. ir pats Dancigas mažiau besidomėjo savo prekybine kontora, ypač kai didelė ekonominė Kauno reikšmė perėjo Vilniui, kuris buvo svarbus tolimos sausumos prekybos punktas. Tada Kaunas neteko ir savo naudingosios sankrovos teisės (ius depositorii, Stapelrecht) druskai. Dancigo prekybai Lietuvoje ėmė atsirasti ir konkurentas. Tai buvo vis prekybiškai stiprėjantis Karaliaučius. O Dancigas vis labiau nustojo savarankiškos laivininkystės, t. y. nuosavų laivų. Jau nuo XVI a. pradžios olandai — nors jie, kaip ir anglai, labai retai tegalėjo atvykti į Lietuvos Kunigaikštystę, — didelę dalį Dancigo prekių gabendavo į vakarus savo laivais. 1544 m. Dancigo miesto valdyba skundėsi, kad pačiai Dancigo laivininkystei (Reederei) vos 50 laivų bepriklauso, tuo tarpu prieš kelerius metus ji dar turėjusi 200 [73].

Nėra jokios abejonės, kad jau minėtoji „Lietuvos Metrika", t. y. didžiojo kunigaikščio kanceliarijos archyvas, iš kurio daugelio šimtų tomų tik mažytė dalelė tėra paskelbta, visapusiškai galėtų nušviesti Lietuvos prekybinius santykius su vakarais, labai sėkmingai papildytų vokiečių archyvų medžiagą, o apie santykius su rytais duotų daug nauja.

Mums, deja, trūksta medžiagos ir nėra specialių tyrinėjimų apie Lietuvos Kunigaikštystės ir Maskvos prekybinius santykius XVI a., bet dar daugiau neaiškumų kelia Kunigaikštystės prekyba su pietumis. Senoji prekyba Dniepru, kuri buvo Riurikaičių Kijevo valstybės toks svarbus veiksnys, jau seniai turėjo pasikeitusias sąlygas. Bet ilgainiui, ypač nuo XIV a. pabaigos, toji prekyba į pietus vis daugiau įgijo reikšmės. Žinomu keliu „via tartarica", vedančiu į Krymo Kafą ir per Azovą Tanon, be abejo, naudojosi ir Lietuvos pirkliai [74]. Tos Juodosios jūros prekybos svarbiausi centrai buvo Volynijoje, Vladimiras ir Luckas [75]. Nuo XV a. iš nuopolio ėmė atsigauti ir Kijevas. Kazimiero laikais per Kijevą, kiek galima spręsti iš muitų duomenų ir kitų žinomų faktų, eina didelė prekyba, kuri turi karavaninį rytų prekybos pobūdį. Čia eina, dažniausiai sausuma, į Lietuvos Kunigaikštystės plotus ir tranzitu į Maskvos žemes, iš Pietų ir Juodosios jūros įvairiausios rytų ir Viduržemio jūros prekybos prekės. Tai prekybai buvo suduotas smūgis, kai, 1453 m. užėmę Konstantinopolį, turkai ėmė įsiviešpatauti Juodosios jūros pakraščiuose. 1475 m. jie sunaikino Kryme svarbiausią genujiečių prekybos centrą — Kafą, o 1490 m. užėmė prie pietinio Būgo žiočių Očakovą. Atrodė, kad Pietų Rusija ir Lietuvos Kunigaikštystė bus visai atkirstos nuo Juodosios jūros, kur anksčiau ėjo tokia palyginti gyva prekyba. Ne kartą iki šiol ir buvo stengtasi pabrėžti ar išvedžioti, kad toji prekyba iš Lietuvos Kunigaikštystės į Krymą ir Juodąją jūrą

[73] *Simson P.* Geschichte der Stadt Danzig. Bd. 2. S. 159.
[74] *Inglot St.* Historia spoleczna... S. 295.
[75] Įdomios medžiagos apie tą prekybą žr.: *Wystouch S.* Dawne drogi... S. 70; plg. taip pat p. 1504—1505.

visai sustojusi arba bent labai sunykusi[76]. Tačiau mums prieinami šaltiniai rodo ką kita. „Lietuvos Metrikos" teismų knygos vėl parodo, kad XVI a. pradžioje Lietuvos pirkliai važinėja Kryman arba Kafos pirkliai keliauja į Lietuvą, Kijevą, Vilnių[77]. Nors Dnepras, kaip vandens prekybos kelias, nustojo savo pirmykštės reikšmės, tačiau susisiekimas ėjo Dniepro žemupiu arba vilkstinėmis, t. y. karavanais ligi Kijevo. Pakeliui, beveik pačiose Dniepro žiotyse, muitinė Tavanė ilgai buvo „Vytauto pirtimi" vadinama. Dar tokiu vardu ji yra pažymėta žinomajame Radvilų žemėlapyje. Dniepro žemupys tada tarnavo tranzito prekybai, kurioje svarbų vaidmenį turėjo Dniepro salos prekybos punktas Chortica. Dniepro baseine prekybai su rytais bei su Maskvos plotais didžiausios muitinės buvo Smolenske (iki 1514 m.), Putivliuje (ant Seimo upės) ir Kijeve. Dvi paskutiniosios buvo svarbios pietų ir Juodosios jūros prekyboje, ir apytikriai iš muitų nuomų sumų, gaunamų muitines išnuomojant, galima spręsti apie jos mastą. Pvz., dar Kazimiero valdymo pabaigoje (1489 m.) Kijevo muitinė atiduota žydams nuomon trejiems metams, imant kasmet po 950 kapų grašių nuomos[78]. Palyginus su kitomis ano meto muitinių nuomomis, šitoji nuoma yra didelė. Iš vieno 1516 m. akto aiškėja, kad turkai, kafiečiai, kijeviečiai ir maskviečiai nuo kapos muito turėdavo duoti tris grašius[79]. 1489 m. žydai sumoka 1000 kapų grašių nuomos už Putivlio muitinę[80]. Žinoma, Žygimanto Senojo karai su Maskva nesudarė palankių sąlygų tai prekybai. Pats karalius 1516 m. rašo apie sumažėjusį Minsko muitą, nes dėl karo su Maskva pirkliai nustojo čia lankytis[81].

Išlikusios įvairių metų muitinių nuomų sumos parodo, kad, nors toji tolimų distancijų prekyba buvo kliudoma, tačiau ji vis dėlto dar plačiau ėjo. Tie faktai rodo, kad Lietuva domėjosi pietumis ir buvo su jais ekonomiškai susijusi[82]. O Kijevo, Putivlio, Briansko, Vladimiro ir Lucko muitinių nuomos, kurios retai kiek tesumažėja, parodo, kad prekybiniai santykiai pietuose buvo gyvi. Kai ginklai tarp Maskvos ir Lietuvos karų aptildavo, nuolatinė tranzito prekyba vėl pagyvėdavo. Rusų kailiai, kaip labai aukštai vertinama prekė, dideliais kiekiais ėjo ne tik į vakarus, bet ir į pietus. O iš pietų senais prekybos keliais į Kunigaikštystę ir į Maskvą ėjo šilkas, gelumbė, prieskoniai. Net druskos Lietuva pirkdavosi Krymo Kačibėjuje[83]. Žygimantas Senasis ir Krymo chanas sutaria, kad toji druska iš Kačibėjaus, pagal seną paprotį užmokėjus muitą, turi būti vežama į Kije-

[76] *Пичета В.* Аграрная реформа Сигизмунда Августа. T. 1. P. 48 pažymi, kad po turkų invazijos čia sustojusi bet kokia prekyba.

[77] Литовская Метрика. T. 20. C. 275—276, 635—637, 768—770; plg. taip pat p. 1504—1505.

[78] Литовская Метрика. T. 27. C. 285.

[79] *Бершадский С. А.* Документы и регесты к истр. лит. евреев. 1882. T. 1. C. 99. (№ 66).

[80] Литовская Метрика. T. 27. C. 285.

[81] Литовская Метрика. T. 20. C. 898.

[82] *Wysłouch S.* Dawne drogi... S. 189; plg. taip pat p. 177.

[83] Литовская Метрика. T. 30. C. 70.

vą, Lucką ir į kitus miestus. Mykolas Lietuvis mums pateikia tos karavanų prekybos vaizdą, kurioje dar XVI a. vergų pardavimas vaidino svarbų vaidmenį.

Tiek galima trumpiausiai pasakyti apie Lietuvos Kunigaikštystės užsienio prekybą Nemunu, Dauguva, Dnepru ir sausuma. Nesustodami prie atskirų detalių pažymėsime, kad, nagrinėjant Rytų Europos, ypač Lietuvos ir Lenkijos XVI a. prekybą, didelės svarbos turi atskirų magnatų, turtingųjų feodalų, plačių žemių, savotiškų latifundijų savininkų, ekonominė politika. Kas Vakarų Europos kraštuose jau yra ištyrinėta, o Lenkijoje iš dalies pradėta, Lietuvoje yra nejudinta.

Nuo Žygimanto Augusto valdymo pradžios į Lenkiją nusižiūrėję Lietuvos bajorai vis daugiau ėmė sau reikalauti teisių laisvai eksportuoti grūdus, miško medžiagą, pelenus, galvijus. 1551, 1554, 1559, 1563, 1568 m. seimuose nuolat buvo keliamas tas klausimas [84]. Iš tiesų bajorams pavyksta pasiekti savo. Dar pagal vidurinių amžių sistemą ekonomiškai privilegijuojami yra ne tik bajorai ir miestai, bet ir atskiros stambiųjų feodalų šeimos. Joms suteikiamos ypatingos lengvatos be muito išvežti medžius, išgabenti javus, išvaryti per sieną gyvulius. Pats magnatas, žinoma, kaip ir kiekvienas bajoriško kraujo žmogus, neužsiima prekyba, nesėdi krautuvėje, bet jis per savo faktorius laisvai gali organizuoti javų eksportą ir juos pelningai parduoti Dancige. Jis gali atsigabenti didelius druskos kiekius bačkomis — dažniausiai iš Vengrijos, — importuotis vyną ir t. t.[85] Lenkijos pavyzdžiu, tokiai prekybai iš didžiojo kunigaikščio jie paprastai gaudavo raštus, atleidžiančius nuo muito. Ypač tai galima pasakyti apie XVII a. Bet jau ir XVI a. užsienio prekyboje didžiųjų magnatų, stambiųjų žemvaldžių, kurie dažnai Kunigaikštystėje turėjo didžiulius plotus su tūkstančiais valstiečių, ekonominė politika buvo labai svarbi. Žemvaldžių dvarai, XVI a. ėmę labai plėsti ir kelti palivarkų ūkį [86], buvo įvairių eksporto žaliavų, ypač javų, gamintojai.

Didžiojo kunigaikščio ūkio politika savo dvaruose jau nuo seniai aiškinta ir pastebėta. Ją įvertinti palengvina paskutiniųjų dviejų Jogailaičių ūkinės instrukcijos, pasibaigusios Žygimanto Augusto didžiąja valakų reforma. Kokios reikšmės ano meto ekonominiame ir užsienio prekybos gyvenime turėjo stambiųjų magnatų ūkis, nėra dar tiksliai atsakyta, nors kai kurių šeimų ir pavienių asmenų, pvz., Radvilų, Pacų, Sapiegų etc., politinės veiklos horizontai jau seniai apžvelgti. Pvz., prof. O. Haleckis yra apžvelgęs Radvilų santykius su Habsburgais XVI a.[87], visai neliesdamas jų ekonominių ryšių su vakarais.

[84] Литовская Метрика. Т. 30. С. 173—175, 203, 234—235, 255—256, 267, 271—272, 285, 334, 371—372, 389.

[85] Relacye nuncyuszów... T. 2. S. 322.

[86] *Kniat M.* Gospodarcze znaczenie ciężarów ludności włościańskiej w Polsce. Prace Komisji Historycznej (Poznańskie Tow. Przyj. Nauk). 1930, T. 6, 7 sqq. (gospodarstwo folwarczne).

[87] *Halecki O.* Die Beziehungen der Habsburger zum litauischen Hochadel im Zeitalter der Jagellonen Mitteilungen der Instituts für Osterreich Geschichtsforschung. 1915. T. 36. S. 595—660.

Kai kurios stambiosios Lietuvos Kunigaikštystės magnatų šeimos jau XVI a. buvo išplėtusios plataus masto prekybą, turėjo savo atstovus — „faktorius", kurie vedė jų prekybos reikalus, t. y. parduodavo žaliavas ir užpirkdavo prekes. Skaitant XVI a. Dancigo ir Karaliaučiaus archyvų atitinkamą medžiagą ryškėja, kad tokios magnatų šeimos, kurių dvarai buvo stambaus feodalinio ūkio centrai, ne tiktai pačios pirkdavosi įvairių užsienio daiktų palyginti aukštiems jų gyvenimo reikalavimams. Todėl į tokius dvarus buvo gabenama ne tiktai dideli kiekiai vyno ir prieskonių, bet taip pat sau ir gretimoms žemėms druskos, geležies. Tokie magnatai per savo faktorius taip pat intensyviai eksportuodavo miško produktus, ypač medžius, vašką ir kailius. O apie XVI a. vidurį vis daugiau buvo išvežama javų.

Žinoma, tokios šeimos, apie kurias čia plačiau negalime kalbėti, negali būti lyginamos su kokiais nors ano meto Vakarų Europos bei Vokietijos stambaus masto pirkliais — finansininkais. Tokie magnatai pirmiausia patys buvo gamintojai; ir per savo faktorius savo darbo jėga dvaruose ar miškuose pagaminę prekę, rūpindamiesi gera rinka, pristatydavo ją, pvz., į Dancigą. Aukštos kainos skatino stambiuosius žemvaldžius rūpestingiau vesti ūkį. O kai atsirado konjunktūra javų prekybai, jie ypač metėsi į palivarkų ūkį. Jau konstatuota, kad ypač didelę ūkinę prekybinę nuovoką turėjo Trečiojo Lietuvos Statuto leidėjas Leonas Sapiega. Jo ekonominę veiklą specialiai yra tyrinėjęs St. Inglot [88].

Tad bajorai, pirmiausia stambieji žemvaldžiai, XVI a. dominuoja ne tik valstybiniame, kultūriniame ir socialiniame, bet taip pat ir ekonominiame Leituvos gyvenime. Šalia miestų ir žydų, dvaras ar palivarkas pasidaro svarbus ekonominis faktorius. Lietuvoje neišsivystė plataus masto ūkis vienuolynuose, koks buvo Rusijoje, ypač jos šiaurėje. Tiesa, bažnyčia turėjo savo rankose daug žemių, bet ypatingesnio ekonominio vaidmens neįgavo.

Kokios įtakos turėjo Europos XVI a. ūkinė konjunktūra prekybiniams santykiams su užsieniu? Ekonominiai Vakarų Europos santykiai XVI a. pradžioje patyrė daug permainų. Portugalų ir ispanų naujai atrasti kraštai, gausios prekybinės kolonijos, užjūrio kontoros ir faktorijos, dideli „naujojo pasaulio" brangiųjų metalų ir Indijos bei Moliukų salų pagardų kiekiai, kurie staiga atsirado Europoje, sukėlė apie XVI a. vidurį žinomą „kainų revoliuciją". Tai buvo veiksniai, kurie keitė Vakarų Europos kraštų, būtent, Pyrenėjų valstybių, Italijos respublikų, Vokietijos imperijos, Prancūzijos ir Anglijos ekonominę struktūrą. Rytų Europos ekonominis gyvenimas, žinoma, kartu ir Lietuvos, tuo metu šitų naujųjų veiksnių, galima sakyti, nebuvo paliestas. Tik XVI a. antrojoje pusėje tepradedama jausti padaugėjusią nuvertintų brangiųjų metalų įtaką. Lietuva buvo per daug toli nuo ano meto svarbiausių portugalų prekybos kelių į Indiją ir ispanų kelionių į Amerikos pakraščius. Todėl į Lietuvą viskas vėliau

[88] *Inglot St.* Sprawy gospodarcze Lwa Sapiehy 1588—1607 // Studia z historii spol. i gospod. poświęcone prof. Fr. Bujakowi. Lwów, 1931. S. 165—225.

patekdavo. Pvz., naujai atgabenti kolonijų produktai, kaip tabakas ir bulvės, XVI a. Lietuvoje dar visai nežinomi. Kunigaikštystėje nesusidarydavo tada didelio brangiųjų metalų fondo, kurį būtų buvę galima mėtyti už palyginti gana brangias anų naujai atrastų kraštų prekes. Bet užtai XVI a. ėmė darytis dar patogesnė konjunktūra neišsenkančioms Lietuvos žaliavoms. Turbūt visi ano meto Kunigaikštystės aprašymai pabrėžia didelį ir nepaprastą krašto turtingumą žaliavomis. Savo miško ir žemės ūkio produktus buvo galima labai lengvai parduoti. Tų vakaruose pageidaujamų produktų didžiausias ėmėjas vis dar buvo Hanza (nuo XIV a.). Be to, XVI a. beveik dvigubai pakilus javų kainoms, turėjo prasidėti didesnis grūdų eksportas, kuris turėjo teigiamai atsiliepti krašto žemės ūkiui. Daug duomenų rodo, kad XV a. pabaigoje javų eksportas dar buvo labai nežymus. Su jo didėjimu vyko pasikeitimai ir žemės ūkyje. Žemės ūkio intensyvinimas, darbo technikos gerėjimas, dirbamos žemės armenų didinimas, naujų dvarų ir palivarkų steigimas buvo, rodos, dėl javų eksporto įtakos įvykusios permainos. Daugiausia tų javų ėjo į Dancigą, kurių, tiesa, pusė arba bent trečdalis buvo lenkiškos kilmės [89], daugiausia iš Mozūrijos ir Plocko vaivadijų. Bet ir iš Volynijos, Podolijos, nekalbant apie artimiausius Prūsus ir vakarines Lietuvos žemes, atitinkamomis upėmis buvo vežami javai į Dancigą. XVI a. antrojoje pusėje jau gana dideli javų kiekiai iš Lietuvos eksportuojami. 1568 m. vien Vysla buvo pervežta 62 000 tonų javų [90]. Bet masinei javų produkcijai didinti, kaip sakyta, reikia daugiau dirbamosios žemės armenų. Vietoje činšinės sistemos atsiranda palivarkų ūkis. Pirmiausia jis kuriamas prie patogių prekybos kelių, o paskui ir toliau. Bet, žinoma, su naujų dvarų atsiradimu ir dvaro dirbamos žemės didinimu didėja ir baudžiava. Valstietis vis daugiau ir daugiau dienų turi ateiti į dvarą su dalgiu ir spragilu.

Intensyvina savo ūkį ir didysis kunigaikštis, kurio rankose buvo didžiausias žemės fondas. Pagaliau ir žinomoji 1557 m. valakų reforma yra suprantama šito intensyvesnio ūkio rėmuose, kuris kilo dėl vis didėjančio eksporto. Bet Hanzos organizuotos prekybos pairimas ir jos kontorų išnykimas Lietuvos Kunigaikštystėje nesudarė kliūčių tai prekybai augti. O išvežimo iš Lietuvos didinimas yra susijęs ir su ano meto pačios Kunigaikštystės politine padėtimi.

Lietuva nuo XV a. pabaigos turėjo nuolat kariauti su vis agresyvėjančia Maskva. Kai Žygimantas Senasis (1506—1548) įkūrė samdytą kariuomenę, jai išlaikyti turėjo sunaudoti dideles pinigų sumas. Nei Kazimierui (1440—1492), nei Aleksandrui (1492—1506) valdant, algauninkų, t. y. samdytosios kariuomenės, sistema dar nebuvo Lietuvoje taip žinoma ir taikoma. Tačiau Žygimantas karčiai patyrė, kad senoji bajorų kariuomenė, kuri Vytauto laikais taip gerai buvo

[89] *Krannhals D.* Die Rolle der Weichsel. S. 116; *Vogel K.* Polen als Seemacht und Seehandelsstaat // Deutschland und Polen / Hgg. v. Alb. Brackmann. 1933. S. 116.

[90] *Raths R. E.* Der Weichselhandel im 16. Jahrhundert. Diss. Marburg, 1927. S. 33—35; *Krannhals D.* Die Rolle der Weichsel. S. 114. Plg.: *Rybarski R.* Handel i polityka handlowa Polski w XVI stuleciu. 1928. T. 1; 1929. T. 2.

užsirekomendavusi, nebeatitiko naujų reikalavimų. Todėl „gaspadoriškas“ valdovas turėjo ryžtis daryti reformą. Šalia bajoro, kuris jau buvo atpratęs nuo ginklo ir užsiėmęs žemės ūkiu, reikėjo samdytis algauninką. Bet Lietuvoje buvo neaukštas pragyvenimo lygis. Maistas ir eksportuojamos žaliavos buvo pigios. Todėl toji didelė pinigų suma, kuri turėjo eiti samdytos kariuomenės išlaikymui, reliatyviai dar labiau didėjo. Užtenka vieno pavyzdžio. Pėstininkas vienam metų ketvirčiui gaudavo 5—6 tuometinius auksinus (zlotus). Kavaleristui dar brangiau buvo mokama. Lietuviško auksino vertė tada buvo 22 grašiai (skatikai). Taigi pėstininkas per metus gaudavo apie 500 grašių. Jei, pvz., didysis kunigaikštis laikė samdytos pėstininkų kariuomenės tik 5000, tai jos vienos algai jis turėjo išmokėti kariams 2½ milijono grašių. Kokia našta buvo iždui toji samdyta kariuomenė ir kiek apskritai turėjo kainuoti karai su Maskva, geriausiai galima suprasti iš ano meto, t. y. XVI a. pradžios, kainų. Pvz., žąsis kainavo tik vieną grašį, karvė — 30 grašių, jautis — 40 grašių, arklys — 100 grašių. Iš tų kainų, palyginę jas su dabartinėmis kainomis, maždaug galime nustatyti, kad vienas grašis turėjo vieno dolerio, bent mažiausiai 5 litų vertę. Ano meto ūkyje, kur dar tiek daug mokesčių ir duoklių buvo mokama natūra, išleisti 2½ milijono grašių arba 12½ milijono litų vien pėstininkų kariuomenės išlaikymui, iždui buvo sunkus dalykas. Be to, krašto gynimui ir saugumui reikėjo dar ir kitų didelių išlaidų. Pažymėtinas faktas, kad Žygimantas Senasis turėjo kasmet mokėti Krymo totoriams po 3000 kapų grašių, t. y. 180 000 grašių arba 900 000 litų, kad jie nepuldinėtų Lietuvos.

Todėl karai su Maskva ir apskritai krašto gynimas buvo vienas iš svarbiausių veiksnių, reikalavusių surasti naujų pajamų šaltinių arba jau esamuosius suintensyvinti. Todėl iškilo gyvas reikalas keisti ikitolinę kunigaikščių ekonominę, muitų ir apskritai prekybos politiką. Įvairių priemonių turėjo būti imtasi valstybės pajamoms padidinti. Tam tikslui ypač turėjo tarnauti gerokai padidintas prekių muitas, kurio tarifus ir jų skirtumus nagrinėti ne šio darbo uždavinys. Buvo steigiamos naujos muitinės, jose vedama griežta kontrolė ir atskaitomybė. Dauguma jų jau nuo Kazimiero laikų buvo išnuomojama žydams. Apie tai, mūsų laimei, šaltiniuose galima surasti daug medžiagos. Ištisiems metams ir įvairiems laikotarpiams galima nustatyti muitų nuomas net tokioms muitinėms, kaip Polockas, Minskas, Putivlius, Kijevas. Iš tos nuomos didėjimo ar mažėjimo, žinoma, galima daryti atitinkamas išvadas apie per tą ar kitą muitinę ėjusią prekybą. 1561 m. Žygimantas Augustas atidavė, pvz., Kauno muitinę Dancigo pirkliams už nuošimčius. Dancigiečiai karaliui paskolino 100 000 talerių. Tie pinigai ypač buvo reikalingi ruošiamam Livonijos karui. Už nuošimčius, skaitant 7 procentus, dancigiečiai turėjo valdyti ir eksploatuoti Kauno muitinę. Nenorėdami patys tos muitinės administruoti, jie savo ruožtu už 7000 talerių metinės sumos pernuomavo keliems vietos žydams. Kad ir tą sumą mokant dar buvo galima daug pasipelnyti, rodo ta aplinkybė, kad Kauno pirklių krikščionių tarpe kilo energingos pastangos neužleisti muitinės žydams. Bet dancigiečiai ją atidavė žydams samprotauda-

mi, kad šie, kaip finansiškai pajėgesni, jiems visada laiku sumokės nuomą. Per Kauno muitinę, matyt, ėjo labai stambi prekyba.

Iždui nuolat reikėjo pinigų. Be muitinių nuomos, iždui gana svarbus buvo monopoliai (pvz., druskos), karčemos, įvairūs mokesčiai, pinigų regalija. Daug pajamų turėjo duoti ir miško plotų, atskirų girių išnuomavimas eksportui. Didelės sritys, ypač vakarinėje Lietuvoje, Rytprūsių kaimynystėje, buvo Žygimanto Augusto laikais vis daugiau išnuomojamos stambiesiems pirkliams, ypač iš Dancigo. Iš ano laiko yra daug faktų, parodančių, su kokiu dideliu užsimojimu buvo kertamos girios, gaminama atitinkama medžiaga, deginami pelenai. Sūduvoje iš tų vėlesnių laikų pasiliko pėdsakų ir vietovardžiuose. Žinoma keliasdešimt vietovardžių su žodžiu „būda". O tokios miško šopos, palapinės tada būdavo statomos kaip bazė miško eksploatacijai. XVI a. antrojoje pusėje ypač daug kairiojo Nemuno kranto girių buvo kertama ir naikinama. Tuose iki tol visai mažai gyvenamuose girių plotuose ėmė atsirasti ir naujų sodybų. Taip intensyviai eksportuojant medžius ir pelenus, tiesiog negailestingai naikinant ir deginant miškus, žemės ūkiui buvo laimėta daug naujos žemės. Miškų eksploatacija ėjo įvairiausiomis formomis: atskiros girios būdavo tam tikram laikui svetimiems pirkliams išnuomojamos, dirbama valstybiniu kapitalu ir t. t. Kurį laiką net buvo stengtasi įvesti miško monopolį[91]. O valstybės iždui dažnai trūko reikalingiausių lėšų. Todėl visaip buvo stengiamasi surinkti pinigų. Net domenų valstiečiams buvo nustatyta, kad jie vietoj natūros gali arba turi mokėti ir pinigais.

Šalia tų didelių išlaidų, kurias prarydavo krašto gynimas, didelės sumos išeidavo ir už importuojamus svarbius gyvenimo reikmenis. Tad didelės, su vargu surinktos sumos, turėjo būti į užsienį išmestos. Jau minėtasis George Carew detaliame Lenkijos—Lietuvos aprašyme, kaip jos atrodė 1598 m. Rytų Europos kraštų atžvilgiu, daro įsidėmėtiną išvadą: žaliavos niekados kurio nors krašto negali taip praturtinti kaip fabrikinės prekės (Fertigwaren). Tam savo teigimui patvirtinti kaip pavyzdį jis pateikia Angliją ir nurodo, kad medžiagų (gelumbės) produkcija kraštui daug daugiau duodanti negu anksčiau davė vilnos eksportas, kol pagaliau ir Anglijon iš Flandrijos buvo atvežta vilnonių medžiagų pramonė. Dėl Lietuvos ir Lenkijos G. Carew teigia, kad tokių žaliavos produktų, kaip pelenai, vilna, kanapės (pluoštas), linai (pluoštas), kailiai etc., eksportas mažiau duodąs negu kainuoja įvežamosios prekės, kaip muilas, drobė (Leinen), virvės (Tauwerk) ir kiti jau padaryti dalykai (Fertigwaren). Tarp kainų, kurios gaunamos už žaliavas, palyginus su tomis kainomis, kai tos žaliavos grįžta jau apdirbtos, esąs labai didelis skirtumas. Pvz., esą galima nustatyti, kad linai (pluoštas) dideliais kiekiais yra eksportuojami per Rygą. Jie grįžta į tą patį kraštą, iš kurio jie buvo kilę, gana aukštomis lininių drobių kai-

[91] Apie miško eksportą: *Довнар-Запольский М.* Государственное хозяйство великого княжества Литовского при Ягеллонах. Киев. 1901. Т. 1. С. 318—329. Plg.: *Totoraitis J.* Sūduvos Suvalkijos istorija. 1938. P. 23—28.

nomis[92]. Tai yra ne kas kita kaip tos pačios „kainų žirklės", kurios ūkininkui yra paprastai labai išsiskėtusios. Matyt, G. Carew teisingai pastebėjo Lietuvos ekonominio gyvenimo trūkumus ir tikrąsias priežastis.

Tikros pramonės anuo metu, be abejo, negalėjo Kunigaikštystėje būti. Buvo tik namų, palivarkų ar dvaro amatai, savotiška namų „pramonė" (Hausfleiss), kuri dirbo kasdieniniam vartojimui. Miestų amatai vystėsi labai pamažu. Juk XVI a. dar labai nedaug palyginti tebuvo Magdeburgo teise besivaldančių miestų. Didelė dauguma miestelių tebebuvo kaimiško pobūdžio. O viduriniais amžiais miestas buvo svarbiausias ekonominio gyvenimo faktorius. Juk ir miesto gyventojų materialinio egzistavimo pagrindas buvo prekyba ir amatai. Didžiausias prekybos ir amatų miestas tikrojoje Lietuvoje buvo, be abejo, Vilnius. Nuo XV a. pabaigos Vilniuje pasirodo pirmoji cechų organizacija, „aukso ir sidabro darbų meisteriai". Jau pats šitokio cecho atsiradimas rodo miesto gyventojų turtingumą. XVI a. Vilnius tampa labai gyvu prekybos centru. Jau Aleksandras liepė pastatyti atitinkamą namą Maskvos, Naugardo, Tverės, Pskovo pirkliams sustoti ir jų prekėms sudėti[93]. Tiesa, iš Vilniaus prekės (kailiai, odos ir vaškas) dažnai ėjo nebe į uostus, bet tiesiog sausuma į Liubliną, Varšuvą, net toliau į Leipcigą[94]. Nuo XVI a. vidurio Vilniaus prekyba dar labiau pagyvėjo. Jam atiteko ir Kauno vaidmuo. Iš Vilniaus toji prekyba ėjo į Dancigą, Varšuvą, Poznanę, Liubliną, o iš ten į Krokuvą ir į Lvovą, pagaliau į Kijevą[95]. Vilniuje atsirado savo medžiagų kirpykla (postrzygalnia) ir vieša vaško tirpykla (woskobojnia). Tai rodo, kad Vilnius buvo didelis vaško ir gelumbės prekybos centras[96].

Amatai ir prekyba — du svarbiausieji miestų ekonominio kilimo veiksniai. Jie pastebimi dar Kaune, Gardine, Lietuvos Brastoje (ant vakarinio Būgo), Polocke, Minske, Kijeve. Ir tuose miestuose susiformuoja pirklių luomas, atsiranda daugiau amatų. Jų pirkliai įgyja teisę laisvai važinėti visoje Kunigaikštystėje, nemokėdami jokių mokesčių. Apskritai XVI a., irstant Hanzos organizacijai, turėjo teigiamos reikšmės vietiniams Kunigaikštystės pirkliams.

Didelė dauguma miestelių anuo metu neišaugo į tokius punktus, kokius jiems būtų leidusi supanti plati teritorija. Viena iš to priežasčių buvo neigiamas bajorijos nusistatymas amatų ir prekybos atžvilgiu. Bajoras galėjo, kaip teisingai pastebi G. Carew, netekti savo bajorystės, jei jis turėjo su miesto amatu, prekyba ar kokiu kitu me-

[92] *Mews S.* Ein englischer Gesandschaftsbericht. S. 71.

[93] *Fijałek J.* Opisy Wilna aż do połowy XVIII wieku // Ateneum Wileńskie. 1923. T. 1. N 3—4. S. 332—333; *Kowalenko W.* Geneza udziału stoł. m. Wilna w sejmach Rzplitej // Ateneum Wileńskie. 1926. T. 3. N 10—11. S. 360. Plg.: *Koczy L.* Handel Poznania... S. 79 (263).

[94] *Koczy L.* Handel Poznania... S. 75 (259).

[95] *Ten pat.* P. 79 (263).

[96] *Makowska Gulbinowa E.* Wileńskie cechy tkackie // Ateneum Wileńskie. 1924. T. 2, zesz. 5—6. S. 69; *Kowalenko W.* Geneza... S. 340. Plg.: Koczy L. Handel Poznania... S. 78 (262).

chanišku veikimu susijusį užsiėmimą (metier)[97]. Dėl šitos priežasties suprantama toji didelė žydų reikšmė Lietuvoje ir Lenkijoje, kurią jie jau XVI a. buvo įgiję. Kadangi patiems bajorams užsiimti muitinių nuoma, pinigų skolinimu, tiltų mokesčių nuoma, pagaliau prekyba buvo nešvarus dalykas, didelė prekybos dalis ir visa muitinių bei tiltų nuoma atiteko žydams. Tiesa, žydai neretai prekiavo ir ne savo sąskaita. Jie būdavo magnatų faktoriai, nuomodavo didžiojo kunigaikščio miškus. Žygimanto Senojo laikais vienas perkrikštas žydas buvo tapęs net Lietuvos Kunigaikštystės iždininku.

Taigi, kad ir labai bendrais bruožais, esame nuškicavę lietuvių XVI a. prekybos santykius ir šiek tiek jų reikšmę ano meto Europai. Iš aprašyto matyti, kad Lietuvos Kunigaikštystė buvo nepaprastai didelis žaliavų tiekėjas Vakarų Europai, žinoma, kartu ir importuotoja. Šalia svarbiausio Lietuvos eksporto prekių centro Dancigo, per kurį daugiausia ėjo Lietuvos žaliavų, didelės reikšmės turėjo Ryga, Poznanė, Liublinas, Kijevas.

Lietuvos Kunigaikštystė buvo perdėm kontinento valstybė. Kaip ji įtraukė Lenkiją — savo sąjungininkę — į kovą prieš Maskvą, taip Lenkija įtraukė Lietuvą į kovą dėl *dominium maris Baltici*. Bet toje kovoje Lietuva netapo jūros valstybe, kaip ir Lenkija, apie kurią nuncijus Malaspina 1598 m. pasakė, kad lenkų viešpatavimas jūroje tiek tesiekia, kiek į vandenį gali įbristi neprigerdamas arklys[98]. Bet kova dėl *dominium maris Baltici* yra atskira tema.

[97] *Mews J.* Ein englischer Gesandtschaftsbericht. S. 53.
[98] *Vogel K.* Polen als Seemacht... S. 111.

ELIJAS BORŠČIAKAS

UKRAINA, LIETUVA IR PRANCŪZŲ DIPLOMATIJA 1648—1657 METAIS

I

Pirmasis šiaurės karas ir jo reikšmė Rytų Europai. Prancūzijos užsienio politika. Rytų užtvaras. Prancūzijos santykis su Turkija, Švedija, Lenkija, Transilvanija, Maskva. Prancūzų ir ukrainiečių santykiai. Jaroslavo Ona. Ukrainiečiai Sorbonoje. XVI a. mokslo traktatai apie Ukrainą. Prancūzų pasiuntinio Konstantinopolyje pranešimai apie kazokų puolimus turkų valdomųjų žemių. Chmelnickis Prancūzijoje. Lietuva ir Prancūzija

1648 metų vasarą, kai Vakarų Europos bažnyčios buvo sklidinos tikinčiųjų, dėkojusių Dievui už palaimintą Vestfalijos taiką, kuria baigėsi kruvinas Trisdešimties metų karas, oficialiajame Paryžiaus laikraštyje „Gazette de Françe" pasirodė korespondencija iš Varšuvos, pavadinta „Le Soulevement des Cosaques" (Kazokų sukilimas). Europos rytuose prasidėjo kova, trukusi be perstogės dvidešimt metų,— prasidėjo Pirmasis šiaurės karas, kurio reikšmė Europos šiaurei ir rytams panaši į Trisdešimties metų karo reikšmę Vakarų Europai. Švedija, Lenkija, Maskva, Ukraina, Lietuva, Brandenburgas, Danija, Austrija, Olandija, Transilvanija pačios tame kare dalyvavo; Prancūzija, Anglija, Ispanija, nemaža vokiškų valstybių, pats Romos popiežius į jį kišosi subsidijomis ir diplomatija. Tiesa, Pirmasis šiaurės karas savo pasekmėmis neįnešė radikalių permainų į Europos politinį žemėlapį, bet užtat jis nulėmė visą XVIII a. politiką ligi pat Lietuvos ir Lenkijos padalijimo. Lenkija neteko pusės Ukrainos, parodžiusi savo vidaus ne tik socialinį, bet ir tautinį silpnumą, nes juk dėl Radvilų veiksmų pats Liublino unijos statinys buvo bepašliją s — Respublika atsiduria trečiaeilės valstybės padėtyje. Maskva dėl sąjungos su Ukraina ruošiasi dalyvauti europinių valstybių koncerte; mažoji Brandenburgo kunigaikštystė padėjo pamatus dabartinei vokiečių imperijai; Ukraina galutinai išsiskyrė su Lenkija; Lietuva Radvilų žygiais pirmąkart viešai parodė Europai, kad Jogailos darbas reikalingas peržiūrėjimo.

Bet į nustebusios Europos akis labiausiai krito Respublikos silpnumas. Iš esmės Andrusovo taika (1667) buvo jau pirmas Respublikos padalijimas, ir tai dar ji turėjo garbinti Dievą šitaip pigiai išsisukusi. Visą dešimtį metų, kaip skaitytojas toliau matys, tik ir tekalbėta apie Respublikos galutinį padalijimą.

Tuo tarpu Lenkija išsigelbėjo nuo tikros, rodėsi, pražūties ne dėl savo armijos ir ne dėl vidinių jėgų.

„Ši karalystė, vadinasi, Lenkija yra dviejų dievybių, Veneros ir Bakcho ženkle" [1], — rašė prancūzų agentas Des Noyers, didelis len-

[1] „Ce royaume-ci est sous le signe de deux divinites qui sont Venus et Bacchus".

kofilas. Kitas prancūzas, irgi Lenkijos draugas, didysis Bossuet, sakydamas prakalbą prie Anne de Gonzague, Lenkijos karalienės sesers, kapo beviltiškai klausia:

„Kas ištiko tą galingą raitiją, puolusią priešininkus aro smarkumu? Kur liko tos karingos sielos, tie išgarsintieji kardai ir tie lankai, kurių niekas nematė veltui patraukiant? Tuo pat metu Lenkija yra naikinama sukilėlio kazoko ir netikėlio maskviečio. Viskas plauko kraujyje ir kur pasisuktum, randi lavonus. Telieka žiūrėti, į kurią pusę grius tas didelis medis tiekos rankų išjudintas ir tiekos smūgių smogiamas į pat šaknį arba daboti, kas tam medžiui aplaužys šakas“ [2].

Civilizuota Europa pradeda žiūrėti į Lenkiją su panieka, kuri kiek vėliau Leipcigo žurnale „Die Europaeische Fama, welche den gegenwaertigen Zustand der vornehmsten Hoefe entdecket (1707)“ gavo šitokį įdomų, lotynų kalba surašytą, apibūdinimą:

„Keleivi, skubiai vykdamas per Lenkiją, stabtelk truputį. Ilgiau — nėra reikalo. Juk Lenkija negali būti pastovi sustojimo vieta. Mat, jos netvarko nei karalius, nei įstatymai, pagaliau, nei protas. Sustok tik truputį, bet ilgai stebėkis — karalystė be karaliaus, valstybė be įstatymų, pagaliau, kad tau nebūtų nuobodu ir patenkintum savo smalsumą, tu pamatysi daug karalių ir jokio karaliaus, daug įstatymų ir jokio įstatymo. Mat, daugelis nori, bet nepajėgia karaliauti, visi gali leisti įstatymus, bet negali jų laikytis ir, kai viskas visiems leista, visi visais atvejais nusideda. Savivalę laiko laisve, savo norus — įstatymais, užsispyrimą — išmintingumu, plėšimą — teisingumu, ir taip troškimas valdyti ir užsispyrimas paklausyti viską sujaukia ir apverčia tik savo naudai. Dėl to: įstatymai — neįstatymai, valdžios įstaigos — pasiutimo vietovės, rinkimai — susikirtimai, posėdžiavimai — susiskaldymai, konstitucijos — išsisukinėjimai ir kleras — netikras luomas. Taip pat: viršininkai — nenaudingi, ministrai — sukti, senatoriai — išdavikai, bajoriškumas — judamoji nuosavybė, teismai — turgūs, miestai — ubagai, savivaldybės — perkamos gėrybės, apskritys — palaidi barščiai, kaimai — tamsiausi, karo vadovai — plėšikautojai, vyresnieji — netobulieji, valdininkai — irgi kaip samdininkas, raštininkas — plėšikas, pėstininkas — pusnuogis, kariuomenė — niekšų bendruomenė, karas — nežinia koks baras ir kautynės — bėgtynės. Tai visa pamatęs ir išgirdęs, keleivi, tu maloniai išvažiuok ir išmelsk mums geresnių dalykų“ [3].

[2] „Qu'est devenue cette redoutable cavalerie qu'on voit fondre sur l'ennemi avec la vitesse d'un aigle? Où sont ces âmes guerriers, ces marteaux d'armes tant vantés et ces arcs qu'on ne vit jamais tendus en vain? En même temps la Pologne se voit ravagée par le rebelle Cosaque et le Moscovite infidèle. Tout nage dans le sang et on ne retombe que sur des corps morts. Il ne reste qu'à considérer dequel côté allait tomber ce grand arbre ébranlé par tant de mains et frappé de tant de coups à sa racine ou qui en enleverait les rameaux“.

[3] „Sta viator parum, qui cito permeas Poloniam. Ad quid morari diu? Non tua in hac Polonia statio, quam neque rex neque lex nec regit ratio. Paululum morare, diu mirare, regnum sine rege, rempublicam sine lege, imo ne sis otiosus, vide curiosus, multos reges, nullum regem, multas leges, nullum legem. Etenim multi volunt sed non possunt regnare, omnes possunt leges condere, sed non

Kodėl vis dėlto Lenkijai pavyko XVII a. išlikti nesuskaidytai? Pirmiausia dėl nesantaikos priešingoje jai stovykloje, o svarbiausia dėl to, kad su Chmelnickio mirtimi Ukrainoje prasidėjo suirutės laikotarpis, o kitame sparne, Lietuvoje, neatsirado tinkamų vykdytojų ir tęsėjų Radvilų idėjoms.

Pirmasis šiaurės karas dar nėra kaip reikiant ištyrinėtas, ypač bendros Europos politikos kontekste. Neturime nė mes čia tokio užsimojimo. Tą klausimą čia apibrėžiame tiek vietos, tiek laiko atžvilgiais. Šiuo tarpu mus domina tik Ukraina, Lietuva ir Prancūzija - dar nė karto nenagrinėtas klausimas — 1648—1657 metų laikotarpiu, vadinasi, nuo revoliucijos pradžios Ukrainoje ligi Chmelnickio mirties. Herojiškas, jeigu taip galima sakyti, Pirmojo šiaurės karo periodas.

Nuo pat senųjų laikų prancūzų diplomatijos pagrindinė tezė visada buvo vokiečių klausimas. Nuo to meto, kai Karolio Didžiojo palikimas buvo padalintas Verdeno sutartimi (843), prasidėjo politinė ir diplomatinė kova tarp Prancūzijos karalių ir Vokietijos imperatorių. Keitėsi įvykiai, griuvo karalystės, Germanijos politinis centras kėlėsi iš Madrido į Vieną, iš Vienos į Berlyną, o kova vis nesiliovė.

Prancūzų, kaip ir bet kurio kito krašto, politika parėjo nuo krašto geografinės padėties. Germanija per vadinamąją austrų dinastiją valdė didelę Europos dalį ir siekė užvaldyti visą pasaulį. Habsburgai ne tik kad stabdė Prancūzijos raidą, bet dar iš visų pusių ją spaudė, tikėdamiesi kada nors ir visai panaikinti. Karališkoji Prancūzija sugebėjo tinkamai susieti savo interesus su Europos interesais ir taip surado sau daug sąjungininkų: Turkiją, Lenkiją (šioji ne visada), Švediją, Transilvaniją. Šitie kraštai ėjo karinių diversijų prieš Habsburgus teatrais, jie sudarė rytų užtvarą, kuri padėjo Prancūzijai formuoti savo politiką. Bet XVII a. įpusėjus, rytuose atsirado naujos problemos: Ukraina visu platumu ir tik teužgimstanti Lietuva. Kaip reagavo Prancūzija į tuos pasikeitimus?

Kad galėtume aiškiau į tą klausimą atsakyti, perkratykime pirmiausia bent bendrais bruožais Prancūzijos santykius su kai kuriomis Rytų Europos valstybėmis, o paskui pažiūrėsime, ką Prancūzija žinojo apie Ukrainą ir apie Lietuvą tuo metu, kai Padniepręje ir Panemunėje vyko didysis persilaužimas.

Didis buvo krikščioniškos Europos nusistebėjimas, kai 1525 m. vasario 24 d. krikščioniškiausias karalius Pranas I kreipėsi iš imperatoriaus Karolio V nelaisvės laišku į sultoną Solimaną, didįjį pa-

observare, et cum omnibus omnia liceant, omnes in omnibus peccant. Pro libertate habent licentiam, pro legibus suum velle, pro prudentia pertinaciam, impudentiam, pro justitia rapinam, et sic ambitus dominandi, contumatia parendi, in suum omnia vertunt et convertunt. Unde leges ex leges, curia furia, comitia convicta, sessiones scissiones, constitutiones civillationes, clerus non verus. Praesules inutiles, ministri sinistri, senatores proditores, nobilitas mobilitas, tribunalia venalia, civistates egestates, municipia mancipia, pagi vagi, rura obscura, belli directores raptores, praefecti impertecti, officiales illis aequales, equitator praedator, peditatus nudatus, infanteria miseria, militia malitia, bellum imbellum, pugna fuga. His visis at auditis viator abi chare, et nobis meliora precare".

saulio imperatorių, prašydamas jo pagalbos. „Dieną ir naktį, — atsakė sultonas, — mūsų arklys po balnu, o kardas išgaląstas jūsų bičiulystei". Tai nebuvo ypatingo rytų mandagumo vien tušti žodžiai. Tais pačiais metais puikusis sultonas Solimanas (beje, jo mylimoji žmona Roksolana buvo ukrainietė iš Galicijos Rogatino, jauna pagrobta totorių) įėjo į Budapeštą, smogdamas tuo būdu „į nugarą" Karolio V žemėms. Nuo tada prasidėjo tradicinė Prancūzijos ir Turkijos draugystė, taip atitikusi abiejų valstybių realius interesus, kad ištvėrė ištisai XVII, XVIII ir XIX amžius be kokios formalios sąjungos. Tas draugiškumas juo labiau pažymėtinas, nes tuometinėje Europoje kilo daug skandalų dėl krikščionių monarcho susidėjimo su netikėliais. Prancūzija naudojosi Turkijoje nepaprasta įtaka. Visi krikščionys ir žydai buvo ten jos globoje, prancūzų pasiuntinys Konstantinopolyje buvo vadinamas vicesultonu, o patys turkai sakydavo, kad Prancūzijos pasiuntinys „laiko savo kišenėje visus kitus pasiuntinius".

Kitas Prancūzijos sąjungininkas pačioje Europos šiaurėje buvo Švedija, kurią Richelieu atrado Trisdešimties metų karui einant.

Lenkijos klausimas buvo daug sudėtingesnis. Pirmiausia tarp dviejų katalikiškų kraštų jau iš seno buvo artimų kultūrinių santykių, bet Henri de Valois buvimas Varšuvoje Paryžiui nelabai smagus prisiminti. Be to, Lenkija ne kartą rodė polinkį sekti Habsburgais, o tas Paryžiui nelabai patikdavo. Nuolatiniai Lenkijos konfliktai su Švedija ir su Turkija vertė Prancūziją žiūrėti, kad ji pati nebūtų į juos įpainiota ir kad, patogiam momentui atėjus, suvaidintų arbitro vaidmenį.

Lengviausia prancūzų diplomatijai buvo Transilvanijoje, kur Rakoczi dinastija nuolat konfliktuodavo su Viena. O Maskva, net ir XVII a. įpusėjus, Prancūzijai dar visiškai neegzistavo. Prancūzų diplomatai labai nustebo, kai Vestfalijos kongrese iš savo švedų kolegų sužinojo, kad esama tokio Maskvos caro.

O Ukraina?

Prancūzų santykiai su ukrainiečiais siekia XI amžių, kai kunigaikštytė Ona, Jaroslavo Išmintingojo duktė, ištekėjo už Henri I. Prancūzija išsaugojo atmintį apie tos karalienės kilmę ir 1561 metais Claude Paradin, spausdindamas savo klasikinį veikalą „Alliances généalogiques des rois de Françe" (Lyon), įdėjo ir Onos Jaroslavovnos gimtinės, Kijevo, herbą — Aukso Vartus[4].

Kaip mes esame jau kitoje vietoje[5] įrodę, XIV—XVII a. Sorbonoje vis būdavo ukrainiečių studentų. Vienas jų, Uževič, parašė net 1643 metais lotyniškai ukrainiečių kalbos gramatiką, kurios rankraštis ir ligšiol tebėra Paryžiaus nacionalinėje bibliotekoje ir kurią mes žadame netrukus išleisti.

Henri de Valois buvimas lenkų—lietuvių soste suvedė Prancūziją į tiesioginę pažintį su kazokija. Garsusis Montluc, Henriko pasiunti-

[4] Žr. mano straipsnį „Ona Jaroslavo — Prancūzijos karalienė" // Stara Ukraina. Lvovas, 1925. Nr. 6. Ten irgi pateikta to herbo reprodukcija.
[5] Ukrainiečiai Sorbonoje // Ukrainska Tribuna. 1922. Nr. 112.

nys Varšuvoje, įspėja būsimąjį karalių, kad su kazokais reikia palaikyti taiką[6], o 1578 metais Henri III, pasidaręs jau Prancūzijos karaliumi, gauna iš savo pasiuntinio Konstantinopolyje pranešimą, kad kazokai atakavo Valakiją.

XVI a. Ukraina figūruoja ne tik diplomatiniuose pranešimuose, bet ir mokslo traktatuose. Prancūzų istorinės mokyklos kūrėjas, François de Belleforest (1530—1583), savo veikale „La Cosmographie Universelle de Tout le Monde" (Paris, 1575, fol.) traktuoja ukrainiečius kaip skirtingą nuo lenkų tautą: „jie turi savo slaviškas raides, panašias į graikų raides, kaip kad serbai, lietuviai ir bulgarai"[7]. Prancūzų istorikas ir geografas sako ukrainiečius gyvenant Volynėje, Podolėje, Kijevo žemėje ir Galicijoje ir turint tokius miestus: Kijevą, Lvovą, Peremišlį, Cholmą, Belzą, Lucką (I, 1779, 1813, 1821—1822).

Beveik vienu metu su ta knyga pasirodė ir kitas nemenkesnis geografinis traktatas „Cosmographie Universelle", kurios autorius buvo André Thevet (Paris, 2 vol. fol.). Pagal anuos laikus, ši kosmografija gana gerai orientuojasi ukrainiečių žemėse[8].

Kaip matome, kosmografijos autorius žino, kad Lvovas pakeitė senovės sostinę Kijevą, kad yra atskira ukrainiečių kalba, kuria liaudis meldžiasi savo bažnyčiose. Žino Thevet ir tai, kad „Kijevas buvo kadaise sostinė, o dabar sugriautas". Ten, kur kadaise buvo karališki rūmai, bažnyčios ir vienuolynai, dabar krūmai keroja.

Įdomiausias mums yra monumentalus de Thou (1533—1617) veikalas. Autorius buvo Henri IV draugas ir Nantes edikto apie toleranciją idėjinis kūrėjas. Savo istoriją „Historiarum libri CXXXVIII ab anno 1546 ad annum 1607", susidedančią iš 16 tomų *in folio* de Thou rašė 25 metus ir pagrindė ją rimta dokumentacija[9]. Tenka prisiminti, kad autorius buvo karališkos bibliotekos prižiūrėtojas ir, be to, pats turėjo savo nuosavą biblioteką, kuri buvo laikoma viena geriausių Europoje. Anot de Thou, Ukraina eina nuo Karpatų kalnų ligi Juodosios jūros, turi labai derlingą žemę ir yra turtingas kraštas. Atskirai dar pakalba de Thou ir apie kazokus, kurių pats jis nemėgsta, bet kurių jėgą jis pabrėžia.

Antrajame XVII a. dešimtmetyje Prancūzijoje pasklinda žinios apie kazokus, puldinėjusius turkų pakraščius. Liudviko XIII pasiuntinys de Gecy nuolat informuoja iš Konstantinopolio savo vyriausybę

[6] „Il faut tenir la paix avec les Cosaques" // Bibliothèque Nationale. Paris (rankraštis): franç. Nr. 2104 fol. 43.

[7] „Ils ont leurs propres lettres Slavonnes approchantes de lettres grecques, comme les Serbes, les Lithuaniens et les Bulgares". (1578 m. rugpjūčio 20 d. pranešimas // Bibliothéque Nationale. Paris (rankraštis) supl. franç.).

[8] „Lepolis est la ville Metropolitane, combien qu'autrefois ce eut été Kiiovie. Les Russiens disent leur Messe en langue vulgare... Etait jadis Chiovuie ville principale des Russiens à présent ruinée et voit parmi les halliers ronces et espines, les ruines et les mémoires de ces bâtiments, tant des maisons royales que princes et de saincts temples et monastères desquels les ruines désolés se voyent encore prés des montagnes".

[9] Pirmieji tomai pradėjo eiti 1604 m. Pirmas pilnas leidinys prancūzų kalba išėjo Londone tik 1734 m.

apie kazokų drąsumą, o 1620 m. rugpjūčio 9 d. de Gecy pats buvo liudininkas, kaip kazokai atakavo Konstantinopolį, kuriame buvo pasislėpę turkų kareiviai. Su panieka 1620 m. rugpjūčio 25 d. prancūzų diplomatas raportuoja, kad kazokai sugriovė Varną, kurioje būta 15 000—16 000 įgulos. Kitais metais, 1621 m. birželio 17 d., tas pats diplomatas rašo savo vyriausybei:

„Išgąstis buvo tame mieste — Konstantinopolyje — toks didelis, kad negalima ir apsakyti. 16 barkų su kazokais šiomis dienomis buvo prasiskverbusios ligi Pompėjaus kolonos, visai arti nuo Juodosios jūros kanalo intako; jie degino ir naikino kaimus, kuriuose nusiminimas buvo toks didelis, kad daugelis žmonių iš Peros bei Kasombašos bėgo su visais baldais į Arsenalą“ [10].

De Gecy buvo jau pasiuntinys ir tada, kai kazokai, išgarsėjusio etmono Sagaidačnij vedami, sunaikino Kafą (nūnai Feodosija Kryme), svarbiausiąjį vergų prekybos centrą. Šis įvykis, įamžintas ukrainiečių poezijoje ir literatūroje, prancūzų diplomato žodžiais tariant, „labiau nustebino Konstantinopolį negu visi Persų karaliaus projektai“ [11].

Lengva įsivaizduoti, kokį įspūdį darydavo Paryžiuje de Gecy pranešimai: galingiausioji turkų imperija dreba prieš mažai težinomus kazokus! .. Nieko tad nuostabaus, kad mokytas prancūzų orientalistas Michel Baudier (1589—1645) savo „Histoire Générale des Turcs“ (Paris, 1617. fol. Jau 1641 m. išėjo jos 4-tas leidimas), kuria Europoje buvo naudojamasi ligi pat XIX a., rašė taip apie kazokus:

„Pats kazokų vardas kėlė Konstantinopolyje išgąstį ir nusiminimą, nes kai tik buvo skleidžiamos žinios po miestą apie jų atėjimą su geležimi ir ugnimi rankose, kad viską paverstų krauju ir pelenais, turkai, neturėdami kitokios išeities, kaip tik nusiminimą, kuris panašiais atvejais prilygsta bailumui, pažymėdavo frankus (prancūzus; šitaip jie vadino krikščionis) kryžiais, kuriuos nubrėždavo ant jų durų, ir atėjus nakčiai, svaidydami į jų langus akmenis, šaukdavo ir grasindavo visus išžudyti, jei jie nesulaikys kazokų užpuolimų ir naikinimų. Tas aiškiai rodo ir jų reikalų pairimą, ir jų valstybės silpnumą [12].

[10] „L'éffroi a été si grand en celle ville qu'il ne se peut dire. 16 barques de cosaques étant venues ces jours passés jusq'à la colonne de Pompeï proche de l'embouchure du Canal de la Mer Noire prendre des Caramussols, brûler et saccager des villages dont l'épouvante fut telle que force personnes de Pera et Cassombacha vers l'Arsenal sauvaient déjà leurs meubles“.

[11] Cette nouvelle donne plus d'étonnement á Constantinople que tous les projets du Roi de Perse. (De Gecy rankraščiai: Bibliothèque Nationale Paris, Français Nr. 16147—16148; Collection Dupuy. Vol. 772, fol. 411—434).

[12] „Le seul nom des Cosaques était l'éffroi et la terreur de Constantinople; car comme on eut semé par la ville un bruit qu'ils revenaient, le fer et le feu à la main, pour mettre tout à sang et en cendres. Les Turcs n'ayant point d'autres rémèdes, que le désespoir, qui tient en pareils rencontres de la lâcheté marquèrent des francs (ainsi appellent ils les chrétiens) par les croix qu'ils firent à leurs portes, et la nuit rompant leurs fenêtres a coup de pierres, criaient et menaçaient de faire main basse sur eux. Ce qui montrait évidemment et le désorde de leurs affaires et la faiblesse de leur État“.

Likimo buvo lemta, kad didžiosios ukrainiečių revoliucijos išvakarėse pats jos vadas Bogdanas Chmelnickis pakliūtų į Prancūziją: 1645 metais jis vadovavo kazokų rinktinei, kuri Mazarinio pakviesta veikė drauge su Condé kariuomene, kai šioji ėmė iš ispanų Dunkerką [13].

Taigi užėjus 1648 m. revoliucijai, Ukraina buvo palyginti gerai žinoma Paryžiuje.

O Lietuva?

XV a., kaip matyti kad ir iš Guillebert de Lannoy [14] atsiminimų, Lietuvos monarchija buvo gerai žinoma prancūzų riteriams. Nėra abejonės, kad Vytautas buvo gerai žinomas Paryžiuje, bet tuo metu knygų spausdinimas nebuvo dar atrastas ir todėl ano meto pėdsakų apie Vytautą tenka ieškoti XV a. rankraščiuose. Bet tokių tyrimų dar nėra padaryta.

Bet paskui atėjo Liublino unija ir XVI a. pabaigoje—XVII a. pirmojoje pusėje prancūzų spaudoje apie Vytautą kalbama jau kaip apie tolimą praeitį. Tiesa, Prancūzijoje gerai yra žinoma, kad lietuviai atskira drąsi tauta, bet politiškai Lietuvą Paryžiui atstovauja Lenkijos karalius. Šia prasme Radvilų pateikti faktai parodė Prancūzijai, kad Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė nėra jau taip glaudžiai susijusi su Lenkų Karalyste, kaip kad buvo tvirtinę pasiuntiniai, atvežę Henri de Valois Jogailų karūną.

II

Prancūzų diplomatija ir Ukrainos sukilimas. Valkenierio knyga. Grafo Brégy pranešimai iš Varšuvos. Jonušas Radvila. Chmelnickio pareiškimas lenkų pasiuntiniams Perejaslavyje. „Gazette de Françe". Kautynės ties Lojevu. Chmelnickio planas dėl Moldavijos ir Lietuvos. Radvila Kijeve. Radvilos konfliktas su Varšuva. Lenkų propaganda Europoje prieš Ukrainą

Ukrainos sukilimo metu Varšuvoje buvo du prancūzų pasiuntiniai: Brégy ir Arpajon. Jų pranešimai, nors apskritai tikslūs, kažkodėl ilgai nieko nemini apie Ukrainos įvykius. Toks nutylėjimas nėra atsitiktinis: prancūzų agentai turėjo kažkokių ryšių su sukilimu. Veltui ieškotume prancūzų archyvuose dokumentų apie tuos santykius: tiek forma, tiek turinys, kurių įgavo ukrainiečių revoliucija, visiškai neatitiko Prancūzijos norų ir jos vyriausybės neturėjo jokio intereso palikti dokumentinių pėdsakų apie savo agentų santykius su Chmelnickio sukilimu jo ruošimo metu.

Prancūzijos priešininkai betgi nesiliovė kaltinę jos Dniepro įvykių ruošimu. Iš tų kaltinimų išskirsiu vieną. 1675 m. Amsterdame — tada svarbiausiame koalicijos prieš Prancūziją centre — olandų kal-

[13] Esu jau kitur smulkiai papasakojęs apie šį dar nežinomą Chmelnickio gyvenimo epizodą. Žr.: Chmelnickio kazokai ties Dunkerque // Ukrainska Tribuna, 1922.

[14] *Klimas P.* Guillebert de Lannoy. Apie tą knygą ukrainiečių laikraštyje „Dilo" (Lvovas) 1931 m. rugsėjo 11 d. išspausdintas straipsnis, pavadintas „Prancūzų keliauninkas lietuvių ukrainiečių žemėse 1421 metais".

ba išėjo „Europos karų ir revoliucijų tikrųjų priežasčių politinis ir istorinis aprašymas..." Tos priežastys, kaip rašoma knygoje, yra prancūzų politika, siekianti viso pasaulio hegemonijos [15]. Šis veikalas iš esmės yra politinis pamfletas, nukreiptas prieš imperialistinę Liudviko XIV politiką: per visą tūkstantį puslapių *in quarto* autorius įrodinėja Liudviko XIV „grobuoniškos politikos" įtaką Europai. Veikalo autorius Petras Valkenieris kadaise buvo žymus olandų advokatas ir politinis veikėjas. Jo knygos pobūdis matyti jau ir iš frontispiso: Europa, pavaizduota moterimi, kovoja su prancūzų kareiviais ir tiesia rankas pagalbos. Valkenierio knyga turėjo didelį pasisekimą, nors ir buvo Prancūzijoje sudeginta budelio, o po visą Europą ji buvo Versailleso ieškoma ir taip pat deginama.

Atidžiai skaitydami olandų veikėjo knygą, randame daug svarbių diplomatinių žinių, kurių autorius galėjo gauti tik iš asmenų, žinojusių prancūzų politikos paslaptis. Manau, kad Valkenieris galėjo būti informuojamas prancūzų protestantų, kurie buvo Liudviko XIV priešininkų slapti agentai.

Kaip vieną „prancūzų intrigų" įrodymą, autorius mini paspirtį, kurią prancūzų diplomatai Varšuvoje suteikė Chmelnickiui. Valkenieris teigia, kad pas užmuštus kazokus rasta prancūzų dukatų, kai lenkai buvę sumušti ties Korsuniu.

Iš tikrųjų tiek Brégy, tiek Arpajon buvo pažįstami su Chmelnickiu. Pirmasis vedė su Chmelnickiu derybas dar tada, kai jis tebuvo šimtininku prieš išvykstant į Prancūziją (apie tai esame jau anksčiau minėję). Abu prancūzų diplomatai palaikė artimus santykius su karaliumi Vladislovu ir žinojo jo paslaptį: kazokams padedant sukelti karą prieš Turkiją ir tada jau suimti kaip reikiant į rankas bajorus. Tuose planuose, kaip žinia, vienas svarbiausių vaidmenų buvo tekęs Chmelnickiui. Arpajon numatytas vyriausiuoju lygos prieš turkus (kazokai, Venecija ir Ispanija) vadu, 1647 metais atvežė Vladislovui pinigų, skirtų kazokams. Turbūt tie pinigai ir buvo surasti ties Korsuniu pas kazokų lavonus.

Sukilimui prasidėjus, prancūzų diplomatai ilgai slėpė nuo Mazarinio jo eigą, nes nebuvo tikri, ar nebus čia paties Vladislovo koks specialus ėjimas.

Sukilimas greitai virto revoliucija. Vladislovas mirė, ir 1648 m. birželio 6 d. Brégy pranešė savo vyriausybei labai liūdną Lenkijai naujieną:

„Kazokai apsupo ir sunaikino Karūnos kariuomenę Ukrainoje ir pats didysis etmonas liko kautynių lauke" [16].

Liepos 9 dieną Brégy atsiunčia smulkesnį pranešimą apie įvykius Ukrainoje, atpasakoja asmenišką įžeidimą, kurį teko pakelti

[15] *Valkenier P.* T'vernwerd Europa ofte polityke en histor.. beeschryvinge... 4°. P. 910; 1688. 2 t. 4°; 1742, 2 t. 4°; vokiškas papildytas vertimas su portretais ir graviūromis: 1677—1683. 3 t. fol.

[16] Prancūzų užsienio reikalų ministerijos archyvai. Correspondance Politique. Vol. 9, fol. 65. Iš tikrųjų, Karūnos etmonas Potockis buvo paimtas į nelaisvę, o užmuštas jo sūnus. „Les Cosaques ont cerné et defaits l'armée de la Couronne en Ukraine, et le grand Général en personne resta sur le champs de bataille".

Chmelnickiui, žmogui esančiam *admirablement doué*, o pačias sukilimo priežastis jis dėsto šitaip:

„Sukilimo priežastis yra visai kitokia — vadinasi, ne Chmelnickio įžeidimas, — būtent: lenkiška bajorija, valdanti didelius žemės plotus Ukrainoje spaudžia sodiečius, graikų tikyba persekiojama. Kautynės ties Korsuniu pasiliks visiems amžiams nelaimės ženklu lenkų metraščiuose. Sukilimas gali Respublikai brangiai atsieit: koks gali būti tos Karūnos likimas, kai geriausiai valdą ginklus žmonės sukyla. Karalienė, kuri, kaip ir velionis karalius, yra labai prisirišusi prie kazokų, smarkiai kenčia. Iš tikrųjų, aš nematau nieko gera šitai Karūnai“ [17].

Lapkričio 24 dieną naujas pranešimas: „Padėtis labai pavojinga. Visur bijomasi, kad kazokai ateis į Varšuvą. Respublika pasidarė lyg griausmo trenkta. Jei kazokai panorėtų čia ateiti, tai sostinės gynėjų atsirastų apie 200 žmonių, ponų baudžiauninkų, kurie niekada nėra turėję reikalo su šautuvu. Visur lenkai bėga kaip nuo audros. Sukilimas plinta nepaprastu smarkumu, ir didieji ponai sėda su visais savo turtais į Vyslos laivus ir vyksta į Dancigą. Nieko nuostabaus, kad kazokų sukilimas taip smarkiai plečiasi: kazokai yra graikų tikybos ir visi graikai eina su jais iš vieno. Karalienė paplūdusi karčiomis ašaromis“ [18].

Iš prūsų pasiuntinio Agersbacho pranešimo mes žinome, kad po kautynių ties Piliavcais „karalienė yra tiek nusiminusi, kad sau plaukus raunanti ir verkianti“ [19]. Ir buvo ko verkti: Piliavcai, kur lenkų bajorai, amžininko žodžiais tariant, turėjo su savimi daugiau aukso negu švino, pasidarė Lenkijos pažeminimo apogėjumi.

Gruodžio 6 dieną Brégy prakalbo apie Jonušą Radvilą: „Čia vis labiau ir labiau stebimasi kunigaikščiu Jonušu Radvila, Lietuvos didžiuoju etmonu, kurs vadovauja gausiai kariuomenei, tačiau nenori prisidėti prie karo“ [20].

[17] „La cause de la rebellion est autre, à savoir: l'oppresion des païsans par la Noblesse Polonaise qui possède de vastes terres en Ukraine et que la réligion grecque est mal-menée. La bataille sous Korsun sera un lieu de memoire à jamais sinistre dans les Annales Polonaises. La rebellion peut fortement coûter à la République: de sort lequel pourrait être le destin de cette Couronne quand les gens les plus adroits en armes se levaient. La Reine qui avait comme le Roi défunt d'attachement enver les Cosaques est très affligée. En verité je ne crois à rien de bon pour cette Couronne“.

[18] „La situation est fort alarmante. On craint partout que les Cosaques viendront à Varsovie. Cette République demeure comme frappée d'un coup de foudre. Si les Cosaques veulent venir ici il n'y a pour défendre la capitale que 2000 hommes appartenant aux Seigneurs qui n'ont peut être jamais manié le mousquet. Partout les Polonais fuient comme devant une tempête. L'insurrection s'étende avec une force surprenante et les Grands Seigneurs s'embarquent sur la Vistule pour gagner Dantzic avec leurs richesses. Il n'est pas surprenant que l'insurrection des Cosaques s'étendait si vite: les Cosaques sont de réligion grecque et ainsi tous les Grecs suivent leur parti. La Reine est en larmes amères“.

[19] Urkunden und Actenstüke (liečiantieji didįjį konfliktą). Bd. 1. S. 298: „die Koenigin so consterniret worden, dass sie sich bein den Haaren gerissen und geweinet haben solle“.

[20] „On est ici de plus en plus étonné du Duc Janus des Razévil, Grand Général de Lithuanie, qui commande des troupes nombreuses et ne se déclare néanmoins pour la guerre“.

Iš tikrųjų pirmaisiais sukilimo metais Radvila, nevainikuotas Lietuvos karalius, laikėsi neutraliteto lenkų kare su kazokais. Tai ir suprantama: Lietuvoje gyveno nemaža ukrainiečių, abiejų tautų santykiai buvo draugiški, ir XVI a. dažnai matome bendrą lietuvių ir ukrainiečių frontą prieš Varšuvą. Nuo pat sukilimo pradžios Chmelnickis visaip stengėsi patraukti į savo pusę Radvilą, tai pagaliau, kaip matysime, jam pavyko. Čia tenka pažymėti, jog Jonušas Radvila buvo vedęs Marę Lupulaitę, Moldavijos valdovo dukterį. Tuojau matysime, kad tas faktas suvaidino nemažą vaidmenį lietuvių santykiuose su ukrainiečiais.

Užėmęs visą Ukrainą, apgulęs Lvovą, kuris atsipirko pasiekęs Zamostįį ir privertęs išrinkti karaliumi savo kandidatą Joną Kazimierą *, Chmelnickis iškilmingai įvažiavo į Kijevą, o paskui savo vyriausiosios būstinės vieta pasirinko Perejaslavį, kur jį ir užtiko Lenkijos pasiuntiniai 1649 m. vasario mėn. Balandžio 2 dieną Brégy praneša: „Komisarai, kuriuos Lenkijos karalius buvo nusiuntęs derėtis su Chmelnickiu, kazokų generolu, grįžo į Varšuvą su naujomis labai rimtomis Chmelnickio sąlygomis. Čia esama didelio susirūpinimo ne tiek dėl tų sąlygų, kiek dėl kazokų etmono ambicijos, kurios jis neslėpė karaliaus komisarams“ [21].

Nesunku suprasti, kas labiausiai išgąsdino Varšuvą. Istorija išsaugojo pagarsėjusią etmono kalbą, kurią jis pasakė lenkų delegatams: „Aš išlaisvinsiu visą tautą iš lenkų jungo. Iš pradžių kariavau, keršydamas dėl asmeniško įžeidimo, dabar kariausiu už mūsų tikėjimą. Čia visa tauta ligi Liublino ir ligi Krokuvos man pagelbės... Ne, aš nekariausiu, kaip kad jūs norite, prieš turkus ir prieš totorius! Aš dabar turiu pakankamai darbo savo krašte ligi Lvovo, Cholmo ir Haličo! O priėjęs Vyslą pasakysiu lenkams, kurie gyvena anoje Vyslos pusėje: būkite ramūs, lenkai, ir nejudėkite!.. Nė vienas bajoras daugiau savo kojos nepastatys mūsų pusėje“.

Tyrinėjant XVII a. prancūzų diplomatijos veiklą, kaip šaltiniu, tenka naudotis ir „Gazette de France“. Šis savaitraštis, Richelieu įsteigtas 1631 metais, buvo grynai oficialus ir nė vienos eilutės nebuvo spausdinama be vyriausybės žinios. Kaip žinia, pats Liudvikas XIII rašydavo „Gazette“, o dauguma Prancūzijos pasiuntinių užsieniuose teikė tam laikraščiui savo informacijų. Dažnai vyriausybė, parinkdama ką nors pagal reikalą, duodavo spausdinti „Gazette“ ir iš pasiuntinių oficialių pranešimų.

1649 m. gegužės 11 d. „Gazette de France“ tvirtino, kad „Lenkiją ir ypač Lvovo gyventojus labai gąsdina Chmelnickio pasigyrimas, kad jis ateisiąs į tą miestą Sekminių atšvęsti“ [22].

* Neaiški vieta, taip atspaude *(Sud.)*.

[21] „Les Commissaires que le Roi de Pologne avait envoyé pour traiter avec Chmielnisky, Général des Cosaques, sont de retour à Warsovie avec des nouvelles conditions fort graves du dit Chmielnisky. On est ici fort alarmé non tant de ces conditions que de l'ambition du Général des Cosaques qu'il n'a pas cachée aux Commissaires du Roi“.

[22] „Ce qui donne beaucoup d'épouvante à la Pologne, notamment aux habitans de Lemberg, où le Général Chmielniski se vante de vouloir passer les fêtes de la Pentecoste“.

Prancūzų pasiuntinio pranešimas iš Varšuvos rugpjūčio 10 dieną buvo toks: „Siunčiu tamstai smulkmenas sutarties, kur Lenkijos karalius pasirašė su etmonu Chmelnickiu... Nuo šiol teks skaitytis su Ukrainos kraštu, su jos sienomis, su jos vadu nugalėtoju, kuris dabar bus visur gerai priimamas. Ši sutartis betgi išgelbėjo Lenkiją iš labai didelio pavojaus: turint galvoje visas sąlygas, šis karas turėjo baigtis Lenkijos nenaudai. Dėl tos priežasties čia labai džiaugiamasi naujiena, kad kunigaikštis Radvila smarkiai sumušė vieną Chmelnickio mėgstamųjų padėjėjų. Tas kazokų generolas buvo bajoras ir jis buvo užmuštas, o jo kariuomenė sunaikinta. Įvykis privers poną Chmelnickį gerai pagalvoti ir karalius jausis geriau: nes čia nebūta jokio tikrumo, kad Lietuvos kunigaikštis nukreips savo kariuomenę prieš kazokus“ [23].

Jonas Kazimieras ir iš tikrųjų galėjo kiek atsikvėpti: 1649 m. birželio 31 d. ties Lojevu Jonušas Radvila, kuris pagaliau išėjo prieš Chmelnickį, sumušė ukrainiečius. Šitose kruvinose kautynėse, kurias žinomas vokiečių „Theatrum Europaeum“ pasiskubino aprašyti, pridėdamas ir žemėlapį, žuvo Stanislovas-Michailo Kričevskis, etmono kūmas ir dešinioji ranka, senas karys, Kijevo pulkininkas, kilęs iš senos ukrainiečių giminės Lietuvių Brastos vaivadijoje. Tai jis buvo pagelbėjęs Chmelnickiui pabėgti į Sičių ir ties Geltonaisiais Vandenimis su visa savo dalimi, kuri buvo ukrainietiška, perėjo į sukilėlių pusę. Nuo to laiko jis pasidarė vienas geriausių revoliucijos vadų; tai jis sunaikino Višneveckio pajėgas ties Konstantinovu 1649 m. ir tuojau, nieko nelaukdamas, išvyko prieš Radvilą, kur ir paguldė savo galvą, bet vis dėlto spėjo sutrukdyti Radvilai pasiekti Kijevą. Kai mirtinai sužeistas Kričevskis buvo atvežtas į Radvilos stovyklą, pasakoja jo amžininkas, lenkų metraštininkas, „seni jo pažįstamieji ėmė prikaišioti jam, bajorui, kam nuėjęs su prasčiokais, priminė kiek jis seniau buvo nusipelnęs Karūnai, o jis tik patraukęs pečiais ir griebdamasis už galvos kartojo vis tą patį: „tik pagalvok, nustojau 30 000 kareivių!“ ir taip mirė ne savo sukilėliškus veiksmus, o tik kariuomenės nuostolius apgailestaudamas“, — pabrėžia lenkas metraštininkas“ [24].

Radvila liepė kariškai pagerbti Ukrainos vadą, o kažkas iš jo aplinkos nupiešė mirštantį Kričevskį ir tas vienintelis žinomas jo paveikslas išspausdintas „Theatrum Europaeum“.

1650 m. „Gazette de Françe“ nuolat skelbia žinių iš Ukrainos.

[23] „Je vous envoie les particularités du traité entre le Roi de Pologne et le Général Chmielnisky... Il faudra dorésnavant prendre en considération le pays d'Ukraine avec ses frontières, avec son chef vainqueur qui sera maintenant partout bien traité. Ce traité néanmoins tire la Pologne d'un fort grand danger: en accord avec toutes les conditions cette guerre devrait se terminer en désavantage pour les Polonais. De sorte qu'on s'est fort rejoui ici d'une nouvelle d'une grande victoire du Prince Razévil qui a défait en Lithuanie un des lieutenant préferés de Chmielnisky. Ce général cosaque qui était noble et été tué et son armée détruite. Lequel evénement fera beaucoup refléchir le Sr Chmielnisky et le Roi se portera mieux: car on n'était pas assuré ici que le Prince de Lithuanie avancera son armée contre les Cosaques“.

[24] *Lipiński W.* Z dziejów Ukrainy. Kraków, 1912. S. 159.

Visos jos, žinoma, oficiozinio pobūdžio. Pažymėtina, kad šis prancūzų vyriausybės laikraštis ypač buvo susidomėjęs Ukrainos etmono planais dėl Moldavijos ir jo santykiais su Turkija. Rugsėjo 22 dieną laikraštis rašė: „Įsibrovę į Moldaviją kazokai Jasuose apsupo Hospodarą“ [25]. Lapkričio 5 dieną: „Čia daug kalbama apie etmono Chmelnickio sumanymus dėl Moldavijos: daug kas mano, kad jis nori ją pagrobti ir pats pasiduoti į Turkijos protekciją. Sakoma net, kad Didysis Viešpats pats jam pasiūlęs savo protekciją ir 50 000 kariuomenės, jei jis sutiktų vėl brautis į Lenkiją“ [26]. Lapkričio 26 dieną: „Kazokai privertę Hospodarą sumokėti jiems 100 000 reichstalerių. . .“ [27] Gruodžio 3 dieną: „Moldavija išsivadavo pagaliau iš kazokų vedybomis, kurios įvyko tarp etmono Chmelnickio sūnaus ir kunigaikščio dukters“ [28].

Pastaroji žinia yra plačiau nušviesta prancūzų pasiuntinio pranešime iš Lenkijos, 1651 m. sausio 4 d.: „Seimas čia vis tebesvarsto karą su kazokais. Tas karas yra taip reikalingas, kad lenkų kunigai paaukojo jam daug pinigų. . . Moldavijos Hospodaras buvo priverstas atiduoti savo dukterį už Chmelnickio sūnaus. Kita Hospodaro duktė yra ištekėjusi už kunigaikščio Radvilos, kuris dabar giminiuosis su Chmelnickiu. Karūna daug nelaimės iš to, kad Lietuvos kunigaikštis ir kazokų etmonas bus giminės“ [29].

Prityręs prancūzų diplomatas išsyk suvokė Ukrainos etmono naujos kombinacijos reikšmę. Iš tikrųjų ta kombinacija buvo įdomi ne tik dinastiniu, bet ir politiniu atžvilgiu. Dinastinė sąjunga su Moldavija galėjo padėti ateityje, kai Chmelnickio dinastija bus Šviesiajame soste, kad kovoje su Lenkija būtų aprūpintas kairysis sparnas; kombinacija betgi turėjo ir dar svarbesnės reikšmės, nes tuo pat metu garantavo ir dešinįjį lietuvišką frontą. Panašiai, kaip XVI a. ukrainiečių vadas, Ostrogo kunigaikštis, susigiminiavo su Radvilais, taip dabar Chmelnickis susiartino su Jonušu Radvila per savo sūnaus vedybas, o tai atvėrė perspektyvą lietuvių ir ukrainiečių sąjungai prieš Varšuvą. Ukrainos etmonas gerai žinojo kunigaikščio Radvilos separatistines nuotaikas.

[25] „Les Cosaques s'étant jettés dans la Moldavie ils investirent le Hospodar a Jasz“.

[26] „On fait ici grand bruit de l'entreprise du Général Chmielnisky sur la Moldavie: de laquelle plusieurs croient qu'il veut s'emparer et se mettre sous la Protection du Turc. On dit même que le Grand Seigneur lui a envoyé offrir a Protection avec une armée de 50 000 hommes en cas qu'il voulût faire une nouvelle irruption dans la Pologne“.

[27] „Les Cosaques après avoir contraint le Hospodar de leur payer cent mille richedales. . .“

[28] „La Moldavie est enfin tout à fait delivrée des Cosaques à cause du mariage qu'a été conclu entre le fils du Général Chmielnisky et la fille de ce Prince“.

[29] „Nos Etats délibèrent toujours sur la guerre avec les Cosaques. Cette guerre est de telle necéssité que le Clergé Polonais a offert de grandes sommes. . . Le Hospodar de Moldavie était contraint de consentir au mariage de sa fille avec le fils de Khmielinski. L'autre fille de ce Hospodar est l'épouse du Prince Razévil lequel sera aparêté avec Khmielniski. De telle sorte que la Couronne ne gagnera pas beaucoup que le Prince de Lithuanie et le Général des Sosaques deviendront parêts“.

Tą reikalą suprato ir varšuviečiai, ir buvo juo nemažai susirūpinę, kaip tai matyti iš grafo Bregý pranešimų: „Karalius įtaria kunigaikštį Radvilą slapčiomis bendraujant su Chmelnickiu. Tas kunigaikštis yra protestantų vadas ir jau nuo seniai abejojama jo ištikimybe Lenkijos Karūnai“ [30].

Praslinkus vienam mėnesiui, prancūzų pasiuntinys vėl grįžta prie to paties klausimo: „Čia daug skundžiamasi dėl Didžiosios Kunigaikštystės abejingumo karui su kazokais. Tas kraštas ligšiol nėra nieko padaręs karui ir atsisako duoti pinigų kariuomenei surinkti. Įvairiai atsikalbinėdamas, kunigaikštis Radvila nevykdo didžiojo etmono raginimų siųsti kariuomenę į Ukrainą“ [31]. Tas pranešimas datuotas 1651 m. kovo 16 d.

Prancūzijos vyriausybė niekaip nereagavo į gandus apie Chmelnickio sąjungą su Radvila, bent jokių pėdsakų apie tai neliko archyvuose, užtat labai į širdį paėmė etmono planus dėl Moldavijos. 1651 m. vasario pabaigoje prancūzų pasiuntinys Konstantinopolyje rašė į Paryžių: „Kazokų generolas jau kokie metai, kai bendrauja su Porta. Neseniai Didysis Viešpats jam nusiuntė pranešimą: esą Didysis Viešpats ima į savo protekciją kazokų tautą ir kad Jo Aukštybė mielai priimsiąs savo sostinėje Kazokų etmono pasiuntinius“ [32]. Kad Turkija įsigijo naują sąjungininką ir taip sustiprino savo padėtį, Paryžiuje buvo sutikta šaltai. Užsienio reikalų ministeris Brienne pasiskubino pranešti savo pasiuntiniui: „Nesutinku su karaliaus interesais, kad Porta išsyk gautų tokią didelę pajėgą, kaip kazokai“ [33].

Užsienio reikalų ministerijos archyve nedaug yra 1651 m. dokumentų, o „Gazette de Françe“, priešingai, jų gausu. Pravartu bus čia juos pateikti.

1651 m. kovo 18 d.: „Generolas Chmelnickis turi daug didelių išlaidų esamiems prie jo ambasadoriams išlaikyti“ [34].

1651 m. birželio 10 d.: „Tai verčia manyti juos lauksiant, kol baigsis kautynės tarp lenkų ir kazokų, ir tik paskui ką pasirinksiant“ [35].

[30] „Le Roi a des soupçons que le Prince Razévil a une correspondance secrète avec Khmielniski. Le dit Prince est le chef des Protestants et on doute depuis longtemps de sa fidélité à la Couronne de Pologne“.

[31] „On se plait beaucoup ici de l'indiférence du Grand Duché enver la guerre avec les Cosaques. Ce pays n'a rien fait jusqu'ici pour la guerre et renonce la contribution pour la lévée. Sous conditions différentes le Prince Razévil se dérobe aux instances du Grand Général à pousser ses troupes en Ukraine“.

[32] „Le Général des Cosaques entretient une intelligence avec la Porte il y a plus d'un an. Sous peu le Grand Seigneur lui a envoyé une patente: comme quoi le Grand Seigneur prendra sous sa Protection la Nation Cosaque et que Sa Hautesse recevra volontiers dans sa Capitale les envoyés du Général des Cosaques“.

[33] Prancūzų užsienio reikalų ministerijos archyvas. Correspondance Politique, Turquie. Vol. 2, fol. 212. „Il n'est pas dans l'interêt du Roi que la Porte reçoive d'un seul coup uni si grande force comme les Cosaques“.

[34] „Le Général Kmielnisky est obligé à de grandes dépenses pour défrayer plusieurs ambassadeurs qui sont près de lui“.

[35] „Ce qui fait croire qu'ils attendront l'issue de la bataille entre les Polonais et les Cosaques devant qu'ils se prononçaient dans leur inclination“.

Birželio 24 d.: „Šiomis dienomis mieste buvo suimti du šnipai, kuriuos Chmelnickis buvo čia atsiuntęs aprėdytus kaip pavargėliai ir kuriems buvo įsakyta visose kryžkelėse sukelti gaisrus“ [36].

Birželio 22 d.: „Neseniai buvo perimtas laiškas, kurį schizmatikų vyskupas buvo rašęs iš Lvovo minimajam Chmelnickiui. Tuo laišku jis kvietė Chmelnickį žygiuoti imti tą miestą, tikindamas, kad galės jį bematant užimti: tai privertė Jo Didenybę įsakyti tuojau jį suimti, kad galima būtų išaiškinti šitos išdavystės smulkmenas“ [37].

Liepos pabaigoje Volynėje ties Berestečka ukrainiečiai patyrė katastrofą dėl Krymo chano išdavystės. Lenkų propaganda užpylė Europą pranešimais apie „kazokų hidros sunaikinimą“. Beveik tuo pat metu „Gazette de Françe“ praneša apie „didelį kunigaikščio Radvilos laimėjimą“.

Tąkart Chmelnickio pastangos nepavyko, ir Radvila 1651 m. birželio pradžioje ėmė žygiuoti Kijevo link, kurio negausi įgula paliko miestą. Rugpjūčio 3—4 dienomis Radvila su savo lietuviška kariuomene įžengė pro Aukso Vartus į Ukrainos sostinę, buvusią jau bemaž tuščią [38]. Rugpjūčio 16 d. mieste įvyko didelis gaisras, sunaikinęs beveik visą pakalnę, ir prancūzų pasiuntinys raportuoja apie jo Varšuvoje nugirstus gandus: „Sakoma, Lietuvos kariuomenė padegusi miestą, kad neatitektų jis Karūnai“ [39].

1651 m. rugsėjo 3 d. pranešimas: „Kazokai blokavo Radvilą ir jis, palikęs Kijevą, rugsėjo pradžioje susijungė su Karūnos kariuomene. Rugsėjo 28 d. buvo pasirašytas naujas susitarimas su Chmelnickiu Baltojoje Cerkvėje. Jo pasirašyme dalyvavo ir Radvila. Lietuvos kariuomenė negaišdama grįžo namo ir mes jos daugiau nebematysime prieš Chmelnickį, kuris nepraleido progos, kai pasimatė asmeniškai su Radvila pasirašant, jam neprikišęs: „Seniau jūsų kunigaikštiška malonybė niekada su Zaporožės kariuomene nekariaudavo. . .“

Nors Kijevas ir sudegė, bet ukrainiečių kultūra turėjo ir tam tikros naudos iš Radvilos žygio. Jo palydovų tarpe buvo vokietis tapytojas Abraomas von Westerfeldas, kuris nupiešė nemaža Kijevo scenų. Brangaus Kijevo albumo, Westerfeldo darbo, yra išlikusių kopijų Petrapilio Ermitaže. Tos kopijos buvo padarytos XVIII a. pabaigoje karaliui Stanislovui Augustui. Jas išleido J. Smirnovas 1908 metais ir jos ligšiol yra geriausias XVII a. Kijevo istorijos ikonografinis šaltinis.

[36] „On prit ces jours passés deux espions dans cette ville que Kmielnisky y avait envoyé sous des habits de gueux avec ordre de tâcher à mettre le feu par tous ses carrefours“.

[37] „On a depuis peu intercepté une lettre qu'un Evesque schismatique de Léopol écrivait au dit Kmielnisky, par laquelle il l'invitait à se présenter devant cette place là, l'assurant qu'il en ferait bientôt maître: ce qui a obligé Sa M. de commander aussitôt qu'on l'arrestant, afin de savoir le détail de cette trahison“.

[38] Apie šį epizodą žr. gerą J. I. Smirnovo veikalą „Kunigaikštis Jonušas Radvila ir jo Kijevo žygis 1651 m.“ // Trudi XIII archeologičeskogo sjezda v Jekaterinoslave. 1908.

[39] „On dit que l'armée de Lithuanie a fait l'incendie de la ville pour ne pas la laisser à la Couronne“.

Prancūzų diplomatija vis labiau domisi Chmelnickio planais Moldavijos atžvilgiu ir Radvilos elgesiu. „Gazette de France" 1652 m. gruodžio 21 d. pateikė tokią informaciją: „Etmonas Chmelnickis savo sostinėje jau ėmė kalti nuosavus pinigus"[40].

1652 m. sausio mėnesio seimui pasibaigus, prancūzų pasiuntinys kovo 2 dieną kategoriškai praneša kardinolui Mazariniui, kad „kunigaikštis Radvila yra priešingas Karaliui ir lenkų bajorijai. Gudrusis kazokų etmonas vis labiau ir labiau sueina su minimuoju kunigaikščiu"[41].

1652 m. liepos 2 d. ukrainiečiai smarkiai sumušė lenkų kariuomenę prie Batogo, o etmonas Kalinowskis buvo ten ir užmuštas. Savaitei praslinkus skaitome tokį prancūzų pasiuntinio pranešimą: „Čia viešpatauja smarki išgąstis. Sakoma, kazokų generolas nė kiek nesislepia norįs visiškai sunaikinti Karūną. Kaip ir karo su kazokais pradžioje, Vysloje barkos yra paruoštos plaukti į Dancigą. Būklė blogėja dar ir dėl to, kad Didžioji Kunigaikštystė berods nenori kištis į kazokų karą su Lenkija. Tas nenoras pareina nuo kunigaikščio Radvilos, kurs jau atvirai pasisako prieš Karūną"[42].

Liepos 23 d. prasidėjo Lenkijos seimas, trukęs visą mėnesį. Vienu svarbiausiųjų seimo momentų buvo Radziejowskio laiško istorija. Vicekancleris Radziejowskis, susipykęs su Jonu Kazimieru, emigravo į Švediją ir iš ten 1652 m. gegužės pabaigoje išsiuntė žmogų su laiškais Chmelnickiui ir generaliniam raštininkui Vigovskiui. Laiškai betgi buvo lenkų perimti ir paskelbti seime. Prancūzų vyriausybė netruko, matyt, gauti tų laiškų nuorašus, nes jie ir šiandien tebėra Nacionalinės bibliotekos rankraštyne[43].

Ir iš tikrųjų Radziejowskio laiškų turinys turėjo labai dominti Paryžių. Lenkų emigrantas tikino Chmelnickį, kad sugebėjo sudominti karalienę Kristiną skriaudomis, kurias kenčia kazokai, ir kad karalienė pasakė esanti pasiruošusi sudaryti sąjungą su Ukraina, jei šioji to norinti. Radziejowskis pataria tuojau siųsti įgaliotus pasiuntinius į Stokholmą sutarčiai pasirašyti. Švedų karalienė puikiai kalbanti ir rašanti graikiškai, ir todėl būsią neblogai, jei ir ukrainiečių pasiuntinys mokėtų graikiškai. Radziejowskis išgyrė dar Kristinos būdą, jos kariuomenės stiprumą ir tikino Švediją esant karo su Lenkija išvakarėse. Kai tik būsianti pasirašyta sutartis su kazokais, švedų kariuomenė tuojau žygiuosianti per Lietuvą ir per Gudiją su-

[40] „Le Général Kmielniski a commencé déjà à frapper sa monnaye dans sa capitale".

[41] „Le Prince Razévil est contraire au Roi et à la Noblesse Polonaise. De sorte que le ruse général des Cosaques entre de plus en intelligence avec le dit Prince".

[42] „Un grand éffroie règne ici. On dit que le Général des Cosaques ne cache nullement son inclination de ruiner totalement la Couronne. Comme au debut de la guerre avec les Cosaques, les barques sont prêtes sur la Vistule pour gagner Dantzic. La situation s'empire par le fait que le Grand Duché, il parait, n'a pas la disposition d'intervenir dans la guerre des Cosaques avec la Pologne. Laquelle disposition est due au Prince Razévil qui se prononce déjà ouvertement contre la Couronne".

[43] Lettres de Monsieur Chanut pendant sa résidence en Suède, franç. 17962. Vol. 7. fol. 177.

susijungti su kazokais ir tada Ukraina pagaliau pasidarysianti visiškai laisva.

Laiško nuorašo paraštėje yra įrašas, kad jis buvo skaitytas prancūzų karališkoje taryboje. Nežinoma, kas ten buvo kalbėta apie Švedijos planus, bet Radziejowskio laiškas bus tikrai padaręs įspūdį: jis lietė visus Prancūzijos interesus Europos rytuose. Be to, beveik tuo pat metu ir iš Konstantinopolio atėjo nerimą keliąs pranešimas: „Didysis Viešpats pritarė Hospodaro dukters ištekėjimui už Chmelnickio sūnaus ir, be to, dar pažadėjo tam etmonui Moldavijos vienos dalies investitūrą“ [44]. Pranešimas datuotas 1652 m. rugpjūčio 9 d.

Brienne atsakymas į tą pranešimą aiškiai rodo Paryžiaus susirūpinimą: „Galimas daiktas, kad Didysis Viešpats atiduos vieną dieną Moldaviją kazokų generolo sūnui ir kad kazokų įtaka išsiplės tada ligi Dunojaus. Yra betgi senovinė valstybinė išmintis, pagal kurią tie, kurie moka matyti, neturi sutikti su jų kaimyninių kraštų padidėjimu“ [45].

Bet Timošos Chmelnickio vedybos įvyko. 1652 m. lapkričio 16 d. „Gazette de France“ pranešа: „Etmono Chmelnickio sūnus nuvyko į Vokietiją su 4000 raitelių, bet į Jassų miestą, to krašto sostinę, įjojo tik su tūkstančiu. Pereito mėnesio pirmą dieną ten įvyko jo vestuvių su Hospodaro dukterimi apeigos“ [46].

Senio Chmelnickio planas pasisekė: jis susigiminiavo su Radvila ir ta giminystė greitai turėjo politinių pasekmių. 1653 m. kovo 17 d. prancūzų pasiuntinys pranešė iš Varšuvos, kad „Moldavijos Hospodaras, Chmelnickis ir kunigaikštis Radvila slaptai susirašinėja“, o balandžio 22 dieną papildo: „Sužinojau, kad du Seimai posėdžiauja, vienas pas Chmelnickį, antras pas kunigaikštį Radvilą; tiedu vadai nusprendė, kad kazokų etmonas jokiu būdu nekariaus prieš Lietuvos Kunigaikštį, o šisai liausis padėjęs lenkams. Lengva buvo numatyti šį susitarimą: tiedu vadai yra giminės“ [47].

Pasiuntinys čia kalba apie Brastos seimą, įvykusį 1653 m. balandžio mėn., kur Jonušas Radvila gavo Vilniaus vaivadiją. Lenkai buvo labai nusiteikę prieš Radvilą, kuris atvyko į Seimą su 3000 ka-

[44] „Le Grand Seigneur approuva les épousailles de la fille du Hospodar avec le fils du Kmielinski et en plus de cela il promit à ce Général l'investiture d'une partie de la Moldavie“.

[45] „Il est possible que le Grand Seigneur un jour remettra le fils du Général des Cosaques en possession de la Moldavie et la force cosaque s'étendra alors jusqu'au Danube. Cependant il existe une ancienne raison d'Etat laquelle veut que ceux qui savent voir et surveiller ne doivent pas admettre l'agrandissement des pays de leurs voisins“.

[46] „Le fils du Général Kmielinsky s'étant randu en la Walachie à la teste de 4000 cavaliers, mais avec mille seulement dans la ville de Jasse, capitale du pays: le premier du passé, s'y firent les cérémonies des noces d'entre lui et la fille de Hospodar“.

[47] „J'apprends que deux Diettes délibéraient, une chez Kmielinski, l'autre chez le Prince Razévil et les deux chefs décidèrent que le Général des Cosaques ne combattra aucunement le Prince de Lithuanie, ce dernier cesse à aider aux Polonais. Il était facile de prévoir cet arrangement: les deux chêfes étant parents“.

reivių ir buvo sutiktas su didesne pagarba negu pats karalius. Ir iš tikro Radvila paveikė seimą neduoti naujų kreditų karui su kazokais. Ta proga Albertas Radvila, Lietuvos kancleris, vadinamosios Nesvyžiaus Radvilų linijos galva, klerikalas ir lenkofilas, melancholiškai pastebi savo memuaruose: „Žečpospolita liko be jokio apgynimo; jos visa viltis nuo šiol — Viešpats Dievas ir Motina Švenčiausioji".

Rugpjūčiui įpusėjus iš Konstantinopolio į Paryžių prancūzų pasiuntinio siųstos atėjo labai įdomios žinios: „Gausi kazokų pasiuntinybė vieši Konstantinopolyje. Ji čia atsivedė vieną lenkų didiką, apkaustytą, ir padovanojo Jo Aukštybei. Pirmasis Vizíris suteikė tai pasiuntinybei audienciją. Kai imperatoriaus rezidentas pasiskundė Pirmajam Viziriui, kam Porta palaikanti Lenkijos priešininkus, tai šis atsakė, kad tai netiesa: Didysis Viešpats, kad ir priimdamas Chmelnickio ambasadorius, jo betgi visiškai nepalaiko. Kad ir būta tokio pareiškimo, tenka atsiminti, jog Rytuose dažnai pasitaiko panašios gudrybės; mane tikina, kad Didysis Viešpats yra labai artimas kazokų etmonui, pas kurį jis išsiuntė pasiuntinį su dovanomis" [48].

Prancūzo pasiuntinio tvirtinimai buvo, žinoma, teisingi. Siųsdamas pranešimą, tas pasiuntinys perdavė ir žinias, kurių jis gavo iš savo slapto agento Lvove ir kurios dėstė Lenkijos reikalus. Iš tų žinių paimsime čia tas, kuriose aptariami Varšuvos santykiai su Radvila. Pastarasis — jei tikėsime prancūzų agentu — prikaišiojo lenkams baikštumą, nes jie, turėdami 100 000 kariuomenės, vis šaukią, kad Lietuva nieko nedaranti prieš kazokus, o patys, net ir apsupę Chmelnickį ties Berestečka, negalėjo jo pribaigti. „Bet, — priduria prancūzų agentas, — čia netikima kunigaikščio Radvilos pareiškimais: karalius jį laiko mažai prisirišusiu prie jo karūnos. Jei Lietuva eitų prieš kazokus kaip Karūna, tai Chmelnickis seniai būtų ant baslio pasodintas, bet kunigaikštis Radvila nenori kovoti su kazokais, kurie yra tokie pat schizmatikai ir eretikai, kaip ir jis pats" [49].

Matydama aplink Lenkiją vis siaurėjant priešišką ratą, Varšuva ėmė skleisti Europoje smarkią propagandą prieš ukrainiečius. Lenkijos vicekancleris kreipėsi į vokiečių seimą memorandumu, kurio

[48] „Une grande ambassade Cosaque se trouve à Constantinople où elle amena un seigneur Polonais enchainé comme présent à Sa Hautesse. L'ambassade eut audiance du Premier Visir. Le Résident de l'Empereur ayant porté plainte au Premier Visir que la Porte soutient les ennemis de la Pologne, le Visir répondit que cela n'est pas vrai: quoi le Grand Seigneur reçoit les ambassadeurs de Kmielinski, mais il est loin la voie de le soutenir. Nonobstant cette déclaration ce sont des artifices frequents en Levant. On m'assure que le Grand Seigneur est fort rapproché de Général des Cosaques auquel il dépecha un ambassadeur avec des presents" (Prancūzų užsienio reikalų ministerijos archyvas, Correspond. Politique, Turquie. Vol. 2, fol. 302).

[49] „On n'attache pas ici de foi aux déclarations du prince Razévil: le Roi le prenant pour étant peu attaché à sa couronne. Si la Lithuanie combattait les Cosaques comme le fait la Couronne, Kmielinski était empalé depuis longtemps, mais le Prince Razévil ne veut pas combattre les Cosaques schismatiques et hérétiques comme lui même".

ištraukas prancūzų pasiuntinys Ratisbonnoje pasiskubino nusiųsti į Paryžių. Lenkai tvirtino kazokų pavojų gresiant visai Europai. Jei tiems barbarams pavyksią sunaikinti lenkų kariuomenę, tai jie pulsią vokiečių žemes ir iš viso visus krikščionis. Panašiai, kaip senovės hunai ir vandalai, kazokai galėsią užimti Vokietiją, Italiją ir Ispaniją[50]. Bet Prancūzijos diplomatija buvo gana blaivi: lenkų verksmai anuomet jos nesugraudino.

1653 m. rugsėjo mėn. Timoša Chmelnickis, gindamas Sučavoje savo uošvį Lupulą, žuvo kautynėse su lenkais. Jie berte apibėrė Europą savo paskviliais prieš Chmelnickio sūnų, vadindami jį sadistu, erotomanu, barbaru... Pažymėtina, kad visa ta propaganda tada neįtikino Europos. „Theatrum Europaeum" aprašė jaunojo Chmelnickio mirtį objektyviai ir su pagarba narsumui, kurį jis parodė kautynėse. Ir „Gazette de Françe" 1653 m. lapkričio 15 d. tik trumpai pamini, kad „Chmelnickio sūnus mirė nuo žaizdos, gautos puolant Sučavą".

III

Pirmoji Maskvos pasiuntinybė Paryžiuje. Ukrainos sąjunga su Maskva. Švedų karaliaus Karolio X įsikišimas. Lietuvos ir Švedijos sutartis Kėdainiuose. Lenkijos padalijimo sumanymai. Rakoczi. Chmelnickis nepasitenkina Švedijos siūlymais. Austrijos imperatoriaus pasiuntinybė Ukrainoje. Kazokų įsibrovimas į Lenkiją. Chmelnickis ir Boguslavas Radvila. Pinsko žemių prijungimas prie Ukrainos. Ukrainos ir Lietuvos bendra siena. Sutartys su Švedija dėl Ukrainos ir Lietuvos nepriklausomybės. Prancūzų atstovas Ukrainoje. Bogdano Chmelnickio mirtis

1654 m. vieną spalio mėnesio dieną grafas de Brienne, Prancūzijos užsienio reikalų ministras, gavo iš savo pasiuntinio Olandijoje žinią, kad Maskvos caro pasiuntiniai vykstą į Paryžių. Čia visi labai susidomėjo ta pirmąja Maskvos pasiuntinybe ir spėliojo, koks galėtų būti jos tikslas.

1654 m. sausio mėnesį Perejaslavyje Chmelnickis susitarė su caru, kad Maskva ima Ukrainą į savo globą ir apsiima jai padėti kariauti su Lenkija. Chmelnickiui terūpėjo gauti padėjėją karui su Lenkija; jis negalėjo, žinoma, numatyti, kokia nelaime Ukrainai taps tas Perejaslavio susitarimas.

1654 m. gegužės 2 d. caras Aleksejus Michailovičius paskelbė Lenkijai karą, visiškai nutylėdamas Ukrainą, tik radęs priekabių dėl spausdinamų Lenkijoje knygų prieš Maskvą. Lenkai visiems Europos rytuose girte gyrėsi savo bičiulyste su Prancūzija. Jie skleidė gandus jų karalienę esant Liudviko XIV seserimi, o iš tikrųjų Marie Louise de Gonzague tik išauklėta buvo prancūzų karaliaus kieme. Bet Maskva, būdama toliau nuo Europos, nuoširdžiai tikėjo lenkų propaganda ir, norėdama pasitikrinti prancūzų neutralitetą, išsiuntė į Prancūziją pasiuntinybę, kad paaiškintų karo priežastis.

1654 m. spalio mėn. pas de Brienne atvyko vienas valdininkas iš Rouen uosto ir atsivedė su savimi atvykusios iš Maskvos pasiun-

[50] Memorandumas paskelbtas „Žerela". T. 12. P. 192—193. Lvovas. Ševčenkos mokslo draugijos leidinys.

tinybės vertėją. Tai buvo flamandas iš Maskvos, pavarde Vizneris, kurį olandai ir priskyrė prie pasiuntinybės. Vertėjas kalbėjo flamandiškai ir rusiškai, bet nė žodžio nemokėjo prancūziškai. Po visą Paryžių buvo ieškoma, kas mokėtų rusiškai, bet tokio žmogaus nesurado. Pavyko tik surasti vieną bankininką kalbantį flamandiškai: su jo pagalba Brienne suprato, kad Maskvos pasiuntinybė jau yra Havre ir kad ji prašanti pinigų kelionei į Paryžių.

Iš Berlise Faure, prancūzų kiemo protokolo šefo, atsiminimų (išlikusių Prancūzų akademijos rankraštyje)[51], mes galime susekti smulkmeniškai, kaip sekėsi pirmajai rusų pasiuntinybei Prancūzijoje. Prancūzų finansinė padėtis tada buvo ne per geriausia, be to, ministras Mazarinis labai šykštus, ir vertėjui buvo atsakyta, kad kol kas karalius neduoda nė skatiko, o kai pasiuntinybė bus jau atvykusi į Paryžių, tai tada ir paaiškės, kas darytina.

Tuo tarpu Maskvos pasiuntinybė, vadovaujama Konstantino Gerasimovičiaus Naščiokino ir djako Bogdanovo, negaišo laiko ir per kelias dienas atvyko į Saint-Denis, kur apsistoję apsigyveno viešbutyje A l'epée du Roy ir laukė pinigų. Po ilgų pasitarimų tarp regentės Onos Austrietės, Mazarinio ir finansų ministro buvo nuspręsta atidaryti rusams kreditą 2400 svarų. Tai buvo labai kukli suma: Paryžiuje daugiau buvo leidžiama mažos vokiečių kunigaikštystės pasiuntinybei išlaikyti.

Lapkričio 1 d. Berlise Faure su karaliaus dvaro karietomis išvyko į Saint-Denis. Maskvos pasiuntiniai susėdo į dvi karietas: į pirmąją pats pasiuntinys su djaku, į antrąją — pasiuntinybės sekretorius, Prancūzijos užsienio reikalų ministerijos valdininkas ir flamandas. Aštuoni įvairiaspalviais rūbais aprėdyti tarnai lydėjo karietas. Paryžiečiai atsidėję apžiūrinėjo pasiuntinių ilgas barzdas ir aukštas kepures, ir visi nusprendė čia būsiant ne kieno kito, o turkų ar gal net ir persų pasiuntinių.

Lapkričio 9 dieną buvo paskirta audiencija pas karalių. Pagal papročius pasiuntinys pirmiausia turėjo prisistatyti regentei Onai Austrietei. Bet Naščiokinas griežtai atsisakė laikytis dvaro etiketo: jis norėjo turėti reikalų tik su pačiu karaliumi. Prancūzai labai pasipiktino. Visa diena išėjo besiginčijant, bet prancūzai pagaliau nusileido. Pirmą vakarą Louvre rūmuose įvyko audiencija. Mažametis Liudvikas XIV, apsuptas užsienio reikalų ministerio de Brienne ir dvariškių, priėmė pasiuntinius dideliame Louvre salone, kurio šiandien neliko nė pėdsakų. Naščiokinas įteikė caro laišką ir ėmė vardyti visus savo monarcho titulus. Vertėjai buvo jau beverčią, ką jis pasakė, kai Naščiokinas staiga perpyko, kam karalius neatsistojo, išgirdęs dėstant caro titulus.

Aleksejaus Michailovičiaus laiškas žuvo, bet Paryžiaus nacionalinėje bibliotekoje išliko jo ranka rašytas nuorašas (Français. N 20161). Tai buvo tiesiog kaltinamasis aktas lenkams, kam jie savo

[51] Collection de Godefroy. Vol. 476, fol. 268—275. Tą epizodą esame atpasakoję straipsnyje „Une Ambassade moscovite à Paris au XVII-e siècle" // L'Europe Centrale. Prague. 1930. 14 juin.

spaudiniuose visaip iškraipė caro titulus. Įrodymui Naščiokinas pristatė nemaža lenkiškų knygų, kuriose „visos tos bjaurybės buvo išspausdintos“. Knygos, beje, neišliko.

Pasibaigus audiencijai pas karalių, Naščiokinas buvo nuvežtas pas regentę, kur vėl jį ištiko piktumas. Vertėjas, neapsipratęs su slavų rašysena, susipainiojo bedėstydamas caro titulus. Pasiuntinys vėl supyko. Daug vargo turėjo Ona Austrietė, kol jį nuramino.

Dienos ėjo. Pasiuntinys, rodės, pamiršo ir savo uždavinį. Kai Berlise Faure pasisiūlė parodyti jam miestą, Naščiokinas atsakė, kad Paryžius jo nedominąs. Daugiausia laiko pasiuntinys leido girtuokliaudamas su savo djaku, ir vargšas protokolo šefas pasibaisėdamas užrašė į savo atsiminimus, kad pasiuntinybė kasdien išgerdavo iždo sąskaita aštuonis litrus degtinės. Nusigėrę pasiuntiniai kėlė triukšmą ir muštynes. Vieną kartą muštynės kilo tokios, kad garbės gvardija, šveicarai, turėjo įsikišti.

Šitaip praslinko 20 dienų. Prancūzų vyriausybė, kuriai visa tai gerokai įkyrėjo, pavedė protokolo šefui Berlise Faure išsiųsdinti pasiuntinius. Naščiokinas, nė kiek dėl to neįsižeidęs, pareikalavo tik karaliaus laiško carui. Pagaliau karalius atsakė, siūlydamasis būti tarpininku tarp Maskvos ir Lenkijos. Keistieji pasiuntiniai po ilgų derybų pagaliau paliko Paryžių, kur po jų liko ne itin malonūs atsiminimai.

Nors Naščiokinas nė žodžiu neprasitarė apie Ukrainą, bet Paryžius vis dėlto gerai žinojo tikrąją padėtį, tai matyti ir iš prancūzų pasiuntinių pranešimų. 1654 m. gegužės 4 d. prancūzų pasiuntinys rašė iš Varšuvos: „Kazokų etmonas Chmelnickis, visur surandąs Lenkijai priešininkų, susibičiuliavo su Didžiuoju Maskvos kunigaikščiu. Jie sudarė globos ir draugystės sutartį ir didysis kunigaikštis įsigijo tuo būdu didelę ginkluotą pajėgą. Tas Chmelnickio žygis sukėlė čia daug nerimo, bet manoma, kad ta sutartis ilgai netruks: Didysis Kunigaikštis yra barbariškas, despotiškas viešpats ir jis nepakęs laisvos kazokų tautos“ [52].

Po trijų dienų Chanut rašė iš Švedijos: „Didžiojo Maskvos Kunigaikščio pasiuntiniai atvyko į Stokholmą ir tvirtina, kad Ukrainos kazokai jau šeši mėnesiai, kai pripažino Maskvos kunigaikščio globą. Švedijos kancleris atsakė negirdėjęs nieko apie kai kalbant“ [53].

Birželio 1 dienos pranešimas iš Varšuvos buvo toks: „Man tvirtinama, kad Didžiojo Maskvos Kunigaikščio pasiuntiniai atvyks taip pat ir į Jo Didybės rezidenciją. Lenkijoje nieko nežinoma, ko tie

[52] „Le général des Cosaques Kmielniski qui trouve partout des ennemis à la Pologne a trouvé un nouvel allié dans la personne du Grand Duc de Moscovie. Ils ont fait un traité de protection et d'amitié de sorte que le Grand Duc s'assura d'une grande force armée. L'arrangement de Kmielinski a provoqué ici un fort allarme, mais on croit peu à la durée de cet arrangement: le Grand Duc qui est maître barbare et despote ne saurait ménager la libre nation cosaque“.

[53] „Des Envoyés du Grand Duc de Moscovie sont arrivés à Stokholm et ils assurent que les cosaques en Ukraine reconnurent depuis six mois la protection de leur Maître. Le Chancellier de Suède répondit qu'il n'en a pas guï dire“.

pasiuntiniai atvyksta, bet iš visko matyti Didįjį Kunigaikštį gerai pasiruošus karui, kurį sukėlė kazokų etmonas" [54].

Todėl ministras de Brienne 1655 m. vasario 2 d. savo pasiuntiniui į Švediją rašė: „Maskviškiai pasiuntiniai nieko nesakė apie kazokus, bet kazokų priklausymas Maskvai nėra malonus karaliaus — suprask, prancūzų — interesams" [55].

Prancūzija nusistatė priešiškai Ukrainos sąjungai su Maskva. Tai matyti ir iš 1654 metais „Gazette de Françe" spausdintų žinių, kurių čia keletą pacituosime.

Balandžio 25 dieną: „Archimandritas pasitraukė iš Kijevo miesto dėl permainų, kurių maskviškiai dvasininkai padarė jo bažnyčioje: ir Chmelnickis nenorėjo pakęsti, kad Didžiojo Kunigaikščio atsiųstieji palatinai turėtų daugiau galios negu jis pats" [56].

Gegužės 2 dieną: „Įsisteigę Ukrainoje palatinai vis imasi perdirbti jos provincijos įstatymus ir sutvirtinti ten savo viešpaties valdžią, kad Chmelnickis jos niekaip negalėtų sumažinti, kai jis įsigeis nebesilaikyti sudarytos su maskviečiais sutarties, į tai jau ir dabar jis atrodo smarkiai palinkęs, nes tas etmonas bijosi — o jis turi pamato bijotis — kad didysis kunigaikštis, gerai įsigalėjęs kalbamoje provincijoje, nepanorėtų atimti iš jo visų gėrybių" [57].

Kaip matome, prancūzų oficialus laikraštis buvo gerai informuotas ir jis išsyk pastebėjo Maskvos konfliktą su Ukraina, kuriame Prancūzijos simpatijos nebuvo Maskvos pusėje.

Respublika pasirodė bejėgė atremti puolančius iš rytų priešininkus. Maskvos kariuomenė bematant užėmė Vilnių, Kauną ir Gardiną. „Vilniuje, — kaip praneša prancūzų agentas Des Noyers, — išmušė visus gyventojus, vyrus ir moteris, ir sunaikino puikią Šv. Kazimiero koplyčią". Tuo pat metu daugiatūkstantinė Chmelnickio kariuomenė puolė pietuose. Išmušė ir Švedijos, atidžiai sekusios Respublikos įvykius, valanda. Kristinos įpėdinis, jaunasis Karolis Gustavas, kalbant Bossuet žodžiais, „puolė Lenkiją kaip liūtas ir, laikydamas savo auką naguose, ruošėsi jau ją sudraskyti". Lenkija atsidūrė vi-

[54] „On m'assure que les Envoyés du Grand Duc de Moscovie ariveront aussi à la Cour de Sa Majesté. En Pologne on ne sait rien de l'objet de ces Envoyés mais on voit que le Grand Duc s'est bien preparé à la guerre suscitée par la Général des Cosaques".

[55] „Les Envoyés Moscovites se taisaient sur le sujet des Cosaque mais la dépendance de ceux-ci de la Moscovie n'est pas agréable aux interêts du Roi".

[56] „L'Archimandrite s'est retiré de la ville de Kiow, à cause du changement que les Prêtres Moscovites ont fait dans son Église: que Kmielnisky n'a point voulu souffrir que les Palatins envoyés par le Grand Duc, fussent plus absolus que lui".

[57] „Les Palatins qui se sont établis dans l'Ukraine s'occupent encore à réformer les loix de cette province-là et y assurer l'authorité de leur Maistre, en telle sorte qu'elle ne puisse recevoir aucune diminution par Kmielniski, lors qu'il ne voudra plus tenir l'accord fait avec les Moscovites, à quoi il semble déjà beaucoup porté, de Général craignât avec raison que le Grand Duc, après qu'il se sera rendu redoutable dans la province, ne le vëuille priver de la jouïssance de tous ses biens".

siškos katastrofos akivaizdoje, ir jos rezidentas Paryžiuje melste meldė kardinolą Mazarinį suteikti pagalbą, neužmiršdamas pridėti, „kad visų dabarties nelaimių Lenkijoje šaltinis yra Chmelnickis".

Paryžius ir pats tai žinojo. Prancūzijos pasiuntiniu prie Švedijos Karolio X dabar buvo talentingasis d'Avangour, kuris karalių lydėjo visuose jo karo žygiuose ir kuris buvo jo gerbiamas. D'Avangour taip pat buvo geruoju ir su kancleriu Oxenstierna, todėl jo pranešimai ypač vertingi. 1655 m. gegužės 11 d. d'Avangour jau rašė ministrui de Brienne apie Lenkijos likimą: „Priešininkai dalinasi Karūną ir daro tai taip, lyg jos niekada nebūtų buvę" [58].

Penkioms dienoms praslinkus jis vėl rašo, šį kartą paliesdamas ir Lietuvos reikalus: „Kunigaikštis Radvila slapčiomis bendrauja su Švedijos karaliumi. Tos derybos, žinoma, pasiseks: tas kunigaikštis jau seniai nori nusikratyti Lenkijos karaliaus priklausomybės" [59].

Garsioji Kėdainių sutartis tarp Lietuvos ir Švedijos buvo pasirašyta 1655 m. spalio 20 d., o po aštuonių dienų d'Avangour rašė savo vyriausybei: „Švedijos karalius pripažino Lietuvos valstybę. Ir Švedų Didybė apsiima grąžinti kunigaikščiui Radvilai Maskvos didžiojo kunigaikščio užkariautąsias žemes. Atrodo, kad Lenkijos karaliui nebelieka daug vilčių atgauti Didžiąją Lietuvos Kunigaikštystę. Siunčiu tamstai tą svarbų aktą" [60].

Iš tikro to dokumento nuorašas yra archyve, bet dar įdomiau, kad Mazarinis nusprendė supažindinti su juo prancūzų visuomenę ir davė jį paskelbti „Gazette de Françe". To laikraščio 1655 metų Nr. 68 (1413—1416) yra tekstas: „Acte d'hommage rendu par la Noblesse et les Estats du Grand Duché de Lithuanie à Sa Majesté Suédoise. Donné à Keydan au mois d'octobre 1655" [61].

Kitais, 1656 m., sausio 3 d. d'Avangour patvirtino savo vyriausybei, kad „Švedijos karalius yra Žemaitijos viešpats sutarties su kunigaikščiu Radvila dėka, kuris yra tame krašte visagalis" [62]. Bet tik šešios dienos tepraėjo, kai tam pasiuntiniui teko pranešti į Paryžių, kad „kunigaikštis Radvila mirė Tikocine, bet Lenkijos kara-

[58] Les Ennemis partagent la Couronne et font de façon comme si elle n'a jamais existé.

[59] Il y a une inteligence secrète du Duc Razévil avec le Roi de Suède. Assurement cette intelligence sera couronnée de succès: ce Prince aspirait longtemps à secouer la dépendance du Roi de Pologne.

[60] „Le Roi de Suède accorda les Ariticles aux États de Lithuanie. Sa Majesté Suèdoise prend l'engagement à restituer au Prince Razévil les terres conquises par le Grand Duc de Moscovie. Il parait que le Roi de Pologne n'a pas de grands éspoirs à rentrer dans la possession du Grand Duché de Lithuanie. Je vous envoie cet acte important".

(D'Avangour pranešimai Prancūzijos užsienio reikalų ministerijos archyvuose. Suède. Correspondance Politique. Vol. 20—24).

[61] Olandijos karališkoje bibliotekoje Hagoje yra vienas egzempliorius: Schriftelijck Renversael ende Verklaringe der Lant-Heeren endę Staten van... Littaw van trouwe... aen... Sweden. Sine loco, nulia data, 4°, fl. 2. Tai yra Kėdainių sutarties tekstas olandų kalba, išverstas iš lotynų originalo Karolio X įsakymu painformuoti Olandijos vyriausybę apie Kėdainių sutartį.

[62] „Le Roi de Suède est le Maître de la Samogitie grâce à son arrangement avec le Prince Razévil, qui est tout puissant dans ce pays".

liui mažai iš to naudos. Mirusio kunigaikščio pusbrolis kunigaikštis Boguslavas Radvila nori vykdyti viską, ką velionis buvo prižadėjęs padaryti Švedijos karūnos naudai" [63]. Dar dviem dienom praslinkus, d'Avangour slapčiomis sužinojo, kad „Švedijos kancleris karaliaus įsakytas paruošė Lenkijos Karūnos padalijimo projektą taip, kad švedams tektų kraštas tarp Necos, Vartos, Vyslos, Bugo, Dauguvos ir jūros, vadinasi, visos pajūrio provincijos. Keletas vaivadijų, Palenkė, Pagirys ir dalis Lietuvos sudarys nepriklausomą kunigaikštystę su Radvilų dinastija. Kitos Lenkijos dalys atiteks Elektoriui ir kazokams" [64]. Kaip matysime, tas projektas netruko įgauti sutarties formą.

Labai įdomus prancūzų pasiuntinio Lenkijoje de Lumbres 1656 m. gegužės 3 d. pranešimas: „Lenkijos didikai labai bijosi, kad Švedijos karalius nepaskelbtų laisvės baudžiauninkams ir kad jis jų nepašauktų į karą prieš savo ponus" [65].

Karolis X ėjo į vis artimesnius santykius su Chmelnickiu ir 1656 m. liepos 29 d. „Gazette de Françe" pranešė, kad „švedų karalius ima kazokus į savo globą ir kad jis jiems nusiuntęs savo pasiuntinį Frissandorfą, buvusį pirmą rezidentą Portugalijoje". Iš tikrųjų reikalas dar nebuvo priėjęs ligi protektorato.

1656 m. Karolis X paėmė Varšuvą, tai padarė Europai didelį įspūdį. D'Avangour skuba duoti žinią į Paryžių apie Karolio X pasimatymą su Brandenburgo kunigaikščiu valdovu Fridrichu Wilhelmu: „Jie leido laiką ilgose ir puikiose iškilmėse, bet neužmiršo ir Lenkijos Karūnos padalijimo. Aš žinau, kad lenkų bajorija labiausiai dreba dėl Dancigo ir Elbingo uostų, per kuriuos jie parduoda savo javus, medžius ir kanapes. Kad tik galėtų tuos uostus išlaikyti, lenkai yra net pasiryžę atsisakyti Lietuvos" [66].

Lenkų istorikai nuolat kalba, kad lenkai gynę krikščionybę nuo islamo. Iš tikrųjų tai buvo ne jų, o lietuvių ir ukrainiečių darbas. Būdingas šituo atžvilgiu yra d'Avangour 1656 m. rugsėjo 5 d. pranešimas: „Lenkai su savo sąjungininkais totoriais sunaikino Prūsuose 15 miestų, 250 sodžių ir 40 bažnyčių. Liubeke Lenkijos karaliaus ir karalienės akyse buvo parduodami vyrai ir moterys, kaip

[63] „Le Duc Razévil est mort à Tikoczin, mais le Roi de Pologne en a peu profité. Le cousin du Deffunt Duc le Prince Boguslaus Razévil veut exécuter tout ce qui le Deffunt avait promis de faire en faveur de la Couronne de Suède".

[64] „Le Chancenllier de Suède prepara sur l'ordre du Roi un projet de partage de la Couronne de Pologne: de la sorte que les Suédois prendront en possession les pays entre la Netz, Wartha, Vistule, Bog, Duna et la Mer, à savoir toutes les provinces maritimes. Quelques Palatinats, la Podlachie, la Polésie et une partie de la Lithuanie formeront une principauté indépendante dans la maison de Razévil. Les autres parties de la Pologne passeront à l'Electeur et aux Cosaques".

[65] „La grande crainte de Seigneurs Polonais est que le Roi de Suède ne proclame la liberté des serfs et ne les appelle à la guerre contre leurs seigneurs".

[66] „Ils passèrent le temps dans des longues et magnifiques solennités, mais ils n'ont pas oublié le partage de la Couronne de la Pologne. Je sais que la noblesse polonaise tremble surtout pour les havres de Dantzic et d'Elbing où ils écoulent les grains, les bois et les chanvres. De sorte que pour conserver ces havres les Polonnais tiennent même â rénoncer de la Lithuanie".

Konstantinopolio turguose. Visų moterų brangiausioji tekainavo 30 dukatų“ [67].

Kažkoks prancūzų agentas, tikriausiai dvasininkas, kuris dėl nežinomų priežasčių buvo gavęs audienciją pas kanclerį Oxenstierną, 1656 m. rugsėjo 15 d. rašo kardinolui Mazariniui, kad švedų karaliaus sluoksniuose neabejojama lenkų valstybės išnykimu — „cuius partem Mosco, aliam Cosacis, aliam Transylvano, aliam Razivilio suecus distribuet“.

Tenka pažymėti, kad tuo metu Mazarinio simpatijos buvo Karolio X pusėje dėl to, kad lenkų karalienė (Jonas Kazimieras iš viso mažai reiškė politiniame gyvenime) atvirai vedė austrofilišką politiką. Suprantama Mazarinio instrukcija savo pasiuntiniui prie Karolio X, kad jis išaiškintų Chmelnickio pasiuntiniams, „kiek jų interesams kenkia imperatoriaus sąjunga su Lenkija“.

Netikėtai Lenkija įgijo ir dar vieną tvirtą priešininką: 1656 m. gruodžio 31 d. Transilvanijos kunigaikštis Jurgis Rakoczy, susitaręs su Chmelnickiu ir su Boguslavu Radvila, įsibrovė į lenkų žemes. D'Avangour, gavęs Rakoczy karo paskelbimo manifestą, kuriame Transilvanijos kunigaikštis pasiremia tarp kitko ir savo sąjunga su kazokais, pasiskubino jį persiųsti savo vyriausybei į Paryžių [68].

Nusiminimo apimtas Jonas Kazimieras kreipėsi oficialiu laišku pagalbos į Austrijos imperatorių. Viena, ypač kai jos pikčiausias priešininkas Rakoczy nuėjo prieš lenkus, griežtai stojo Lenkijos pusėje. Lenkijos išganymo aktas gulėjo tada Čihrine, Chmelnickio sostinėje; į jį tad imperatorius ir išsiuntė savo oficialų pasiuntinį arkivyskupą Parcevičių. Dar tam pasiuntiniui esant kelionėje, kuri buvo ilga, į Čihriną atvyko Karolio X pasiuntinys Velingas ir atvežė Chmelnickiui tokius švedų karaliaus pasiūlymus: jam atiduodamos Kijevo, Černigovo ir Braclavo vaivadijos, bet užtat švedams paliekamos Dniepro, Dniestro, Bugo komunikacinės arterijos, o pats Chmelnickis tampa švedų karaliaus vasalas. Dėl tokių sąlygų Chmelnickis atsisakė kalbėtis su švedų diplomatu ir per savo kanclerį Vigovskį pasakė Velingui, kad arkliai grįžti namo yra jau jam paruošti, nes Chmelnickis reikalaująs, kad „Karališkoji Didybė atiduotų pilną teisę į senovės Ukrainą ir Roksolianiją ten, kur buvo graikiškas tikėjimas ir kur kalba dar ir tebesanti, vadinas ligi Vyslos“. Velingas netrukdamas suplėšė Vigovskio akyse karaliaus instrukcijas su Ukrainos etmonui nepriimtinomis sąlygomis [69].

1657 m. kovo 1 d. į Čihriną atvyko arkivyskupas Parcevičius, austrų imperatoriaus pasiuntinys, ir atvežė jo asmeninį laišką, kur siūlė savo tarpininkavimą tarp Chmelnickio ir Jono Kazimiero. Ba-

[67] „Les Polonais avec leurs Allies Tatares ruinaient en Prusse en quelques jours 15 villes, 250 villages et 40 églises. A Lubec sous les yeux de Roi et de la Reine de Pologne on vendait les hommes et les femmes comme aux bazars de Constantinople. La plus chère de toutes les femmes n'est que 30 Ducats“.

[68] „Manifeste de G. Ragocy contenant les raisons qui l'ont décidè à faire la querre à Pologne“.

[69] „Koenigl. Mitt ihnen cedierte das Jus totius Ukrainae antiquae vel Roxolaniam, da der Griechische Glaube gewesen und die Sprache noch ist, bis an die Weihel“.

landžio 18 d. etmonas įteikė savo atsakymą imperatoriui: jis, girdi, sutinkąs susitaikyti su Lenkija, bet tik su sąlyga, kad jo valstybės vienybė nebūtų pajudinta: „Si tamen securitati integritatique status nostri nulla inferatur injuria“ [70]. Parcevičius praneša imperatoriui, kad nustebo radęs Čihrine visą diplomatinį korpusą: du švedų pasiuntinius, du Rakoczio, kunigaikščio Boguslavo Radvilos pasiuntinį, Maskvos pasiuntinį, turkų, totorių, Lenkijos, Moldavijos ir Valakijos pasiuntinius. O prancūzų pasiuntinys Varšuvoje de Lumbres, sužinojęs apie imperatoriaus pasiuntinybę pas Chmelnickį, įspėja kardinolą Mazarinį, kad „reikią atsidėjus sekti imperatoriaus kombinacijas Ukrainoje ir Lietuvoje“. Kunigaikštis Boguslavas Radvila irgi turįs kažkokių santykių su imperatorium.

Savo atsakyme imperatoriui Chmelnickis nutylėjo tai, ką prancūzų pasiuntinys Švedijoje Terlon pranešė į Paryžių, būtent, kad 1657 m. balandžio 11 d. švedų kariuomenė, paties Karolio X vedama, susijungė su Rakoczio kariuomene ir su kazokais, kurių vadas buvo Antanas Ždanovičius, senas kazokų ir lenkų karo veteranas. Koalicinių kariuomenių susitikimas buvo paminėtas puikiomis iškilmėmis. Griežė muzika, griaudė patrankos ir atrodė, lyg Lenkija būtų laidojama [71]. Kunigaikščio Radvilos atstovas kėlė taurę už sąjungininkų laimę, nes dalijant Respubliką ir jam turėjo atitekti nemaža dalis. Kariuomenės nužygiavo pirmyn; Ždanovičiaus kazokai naikino viską, kas jiems kliuvo pakelyje. Minėtas prancūzų pasiuntinys Terlon, kuris buvo drauge su švedų karaliumi prie kariuomenės, rašė į Paryžių: „Kazokai naikina viską, nieko nepalikdami. Mūsų žygis yra ne kas kita, kaip didžiulis degantis laužas“ [72].

Ukrainiečių kariuomenė iš tikrųjų buvo gavusi įsakymą viską pakelyje naikinti, tik neliesti pačių ukrainiečių gyvenamųjų žemių, o ypač Lvovo, dėl kurio Chmelnickis buvo davęs tokį gerai žinomą įsakymą: „su šito miesto gyventojais turi būti elgiamasi kaip su mūsų pačių žmonėmis“.

Prancūzų pasiuntinys Varšuvoje de Lumbres birželio viduryje parašė savo vyriausybei į Paryžių, kad Chmelnickis „tiek yra susidėjęs su kunigaikščiu Radvila, kad net sutinka eiti prieš didįjį — suprask, Maskvos — kunigaikštį, kad tik jam įtiktų“ [73]. Prancūzų pasiuntinių žinios buvo tikros: Jonušui Radvilai mirus, Ukrainos etmonas pasiėmė į savo globą sunašlėjusią Lietuvos vado šeimyną ir pareikalavo iš caro, kad tasai grąžintų visas žemes, kurias jis buvo konfiskavęs, Jonušo Radvilos šeimynai. Kunigaikščiui Boguslavui Chmelnickis pažadėjo ginsiąs jo žemes nuo caro net ir ginklu, jei būtų reikalas.

[70] Dokumentai apie „Peter Freiherr Parchevich“ pasiuntinybę yra atspausdinti: Archiv fuer Oesterreichische Geschichte. Wien, 1880. Vol. 59. S. 337—639.

[71] Prancūzų užsienio reikalų ministerijos archyvas: Pologne, Correspondance Politique. Vol. 12, fol. 8.

[72] „Les Cosaques dévestent tout, rien ne leur échappe. Notre marche ne fut qu'une immense flambée“ (Prancūzų užsienio reikalų ministerijos archyvas. Suède. Vol. 26, fol. 91).

[73] „Est entré dans une telle intelligence avec le Prince Razévil qu'il est prêt même pour lui être agréable à marcher contre le Grand Duc“.

Chmelnickis ligi pat mirties atsidėjęs laikėsi ukrainiečių ir lietuvių sąjungos idėjos. 1657 m. birželio 20 d. įvykis tą idėją dar sutvirtino.

Tą dieną Čihrine įvyko „Pinsko bajorijos maloningųjų ponų priesaika etmonui Bogdanui Chmelnickiui". Nuo tos dienos Ukraina turėjo bendrą sieną su nepriklausoma Lietuva, o ta siena skyrė Lenkiją nuo Maskvos, kurios buvo tiek Ukrainos, tiek Lietuvos priešininkės. Tai, kas Kijevo Rusios epochoje buvo žinoma kaip Turovo—Pinsko žemės, po Liublino unijos sudarė Didžiojoje Lietuvos Kunigaikštystėje Lietuvių Brastos vaivadijos Pinsko pavietą. Čia ir oficialiuose aktuose išliko ukrainiečių kalba, nes nebuvo lenkinimo. Pinsko bajorija visada buvo tiltas tarp Ukrainos ir Lietuvos. XV a. pradžioje ta bajorija rėmė kunigaikštį Švitrigailą prieš Jogailą. Ta pati bajorija 1440 m. Verbos savaitę „visiems Rusios ponams ir vyrams nusprendus" užmušė didįjį kunigaikštį Žygimantą, tuo atsikeršydama, kam tas Žygimantas prieš penkerius metus surengė skerdynes Švitrigailai kautynėse ties Šventosios upe. Pinsko kunigaikštis Jurgis jau tada jėga išgelbėjo Volynę nuo prijungimo Lenkijai ir nedavė atplėšti nuo Lietuvos ukrainiečių žemių. O XVI a. pabaigoje Florijonas Giedraitis, Povilas Kmita ir kiti „Pinsko žemininkai" ginklu kovojo prieš „lenkų naujybes", vadinasi, prieš lenkinimą. Kaip matome, Chmelnickis ir Pinsko bajorija laikėsi senų tradicijų.

De Lumbres viso to nežinojo, bet pranešdamas kardinolui Mazariniui apie Pinsko bajorijos sąjungą su Ukrainos etmonu, tvirtino tatai įvykus pagal Boguslavo Radvilos patarimus, tai, žinoma, labai galimas daiktas. Anų laikų Europai buvo suprantama, ką reiškia ukrainiečių ir lietuvių ryšiai. Tai matyti kad ir iš retų rečiausios olandų brošiūros „Kluchtighe Samenspraek tusschen Poolen, Sweden en andere Potentaten (s. l. 1657. 4°. fl. 4)". Ji surašyta eilėmis, dialogo tarp Chmelnickio, Jono Kazimiero, Jonušo Radvilos, Prancūzijos, Olandijos forma. Jos autorius anonimas.

O Ukrainoje senas etmonas gyveno paskutines savo dienas: dešimt metų kasdieninio karo, organizacijos, diplomatijos pakirto ir tą geležinį organizmą. Bet prieš mirdamas jis matė savo idėjų laimėjimus, ir ne Chmelnickio kaltė, kad jo įpėdiniai nustojo visko, ką jis buvo ginklu ir protu įgijęs.

Karolis X nusileido Chmelnickiui visur kur ir į Čihriną atvyko garsus pasiuntinys Lilienkrona su švedų karaliaus aktu, užleidžiančiu etmonui visas Lenkijos ukrainietiškas žemes[74].

Karolis X pripažino Ukrainos nepriklausomybę visose jos etnografinėse žemėse, išskyrus Palenkę, kuri teko Boguslavui Radvilai. Karolis X ir Chmelnickis garantavo Radvilai suvereninį valdymą Slucko kunigaikštystės, Naugarduko vaivadijos ir kitų Lietuvos že-

[74] „Declaramus et verbo nostro Regio sub fide Juramenti... promittimus... quod... Nos neque successores nostros in eas terras... quos campiductor Militiae Zaporoviensis loco satisfactionis sibi vindicare volunt, aliquid praetensuros, in earum possessione turbaturos vel quogue modo Ipsis praejudicaturos, sed Nos semper ad sinceram et non fucatam cum Ipsis amicitiam ac bonam correspondentiam colendam paratos fore".

mių, kurios buvo pasienyje su Ukraina. Iš savo pusės Ukrainos etmonas ir Lietuvos kunigaikštis garantavo Karoliui X tas Lenkijos žemes, kurios turėjo tekti Švedijai. Nuo Juodosios ligi Baltijos jūros įsikūrė Ukrainos, Lietuvos ir Švedijos koalicija taip, „lyg Lenkijos Karūnos niekados ir būte nebuvo", kaip kad pranešė Maskvos pasiuntinys Buturlinas.

1657 m. birželio 22 d., būdamas jau mirties patale, etmonas priėmė kuo iškilmingiausiai Lilienkroną, tyčia į tą priėmimą sukvietęs daug diplomatų, kurių tarpe buvo ir maskviškiai. Vakare etmonas liepė nunešti jį patį į švedų pasiuntinio būstinę, vadinasi, padarė jam revizitą.

Tuo metu Cihrine buvo jau ir prancūzų pasiuntinys. Prancūzija negalėjo likti abejinga naujam Rytų Europos politiniam centrui. Prancūzų bajoras Celiorieris, ilgai tarnavęs švedų kariuomenėje, supratęs kiek ir ukrainiečių kalbą, išvyko į Cihriną. Kancleris Vigovskis priėmė jį draugiškai, tikindamas, kad Chmelnickis gerbia didelį ir galingą prancūzų karalių, užimantį tokią aukštą vietą krikščioniškame pasaulyje. Celiorieris pats Chmelnickio, matyt, nepažinojo, bet dalyvavo jo laidotuvėse, kurios, kaip jis pranešė savo vyriausybei, „buvusios visų gražiausios kazokų krašte" [75].

Bus ne pro šalį ir mums čia kiek geriau tas laidotuves prisiminti. Etmonas mirė 1657 m. birželio 27 d., bet su laidotuvėmis užtrukta visas mėnuo. Rugpjūčio 23 d. jis buvo palaidotas jo gimtojoje Subotovo viensėdijoje. Palaidojus bažnyčioje po baldakimu buvo pastatytas velionio paveikslas su užrašais apie jo nuopelnus tėvynei. Etmono asmens sekretorius Samuelis Zorka pasakė prakalbą, kurios nuorašai ilgą laiką paskui vaikščiojo po Ukrainą:

„Maloningieji ponai pulkininkai, Zaporožės kariai ir visa Ukraina! Dingo linksmybės valandos, tenka klausytis liūdesio šauksmų ir akys plūsta ašaromis, nes laidojame etmoną mūsų Bogdaną Chmelnickį, tikrai paties Dievo mums duotąjį vadą, kuriam betgi mirtis nepasigailėjo pakirsti gyvenimą.

Palikęs nemirtingą garbę, mirė tas gerasis vadas, šalia kurio ne tik mes, jo padėjėjai, bet ir visa Ukraina galėjo tikėtis ilgų ir laimingų metų. Mirė tasai, kuriam drauge su jumis visagalė Dievo ranka gelbėjo nugalėti sarmatus (lenkus), nes jūs gynėte savo teises ir laisves. Mirė tas, nuo kurio patrankų ir šautuvų drebėjo ne tik Lenkijos, bet ir Konstantinopolio pilių bei tvirtovių sienos. Mirė tas, kurio darbu atgaivintos Ukrainos teisės ir laisvės galėjo nebeišnykti.

Neužtektų laiko išdėstyti čia visus riteriškus žygius, kuriuos jūs, etmono Chmelnickio vedami, atlikote ėmę ginti lenkų pamintąsias mūsų teises. Teapsako tuos žygdarbius žmogiška kalba laukai ir slėniai, verpetai ir kalnai. Teapsako, ką jūs su Dievo pagalba nuveikėte ties Geltonaisiais Vandenimis, ties Korsuniu, ties Pilavcais, Zbaražu, Zborovu, tiek Berestečka, ties Baltąja Cerkve, ties Podolės Ka-

[75] Apie šio prancūzų agento misiją smulkiau esu rašęs: Chmelniščina i franc. diplomatija. B., 1926.

menecu, Žvancu, Batohu, Ochmatovu ir ties daugeliu kitų vietų, kurių čia ir neminiu.

Į tave, mylimas mūsų Vade, kreipiuos kuklia mano kalba! Garbingos Zaporožės kariuomenės ir visos Ukrainos etmone, Bogdanai Chmelnicki! Klausiu tavęs, keturių lentų užkalto, kreipiuosi į tave, dabar tokį tylų, į kurio balsą dar visai neseniai atsiliepdavo 100 000 kariuomenės!.. Pasakyk mums vieną tik žodį, išmokyk mus, ką turime daryti?“

Šioje jausmingoje prakalboje jaučiamas Chmelnickio padėjėjų nerimas, ar sugebės jie tęsti didžiojo etmono pradėtąjį darbą. Deja, jie to nesugebėjo.

Rugsėjo 2 d. de Lombres pranešė kardinolui Mazariniui apie etmono mirtį ir ta proga dar pridūrė: „Per tuos dvejus metus karalius nustojo savo svarbiausiųjų priešininkų: generolo Chmelnickio ir kunigaikščio Jonušo Radvilos. Kunigaikštis Boguslavas Radvila yra tokio pat nusistatymo, kaip ir velionis jo pusbrolis. Koks bus kazokų likimas, sunku dar numatyti“ [76].

Paryžius, 1931 m. spalis

[76] „Le Roi au courant de deux années a perdu ses ennemis les plus rédoutables: le général Kmielinski et le Prince Janus Razévil. Le Prince Boguslaus Razevil est dans les mêmes intentions que son Deffunt Cousin. Ce que deviendront les Cosaques, il est difficile encore à concevoir“.

IZIDORIUS KISINAS

PROF. VACLOVO BIRŽIŠKOS BIBLIOGRAFIJA

(I dalis)

Ši bibliografija buvo paruošta prof. Vaclovo Biržiškos 50 metų sukaktuvių proga (1884.XII.2—1934), bet tik dabar spausdinama, įtraukiant ir tuos jo raštus, kurie pasirodė ir po 1934 metų, kol rankraštis buvo atiduotas rinkti. Visa prof. Vaclovo Biržiškos bibliografija susideda iš dviejų dalių, kurių pirmoji čia ir spausdinama. Antroji apima sąrašą straipsnių, išspausdintų jo redaguojamoje „Lietuviškojoje enciklopedijoje", kurios ligi 1938 m. gruodžio 6 d. pasirodė 80 sąsiuvinių (VI tomai ir VII tomo 9 sąs.), kur prof. Vaclovo Biržiškos buvo parašyta 8762 ilgesni ir trumpesni straipsniai.

Pradėjęs rašyti dar būdamas gimnazistas, vėliau ir studijuodamas (rinkdamas lietuvių laikraščių bibliografiją), pirmąjį savo straipsnį Biržiška išspausdino tik 1906 m. kovo 29 d. anuomet Vilniuje ėjusiame „Lietuvos ūkininke" (žr. bibliogr. Nr. 12). Per visą šią bibliografiją (iš viso 818 nr., t. y. 786+32 antriniai nr.) apimantį laikotarpį, be skyrium išleistų jo raštų, prof. Vaclovo Biržiškos straipsniai buvo išspausdinti 65 periodiniuose ir neperiodiniuose leidiniuose, kurių dalį jis pats ir redagavo („Švietimo reikalai", 1919; „Litwa", 1921; „Knygos", 1922—1924; „Bibliografijos žinios", nuo 1928 m.; „Lietuviškoji enciklopedija", nuo 1931 m. spalio 1 d.; „Universitetas ir visuomenė", 1934; „Mūsų senovė", nuo 1937 m.).

Vaclovo Biržiškos straipsnių dar buvo išspausdinta „Ateityje" (Amerikos), 1915?; Rumunų fronte jo 1917 m. leistame laikraštyje „Izvestija armej. kom. IX armii" ir „Izvestija armej. kom. IV armii"; „Pravdoje" (Maskvos), 1918 ir kt. Neturėdamas šių laikraščių, negalėjau, deja, juose išspausdintų straipsnių įtraukti į bibliografiją.

Nors prof. Vaclovui Biržiškai teko, kaip ir daugeliui prieškarinio laikotarpio lietuvių inteligentų, pasišvęsti ir politiniam bei visuomeniniam gyvenimui, tačiau jo raštuose vyrauja kultūrinio pobūdžio klausimai, tai ypač ryšku pažvelgus į bibliografiją per paskutinį dešimtmetį, kada jis beveik išimtinai pasiskyrė mokslui — Lietuvos kultūros praeities, bibliografijos ir knygos istorijos tyrinėjimams, jau nekalbant apie tą didelį kultūros triūsą, kurį padeda vadovaudamas jo paties įkurtos „Lietuviškosios enciklopedijos" darbui.

Plati prof. Vaclovo Biržiškos biografija išspausdinta Lietuviškojoje enciklopedijoje, t. 3, sąs. 10(34), sk. 1210—1216.

Prof. Vaclovo Biržiškos bibliografijos I dalis suskirstyta į 2 skyrius:

I. Slapyvardžiai ir kriptonimai bei sąrašas periodinių ir neperiodinių leidinių, kuriuose buvo išspausdinti jo straipsniai, kartu pa-

žymint ir bibliografijoje vartojamus jų sutrumpinimus bei bendradarbiavimo juose laikotarpį;
II. Bibliografija, suskirstyta chronologine raštų parašymo tvarka; formos atžvilgiu metai skirstomi į žemiau išvardytus XIV skyrių, kurių pozicijos teikiamos straipsnių antraščių abėcėlės tvarka:

I. Skyrium išleisti raštai
II. Straipsniai:
  a) vedamieji
  b) kiti straipsniai
  c) bibliografija
III. Recenzijos
IV. Prakalbos, paskaitos
V. Vertimai
VI. Knygoms rašytos prakalbos
VII. Trumpos žinios, korespondencijos, pareiškimai
VIII. Apsakymėliai, vaizdai
IX. Eilėraščiai
X. Redaguoti svetimi raštai
XI. Laiškai. Atsakymai
XII. Pastabos, prierašai
XIII. Duotieji pasikalbėjimai
XIV. Išspausdinti revoliuciniai atsišaukimai

Kaunas,
1939 m. sausio 1 d.

I

1. PROF. VACLOVO BIRŽIŠKOS SLAPYVARDŽIAI IR KRIPTONIMAI

(Pirmasis skaičius reiškia bibliografijos eilinį Nr.; skaičiai skliaustuose reiškia išleidimo metus)

A. — 183 (1920), 207 (1921), 214 (1921), 216 (1921), 225 (1921), 227 (1921), 233 (1921), 237 (1921), 244 (1921), 245 (1921), 254 (1921), 260 (1921), 313 (1921).
Adomas Gintautas — 321 (1921), 322 (1921), 323 (1921).
Agbd. — 230 (1921).
A. Kurmiełowicz — 149a (1919).
Al. — 157 (1920).
Alfa — 158 (1920), 160 (1920), 161 (1920), 162 (1920), 164 (1920), 166 (1920), 169 (1920), 179 (1920), 185 (1920), 187 (1920), 189 (1920), 201 (1920), 475 (1924).
Alta — 194 (1920).
Alto — 195 (1920).
Amž. Kap. — 357 (1922).
Ant. — 204 (1921), 218 (1921), 219 (1921).
A. R. — 156 (1920).
B. — 144 (1919), 308 (1921), 686 (1931).
B. K. — 131 (1917).
B.-Ka — 37 (1907).
D. — 168 (1920), 181 (1920).
G. — 490 (1924).
j. b. — 163 (1920), 191 (1920).
I. R. — 154 (1920), 188 (1920).
J. Rg. — 226 (1921).
J. Sm. — 173 (1920).
Kap. B. — 282 (1921), 324 (1922), 339 (1922), 341 (1922), 347 (1922), 354 (1922), 355 (1922), 359 (1922), 362 (1922), 365 (1922), 376 (1922), 400 (1922), 406 (1922), 415 (1922), 416 (1922), 417 (1922), 420 (1922),

424 (1922), 448 (1923), 450 (1923), 451 (1923), 452 (1923), 453 (1923), 455 (1923).
K. B. — 305 (1921), 312 (1921), 319 (1921), 408 (1922).
Kn. — 160 (1920).
Ku. — 182 (1920).
Kun. — 140a (1919), 140b (1919), 142a (1919), 144b (1919), 144d (1919), 145a (1919), 145b (1919), 145c (1919), 145d (1919), 150 (1920), 196a (1920), 197a (1920), 221 (1921).
L. — 167 (1920), 176 (1920).
Lapė Kotryna — 43 (1907), 48 (1907).
Majoras B-ka — 461 (1923).
*M. B.** — 53 (1907).
Mjr. B-ka — 464 (1923), 468 (1923).
Mór — 1 (1906).
Moriturus — 55 (1907).
Nebeantrasis — 140 (1918).
On. — 152 (1920).
— *on.* — 255 (1921).
Pest. — 159 (1920), 186 (1920).
R. — 243 (1921).
Raginis — 66 (1908), 74 (1908).
Rest. — 151 (1920), 153 (1920), 173 (1920).
Ret. — 250 (1921), 251 (1921).
R. F. — 196 (1920).
R. G. — 174 (1920), 192 (1920), 208 (1921), 220 (1921), 229 (1921), 234 (1921), 242 (1921), 253 (1921), 258 (1921), 263 (1921).
Rg. — 117 (1914), 178 (1920), 184 (1920).
R-is — 193 (1920).
R-kis — 170 (1920).
R-nis — 274 (1921).
R. S. — 180 (1920).
R. Sum... — 144 a (1919).
Rūkorius (Rukorius) — 5 (1906), 11 (1906), 13 (1906), 14 (1906).
Severinas — 118 (1916).
Skrd. — 307 (1921).
Skruzdė — 12 (1906), 44 (1907).
Smt. — 442 (1922).
Smutkelis (Smūtkelis) — 52 (1907), 56 (1907), 57 (1907), 58 (1907), 59 (1907), 68 (1908), 78 (1908), 79 (1908), 80 (1908), 81 (1908), 82 (1908), 83 (1908), 84 (1908), 85 (1908), 86 (1908), 98 (1910), 102 (1910), 103 (1910), 104 (1910), 105 (1910), 106 (1910), 108 (1911), 110 (1913), 134 (1918), 147 (1919), 148 (1919), 149 (1919), 202 (1920), 363 (1922).
S-s — 171 (1920).
Stan. — 155 (1920).
Sz. — 3 (1906), 4 (1906), 6 (1906), 7 (1906).
Szerszeń — 2 (1906), 8 (1906), 9 (1906).
Ten — 296 (1921).
V. — 41 (1907), 94 (1910), 97 (1910).
W. A. — 206 (1921), 211 (1921), 212 (1921), 223 (1921), 224 (1921), 231 (1921), 238 (1921), 240 (1921), 247 (1921), 261 (1921).
Vac. Bir. — 620 (1929).
Vac. Bir-ka — 561 (1927), 579 (1928), 720 (1934).
Vac. B-ka — 325 (1922), 327 (1922), 342 (1922), 350 (1922), 353 (1922), 368 (1922), 622 (1929), 759 (1937), 763 (1937), 779 (1938), 780 (1938), 782 (1938).
Vagabunda — 30 (1907), 73 (1908), 75 (1908), 77 (1908), 100 (1910), 101 (1910), 117a (1914), 257 (1921). (1919—1920).
W. An. — 239 (1921), 259 (1921).
W. Ant. — 215 (1921), 217 (1921),

* Išspausdinta per apsirikimą vietoj *V. B.*

222 (1921), 232 (1921), 262 (1921).

W. Antonowicz — 210 (1921), 228 (1921), 236 (1921), 246 (1921), 252 (1921).

Vavas — 25 (1907), 26 (1907), 27 (1907), 28 (1907), 29 (1907), 34 (1907), 45 (1907), 46 (1907), 47 (1907), 49 (1907), 50 (1907), 51 (1907), 64 (1908), 70 (1908), 76 (1908).

V. B. — 23 (1907), 24 (1907), 31 (1907), 32 (1907), 33 (1907), 35 (1907), 36 (1907), 38 (1907), 39 (1907), 40 (1907), 42 (1907), 60 (1908), 61 (1908), 62 (1908), 63 (1908), 65 (1908), 67 (1908), 69 (1908), 72 (1908), 127 (1917), 314 (1921), 320 (1921), 568 (1928), 623 (1929), 639 (1929), 718 (1934), 756 (1937), 762 (1937).

V. Bir-ka — 125 (1917), 266 (1921).

V. Bir-ko — 121 (1917), 122 (1917), 123 (1917), 124 (1917), 126 (1917), 129 (1917).

V. B.-K. — 345 (1922).

V. Bk. — 338 (1922), 374 (1922).

V. B-ka — 112 (1914), 113 (1914), 114 (1914), 141 (1919), 143 (1919), 145 (1919), 177 (1920), 198 (1920), 271 (1921), 328 (1922), 348 (1922), 367 (1922), 370 (1922), 373 (1922), 377 (1922), 378 (1922), 404 (1922), 421 (1922), 447 (1923), 449 (1923), 482 (1924), 538 (1925), 641 (1929), 685 (1931), 688 (1931), 697 (1932).

V. B-ko — 128 (1917).

Vc. B-ka — 722 (1934).

V-da — 235 (1921).

Vg. — 256 (1921), 285 (1921).

Vgbk. — 205 (1921).

Wicz. — 241 (1921).

V. R. — 142 (1919), 265 (1921), 267 (1921), 318 (1921).

V. Raginis — 91 (1910), 96 (1910), 109 (1913), 115 (1914), 138 (1918), 139 (1918), 268 (1921), 269 (1921), 270 (1921), 281 (1921), 303 (1921).

V. R-nės * — 294 (1921).

V. R-nis — 264 (1921), 272 (1921), 276 (1921), 279 (1921), 280 (1921), 283 (1921), 286 (1921), 290 (1921), 293 (1921), 295 (1921), 298 (1921), 301 (1921), 302 (1921), 304 (1921), 306 (1921), 311 (1921), 316 (1921).

V. Ruginis ** — 197 (1920).

V. S. — 54 (1907).

V. Severinas — 136 (1918), 146 (1919).

V. T. — 386 (1922).

* Per apsirikimą išspausdinta vietoj V. R-*nis*.

** Per apsirikimą išspausdinta vietoj V. Raginis.

2. PERIODINIŲ BEI NEPERIODINIŲ LEIDINIŲ, KURIUOSE IŠSPAUSDINTI PROF. VACLOVO BIRŽIŠKOS STRAIPSNIAI, SĄRAŠAS

(Kartu pažymėti ir tų leidinių sutrumpinimai bei bendradarbiamo juose laikotarpis)

Ašrn. — A u š r i n ė, Vilnius (1910—1911).

Atsp. — A t s p i n d ž i a i, Kaunas (1922—1923).

Brs. — B a r a s, Kaunas (1925).

BŽ. — B i b l i o g r a f i j o s Ž i n i o s (1928—1936).

DB. — Darbo Balsas, Vilnius (1918).
Dnv. — Dainava, Kaunas (1920).
XXVII KnMM. — XXVII Knygos Mėgėjų Metraštis, Kaunas (1933).
E. — Echo, Vilnius (1906).
EL. — Echo Litwy, Vilnius (1919—1920).
Gbj. — Gabija, Kraków (1907).
Gbs. — Gúbos, almanachas, Kaunas (1927).
GdrK. — Giedros Kalendorius, Vilnius (1913).
GKr. — Gimtasai Kraštas, Šiauliai (1934).
GlL. — Głos Litwy, Vilnius (1919—1920).
GRvl. — Golos Revoliucii, Odesa (1917).
ILt. — Iliustruotoji Lietuva, Kaunas (1926—1928).
IzvFrntdl. — Izvestija Frontotdela, Odesa (1917).
Klt. — Kultūra, Šiauliai (1926, 1928—1932).
Kn. — Knygos, Kaunas (1922—1924).
Krs. — Karys, Kaunas (1921—1923).
Krvl. — Krivulė, Kaunas (1925).
Kv. — Kova, Philadelphia Pa (1907—1909).
L. — Litvá, Vilnius (1920).
LE. — Lietuviškoji Enciklopedija, Kaunas (1931—1938).
LGsrn. — Lietuvos Gaisrininkas, Kaunas (1923).
LKVrdn. — Latviešu Konversācijas Vārdnīca, Rīgā (1927—1929).
LStd. — Lietuvos Studentas, Kaunas (1930, 1933).
Lt. — Lietuva, Kaunas, (1921—1922, 1924—1927).
Ltr. — Literatūra, Kaunas (1936).
LtrNjn. — Literatūros Naujienos, Kaunas (1935).
Ltw. — Litwa, Kaunas (1921).
LŪK. — Lietuvos Ūkininkas, Vilnius (1906).
LŽ. — Lietuvos Žinios, Vilnius—Kaunas (1910, 1914, 1923—1927, 1932, 1934, 1937).
Mdc — Medicina, Kaunas (1922).
MiG. — Mokykla ir Gyvenimas, Kaunas (1920—1924).
MSnv. — Mūsų Senovė, Kaunas (1921—1922, 1937—1938).
MTtsk. — Mūsų Tautosaka, Kaunas (1931).
MŽ. — Mūsų Žinynas, Kaunas (1921—1924, 1927, 1930—1931).
NG. — Naujoji Gadynė, Vilnius (1906).
NGdn. — Naujoji Gadynė, Philadelphia, Pa (1916).
NL. — Nepriklausomoji Lietuva, Vilnius (1920).
NrdFmljb. — Nordisk Familjebok. Konversationslexikon och Realencyklopedi, Stockholm (1925).
PrmDšmtm. — Pirmasis nepriklausomosios Lietuvos dešimtmetis 1918—1928, Kaunas (1930).
Prt. — Praeitis, Kaunas (1930).
RvstPdg. — Rivista pedagogica, Roma (1928).
SkmD. — Sekmoji Diena, Kaunas (1921).
Skrds. — Skardas, Vilnius (1907).

Sktm. — Skaitymai, Kaunas (1923).
Stns. — Sietynas, Kaunas (1921).
SvD. — Švietimo Darbas, Kaunas (1921—1924).
SvR. — Švietimo Reikalai, Vilnius (1919).
TiŽ. — Tauta ir Žodis, Kaunas (1925—1926, 1928, 1930—1931).
Tpr. — Topór, Vilnius (1907).
Trm. — Trimitas, Kaunas (1920—1921, 1928—1929, 1932—1935).
Ts. — Teisė, Kaunas (1927, 1938).
UiV. — Universitetas ir Visuomenė, Kaunas (1934).
UnvŽns. — V. D. Universiteto Žinios, Kaunas (1938).
VA. — Vilniaus Aidas, Vilnius (1920).
WdmLtr. — Wiadomości Literackie, Warszawa (1934).
Vlns. — Vilnis, Ryga (1914).
Vsm. — Visuomenė, Vilnius (1910—1911).
Vsr 16 — Vasario 16, Kaunas (1928, 1933).
WW. — Wiadomości Wileńskie, Vilnius (1920).
VŽ. — Vilniaus Žinios, Vilnius (1907—1908).
Žrj. — Žarija, Vilnius (1907—1908).

II

PROF. VACLOVO BIRŽIŠKOS BIBLIOGRAFIJA

(I dalis)

1906 m.

II

b

1) Bezrobotni i Rada miejska. /*Mór.*/. = E., 1906. XI. 9 (22), Nr. 16., pusl. 11—12 (Petersburg).

2) Bezrobotni w Petersburgu. /*Szerszeń*/. = E., 1906. IX. 26 (X. 9), Nr. 13., pusl. 11—12 (Korespondencje).

3) Ile kosztują Rosję generałowie? /*Sz.*/. = E., 1906. XI. 15 (28), Nr. 17., pusl. 11.

4) Weteranka rewolucji. (A. Akimowa-Dikowska). /*Sz.*/. = E., 1906. XI. 15 (28), Nr. 17., pusl. 11.

VII

5) Bažnyčios tarnai. /*Rūkorius*/. = NG., 1906. IX. 14 (27), Nr. 17., pusl. 267 (Žinios iš Lietuvos. Viekšniai).

6) II konferencja Organizacji Centralnego Rejonų R. S. — D. R. P. /*Sz.*/. = E., 1906. X. 26 (XI. 8), Nr. 15., pusl. 4 (Partje i związki robotnicze).

7) Druga konferencja Południowo-Zachodnich kolei. /*Sz.*/. = E., 1906. X. 26 (XI. 8), Nr. 15., pusl. 4 (Partje i związki robotnicze).

8) Kto Rosja rządzi? (Wspomnienie o Trepowie). (Podług „Wpieriod"), */Szerszeń/*. = E., 1906. IX. 26 (X. 9), Nr. 13., pusl. 12 (Rozmaitości).

9) Petersburg. */Szerszeń/*. = E., 1906. X. 26 (XI. 8), Nr. 15., pusl. 3—4 (Partje i związki robotnicze).

10) VII zjazd „Bundu". (—). = E., 1906. XI. 15 (28), Nr. 17., pusl. 6—7 (Partje i związki robotnicze).

11) Streikas. */Rūkorius/*. = NG., 1906. VIII. 23 (IX. 5), Nr. 14., pusl. 221 (Žinios iš Lietuvos, Daubiškių dvaras).

12) Suvalkų kalinių išvadavimas */Skruzdė/*. = LŪk., 1906. III. 16 (29), Nr. 13., pusl. 173 (Žinios iš Lietuvos).

13) Viekšniai. */Rukorius/*. = LŪk., 1906. VI. 15 (28), Nr. 26., pusl. 346. (Žinios iš Lietuvos).

14) Viekšniškių tamsumas. */Rukorius/*. = NG., 1906. VII. 5 (18), Nr. 7., pusl. 108—109 (Žinios iš Lietuvos. Viekšniai).

15) Wyższe kursy agitacyine P. P. S. (—). = E., 1906. X. 26 (XI. 8), Nr. 15., pusl. 11 (Rozmaitości).

XIV

16) Czyrwony znak. Wyd. W. K. L. S. D. P. [1906]. 24,4×10,4 cm.

Iš lenkų originalo „Czerwony sztandar" į gudų kalbą išvertė Aloyza Paškevičiūtė - Kairienė. (Ciotka); Spausdino Vaclovas Biržiška Vilniuje 1906 m. nelegalėj spaustuvėj. Tiražas 1.600 egz. (Iš jų 1.000 su parašu Baltarusių Hromados).

17) Lietuvos darbininkai ir darbininkės! 2 p. Vilniuje Balandis 1906 [iš tikrųjų 1906. V. 2]. 30×21,2 cm.

Išspausdino Vilniuje nelegalėj spaustuvėj 1.500 egz. Vacl. Biržiška. M. Baltusis ir Stikliūtė. Šis yra paskutinis tos spaustuvės darbas, nes naktį, atsišaukimą jau išspausdinus, atėjo policija, tačiau spaustuvės jau nerado, nes ją prieš tai išnešė ir paslėpė Vacl. Biržiška, Mykolas Biržiška, Br. Semytė (Biržiškienė), Antanas Čechavičius, Vl. Šemis (dr.), Vanda Šemytė (Gumovskienė).

Perspausd. „Kova" 1906 m., Nr. 23. „Darb. Balsas" 1906, Nr. 4., pusl. 127.

18) Lietuvos Socialdemokratų Partija. Darbininkai ir valsčionis! 1 p. (2 skilt.) + 1 b. p. Sausis 1906 m. 35,3×22 cm.

Pasirašė: Zarasų pavieto organizacija Lietuvos Socijaldemokratų Partijos. Išspausdino [5.000 egz.] Vilniuje nelegalėj spaustuvėj Vacl. Biržiška.

19) Napszod, Towarzysze! 1 p. +1 b. p. Wilno 29 marca [1906]. 22,6×17,9 cm.

Parašė M. Biržiška. Spausdino [2.000 egz.] Vilniuje 1906 m. nelegalėj spaustuvėj Vaclovas Biržiška.

Buvo dvi laidos. I — 2.000 egz. Wileński Komitet Robotniczy Litewskiej Socialdemokratycznej Partji; II — 300 egz. Kowieński...

20) Nie łudzmy się! 1+1 b. p. Wilno 30 kwietnia [1906]. 35×14,7 cm.

Parašė M. Biržiška. Spausdino Vilniuje 1906. V. 16. nelegalėj spaustuvėj Vacl. Biržiška.

21) Pierwszy maja (podł rosyjskiego). Wyd. W. K. L. S. D. P. [1906. IV.]. 26,2×10,4 cm.

Iš rusų originalo „Prazdnik svetlyj i svobodnyj" išvertė M. Biržiška, spausdino Vaclovas Biržiška Vilniuje nelegalėj spaustuvėj. I leidimas — 250 egz.: II leid. — 220 egz.

22) Święto, Towarzysze! 1 p. + 1 b. p. 30,6×14,5 cm.

Parašė M. Biržiška. Spausdino nelegalėj spaustuvėj Vilniuje [2.000 egz.] 1906 m. Vacl. Biržiška.

1907 m.

II

b

23) Akis už akį. /*V. B.*/. = Žrj., 1907. XII. 5 (18), Nr. 23., pusl. 351—352.

24) Apie mūsų dvarininkus. /*V. B.*/. = Žrj., 1907. X. 17 (30), Nr. 16., pusl. 234—236.

25) Atsakymas kun. J. Matulaičiui. /*Vavas*/. = Žrj., 1907. XI. 6 (19), Nr. 19., pus. 295—296.

Plg.: Jurgis Matulaitis Varšavos kursai ir „Žarija". = Vlt., 1907. X. 28 (XI. 10), Nr. 12; Ned. Skait. 1907. Nr. 43 (apie Stutgarto Tarpt. soc. kongr.).

26) Būsimieji darbininkų namai Peterburge. /*Vavas*/. = Žrj. 1907. XII.20 (I. 2), Nr. 25., pusl. 388—389.

27) Darbininkų politika miestuose. /*Vavas*/. = Žrj., 1907. XII. 26 (I. 6)., Nr. 26., pusl. 395.

28) Darbininkų sąjungos užsieniuose. /*Vavas*/. = Žrj., 1907. XII. 20 (I. 2), Nr. 25., pusl. 385.

29) Darbininkų vaikai ir mokykla. /*Vavas*/. = Žrj., 1907. XII. 20 (I. 2), Nr. 25., pusl. 385—386.

30) Darbininkų vartotojų draugija. /*Vagabunda*/. = Žrj., 1907. X. 10 (23), pusl. 229 (Įvairios žinios. Šiauliai).

31) Ginkime savo „teises"! /*V. B.*/. = Žrj., 1907. X. 24 (XI. 6), Nr. 17., pusl. 258.

32) Gyvenimo balsas. /*V. B.*/. = Žrj., 1907. XI. 14 (27), Nr. 20., pusl. 304—305.

33) Išeiviai ir išeivystė. /*V. B.*/. = Žrj., 1907. XI. 27 (XII. 10), Nr. 22., pusl. 335—336.

34) Iš studentijos gyvenimo. /*Vavas*/. = Žrj., 1907. IX. 26 (X. 9)., Nr. 13., pusl. 188—190.

35) Ką gi jie atstovauja? /*V. B.*/. = Žrj., 1907. XII. 26 (I. 6), Nr. 26., pusl. 394—395.

36) Mokslo — šviesos! /*V. B.*/ = Žrj. 1907. X. 30 (XI. 12), Nr. 18., pusl. 274.

37) Mus jaunūmenė badu miršta! /*B.-Ka.*/ = VŽ., 1907. X. 27 (XI. 9), Nr. 179 (788).

38) Špiaukim ir mes! /*V. V.*/. = Žrj., 1907. X. 10 (23), Nr. 15., pusl. 224.

39) Tylu, ramu... /*V. B.*/. = Žrj., 1907. XI. 6 (19), Nr. 19., pusl. 284.

40) Vėl bangos kilsta... /*V. B.*/. = Žrj., 1907. XII. 12 (25), Nr. 24., pusl. 365—366.

41) Zjazd Angielskiej Socjaldemokratycznej Federacji. /*V.*/. = Tpr., 1907. IV. 11., Nr. 12., pusl. 14—15. (Z zagranicy).

42) „Žmonių namai" /*V. B.*/. = Žrj., 1907. XII. 12 (25), Nr. 24., pusl. 365—366.

VII

43) Akmenė (Šiaulių pav.). Dabikinės dvaras. /*Lapė Kotryna*/. = Skrds., 1907. II. 21 (III. 6), Nr. 8., pusl. 121—122 (Žinios iš Lietuvos).

44) Darbininkų jaunuomenės organizacija užsienyj. /*Skruzdė*/. = Žrj., 1907. X. 24 (XI. 6), Nr. 17., pusl. 262. (Žinios iš užsienio).

45) Keturioliktasai „Laisvosios Minties" visuotinas suvažiavimas Pragoj. /*Vavas*/. = Žrj., 1907. X. 17 (30), Nr. 16., pusl. 246 (Čechija).

46) Konferencja Petersburskiej organizacji L. S. D. P. /*Vavas*/. = Tpr., 1907. IV. 11., Nr. 12., pusl. 9—10 (Z życia partji i związków robotniczych).

47) Kunigų kursai visuomenės mokslų. /*Vavas*/. = Žrj., 1907.

X. 17 (30), Nr. 16., pusl. 244—245 (Įvairios žinios. Varšuva).

Plg.: Jurgis Matulaitis. Varšavos kursai ir „Žarija". = Vlt., 1907. X. 28 (XI. 10), Nr. 12.

48) Montartiškiai. /*Lapė Kotryna*/. = Skrds., 1907. II. 21 (III. 6), Nr. 8., pusl. 121 (Žinios iš Lietuvos).

49) Peterburgas. /*Vavas*/. = Žrj., 1907. X. 3 (16), Nr. 14., pusl. 215 (Žinios iš kitur).

50) Socijalistų spauda užsienyj. /*Vavas*/. = Žrj., 1907. XII. 26 (I. 6), Nr. 26., pusl. 399 (Žinios iš užsienių).

51) Šis-tas apie mūsų atstovus. /*Vavas*/. = Žrj., 1907. XI. 6 (19), Nr. 19., pusl. 294. (Kas girdėti? Peterburgas).

VIII

52) Dievaitis. /*Smūtkelis*/. = Žrj., 1907. XII. 5 (18), Nr. 23., pusl. 348—349.

53) Miszkas skundžiasi... /*M. B.**)/. = Kv., 1907. XI. 1., Nr. 43., pusl. 670—673.

54) Paveikslėlis iš klebonijos gyvenimo. Pagal lenkiško. /*V. S.*/. = Žrj., 1907. XI. 27 (XII. 10), Nr. 22., pusl. 334—335.

55) Tarp takų. /*Moriturus*/. = Gbj., 1907., pusl. 38—39.

Parašyta 1906 m.; tai, rodos, pirmas V. Biržiškos rašinys.

56) Tegyvuoja pavasaris. /*Smutkelis*/. = Žrj., 1907. XI. 14 (27)., Nr. 20., pusl. 306.

Parašyta kitą dieną pabėgus su nelegale spaustuve (ž. bibliogr. Nr. 17 prierašą); įspūdžiai pasilikę iš tos spaustuvės paskutinės dienos darbo.

* Straipsnį siuntė Mykolas Biržiška ir redakcija per nesusipratimą įdėjo jo parašą.

IX

57) Bedugnė. /*Smutkelis*/. = Žrj., 1907. XI. 21 (XII. 4), Nr. 21., pusl. 315.

58) Jaunųjų daina /*Smutkelis*/. = Žrj., 1907. XII. 20 (I. 2), Nr. 25., pusl. 383.

25. XI. 1907 m.

59) Kada mes draugą laidojom. /*Smutkelis*/. = Žrj., 1907. XII. 12 (25), Nr. 24., pusl. 366.

2. XII. 1907 m.
Motyvas iš rusiškos karinės dainos: Ne bil baraban pered našim polkom, kogda my voždia choronili. Gaidą išsp. M. Petrauskas „Trimite", 1910., pusl. 26—35.
Jono Zakarevičiaus mirties proga.

1908 m.

II

b

60) Atstovai — nebyliai. /*V. B.*/. = Žrj., 1908. III. 12 (25), Nr. 11., pusl. 169.

61) Atstovų atsakomybė prieš visuomenę. /*V. B.*/. = Žrj., 1908. IV. 10 (23), Nr. 14., pusl. 226.

62) Bepartiviškumas. /*V. B.*/. = Žr., 1908. III. 27 (IV. 9), Nr. 13., pusl. 194—195.

63) Dumos socijaldemokratai. /*V. B.*/. = Žrj., 1908. II. 13 (26), Nr. 7., pusl. 109 (Kas girdėti?).

64) Jaunuomenės organizavimas. /*Vavas*/. = Žrj., 1908. III. 19 (IV. 1), Nr. 12., pusl. 186.

65) Kaimo darbininkai ir kooperacija. /*V. B.*/. = Kv., 1908. Nr. 46.

66) Kaip sutaisyti ir tvarkyti liaudies knygynas. /*Raginis*/. = VŽ., 1908; IV. 19 (V. 2), Nr. 86 (924); IV. 20 (V. 3), Nr. 87 (925); IV. 22 (V. 5), Nr. 88 (926).

67) Kas persimainė? /V. B./. = Žrj., 1908. IV. 3 (16), Nr. 14., pusl. 210—211.

68) Kodėl jis mirė? /Smutkelis/. = VŽ., 1908. III. 20 (IV. 2), Nr. 65 (903).

Parašyta mirus stud. techn. J. Bagdonui-Bagdanavičiai.

69) Kunigai ir jų kultūros darbai. /V. B./. = Žrj., 1908. III. 5 (18), Nr. 10., pusl. 146—147.

70) Liaudies namai kaime. /Vavas/. = Žrj., 1908. V. 29 (VI. 11), Nr. 19., pusl. 297—298.

71) Mūsų kultūros reikaluose. /Raginis/. = VŽ., 1908. II. 28 (III. 12), Nr. 48 (886).

72) Ūkiškosios kooperacijos ir darbininkai. /V. B./. = Žrj., 1908. III. 5 (18), Nr. 10., pusl. 149—150.

73) Žemaičių „šventieji". /Vagabunda/. = Žrj., 1908. II. 13 (26), Nr. 7., pusl. 106—107.

74) Žūstantis turtas. /Raginis/. = VŽ., 1908. IX. 27 (X. 10), Nr. 217 (1055).

Plg.: L. Krzywicki str. „Przegląd Biblijoteczny", 1908., Nr. 1.

VII

75) Ar tai apatija? /Vagabunda/. = Žrj., 1908. III. 19 (IV. 1), Nr. 12., pusl. 186—187 (Žinios iš Lietuvos. Šauliai).

76) Faktiškas pataisymas. Vavas/. = Žrj., 1908. II. 13 (26), Nr. 7., pusl. 108 (Žinios iš kitur. Peterburgas).

Plg.: Peterburgas. = Ibid., 1908., Nr. 5., pusl. 78 (Iš partijų gyvenimo).

77) Viekšniai. /Vagabunda/. = VŽ., 1908. IX. 30 (X. 13), Nr. 219 (1057) (Mūsų korespondencijos).

VIII

78) Grožė. /Smutkelis/. = VŽ., 1908. X. 15 (28), Nr. 232 (1070).

Peterb. 14-X-08 m. Aukojama J. S. J. S. čia J. S l a b o š e v i č i ū t ė; 1913—1918 V. Biržiškos žmona.

79) Mirštantiejie sveikina! /Smutkelis/. = Žrj., 1908. IV. 10 (23), Nr. 15., pusl. 227—229.

15. II. 08 m.

IX

80) Ankstybas paukštelis. /Smutkelis/. = Žrj., 1908. IV. 3 (16), Nr. 14., pusl. 211.

22/II Peterburgas.
M. P e t r a u s k o gaida „Trimite", 1910., pusl. 14—26.

81) Kaip tos dienos greit praeina... /Smutkelis/. = VŽ., 1908. V. 24 (VI. 6), Nr. 114 (952).

12/II/08.

82) Kur mano tėvynė? /Smutkelis/. = VŽ., 1908. V. 17 (30), Nr. 109 (947).

83) Mano laivas. /Smutkelis/. = VŽ., 1908. IV. 29 (V. 12), Nr. 93 (931).

M. P e t r a u s k o gaida „Trimite", 1910., pusl. 9—14.

84) Sapnai. /Smutkelis/. = VŽ., 1908. V. 4 (17)., Nr. 98 (936).

85) Stabai. /Smutkelis/. = Žrj., 1908. III. 27 (IV. 9), Nr. 13., pusl. 195.

86) Sušaukit balsiau! /Smutkelis/. = VŽ., 1908. II. 29 (III. 13), Nr. 49 (887).

1909 m.

VIII

87) *K. J. Valys.* Ąžuolas. = Kv., 1909. VII. 2., Nr. 27., pusl. 423—424.

Tai yra beveik žodis į žodį nurašytas Vacl. Biržiškos parašytas ir „Kovai" nusiųstas vaizdelis, bet patiektas „Kovai" kito jos bendradarbio savo vardu.

1910 m.

II

b

88) Bažnyčių pinigai ir darbininkų senatvė Prancūzijoje. (—). = Vsm., 1910., Nr. 2., pusl. 67—68 (Užsienio gyvenimo atbalsiai).

89) Įstatymdavystė darbininkams apsergėti. (—). = Vsm., 1910., Nr. 4., pusl. 127—131 (Užsienio gyvenimo atbalsiai).

90) „Kairioji" spauda. (—). = Vsm., 1910., Nr. 2., pusl. 58—59.

91) Keletas minčių apie vartotojų draugijas. /*V. Raginis*/. = Vsm., 1910., Nr. 4., pusl. 123—126.

92) Kova už visuotiną, lygų, tiesų ir slaptą balsavimą Prūsuose. (—). = Vsm., 1910., Nr 2., pusl. 65—67. (Užsienio gyvenimo atbalsiai).

93) Prūsų socijaldemokratų suvažiavimas. (—). = Vsm., 1910., Nr. 1., pusl. 24—26 (Užsienio gyvenimo atbalsiai).

Plg.: Vsm., 1910., Nr. 2., pusl. 66 pastaba.

94) Spauzdinių statistika. /*V.*/. = Vsm., 1910., Nr. 2., pusl. 63—65.

95) Tarptautinis socijalistų kongresas. (—). = Vsm., 1910., Nr. 3., pusl. 95—96 (Užsienio gyvenimo atbalsiai).

III

96) G. Petkevičaitės. Apie moterų klausimą. Vilniuje. 1910 m. 15 pusl. /*V. Raginis*/. = Vsm., 1910., Nr. 9., pusl. 315—319 (Apie knygas).

VII

97) Anglų karaliaus mirtis. /*V.*/. = Vsm., 1910., Nr. 3., pusl. 96 (Užsienio gyvenimo atbalsiai).

98) Draugai neužmiršo. /*Smutkelis*/. = LŽ., 1910. XI. 17 (30), Nr. 91. (Žinios).

99) Gegužės pirmoji diena. (—). = Vsm., 1910., Nr. 4., pusl. 131—132. (Užsienio gyvenimo atbalsiai).

100) Šiauliai. /*Vagabunda*/. = LŽ., 1910. VIII. 11 (24), Nr. 63 (Kas mums rašoma).

101) Šiauliai /*Vagabunda*/. = LŽ., 1910. XI. 3 (16), Nr. 87 (Kas mums rašoma).

Plg.: M. S. Ar išduosime kvotimą? = Ibid., Nr. 86.

VIII

102) Vagone. Vaizdelis. /*Smutkelis*/. = Vsm., 1910., Nr. 11—12., pusl. 397—400.

IX

103) Aš augštą rūmą statyt megisiu. /*Smutkelis*/. = Vsm., 1910., Nr. 4., pusl. 140.

11/V 1910 m. Vilniuje.
Atsp.: rinkinyje Liaudies dainos, tink. deklamac. South Boston, 1912, pusl. 47—48.

104) Atleiski tėvyne! /*Smutkelis*/. = Ašrn., 1910. X. 13 (26)., Nr. 5., pusl. 21.

105) Balsai... /*Smutkelis*/. = Vsm., Nr. 7—8., pusl. 279.

8/VIII. 1910.

106) Bėgčiau... /*Smutkelis*/. = Vsm., 1910., Nr. 3., pusl. 72—73.

1911 m.

II

b

107) Mūsų istorijininkams žinotina. = Ašrn., 1911. V. 19 (VI. 1), Nr. 3 (10), pusl. 111.

Apie hektografuotą laikraštį „Žiburys", ėjusį 1900 m. Peterburge.

VII

107a) Viekšniai /*Vagabunda*/. = LŽ., 1911. I. 29 (II. 11), Nr. 12 (Kas mums rašoma).

VIII

108) Lėlės. Vaizdelis iš tolimesnės praeities. /*Smutkelis*/. = Vsm., 1911., Nr. 7—8., pusl. 266—270.

Iš motinos pasakojimo.

1913 m.

II

b

109) Šviesos keliais. /*V. Raginis*/. = GdrK. 1914 metams, 1913., pusl.

VIII

110) Vergas. Pasaka /*Smutkelis*/. = GdrK. 1914 metams, 1913., pusl. 25—27.

IX

111) Būsimasis Geradėjas. (Sakmė). /*Smutkelis*/. = GdrK. 1914 metams, 1913., pusl. 28—30.

11/V-1913 m.

1914 m.

II

a

112) 1913 metai lietuvių laikraštijoje. /*V. B-ka*/. = LŽ., 1914. I. 18 (31), Nr. 14.

Plg.: G. P[etkevičaitė]. Dienraštis — būtinas kultūros ramstis. = Ibid., 1914. II. 26 (III. 11), Nr. 46.

b

113) Musų kalendoriai 1914 m. /*V. B-ka*/. = LŽ., 1914. II. 12 (25). Nr. 35.

114) Nerangumas. /*V. B-ka*/. = LŽ., 1914. II. 19 (III. 4), Nr. 41.

Plg.: A. Jakštas [A. Dambrauskas]. Musų nauji laikraščiai. = Draugija, T. XXI., Nr. 85., 1914 m., pusl. 78—80.
V. Argi nerangumas? = LŽ., 1914. III. 22 (IV. 4), Nr. 63.

115) „Vilnies" pranokėjai. /*V. Raginis*/. = Vlns., 1914. III. 15 (28), Nr. 7.

Pastaba: „Vilnyje" buvo daugiau Vacl. Biržiškos straipsnių, tačiau, nesant šio laikraščio komplekto, jų nepasisekė surasti.

VII

116) [Apie Šiaulių streikus]. = Vlns., 1914., Nr. 14, 15, 16.

117) Čechija. /*Rg.*/. = Vlns., 1914. III. 5 (18), Nr. 9 (Iš Užsienio).

117a) Viekšniai /*Vagabunda*/. = LŽ., 1914., Nr. 33.

1916 m.

VII

118) Šiauliai /*Severinas*/. = NGdn., 1916 Liepos. Nr. 2., pusl. 83—85. (L. S. D. P. prieš karę).

Korespondencija rašyta L. S. D. P. organui 1914 m. birželio mėn.

1917 m.

I

119) Protokoly konferencii objedinennych soc.-dem. 9 armii. 1917., 12 (6 lap.) pusl.

Protokolai rašyti ir išspausdinti konferencijoj sekretoriavusio Vacl. Biržiškos.

II

b

120) Front i sobytija v Rossii. (—). = GRvl., 1917. XI. 12., Nr. 106.

121) Izdatelskaja rabota na fronte. /*V. Bir-ko*/. = GRvl., 1917. XI. 19., Nr. 111.

122) Kulturno — prosvetitelnaja konferencija. /*V. Bir-ko*/. = GRvl., 1917. X.

123) Kulturno-prosvetitelnaja rabota v 18 korpuse. /*V. Bir-ko*/. = GRvl., 1917. X. 18., Nr. 83.

124) Nemeckaja okopnaja pečat. /*V. Bir-ko*/. = GRvl., 1917. XI. 16., Nr. 108.

125) Obrabotka fronta. /*V. Bir-ka*/. = GRvl., 1917. XI. 12., Nr. 106.

126) Školnoe delo v 9 armii. /*V. Bir-ko*/. = GRvl., 1917. XI. 24., Nr. 114.

III

127) Golos N-skago Armejskago Korpusa. /*V. B.*/ = GRvl., 1917. XI. 14., Nr. 106.

128) Kozacka Dumka. /*V. B-ko*/. = GRvl., 1917. XI. 25., Nr. 115 (Na rumynskom fronte).

VII

129) Konferencija objedinennych soc.-dem. 9 armii. /*V. Bir-ko*/. = GRvl., 1917. XI. 29., Nr. 118.

130) Korpusnaja gazeta. (—). = IzvFrntdl., 1917., Nr. 49.

131) Nemeckaja literatura. /*B. K.*/. = IzvFrnttl., 1917., Nr. 49.

132) Partijnaja gazeta v armii. (—). = IzvFrntdl., 1917., Nr. 49.

1918 m.

I

133) Apie knygas ir knygynėlius. Voronežas 1918. 47+1 b. pusl. Lietuvos Reikalų Komisariato Kulturos ir Švietimo Skyrius. Nr. 23. Lietuvos Reikalų Komisariato spaustuvė, Voroneže. 14,9×11 cm. Kaina 65 kap.

Su be autoriaus žinios pridėtais V. Kapsuko prierašais.

134) Eilės ir proza. /*Smutkelis*/. Lietuvos reikalų komisariato kultūros ir švietimo skyrius. Nr. 17. Voronežas. Lietuvos reikalų komisariato spaustuvė. 1918 m. 35 pusl. 15,4×11,5 cm. Kaina 50 kap.

Turinys: Eilėraščiai: Laivas, Jaunųjų daina, Mergužėle, neverk!. Balsai, Sušukit balsiau, Stabai, Kur ta tėvynė?, Sapnai, Ankstybas paukštelis. Kaip tos dienos greitai plaukia, Kada mes draugą laidojom. Vaizdeliai, sakmės: Vergas, Jurgutis, Klajunas, Pusprotis, Busimasis geradėjas.

135) Judošių maišas. [Pradėta 1918 m. spausdinti Voroneže, 1919 m. pradžioje buvo tęsiama Vilniuje, bet dingo drauge su spaustuve].

136) Kunigas Konstantinas Alšauskis. Iš Kauno gubernatoriaus archyvų. /*V. Severinas*/. LRK Kult. ir Šviet. skyr. leidinys Nr. 72. LRK spaustuvė. Voronežas, 1918.

137) Worek Judaszów, Woronież, 1918.

II

a

138) Mūsų liaudies mokykla. /*V. Raginis*/. = DB., 1918. VII. 19., Nr. 29., pusl. 1—2.

139) Suaugusiųjų lavinimas. /*V. Raginis*/. = DB., 1918. VIII. 18., Nr. 31., pusl. 1—2.

b

140) Nepriklausomybės keliai. /*Nebeantrasis*/. = DB., 1918. VIII. 7., Nr. 30., pusl. 1—2.

1919 m.

II

a

140a) Sprawy szkolne. /*Kun.*/. = GłL., 1919. IX. 5., Nr. 94.

b

140b) Analogje. /*Kun.*/. = GłL., 1919. X. 14., Nr. 126.

141) Darbininkų valdžios uždaviniai kultūros srity. /*V. B-ka*/. = ŠvR., 1919: I. 15., Nr. 1., pusl. 4—5: II. 27., Nr. 2., pusl. 3—5.

142) Jaunimas ir Revoliucija. /*V. R.*/. = ŠvR., 1919. IV. 1., Nr. 4., pusl. 4—5.

142a) Jeszcze o uniwersytecie w Wilnie. /*Kun.*/. = GłL., 1919. VIII. 27., Nr. 86.

143) Kaimo universitetas. /*V. B-ka*/. = ŠvR., 1919. III. 15., Nr. 3., pusl. 6—9.

144) Mokyklų finansų klausimu. /*B.*/. = ŠvR., 1919. I. 15., Nr. 1., pusl. 7.

144a) * Refleksje. /*R. Sum...*/. = GłL., 1919. X. 8., Nr. 121.

144b) Smutne dzieci. /*Kun.*/. = GłL., 1919: X. 12., Nr. 125; X. 14., Nr. 126.

Persp.: Z przeszł. i teražn., 1920, pusl. 58—62.

144c) Sny zwodnicze. (—). = GłL., 1919. IX. 11., Nr. 98.

Persp.: Z przeszł. i teražn., 1920, pusl. 57.

144d) Wileńska żandarmerja w. r. 1910. /*Kun.*/. = GłL., 1919: VII. 19., Nr. 54; VII. 20., Nr. 55.

Persp.: Z przeszł. i teražn., 1920, pusl. 45—50 (Žandarmerja wileńska w r. 1910).

145) Vilniaus Universitetas. /*V. B-ka*/. = ŠvR., 1919. III. 15., Nr. 3., pusl. 1—2.

145a) Z dziejów Golgoty litewskiej. /*Kun.*/. = GłL., 1919: IX. 26., Nr. 111; IX. 27., Nr. 112; IX. 28., Nr. 113; IX. 30., Nr. 114.

Persp.: Z przeszł. i teražn., 1920, pusl. 21—34 (Golgota litewska).

145b) Z dziejów szkolnictwa w Litwie. /*Kun.*/. = GIL., 1919: VIII. 19., Nr. 79; VIII. 20., Nr. 80; VIII. 21., Nr. 81; VIII. 22., Nr 82; VIII. 23., Nr. 83; VIII. 24., Nr. 84; VIII. 26., Nr. 85; VIII. 27., Nr. 86.

Persp.: Z przeszł. i teražn., 1920, pusl. 5—21 (Z dziejów szkolnictwa).

145c) Ze starych szpargałów. /*Kun.*/. = EL., 1919: XII. 14., Nr. 3; XII. 21., Nr. 9; XII. 25., Nr. 11; XII. 28., Nr. 12.

Persp.: Z przeszł. i teražn., 1920, pusl. 35—45.

145d) Z przeszłości i teraźniejszości. /*Kun.*/. = GłL., 1919. VII. 25., Nr. 59.

III

146) S. Matulaitis. Lietuvių tautos istorija. Kultūros ir Švietimo Sekcijos leidinys. Voronežas, 1918 m. 64 p. /*V. Severinas*/. = ŠvR., 1919. II. 27., Nr. 2., pusl. 13—16 (Bibliografija).

Plg.: S. Matulaitis. Atsakymas V. Severinui. = Ibid., 1919. IV. 23., Nr. 5—6., pusl. 13—14.

V

146a) Memorjał Departamentu Policji w sprawie polskiej w r. 1917. = GłL., 1919. VII. 4., Nr. 41.

Vacl. Biržiškos versta.

* Prieš str. antraštę reiškia, kad dėl str. autoriaus yra abejojimų.

VIII

147) Lalki. (Zdarzenie prawdziwe z r. 1863). /*Smutkelis*/. Tłum. z. litewskiego *A. Kr.* = GłL., 1919. IX. 25., Nr. 110.

Autoriaus vertimas; bibl. Nr. 108.

IX

148) Moja łódź. /*Smutkelis.*/ Z litew. tł. *A. Fr.* = *GłL.*, 1919. VII. 17., Nr. 52.

1907 roku.
Autoriaus vertimas; bibl. Nr. 83.

149) Przebacz mi, Litwo! /*Smutkelis*/. Z litewsk. tł. *A. Fr.* = GłL., 1919. VII. 13., Nr. 49.

1910 r.
Autoriaus vertimas; bibl. Nr. 104.

XI

149a) List do Redaktora. /*A. Kurmiełowicz*/. = GłL., 1919. IX. 23., Nr. 108.

Persp.: Z przeszł. i teražn., 1920, pusl. 62—64.

1920 m.

I

150) Z przeszlości i teraźniejszosci. /*Kun.*/. Wilno 1920 r. Wydawnictwo „Echa Litwy". Drukarnia „Švyturys", [Kaunas], Tatarska 20. 64 pusl. 21,8×14,5 cm.

Turinys: Z dziejów szkolnictwa. Golgota litewska. Ze starych szpargałów. Žandarmerja wileńska w r. 1910. Nazwiska. Z najnowszej literatury litewskiej. Sny zwodnicze. Smutne dzieci. List Kurmiełowicza.

II

a

151) Appetit razygryvaetsia s edoj. /*Rest.*/. = L., 1920. IX. 24., Nr. 31.

152) „Belaja" Litva. /*On.*/. = L., 1920. VIII. 20., Nr. 2.

153) Braki kulturalne Wilna. /*Rest.*/. = WW., 1920. VIII. 22., Nr. 12.

SpRz., pusl. 18.

154) Buduščaja bezrabotica. /*I. R.*/. = L., 1920. VIII. 25., Nr. 6.

155) Dawna, lecz obca. /*Stan.*/. = WW., 1920. X. 1., Nr. 45.

SpRz., pusl. 18.

156) Chwila dzisiejsza. /*A. R.*/. = WW., 1920. IX. 1., Nr. 20.

157) Dėl Vilniaus Universiteto. /*R-kis*/. = VA., 1920. IX. 19., Nr. 35.

158) Laukiama diena. /*Al.*/. = VA., 1920. VIII. 27., Nr. 16.

159) Litva meždu narodami. /*Alfa*/. = L., 1920. IX. 10., Nr. 19.

160) Łzy radości — łzy smutku. /*Kn.*/. = El., 1920. VII. 19., Nr. 131 (144).

161) Na širokuju dorogu. /*Pest.*/. = L., 1920. X. 3., Nr. 39.

162) Na trzy fronty. /*Alfa*/. = WW., 1920. IX. 19., Nr. 35.

SpRz., pusl. 18.

163) O autonomji polskiej w Litwie. /*Alfa*/. = WW., 1920. IX. 16., Nr. 32.

SpRz., pusl. 17.

164) Prawa mniejszości narodowych Litwy. (Głos z ubocza). /*Alfa*/. = WW., 1920. VIII. 19., Nr. 9.

SpRz., pusl. 17.

165) Rosja, Polska a Litwa /*j. b.*/. = WW., 1920. VIII. 21., Nr. 11.

SpRz., pusl. 19

166) Szklanka zimnej wody. /*Alfa*/. = WW., 1920. X. 9., Nr. 52.

SpRz., pusl. 18.

167) Šiandien skelbiame du mūsų generalinio štabo pranešimu... (—). = VA., 1920. IX. 25., Nr. 40 (Vilnius, 20. IX. 25).

168) Twórczość urzędnicza i twórczość obywatelska. /*Alfa*/. = WW., 1920. IX. 12., Nr. 29.

SpRz., pusl. 17.

b

169) Arytmetyka spółczesna. /*L.*/. = WW., 1920. VIII. 19., Nr. 9.

170) Bez konkurencji. /*D.*/. = WW., 1920. VIII. 14., Nr. 5.

SpRz., pusl. 19.

171) Dejatelnost Litovskogo Ministerstva Narodnogo Prosveščenija za poltora goda v cifrach. /*Alfa*/. = L., 1920. IX. 1., Nr. 12.

172) Do pracy twórczej! /*S-s*/. = EL., 1920. VII. 17., Nr. 129 (142).

173) Dva slova o vziatočničestve. (—). = L., 1920. VIII. 27., Nr. 8.

174) Jeszcze o nazwiskach. /*J. Sm.*/. = EL., 1920. I. 13., Nr. 9 (23).

Persp.: Z przeszł. i teraźn., 1920, pusl. 50—52 (Nazwiska).

174a) Iz žandarmskich archivov Litvy. (—). = L., 1920: VIII. 29., Nr. 10; VIII. 31., Nr. 11; IX. 1., Nr. 12; IX. 2., Nr. 13; IX. 8., Nr. 18.

174b) Kaip daromi idejos kankiniai. /*Rest.*/. = VA., 1920. X. 1., Nr. 45.

174c) K normalnoj žizni. /*R. G.*/. = L., 1920. VIII. 28., Nr. 9.

175) Kritika ir jos reikšmė. (—). = MiG., 1920 lapkričio mėn., Nr. 3., pusl. 40—41 (Kritika ir bibliografija).

176) Lekarzu, ulecz się sam! /*L.*/. = WW., 1920. VIII. 13., Nr. 4.

SpRz., pusl. 19.

177) Lietuvių laikraščiai Lietuvoje prieš spaudai leisiant. /*V. B-ka*/. = Dnv., 1920., pusl. 115—117.

Išversta: Die litauischen Zeitschriften in Litauen vor Aufhebung des Druckverbots. = Litauische Warte, 1920 April, Nr. 4, pusl. 157—161.

178) Momento atsakomybė. /*Rg.*/. = NL., 1920. VII. 18., Nr. 2 (136).

179) Nacionalnye prava menšinstv. /*Alfa*/. = L., 1920. VIII. 22., Nr. 4.

180) Najbliższe zadanie. /*R. S.*/. = WW., 1920. VIII. 27., Nr. 16.

Sp. Rz., pusl. 18.

181) Na pokrzywce. /*D.*/ = WW., 1920. IX. 3., Nr. 22.

Sp.Rz., pusl. 19.

182) Nasze szkoły. /Ku./. = WW., 1920. VIII. 24., Nr. 13.

SpRz., pusl. 17.

183) Obščestvennaja borba s choleroj. /*A.*/. = L., 1920. IX. 14., Nr. 22.

184) Ochrona zabytków przeszłości. /*Rg.*/. = WW., 1920. IX. 26., Nr. 41.

SpRz., pusl. 19.

185) Odrodzona endecja. /*Alfa*/. = WW., 1920. VIII. 24., Nr. 13.

186) Pan Baron oburzony. /*Pest.*/. = WW., 1920. VIII. 19., Nr. 9.

SpRz., pusl. 18.

187) Pilietis ir valstybė. /*Alfa*/. = VA., 1920. X. 6., Nr. 49.

188) Pobeda pravoty. /*I. R.*/. = L., 1920. IX. 4., Nr. 15.

189) Pod swoim sztandarem. /*Alfa*/. = WW., 1920. IX. 2., Nr. 21.

SpRz., pusl. 17.

190) Polskaja žandarmerija „za rabotoj". (—). = L., 1920. X. 7., Nr. 42 (Iz archivov).

191) Rozmaite hasła. /*j. b.*/. = WW., 1920. VIII. 26., Nr. 15.

SpRz., pusl. 19.

192) S kem boremsia? /*R. G.*/. = L., 1920. VIII. 26., Nr. 7.

193) Švietimo darbas. /*R-is*/.= VA., 1920. IX. 21., Nr. 36.

194) Trys valdžios. (Tema kinematografui) /*Alta*/. = VA., 1920. VIII. 19., Nr. 9.

195) Trzy rządy. (Temat dla kiniematografu). /*Alto*/. = WW., 1920. VIII. 21., Nr. 11.

SpRz., pusl. 17.

196) Ušli. /*R. F.*/. = L., 1920. VIII. 27., Nr. 8.

196a) Z dziejów prowokacji w Litwie. /*Kun.*/. = El., 1920: VII. 3., Nr. 118 (131); VII. 6., Nr. 120 (133).

III

197) Negeras darbas. /*V. Ruginis* *)/. = MiG., 1920 lapkričio mėn., Nr. 3., pusl. 41—44 (Kritika ir bibliografija).

Apie Pranckevičiaus „Atlasą Lietuvos mokyklai" ir apie Pr. Mašioto „Šiltieji ir šaltieji kraštai".

197a) Z najnowszej literatury litewskiej [Vaišgantas. Pragiedruliai (Zwiastuny pogody). Tom. I—II. Wilno, 1918]. /*Kun.*/. = EL., 1920: I. 10., Nr. 7 (21); I. 11., Nr. 8 (22).

* Išspausdinta per klaidą; turi būti *V. Raginis.*

Persp.: Z przeszł. i teražn., 1920, pusl. 52—56.

V

198) *G. Fiyeber /Fibeyer/ ir A. Ber.* Aritmetika suaugusiems. Vertė *V. B-ka.* Lietuvių Mokslo Draugijos leidinys. Vilnius, „Žaibo" spaustuvė 1920. 61 p. Kaina 20 markių.

Antraštėje neteisingai išspausdinta autoriaus pavardė: Fiyeber vietoje Fibeyer.

199) *Garfunkel, L.* Evrejskaja nacionalnaja avtonomija v Litve. = L., 1920: VIII. 27., Nr. 8; VIII. 28., Nr. 9; IX. 3., Nr. 14; IX. 14., Nr. 22; IX. 15., Nr. 23; IX. 26., Nr. 33; IX. 29., Nr. 35; IX. 30., Nr. 36; X. 5., Nr. 40 ir atskiras atspaudas: Vilnius, 1920.

Išvertė Vacl. Biržiška.

200) Albin *Rymka.* Gospodarka w Litwie przed wielką wojną. Badania statystyczne. (Tłumaczenie z liteskiego). = WW., 1920., Nr. Nr. 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 33, 34, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 48, 49, 50, 51, 52, 53; EL., 1920. X. 12., Nr. 135 (148) ir atskiras atspaudas: Vilnius, 1920. 120 pusl. 21×14 cm.

Vertė Vaclovas Biržiška.

VIII

201) Kandidatas į paministerius. (Feljetonėlis). /*Alfa*/. = NL., 1920. VII. 22., Nr. 4 (138).

IX

202) Przebacz mi, Litwo! /*Smutkelis*/. = Tł. z litewskiego *A. W.* = GłL., 1920. X. 14., Nr. 1. Tas pat: Ltw., 1920. X. 27., Nr. 3.

1910 r.
Auoriaus vertimas; bibl. Nr. 104.

1921 m.

I

203) „Policinis Socializmas" Lietuvoje („Zubatovščina"). Kaunas, Kooperacijos: B-vės „Šviesos" leidinys, „Varpo" B-vės spaustuvė, 1921. 15+1 pusl. Kaina 2 auks. 15×11,5 cm.

Išspausdinta iš juodraščio, be autoriaus žinios.

II

a

204) Analogje. /*Ant.*/. = Ltw., 1921. I. 30., Nr. 24 (77).

205) Bo zawzdy ci więcej jedzą, którzy bliżej misy siedzą. /*Vgbk.*/. = Ltw., 1921. II. 8., Nr. 30 (84).

206) Czyż słusznie? /*W. A.*/. = Ltw., 1921. III. 6., Nr. 51 (105).

207) Dalszy ciąg komedji polskiej. /*A.*/. = Ltw., 1921. IV. 12., Nr. 78 (133).

208) Daremne żale, próżny trud. /*R. G.*/. = Ltw., 1921. V. 14., Nr. 105 (160).

*209) Didžiosios Lietuvos projektas. (—). = Lt., 1921. II. 22., Nr. 41 (608).

210) Dwa artykuły — dwie repliki. /*W. Antonowicz*/. = Ltw., 1921. II. 24., Nr. 43 (97).

Plg.: W. Doliwa str. Goniec Kowieński, 1921. II. 22 ir „Lietuvos" 1921. II. 22 vedamasis.

211) Dziś święto! /*W. A.*/. = Ltw., 1921. V. 1., Nr. 95 (150).

212) Fałszywa perspektywa. /*W. A.*/. = Ltw., 1921. II. 5., Nr. 28 (82).

Persp.: Straż Litwy, 1921. II. 22., Nr. 27.

213) Finanse Litwy. (—). = Ltw., 1921. III. 10., Nr. 54 (108).

Plg.: „Lietuva" 1921. Nr. 39, 43, 44, 45 apie valst. iždo pajamas per 10—11 1920 metų mėnesius.

214) Gwarancje praw narodowościowych. /*A.*/. = Ltw., 1921. II. 27., Nr. 46 (100).

215) Jedna komedija mniej. /*W. Ant.*/. = Ltw., 1921. II. 6., Nr. 29 (83).

216) Jeszcze jedna porażka polska. /*A.*/. = Ltw., 1921. III. 25., Nr. 66 (121).

Persp.: Straż Litwy, 1921. IV. 1., Nr. 57.

217) Kierunki społeczne polskie w Wilnie. /*W. Ant.*/. = Ltw., 1921. I. 15., Nr. 11 (65).

Persp.: Straż Litwy, 1921. I. 26., Nr. 1 (Polskie kierunki społeczne w Wilnie).

218) Kilka słów o wpływach kulturalnych. /*Ant.*/. = Ltw., 1921. I. 16., Nr. 12 (66).

219) Kogo oni sądzą? /*Ant.*/.= Ltw., 1921. I. 21. Nr. 16 (70).

220) Korfantijada. /*R. G.*/. = Ltw., 1921. V. 8., Nr. 100 (155).

221) Książęca opieka nad obszarnikami Litwy. /*Kun.*/. = Ltw., 1921. II. 22., Nr. 41 (95).

222) Lecą a lecą... /*W. Ant.*/. = Ltw., 1921. I. 22., Nr. 17 (71).

223) Najbliższe zadania. /*W. A.*/. = Ltw., 1921. I. 27., Nr. 21 (75).

224) Niebezowocna praca. /*W. A.*/. = Ltw., 1921. II. 10., Nr. 32 (86).

Persp.: Straż Litwy, 1921. II. 20., Nr. 26.

225) Nie chcemy, lecz się nie boimy. /*A.*/= Ltw., 1921. III. 19., Nr. 62 (116).

226) Niedomaganie wewnętrzne. /*J. Rg.*/. = Ltw., 1921. III. 4., Nr. 50 (104).

227) Nie należy się dziwić... /*A.*/. = Ltw., 1921. V. 7., Nr. 99 (154). (Kowno, 6 maja).

228) Niepodległa Litwa żyje i żyć będzie! /*W. Antonowicz*/. = Ltw., 1921. II. 16., Nr. 37 (91).

P e r s p.: Straż Litwy, 1921. III. 20., Nr. 49 (Z powodu rocznicy 16 lutego).

229) Nie zduszą. /*R. G.*/. = Ltw., 1921. IV. 6., Nr. 73 (128).

230) Nowa faza. /*Agbd.*/. = Ltw., 1921. III. 12., Nr. 56 (110).

231) O ciekawości. /*W. A.*/. = Ltw., 1921. I. 25., Nr. 19 (73).

232) Odrodzenie Białorusi a Litwa. /*W. Ant.*/. = Ltw., 1921. I. 28., Nr. 22 (76).

233) Odrodzone czasy Murawjewskie. /*A.*/. = Ltw., 1921. IV. 30., Nr. 94 (149).

234) Pchanie ku przepaści. /*R. G.*/. = Ltw., 1921. IV. 16., Nr. 82 (137).

235) Platforma realna. /*V-da*/. = Ltw., 1921. II. 26., Nr. 45 (99).

236) Polityka przymusu! /*W. Antonowicz*/. = Ltw., 1921. II. 1., Nr. 25 (78).

P e r s p.: Straż Litwy, 1921. II. 15., Nr. 21 (Z prasy kowieńskiej).

237) Polska kolonizacja „Kresów". /*A.*/. = Ltw., 1921. IV. 29., Nr. 93 (148).

238) Po rocznicy. /*W. A.*/. = Ltw., 1921. II. 20., Nr. 40 (94).

239) Porozumienia społeczne i państwowe. /*W. An.*/. = Ltw., 1921. I. 14., Nr. 10 (64).

P e r s p.: Straż Litwy, 1921. I. 28., Nr. 7.

240) Potęga czy niemoc? /*W. A.*/. = Ltw., 1921. III. 1., Nr. 47 (101).

P l g. W. W. str. „Goniec Kowieński" 1921. II. 26.

241) Projekta ustroju Wileńszczyzny. /*Wicz.*/. = Ltw., 1921. III. 22., Nr. 63 (117).

242) Przed konferencją. /*R. G.*/. = Ltw., 1921. IV. 5., Nr. 72 (127).

243) Przed nową zawieruchą. /*R.*/. = Ltw., 1921. III. 8., Nr. 52 (106).

244) Przed plebiscytem Śląskim. /*A.*/. = Ltw., 1921. III. 16., Nr. 59 (113).

245) Przewlekanie „skandalu światowego". /*A.*/. = Ltw., 1921. III. 31., Nr. 68 (123).

246) Republika Wędziagolska. /*W. Antonowicz*/. = Ltw., 1921. I. 12., Nr. 8 (62).

P e r s p.: Dzwon Litwy, 1921. I. 15., Nr. 11 (17).

247) Rozpoczęcie narad w Brukseli. /*W. A.*/. = Ltw., 1921. IV. 21., Nr. 86 (141).

248) Savivaldybių rinkimai. (—). = Lt., 1921: IV. 15., Nr. 81 (648); IV. 20., Nr. 85 (652); IV. 24., Nr. 89 (656).

249) Skromne dokumenta. (—). = Ltw., 1921. III. 13., Nr. 57 (111).

P e r s p.: Straż Litwy, 1921. III. 22., Nr. 50 (Z prasy kowieńskiej).

250) Sprawy rosyjskie. /*Ret.*/. = Ltw., 1921. III. 15., Nr. 58 (112).

251) Tryumf indywidualizmu. /*Ret.*/. = Ltw., 1921. II. 11., Nr. 33 (87).

252) Tryumf nauki, czyli nowe falszerstwo statystyki. /*W. Antonowicz*/. = Ltw., 1921. III. 9., Nr. 53 (107).

P e r s p.: Straż Litwy, 1921. III. 19., Nr. 48.

253) Wybory do samorządów miejscowych. /*R. G.*/. = Ltw., 1921. IV. 14., Nr. 80 (135).

254) Wilno a Śląsk. /*A.*/. = Ltw., 1921. II. 18., Nr. 38 (92).

P l g.: A. Babiański. Wilno a Śląsk. = „Kurjer Polski" 1921., Nr. 35.

255) W poszukiwaniu Polski. /-on./. = Ltw., 1921. IV. 17., Nr. 83 (138).

256) W Wilnie. /Vg./. = Ltw., 1921. I. 29., Nr. 23 (76).

257) Za murem chińskim. /Vagabunda/. = Ltw., 1921. I. 26., Nr. 20 (74).

258) Zawiedzione nadzieje. /R. G./. = Ltw., 1921. V. 5., Nr. 98 (153).

259) Zawsze oni... /W. An./. = Ltw., 1921. I. 13., Nr. 9 (63).

260) Zjednoczenie ziemi litewskiej. /A./. = Ltw., 1921. III. 30., Nr. 67 (122).

261) Znak zapytania. /W. A./. = Ltw., 1921. II. 13., Nr. 35 (89).

262) Zwrot ku barbarzyństwu. /W. Ant./. = Ltw., 1921. I. 18., Nr. 13

Persp.: Straż Litwy, 1921. I. 28., Nr. 7.

(67)

263) Żółwim krokiem. /R. G./. = Ltw., 1921. V. 11., Nr. 102 (157).

b

264) Amerikos vergų išvadavimas. /V. R-nis/. = Trm., 1921. VII. 30., Nr. 29 (49), pusl. 20—23.

265) Belgų darbininkai ir švietimo klausimai. /V. R./. = MiG., 1921. XI. 10., Nr. 10—11 (13—14), pusl. 29—30.

266) Del dviejų „Mokyklos ir Gyvenimo" straipsnių. /V. Birka/. = MiG., 1921. XI. 10., Nr. 10—11 (13—14), pusl. 7—11.

1. Kalbų dėstymo klausimu. II. Dėl suaugusių švietimo projekto.
Plg. A. Klimas. Dėl svetimųjų kalbų mokykloje. = Ibid., 1921. Nr. 6—7 (9—10), pusl. 3—6; Suaugusių Švietimo projektas. = Ibid., pusl. 6—10.

267) Dėl mūsų laikraščių sunaudojimo. /V. R./. = Lt., 1921. IV. 5., Nr. 72 (639).

268) Dėl mūsų „senių" neklaidingumo ir kritikų „jaunumo". /V. Raginis/. = MiG., 1921. VII. 25., Nr. 6—7 (9—10), pusl. 51—52 (Kritika ir bibliografija).

Plg.: Pr. Mašiotas. Žemės ašigaliai ir kitos klaidos. = Ibid., 1921., Nr. 1., pusl. 55—66. (Kritika ir bibliografija).

269) Del vaikų literatūros. /V. Raginis/. = MiG., 1921. IV. 20., Nr. 5 (9), pusl. 12—16.

Plg.: A. Vokietaitis. Vaikų literatūros gaminimo reikalu. = ŠvD., 1921, Nr. 1—2., pusl. 97—122.

270) Dėl vieno netikusio aplinkraščio ir vieno pamiršto darbo. /V. Raginis/. = MiG., 1921. III. 5., Nr. 3 (7), pusl. 13—15.

271) Dr. Jonas Basanavičius ir Lietuvių Mokslo Draugija. /V. B-ka/. = SkmD., 1921. XI. 27., Nr. 39., pusl. 5—6.

272) Garibaldi. /V. R-nis/. = Trm., 1921. VIII. 27., Nr. 33 (53), pusl. 13—19.

273) Gimnazijų „maištas" dėl cerkvių lankymo. = MSnv., 1921, kn. II., pusl. 103—104 (Mokyklų istorija).

274) Jaunieji piliečiai. /R-nis/. = Lt., 1921. IV. 8., Nr. 75 (642).

275) Kaip aš mokinau Lietuvos istorijos (Iš mokytojo atsiminimų). = MiG., 1921. VII. 25., Nr. 5—6 (9—10), pusl. 17—23.

Perspausdinta: J. Geniušas Epizodiškojo istorijos kurso metodika. Kaunas, 1927., pusl. 50—55 (II. Iš mokymo praktikos).

276) Kaip išskaityta seniausios gadynės raštai. /V. R-nis/. = Trm., 1921. VIII. 6., Nr. 30 (50), pusl. 28—30.

277) Kaip rusų žandarai nušviesdavo lietuvių judėjimą. = MSnv., 1921. kn. II., pusl. 15—20.

278) Kaip sekės platinti lietuviškos knygos rusiškomis raidėmis. = MSnv., 1921, kn. I., pusl. 65—67.

279) Ką papasakojo senasis ąžuolas. /*V. R-nis*/. = Trm., 1921. VII. 16., Nr. 27 (47), pusl. 22—25.

280) Kariuomenės knygynėliai. /*V. R-nis*/. = Krs., 1921. VIII. 18., Nr. 33 (117), pusl. 387—388.

LKBblg. Nr. 704.

281) Keliaujamieji knygynėliai. /*V. Raginis*/. = Stns., 1921. IV. 7., Nr. 7—8., pusl. 5—8.

282) Knygininkų pareigos. /*Kap. B.*/. = Krs., 1921. IX. 22., Nr. 38 (122), pusl. 446—447.

LKBblg., Nr. 623.

283) Kova dėl spaudos. /*V. R-nis*/. = Trm., 1921. III. 12., Nr. 10., pusl. 5—9.

284) Kražių gimnazistų byla 1840—1841 metuose. = MSnv., 1921, kn. II., pusl. 105—106 (Mokyklų istorija).

285) Kwestja języka. /*Vg*/. = Ltw.,1921. II. 12., Nr. 34 (88).

Plg.: M. Biržiška. Dėl mokyklos kalbų klausimo. = Švietimo Darbas, 1920 m., Nr. 12. pusl. 48—53.

286) Laiškai savamoksliams. /*V. R-nis*/. = SkmD., 1921: VII. 3., Nr. 18., pusl. 7—8; VII. 10., Nr. 19., pusl. 6—7; VII. 24., Nr. 21., pusl. 6—7.

287) Lietuvių Golgota. /*Kapitonas Biržiška*/. = MŽ., 1921. T. 1., Nr. 2., pusl. 105—119.

288) „Lietuvių Motinėlė“. = MSnv., 1921, kn. I., pusl. 63—64 (Slaptosios draugijos. 1883 m.).

289) Lietuvos mokyklos reformos bandymai 1860 metų pradžioj. = ŠvD., 1921. V—VI., Nr. 5—6., pusl. 71—86.

290) Lietuvos praeities liekanos laukuose. /*V. R-nis*/. = Trm., 1921. VII. 23., Nr. 28 (48), pusl. 23—27.

291) Martyrologja prasy litewskiej w Wilnie. (—). = Ltw., 1921. I. 14., Nr. 10 (64).

292) Mokykla su vienu mokiniu. = MSnv., 1921, kn. II., pusl. 104—105 (Mokyklų istorija).

293) Mokslas. /*V. R-nis*/. = Krs., 1921., Nr. 28 (112), pusl. 325—326.

LKBblg., Nr. 705.

294) Mokslo trokštantiems. /*V. R-nės*/*). = Krs., 1921. VII. 28., Nr. 30 (114), pusl. 349—350.

LKBblg., Nr. 706.

295) Mūsų naminiai muziejai. /*V. R-nis*/. = Trm., 1921. IV. 9., Nr. 13., pusl. 26—29.

296) Nad własnem morzem. /*Ten.*/. = Ltw., 1921. IV. 6., Nr. 73 (128).

297) Nežinomas lietuvių kalba atsišaukimas 22 sausio 1863 m. = MSnv., 1921, kn. I., pusl. 172—176.

298) Papilės piliakalnis. /*V. R-nis*/. = Trm., 1921. VII. 30., Nr. 29 (49), pusl. 23—26.

299) Parsidavimas baudžiavon. = MSnv., 1921., kn. II., pusl. 66—67.

300) Prie slaptųjų mokyklų istorijos Lietuvoj. = MiG., 1921. III. 25., Nr. 4 (8), pusl. 8—12.

301) Savamokslų keliais. /*V. R-nis*/. = Krs., 1921. VIII. 11., Nr. 32 (116), pusl. 372—374.

LKBblg., Nr. 707.

302) Simanas Bolivaras — išvaduotojas. /*V. R-nis*/. = Trm., 1921. VII. 16., Nr. 27 (47), pusl. 22—25.

* Spaudos klaida: turi būti *V. R-nis*.

303) Suaugusių švietimas ir kooperacija. /*V. Raginis*/. = Stns., 1921: II. 15., Nr. 4 (30), pusl. 1—3; III. 1., Nr. 5 (31), pusl. 2—3.

304) Susipažinkim su savo kraštu. /*V. R-nis*/. = Trm., 1921. IV. 30., Nr. 16 (36), pusl. 20—23.

305) Svetimtaučiai mūsų kariuomenėj. /*K. B.*/. = Krs., 1921. XI. 10., Nr. 45 (129), pusl. 525—526.

LKBblg., Nr. 140.

306) Šiauliai. /*V. R-nis*/. = Trm., 1921. VIII. 20., Nr. 32 (52), pusl. 20—26 (Mūsų kraštas).

307) Vaišės Žemaičiuose. /*Skrd.*/. = Lt., 1921. VI. 11., Nr. 127 (654).

308) Vasariniai karių mokyklų mokytojų kursai. /*B.*/. = Krs., 1921. VIII. 4., Nr. 31 (115), pusl. 357—358.

LKBblg., Nr. 624.

309) Vyskupo M. Valančiaus bylos. = MSnv., 1921, kn. I., pusl. 6—21; 1922, kn. III., pusl. 369—383.

310) Zyplių valstiečių kova su dvarininkais XIX amžiaus pradžioj. /*Kap. Biržiška*/. = MŽ., 1921. T. I., Nr. 3., pusl. 239—243.

Plg.: Szymon Aszkenazy. Dwa stulecia XVIII i XIX. Badania i przyczynki II: Trybun ludu. Warszawa 1910 r. 371—420 pusl.

311) Žmogaus proto galia. /*V. R-nis*/. = Trm., 1921. VII. 6., Nr. 30 (50), pusl. 26—28.

III

312) Henryk Bagiński, podpułkownik Wojsko polskie na Wschodzie. 1914—1920. Warszawa, 1921. /*K. B.*/. = MŽ., 1921., T. I., Nr. 3., pusl. 217—220.

313) Bibliografija. /*A.*/. = Ltw., 1921. I. 16., Nr. 12 (66).

Apie „Švietimo Darbo" 1920 m., Nr. 12.

314) V. Kapsukas. Jono Biliuno biografija. Philadelphia Pa 1917. /*V. B.*/. = MiG., 1921., Nr. 8—9 (11—12), pusl. 61—62 (Kritika. Bibliografija).

315) Knygos iš Lietuvos istorijos. /*Kap. Biržiška*/. = MŽ., 1921., T. I., Nr. 3., pusl. 238—239.

316) A. Pogodinas. Senovės lietuviai. Vertė J. Gr. „Vilniaus" leidinys. Vilnius, 1920 m.; V. Antanavičius. Vytenis ir Gediminas 1293—1341. Vilnius, 1921 m.; M. Liubavskis. Lietuvos istorija ligi Liublino unijos. I dalis. Vilnius, 1920.; J. Jokubauskis. Tautiniai santykiai Lietuvoje ligi Liublino unijos. 1921 m. /*V. R-nis*/. = Trm., 1921. VII. 23., Nr. 28 (48), pusl. 30—32 (Naujos knygos iš Lietuvos istorijos).

317) O. Seinig. Mąstomoji paišyba tipų paišybos pagrindu. (—). = MiG., 1921., Nr. 8—9 (11—12), pusl. 61 (Kritika. Bibliografija).

318) K. J. Skruodys. Tarptautinė teisė. Vilnius, 1921 m. /*V. R.*/. = MiG., 1921. VII. 25., Nr. 5—6 (9—10), pusl. 48—49 (Kritika ir bibliografija).

319) J. O. Širvydas. Attilos siaubimas lietuvių kraštais. Cleveland Ohio, 1919 m. /*K. B.*/. = MŽ., 1921., T. I., Nr. 3., pusl. 243—244.

VII

320) Šauliai ties Truskava. /*V. B.*/. = Trm., 1921. II. 12., Nr. 6., pusl. 28—29) (Šaulių žinios).

XI

321) Laiškai iš Varšuvos. Kultūros gyvenimas. /*Adomas Gintautas*/. = Lt., 1921. V. 4., Nr. 97 (664).

322) Laiškai iš Varšuvos. II. Ekonominės perspektyvos. /*Adomas Gintautas*/. = Lt., 1921. V. 25., Nr. 113 (640).

323) Laiškai iš Varšuvos. III. Lenkai ir Prancūzai. /*Adomas Gintautas*/. = Lt., 1921. VI: 24., Nr. 138 (665); 26., Nr. 139 (666).

1922 m.

II

a

324) Amžinasis Vilnius. 1322—1922. /*Kap. B.*/. = Atsp., 1922., spalių — lapkričio m., Nr. 14—15., pusl. 1—3.

325) Bibliotekų tinklas Lietuvoje. /*Vac. B-ka*/. = Kn., 1922 kovas — birželis. Nr. 2—3., skilt. 129—134.

326) Darbą pradedant. (—). = Kn., 1922 sausis — vasaris, Nr. 1., skilt. 1—4.

b

327) A. a. Šernas - Juozas Adomaitis. /*Vac. B-ka*/. = Lt., 1922. VIII. 29., Nr. 193 (1015).

328) Amerikos mokyklos. /*V. B-ka*/. = MiG., 1922., rugpiūtis — rugsėjis, Nr. 7 (21), pusl. 7—10; 1923, sausis, Nr. 1 (23), pusl. 1—4.

329) Antanas Daukša ir „Lietuvos Balsas". = MSnv., 1922. kn. IV—V., pusl. 538—543 (Iš periodinės mūsų spaudos istorijos).

330) Baudžiamasis statutas ir autorių teisės. (—). = Kn., 1922, sausis — vasaris. Nr. 1., skilt. 13—14.

331) Bellio Lankasterio mokyklos. (Lietuvos mokyklų istorijai). = ŠvD., 1922., Nr. 8., pusl. 119—123.

332) Dar dėl Universiteto bibliotekos. = Lt., 1922. X. 21., Nr. 239 (1061).

Plg.: Prof. E. Volteris. Mūsų bibliotekos klausimu. = Ibid., 1922. X. 19., Nr. 237 (1059).

333) Dar dėl Žemaitijos seniūnų. /*Kap. Biržiška*/. = MŽ., 1922. T. II., Nr. 2 (5), pusl. 377—379 (Istorijos smulkmenos).

Plg. Apie Žemaitijos storastas arba seniūnus. Parašė Grafas Jurgis Plioteris (Plater), Raseinių Maršalkas. (Iš lenkiško rankraščio sulietuvino Dr. J. Šl.). = MŽ., 1921, T. 1., Nr. 3., pusl. 202—207.

334) Del kun. Miežinio žodyno. = MSnv., 1922, kn. IV—V., pusl. 598—599 (Dokumentai. 3).

335) Dotnavos Bernardinų viešoji mokykla 1818 m. (—). = MiG., 1922., rugpjūtis — rugsėjis. Nr. 7 (21), pusl. 13—17 (Iš Lietuvos mokyklų istorijos).

336) Dr. J. Basanavičiaus grįžimas. = MSnv., 1922., kn. IV—V., pusl. 599 (Dokumentai. 4).

337) Dr. Jonas Basanavičius. = Kn., 1922, sausis — vasaris, Nr. 1., skilt. 3—4.

338) Gudų valstybinis universitetas Minske. /*V. Bk.*/. = ŠvD., 1922, Nr. 8., pusl. 138—142 (Rusija).

339) Jonas Karolius Katkevičius. Didysis Lietuvos etmonas (1560—1621). /*Kap. B.*/. = Atsp., 1922., spalių — lapkričio mėn., Nr. 14—15., pusl. 18—19.

340) Jonas Vazovas (1850. VI. 27 — 1921 m. IX. 22). (—). = Kn., 1922 kovas — birželis, Nr. 2—3, skilt. 153—154.

341) Jonušas Radvila. Didysis Lietuvos etmonas (1612—1655).

/Kap. B./. = Atsp., 1922., spalių — lapkričio m., Nr. 14—15., pusl. 16—18.

342) Istorija vidurinėse ir aukštesnėse mokyklose. /Vac. B-ka/. = MiG., 1922., spalis — lapkritis, Nr. 8 (22), pusl. 20—25.

343) Iš Lietuvos gyventojų statistikos XVIII amžiaus gale. = MSnv., 1922., kn. IV—V., pusl. 675—685.

344) Iš Vilniaus ir Kauno žandarmerijų archyvų. = MSnv., 1922., kn. III., pusl. 383—397.

Turiny: Spaudos draudimo dokumentai. Špionai. Žandarmerijos veiksmas.

345) Kaip lavintis skaitymu? /V. B-K./. = Krs., 1922: IX. 29., Nr. 39 (175), pusl. 464—466; X. 12., Nr. 41 (177), pusl. 490—491; X. 26., Nr. 43 (179), pusl. 515; XI. 3., Nr. 4 (180), pusl. 524—525.

LKBblg., Nr. 751.

346) Karo pedagogijos bruožai. /Kapitonas Biržiška/. = MŽ., 1922: T. II., Nr. 1 (4) pusl. 44—59; Nr. 2 (5), pusl. 250—267.

347) Kastantas Ostrogiškis Lietuvos vyriausias etmonas (1460—1530). /Kap. B./. = Krs., 1922. I. 25., Nr. 4 (140), pusl. 37—38.

LKBblg., Nr. 404.

348) Laisvosios arba „naujosios“ mokyklos principai. /V. B-ka/. = MiG., 1922. II. 28., Nr. 2 (17), pusl. 6—12.

349) Lietuvių bibliografijos reikalu. (—). = Kn., 1922, sausis — vasaris, Nr. 1., skilt. 3—8.

350) Latvių ir mūsų periodinė spauda. /Vac. B-ka/. = Kn., 1922, kovas — birželis, Nr. 2—3., skilt. 143—150.

351) Lietuvių periodinė spauda Želigovskio valdžioje. (—). = Kn., 1922, sausis — vasaris, Nr. 1., skilt. 9—12.

352) Lietuvių politinės brošiūros 1860-jų metų gale. = ŠvD., 1922., Nr. 3—6., pusl. 406—415.

353) Lietuvos archyvai. /Vac. B-ka/. = Kn., 1922, kovas — birželis, Nr. 2—3., skilt. 149—152.

Sekta I. A. Majakovskij Archivnoe nasledie russkich zemel v Litovskoj Rusi i archivy Litovsko-Russkago gosudarstva. „Archivnye Kursy“ Lekcii, čitannyja v 1918 godu II. Petr. 1920, p. 105—110.

354) Lietuvos Kariuomenės sudėtis 1870 [1780!] m. /Kap. B./. = MŽ., 1922. T. II., Nr. 2 (5), pusl. 379—380. (Istorijos smulkmenos).

Plg.: Dyaryusz Sejmu Ordyn. Warszawskiego roku 1780. W Grodnie 1780, r. 46—51 p.

355) Lietuvos kariuomenės vadas Jonas Karolis Katkevičius (1621—1621 m.) /Kap. B./. = Krs., 1922. I. 12., Nr. 2 (138), pusl. 13—15.

LKBlg., Nr. 406.

356) Lietuvos kultūros turtų iš Rusijos grąžinimas. (—). = Kn., 1922, sausis — vasaris, Nr. 1., skilt. 7—10.

357) Lietuvos Valstybės Konstitucija. /Amž. Kap./. = Krs., 1922: IX. 15., Nr. 37 (173), pusl. 437—438; IX. 22., Nr. 38 (174), pusl. 449—450; IX, 29., Nr. 39 (175), pusl. 461—462; X. 6., Nr. 40 (176), pusl. 474—475; X. 12., Nr. 41 (177), pusl. 486.

358) Mokslo - tyrimo Katedros Rusijoje. (—). = ŠvD., 1922., Nr. 9., pusl. 267—268 (Rusija).

359) Nepriklausomybės šaknys. /Kap. B./. = Krs., 1922. II. 16., Nr. 7 (143), p. 74—76.

LKBbl., Nr. 623a.

360) Odesos Pedologijos Institutas. (—). = ŠvD., 1922., Nr. 9., pusl. 268—269 (Rusija).

361) Palangos laikraštis 1886 m. „La Limande". = MSnv., 1922., kn. IV—V., pusl. 689—690.

362) Paskutinioji Žemaičių kova. /Kap. B./. = Krs., 1922. IV. 13., Nr. 15 (151), pusl. 174—175.

LKBblg., Nr. 407.

363) Pavojaus dūmai. /Smūtkelis/. = Krs., 1922. I. 5., Nr. 1 (137), pusl. 1—3.

364) XV—XVIII amž. Lietuvos kariuomenės vadai. /Kap. Biržiška/. = MŽ., 1922: T. II., Nr. 3 (6), pusl. 576—591; T. III., Nr. 7., pusl. 75—92.

365) Pirmoji oro kelionė Lietuvoje. /Kap. B./. = MŽ., 1922., T. II., Nr. 2 (5), pusl. 385—386 (Istorijos smulkmenos).

366) Rietavo agronomijos mokyklos programa. = MSnv., 1922., kn. IV—V., pusl. 685—688.

367) Rusijos mokyklų stovis 1921 metais. /V. B-ka/. = ŠvD., 1922., Nr. 12., pusl. 522—524 (Rusija).

368) Senieji lietuvių spaudiniai Vilniuje. /Vac. B-ka/. = Atsp., 1922., spalių — lapkričio m., Nr. 14—15., pusl. 9—11.

369) Silvestras Baltromaitis. (—). = Kn., 1922., kovas — birželis, Nr. 2—3., skilt. 151—152.

370) Socialinio auklėjimo fakultetas Charkove. /V. B-ka/. = ŠvD., 1922., Nr. 11., pusl. 454—456.

371) Šnipas B. Paulauskis. = MSnv., 1922., kn. IV—V., pusl. 597—598 (Dokumentai. 1).

372) Šnipas šifruota pavarde. = MSnv., 1922., kn. IV—V., pusl. 598. (Dokumentai. 2).

373) Švietimo Darbas F. S. Sovietų Rusijoj. /V. B-ka/. = ŠvD., 1922., Nr. 9., pusl. 265—266 (Rusija).

374) Tautinių mažumų švietimas. /V. Bk./. = ŠvD., 1922., Nr. 8., pusl. 135—138 (Rusija).

Plg.: „Kommunističeskoe Prosveščenie", 1922 m., Nr. 1, 2.

375) Universiteto bibliotekos klausimu. = Lt., 1922: IX. 26., Nr. 217 (1039); IX. 29., Nr. 220 (1042).

Plg.: Prof. E. Volteris. Mūsų bibliotekos klausimu. = Ibid., Nr. 237 (1059).

376) Universiteto įkurtuvės. /Kap. B./. = Krs., 1922. III. 16., Nr. 11 (147), pusl. 125.

377) Vaikų „socialinis auklėjimas" Rusijoje. /V. B-ka/. = ŠvD., 1922., Nr. 11., pusl. 449—450.

378) Vienos Petrapilio mokyklos vasaros darbai. /V. B-ka/. = ŠvD., 1922., Nr. 11., pusl. 451—454.

379) Visos Ukrainos Mokslo Akademija Kieve (Vsieukraińska Akademija Nauk. (—). = ŠvD., 1922., Nr. 9., pusl. 264—265 (Rusija).

c

380) Bibliografija. (—). = Kn., 1922., sausis — vasaris, Nr. 1., skilt. 31—67; Nr. 2—3., skilt. 183—209.

381) Lietuviai autoriai svetimomis kalbomis. (—). = Kn., 1922., kovas — birželis, Nr. 2—3., skilt. 219—224.

282) Lietuviai svetimomis kalbomis. (—). = Kn., 1922., sausis — vasaris, Nr. 1., skilt. 78—82.

383) Lituanica sv. kalbomis. (—). = Kn., 1922., sausis — vasaris, Nr. 1., skilt. 81—90; Nr. 2—3., skilt. 223—234.

384) Mūsų žurnalai. (—). = Kn., 1922., sausis — vasaris, Nr. 1., skilt. 102—128.

Dainava (1920), Jaunoji Lietuva (1914—1916), Pažvalga (1915), Kosmos (1920—1921), Logos (1921), Medicina (1920—1921), Mūsų Senovė (1921), Mūsų Žinynas (1921—1922), Ruomova, Skaitymai (1920—1921), Švietimo Darbas (1919—1921), Varpas (1913—1920).

385) Mūsų žurnalai. (—). = Kn., 1922., kovas — birželis, Nr. 2—3., skilt. 243—276.

„Ateities Spinduliai" (1916—1917), „Aušrinė" (1910—1917), „Kosmos" (1922), „Laisvoji Mintis" (1910—1913), „Lietuvos Atstatymas" (1917—1919), „Lietuva" (1919), „Lietuvių Tauta" (1907—1921), „Lietuvos Abolicionistas" (1922), „Lietuvos Mokykla" (1918—1922), „Lietuvos Sportas" (1922), „Medicina" (1921—1922), „Mūsų Senovė" (1921), „Mūsų Žinynas" (1922), „Sekmoji Diena" (1921), „Skaitymai" (1921—1922), „Statybos Menas ir Technika" (1922), „Švietimo Darbas" (1921—1922), „Teisė" (1922), „Varpas" (1921), „Želmenija" (1921).

386) Rusų cenzūros uždrausti lietuvių apie Lietuvą ir Lietuvoje spausdinti raštai 1905—1915. /V. T./. = Kn., 1922., sausis — vasaris, Nr. 1., skilt. 89—94.

III

387) Leonid Andreev Septynetas pakartųjų. Apsakymas. Vertė A. Lub-as. K. 1922. (—). = Kn., 1922., kovas — birželis, Nr. 2—3., skilt. 168. (Kritika. Dailioji raštija).

388) A. Baranowski. Poezje litewskie z przed roku 1863. Wilno, 1921. (—). = Kn., 1922., kovas — birželis, Nr. 2—3., skilt. 169 (Kritika. Dailioji raštija).

389) D-ras Jonas Basanavičius. Iš Palangos istorijos. Vilnius, 1922. (—). = Kn., 1922., kovas — birželis, Nr. 2—3., skilt. 153—155 (Kritika. Istorija, literatūra).

390) Prof. G. Čelpanovas. Psichologijos vadovėlis. Laisvai vertė Filos. d-ras M. Reinys. Vilnius, 1921. (—). = Kn., 1922., sausis — vasaris, Nr. 1., skilt. 15—16 (Kritika. Psichologija).

391) Edmundo de Amičis. Širdis (Cuore). Vertė Matas Grigonis. Chicago, 1915. (—). = Kn., 1922., sausis — vasaris, Nr. 1., skilt. 30—31. (Kritika. Vaikų ir jaunimo knygos).

392) D. Edvards. Idealioji kūno kultūra. Vertė iš rusų kalbos V. Ignas. Kaunas, 1921. (—). = Kn., 1922., kovas — birželis, Nr. 2—3., skilt. 180—181 (Kritika. Įvairios).

393) Gamtos pasakos parinko iš Avenarijaus ir anglų autorių M. Šalčius. Šiauliai, 1922. (—). = Kn., 1922., kovas — birželis, Nr. 2—3., skilt. 176 (Kritika. Vaikų ir jaunuomenės knygos).

394) Victor Gardthausen. Bibliothekskunde I—II Band., Leipzig, 1920. (—). = Kn., 1922., sausis — vasaris, Nr. 1., skilt. 14—15 (Kritika. Bibliografija. Knygininkystė).

395) Franciszek Gawełek. Bibliografija Ludoznawstwa Litewskiego. Vilnius, 1914. (—). = Kn., 1922., sausis — vasaris, Nr. 1., skilt. 13—14 (Kritika. Bibliografija. Knygininkystė).

396) Dr. W. Hahn Bibliografja bibliografii polskiej. Lwów, 1921. (—). = Kn., 1922., kovas —

birželis. Nr. 2—3., skilt. 153 (Kritika. Bibliografija).

397) V. Haufo pasakos su 30 paveikslų. Mokinių vertimas. Berlynas, 1921. (—). = Kn., 1922., kovas — birželis, Nr. 2—3., skilt. 174. (Kritika. Vaikų ir jaunuomenės knygos).

398) Ibsenas. Šmėklos. Šeimos drama trimis veiksmais. Vertė A. Janulaitis. 1921 m. H. Zuderman. Užkampio laimė. Triveiksmis vaidinimas. Vertė K. Puida. 1921 m. (—). = Kn., 1922., sausis — vasaris, Nr. 1., skilt. 26. (Kritika. Dailioji literatūra).

399) Zieduonis Indra Latvija. Vertė A. Kelmutis. Kaunas, 1921. (—). = Kn., 1922., kovas — birželis, Nr. 2—3., skilt. 160 (Kritika. Geografija).

400) J. Jokūbovskis. Tautybių santykiai Lietuvoje prieš Liublino uniją. Vertė J. Jablonskaitė - Petkevičienė. Kaunas, 1921. Jono Jokūbauskio Tautiniai santykiai Lietuvoje ligi Liublino unijos. Versta iš lenkų kalbos. Vilnius, 1921 m. /*Kap. B.*/. = MŽ., 1922., T. II., Nr. 3 (6), pusl. 688—690 (Knygos lietuvių kalboje).

401) Jono Jokūbauskio Tautiniai santykiai Lietuvoje ligi Liublino unijos. Versta iš lenkų kalbos. Vilnius, 1921. J. Jokūbovskis. Tautybių santykiai Lietuvoje prieš Liublino uniją. Vertė J. Jablonskaitė - Petkevičienė. Kaunas, 1921. (—). = Kn., 1922., kovas — birželis, Nr. 2—3., skilt. 155—156 (Kritika. Istorija, literatūra).

402) Maurikis Jokai Pajudinkime, vyrai, žemę! Apysaką parašė vengriškai Maurikis Jokai, trumpai atpasakojo lietuviškai Aišbė. Antrasis leidimas. Berlin, 1921. (—). = Kn., 1922., kovas — birželis, Nr. 2—3., skilt. 169—170 (Kritika. Dailioji raštija).

403) T. Ivanauskas. Gamtos paminklai ir jų klausimas Lietuvoje. Kaunas, 1921 m. (—). = Kn., 1922., kovas — birželis, Nr. 2—3., skilt. 157—158 (Kritika. Gamtos mokslai).

404) Al. Ivanovskij Rusijos bado įtekmė fizinį gyventojų stovį. /*V. B-ka*/. = Mdc., 1922., rugpjūčio mėn., Nr. 8., pusl. 416—417 (Referatai. I. Patologija).

405) Keturakis. Amerika pirtyje. Trijų dalių komedija. Atspausdinta iš leidinių, išleistų 1895 m. Tilžėje ir 1905 m. Petrapilyje. Kaunas, 1921 m. (—). = Kn., 1922., kovas — birželis, Nr. 2—3., skilt. 170 (Kritika. Dailioji raštija).

406) George R. Kirkpatrick. Karė — ko dėlai. Autoriui pavelijus vertė V. K. Račkauskas. Philadelphia Pa. 1917. /*Kap. B.*/. = MŽ., 1922., T. II., Nr. 1 (4), pusl. 188—189 (Lietuvių knygos).

407) Kovo 20 dieną. Mažosios Lietuvos prisiglaudimui paminėti. Kaunas, 1921. (—). = Kn., 1922., sausis — vasaris. Nr. 1., skilt. 17—18. (Kritika. Istorija. Literatūra).

408) Kovo 20 dieną. Mažosios Lietuvos prisiglaudimui paminėti. Kaunas, 1921 m. /*K. B.*/. = MŽ., 1922., T. II., Nr. 3 (6), pusl. 690—691 (Knygos lietuvių kalboje).

409) Vincas Krėvė. Dainavos šalies senų žmonių padavimai. 1921. (Faktinai 1922 m.). (—). = Kn., 1922., kovas — birželis, Nr. 2—3., skilt. 170—171 (Kritika. Dailioji raštija).

410) J. Kriščiūnas. Geologijos ir mineralogijos vadovėlis su kristalografijos priedu. Aukštesniųjų mokyklų kursas. Tilžė, 1921. (—). = Kn., 1922., kovas — birželis, Nr. 2—3., skilt. 158—159 (Kritika. Gamtos mokslai).

411) M. Krivickio Skaičiaus pradžiamokslis. Laisvai vertė Esmaitis. Vilnius, 1920. (—). = Kn., 1922., kovas — birželis, Nr. 2—3., skilt. 163—164.

412) A. Kruberis, S. Grigorjevas, A. Barkovas ir S. Čefranovas. Europos geografija. Vertė A. Klimas. Vilnius, 1920 m. (—).— Kn., 1922., sausis — vasaris, Nr. 1., skilt. 27—29 (Kritika. Geografija).

413) A. Kruberis, A. Grigorjevas, A. Barkovas ir S. Čefranovas (jais sekant). Geografija. Azija, Afrika, Amerika ir Australija. Taisė A. Virėliūnas. Kaunas, 1921 m. (—). = Kn., 1922., sausis — vasaris, Nr. 1., skilt. 29—30 (Kritika. Geografija).

414) A. Kruberis, S. Grigorjevas, A. Barkova, S. Čefranovas ir G. Ivanovas. Geografijos pradžia. Ketvirtasis, B. Masiulio pataisytas, leidimas. 1921. (—) = Kn., 1922., kovas — birželis, Nr. 2—3., skilt. 160—161 (Kritika. Geografija).

415) Wacław Lipiński. Od Wilna po Dynaburg. (Wspomnienia ofenzywy 5 p. p. legionów). Warszawa, 1920. */Kap. B./*. = MŽ., 1922., T. III., Nr. 9., pusl. 713—714 (Lenkų knygos).

416) A. M. Martus Lietuvoje Europos karės metu. Su paveikslais. Worcester. */Kap. B./*. = MŽ., 1922., T. II., Nr. 1 (4), pusl. 184—185 (Lietuvių knygos).

417) Dr. Bertold Merwin. Legiony w boju 1914 r. II Brygada w Karpatach. Tom. I. Kraków. 1915. II Brygada na Bukowinie i pograniczu Besarabii. Tom II. Kraków, 1915. */Kap. B./*. = MŽ., 1922., T. II., Nr. 1 (4), pusl. 172—173 (Iš lenkų karo literatūros).

418) Iš Adomo Mickevičiaus raštų. 1. Mokykloms parinko *M. Biržiška*. Vilnius, 1919 m. (Lenkų ir lietuvių tekstas). (—). = Kn., 1922., sausis — vasaris, Nr. 1., skilt. 25—26 (Kritika. Dailioji literatūra).

419) „Milicijos Žinios". 1922 m. Nr. 1 — rugsėjo 15 d. = Lt., 1922. XI. 3., Nr. 249 (1071) (Apie knygas).

420) Karininkas Ladislovas Natkevičius. Lietuvos kariuomenė. New Jork. 1919. */Kap. B./*. = MŽ., 1922., T. II., Nr. 1 (4), pusl. 183 (Lietuvių knygos).

421) Nauka na Ukraine. Organ naučnago Komiteta Ukraglavprofora. 1922 m. 3 Nr., birželis. Charkovas. */V. B-ka/*. = ŠvD., 1922., Nr. 9., pusl. 266—267 (Rusija).

422) A. Ostrovskio Komedijos: I Pelninga vieta. II Neturtas — ne yda. Vertė J. Stanulis ir P. Kvietkauskas. Tilžė. 1922. (—). = Kn., 1922., kovas — birželis, Nr. 2—3., skilt. 171 (Kritika. Dailioji raštija).

423) Dr. Vinco Pietario Raštai. Tomas III Algimantas. Tomas I. K. 1921 m. (—). = Kn., 1922., kovas — birželis, Nr. 2—3., skilt. 171—173. (Kritika. Dailioji raštija).

424) Mjr. Szt. Gen. L. Piskor. Zdobycie Wilna. „Bellona", 1919. 7 ir 12 Nr. Nr. */Kap. B./*.

= MŽ., 1922., T. II., Nr. 1 (4), pusl. 169—172 (Iš lenkų karo literatūros).

425) Przepisy i regulaminy służby oświatowej. Biblioteczka referenta oświatowego. Warszawa, 1921. /*Kapitonas Biržiška*/. = MŽ., 1922., T. III., Nr. 9., pusl. 707—709 (Lenkų knygos).

426) Rafaelis. Dešimtis jo svarbesniųjų paveikslų reprodukcijų ir trumpa gyvenimo bei kūrybos apžvalga. Šiauliai: (1921). (—). = Kn., 1922., kovas — birželis. Nr. 2—3., skilt. 167—168 (Kritika. Menas).

427) Andrzej Rondomański Litewska krew. Wilno, 1921. (—). = Kn., 1922., kovas — birželis, Nr. 2—3., skilt. 179—180 (Kritika. Politika).

428) N. Rubakin. Apsakymėliai iš gyvulių gyvenimo. Vertė J. Norkus. K. 1922. (—). = Kn., 1922., kovas — birželis, Nr. 2—3., skilt. 159—160 (Kritika. Gamtos mokslai).

429. P. Ruseckas. Į laisvę. (Iš mūsų atgijimo istorijos). Kaunas, 1919 m. /*Kap. Biržiška*/. = MŽ., 1922., T. II., Nr. 3 (6), pusl. 691—695 (Knygos lietuvių kalboje).

430) O. Seinig. Mąstomoji paišyba tipų paišybos pagrindu. Vertė S. B. 1921 m. (—). = Kn., 1922., sausis — vasaris, Nr. 1., skilt. 21 (Kritika. Pedagogija).

431) Henrikas Senkevičius. Dykumose ir giriose. Apysaka. I dalis. Vertė M. Pečkauskaitė. Kaunas — Vilnius (Tilžė). 1921 m. (—). = Kn., 1922., sausis — vasaris, Nr. 1., skilt. 31—32 (Kritika. Vaikų ir jaunimo knygos).

432) H. Senkevičius. Dykumose ir giriose. Apysaka. II dalis. Vertė M. Pečkauskaitė. K. V., 1921. (—). = Kn., 1922., kovas — birželis, Nr. 2—3., skilt. 175—176 (Kritika. Vaikų ir jaunuomenės knygos).

433) K. J. Skruodys. Tarptautinė teisė. Vilnius, 1921 m. (—). = Kn., 1922., sausis — vasaris, Nr. 1., skilt. 19—21 (Kritika. Teisių mokslas).

434) M. Šalčius. Kaip susikūrė Jungtinės Amerikos Valstybės. Istorijos brėžiniai. Šiauliai, 1922. (—). = Kn., 1922., kovas — birželis, Nr. 2—3., skilt. 163 (Kritika. Geografija).

435) Joanna Tamašauskaitė (Lakštutė). Eilės ir dainos. Chicago (1917?). (—). = Kn., 1922., sausis — vasaris, Nr. 1., skilt. 27 (Kritika. Dailioji literatūra).

436) „Vainikai". Naujesniosios poezijos antologija. Spaudai paruošė K. Binkis. 1921. (—). = Kn., 1922., kovas — birželis, Nr. 2—3., skilt. 173—174 (Kritika. Dailioji raštija).

437) Jules Verne. Kelionė aplink pasaulį per 80 dienų. Vertė J. Balčikonis. Berlynas (1921). (—). = Kn., 1922., kovas — birželis, Nr. 2—3., skilt. 176—177 (Kritika. Vaikų ir jaunuomenės knygos).

438) Visa Lietuva. Informacinė knyga 1922 metams. Redaktorius ir leidėjas K. Puida. (—). = Kn., 1922., kovas — birželis, Nr. 2—3., skilt. 181—182 (Kritika. Įvairios).

439) Tomo Žilinskio 80 metų sukaktuvėms. „Lietuvos Mokyklos" 1919—1920 m. 3-sios knygos. Kaunas, 1921. (—). = Kn., 1922., sausis — vasaris, Nr. 1., skilt. 16—17 (Kritika. Istorija. Literatūra).

440) Literatūros naujienos ir kronika. (—). = Kn., 1922., sau-

sis — vasaris. Nr. 1., skilt. 67—78.

441) Literatūros naujienos ir kronika. (—). = Kn., 1922., kovas — birželis, Nr. 2—3., skilt. 213—220.

VIII

442) Senasis ąžuolas. /*Smt.*/— Atsp., 1922., gegužės m., Nr. 10., pusl. 9—10.

XI

443) Laiškas į Redakciją. = Tėvynės Balsas, 1922. IX. 17., Nr. 171.

Plg.: R. Rafeso laiškas Redakcijai. = Ibid., 1922., Nr. 168.

XII

444) *Red. prierašas.* K. Puidos str. Knyga ir jos reklama. = Kn., 1922., kovas — birželis, Nr. 2—3., skilt. 135—136.

1923 m.

I

445) Kultūros istorijos bruožai. Konspektas. (—). [Kaunas, 1923]. „Varpo" B-vės spaustuvė, Kaune. 2 pusl. 24×16 cm.

446) Paskaitų iš kultūros istorijos konspektas. II. Rankraštis. [Kaunas, 1923]. „Varpo" B-vės sp., Kaune, 1 + 1 b. pusl. 29,8×18 cm.

II

b

447) „Aušros" ideologija. (40 metų paminėti). /*V. B-ka*/. = Atsp., 1923., kovo mėn., Nr. 3., pusl. 48—50.

448) Bemokslių kareivių skaitymo - rašymo mokymas. /*Kap. B.*/ = Krs., 1923. IV. 26 — V. 2., Nr. 17 (205), pusl. 201—202.

449) Iš suaugusiųjų švietimo judėjimo užsieniuose. /*V. B-ka*/. = ŠvD., 1923, Nr. 1., pusl. 52—72.

450) Kaip lavintis skaitymu. /*Kap. B.*/. = Krs., 1923. II. 1—7., Nr. 5., pusl. 54—55.

451) Klaipėda. /*Kap. B.*/. = Krs., 1923. II. 14—21., Nr. 7., pusl. 79—81.

452) Kodel atsirado „Aušra" (Auszra). /*Kap. B.*/. = Krs., 1923. III. 1—7., Nr. 9., pusl. 101—102.

453) Priešgaisrinės priemonės Vilniuje XVIII amžiuje. /*Kap. B.*/. = LGsrn., 1923., birželio mėn., Nr. 2., pusl. 25.

Plg.: Konstytucye Seymu Walnego Ordynaryinego w Warszawie Roku Pańskiego MDCCLVI.

454) Sušaudyti ir pakarti sukilėliai buv. Kauno gub. 1863—1864 m. /*Mjr. Biržiška*/. = MŽ., 1923., T. V., Nr. 15., pusl. 518—520 (Istorijos smulkmenos).

455) Viskas del mūs Vilniaus. /*Kap. B.*/. = Krs., 1923. V. 3—9., Nr. 18 (206), pusl. 216—217.

III

456) Kun. Antanas Alekna. Žemaičių Vyskupas Motiejus Valančius. Klaipėda. 1923 m. /*Mjr. Biržiška*/. = MŽ., 1923., T. V., Nr. 14., pusl. 353—354 (Lietuvių knygos).

457) Artykuły wojenne, w Nieswiżu w Drukarni Xiążęcey Radziwiłłowskiey in Collegio Societatis Jesu Roku Panskiego 1754, /*Mjr. Biržiška*/. = MŽ., 1923., T. V., Nr. 13., pusl. 176—179 (Lenkų knygos).

458) A. Z. Wojna na Litwie w roku 1931. Kraków 1913. /*Mjr. Biržiška*/. = MŽ., 1923., T. V., Nr. 13., pusl. 179—182 (Lenkų knygos).

459) Prof. Wiktor Czermak.

Grunwald. Lwów 1910. /*Mjr. Biržiška*/. = MŽ., 1923., T. V., Nr. 13., pusl. 182—183 (Lenkų knygos).

460) Del p. A. Klimo atsakymo. = MiG., 1923., rugpiūtis, Nr. 6 (28), pusl. 42—46 (Kritika).

Plg.: A. Klimas. V. Biržiška ir Lietuvos geografija. = Ibid., 1923, balandis — gegužės, Nr. 4—5 (26—27), pusl. 40—46.

461) Dr. M. Gumowski. Numizmatyka litewska wieków średnich, Kraków 1920. /*Majoras B-ka*/. = MŽ., 1923., T. V., Nr. 13., pusl. 185—187. (Lenkų knygos).

462) Podpułkownik Zdzisław Maćkowski i porucznik Bronisław Sikorski: Od Słuczy nad Dźwinę Z walk 3 Diwizji Leg. na froncie wschodnim w 1920 roku. Warszawa, 1922. /*Kap. Biržiška*/. = MŽ., 1923., T. IV., Nr. 10., pusl. 172 (Kritika ir bibliografija. Lenkų knygos).

463) Mažvydas. Seniausieji lietuvių kalbos paminklai iki 1570 metams, spaudai parūpino dr. Jurgis Gerulis. Kaunas, 1922. = MŽ., 1923., T. IV., Nr. 10., pusl. 147—150. (Kritika ir bibliografija. Lietuvių knygos).

464) Regulamen służby obozowey y garnizonowey dla Całego woyska oboyga narodow wydany. W Warszawie 1786. /*Mjr. B-ka*/. = MŽ., 1923., T. V., Nr. 15., pusl. 538—539. (Lenkų literatūra).

465) Podpułkownik Józef Sopotnicki. Kampanja polsko - ukraińska. Lwów 1921. /*Mjr. Biržiška*/. = MŽ., 1923., T. V., Nr. 13., pusl. 183—184. (Lenkų knygos).

466) S. R. Haličina j novi deržavi Evropi. Lviv - Viden, 1921. /*Mjr. Biržiška*/. = MŽ., 1923., T. V., Nr. 15., pusl. 556—557 (Ukrainiečių literatūra).

467) Šis tas apie Lietuvą, arba A. Klimo „Lietuvos Geografija" 1923. Marijampolėje. = MiG., 1923., kovas, Nr. 3 (25), pusl. 36—44 (Kritika).

468) Tarnowski, Jan. Consilium rationis bellica. Kraków, 1858. /*Mjr. B-ka*/. = MŽ., 1923., T. V., Nr. 15., pusl. 539—540 (Lenkų literatūra).

IV

469) [Atpasakojimas paskaitos, 1922. XI. 25, skaitytos Kauno būrio šauliams]. = Darbininkas, 1923: I. 21., Nr. 4 (137); II. 4., Nr. 6 (139); II. 1., Nr. 7 (140): II. 18., Nr. 8 (141) (Lietuvos senovė. Profesoriaus V. Biržiškos paskaita skaityta šauliams).

469a) [Santrauka kalbos, pasakytos 1923. VI. 15 Karo Muziejuje]. = Lt., 1923. VII. 21., Nr. 161 (1278) (Kap. Ruseckas Pirmasai baigusių aukštuosius kar. kursus karininkų ir kursantų suvažiavimas. 4 diena).

470) [Santrauka referato apie knygynėlių reikšmę ir tvarkymą, skaityto XI. 7.]. = LŽ., 1923. XII. 18., Nr. 277 (Antrasis Lietuvos Jaunimo S-gos atstovų suvažiavimas. Antroji diena).

VI

471) Įvadas. = Mjr. A. Ružancovas. Lietuvos karo bibliografija 1917—1922. Kaunas, 1923., pusl. 7—9.

Šis mjr. Ružancovo darbas buvo prof. Vacl. Biržiškos redaguotas.

VII

471a) Lietuvos visuomenei. = Lt., 1923. III. 6., Nr. 52 (1169).

Pasirašė: Lietuvos Universiteto Rektorius Prof. J. Šimkus. Sekretorius Prof. Bl. Česnys. Bibliotekos Vedėjas Docentas Vaclovas Biržiška.
Parašė Vacl. Biržiška.

471b) Padėka. = Lt., 1923. VII. 31., Nr. 169 (1286).

Pasirašė: Už Valstybės Archajologijos Komisijos Pirmininką V. Biržiška.
Parašė Vacl. Biržiška.

VIII

471c) Motulės mala. = Sktm., 1923., kn. XXII., pusl. 31—37.

1924 m.

I

472) Lietuvių bibliografija. Sudarė *Vaclovas Biržiška*. I-ji dalis. XVI—XVIII amž. Švietimo Ministerijos leidinys. Kaunas, 1924 m. VI pusl. + 104 skilt. „Knygų" priedas. 25,3×19,6 cm.

Rec.: Georg Gerulis. = TiŽ., 1926., Kn. IV., pusl. 675—678; P. Šinkūnas. Didelis darbas. (Dėl Vaclovo Biržiškos Lietuvių Bibliografijos). = SvD., 1929., Nr. 7 (118), pusl. 638—644.

II

a

473) Nuo Redakcijos. = Kn., 1924., Nr. 4—6., skilt. 277—278.

b

474) Autorių teisės Lietuvoje. = Kn., 1924., Nr. 4—6., skilt. 281—284.

475) Iš mano atsiminimų. /*Alfa*/. = Lt., 1924. V. 7., Nr. 103 (1604).

476) Iš senosios Lietuvos kariuomenės gyvenimo. I. Svetimšaliai senojoj Lietuvos kariuomenėj. II. Karininkų mokyklos Lietuvoje XVIII amž. /*Ats. pulk. leit. Biržiška*/. = *MŽ.*, 1924., T. VII., Nr. 20., pusl. 323—325. (Istorijos smulkmenos).

Plg.: Przemysław Dąbkowski. Stanowisko cudzoziemców w prawie litewskiem. Lwów 1912. 84 p.: H. Mościcki. General Jasiński i powstanie Kościuszkowskie, Warszawa, 1917.

477) Kiek apie senąją lietuvių knygą. = Lt., 1924. V. 7., Nr. 103 (1604): (Iliustruotas priedas).

478) Krašto pažinimas Lietuvoje ir Rusijoje. (—). = SvD., 1924., Nr. 4., pusl. 372—383.

479) Lietuvių kariuomenė 1812—1813—1814 metais. /*Ats. pulk. leit. Biržiška*/. = *MŽ.*, 1924., T. VII., Nr. 20., pusl. 312—316 (Istorijos smulkmenos).

Plg.: Janusz Iwaszkiewicz. Litwa w roku 1812. Kraków i Warszawa, 1912., p. 439.

480) Partizanų veiksmai 1831 met. sukilime. /*Ats. pulk. leit. Biržiška*/. = *MŽ.*, 1924. T. VII, Nr. 20., pusl. 316—322 (Istorijos smulkmenos).

Plg.: Zbiór pamiętników o powstaniu Litwy w r. 1831 ukladany przez Feliksa Wrotnowskiego. Paryż 1835, 368 pusl.

481) Slapyvardžiai. (175 lietuvių rašytojų 334 slapyvardžiai). = Kn., 1924., Nr. 4—6., skilt. 307—320.

482) „Spaudos Įstatymo" pakeitimo projektas. /*V. B-ka*/. = Kn., 1924., Nr. 4—6., skilt. 283—288.

483) Spaudos uždraudimo istorijos reikalu. = Lt., 1924. V. 7., Nr. 103 (1604) (Iliustruotas priedas).

484) Tarptautinis spaudiniais apsimainymas. = Kn., 1924., Nr. 4—6., skilt. 279—282.

485) Uždraustų raštų rinkimas. = Kn., 1924., Nr. 4—6., skilt. 305—308.

486) Vinco Kudirkos Liaudies Universitetas. = „Lietuvos Švietimo Vinco Kudirkos Draugija" Biuletenis Nr. 1 [Kaunas 1924. VIII. 12].

487) Visiems mokytojams prašymas. = ŠvD., 1924., Nr. 2., pusl. 176—177.

c

488) Bibliografija. (—). = Kn., 1924., Nr. 4—6., skilt. 355—400.

489) Lietuviai autoriai svetimomis kalbomis. (—). = Kn., 1924., Nr. 4—6., skilt. 419—422.

490) Lituanica svetimomis kalbomis. /G./. = Kn., 1924., Nr. 4—6., skilt. 421—442.

491) Mūsų žurnalai. (—). = Kn., 1924., Nr. 4—6., skilt. 469—542.

„Ateitis" (1916—1917), „Šešėliai" (1920), „Atspindžiai" (1920—1923), „Auszra" (1883—1886), „Draugija" (1907—1922), „Farmacijos Žinios" (1923), „Gairės" (1923), „Kariškių Žodis" (1919—1920), „Karys" (1920—1921), „Kosmos" (1922—1923), „Kultūra" (1923—1924), „Daigai" („Kultūros" pried.), „Lietuva" (1920—1921), „Lietuvių Tauta" (1923), „Lietuvos Mokykla" (1922—1923), „Lietuvos Universiteto Matematikos Gamtos Fakulteto Darbai" (1923), „Logos" (1922), „Lietuvos Sportas" (1922), „Medicina" (1923—1924), „Beraštis" (1919), „Mokykla ir Gyvenimas" (1920—1923), „Mūsų Senovė" (1922), „Mūsų Žinynas" (1922—1923), „Naujoji Gadynė" (1916—1917), „Romuva" (1922), „Skaitymai" (1922—1923), „Švietimo Darbas" (1922—1923), „Tauta ir Žodis" (1923), „Teisė" (1922), „Vairas" (1914—1915), „Vairas" (1923).

III

492) A i d a. Jaunučiai Daigeliai. Pirma dalis. Ruduo. Žiema. Šiauliai, 1922. (—). = Kn., 1924., Nr. 4—6., skilt. 350—351 (Recenzijos. Vaikų ir jaunuomenės knygos).

493) Kun. Antanas A l e k n a. Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius. Klaipėda, 1923. (—). = Kn., 1924., Nr. 4—6., skilt. 327 (Recenzijos. Istorija. Literatūros istorija).

494) Pr. V. B ū d v y t i s - S v y r ū n ė l i s. Ištrėmimo keliais. Pirmieji bandymai (1901—1919). Kaunas, 1921 (1922). (—). = Kn., 1924, Nr. 4—6., skilt. 345—346 (Recenzijos. Dailioji literatūra).

495) K. B ū g a. Kalba ir senovė. I dalis. Kaunas, 1922. (—). = Kn., 1924, Nr. 4—6., skilt. 327—328 (Recenzijos. Istorija. Literatūros istorija).

496) E. d e A m i č i s. Motinos beieškant. Iš italų kalbos vertė A. Voldemaras. 1922. (—). = Kn., 1924., Nr. 4—6., skilt. 351—352 (Recenzijos. Vaikų ir jaunuomenės knygos).

497) E. D e b ė s, Mažasis mokyklos atlas iš 20 lapų. Skiriamas pradedamajam mokslui. Lietuvos mokyklai prirengė A. Vireliūnas. 1923. (—). = Kn., 1924, Nr. 4—6., skilt. 244—245. (Recenzijos. Geografija).

498) G a r e i s, Karl. Teisės enciklopedija ir metodologija [ištrauka iš „Enzyklopädie und metodologie der Rechtswissenschaft"]. Vertė P. Juknevičius ir J. Montvila. Mariampolė, 1924. (—). = Kn., 1924., Nr. 4—6., skilt. 340 (Recenzijos. Teisių ir ekonomijos mokslas).

499) G. K. Kaip gyvena Norvegai. Šiauliai, 1921. (—). = Kn., 1924., Nr. 4—6., skilt. 345 (Recenzijos. Geografija).

500) Juoz. G o b i s. Visuomenės mokslo vadovėlis vidurinei mokyklai Šiauliai, 1923 m. = MiG., 1924, sausis, Nr. 1 (33), pusl. 40—47 (Kritika).

501) Juoz. Gobis. Visuomenės mokslo vadovėlis vidurinei mokyklai. Šiauliai, 1923. (—). = Kn., 1924, Nr. 4—6., skilt. 340—342 (Recenzijos. Teisių ir ekonomijos mokslas).

502) Dr. Jonas Yčas. Simono Grunau, XVI amžiaus kronisto, reikalu. Kaunas, 1922. (—).= Kn., 1924, Nr. 4—6., skilt. 328—329 (Recenzijos. Istorija. Literatūros istorija).

503) Jono Jablonskio 60 metų amžiaus sukaktuvėms, 2-ji dalis; jubiliato, jo mokinių ir pažįstamų atsiminimai. „Lietuvos Mokykla" 1921, Nr. 12 (1922 m. — gegužės m. 31 d.). (—). = Kn., 1924., Nr. 4—6., skilt. 329—330 (Recenzijos. Istorija. Literatūros istorija).

504) A. Janulaitis. Žydai Lietuvoje. Bruožai iš Lietuvos visuomenės istorijos XIV—XIX amž. Kaunas, 1923. (—). = Kn., 1924, Nr. 4—6., skilt. 330—331 (Recenzijos. Istorija. Literatūros istorija).

505) Prof. Pr. Jodelė. Geologiniai tyrinėjimai technikos žvilgsniu su Lietuvos geologijos daviniais ir šulinių gręžiniais. K., 1922. (—). = Kn., 1924. Nr. 4—6., skilt. 342—343 (Recenzijos. Gamtos mokslai ir agronomija).

506) Kalevala. Suomių tautos epas. Iš antrosios ir vienuoliktosios suomių laidos lietuvių kalbon vertė kun. A. Sabaliauskas. Kaunas, 1922. (—). = Kn., 1924, Nr. 4—6., skilt. 347. (Recenzijos. Dailioji literatūra).

507) Prof. A. Kaufmanas. Ekonominio ūkio istorija. Vertė A. Kelmutis. Tilžė. 1923. (—). = Kn., 1924, Nr. 4—6., skilt. 342 (Recenzijos. Teisių ir ekonomijos mokslas).

508) P. Klimas. Istorinė Lietuvos Valstybės apžvalga. K. 1922. (—). = Kn., 1924., Nr. 4—6., skilt. 333 (Recenzijos. Istorija. Literatūros istorija).

509) Ferdynand Kudelka. Bitwa pod Kircholmem. Wydał i przepisami oraz przedmowa zaopatrzył por. Otton Laskowski: Warszawa 1921. */Ats. Pulk. leit. Biržiška/.* = MŽ., 1924, T. VI., Nr. 18., pusl. 709—710. (Lenkų knygos).

510) Lietuvių kalbos žodynas. Sudarė K. Būga. I sąsiuvinis. Kaunas, 1924. (—). = Kn., 1924, Nr. 4—6., skilt. 338—340 (Recenzijos. Kalbos mokslas).

511) Lietuvos Paštas 1922 metams. Inž. K. Puidos bendra redakcija. K. 1922. (—). = Kn., 1924, Nr. 4—6., skilt. 355—356 (Recenzijos. Įvairios).

512) Lunkevičius. Kaip gyventa mūsų senelių prosenelių. Kupiškėnų būrelio vertimas. Kalbą žiūrėjo A. Vireliūnas. 1922. (—). = Kn., 1924, Nr. 4—6., skilt. 333—334 (Recenzijos. Istorija. Literatūros istorija).

513) Pr. Mašiotas. Išradėjai ir išradimai. K.-V. 1922. (—). = Kn., 1924., Nr. 4—6., skilt. 352 (Recenzijos. Vaikų ir jaunuomenės knygos).

514) Pr. Mašiotas. Mano poilsis. Pasakojimai didesniems vaikams. Kaunas. 1922. (—). = Kn., 1924, Nr 4—6., skilt. 353 (Recenzijos. Vaikų ir jaunuomenės knygos).

515) Pr. Mašiotas. Sparnuočiai. Pasakojimai vaikams. K.-V. 1922. (—). = Kn., 1924., Nr. 4—6., skilt. 352—353 (Recenzijos. Vaikų ir jaunuomenės knygos.

516) St. Matulaitis. Lietuvių tautos istorija. K.-V., 1923.

(—). = Kn., 1924, Nr. 4—6., skilt. 334—335. (Recenzijos. Istorija. Literatūros istorija).

517) Ryszard Mienicki. Archivum akt dawnych w Wilnie w okresie od 1795 do 1922 roku. Warszawa, 1923. (—). = Kn., 1924., Nr. 4—6., skilt. 326 (Recenzijos. Bibliografija. Bibliotekos. Archyvai).

518) Miesto muzikantai ir Ežio ir zuikio lenktynės. Šiauliai, 1922. (—). = Kn., 1924., Nr. 4—6., skilt. 353 (Recenzijos. Vaikų ir jaunuomenės knygos).

519) A. Niemojewski. Revoliucijos žmonės. Vertė K. Puida. Antroji laida. Kaunas, 1922. (—). = Kn., 1924, Nr. 4—6., skilt. 347—348. (Recenzijos. Dailioji literatūra).

520) Pagrindinė žemės ūkio chemija. Spaudai prirengė Jonas Paltarokas. Klaipėda, (1923). (—). = Kn., 1924, Nr. 4—6., skilt. 243 (Recenzijos. Gamtos mokslai ir agronomija).

521) Dr. V. Pietaris. Algimantas. Istorijos apysaka. Tomas II. Kaunas, 1922. (—). = Kn., 1924, Nr. 4—6., skilt. 348 (Recenzijos. Dailioji literatūra).

522) Rikki's-Tikki's-Tavi's ir kiti apsakymėliai. Vertė J. Norkus. Kaunas, 1923. (—). = Kn., 1924, Nr. 4—6., skilt. 353—354 (Recenzijos. Vaikų ir jaunuomenės knygos).

523) M. Rodzevičaitė. Dievaitis. Išvertė Kazys Puida. V. K. 1922. (—). = Kn., 1924, Nr. 4—6., skilt. 348 (Recenzijos. Dailioji literatūra).

524) N. Rubakinas. Iš tamsios praeities į šviesią ateitį. Pasakojimas iš žmonių kultūrinės istorijos. Šiauliai, 1923. (—). = Kn., 1924, Nr. 4—6., skilt. 336—337 (Recenzijos. Istorija. Literatūros istorija).

525) Majoras Aleksandras Ružancovas. Lietuvos Karo Bibliografija. 1917—1922. Kaunas, 1923. (—). = Kn., 1924. Nr. 4—6., skilt. 321—322. (Recenzijos. Bibliografija. Bibliotekos. Archyvai).

526) Chr. v. Schmid. Šimtas apsakymėlių. Iš vokiečių kalbos vertė Dr. K. Jokantas. K.-V., 1922 (—). = Kn., 1924, Nr. 4—6., skilt. 354 (Recenzijos. Vaikų ir jaunuomenės knygos).

527) Senoji Vilniaus universiteto biblioteka. (Michał Brensztejn — Biblioteka uniwersytecka w Wilnie do roku 1832-go. Wilno, 1922. (—). = Kn., 1924, Nr. 4—6., skilt. 322—326. (Recenzijos, Bibliografija. Bibliotekos, Archyvai).

528) William Shakespeare. Macbeth. Tragedija penkiuose aktuose. Lietuviškai vertė ir komentarus pridėjo Kleofas Jurgelionis (Kalėdų Kaukė). Chicago Ill., 1915. (—). = Kn., 1924., Nr. 4—6., skilt. 349 (Recenzijos. Dailioji literatūra).

529) K. Skirmuntaitė. Pagal Nemuną ir Baltiją istorijos apyaušry. II. Padavimai. Prieš Mindauginiai laikai. Senovės prūsų istorija. Iš lenkų kalbos vertė Esmaitis. Vilnius. 1920. (—). = Kn., 1924., Nr. 4—6., skilt. 337. (Recenzijos. Istorija. Literatūros istorija).

530) D-ras J. Šliupas. „Aušra". Paskaita laikraštininkų kursuose Kaune. 1922 m. VIII — 3 ir 4 d. Kaunas, 1923. (—). = Kn., 1924, Nr. 4—6., skilt. 338 (Recenzijos. Istorija. Literatūros istorija).

531) J. Tumas. Lietuvių literatūros paskaitos. Draudžiamasis laikas. „Šviesos" grupė. Kau-

nas, 1924. (—). = Kn., 1924, Nr. 4—6. skilt. 338 (Recenzijos. Istorija. Literatūros istorija).

532) Ūkio parodos. Parodų rengėjams, dalyviams ir lankytojams vadovėlis. Šiauliai, 1922. (—). = Kn., 1924, Nr. 4—6., skilt. 243—244 (Recenzijos. Gamtos mokslai ir agronomija).

533) H. V a g n e r i o Pirmieji gamtos pasakojimai. I. Vertė B. Masiulis. K.-V. 1922. (—). = Kn., 1924., Nr. 4—6., skilt. 354—355 (Recenzijos. Vaikų ir jaunuomenės knygos).

534) V a i ž g a n t o Raštai. Tomai I—IV. Publicistika. K.-V., 1922. (—). = Kn., 1924, Nr. 4—6., skilt. 349—350. (Recenzijos. Dailioji literatūra).

535) Žvirbliai. Vinco K u d i r k o s perdirbinys iš lenkiškai parašytos A. D y g a s i n s k i o apysakos. K., 1922. (—). = Kn., 1924, Nr. 4—6., skilt. 346—347 (Recenzijos. Dailioji literatūra).

IV

536) [Santrauka įžengiamosios paskaitos (istorinė liaudies universitetų apžvalga), laikytos 1924. III. 25 atidarant pirmąjį Lietuvoj liaudies universitetą]. = LŽ., 1924. III. 27., Nr. 72. (Kaunas. Pirmas Liaudies Universitetas).

1925 m.

II

b

537) Du Valančiai. = Krvl., 1925., Nr. 9., pusl. 194—196.

538) Liaudies namai. /*V. B-ka*/. = Naudingi sodžiaus skaitymai, Šiauliai. [1925], pusl. 103—108.

A t s p.: Iš Sodžiaus Kalend. 1925 m. Šiauliai.

539) Lietuviškų knygų istorijos XVI—XVIII amžiuje bruožai. = Brs., 1925: kovas, trečia knyga, pusl. 60—64; balandis, ketvirta knyga, pusl. 55—60; birželis, VI, pusl. 60—65.

T u r i n y s: I. Lietuviškų knygų laimė; II. Tariamasis senovės lietuvių raštas; III. Seniausias lietuviškų knygų klausimas; IV. Senprūsių knygos.

540) Lietuvos enciklopedija = Lt., 1925. III. 25., Nr. 68 (1864).

541) Litauen. = NrdFmljb., 1925. T. XXXVII, Sąs. 3—4., pusl. 233—248.

Autoriaus rašyta lietuviškai; mūsų atstovybės Stokholme išversta švediškai.

542) Maurikio Mykolo Stankevičiaus ir Karolio Estreicherio laiškai į Stanislovą Didžiulį. = TiŽ., 1925, kn. III., pusl. 276—291.

542a) Nauja spekuliacijos rūšis. = Lt., 1925. III. 19., Nr. 63 (1859).

543) Šančių liaudies universitetas. = Lt., 1925. III. 13., Nr. 58 (1854).

P l g.: Šis tas apie liaudies universitetų genezį kitur ir mūsų krašte. = Ibid., Nr. 55 (1851).

c

544) Prof. K. Būgos raštų bibliografija. = TiŽ., 1925, kn. III., pusl. 224—231.

III

545) Po naujausias bibliografijas apsižvelgus. = Brs., 1925 sausio mėn., pirma knyga, pusl. 72—82.

Vaclovas B i r ž i š k a Lietuvių bibliografija I-ji dalis XVI—XVIII amž. Kaunas 1924. VI (12) 103 p.; J. M i s s i n s c h Latweeschu Rakstneezibas Rahditajs. (1585—1910) Riga 1924. XVI 744; Georg S c h n e i d e r Handbuch der Bibliographie, Zweite Auflage.

Leipzig 1924 XVI 444 p.; Ludwik Stolarzewicz Bibliografja pism Mickiewicza Wilno 1924 X 183 p.; Ludwik Stolarzewicz Bibliografja Mickiewiczowska Wilno 1924. VII. 248 p.

IV

546) [Santrauka paskaitos apie vyskupą Motiejų Valančių]. = LŽ., 1925. VI. 7., Nr. 125 (Vyskupas Motiejus Valančius politikoj. Iš prof. V. Biržiškos paskaitos).

V

547) *G. F. Šerševičiaus* Bendrasis teisės ir valstybės mokslas. Paskaitos, skaitytos Maskvos liaudies universitete. Versta iš rusų kalbos. Šiauliai, „Kultūros" Bendrovės leidinys, 1925. 119+1 p. 18,5×12,5 cm.

Vertė Vacl. Biržiška. Korektūros nematė, dėlto įsibrovė stambių korektūros klaidų.

1926 m.

I

548) Lietuvių bibliografija. Sudarė *Vaclovas Biržiška.* II-ji dalis. 1800—1864 metai. Švietimo Ministerijos leidinys. Kaunas, 1926. 2 p. + (105—454) skilt. + (I—LXXVIII) skilt. — Lietuvių Bibliografijos I-sios dalies papildymai ir pataisos. („Knygos", bibliografijos ir kritikos žurnalas, Nr. 7, 1926 m.).

Rec.: B. Sruoga. = Lt., 1926. X. 20., Nr. 237 (2326); P. Šinkūnas Didelis Darbas (Dėl Vaclovo Biržiškos Lietuvių Bibliografijos). = ŠvD., 1929., Nr. 7 (118), pusl. 638—644.

II

a

549) Atgyjančios lietuvių knygos. = ILt., 1926. IX. 25., Nr. 39., pusl. 309—311., iliustr.

b

550) Dr. J. Basanavičiaus bibliografija. = ILt., 1926. XI. 20., Nr. 47., pusl. 374—377, iliustr.

551) Dvi lietuvių literatūros istorijos XVII—XVIII amžiaus problemos. = TiŽ., 1926., kn. IV., pusl. 301—313.

Turinys: 1) Pranas Srubauskis, pirmutinis lietuvių žinomas poetas; 2) Jonas Jaknavičius ir jo pagaminti, senai žinomi, bet ne jam priskaitomi, raštai.

552) Lietuvos švietimo programos reikalu. = LŽ., 1926. IX. 2., Nr. 201 (2222).

553) Medžiaga lietuvių spaudos uždraudimo istorijai. = TiŽ., 1926., kn. IV., pusl. 314—425.

Turinys: Martyno Jankaus knygų prekybos užrašai (pusl. 316—369); II Martyno Jankaus laiškų archyvas (pusl. 370—425).

554) Milijonas analfabetų. = Lt., 1926. X. 14., Nr. 232 (2321).

555) Petras Vileišis ir Martynas Jankus. = Lt., 1926. IX. 3., Nr. 198 (2287).

556) Teatro ir „teatralų" reikalu. = Lt., 1926. VI. 1., Nr. 119 (2208).

Plg.: Vikt. Pr. [Lubickas]. Ponui Vaclovui Biržiškai. Noli tangere circulos alienos... = Lietuvis, 1926. VI. 25., Nr. 25., pusl. 12—14.

IV

557) [Santrauka pranešimo apie Lietuvos švietimo programą, laikyto 2-jame Kultūros s-gos kongrese]. = Klt., 1926 spalių mėn., Nr. 10., pusl. 376—377 (Lietuvos švietimo programos reikalu. V. Biržiškos pranešimo mintys). Taip pat: II Lietuvos kultūros kongreso darbai, Kaunas 1926., pusl. 57—60.

1927 m.

II

b

558) Dr. Jonas Basanavičius, 1851. XI. 22 — 1927. II. 16. = MŽ., 1927. T. XII., Nr. 35., pusl. 121—137.

559) Dr. J. Basanavičius ir Lietuvių Mokslo Draugija. = ILt., 1927. III. 5., Nr. 9 (62), pusl. 65—66.

560) Lietuvos bibliografijos reikaluose. /*Vac. Bir-ka*/. = Lt., 1927. XI. 23., Nr. 265 (2648).

Plg.: A. R-as. = L t., 1927. Nr. 198.

561) Parankinės teisininkams knygos. = Ts., 1927 liepos — gruodis, Nr. 12., pusl. 102—104.

BŽ., 1928, Nr. 1., pusl. 20.

562) Žemaitiškoji knyga. (Bibliografinė apžvalga). = Gbs., 1927., pusl. 99—117, iliustr.

c

563) D-ro J. Basanavičiaus raštų bibliografija. = MŽ., 1927. T. XII., Nr. 35., pusl. 138—145.

IV

564) [Santrauka pranešimo apie spaudą ir knygą Lietuvoje, laikyto VIII. 22.]. = LŽ., 1927. VIII. 23., Nr. 188 (2507) (III-sis Kultūros Sąjungos Kongresas. Antroji diena). Taip pat: LŪk., 1927. IX. 4., Nr. 35., pusl. 1—2. (Trečias kultūros s-gos kongresas).

1928 m.

II

a

565) A. A. Ansas Bruožis. = BŽ., 1928., gruodžio mėn., Nr. 6., pusl. 161—162.

566) Įžangos žodis. /*Redakcija*/. = BŽ., 1928 sausio — vasario mėn., Nr. 1., pusl. 1—2.

567) Mūsų prenumeratoriams ir skaitytojams. = BŽ., 1928, lapkričio mėn., Nr. 5., pusl. 129—130.

Pasirašė: Vacl. Biržiška, „Bibliogr. Žinių“ Red-rius; B. Žygelis „Spaudos Fondo“ Direk-rius.

568) Spaudos jubiliejui artinantis. /*V. B.*/. = BŽ., 1928, liepos — spalių mėn., Nr. 4., pusl. 97—98.

Persp.: 25 m. spaudos leidimo sukaktuvės. Paskutinis terminas ruoštis sukaktuvėms. = LŽ., 1929. I. 8., Nr. 6 (2908).

b

569) Alakna (Alekna) Antanas. (—). = LKVrdn., 1927—1928., T. I., skilt. 357.

570) Alakna [per apsirikimą išsp. vietoj Aleksa] Jonas. (—). = LKVrdn., 1927—1928., T. I., skilt. 357—358.

571) Aušra. (—). = LKVrdn., 1927—1928., T. I., skilt. 1312—1313.

572) Avižonis Petras. (—). = LKVrdn., 1927—1928., T. I., skilt. 1382.

573) Basanavičius Jonas. (—). = LKVrdn., 1927—1928, T. I., skilt. 1880—1881.

574) Bagdonas Jonas. (—). = LKVrdn., 1927—1928., skilt. 1542.

575) Baltrušaitis Jurgis (—). = LKVrdn., 1927—1928., T. I., skilt. 1735.

576) Dar apie Igną Domeiką. = Trm., 1928. IX. 13., Nr. 37 (406)., pusl. 1202—1204.

Plg.: Dr. med. Al. M. Račkus. Garsus lietuvių mokslininkas. = Ibid., 1928: VI. 28., Nr. 26., pusl. 851—853; VII. 5., Nr. 27., pusl. 882—883.

577) Dešimt metų lietuvių knygos. = Vsr16., 1928., pusl. 195—207.

BŽ., 1928., Nr. 2., pusl. 37.

578) Kaip Lietuva po Rusais vargo. = „Ir eikim Lietuvos keliu..." Kaunas, 1928., pusl. 34—45.

Perspausd.: Lietuvos Aidas, 1928. II. 11., Nr. 10 (224).
BŽ., 1928., Nr. 2., pusl. 54.

579) Lietuvių knyga 1927 metais. /*Vac. Bir-ka*/. = Klt., 1928., Nr. 1., pusl. 24—28.

BŽ., 1928., Nr. 1., pusl. 20.

580) Lietuvos Universiteto Biblioteka (1923. I. 1. — 1928. I. 1.). = ILt., 1928. I. 6., Nr. 1 (106), pusl. 2—4., iliustr.

581) L'instruzione publica in Lituania (kartu su Ant. Kasakaičiu). = RvstPdg., 1928 ir atskirai.

582) Medžiaga lietuvių spaudos uždraudimo istorijai. Martyno Jankaus laiškų archyvas. = TiŽ., 1928., kn. V., pusl. 308—343.

583) Pastabos apie prof. Igną Domeiką. = Trm., 1928. XI. 29., Nr. 48 (417), pusl. 1560—1563.

Plg.: Dr. A. M. Račkus. Pastabos apie prof. Igną Domeiką. = Ibid., 1928. XI. 8., Nr. 45 (414), pusl. 1458—1461.

III

584) Akiras. Lietuvos miestai ir miesteliai. 1 Nr. Vyžuonos. Kaunas, 1927. = BŽ., 1928., sausio — vasario mėn., Nr. 1., pusl. 8 (Recenzijos).

585) Apie kun. Adomą Grinevičių. Philadelphia Pa., 1926. = BŽ., 1928., sausio — vasario mėn., Nr. 1., pusl. 5 (Recenzijos).

586) Bielaruski archiŭ. Tom I (XVI—XVIII st.). Miensk, 1927. = BŽ., 1928, sausio — vasario mėn., Nr. 1., pusl. 4—5 (Recenzijos).

587) M. Biržiška. Iš Adomo Mickevičiaus raštų. II paveiksluotas leidimas. Kaunas, 1927. = BŽ., 1928. sausio — vasario mėn., Nr. 1., pusl. 5—6 (Recenzijos).

588) Pulkininkas leitenantas R. Burokas. Vadovėlis kariuomenės bibliotekoms tvarkyti. Kaunas, 1927. = BŽ., 1928. sausio — vasario mėn., Nr. 1., pusl. 6 (Recenzijos).

589) Galaunė, Paulius. Vilniaus Meno Mokykla (1793—1837). Jos istorija, profesoriai ir mokiniai. Kaunas, 1928. (—). = BŽ., 1928., gegužės — birželio mėn., Nr. 3., pusl. 65 (Recenzijos).

590) (Jurgis Gerullis). — Senieji Lietuvių skaitymai. Kaunas, 1927 I dalis. Tekstas su įvadais. = BŽ., 1928. sausio — vasario mėn., Nr. I., pusl. 6 (Recenzijos).

591) Prof. Augustinas Janulaitis. Vyriausias Lietuvos Tribunolas XVI—XVIII amž. Kaunas, 1927. = BŽ., 1928. sausio — vasario mėn., Nr. 1., pusl. 4 (Recenzijos).

592) Kšivickis, L. — Žemaičių senovė. Kaunas — Mariampolė. 1928. (—). = BŽ., 1928. gegužės — birželio mėn., Nr. 3., pusl. 65—66 (Recenzijos).

593) Medžiaga kariškai Lietuvos istorijai. I dalis. Redagavo pulk. Acukas. Kaunas, 1928. (—). = BŽ., 1928. gegužės — birželio mėn., Nr. 3., pusl. 66 (Recenzijos).

594) Memuarų literatūra. = BŽ., 1928, sausio—vasario mėn., Nr. 1., pusl. 7 (Recenzijos).

595) Raulinaitis, P. V. dr. jur. Teisiškoji mokytojo būklė. (Kaunas, 1928). 23 p. (—). = BŽ., 1928. gegužės — birželio mėn., Nr. 3., pusl. 67 (Recenzijos).

596) R-gas. V. Švietimo darbas ir mokytojai Lietuvoj 1918—1928 m. Kaunas, 1928. (—). = BŽ., 1928. gegužės — birželio mėn., Nr. 3., pusl. 67—68 (Recenzijos).

597) (P. Ruseckas). „Knygnešys" 1864—1904. II. Kaunas, 1928 m. (1927). = BŽ., 1928. sausio — vasario mėn., Nr. 1., pusl. 5 (Recenzijos).

598) Ruzgas, V. — Mokomosios ekskursijos. Antrasis leidimas. Kaunas, 1927. (—). = BŽ., 1928. gegužės — birželio mėn., Nr. 3., pusl. 69. (Recenzijos).

599) Spaudos laisvės ir Amerikos Lietuvių organizuotės sukaktuvės. Philadelphia Pa. [1927]. = BŽ. 1928. sausio — vasario mėn., Nr. 1., pusl. 5 (Recenzijos).

600) Spenceris Herbertas. Proto, doros ir kūno auklėjimas. Vertė Antanas Kasakaitis. Kaunas, 1927.; Med. dr. Montessori Marija. Mokslinės pedagogijos metodas pritaikytas vaikų auklėjimui „vaikų namuose". Iš antro italų leidimo vertė Ign. Šlapelis. Klaipėda, 1927. (—). = BŽ., 1928. gegužės — birželio mėn., Nr. 3., pusl. 66—67 (Recenzijos).

601) Šalkauskis St. prof. Racionalė mokyklų organizacijos sistema. Kaunas, 1927. (—). = BŽ., 1928. gegužės — birželio mėn., Nr. 3., pusl. 68 (Recenzijos).

602) P. Šinkūnas. Lietuvos geografija. Kaunas 1927 m. p. 275. = BŽ., 1928. sausio — vasario mėn., Nr. 1., pusl. 7—8 (Recenzijos).

603) P. Tarasenka. Priešistorinė Lietuva. Kaunas, 1927. = BŽ., 1928 sausio — vasario mėn., Nr. 1. pusl. 3—4 (Recenzijos).

604) Vabalas-Gudaitis, Jonas. Patobulintas psichinių reakcijų metodas žmogaus darbingumui tirti. Kaunas, 1927. (—). = BŽ., 1928. gegužės — birželio mėn., Nr. 3., pusl. 69 (Recenzijos).

VII

605) Daukanto rankraštis. (—). = BŽ., 1928., sausio — vasario mėn., Nr. 1., pusl. 25 (Kronika).

606) Del Širvydo Pamokslų. (—). BŽ., 1928. gegužės — birželio mėn., Nr. 3., pusl. 85—86 (Kronika. Lietuva).

Plg.: Prof. E. Volterio str. = Lietuvos Aidas. 1928., Nr. 48.

607) Karaliaučiaus univ-to ir valstybinė biblioteka. (—). = BŽ., 1928. kovo — balandžio mėn., Nr. 2 (8), pusl. 63—64 (Kronika, Vokietija).

608) Lietuva ir Koelno spaudos paroda. (—). = BŽ., 1928 sausio — vasario mėn., Nr. 1., pusl. 26 (Kronika. Lietuva).

609) Lietuviškų periodinių leidinių [mokyt. Kirlio] rinkinys. (—). = BŽ., 1928. gegužės — birželio mėn., Nr. 3., pusl. 90 (Kronika. Lietuva).

610) Lietuvių Bibliografija. (—). = BŽ., 1928. sausio — vasario mėn., Nr. 1., pusl. 25 (Kronika. Lietuva).

611) Naivus falsifikatas. (—). = BŽ., 1928. liepos — spalių mėn., Nr. 4., pusl. 125—126 (Kronika. Lietuva).

Plg.: K. Šimonio str. „Mūsų Dienose", 1928., Nr. 2.

612) Pulkininko leitenanto P. Tarasenkos Lietuvos archeologijos žemėlapis... (—). = BŽ., 1928. sausio — vasario mėn., Nr. 1., pusl. 25 (Kronika. Lietuva).

613) Universiteto Biblioteka. (—). = BŽ., 1928. kovo — balandžio mėn., Nr. 2., pusl. 62 (Kronika).

614) Užsienių kronika. (—). = BŽ., 1928, gruodžio mėn., Nr. 6., pusl. 162.

Apie Širvydo Punktay sakimu ir Daukšos katekizmo spausdinimą.

XIII

615) *G-s.* Pasikalbėjimas su prof. Vacl. Biržiška apie bibliografijos institutą. = Banga, 1928. XII. 1., Nr. 12.

616) *V. G-s.* Apie universiteto biblioteką. = Lietuvos Aidas, 1928. XII. 5., Nr. 252 (466).

1929 m.

I

617) Kaip buvo uždrausta ir atkovota lietuvių spauda. Prieinamai atpasakotas draudžiamasis laikas. Kaunas, 1929. „Spaudos Fondo" leidinys. „Raidės" sp., Kaune. 64 p. 15×12 cm.

618) Lietuvių bibliografija. III-ji dalis. Spaudos uždraudimo laikas (1865—1904 m.) ir I-sios ir II-sios dalies papildymai., Švietimo Ministerijos Knygų Leidimo Komisijos Leidinys, 145 Nr. Kaunas 1929. 4 p. + (455—1552) skilt. + (LXXIX — CC) skilt. Kaina 37,50 litai. 26,4× 19,8 cm. („Knygos", bibliografijos ir kritikos žurnalas, Nr. 8, 1929 m.).

Rec.: P. Šinkūnas. Didelis darbas (Dėl Vaclovo Biržiškos Lietuvių Bibliografijos). = ŠvD., 1929, Nr. 7 (118), pusl. 638—644.

BŽ., 1929., Nr. 1 (7), pusl. 3.

II

a

619) Antruosius metus pradedant. */Redakcija/.* = BŽ., 1929. sausio — vasario mėn. Nr. 1 (7), pusl. 1—2.

620) Kan. J. Tumo sukaktuvės. */Vac. Bir./.* = BŽ., 1929. liepos — rugpiūčio mėn., Nr. 4 (10), pusl. 105—106.

621) Lietuvių knyga spaudos uždraudimo metu. = BŽ., 1929. kovo — balandžio mėn., Nr. 2 (8), pusl. 33—37.

622) Privalomieji egzemplioriai. */Vac. B-ka/.* = BŽ., 1929. gruodžio mėn., Nr. 6 (12), pusl. 169—172.

623) Viešųjų bibliotekų organizacija užsieniuose. */V. B./.* = BŽ., 1929. gegužės — birželio mėn., Nr. 3 (9), pusl. 65—68.

624) Bielinis: 1. Jurgis, 2. Kiprass (—). = LKVrdn., 1928—1929., T. II., sk. 2553—2554.

625) Biržišks: 1. Mikols, 2. Vaclovs, 3. Viktors (—). = LKVrdn., 1928—1929., T. II., sk. 2473—2475.

626) Būčis (Būčys) Pranass (—). = LKVrdn., 1928—1929., T. II., sk. 3158.

627) Bugailiškis Felikss (—). = LKVrdn., 1928—1929., T. II., sk. 3219.

628) Buinevičs Kazimirs (—). = LKVrdn., 1928—1929., T. II., sk. 3220.

629) Burba Aleksandrs (—). = LKVrdn., 1928—1929., T. II. sk. 3286.

630) Chilinskis Boguslavs (—). = LKVrdn., 1928—1929., T. III., sk. 4239.

631) Čarneckis Voldemārs (—). = LKVrdn., 1928—1929., T. II., sk. 4070.

632) Čepinskis Vincs. (—). = LKVrdn., 1928—1929., T. III., sk. 4133.

633) Čurloniene-Kimantaite Sofija (—). = LKVrdn., 1928—1929., T. III., sk. 4191.

634) Daukantas (Dowkonts) Simanis (—).= LKVrdn., 1928—1929., T. III., sk. 4825—4826.

635) Daukša Nikolajs (—). = LKVrdn., 1928—1929., T. III., sk. 4826—4827.

636) Didžuliene Luda (—). = LKVrdn., 1928—1929., T. III., sk. 5250.

637) Dobkevičs Jons (—). = LKVrdn., 1928—1929., T. III., sk. 5624—5625.

638) Donelaitis (—). = LKV rdn., 1928—1929., T. III., sk. 5772—5773.

639) Kretingos vienuolyno biblioteka. /V. B./. = BŽ., 1929. liepos — rugpjūčio mėn., Nr. 4 (10)., pusl. 107—108.

640) Lietuvių knyga spaudos draudimo metu. = Klt., 1929., Nr. 5., pusl. 33—37., iliustr.

BŽ., 1929., Nr. 3 (9), pusl. 99.

641) Pirmieji lietuvių laikraštininkų honorarai. /V. B-ka/. = BŽ., 1929. gegužės — birželio mėn., Nr. 3 (9), pusl. 68—69.

642) Senovės lietuviai turėjo savo raštą. = Trm., 1929. V. 2., Nr. 18., pusl. 291—293.

Antraštė neatitinka straipsnio turinio: padėta ne autoriaus, bet redaktoriaus.
BŽ., 1929., Nr. 3 (9), pusl. 99.

643) Spaudos draudimo klausimai. = Klt., 1929: gegužės mėn., Nr. 5., pusl. 249—253; birželio — liepos mėn., Nr. 6—7., pusl. 316—320.

III

644) P. Šinkūnas. Kėdainių miesto istorija. Kaunas, 1928. = BŽ., 1929. liepos — rugpiūčio mėn., Nr. 4 (10), pusl. 133—134 (Recenzijos).

645) Dr. J. Šliūpas. Reformatų bažnyčia Lietuvoje Radvilų laikais. Biržai, 1929. = BŽ., 1929. liepos — rugpiūčio mėn., Nr. 4 (10), pusl. 134—135 (Recenzijos).

646) Petras Tarasenka. Lietuvos archeologijos medžiaga. Kaunas, 1928 m. = BŽ., 1929. liepos — rugpiūčio mėn., Nr. 4 (10), pusl. 133 (Recenzijos).

647) Prof. dr. Totoraitis. Zanavykų istorija. Marijampolė, 1929. = BŽ., 1929. liepos — rugpiūčio mėn., Nr. 4 (10), pusl. 135 (Recenzijos).

IV

648) [Santrauka paskaitos, laikytos 1929. V. 7. apie spaudos draudimo gadynę]. = Rytas, 1929. V. 10., Nr. 104 (1553). (Spaudos sukaktuvių minėjimas. Lietuvos Universitete).

648a) [Santrauka kalbos, pasakytos 1929. XI. 16 universiteto didž. salėje]. = LŽ., 1929. XI. 18., Nr. 263 (3165) (*m.* Dr. V. Kudirkos paminėjimas).

649) [Santrauka posėdžio atidarymo kalbos]. = Rytas, 1929. V. 10., Nr. 104 (1553). (Spaudos sukaktuvių minėjimas. Spaudos veteranų posėdis Valst. Teatre). Taip pat: „Dzień Kowieński", 1929. V. 10., Nr. 104 (Obchód 25-lecia odzyskania wolności litewskiego słowa drukowanego. Akademja w Teatrze Państwowym).

VII

650) Dar naujas senų lietuviškų raštų leidimas. (—). = BŽ., 1929. rugsėjo — lapkričio mėn., Nr. 5 (11), pusl. 167 (Kronika. Užsieniai).

651) Jau šiais metais Vilnius susilaukia pirmųjų specialiai bibliotekai skiriamų rūmų. (—). = BŽ., 1929. kovo — balandžio mėn., Nr. 2 (8), pusl. 62 (Kronika. Lenkų okupuota Lietuvos dalis).

652) Lietuvių Mokslo Draugijos Biblioteka. (—). = BŽ., 1929. kovo — balandžio mėn., Nr. 2 (8), pusl. 62 (Kronika. Lenkų okupuota Lietuvos dalis).

653) Lietuvos Istorijos Draugija. (—). = BŽ., 1929. rugsėjo — lapkričio mėn., Nr. 5 (11), pusl. 167 (Kronika. Lietuva).

654) Lietuvos Universiteto Biblioteka. (—). = BŽ., 1929. kovo — balandžio mėn., Nr. 2 (8), pusl. 62 (Kronika. Lietuva).

655) Lietuvos Universiteto Bibliotekos pirmuoju leidiniu lapkričio m. 1929 m. išspausdinta S. Daukanto Darbay... (—). = BŽ., 1929. rugsėjo — lapkričio mėn., Nr. 5 (11), pusl. 167 (Kronika. Lietuva).

656) Nauja studija apie Mažvydą. (—). = BŽ., 1929. rugsėjo — lapkričio mėn., Nr. 5 (11), pusl. 167 (Kronika. Užsieniai).

657) Naujieji, pilnai moderniški bibliotekos rūmai žadama statyti Krokuvos senovinei universiteto bibliotekai. (—). = BŽ., 1929. kovo — balandžio mėn., Nr. 2 (8), pusl. 63. (Kronika. Lenkija).

658) Organizacinis Komitetas Pirmojo Tarptautinio Bibliotekų ir Bibliografijos kongreso... (—). = BŽ., 1929. kovo — balandžio mėn., Nr. 2 (8), pusl. 63 (Kronika. Italija).

659) Paryžiaus 1900 m. parodos lietuviškojo skyriaus archyvas. (—). = BŽ., 1929. liepos — rugpiūčio mėn., Nr. 4 (10), pusl. 136 (Kronika. Lietuva).

660) Sąryšy su 400 m. Lietuvos statuto sukaktuvėmis... (—). = BŽ., 1929. rugsėjo — lapkričio mėn., Nr. 5 (11), pusl. 167 (Kronika. Lietuva).

61) Valstybinių bibliotekų susijungimo reikalu... (—). = BŽ., 1929. kovo — balandžio mėn., Nr. 2 (8), pusl. 62 (Kronika. Lietuva).

X

662) Simano D a u k a n t o Darbay senuju Lituwiu yr Żemaycziu 1822. Spaudai paruošė Vaclovas ir Mykolas *Biržiškai*. Kaunas, 1929. Lietuvos Universiteto Bibliotekos leidinys. „Spindulio" spaustuvė, Kaune. 14 nen. + 214 + 2 balt. pusl. Lt. 10,00.

1930 m.

I

663) Kryžiuočių keliai į Lietuvą XIV amž. I. Keliai į Žemaičius. Atmušta iš I „Praeities" tomo. Kaunas, „Varpo" spaustuvė, Kaune. 1930. 63+1 nen. pusl. 1 žemėl. 24×16 cm.

664) Lietuvių knygos augimo etapai. Kaunas, 1930., 32 p. „Spindulio" B-vės spaustuvė, Kaune. 26,5×17 cm.

Šimtas egz. išspausdinta iš „Mūsų Žinyno" 69 nr.

Stasys Yla. Katalikybės vaidmuo lietuvių kultūroje ir literatūroje = Naujoji Romuva, 1934. X. 21., Nr. 198., pusl. 757, 758, 759.

II

a

665) Amžinos garbės prof. Jonas Jablonskis. = BŽ., 1930. sausio — vasario mėn., Nr. 1 (13), pusl. 1—3.

666) Pirmoji Pabaltijo bibliotekininkų konferencija Rygoje. = BŽ., 1930. rugsėjo — spalių mėn., Nr. 5 (17), pusl. 129—132.

b

667) „Bibliografijos Žinių" leidėjams. = BŽ., 1930. lapkričio — gruodžio mėn., Nr. 6 (18), pusl. 162.

668) Dr. Vinco Kudirkos visuomeninis darbas. = Klt., 1930. sausio mėn., Nr. 1., pusl. 42—46.

BŽ., 1930., Nr. 1 (13), pusl. 26.

669) Enciklopedijos reikalu. = Rytas, 1930. II. 25., Nr. 46 (1790).

670) Kryžiuočių keliai į Lietuvą XIV amž. (Iš Wegeberichtų). I dalis: Keliai į Žemaičius. = Prt., 1930., T. I., pusl. 1—63.

BŽ., 1930., Nr. 5 (17), pusl. 156.

671) Lietuvių knygos augimo etapai. = MŽ., 1930., T. XIX., Nr. 69., pusl. 475—504.

BŽ., 1930., Nr. 6 (18), pusl. 183.

672) Lietuvių spaudos dešimtmetis. = PrmDšmtm., 1930., pusl. 342—358.

Pastaba: Išspausd. su stambiomis korektūros klaidomis, autoriui korektūros nematčius.

673) Lietuvos aukštosios mokyklos. = PrmDšmtm., 1930., pusl. 337—341.

I. Lietuvos Universitetas. II. Žemės Ūkio Akademija Dotnuvoje. Žiūr. Nr. 672 pastabą.

674) Medžiaga lietuvių spaudos uždraudimo istorijai. Martyno Jankaus archyvas. III. = TiŽ., 1930., kn. VI., pusl. 411—444.

BŽ., 1930., Nr. 4 (16), pusl. 116.

675) Pabaltijo bibliotekininkų konferencija. = LStd., 1930. X. 31., Nr. 4.

BŽ., 1930., Nr. 5 (17), pusl. 151.

XIII

675a) [Pasikalbėjimas, duotas „Lietuvos Žinių" bendradarbiui]. = LŽ., 1930. II. 4., Nr. 28 (3227) (Lietuviška enciklopedija).

1931 m.

Pastaba: Lietuviškojoje Enciklopedijoje 1931 metais išsp. 92 ilgesni ir trumpesni Vacl. Biržiškos straipsniai.

I

676) Administracinė teisė. [Kaunas]. V. D. Univ. teisių fak. [„Raidės" sp., 1931]. 4 p. 24,5×16 cm. (1931/1932 m. teisių fakulteto programos, Nr. 8).

677) Lietuviškų knygų istorijos bruožai. I dalis. Senosios lietuviškos knygos. Kaunas [1931. I. 21]. 131 + 1 n. pusl. „Spaudos Fondo" leidinys. „Bibliografijos Žinių" priedas. 1929—1930. Akcinė „Varpo" B-vės spaustuvė, Kaune. 23×15,7 cm., iliustr.

Turinys: Lietuviškų knygų tyrinėjimo plėtojimasis. Senųjų lietuviškų knygų likimas. Tariamasis senovės lietuvių raštas. Seniausios lietuviškos knygos ieškant. Senprūsių knygos. Pirmosios lietuviškos protestantų knygos. Protestantų giesmynai. Šventraščio vertimai. Seniausios lietuviškos katalikiškos knygos XVI—XVII a. Didžiosios Lietuvos reformatų lietuviškos knygos. Lietuvių kalbos turto rinkimas. Lietuviškoji kalba oficialiuose raštuose. Dar kai kurie senesnieji lietuviški raštai.

Rec.: Krs., 1921. IV. 30., Nr. 18 (622), pusl. 366 (Naujieji leidiniai); Stasys Yla. Katalikybės vaidmuo lietu-

vių kultūroje ir literatūroje. = *Naujoji Romuva, 1934. X. 21., Nr. 198., pusl. 758.*

678) Nežinomi senieji lietuviški tekstai. (Atmušta [100 eg.] iš „Tautos ir Žodžio" kn. VII). Kaunas, 1931. 104 pusl. Akc. „Spindulio" B-vės spaustuvė, Kaune. 27,5×18 cm.

Turinys: Grigo XIII bulės vertimas 1641 (1585?) m. Lietuviškos Kalėdų giesmės XVIII a. pradžios. Iš lietuviškų pamokslų apie 1729 m. Lietuviškas priesaikos tekstas iš 1745. II. 1. „Atnaujinta gromata" 1748 m. Dainos apie Teodorą Medekšą autorius. Jokūbo Šerniaus giesmė 1778 m. Kr. A. Mielkės poema „Pilkalnis" (a. 1786 m.). 1790 m. Žemaičių mokinių giesmės. Lietuviškos eilės iš Kosciuškos sukilimo 1794 m. 1799 m. Prūsų karaliaus Apsakimas. Iš kun. Pabrėžos dokumentų ir raštų. K. G. Hassensteino Landszturmo Giesmė 1813 m. Iš XIX a. pradžios rinkinėlio. L. Rėzos 1824 m. eilės. Nežinomos Dionizo Poškos eilės. Prie Šimkevičiaus biografijos. E. Budrio eilės. Keletas laiškų iš XIX a. Cypr. Nezabitauskio laiškai Gailevičiui. Prie kun. A. Savickio biografijos. Kun. K. Vizgirdos laiškas. Rusų valdžios lietuviškas atsišaukimas iš 1831 m. Dienos „gvoltų". Kl. Kairio eilės. A. Ugianskio laiškai vysk. Valančiui. Kun. A. Vytarto 1863 m. lietuviškas pamokslas. Prie 1863 m. dainų. L. Ivinskio laiškai. M. Stankovičiaus pasveikinimas. A. Baranausko nežinomos eilės. Kun. Jono Matulevičiaus vysk. Valančiui pasveikinimas iš 1854. II. 24. „Litwin z Polakiem" (a. 1736).

Rec.: V. S[teponai]-tis. = MŽ., 1931., t. XXI, Nr. 76., pusl. 86—87 (Kritika ir bibliografija).

BŽ., 1931., Nr. 5 (23), pusl. 189.

II

a

679) Bibliografija. = BŽ., 1931, sausis — vasaris, Nr. 1 (19), pusl. 1—2.

680) Dvi naujos draugijos. = BŽ., 1931., kovo — balandžio, Nr. 2 (20), pusl. 41—42.

Apie „XXVII knygų mėgėjų" ir „Lietuvos bibliotekininkų" draugijas.

681) Iš lietuviškosios laikraštijos praeities. = BŽ., 1931, lapkričio — gruodžio mėn., Nr. 6 (24), pusl. 221—224; 1932: sausio — vasario mėn., Nr. 1 (25), pusl. 1—16; kovo — balandžio mėn., Nr. 2 (26), pusl. 57—72; rugsėjo — spalių mėn., Nr. 5 (29), pusl. 181—195; lapkričio — gruodžio mėn., Nr. 6 (30), pusl. 221—239., iliustr.

682) Kuo mums brangios senosios knygos? = BŽ., 1931., liepos — rugpiūčio, Nr. 4 (22), pusl. 129—131.

BŽ., 1931. Nr. 5 (23), pusl. 183.

683) Naujausioji vokiečių literatūra apie knygas ir bibliotekas. = BŽ., 1931., gegužės — liepos, Nr. 3 (21), pusl. 89—91.

BŽ., 1931. Nr. 4 (22), pusl. 148.

b

684) Jėzuitų noviciato biblioteka Vilniuje. (—). =BŽ., 1931., sausis — vasaris, Nr. 1 (19), pusl. 39—40.

685) Iš jėzuitų mokyklos praeities Lietuvoje XVIII a. /*V. B-ka*/. = Klt., 1931. birželio ir liepos mėn., Nr. 6—7., pusl. 334—338.

BŽ., 1931., Nr. 4 (22), pusl. 154.

686) Lietuvių laikraščiai ir knygos, uždrausti Lenkijoj. /*B.*/. = BŽ., 1931., rugsėjo — spalių mėn., Nr. 5 (23), pusl. 218—219 (Kronika).

687) Nežinomi senieji lietuviški tekstai. = TiŽ., 1931., kn. VII., pusl. 253—352 ir atskirai.

688) 1831 metų sukilimas Lietuvoje /*V. B-ka*/. = Klt., 1931: vasario mėn., Nr. 2., pusl. 85—90; kovo mėn., Nr. 3., pusl. 141—144.

689) 1792 m. karas Lietuvoje. = MŽ., 1931., T. XX., Nr. 72.,

pusl. 226—230 (Istorijos smulkmenos).

Plg.: Adam Wolański. Wojna polsko-rosyjska 1792 r. Tom drugi. Kompanja litewska. Poznań 1922. 402 p.

690) Universiteto bibliotekos skaitykla. (—). = BŽ., 1931, sausio — vasario mėn., Nr. 1 (19), pusl. 39 (Kronika).

c

691) Lietuviškųjų dainų literatūros bibliografija. = MTtsk., 1931., kn. III., pusl. 187—229.

Turinys: Dainų bibliografija (Nr. 1—4). Seniausieji lietuvių dainų tekstai iki L. Rėzai (Nr. 5—17). Lietuvių dainų didesnieji rinkiniai nuo Rėzos iki mūsų dienų (Nr. 18—100). Mažesnieji dainų rinkiniai (Nr. 101—238). Lietuvių dainos chorams (Nr. 299—304). Raštai apie dainas (Nr. 305—393). Autorių alfabetinė rodyklė. Geografinė dainų rodyklė.

XIII

691a) [Pasikalbėjimas, duotas Liet. Enciklopedijos I sąs. pasirodymo proga]. = LŽ., 1931. X. 3., Nr. 224 (3719).

1932 m.

Pastaba: Lietuvišk. Enciklopedijoje 1932 metais išsp. 792 ilgesni ir trumpesni Vacl. Biržiškos straipsniai.

I

692) Apdaras. Kaunas, „Varpo" sp. [1932]. 4 nen. pusl., iliustr. 25×17,5 cm. Atspausta iš VII „Lietuviškosios Enciklopedijos" sąsiuvinio.

693) Iš mūsų laikraščių praeities. Kaunas, 1932. 71 + 1 b. pusl. Akcinės „Varpo" b-vės spaustuvė, Kaune. 23×15,2 cm., iliustr.

Atsp. iš „Bibliografijos Žinių" 1931—1932 metų 100 numeruotų egzempliorių (I—XXVII: XXVII knygos mėgėjų draugijos nariams, 28b—53b Lietuvos Bibliotekininkų draugijos nariams, 54a—92a autoriui, 93p—100p privalomieji egzemplioriai).

II

b

694) [Apie U-to biblioteką]. = LtStd., 1932. V. 15., Nr. 8 (34) (Prof. Vac. Biržiška apie U-to biblioteką).

695) Iš lietuvių periodinės spaudos praeities. = Klt., 1932 gruodžio mėn., Nr. 12 (110), pusl. 626—630.

BŽ., 1932., Nr. 6 (30), pusl. 255.

696) Lietuvių periodinės spaudos 100 metų sukaktuvės. = Trm., 1932. II. 11., Nr. 7., pusl. 125—127.

BŽ., 1932., Nr. 1 (25), pusl. 35.

III

697) Prel. A. Dambrauskas. Šv. Kazimiero Draugija. Kaunas, 1932. /*V. B-ka*/. = BŽ., 1932., liepos — rugpiūčio mėn., Nr. 4 (28), pusl. 179—180 (Recenzija).

IV

698) [Santrauka paskaitos apie pirmuosius lietuvių periodinės spaudos gyvenimo metus]. = Lietuvos Aidas, 1932. XII. 6., Nr. 278 (1653). (Iškilmingas spaudos aktas valstybės teatre).

VII

699) Brangus lietuviškas rankraštis. (—). = BŽ., 1932, lapkričio — gruodžio mėn., Nr. 6 (30), pusl. 274 (Kronika).

1933 m.

Pastaba: Lietuv. Enciklopedijoje 1933 metais išsp. 1260 ilgesnių ir trumpesnių Vacl. Biržiškos straipsnių.

I

700) Aušra. Kaunas, 1933. 10 + 1 nž. + 1 b. pusl., iliustr. Akc. B-vės „Varpas“ sp., Kaune. Atsp. iš „Lietuv. Enciklop.“ II tomo 3 sąsiuv. 1933. VII. 14. 24,7×17,4 cm.

Parašė Vaclovas (pusl. 1—8) ir Mykolas (pusl. 8—11) Biržiškos.

701) Pirmasis Vytauto Didžiojo Universiteto Bibliotekos dešimtmetis. Kaunas, 1933. 8 pusl. Akc. „Varpo“ B-vės sp., Kaune. Lietuvos Bibliotekininkų Draugijos leidinys Nr. 6. 24×16 cm.

100 egz. išspausdinta iš „Bibliografijos Žinių“ 1933 metų Nr. 1/31.

II

a

702) A. † A. Juozas Tumas. = BŽ., 1933., gegužės — birželis, Nr. 3 (33), pusl. 81—82.

703) Pirmasis Didžiojo Universiteto Bibliotekos dešimtmetis. = BŽ., 1933., sausio — vasario mėn., Nr. 1 (31), pusl. 1—7.

Pusl. 7 — Les premières dix années de la bibliothèque de l'université de Vytautas le Grand (Resume).

b

704) „Aušra“ 1883—1933 metais. = Vsr16., 1933., pusl. 110—116.

705) Bialobrzeskio ir Filipeckio pamokslų vertimas į lietuvių kalbą. = XXVIIKnMM., 1933., kn. 1., pusl. 156—158.

706) Fabionas Ulrikas Glazeris ir jo naujai surastas 1729—1733 m. rankraštis. = XXVII KnMM., 1933., Kn. I., pusl. 125—132.

707) Medžiaga Juozo Želvavičiaus biografijai. = XXVIIKnMM., 1933, Kn. I., pusl. 166—167 (Įvairenybės).

708) Nežinomi ar mažai žinomi XIX amž. lietuviškieji rašytojai prieš spaudos uždraudimą. = XXVIIKnMM., 1933, Kn. I., pusl. 165—166 (Įvairenybės).

VI

709) Įžangos žodis. = LE., T. I., 1933., pusl. V—VII.

1933. IV. 5.

VII

710) Mažas prašymas. = BŽ., 1933., kovas — balandis, Nr. 2 (32), pusl. 75 (Kronika).

XI

710a) Laiškas Redakcijai. = LŽ., 1933. XI. 3., Nr. 250 (4340).

Pasirašė: Vacl. Biržiška. Teisių Fakulteto Dekanas.

XIII

711) *B. BR.* Pas naują Teisių f. Dekaną. (Pasikalbėjimas su teisių fakult. dekanu prof. Vacl. Biržiška). = LStd., 1933. IX. 15., Nr. 9 (52).

712) [Pasikalbėjimas duotas 1933. IV.]. = Kurjer Poranny, 1933. IV. 23. (Dr. Władysław *Mergel* Od „Auszry“ do Encyklopedji (50 lat kulturalnego życia narodu litewskiego).

712a) [Pareiškimas, padarytas 1933. IV. 29, užbaigus Liet. Enciklopedijos I-jį tomą]. = LŽ., 1933. IV. 29., Nr. 97 (4187) (Liet. enciklopedija ir nauji darbai).

712b) [Pareiškimas spaudai apie Liet. Enciklopediją]. = LŽ., 1933. II. 20, Nr. 41 (4131). (Naujos Liet. Enciklopedijos prenum. lengvatos).

1934 m.

Pastaba: Lietuv. Enciklopedijoje 1934 metais išsp. 1504 ilgesni ir trumpesni Vacl. Biržiškos straipsniai.

I

713) Biblija lietuvių kalba. Kaunas 1934. Virš., 4 pusl. Akc. B-vės „Varpo“ sp., Kaune, 24,7 ×17,5 cm., iliustr. Atspausta iš „Lietuviškosios Enciklopedijos“ III tomo VII sąsiuvinio 1934. XI. 16.

714) Jonas Basanavičius. Kaunas, 1934., 9+3 pusl., iliustr. Akc. B-vės „Varpo“ sp., Kaune. 24,5 ×17,5 cm. Atspausta iš „Lietuviškosios Enciklopedijos“ II tomo II sąsiuvinio 1934. IV. 30.

II

a

715) Lietuvos visuomeninės bibliotekos. = BŽ., 1934., kovo — balandžio mėn., Nr. 2 (38), pusl. 33—36.

716) Mūsų visuomenė sekdama nuo pat universiteto įsteigimo pradžios universiteto gyvenimą... /*Redakcija*/. = UiV., 1934. XII. 28., Nr. 1.

b

717) Iš spaudos uždraudimo klausimų. = LŽ., 1934: V. 9., Nr. 105 (4491); V. 11., Nr. 106 (4492).

718) Kun. Mackevičiaus mirtis. (Iš vysk. Valančiaus archyvo. /*V. B.*/. = GKr., 1934., sausis — kovas, Nr. 1., pusl. 42.

719) O bibljotekach litewskich. = WdmLtr., 1934. III. 25., Nr. 12 (539).

III

720) Michał Brensztejn. Nauka w republice Litewskiej, — Nauka Polska 1934 XIX, p. 225—308. /*Vac. Bir-ka*/. = UiV., 1934. XII. 28., Nr. 1. (Tarp knygų ir žurnalų. Lenkas apie Lietuvos mokslą).

721) Gimtasai Kraštas. Kraštotyros organas. 1934 m. 1—2 Nr. = UiV., 1934. XII. 28., Nr. 1 (Tarp knygų ir žurnalų).

722) Istorijos Archyvas. I tomas XVI amžiaus Lietuvos inventoriai. Surinko K. Jablonskis, V. D. Universiteto Bibliotekos leidinys Nr. 2. Kaunas, 1934. XII t. 680 st. (340 p.) + 131 p. (rodyklė). /*Vc. B-ka*/. = UiV., 1934. XII. 28., Nr. 1 (Tarp knygų ir žurnalų).

723) Kur „Mūsų Senovė“? (—). = UiV., 1934. XII. 28., Nr. 1 (Tarp knygų ir žurnalų).

724) Rėzos dainų naujas leidimas. (—). = UiV., 1934. XII. 28., Nr. 1 (Tarp knygų ir žurnalų).

IV

725) [Santrauka kalbos, pasakytos 1934. XI. 26 „Naujosios Romuvos“ klubo sušauktame posėdyje]. = Naujoji Romuva, 1934. XII. 2., Nr. 204., pusl. 887, 888 (Faktai ir idėjos. Universiteto klausimas).

XI

726) Prof. X. X. (—). = UiV., 1934. XII. 28., Nr. 1 (Redakcijos atsakymai).

XII

726a) [Pareiškimas, padarytas spaudai 1934. I. 20]. = LŽ., 1934. I. 22., Nr. 17 (4403) (Liet. Enciklopedijos jau 15.000 prenumeratorių).

1935 m.

Pastaba: Lietuv. Enciklopedijoje 1935 metais išsp. 1381 trumpesnis ir ilgesnis Vacl. Biržiškos straipsnis.

I

727) Aleksandras Burba, Kaunas, 1935. 2 pusl. Akc. B-vės „Varpas" sp., Kaune. 24,8×17,3 cm. Atspausta iš „Lietuviškosios Enciklopedijos" IV tomo, 9 sąsiuv. 1935. XI. 22.

728) Bibliografija. Kaunas 1935. 44 p. Akc. B-vės „Varpo" spaustuvė, Kaune. 15,1×12 cm., iliustr.

Išspausdinta 112 egz., kurių I—XXVII knygos mėgėjams, XXVIII—XXIX bibliotekai, 1—71 parduoti, dvylika nenumeruotų.

729) Bibliotekos. Kaunas, 1935. 56+26 p. Akc. „Varpo" B-vės spaustuvė, Kaune. 15,1×12 cm., iliustr.

Išspausdinta 112 egz., kurių I—XXVII knygos megėjams, XXVIII—XXIX bibliotekai, 1—71 parduoti, dvylika egz. nenumeruotų.

730) Bretkūnas Jonas, Kaunas, 1935. 2 pusl. Akc. B-vės „Varpas" sp., Kaune. 24,7×17,5 cm., iliustr. Atspausdinta iš „Lietuviškosios Enciklopedijos" IV tomo, 6 sąsiuv. 1935. VIII. 31.

731) Lietuvių bibliografija. IV dalis (1905—1914 m.), I tomas (1905—1909 m.). Švietimo Ministerijos Knygų Leidimo Komisijos leidinys 449 Nr. Kaunas 1935. „Ryto" B-vės sp., Klaipėdoje. 4 nž. pusl. + (1553—2460) skilt. + (CCI—CCXXXVIII) skilt. (Lietuvių Bibliografijos pirmosios dalies (XIII—XVIII amžius) tretieji papildymai) + (CCXLI—CCCIV) skilt. (Lietuvių Bibliografijos antrosios dalies (1800—1864) antrieji papildymai) + (CCCVII—CCCCXXX IV) skilt. (Lietuvių Bibliografijos trečiosios dalies (1865—1904 m.) pirmieji papildymai) + Pataisymų ir papildymų rodyklė (skilt. CCCCXXXV—CCCCLXXX VIII). 26,2×20,3 cm. („Knygos", bibliografijos ir kritikos žurnalas, Nr. 9, 1935 m.).

Rec.: I. Kisinas. Naujas indėlis mūsų kultūros lobyne. = Literatūros Naujienos, 1935., Nr. 14.
Vaclovo Biržiškos Lietuviškosios Bibliografijos IV dalies pirmasis tomas. = UiV., 1934. XII. 28., Nr. 1.

II

a

732) Aleksandrui Dambrauskui — A. Jakštui 75 metai. = BŽ., 1935., rugsėjo — spalių, Nr. 5 (47), pusl. 129—130.

733) Daugiaveidis Valančius. = LtrNjn., 1935. VI. 1., Nr. 11 (27).

b

734) Kuo mums brangus Vaižgantas. = Trm., 1935. V. 2., Nr. 18., pusl. 318—319.

BŽ., 1935. Nr. 3 (45), pusl. 89.

734a) Senesnioji mūsų žemės ūkio literatūra. = Žemės Ūkis, 1935. XII. 31, Nr. 24 (124), p. 959—961.

Santrauka paskaitos, skaitytos per „Žemės Ūkio" ir „Ūk. Patarėjo" 10 m. sukakties paminėjimą.

VI

735) Prakalba. = I. Kisinas. Antano Smetonos bibliografija ir biobibliografija. Kaunas, 1935., pusl. XV—XXV.

Pusl. XXI—XXV — Preface [prakalbos prancūziškas vertimas].
Šią knygą prof. Vacl. Biržiška ir redagavęs.

736) Prof. Biržiškos prakalba. = Spaudos išradėjas Jonas

Gutenbergas. Raštas ir spauda iki šių dienų. Sudarė Stasys D a b u š i s. Kaunas, 1935., pusl. 1—2.

1936 m.

Pastaba: Lietuv. Enciklopedijoje 1936 metais išsp. 969 ilgesni ir trumpesni Vacl. Biržiškos straipsniai.

I

737) Cenzūra. Kaunas, 1936. 4 pusl. Akc. „Varpo" B-vės sp., Kaune. 24,7×17,5 cm., iliustr. Atspausta iš „Liet. Enciklopedijos" V tomo 1 sąsiuv. 1936. V. 20.

738) Chylinskis. Kaunas, 1936. 1 pusl. + 1 balt. pusl. Akc. „Varpo" B-vės sp., Kaune. 24,7 ×17,5 cm. Atspausta iš „Liet. Enciklopedijos" V tomo 3 sąsiuv. 1936. VII. 2.

II

a

739) Lietuvių knygų platinimo mėnuo. = Ltr., 1936. birželio — liepos, Nr. 1., pusl. 1—3.

740) Trys jubiliejai. = BŽ., 1936. sausis — vasaris, Nr. 1 (49), pusl. 1—2.

Dr. J. Šliūpas, Gabrielė Petkevičaitė, prof. Edvardas Volteris.

b

741) Knyga ir biblioteka. = Ltr., 1936., Nr. 2., pusl. 10.

X

742) Tarptautinių žodžių žodynas. Sudarė K. Boruta, Pr. Čepėnas, A. Sirutytė-Čepėnienė. Klaipėda, 1936. 1064 p.

Peržiūrėjo Vacl. Biržiška.

XIII

743) [Pasikalbėjimas, duotas Literatūros Naujienų bendradarbiui]. = LtrNjn., 1936. II. 1., Nr. 3 (47). (*I. Ž.* Lietuvos Bibliografijos Instituto darbai ir rūpesčiai. Pasikalbėjimas su prof. Vac. Biržiška).

1937 m.

Pastaba: Lietuv. Enciklopedijoje 1937 metais išsp. 1794 ilgesni ir trumpesni Vacl. Biržiškos straipsniai.

I

744) Administracinės teisės programa. Kaunas, Kuznickio ir Beilio sp. 1937. 1 + 7 + 2 p. 21×14,2 cm. (Vytauto Didžiojo Universitetas, Teisių Fakultetas).

745) Aleksandras Dambrauskas. (Kartu su Pranu D o v y d a i č i u). Kaunas [1937]. 4 pusl., iliustr. Akc. „Varpo" B-vės sp., Kaune. 25×17,5 cm. Atspausta iš „Lietuviškosios Enciklopedijos" V tomo 2 sąsiuv. 1937. I. 9.

746) Daukša Mikalojus. Kaunas, 1937. 2 + 2 n. pusl. Akc. B-vės „Varpas" sp., Kaune. 25,2 ×17,5 cm. Atspausta iš „Lietuvišk. Enciklopedijos" VI tomo 2 sąsiuvinio 1937. IV. 10.

747) Dovydaičiai. Kaunas. [1937]. 3+1 n. p., iliustr. Akc. „Varpo" B-vės sp., Kaune. 25,2 ×17,4 cm. Atspausta iš „Lietuviškosios Enciklopedijos" VI t. 10 sąsiuv. 1937. X. 23.

748) Mečislovas Davainis-Silvestraitis. Kaunas, [1937]. 2 pusl., iliustr. Akc. B-vės „Varpas" sp., Kaune. 25×17,5 cm. Atspausta iš „Lietuvišk. Enciklopedijos" VI tomo 2 sąsiuvinio 1937. IV. 10.

II

a

749) Redakcijos žodis. = MS nv., 1937., Nr. 1 (6), pusl. 3—6.

b

750) A. Baranausko laiškas „Aušros" redakcijai. /*Vac. B-ka*/. = MSnv., 1937., Nr. 1 (6), pusl. 148—150.

751) Bibliografijos istorija. = V. Ruzgas. Bibliotekoms vadovėlis. Kaunas 1937., pusl. 26—39.

752) Bibliotekų istorija. = V. Ruzgas. Bibliotekoms vadovėlis, Kaunas, 1937., pusl. 40—60.

753) Dar iš prof. Andriaus Ugianskio korespondencijos. = MSnv., 1937., Nr. 1 (6), pusl. 141—145.

754) Dionizo Poškos biografijai medžiaga. = MSnv., 1937., Nr. 1 (6), pusl. 168—170.

755) Gen.-gubernatoriaus Nazimovo 1857 m. lapkričio 20 d. įsakymas /*V. B.*/.= MSnv., 1937., Nr. 1 (6), pusl. 172—173.

756) Iš J. Skeberdžio rankraščio. = MSnv., 1937., Nr. 1 (6), pusl. 110—113.

757) Juliaus Anusevičiaus nežinomi eilėraščiai. = MSnv., 1937., Nr. 1 (6), pusl. 119—133.

758) Lenkiškas protestas prieš kunigą lenką 1845 m. /*Vac. B-ka*/. = MSnv., 1937., Nr. 1 (6), pusl. 171—172.

759) Maskvos „Aušra". = MSnv., 1937., Nr. 1 (6), pusl. 133—136.

760) Nespausdintieji vysk. Valančiaus ganytojiški laiškai. = MSnv., 1937., Nr. 1 (6), pusl. 113—119.

761) Peticija dėl spaudos leidimo. /*V. B.*/. = MSnv., 1937., Nr. 1 (6), pusl. 173—174.

762) Simano Stanevičiaus biografijai medžiaga. /*Vac. B-ka*/. = MSnv., 1937., Nr. 1 (6), pusl. 170—171.

763) 1883 m. „Raszliavos pacztas". = MSnv., 1937., Nr. 1 (6), pusl. 17—26.

V

764) Kun. Matas *Veitas*. Atsiminimai iš 1863 m. = MSnv., 1937., Nr. 1 (6), pusl. 62—77.

Vertė Vac. Biržiška.

VI

765) Įžangos žodis. = V. Ruzgas. Bibliotekoms vadovėlis. Kaunas, 1937., pusl. 5—6.

V. Ruzgo bibl. vadovėlis prof. Vacl. Biržiškos redaguotas.

X

766) Kun. Anupras *Jasevičius* (Anupras Žemaitis). Iszginimas ir sugrįžimas. = MSnv., 1937., Nr. 1 (6), pusl. 78—98.

Patiekė Vac. Biržiška.

XIII

767) Prof. V. Biržiška apie mūsų Universiteto biblioteką. = XX Amžius, 1937. IX. 25., Nr. 218 (376).

1938 m.

Pastaba: Lietuv. Enciklopedijoje iki 1938. XII. 6 išsp. 970 ilgesni ir trumpesni Vacl. Biržiškos straipsniai.

I

768) Edukacinė komisija. Kaunas, 1938. 2 n. pusl. Akc. B-vės „Varpas" sp., Kaune. 24,6×17,5 cm. Atspausta iš „Lietuvišk. Enciklopedijos" VII tomo 4 sąsiuvinio 1938. VI. 15.

769) Elementorius. Kaunas, 1938. 2 n. pusl. „Varpo" sp., Kaune. 24,6×17,5 cm. Atspausta iš „Lietuviškoji Enciklopedija" VII tomo 6 sąs. 1938. VII. 30.

770) Eliaševičius Gieišius. Kaunas, 1938. 1+1 balt. pusl.,

iliustr. „Varpo“ sp., Kaune. 24,6 ×17,5 cm. Atspausta iš „Lietuviškoji Enciklopedija“ VII tomo 6 sąs. 1938. VII. 30.

771) Elzevirai. Kaunas. 1+1 b. pusl. iliustr. Akc. B-vė „Varpas“ sp., Kaune. 24,6×17,5 cm. Atspausta iš „Lietuvišk. Enciklopedijos“ VII tomo 7 sąsiuvinio 1938. IX. 13.

772) Emigracija. Kaunas. 3+1 b. pusl. Akc. „Varpo“ b-vės sp., Kaune. 24,6×17,5 cm. Atspausta iš „Lietuvišk. Enciklopedijos“ VII tomo 7 sąsiuvinio 1938. IX. 13.

773) 1883 m. „Raszliavos Pacztas“. Kaunas, „Varpo“ sp. 1937. [1938]. 12+4 n. p. 23,5×15,5 cm. Atspausdinta iš „Mūsų Senovės“ II tomo, Nr. 1 (6).

II

b

774) Iš vysk. M. Valančiaus „Pamiętnik domowy“. = MSnv., 1938., T. II., Nr. 2 (7), pusl. 237—246.

775) Juliaus Anusevičiaus nežinomi eilėraščiai. = MSnv., 1938., T. II., Nr. 2 (7), pusl. 307—309.

776) Kun. A. Pabrėžos oficialusis nekrologas. /*Vac. B-ka*/. = MSnv., 1938., T. II., Nr. 2 (7), pusl. 341.

777) Maskviečiai studentai žemaičiai 1849 m. /*Vac. B-ka*/. = MSnv., 1938., T. II., Nr. 2 (7), pusl. 310—313.

778) Nespausdintieji vysk. Valančiaus ganytojiški laiškai. = MSnv., 1938., T. II., Nr. 2 (7), pusl. 301—306.

779) Petrapilio lietuvių studentų draugijos valdybos ir visuotinų susirinkimų protokolai 1908. II. 20. — 1917. XII. 3. /*Vac. B-ka*/. = MSnv., 1938., T. II., Nr. 2 (7), pusl. 346—350.

780) Prof. A. Janulaitis. = UnvŽns., 1938. kovo — balandžio m., Nr. 3—4 (19—20), pusl. 41—50.

781) Prof. Petrui Leonui mirus. = Ts., 1938. Balandis — Birželis, Nr. 42., pusl. 240—251.

782) Stanislovo Railos ir Nikodemo Venckavičiaus-Baukaus laiškai 1872—1877 m. = MSnv., 1938., T. II., Nr. 2 (7), pusl. 315—325.

V

783) Kun. Matas *Veitas*. Atsiminimai iš 1863 m. = MSnv., 1938., T. II., Nr. 2 (7), pusl. 247—271.

Išvertė ir pastabas parašė Vacl. Biržiška.

X

784) Kun. Anupras *Jasevičius* (Anupras Žemaitis). Iszginimas ir sugrįžimas. = MSnv., 1938., T. II., Nr. 2 (7), pusl. 262—276.

Patiekė Vacl. Biržiška.

XI

785) *Red.* prierašas. P. Leono str. Mano pergyvenimai. = MS nv., 1938., T. II., Nr. 2 (7), pusl. 283.

XIII

786) [Pasikalbėjimas duotas apie lietuviškosios knygos padėtį]. = XX Amžius, 1938. IX. 3., Nr. 200 (655). (J. *Daug*. Prof. V. Biržiška apie lietuviškos knygos padėtį).

787) [Pasikalbėjimas, duotas „Trimito“ bendradarbiui]. = Trm., 1938. I. 27., Nr. 4 (893), pusl. 86—87 (*A. Braziulis* Prof. Vacl. Biržiška apie Lietuviškąją Enciklopediją. Pasikalbėjimas šešių tomų proga).

VINCAS TRUMPA

NAUJA MEDŽIAGA ŠTUMDORFO DERYBOMS

Apie Altmarko derybas (1629 m.) turime jau vieną kitą neblogą lenkų ir švedų istorikų darbą, tačiau to negalima pasakyti apie 1635 m. Švedijos — Respublikos 26 metų paliaubas, nors jos buvo svarbesnės. Trūko tam ir medžiagos, kurios pirmiausia reikėjo ieškoti Prancūzijos archyvuose, nes prancūzų ambasadorius grafas d'Avaux buvo svarbiausias besitariančių šalių tarpininkas. Apie XVII a. pirmosios pusės Respublikos užsienio politiką iš viso labai maža ką iki šiol galime pasakyti, nes pats svarbiausias tos politikos bruožas — kova su Švedija — nėra pakankamai nušviestas; Respublikos santykiai su Vokietija visai nenagrinėti, o jeigu kas juos ir nagrinėjo, tai dažniausiai klaidingai. Mat jie susiję su ekonomine Respublikos istorija, kuri visuomet eina iš paskos, kai jau politinė istorija, kaip sakoma, nusibosta.

Lenkų biblioteka Paryžiuje praeitais metais išleido didelį tomą dokumentų „La mission de Claude de Mesmes Comte d'Avaux, ambassadeur extraordinaire en Pologne 1634—1636", suredaguotą Pr. Pulaskio, įgalioto ministro ir bibliotekos direktoriaus, ir Vl. Tomkevičiaus, Varšuvos universiteto docento. Lenkų biblioteka Paryžiuje, kurios 100 m. sukaktis bus švenčiama šiais metais, jau prieš kelerius metus sumanė leisti seriją dokumentų „Documents relatifs aux rapports diplomatiques entre le Françe et la Pologne". Pirmajame tos serijos tome turėjo būti dokumentai nuo Prancūzijos—Lenkijos santykių pradžios iki 1573 m., arba Henri de Valois išrinkimo Lenkijos Lietuvos respublikos karaliumi. Jo redakcija patikėta prof. O. Haleckiui. Bet pasirodė, kad šitas darbas reikalauja daug laiko, patys dokumentai išblaškyti įvairiuose Prancūzijos ir užsienio archyvuose. Kad visas darbas dėl to nesustotų, nutarta nusižengti chronologinei tvarkai ir pirmuoju tomu išleisti dokumentai, susiję su grafo d'Avaux misija.

Iš anksto galima atspėti, kad tas naujas istorinių šaltinių tomas duos medžiagos tiek bendrai jungtinės respublikos užsienio politikos istorijai, tiek pačiai Lietuvos istorijai. Paskutiniajame savo darbe skundžiasi ir A. Šapoka, kad iki šiol dar nieko neturime apie Lietuvos vaidmenį užsienio politikoje (žr.: Šapoka A. Lietuva ir Lenkija po 1569 m. unijos. 1938. P. 170). Lenkų tos rūšies istoriniuose darbuose kalbama tik apie Lenkiją. Tad šiandien dar keltinas klausimas, ar Lietuva santykiuose su kitomis valstybėmis vaidino kokį nors vaidmenį, ar ne? Su šituo klaustuko ženklu mes ir imamės nagrinėti naująjį dokumentų rinkinį.

Kaip matyti, šis tomas apima tik dvejų nepilnų metų laikotarpį ir įvykius, susijusius su prancūzų pastangomis sutaikyti Respubliką su Švedija, kad tokiu būdu pirmąją atitrauktų nuo Habsburgų imperijos bičiulystės, o antrajai leistų efektyviai pasireikšti kovoje prieš Habsburgus, kuria buvo labai suinteresuotas kardinolas Richelieu. Tuo laiku Europoje ėjo Trisdešimtmetis karas, kuriame aktyviai dalyvavo ir Prancūzija. Ji, iš vienos pusės, nenorėjo, kad po Habsburgų vėliava būtų sujungta visa Vokietija ir dėl to skelbė šūkį išvaduoti imperijos prislėgtas kurfiurstijas ir hercogijas, o iš antros, jai ypač svarbu buvo Šiaurės ir Baltijos jūrų prekybos laisvė, kuri šiuo momentu buvo jos draugų olandų ir švedų rankose, bet kuriai grėsė rimtas pavojus iš Imperijos ir ispanų pusės. Šitame fone darosi suprantamas prancūzų susidomėjimas Europos įvykiais šiaurėje, kur buvo nuolatinis karo stovis tarp Lenkijos Lietuvos respublikos ir Švedijos. Prancūzija suprato Vazų dinastijos bičiulystę su Habsburgais, be to, aiškiai žinojo, kad daug lietuvių ir lenkų karių kovoja imperatoriaus pusėje tiek prieš Švediją, tiek prieš pačią Prancūziją. Kad bent kiek atšaltų ta bičiulystė, reikėjo būtinai sutrukdyti projektuojamas Vladislovo vedybas su Habsburgų dinastija. Tad prancūzų politika Šiaurės Europoje turėjo šias pagrindines problemas: išlaisvinti Švedijos rankas nuo karo su Lenkijos Lietuvos respublika, sudrumsti Respublikos santykius su Imperija, taigi anuliuoti jos pagalbą, išlaikyti status quo Baltijos ir Šiaurės jūrose ir pagaliau sustiprinti Brandenburgo elektoriaus poziciją, kaip protestantišką atramą prieš imperiją. To pasiekus, Prancūzija svajojo apie aukso amžių arba apie Augusto laikus (žr. 1635 m. gegužės 8 d. tėvo Juozapo laišką d'Avaux. P. 25). Aišku, kad šiuo atveju d'Avaux misija buvo be galo sunki, nes jis turėjo patenkinti tiek švedų, tiek lenkų, tiek Brandenburgo norus, taip pat suprasti jų politinius siekius. Ir tik prancūzų ambasadoriaus apsukrumas leido pasiekti pozityvių rezultatų, juo labiau, kad tose derybose jam reikėjo išskirti anglų ambasadoriaus kartais priešiškas Prancūzijos politikai tendencijas, ypač karaliaus Vladislovo vedybų reikalu, kuris lygia greta ėjo per visas derybas su kariaujančių šalių sutaikymu. Tuo klausimu dviejų diplomatų pažiūros negalėjo sutikti.

Bet eikime arčiau prie pačių dokumentų. Redaktoriai juos suskirsto į tris dalis: I — d'Avaux korespondencija su Prancūzijos vyriausybe (p. 1—157), II — su Respublikos valdžios žmonėmis ir karaliumi (p. 158—301) ir III — ambasados sekretoriaus Karolio Ogier dienoraštis (p. 302—466, nuo 1635 m. gegužės 17 d. iki 1636 m. birželio 16 d.). Dokumentai, kurių dauguma spausdinami pirmą kartą, paimti iš Užsienio reikalų ministerijos archyvo Paryžiuje, *Bibliothèque Nationale* rankraščių skyriaus ir *Archiwum Glównie akt dawnych* Varšuvoje. Apie d'Avaux misiją, be abejo, čia surinkta beveik viskas, bet ir toji gausi medžiaga neleidžia išsamiai nušviesti visos Štumdorfo derybų eigos, nors gali pasitarnauti, kaip studijos šiuo klausimu pagrindinis šaltinis, nes Prancūzija jame vaidino svarbiausią vaidmenį, o pats d'Avaux sugebėjo įeiti ir į Respublikos vidaus gyvenimą, palaikė ryšius tiek su Lenkijos, tiek su

Lietuvos politikos vadais (ypač Kristupu Radvila). Per toli čia būtų dėstyti visus įvykius, paliesime tik Lietuvos poziciją pačiose derybose, taip pat Lietuvos ir Karaliaus, iš vienos pusės, ir lenkų, iš kitos, konfliktą.

Respublikos—Švedijos karą paprastai istorikai, ypač lenkų, aiškino ne vien karaliaus pastangomis grąžinti sau švedų sostą, bet ir kaip kovą už Baltijos jūrą, arba vadinamą „dominium maris Baltici". Tą tezę ypatingai kėlė ir gynė lenkų istorikas W. Szelągowski. Jos laikosi ir kai kurie šių dienų politikuojantys istorikai (plg. prof. W. Sobieskio darbą „Der Kampf um die Ostsee". 1933). Kad toji tezė neturi jokio pagrindo, rodo jau vien tas faktas, jog tuo laiku Respublika beveik visai neturėjo jokio laivyno ir, aiškus daiktas, be laivų užvaldyti jūrą nebuvo galima nė svajoti. Iš antros pusės, Respublikos bajorija nerodė jokio polinkio įsigalėti jūrose, nes jeigu toks būtų buvęs, progos realizuoti netrūko. Gražiai ir su tam tikra ironija tai pastebėjo ambasados sekretorius Ogier. Jau po paliaubų sudarymo jis vaikščiojo visą dieną su Anglijos pasiuntiniu Dancigo uoste ir matė, kaip audra skandino vieną laivą. Toliau jis savo dienoraštyje rašo, kad prieš keletą dienų audra nuskandino dar du laivus, iš jų vieną lenkų karo laivą, atimtą iš švedų. „Tikiu,— sako jis,— kad tai buvęs visas lenkų laivynas, nes nuosavų uostų ji neturinti. Piliava, Karaliaučius ir Klaipėda priklauso Brandenburgo elektoriui. . . Turi tačiau Lenkijos karalius vietą uostui, 4 ar 5 mylios nuo Dancigo, Pomeranijoj, kur yra miestas Puckas (Putzig). *At enim est Polonorum nicuria, ut quoniam nunc eum Suecis convenerunt, de illo portu nistituendo ac classe aedificanda amplius non eogitent" (p. 403—404)*. Gražiai apie Altmarko derybas 1629 m. savo veikale (disertacijoje) rašė Cichocki. „Kova už išėjimą Vysla, už sienų saugumą, už žemę, už prūsų seniūnijas, bet niekados sąmoningo siekimo turėti prekybos tikslams langą į Baltiją. To lango troško Zigmantas, kad galėtų per jį nors žvilgterėti į Švediją, reikalavo Lenkijos iždas, bet nesvajojo ir neturėjo apie tai supratimo lenkų šlėkta" (Medjacja Francii. P. 26). Be abejo, priėjimas prie jūros buvo gyvybinis Respublikos reikalas, ir to nei Lietuva, nei Lenkija nenorėjo atsisakyti. Lenkija tokį priėjimą turėjo Vyslos žiotimis, o Lietuva karų metu liko atkirsta nuo jūros. Švedai užėmė Livoniją, lygiai kaip ir Klaipėdos uostą ir, žinoma, gražiuoju nenorėjo jo atsižadėti, nes uostų mokesčiai sudarė vieną iš pagrindinių Švedijos iždo šaltinių karo išlaidoms padengti. Lenkija ne visados norėjo suprasti lietuvių interesus ir palikdavo lietuvius vienus kovoje dėl priėjimo prie jūros. Dėl to kilo daug nesutarimų dvilypėje jungtinėje valstybėje, kurie 1655 m. privedė prie unijos sulaužymo iš lietuvių pusės. Jau 1627 m. Balden Moizene lietuviai atskirai be lenkų sudarė paliaubas su švedais ir išsiderėjo laisvą priėjimą prie jūros Dauguva ir Nemunu. Nors 1629 m. Altmarko paliaubų aktu Livonija ir Klaipėda liko švedų rankose, bet ir čia lietuviai išgavo svarbią sau klauzulę: *„defluitatio mercium ex M. D. L. Regiomontium versus multa ratione in lacu Curonensi ex portu Memelensi impediatur. Eadem libertate fruantur incolae M. D. L. in commerciis*

per Dunam exercendis" (Bibliothèque Nationale. Rankraštis. F. 23 380, fol. 360). Nieko nuostabaus, nes ir Štumdorfo derybose, o ypač ratifikavimo metu dvisavaitiniame Varšuvos seime lietuviai siekė tų pačių privilegijų ir daugiausia priešinosi užleisti Livoniją švedams. Pačiose derybose lietuviai aktyviai nedalyvavo. Kristupas Radvila, Vilniaus vaivada ir patikimas Vladislovo žmogus, vedė gana sėkmingą karą su švedais, o prie karaliaus laikė savo sūnų Jonušą, kuris turėjo saugoti, kad kas negeistino Lietuvos sąskaiton nebūtų padaryta. Bet ir pats karalius priešinosi deryboms, ir pačios paliaubos buvo sudarytos be jo sutikimo beveik vien lenkų atstovų (ypač būsimo Krokuvos vyskupo Zadziko). Kada jau paliaubos buvo pasirašytos (1636 m. rugsėjo 12 d., karalius per Jonušą Radvilą ragino jo tėvą, kad Lietuva pasipriešintų, ir šios „nešvarios taikos" (sordida pax) neratifikuotų (žr. Jonušo Radvilos laišką tėvui priede prie: *Kotłubaj E.* Życie J. Radziwiłło. 1859. S. 291). Bet, aišku, karaliaus ir Lietuvos (protestantiškos Radvilų Lietuvos) norai, jei sutiko vedybų klausimu, tai nieko bendro neturėjo bendroje politikoje: karalius siekė Švedijos sosto, Lietuva — laisvos prekybos per Baltijos uostus. Su teisėtais Lietuvos reikalavimais nebuvo pakeliui Prancūzijos politikai, kuri, iš vienos pusės, ypač vertino švedų draugystę, iš antros, siekė prisigerinti sau Brandenburgo elektorių ir jį nukreipti prieš imperatorių. Bet koks palaikymas lietuvių teisių į Livoniją būtų sukėlęs konfliktą su Švedija, kurios didikai jau valdė čia didelius žemės plotus, o muitų panaikinimas per Prūsų uostus būtų smarkiai pakenkęs ekonominei Brandenburgo elektoriaus padėčiai. D'Avaux tikslas ir buvo surasti nors laikinai tarp visų trijų priešų *modus vivendi* ir tas jam pavyko. Negalėjo jis visai ignoruoti ir Lietuvos reikalavimų, nes Lietuvai neratifikavus sutarties ir nepasitraukus iš Cėsio (Vendeno) srities, kurią buvo okupavęs Kristupas Radvila, Švedija nesutiktų priimti paliaubų, taip pat negalėtų visų savo jėgų nukreipti prieš Habsburgus. Tuos visus dalykus d'Avaux trumpai išdėsto 1635 m. lapkričio 29 d. laiške užsienio reikalų ministrui Bouthilieriui. Jis rašo, kad ratifikavimas eina sunkiai, „ypač, kad visa Lietuva protestuoja prieš tą sutartį ir nenori jos ratifikuoti be tam tikrų sąlygų" (laisvos prekybos per prūsų uostus), kas sugriautų visą Prūsiją *(qui ruineraient toute la Prusse).* Lietuviai siekia paliaubų metu išlaisvinti prekybą ir nemokėti jokių mokesčių už plaukiojimą Nemuno ir Gilės upėmis, be to, jie nori minėtos sutarties galiojimo metu prekiauti su užsienio pirkliais. Tai jiems jokiu būdu negali būti leista, nes galima spėti didelę agitaciją ir galbūt net Lenkijos valstybių unijos iširimą *(d'union dans les Etats de Pologne).* Juk visai tikėtina, kad švedai nesutiks grąžinti Elbingo ir Piliavos, jei Lietuva nepasirašys sutarties (Nr. 35). Taigi padėtis vėl pasidarė labai kritiška ir nemaloni Prancūzijai. Tiesa, redaktorius čia daro pastabą, kad apie unijos iširimą nebuvo galima ir kalbėti, tačiau, kad Varšuvos seime rimtai susikirto lietuviai ir lenkai, rodo ir Lietuvos kanclerio Albrechto Stanislovo Radvilos užrašai. Jis aprašo, kad 1635 m. lapkričio 26 d. karalius ir senatas dėkojo Komisijai už derybas, o tuo

tarpu atstovų rūmai to padaryti nesutiko, nes lietuvių atstovai nenorėjo aprobuoti tų paktų ir *„bez żadnej perory do pocałuwania ręki Królewskiej przypuszczeni, cicho napowrót do izby poselskiej odeszli"* (*Pamiętniki. T. 1. S. 269*). Kiek toliau tas pats Radvila rašo apie nesutarimus atstovų rūmuose, kur Lietuva reikalavo praplėsti aktą ir būtų prie to priėję, jei lenkai, atsilygindami lietuviams už užleistą artimą Lietuvai Livoniją švedams, nebūtų sutikę atsisakyti alternatyvos Livonijoje, panaikinti prūsų muitą lietuvių laivams ir kad Prūsuose, atgautuose su lietuvių pagalba, pajamos iš karaliaus dvarų eitų ir Lietuvai, ir Lenkijai (T. 1. P. 270). Tie ne visai aiškūs punktai, kuriems paremti iki šiol trūksta žinių, vis dėlto patvirtina aiškų lietuvių ir lenkų nesutarimą; apie tai kalba ir prancūzų ambasadorius. Kad lietuviams nepavyko savo reikalavimų pasiekti, daug prisidėjo grafas d'Avaux, kuris visų pirma norėjo patenkinti Švediją ir Brandenburgo elektorių. O dėl Klaipėdos, tą jis pats įsakmiai patvirtino viename savo laiške baronui de Korté, Prancūzijos pasiuntiniui prie elektoriaus Zigmanto (Nr. 66. P. 187). Pagaliau seime lietuvių opozicija buvo nugalėta ir paliaubų aktas ratifikuotas. Prie to daug prisidėjo ir Lietuvos vidaus nesantaika, kuri jau labai aiškiai reiškėsi tarp dviejų vadų: kanclerio Albrechto Stanislovo Radvilos, imperatoriaus šalininko, ir Kristupo Radvilos, labiau simpatizuojančio Prancūzijai.

Pats sutarties vykdymas ėjo irgi nelengvai. Švedų užimtų pilių Prūsijoje evakuacija ir karaliaus vedybos buvo du pagrindiniai tolimesnės d'Avaux misijos uždaviniai. Čia jis ieškojo Lietuvos pritarimo ir stengėsi ypač suartėti su Kristupu Radvila. Bet tuo tarpu d'Avaux atšaukiamas kitoms pareigoms ir tuos uždavinius jis išdėsto instrukcijoje savo įpėdiniui d'Avaugour. Po ratifikavimo karalius Vladislovas turėjo vykti į Lietuvą. D'Avaux jam pasiunčia prancūzų karaliaus laiškus, o su Kristupu Radvila pataria pasiuntiniui kalbėtis žodžiu „kaip su ponu galingu ir labai suinteresuotu *(bien affectionué)* Prancūzija ir savo nuosavu kraštu" (Nr. 43. P. 141). Šalia Vladislovo vedybų, daroma pastangų Liudviko XIII brolį Gastoną apvesdinti su Lenkijos Lietuvos karaliaus seserimi. O kad dar labiau įsitemptų Respublikos ir Imperijos santykiai, agituoja Respublikos vadus pulti Sileziją ir ją užimti. Radvila esą pats manąs tam žygiui vadovauti, o nuo jo priklausanti visa Lietuva. Tačiau tos prancūzų svajonės neišsipildė. Veltui d'Avaux labai patetiškai kelis kartus kreipėsi į Respublikos vadus ir seimą atšaukti samdinius karius, kovojančius imperatoriaus pusėje, ir galbūt „plėšiančius dabar šiuo momentu jo tėviškės žemes". Tie aiškindavo, kad Respublikoje tas palikta šlėktos valiai ir nei karalius, nei seimas negali varžyti bajorijos parsisamdyti kariauti, kur jai patinka. Nepavyko taip pat ir su karaliaus vedybomis. Nebuvo patenkintos paliaubų sutartimi ir susitarusios pusės, ypač Lietuva. O Brandenburgo elektorius, kuriam taip smarkiai pataikavo d'Avaux, vedė miglotą ir įtartiną politiką, net grasė išdavimu.

Viena, ko Prancūzija išvengė šiomis derybomis ir diplomatija, tai pavojaus patekti Baltijos jūrai į Imperijos rankas. To jie labiau-

siai bijojo ir ypač įdėmiai sekė Ispanijos pastangas įsigalėti Olandijoje ir eiti artyn prie Zundo. Prancūzija aiškiai suprato, kad užsidarius laisvai prekybai Baltijoje arba tai prekybai patekus į priešų rankas, smarkiai nukentės ekonominiai jos interesai. Nors tiesiogiai Prancūzija mažai prekiavo su Baltijos valstybėmis ir jos laivų skaičius niekada nebuvo gausus Baltijos uostuose, bet dabar ji galėjo pasinaudoti draugiškais tarpininkais olandais, kurie atgabendavo iš ten reikalingų Prancūzijai medžiagų (kanapių, medžio), o iš čia gabendavo į Baltijos kraštus prancūzišką vyną, manufaktūras ir druską, kuria aprūpindavo per Dancigo, Karaliaučiaus ir Rygos uostus Prūsus, Lietuvą, Kuršą ir Livoniją (žr. truputį ankstesnio periodo dokumentą *Bibliothèque Nationale Ms. 17 789. F. 266*). Ta prasme Štumdorfo paliaubų aktu pavyko išlaikyti *status quo*.

Šis trumpas naujai išleisto dokumentų rinkinio nagrinėjimas rodo, kad ne tik bendrai Respublikos istorijai, bet taip pat Lietuvai jis yra gana reikšmingas. Dokumentai dar kartą patvirtina, kad ir užsienio politikoje Lietuva turėjo skirtingų siekių nuo Lenkijos, ir kad kitos valstybės su jų siekiais turėjo skaitytis.

Rinkinyje yra netrumpa įžanga ir išsami vardų rodyklė. Įžanga nepasižymi nei moksliškumu, nei objektyvumu, parašyta daugiausia remiantis pasenusia literatūra ir, žinoma, visiškai neatsižvelgiant į vidinę Lenkijos Lietuvos respublikos struktūrą. Lenkai dar iki šiol, ypač svetimomis kalbomis leidžiamuose leidiniuose, visiškai ignoruoja Respublikos dvilypumą, nors jis krinta į akis ir pačiuose dokumentuose, net išėjusiuose iš Prancūzijos kanceliarijos.

D'Avaux laiškai ir instrukcijos daugiausia prancūzų kalba, Ogier dienoraštis — lotynų. Redaktoriai seną prancūzų kalbą sumodernino, šifrą atspausdino ryškesniu šriftu.

Apskritai užsibrėžtoji Lenkų bibliotekos dokumentų serija bus labai vertingas istorijos šaltinis. Laukiame kitų tomų.

„Annuaire de la Noblesse de Françe“ / Rédacteur Comte Georges de Morant. Paris, 1938. T. 84. 447 p. VII.

Heraldinio veikalo 84 tomas apima 1937—1938 m. medžiagą. „Annuaire“ pradėta leisti nuo 1843 m. be pertraukos atskirais tomais. Dabartinis redaktorius grafas de Morant, istorikas ir Europos heraldikos žinovas ekspertas, Paryžiaus, Londono, Madrido ir Romos heraldinių įstaigų tikrasis narys ir „Gotha“ almanacho korespondentas bei korektorius. Nors knyga pagal pavadinimą atrodo susijusi su Prancūzija, bet pagal turinį apima visą Europą. Išdėstyta knygoje medžiaga gali būti naudinga istorikui, sociologui ir valstybės teisės dėstytojui, nes yra dalykų, paslėptų Europos didikų šeimų privačiuose archyvuose, kurie ne visiems prieinami.

Medžiaga knygoje išdėstyta tokia tvarka: I. Dabartinės karališkos suverenios šeimos Europoje; II. Buvusios karališkos suverenios šeimos Prancūzijoje; III. Prancūzijos ir Europos kunigaikščių šeimos (yra paminėti ir Lietuvos kunigaikščiai); IV. Heraldinės lentelės; V. Žymių didikų jungtuvės (les grands Mariages); VI. Gimimai; VII. Mirimai; VIII. Adoptacijos; IX. Įvairios; X. Bibliografija.

Kai kuriose knygos vietose yra paminėti atskirų šeimų dvarai ir domeniniai turtai.

A. Veryha

KONSTANTINAS JABLONSKIS

ARCHYVINĖS SMULKMENOS

11. 1553 m. VALAKŲ ĮSTATYMO IŠRAŠAS

Iš 1673 m. gegužės 10 d. įrašo Žemaičių pilies teismo knygoje (ŽP 29. P. 75—78, Kauno universiteto bibliotekoje)

Roku tysiąc szescet cztyrdziestego piątego miesiąca iuly dziewiętnastego dnia. Za potrzebowaniem i. msci pana Chryzostoma Gurskiego, ciwuna korszewskiego, extraktt s xiąg skarbowych vstawy wszelakich powinnosci na włoki poddanym krola i. msci w Wielkim X-stwie Litt., w roku tysiąc piencset pięldziesiąt trzecim sprawioney, przez mię Stanisława Beynarta, skarbnego W°Xª Litewskiego, sekretarza krola i. msci, klucznika y podkluczego wilenskiego, wydany iest, w kturych xięgach punktt nizej wyrazony tak opisuie:

[Кгды] хто з волоки своеи утечеть а не оповедаеться старосте або воитови своему, тогъды тая волока его мает быти иншому оддана, а того збегълого предся староста ы воить ыскати мають; у кого его наидуть, естьлибы его выдати не хотель, мають ему его прыпаручыти до права. А естлибы самь доброволъне прышоль, тогъды онь уже маеть быти на иншои волоце або на сыромъ кореню посажонъ, давъшы по собе паруку. Але тотъ чоловекъ, котори выходитъ в покормъ а оповедаетъся старосте ы воитови окажетъся свое убозътво, ижь ся не маетъ чысъ выжывати через зиму, а къ тому, ижъ на зиму засеял, тогъды домовъство его и засевок не маетъ быти отъ него отънимованъ, одъно староста маетъ ему денъ наменити и час прыстя для сееня ярын; а гдебы еще на онъ час назъначоны ку засевъку и домовъству своему не пришол до Светои Малкгореты, тогъды засевок и домовство тратит, а въшакожь то на цъноце, опатръности старостинои належати будетъ, абы ся подъданне такъ не разъходили. А естълибы тому чоловеку ижъ втекъ далъ прычыну староста або воить, маетъ ся утечи [1] тот подъданы господарскии до справъцы справ, маетъ того доведовати и о то постановити и поступовати и винъностъ подъданого обачыти, естълибы мелъ быти прыпущонъ ку будованю [2], засевъку своему, або не. Але жадъныхъ отъумарщынъ, отъбещынъ, алъбо кгды злодея обесятъ, старостове на себе брати не маютъ подъ утратою враду своего, одъно[ж] на тоиже маетъности и домовъстве маютъ другого осадити.

Do ktorego tego extraktu przy pieczęci ręką mą podpisuię. Działo sie w Wilnie roku, miesiąca y dnia zwysz mienionego.

У того екъстракъту подъпис руки [секретара лит. е. к. м. тыми] словы: «Станиславъ Беинартъ, скаръбник Великого Князтва Литовъского, секретаръ Великого Князътва Литовского». А другии прыписок «Скорыкговал» тыми словы «Шашевич».

XVI a. vidurio Valakų reforma pradėjo naują laikotarpį Lietuvos ūkininkų gyvenime, todėl į ją negali būti nekreipiamas istorikų dėmesys. Dėl to ir nedidelė ištraukėlė ligi šiol nežinomos Valakų įstatymo redakcijos nėra mažavertė. Žinomas tebuvo Valakų įstatymo 1557 m. tekstas, išlikęs didžiojoje Lietuvos Metrikoje. Čia pateikiama ištrauka senesnio, 1553 m., įstatymo teksto yra išrašyta iš Lietuvos iždo metrikos, žuvusios XVII a. viduryje per Maskvos ir Švedijos karus.

Kad būta senesnio Valakų įstatymo, išleisto prieš 1554 m., matyti iš 1554 m. Vilniaus tijūnystės inventoriaus, kuriame pasakyta kad jis esąs sudarytas pagal įstatymą (nuostatą)[3]. Kaip matyti iš tekstų palyginimo, pateikiamos ištraukos 1553 m. įstatymo redakcija yra tarpinė tarp 1547 m. Nuostatų dvarų laikytojams ir 1557 m. Valakų įstatymo tekstų. 1553 m. įstatymas ir daugiau kuo skyrėsi nuo 1557 m. įstatymo, tai matyti ir iš to, jog kai kurios ūkininkų priedermės 1554 m. Vilniaus tijūnystės inventoriuje yra nurodytos ne tokios, kokios buvo nustatytos vėlesniame Valakų įstatyme — tuos skirtumus tenka priskirti 1553 m. įstatymo nuostatams.

[1] учети.
[2] бодованю.
[3] Istorijos archyvas. K., 1934. T. 1. P. 31.

12. BAJORAI PARDUODA ŽEMES SAVO VELDAMAMS

1529 m. rugsėjo 6 d. bajoras parduoda savo žmogui tuščią žemę Lisiškę už 5 kapas grašių

Iš 1596 m. spalio 2 d. įrašo Žemaičių žemės teismo knygose. (Vilniaus universiteto biblioteka. Sign. 20 ŽŽA, 1596, 31/14605. L. 28—28a)

Я Шым'ко Михаилович выз'наваю сам на себе сим моим листом кож'дому доброму, кому потреб того будет (ведати) або чтучы его слухат, што продал есми чоловеку своему на име Мику Таленковичу[1] след зем'лицы пустов'скои на име Лисов'щину за пят копъ грошеи литов'ских монеты по десет пенезеи в грошъ обел веч'но и его детем нинеш'ним и потом будущим щят'ком его. А он мне мает так'же[2] служит по пер'вому од'ною служ'бою оприч то(и) купленицы[3]. А тую землицу мает мет ку своеи руце и ку пожыт'ку своему, с[4] тое зем'лицы, купленины[3] его, мне того мает служит. А при том был пан Том'ко Воло(д)кович а пан Паш'ко Воидилович а пан Юр'и Воидилович. И на то дал ес'ми я Шим'ко

сес мои листъ з моею печат'ю и еще для лепъшее твер'дости сего моего листу просил есми о печат пана Паш'ка, и его милость[5] на мою прозбу то вчинил, печат свою приложил к сему моему листу. Писан в Жослях под лет бож'его нарож'еня 1529 месеца сентябр 6 ден, ин'дикт трети.

У того листу печати притес'неных две.

Šito rašto regestra jau seniai yra paskelbta[6], bet liko nepastebėta. Antro panašaus rašto težinomas tik turinys, būtent: 1538 m. kovo 25 d. Baltramiejus Norbutavičius parduoda savo valdiniui Griniui žemę Ivančiškę už pusę kapos grašių[7]. Šitą regestrą buvo pastebėjęs prof. F. Leontovičius, bet jokių išvadų nepadarė[8]. Trečias dokumentas, kuriame kalbama apie žemės pardavimą savo veldamui, yra 1572 m. vieno žemaičio bajoro raštas[9]. Tuo raštu bajoras parduoda savo veldamą su jo nuosava tėviške žeme ir su kita žeme, to bajoro parduotą tam veldamui. Iš tų dokumentų matyti, kad Lietuvoje prieš Valakų reformą nebuvo skirtumo tarp nuosavybės teisės bajoro savai žemei ir jo veldamo savai žemei, todėl vienas antram galėjo savo nuosavybės teisę perleisti paprasto perleidimo tvarka. Bajoras nebuvo joks savininkas savo veldamo žemių[10].

[1] Тимиковичу.
[2] мои че.
[3] купленимы.
[4] в.
[5] милости.
[6] Опись документовъ Виленскаго Центральнoго Архива. Вып. IV. 1905. Sk. 113. Nr. 42.
[7] Archiwum książąt Sanguszków w Slawucie. 1890. T. 4. P. 133. Nr. 107.
[8] *Лентовичъ Ф.* Крестьянскій дворъ въ литовско-русскомъ государстве. Петербург, 1897. P. 163.
[9] *Jablonskis K.* Lietuviški žodžiai senosios Lietuvos raštinių kalboje. K., 1941. D. 1. P. 26. Nr. 13[25].
[10] Žr. K. J b. Duba (Lietuviškoji enciklopedija. K., T. 7. Sk. 58).

13. 1528 M. TELŠIŲ VALSČIAUS BAJORŲ KARIUOMENĖS SĄRAŠAS

Iš 1636 m. rugsėjo 5 d. išrašo iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanceliarijos knygų, įrašyto 1668 m. birželio 5 d. Žemaičių žemės teismo knygose Nr. 14696 (ŽA 122). L. 394—395 (Vilniaus valstybinis archyvas)

Волость Телъшы

Петъръ Левъчевичъ два кони. Станиславъ Левъчевичъ кон. Юри Станиславовичъ конъ. Григор Балтромеевич з братомъ кон. Станиславъ Пикелевичъ конъ. Петрашъ Наровичъ конъ. Луц Юревич з братом кон. Якгинъ Гавриловичъ з братом конъ. Янел Витьковим з братом конъ. Яц Верновичъ з братомъ конъ. Петъръ Скубишъ конъ. / Юри Совмонтоитис конъ. Петрашъ Сираитис з чо-

тирма сыны кон. Меишътъ Скуръдаитис конъ. Юхно Петровичъ конъ. Воитько Можърымовичъ кон. Янушъ Милоитис з двема сыны конъ. Павел Миколаевичъ конъ. Бортъко Миколаевичъ конъ. Ленъко Миколаевичъ конъ. Яц Миколаевичъ конъ. Рымъко Яцович конъ. Крижъ Воитъковичъ з братомъ конъ. Воитъко Пикътурнаитис кон. Мостзил Кговдиковичъ конъ. Янко Довгяловичъ конъ. Абрам Кгоидикович конъ. Петраш Пикътовичъ з братом конъ. Янъ Кунаитис кон. Янелис Виторговичъ з братом конъ. Петко Юркгович з братом кон. Вилят Андревич кон. Пац Можеикович з чотирма братми кон. Станислав Петрович з двема сыны конъ. Сутко Вымонъгович конъ. Витъко Юркгаитис кон. Станис Крубавичъ з братом кон. Венюшъ Макговичъ з двема братаничи конъ. Нарвилъ Мижовичъ конъ. Петко Томъкевич з братомъ конъ. Гриц Якубовичъ з братаниками конъ. Миколаи Воитъкович з дядкомъ конъ. Нарвил Друсутоитис з двема братми конъ. Петко Довборович конъ. Щепан Лелович з братом кон. Можърымъ Стирпеикович з двема братми кон. Кгал Кон/дратович кон. Мац Нарвидович конъ. Крижъ Янович конъ. Юрис Ерникоитис з чотирма братъми кон. Витко Лентъвитовичъ кон. Кузян Кгинятович кон. Амъброс Нарвидович кон. Янъ Бутъкович з двема братми конъ. Волонъдис Петрович з чотирма братми конъ. Блонъдис Наикович конъ. Мартинъ Можеикоитис з братомъ конъ. Шымъко Кгинътович конъ. Юрис Бортъкоитис конъ. Петко Мантримовичъ з братаничом конъ. Павел Даниловичъ з двема брати конъ. Пац Наркгелович конъ. Балтромеи Воитъкович конъ. Янъ Пикътутовичъ з двема братми конъ. Рачъ Яновичъ з братом конъ. Миколаи Павловичъ з братаничом конъ. Бортъко Мацковичъ с трема братми конъ. Кгедвил Кражис конъ. Анъдреи Придеикоитис конъ. Петко Миколаевичъ з братаничы конъ. Воитъко Кгинъвинътовичъ з братом конъ. Калмин Дусеикович тры браты конъ. Кинчъ Дусеикович кон. Микъ Деркинътовичъ з чотирма братми конъ. / Кринцус Визкгинович з трема братми конъ. Петъръ Будковичъ конъ. Петъръ Витковичъ конъ. Пац Король конъ. Юшъко Лесовичъ з братом конъ. Пашъкелис Петрович кон. Петрашъ Довбороитис з братом конъ. Миколаи Бутъкович конъ. Бортъко Кгестовътоитис кон. Петръ Товтъкович з двема брат(ми) кон. Анъдреи Кгекгулович, Янел Павилович конъ. Петъръ Канътминовичъ с пятма братми кон. Петръ Радивилович кон. Кгидко Янович с пятма братми конъ. Кгедвил Даркгужович с трема братми конъ. Рантъюс Янович с трема братми конъ. Станъко Мацковичъ конъ. Петръ Воикелевичъ з чотирма братми конъ. Юрис Даркгилович з братом кон. Миколаи Янович з братаничом кон. Якубъ Пикътвилович з братом кон. Миколаи Кгедвилович з братаничом конъ. Пан Адамъ Янусович.

Išlikusiame ir paskelbtame 1528 m. LDK bajorų kariuomenės sąraše[15] trūksta didžiosios dalies Telšių valsčiaus bajorų sąrašo, išplyšusio turbūt XVII a. viduryje, ir pačios pabaigos, kur, matyt, be

ko kita, buvo kai kurių atitaisymų. Tas sąrašas naudojamas dažniausiai įvairiems statistiniams tyrinėjimams, todėl jo dalies trukūmas mažina daromų išvadų vertę. Duodamu sąrašo išrašu, padarytu prieš išplyštant trūkstamai sąrašo daliai, ta spraga pašalinama. Kad būtų galima palyginti išrašą su paskelbtuoju tekstu, duodama ne tik trūkstamoji dalis, išskirta brūkšniais, bet ir paskelbtoji. To paties išrašo lenkiškas vertimas yra jau seniai paskelbtas [16], bet netikslus, ir tyrinėjančių kariuomenės sąrašus istorikų liko nepastebėtas.

[1] Литовская Метрика. Переписи войска Литовского. 1915. Отд. 220.
[2] *Brensztein M. E.* Telsze. Szkic historyczny dziejów miasta i starostwa. Dod. 1. (Przewodnik naukowy i literacki. 1903. T. 30, zesz. 12. S. 1165—1166).

14. PASAULIETINĖ BAJORŲ MOKYKLA

1613 m. lapkričio 28 d. bajoro skundas dėl sumušimo jo sūnaus, kuris mokėsi pas mokytoją Didlaukyje, Kauno pav.
(Išrašas Lietuvos mokslų akademijos Centrinėje bibliotekoje. Sign. TA-322).

Выпис с книг кгрод'ских зам'ку господар'ского Ковенъского.

Году от нарожен'я Сына Божого тисеча шест'сот трынад'цатого месяца н[о]ябра двад'цат ос'мого дня.

На враде господар'ском кгрод'ском ковен'ском передо м'ною Миколаем Паш'к[евичом], под'старостим ковен'ским, чынил оповедан'е и обътяж'ливе жа[ло]ва[л] земенин господар'скии повету ковен'ского пан Станис'лав Юр'евич Немеилевича в крыв'де сына своего на име Яна Станис'лавовича Юр'евича, лет ещо вод'лугъ пра(ва) зупол'ных не маючого, на земенина господар'ского повету ковен'ского на Шымона Томашевича Даукъшевича о том, ижъ деи в году тепереш'нем тисеча шест'сот трынад'цатом месеца ноября двад'цат пятого дня тот ден поменены пан Станис'лав Юр'евич дал был на науку сына своего звыш помененого Яна Станс'лавовича до бакалара тамош'него пана Кас'пора Грыгор'евича Кгир'дзюна, на тот час там меш'каючого на науку детей земян господар'ских повету ковен'ского в дому земенина господар'ского повету ковен'ского пана Станис'лава Даукшевича, лежачом в повете ковен'ском в поли Дидлов'ском, то пак деи нет ведома з яких прычинъ напол'нивъшысе злою волею и пред'севзятем умыс'лу своего, прышод'шы до того дому того Станис'лава Даукъшевича и до из'бы свет'лич'ное, где тот бакалар господою ест и меш'кает, не ведати з яких прычын, снат с упил'ства и своволен'ства незбож'ного своего, запом'нев'шы бояз'нъ божую и срокгост права пос'политого, на таковых людеи описаного, того детя лет немаючого, ни в чом собе не вин'ного, пор'вав'ш[ы] брон незвыклую, косу сеножат'ную, так шкарад'не тя[лъ], ажъ вер'хъ головы ажъ до самои кости перетял и шкод[ли]вую рану задал, о(т)которого так шкод'ливого зранен'я [нет] ведома ест'лиже жыв будет.

Jau pirmiau esu paskelbęs 1592 m. žinutę[1] apie Motėnų apylinkės, Veliuonos valsčiaus, bajorų vaikų mokytoją. Čia pateikiama žinutė apie kitą tokį pat bajorų vaikų mokytoją, Didlaukio apylinkės Kauno pav. Minimi šiame dokumente Daukševičiai nėra kanauninko M. Daukšos giminės. Iš tų atsitiktinių žinučių matyti, kad jau nuo XVI a., be bažnytinių mokyklų, Lietuvoje turėjo būti nemaža ir pasaulietinių daraktorių mokyklų bajorų vaikams.

[1] Tauta ir žodis. 1931. T. 7. P. 364.

15. APIE STANISLOVO SVETKAUS RAPOLIONIES KILIMĄ

Žinoma, kad vienas pirmųjų lietuvių šviesuolių Stanislovas Rapolionis, miręs 1545 m., buvo Lietuvos bajoras, bet nei jo kilimo vieta, nei jo giminė nėra išaiškinta.

Iš dviejų Prūsijos hercogo Albrechto 1545 m. raštų[1] žinoma, kad Stanislovo Rapolionies tėvas buvo vadinamas Georgius Swiatzko Rapailowitz ir kad jo brolis, rūpinęsis atgauti Stanislovo palaikus, buvo bajoras (nobilis) Paulus Rapagelanus.

Stanislovo Rapolionies kilimui išaiškinti turime dar šiuos paskelbtus Lietuvos dokumentus:

1528 metų Lietuvos bajorų kariuomenės surašyme Eišiškių bajorų, neturinčių savo žmonių (baudžiauninkų), tarpe yra paminėtas Jan Sviatkovič[2].

1567 metų kariuomenės surašyme Eišiškių bajorų tarpe paminėtas Baltromei Pavlovič Sviatkeviča z sela Rapailovskoho[3].

Be to, M. Liubavskis yra atpasakojęs[4] buvusią apie 1535 m. bylą Eišiškių pristovo su keliais Eišiškių bajorais, kuriuos pristovas vertęs eiti kunigystą; tų bajorų tarpe paminėtas Sviatko Rafalovič. Trakų vaivada pripažino apskųstuosius tikraisiais bajorais ir pristovo skundą atmetė. Jei pristovas galėjo reikalauti, kad tie bajorai eitų kunigystą, matyti, jie buvo nepasiturį bajorai, jų gyvenimo sąlygos neprilygo kitų tikrųjų bajorų gyvenimui. Pats tas sprendimas yra Lietuvos Metrikoje, nepaskelbtas.

Kaip matyti iš Lietuvos kariuomenės sąrašų, Rapolo vardas buvo gana retas Lietuvoje, o Svetkaus vardas net labai retas. Visi šitie dokumentai kalba apie vienos giminės bajorus, kilusius iš žmonių, turėjusių tuos retus vardus. Kadangi kito tokio retų vardų sujungimo Lietuvos bajorų kariuomenės sąrašuose nėra, galima tikrai tvirtinti, kad Stanislovas Svetkonis Rapolionis yra tos pat giminės narys. 1567 metų Baltramiejus yra 1545 metų Povilo Rapolionies, Stanislovo brolio, sūnus. Taigi Stanislovas Rapolionis yra kilęs iš smulkiųjų Eišiškių bajorų. Tikriau jo giminė galima bus išaiškinti gavus M. Liubavskio paminėtą Trakų vaivados sprendimą.

[1] *Dr. Wotschke.* Abram Culvensis // Altpreussische Monatsschrift. 1905. Bd. 42. S. 190—192.
[2] Литовская Метрика. Переписи войска Литовского. 1915. Отд. 80.
[3] Ten pat. Sk. 763.
[4] *Любавский М.* Литовско-русскій сеймъ. Москва, 1901. С. 445.

16. DVARO TARNAUTOJŲ PRIESAIKOS

1791 metų tijūno, dešimtininko, sėjiko ir miško sargo priesaikos formulių lietuviški tekstai.
Iš Onuškio dvaro, Ukmergės pav., inventoriaus.

Że się dla regulaminu ustanawiają ciuni, dżiesiątnicy y siewce, y ażeby z nich wierność pewnieysza była, wyszczegulnia się dla każdego rota przysięgi:

Dla ciunow

Mes N. N. prysiekiam Panu Diewu Wieszpati, kad budama tiunistiey dwara sawa ind wisa gierybies — pryiemnas y iszeydas — panu musu keyp naywierniou y naysprawiedliwiou rundysma ir pilnawośma skarbu tu, nieuważajunt in unt kaznios baynistes dwara, albo na tu pacziu sawa żmaniu paczestymu, albo keypo kaku kalwiek regiedema ar girdedama szkadu del dwara sawa papilnetu, und nieka nieuważojunt tojas dosma żyniu wirasnemsi [em] dwara sawa. Kepa tu wierney y życzliwey und ta sprawiedliwey piln [i] sty busma, teyp mum Ponie Diewe padiek, á jego niesprawiedliwey, ażmuszk mums und duszas y und kuna.

2 ndio. Dla dziesiątnikow

Mes N. N. prysiekiam Panu Diewu Wieszpati, kad budama diesetnikeys walszcziu sawa und wisa rundymais na dwara padieta ir pawinestes musu, nieuważojunt in kakios meylos, czestimos, welas nietureiunt und katra susiedu sawa pikczia, sprawiedliwey, wierney y del skarbu sawa pana busma życzliwi, á kadu kokiu kalwiek regietum albo girdetum del dwara musu szkadu, toias dosma żyniu wiresnibes dwara sawa. Keypa to und wisa wierni ir życzliwi busma, teyp mum Ponie Diewie padiek, á iesli niesprawiedliwey, Panie Diewie ażmuszk mum und duszies y un kuna.

3 tio. Dla siewcow

Mes N. N. prysiekiam Panu Diewu Wieszpati, kad budama pastatiti und seklas wisu grudu dwara sawa, sprawiedliwey, wierney ir nayżyczliwiou del dwara paslugu tu pilnisma, á jego regietum albo girdetum del dwara kakiu szkadu, toias und nieka nieuważająt be naymażesnias baynistes wiresnibes, dwara sawa dosma żyniu.

Kaypa to wierney, sprawiedliwey y paszcziwey dażuresma yr saugosma, teyp mum Panie Diewie padiek, á iego niesprawiedliwey, Panie Diewe ażmuszk mum und duszas ir und kuna.

Rota przysięgi dla leśniczych

Mes N. N. prysiekiam Panu Diewu Wieszpati und ta, kad budama pas(ta)titi nuog pona sawa del saugima miszka, teyp dwarnu, keyp ir sadzias sawa, niwienam swietymam ani niedodunt, á jego aszwistum albo girdetum nie tyktey swetymu, ale yr sawa zmaniu be żynias dwara miszki budama, toias dosma żyniu wirszynikeys dwara sawa. Keypa to wierney, sprawiedliwey yr szczyrey daturesma yr dazuresma, teyp mums Panie Diewie padek, á jegu nieteysyngey, Panie Diewie ażmuszk mum und duszias y und kuna.

„PRAEITIES" TREČIOJO TOMO IŠLEIDIMO ISTORIJA

Lietuvos istorijos draugijos (LID) 1929—1939 m. paruošti ir išleisti leidiniai — reikšmingiausia, vertės neprarandanti jos palikimo dalis. Šiandien daugeliui kelia pagarbią nuostabą keleto istorikų, nūnai pelnytai pripažintų lietuvių istoriografijos klasikais, kūrybinė, pedagoginė, organizacinė bei leidybinė veikla. Jų pastangų dėka per dešimtmetį LID leidybos srityje iš tiesų nemažai padarė: pradėtas leisti tęstinis leidinys „Praeitis" bei istorijos mokslo darbų — monografijų ir šaltinių publikacijų serija „Praeities biblioteka". Draugijos narių užmojai ir planai buvo dar didesni. Juos įgyvendinti sutrukdė įvairios objektyvios ir subjektyvios priežastys, ir visiškai nutraukė lemtingųjų 1940—1941 m. įvykiai, kai, sužlugdžius Lietuvos valstybę, buvo pradėtas planingas ir nuoseklus lietuvių tautos kultūrinės istorinės sąmonės marinimas. Ne dėl istorikų kaltės ilgiems dešimtmečiams nutrūko ir LID leidybinė veikla, liko neišleisti spaudai paruošti ir planuoti leidiniai.

Praėjus penkiasdešimčiai metų, 1988 m. atsikūrusi LID, atstovaujanti naujoms Lietuvos istorikų kartoms, vadovaudamasi nuostata, kad lietuvių tauta, Lietuvos valstybė ir jos istorijos mokslas buvo ir yra vienas, šventa pareiga laiko tęsti geriausias LID leidybos tradicijas.

Pirmosios realios istorikų pastangos organizuoti leidybą buvo padarytos dar prieš susikuriant LID. 1927 m. prie Humanitarinių mokslų bei literatūros draugijos, veikusios prie Lietuvos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto, buvo sudaryta istorijos sekcija, kurios branduolio nariais balsų dauguma buvo išrinkti P. Galaunė, J. Yčas, A. Janulaitis, M. Remeris, J. Totoraitis[1]. 1927 m. spalio mėn. įvykusiame Istorijos sekcijos organizacinio branduolio posėdyje A. Janulaičio pasiūlymu svarstytas istorijos žurnalo leidimo klausimas ir sutartinai nutarta tokį žurnalą leisti[2]. Naujo periodinio istorijos leidinio organizatoriai prieš pusšimtį metų įsivaizdavo jį taip:

„1928 m. pradės eiti naujas mokslinis istorijos metraštis „Praeities" vardu. Eis sąsiuviniais, iš kurių per metus susidarys vienas

[1] Susirinkimo, įvykusio 1927 m. kovo 13 d. Humanitarinių Mokslų bei Literatūros Draugijos prie Humanitarinių Mokslų Fakulteto istorijos sekcijai sudaryti protokolas // Lietuvos mokslų akademijos Centrinės bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau — MACBRS). F. 267—2813. L. 11—12.

[2] Humanitarinių Mokslų bei Literatūros Draugijos prie Lietuvos Universiteto Humanitarinių Mokslų Fakulteto Istorijos skyriaus organizacinio branduolio posėdžio, įvykusio 1927 m. spalio 14 d., protokolas // Ten pat. L. 15.

tomas. „Praeityje" bus spausdinami originaliai istorijos tyrinėjimai, istorijos raštijos ir žurnalų apžvalga, žinios iš istorijos draugijų gyvenimo, kritika ir bibliografija.

„Praeitį" leidžia Istorijos skyrius prie Humanitarinių Mokslų bei Literatūros Draugijos. „Praeitį" redaguoja p. Augustinas Janulaitis. Medžiagą „Praeičiai" reikia siųsti redaktoriaus vardu"[3].

Istorijos sekcijos pirmininkas A. Janulaitis raštu kreipėsi į Humanitarinių mokslų fakulteto dekaną[4], po kurio laiko į Lietuvos Respublikos ministrą pirmininką[5], motyvuodamas mokslinio istorijos leidinio būtinybę ir prašydamas finansinės paramos. Šiuose raštuose nurodoma, kad pirmaisiais metais galvojama išleisti 30—40 spausdintų lankų tomą ir keletą atskirų raštų, kuriems reikėtų 30 000 litų.

1929 m. įkurta LID jau 1930 m. išleido pirmąjį, o 1933 m. — antrąjį „Praeities" tomus[6]. Kitaip susiklostė trečiojo tomo likimas. Jis buvo pradėtas ruošti dar leidžiant antrąjį, tačiau per aštuonerius metus, iki pat Antrojo pasaulinio karo Lietuvoje pradžios, taip ir neišvydo pasaulio.

Šiandien sunku atsakyti į klausimą, kodėl taip ilgai užsitęsė jo parengimas spaudai ir išleidimas. Priežasčių, matyt, būta ne vienos.

„Praeities" redaktoriaus A. Janulaičio archyve išlikusi korespondencija liudija, kad nelengva buvo rasti autorių, sutinkančių bendradarbiauti „Praeityje" ir atitinkančių jos leidėjų reikalavimus, nors ieškota jų buvo gana plačiai. Iš redaktoriaus susirašinėjimo sužinome, kad jis siūlė spausdintis LID metraštyje ne tik lietuvių, bet ir kitų šalių istorikams, kuriems buvo artima Lietuvos istorijos problematika. Žinomi tokio turinio A. Janulaičio laiškai, rašyti profesoriui J. Bidlo į Prahą, E. Driault (tariama Drijo) į Paryžių, lenkų istorikui J. Jakubovskiui, latvių — R. Viperiui ir kt.[7] Tačiau nė vienas iš jų taip ir netapo „Praeities" autoriumi. Toli gražu ne visus redaktoriaus užsakymus atliko ir lietuvių istorikai. Neparašė užsakytų straipsnių „Praeičiai" E. Remeris ir A. Salys[8]. Žinoma, kad 1933 m. A. Janulaitis laiške Z. Ivinskiui, tuo metu gilinusiam žinias Vokietijoje, prašė parašyti informacinius straipsnius apie Dancigo ir Berlyno archyvus, susijusius su Lietuva, ir žadėjo įdėti juos į

[3] Ten pat. L. 22.

[4] Ponui Humanitarinių Mokslų Fakulteto Dekanui. Apie istorijos laikraštį. 1927.10.21 // Ten pat. L. 16.

[5] Ponui Ministeriui-Pirmininkui. Apie istorijos laikraštį. 1927.11.5 // Ten pat. L. 19.

[6] Praeitis / Leidžia Lietuvos istorijos draugija / Red. A. Janulaitis. K., 1930. T. 1; Praeitis. K., 1933. T. 2.

[7] A. Janulaičio susirašinėjimas su prof. J. Bidlo, 1930 m. // MACBRS. F. 267—286. L. 1—2; A. Janulaičio susirašinėjimas su E. Driault, 1931 m. // Ten pat. F. 267—387. L. 1—3; A. Janulaičio laiškas J Jakubovskiui, 1930 m. // Ten pat. F. 267—485. L. 5; A. Janulaičio susirašinėjimas su R. Viperiu. 1929 m. // Ten pat. F. 267—977.

[8] A. Janulaičio laiškas E. Remeriui, 1928 m. // Ten pat. F. 267—181. L. 1; A. Salio laiškas A. Janulaičiui, 1928 m. // Ten pat. F. 267—820. L. 1.

„Praeitį“ [9]. Išlikusioje trečiojo „Praeities“ tomo medžiagoje tokių Z. Ivinskio straipsnių ar bent nuorodų, kad jie buvo paruošti, neradome.

Medžiagos stoką, kaip priežastį, sutrukdžiusią laiku išleisti trečiąjį „Praeities“ tomą, nurodo ir A. Šapoka laiške, 1939 m. rašytame P. Klimui, taikliai pavadindamas šį tomą „nelaiminguoju“ [10].

Trečiojo tomo parengimas, be abejo, užsitęsė ne tik dėl šios priežasties. Įtakos turėjo ir bendra atmosfera, kurioje jis buvo rengiamas. Intensyvėjant LID veiklai, aktyviai joje pradėjus reikštis jaunajai lietuvių istorikų kartai, subrendo mintis pertvarkyti visą leidybinę veiklą. 1936 m. vasario mėn. LID posėdyje buvo nutarta suaktualinti „Praeitį“ ir paversti ją periodiniu žurnalu. Naujo periodinio LID leidinio projektą paruošė Z. Ivinskis ir A. Šapoka. Projekto autoriai nurodė: „Jei tokiu žurnalu būtų nutarta padaryti „Praeitį“ arba „Senovę“, tai, kiek mums žinoma, dabartinė jų būklė leistų tą užsimojimą įvykdyti jau dabar, nes abu tie žurnalai jau turi surinkę šiek tiek medžiagos, jau ruošiami spaudai ir prie jų tektų pridėti tik aktualijų. Jei tai būtų „Praeitis“, tai šį trečią jos tomą galima būtų paskubinti išleisti, nelaukiant, kol susidarys toks storas tomas, kaip pirmieji du. Jį mums tektų sutvarkyti taip, kaip būtų leidžiami kiti tomai. Atrodo, kad rudenį jis jau galėtų išeiti“ [11].

Tačiau Z. Ivinskio ir A. Šapokos atliktas darbas taip ir liko projektu. Po metų, 1937 m. kovo mėn. 6 d., LID visuotinio narių susirinkimo protokole vėl rašoma, kad kalbėta apie „Praeities“ žurnalo perorganizavimą. Vieni siūlė didesnius straipsnius spausdinti atskirais leidiniais, o žurnale dėti tik mažesnius straipsnius, tačiau šis klausimas laikinai atidėtas [12].

Iš 1938 m. kovo mėn. 5 d. LID susirinkimo protokolo sužinome, kad dar po metų buvo sudaryta komisija, kuriai pavesta rūpintis „Praeities“ redagavimu. Jos nariais išrinkti A. Janulaitis, Z. Ivinskis ir K. Jablonskis [13].

„Praeities“ trečiojo tomo rengimas spaudai buvo tęsiamas. 1939—1940 m. pasirodė pirmųjų, didesniųjų, straipsnių atspaudai [14]. Šie atspaudai turbūt ir padėjo gimti legendai, dešimtmečius sklandžiusiai tarp pokario Lietuvos istorikų, kad visas trečiasis „Praeities“ to-

[9] A. Janulaičio laiškas Z. Ivinskiui, 1933 m. // *Janulaitis A.* Praeitis ir jos tyrimo rūpesčiai. V., 1989. P. 357—358.

[10] *Grigaravičius A.* Lietuvos istorijos draugija // Mokslas ir gyvenimas. 1989. Nr. 6. P. 23.

[11] LID posėdžio protokolas, 1936.05.05 // MACBRS. F. 267—2815. L. 21.

[12] Ten pat. L. 22.

[13] Ten pat. L. 24.

[14] *Avižonis K.* Lietuvių kilimo iš romėnų teorija XV ir XVI a. Atmušta iš III „Praeities“ tomo. K., 1939. P. 1—31. Tas pats K. Avižonio straipsnis perspausdintas: *Avižonis K.* Rinktiniai raštai. Roma, 1982. T. 3. P. 245—275; *Šapoka A.* Karalienės Jadvygos lietuvių kolegija Prahoje. Atmušta iš III „Praeities“ tomo. K., 1939. P. 1—35; *Šapoka A.* Přemyslo (Otokaro) II žygiai į Prūsus. Atmušta iš III „Praeities“ tomo. K., 1939. P. 1—35; *Borščiakas E.* Ukraina, Lietuva ir prancūzų diplomatija 1648—1657 metais. Atmušta iš III „Praeities“ tomo. K., 1939. P. 1—38; *Kisinas I.* Prof. Vaclovo Biržiškos bibliografija. I dalis. Atmušta iš III „Praeities“ tomo. K., 1940. P. 1—41.

mas surinktas, bet nespėta atspausdinti viso tiražo. Tačiau pradėjus paieškas paaiškėjo, kad spaustuvėje 1939—1941 m. buvo tik dalis medžiagos, kuri ir buvo spausdinama. Kita, nemaža, trečiajam tomui skirtos medžiagos dalis dar tebebuvo redaktoriaus portfelyje ir net pas autorius.

Praėję 50 audringų metų ne tik nusinešė į nebūtį daugumą trečiojo „Praeities" tomo autorių ir parengėjų, bet išblaškė ir sunaikino dalį medžiagos, visų pirma tos, kuri dar buvo pas autorius. Atliktos paieškos leidžia parodyti, kaip šis tomas buvo rengiamas bei spausdinamas, ir galutinai paneigti teiginį esą visa „Praeities" trečiojo tomo medžiaga buvusi atspausdinta.

Leidinyje pateikiama visa, parengėjams šiuo metu žinoma, atspausdinta ir rankraštinė tomo medžiaga. Tikėtina, kad pas autorius likusių rankraščių, ypač skirtų skyriams „Kritika ir referatai" bei „Bibliografija", būta ir daugiau. Atsakyti į klausimą, kiek ir kokių straipsnių ar publikacijų stinga, negalime, nes „Praeities" redaktorių archyvuose trečiojo tomo turinio ar bent jo apmatų aptikti nepavyko.

Anksčiausiai, 1939—1940 m., „Spindulio" ir „Varpo" spaustuvėse Kaune buvo atspausdinti du A. Šapokos ir po vieną K. Avižonio, I. Kisino ir E. Borščiako straipsnį [15]. Buvo pagaminti ir išplatinti autoriams priklausantys šių straipsnių atspaudai.

Z. Ivinskio straipsnio „Lietuvos prekybiniai santykiai su užsieniu XVI amžiuje ir jų vaidmuo ano meto Europos prekyboje", įteikto redaktoriui 1940 m. gegužės mėnesį, spausdinimas užsitęsė iki pat vokiečių okupacijos. A. Janulaičio archyve išliko dalis šio straipsnio pirmos spaudinio korektūros, datuotos 1941.02.15[16], su pataisomis ranka, visa antra korektūra su pataisomis ranka ir su 1941.05.10 data [17] bei visa trečia korektūra, datuota 1941.08.13, be pataisų [18].

Antrosios korektūros pirmojo lapo viršuje dešinėje pusėje yra įrašas ranka raudonu pieštuku — „Į „Praeitį" ir kairėje pusėje rašalu — „Padaryti 100 egz. atspaudų. Z. Ivinskis" [19].

Nepavyko rasti nė vieno šio Z. Ivinskio straipsnio atspaudo ar bent užuominos, kad jie pagaminti. Tai leidžia galvoti, kad spaustuvė nespėjo įvykdyti užsakymo iki „Praeities" trečiojo tomo rinkinio išbarstymo. Iš redaktoriaus A. Janulaičio 1946 m. susirašinėjimo su ukrainiečių istoriku P. Klimenko sužinome, kad tai buvo padaryta vokiečių okupacijos metais [20]. 1959 m. Z. Ivinskis laiške K. Jablonskiui taip pat mini tik šio savo straipsnio korektūrą: „Beje, gal Steponaičio palikime dar yra korektūra darbo apie Lietuvos užsienio prekybą XVI a. (turėjo pasirodyti „Praeityje" III)" [21].

[15] Žr. 14 išnašą.
[16] MACBRS. F. 267—3712. L. 35—51.
[17] Ten pat. L. 1—34. L. 12 viršuje paprastu pieštuku užrašyta „II kor. 10.V.41".
[18] Ten pat. L. 87—120.
[19] Ten pat. L. 1.
[20] *Janulaitis A.* Praeitis ir jos tyrimo rūpesčiai. V., 1989. P. 365—366.
[21] MACBRS. F. 256—152. L. 21.

Nespėta atspausdinti ir K. Jablonskio paruoštos šaltinių publikacijos „Archyvinės smulkmenos“, 1941 m. dar buvusios spaustuvėje. Pokario metais K. Jablonskis dalį šios medžiagos, išvertęs į lietuvių kalbą, paskelbė[22]. Kitus tos publikacijos tekstus 1965 m. atspausdino V. Žukas prieduose prie straipsnio „Prof. K. Jablonskio bibliografija“, nurodydamas, kad skelbia iš K. Jablonskio asmeniniame archyve išlikusių kelių šio leidinio korektūrinių lapų, kuriuose yra publikacijų rinkinėlis, pavadintas „Archyvinėmis smulkmenomis“ [23]. Šiai publikacijai priklausantys tekstai — „Apie Stanislovo Svetkaus Rapolionio kilimą“, „Dvaro tarnautojų priesaikos“ ir „Pasaulietinė bajorų mokykla“ — dar kartą atspausdinti iš V. Žuko publikacijos V. Merkio sudarytoje K. Jablonskio mokslinio palikimo rinktinėje[24].

1988 m. „Praeities“ trečiojo tomo rengėjai K. Jablonskio archyve V. Žuko nurodytų korektūrinių lapų neberado. Rasti tik teksto mašinraščiai bei rankraščiai su spaustuvei skirtais užrašais mėlynu pieštuku — „korpusu“, „petitu“ bei fondo tvarkytojo R. Jaso prierašu „skelbta „Praeityje“, t. 3. 1941. P. 1—7“ [25]. Tarp šių tekstų nėra V. Žuko paskelbtųjų K. Jablonskio paruoštų publikacijų: „Apie Stanislovo Svetkaus Rapolionio kilimą“ ir „Dvaro tarnautojų priesaikos“ [26].

Visa kita leidinio rengėjams žinoma „Praeities“ trečiojo tomo medžiaga net nebuvo atiduota į spautuvę. Tai liudija išlikę straipsnių tekstų mašinraščiai bei rankraščiai. Kai kurie iš jų taip ir liko iki galo neparuošti spaudai.

Antai „Praeities“ redaktoriaus A. Janulaičio archyve aptiktas V. Pryšmanto straipsnio „Terra inter Scrunden et Semigalliam“ mašinraštis[27]. Tekste nėra jokių nuorodų, liudijančių, kad jis skirtas trečiajam „Praeities“ tomui. Tačiau apie tai sužinome iš LID valdybos 1934 m. kovo 19 d. posėdžio protokolo, kuriame nurodyta, kad „nutarta paskutiniais mėnesio sekmadieniais daryti draugijos susirinkimus su pranešimais gautų „Praeičiai“ straipsnių. Pirmą susirinkimą nutarta daryti balandžio 29 d. 4 val. Janulaičio bute —

[22] 1528 m. gegužės mėn. 1 d. Karo prievolės normų nustatymas ir žinios apie statomų karių skaičių. Telšių valsčius; 1540 m. gruodžio mėn. 23 d. D. k. Žygimanto Senojo sprendimas, kuriuo patvirtinama bajorystė Eišiškių bajorams Svetkui Rapolioniui ir kitiems, kuriuos vietiniai pristovai norėjo įtraukti į prievolinių valstiečių tarnybą; 1553 m. Valstiečių išėjimas iš savo ūkių (Valakų įstatymo I redakcijos ištraukos) // Lietuvos TSR istorijos šaltiniai. V., 1955. T. 1. P. 137—138, 142—143, 171. Vertimai į lietuvių kalbą.

[23] *Žukas V.* Prof. K. Jablonskio bibliografija. Priedas. Iš Prof. K. Jablonskio palikimo // Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai. V., 1965. T. 4. P. 197—201.

[24] *Jablonskis K.* Lietuvių kultūra ir jos veikėjai. V., 1973. P. 54—55, 382; 299—300, 390—391; 351—352, 396.

[25] *Jablonskis K.* Archyvinės smulkmenos: 11. 1553 m. Valakų įstatymo išrašas; 12. Bajorai parduoda žemes savo veldamams; 13. 1528 m. Telšių valsčiaus bajorų kariuomenės sąrašas; 14. Pasaulietinė bajorų mokykla // MACBRS. F. 256—208. L. 1—12.

[26] *Žukas V.* Prof. K. Jablonskio bibliografija. P. 199—201.

[27] MACBRS. F. 267—3767. L. 1—20, su žemėlapiu.

skaityti V. Pryšmanto straipsnį apie lokalizavimą „Terra inter Scrunden et Semigalliam"[28].

Išlikęs V. Pryšmanto straipsnio antrasis mašinraščio egzempliorius autoriaus nebuvo iki galo paruoštas spaudai — trūko nuorodų į panaudotą literatūrą ir šaltinius. Tekste skaičiais tebuvo pažymėtos išnašų vietos. Rengėjai, ruošdami tekstą spaudai, kiek įmanoma, atliko šį darbą.

„Praeities" trečiojo tomo skyriui „Kritika ir referatai" neabejotinai skirta V. Trumpos recenzija „Nauja medžiaga Štumdorfo deryboms". Jos teksto rankraštis surastas A. Janulaičio archyve[29]. Ranka padarytas įrašas — „Praeičiai" — pirmojo lapo viršaus kairėje pusėje leidžia neabejoti jos paskirtimi. Rankraštyje nenurodyta recenzijos parašymo data, tačiau iš recenzuojamo leidinio aišku, kad ji rašyta ne anksčiau kaip 1938 m.

Kitos, taip pat rankraštyje likusios, anotacijos autorius — A. Veryha-Darevskis[30]. Jos paskirtį liudija užrašas šio rankraščio lapo apačioje — „Recenzija į „Praeitį", o anotuojamo 1938 m. leidinio data rodo jos parašymo laiką.

Iš Lietuvoje likusio Z. Ivinskio archyvo matyti, kad jis 1939 m. pabaigoje atidavė „Praeičiai" straipsnį „Dubysos 1382 m. ir Vytauto 1384 m. sutartys ne falsifikatai"[31]. Tačiau nepavyko rasti viso šio straipsnio teksto. Z. Ivinskio archyve aptikome tik juodraščių fragmentus bei straipsnio parengiamąją medžiagą[32], iš kurių neįmanoma autentiškai atstatyti straipsnio teksto. Todėl jis ir neskelbiamas.

Trečiasis tomas, nors, galimas dalykas, surinktas ne visas, užbaigia 1929—1940 m. veikusios Lietuvos istorijos draugijos tęstinio leidinio „Praeitis" senąją seriją. Taip norėjome pagerbti to meto Lietuvos istorikų kartą. Ir ne tik — skelbiama medžiaga tebėra aktuali mokslui, o tai geriausiai apibūdina mūsų pirmtakų darbus.

Jūratė Kiaupienė, Zigmantas Kiaupa

[28] LID valdybos posėdžio, įvykusio 1934 m. kovo 19 d., protokolas // Ten pat. F. 267—2815. L. 17.
[29] Ten pat. F. 267—3794. L. 1—13.
[30] Ten pat. F. 267—3807. L. 1.
[31] *Ivinskis Z.* Mano rašyti straipsniai, 1939.12.27 įrašas // Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius. F. 29—107. L. 77.
[32] Ten pat. F. 29—944; 945; 946.

KONSTANTINAS AVIŽONIS

Konstantinas Avižonis gimė 1909.01.16 Žagarėje gydytojo, žymaus lietuvių kultūros veikėjo, Petro Avižonio šeimoje. 1927 m. baigė Kauno „Aušros" gimnaziją ir įstojo į Lietuvos universitetą Kaune, kuriame 1927—1929 m. ir 1933 m. studijavo istoriją. 1929—1932 m. studijavo Berlyno universitete, kur įgijo filosofijos daktaro laipsnį. Disertacijai jis pasirinko Lietuvos bajorų luomo atsiradimo ir raidos iki Krėvos unijos 1385 m. problemą („*Die Entstehung und*

Entwicklung des litauischen Adels bis zur litauisch-polnischen Union 1385". Berlin, 1932). Darbas paruoštas labai kruopščiai ir iki šiol neprarado savo reikšmės.

Baigęs studijas, nuo 1934 m. Klaipėdos, vėliau Šiaulių prekybos institute dėstė Lietuvos ir jos ūkio istoriją, nuo 1935 m. dar ir mokytojavo „Aušros" gimnazijoje Kaune. 1939—1940 m. dirbo Lituanistikos institute, 1940—1943 m. Vilniaus universitete skaitė „Lietuvos istorija XVII a." ir „Lietuvos prekyba XV—XVI a." kursus, vedė Lietuvos istorijos seminarą. Buvo jaunimo organizacijų, skautų veikėjas, rašė ir skelbė turistines, kraštotyros knygeles. 1933 m. įstojo į Lietuvos istorijos draugiją, 1938 m. dalyvavo steigiant Istorijos mokytojų sekciją prie šios draugijos, buvo išrinktas į jos valdybą.

Istorijos mokslo baruose chronologiškai pratęsė Lietuvos bajorijos tyrinėjimus. Tuo tikslu rinko šaltinius Lenkijos archyvinių dokumentų saugyklose Krokuvoje, Varšuvoje, Poznanėje. Remdamasis lietuvių istoriografijoje dar nepanaudotais šaltiniais, monografijoje *„Bajorai valstybiniame Lietuvos gyvenime Vazų laikais" (K., 1940)* K. Avižonis pirmasis iš mūsų istorikų atskleidė bajorijos politinį, ekonominį, militarinį vaidmenį Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės raidai XVI a. pabaigoje—XVII a. viduryje. Bajorijos politinę kultūrą ir artimas jai sferas gvildena studijose *„Lietuvių kilimo iš romėnų teorija XV ir XVI a."* (buvo skirta neišėjusiam *„Praeities" III t.*, *atspaudas 1939 m.); „S. A. Radvilo Memoriale Rerum Gestarum" (1940); „Švietimas Lietuvoje XVII-jo amžiaus pirmoje pusėje" (1941).*

1944 m. pasitraukė į Vakarus, gyveno Vakarų Vokietijoje. 1944—1948 m. dirbo Freiburgo universiteto bibliotekoje, o 1945—1947 m. čia dėstė Rusijos istoriją. 1946—1948 m. buvo Pabaltijo universiteto Hamburge bei Pineberge profesoriumi, dėstė Lietuvos ir Rytų Europos istoriją. Po to persikėlė į JAV ir iki pat mirties Elono kolegijoje (Šiaurės Karolina) dirbo pedagoginį bei tiriamąjį darbą. Ten jam buvo suteiktas profesoriaus vardas. Gyvendamas JAV jis tęsė Lietuvos istorijos tyrinėjimus, bendradarbiavo čia leidžiamoje *„Lietuvių enciklopedijoje"*, paskelbė studiją *„Bendroji rusinimo politika"* rinkinyje *„Kovos metai dėl savosios spaudos" (1957)*. Buvo Pabaltijo instituto Bonoje narys, priklausė lietuvių ir amerikiečių mokslo draugijoms ir organizacijoms.

Mirė 1969.04.20.

Lietuvoje ir JAV parašyti K. Avižonio darbai žmonos Angelės Avižonienės ir Lietuvių katalikų mokslų akademijos rūpesčiu išleisti trim dideliais *„Rinktinių raštų"* tomais *(1975—1982)*. Be minėtų darbų, čia iš rankraščių paskelbti *„Lietuvos statutai", „Baudžiavų istorija Lietuvoje", „Ūkio istorijos pagrindai"* ir pionieriškas darbas *„Lietuvos istorijos terminų žodynas" (t. 2), „Lietuvos istorija. XVII amžius" (t. 3)*. Ketvirtas tomas dabar ruošiamas spaudai.

Iki emigracijos sukaupto K. Avižonio asmeninio archyvo dalis saugoma Lietuvos mokslų akademijos Centrinėje bibliotekoje ir Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje. Tarp rankraščių

yra neskelbtų straipsnių, studijų bei Rytų Lietuvos padėtį lenkų okupacijoje nušviečiančios medžiagos — rinkinio *„Vilniaus Golgota" II tomas.*

Krasauskas R. Konstantinas Avižonis ir jo mokslinis palikimas // *Avižonis K.* Rinktiniai raštai. Roma, 1975. T. 1. P. IX—XXII.

Puzinas J. Profesorius medicinos daktaras Petras Avižonis (1875—1939). Jo visuomeninė, kultūrinė ir mokslinė veikla. Čikaga, 1979.

Tyla A. Konstantinas Avižonis (1909—1969) // Mūsų praeitis. V., 1990. T. 1. P. 59—70.

Antanas Tyla

VACLOVAS BIRŽIŠKA

Vaclovas Biržiška gimė 1884.12.02 Viekšniuose gydytojo Antano Biržiškos šeimoje. 1895 m. įstojo į Šiaulių gimnaziją, čia įsitraukė į slaptą lietuvių kultūrinę veiklą. 1901 m. buvo išrinktas gimnazijos vadovėlių bibliotekos bibliotekininku.

1903 m. įstojo į Peterburgo universiteto Gamtos ir matematikos fakulteto gamtos skyrių, 1904 m. perėjo į Teisės fakultetą, kurį baigė 1909 m. Be to, ketverius metus klausė istorijos specialybės paskaitų Istorijos ir filologijos fakultete. Studijuodamas V. Biržiška dalyvavo visuomeniniame lietuvių gyvenime, kurį laiką buvo slaptos lietuvių studentų draugijos bibliotekininku. 1905 m. rudenį gyveno Vilniuje, dirbo nelegalioje LSDP spaustuvėje, dalyvavo kultūriniame Vilniaus lietuvių gyvenime.

Baigęs studijas V. Biržiška 1910—1911 m. Vilniuje, 1911—1914 m. Šiauliuose dirbo advokatu, taip pat tvarkė Lietuvių mokslo ir „Rūtos" draugijų Vilniuje bibliotekas bei Šiaulių visuomeninę biblioteką ir Zubovams priklausiusį Šiaulių ekonomijos archyvą.

Pirmojo pasaulinio karo metais V. Biržiška buvo mobilizuotas į Rusijos kariuomenę, tarnavo įvairiuose frontuose nuo Baltijos iki Dunojaus, po 1917 m. Vasario revoliucijos buvo išrinktas IV ir IX armijų komitetų nariu, po Spalio revoliucijos Rumunijoje suimtas, bet pabėgo ir atvyko į Maskvą. Čia pradėjo dirbti Lietuvos reikalų komisariate, tyrė buvusios Vilniaus generalgubernatorijos žandarmerijos archyvus, pagal juos sudarė Lietuvoje veikusių Rusijos imperijos agentų ir provokatorių sąrašą, paruošė spaudai leidinį *„Judošių maišas"* (paskelbtas nebuvo).

1919 m. pradžioje V. Biržiška grįžo į Lietuvą, Vilnių, buvo Švietimo komisaru ir komisaro pavaduotoju V. Kapsuko vyriausybėje. 1919 m. balandžio mėn., Lenkijos kariuomenei įsiveržus į Vilnių, V. Biržiška buvo suimtas ir vieną mėnesį kalėjo Lukiškių kalėjime. 1919—1920 m. dirbo mokytoju Vilniaus lietuvių gimnazijose, dėstė „Ryto" draugijos mokytojų seminarijoje. 1920 m. vasarą Lietuvos švietimo ministerija paskyrė jį Vilniaus universiteto bibliotekos globėju. Visą šį laiką V. Biržiška rūpinosi Lietuvos kultūros vertybių išsaugojimu, lietuviškomis mokyklomis.

1920 m. spalio mėnesį Lenkijai okupavus Vilnių, V. Biržiška persikėlė į Kauną ir 1920—1925 m. tarnavo Lietuvos kariuomenėje. Be šio darbo, V. Biržiška turėjo dar daugybę pareigų — Lietuvos Rytų komisijos prie Ministrų Kabineto vedėjas, Valstybinio centrinio knygyno vedėjo E. Volterio padėjėjas, Valstybinės archeologijos komisijos narys, suaugusiųjų gimnazijos organizatorius ir pirmasis direktorius, „Aušros" gimnazijos mokytojas, Aukštųjų kursų valstybinės teisės lektorius ir kt.

Pradėjus veikti Lietuvos universitetui Kaune, nuo 1922 m. rudens V. Biržiška tapo Teisės fakulteto administracinės teisės docentu, o nuo 1930 m. — profesoriumi. 1924—1932 m. V. Biržiška dar ir dėstytojavo Humanitarinių mokslų fakultete, skaitė bibliografijos, lietuvių knygos istorijos paskaitas. 1939 m. Humanitarinių mokslų fakultete V. Biržiškai buvo suteiktas filologijos daktaro laipsnis. Nuo pirmųjų universiteto veiklos metų V. Biržiška rūpinosi jo biblioteka, buvo vienas iš jos kūrėjų, o 1923—1944 m. — direktorius. 1940—1941 m. V. Biržiška buvo paskirtas Vilniaus universiteto bibliotekos direktoriumi ir Teisės fakulteto dekanu. 1941 m. pašalintas iš Vilniaus universiteto, V. Biržiška vėl dėstė Kauno Vytauto Didžiojo universiteto Filosofijos fakultete, sukūrė jame bibliotekininkystės skyrių.

Dar studijų metais pradėjęs bendradarbiauti spaudoje, rinkti Lietuvos kultūros istorijos medžiagą, V. Biržiška šį darbą tęsė visą gyvenimą. Svarbiausios jo mokslinio ir kultūrinio darbo kryptys — bibliografija ir lietuviškos spaudos istorija. Šio didžiulio ir kruopštaus darbo rezultatai buvo įkūnyti leidiniuose *„Lietuvių bibliografija" (1924—1939. D. 1—4); „Lietuviškų knygų istorijos bruožai" (1930. D. 1); „Lietuviškųjų dainų literatūros bibliografija" („Mūsų tautosaka". 1931. T. 3); „Iš mūsų laikraščių praeities" (1932); „Lietuviškieji slapyvardžiai ir slapyvardės" (1943. D. 1—2)* ir kitose knygose bei straipsniuose. V. Biržiška redagavo ir aktyviai dalyvavo periodiniuose ir tęstiniuose leidiniuose *„Knygos" (1922—1926), „Bibliografijos žinios" (1928—1943), „Lietuviškoji enciklopedija" (1933—1944), „Mūsų senovė" (1937—1940).*

1929 m. V. Biržiška buvo vienas iš Lietuvos istorijos draugijos steigėjų, jos valdybos narys. Draugijos leidinyje *„Praeitis" (1930. T. 1)* paskelbė studiją *„Kryžiuočių keliai į Lietuvą XIV amž."*

1944 m. liepos mėn. V. Biržiška pasitraukė į Vakarus. 1946—1949 m. profesoriavo Pabaltijo universitete Hamburge ir Pineberge. Persikėlęs į JAV, 1951—1953 m. buvo Kongreso bibliotekos Vašingtone garbės konsultantas. JAV tęsė ir apibendrino savo tyrinėjimus, paskelbė *„Vyskupo M. Valančiaus biografijos bruožai" (1952); „Senųjų lietuviškų knygų istorija" (1953—1957. 2 d.).* Jau po mirties broliai Mykolas ir Viktoras paskelbė bene svarbiausią Vaclovo Biržiškos mokslinį darbą *„Aleksandrynas" (1960—1965. 3 d.)*, į kurį sudėtos Lietuvos rašytojų ir kitų raštijos darbuotojų biografijos bei bibliografiniai duomenys.

Mirė 1956.01.02 Voterberyje, JAV.

Kisinas I. Prof. Vaclovo Biržiškos bibliografija. (I dalis). Atspaudas iš „Praeities“ III t. K., 1940.
Biržiška M. Brolio paaiškinimai // *Biržiška V.* Aleksandrynas. V., 1990. T. I. P. XI—XV.

Jūratė Kiaupienė

ILKO (ILJA) BORŠČIAKAS

Ilko (Ilja) Borščiakas (Ілько (Илья) Борщак, Elie Borschak) gimė 1892.07.19 Ukrainoje, netoli Chersono, mokyklų inspektoriaus šeimoje. Studijavo Peterburge, Kijevo ir Odesos universitetuose, pastarajame specializavosi tarptautinės teisės srityje. 1914 m. išvyko į mokslinę kelionę po Vakarų Europą, ten jį užtiko I pasaulinis karas. Buvo internuotas Vokietijoje, iškeistas grįžo į Rusiją, čia mobilizuotas ir pasiųstas į frontą, sužeistas gydėsi Kaune. Po Vasario revoliucijos 1917 m. buvo išrinktas į Rumunijos fronto kariuomenės Ukrainiečių tarybą, įsitraukė į politinę veiklą. 1918 m. rugpjūčio mėn. Kijeve etmono Skoropadskio ir vokiečių buvo įkalintas. Šiems kritus, veikė kaip Ukrainos liaudies respublikos šalininkas, šios respublikos delegacijos sudėtyje 1919 m. sausio mėn. išvyko į JAV. 1919 m. pabaigoje buvo Ukrainos delegacijos Taikos konferencijoje Paryžiuje sekretoriumi. 1922 m. protestavo prieš Petliūros—Pilsudskio sutartį perleisti Vakarų Ukrainą Lenkijai.

Paryžiuje I. Borščiakas pasiliko iki gyvenimo pabaigos. Čia jis pasinėrė į istorijos tyrimus. Istorinės medžiagos paieškas pradėjęs Paryžiuje ir kituose Prancūzijos miestuose, tęsė Vienoje, Londone, Romoje, Stokholme, Upsaloje, Leidene. Rinko medžiagą XVII—XX a. pr. Ukrainos ir jos santykių su Vakarų Europa istorijai. Paskelbė virš 400 mokslinių darbų, tarp jų keletą knygų ukrainiečių ir prancūzų kalbomis.

I. Borščiako parengtos Vakarų Europos kilmės Ukrainos istorijos šaltinių ir literatūros apžvalgos, kurių svarbiausia *L'Ukraine dans la littérature de l'Europe occidentale // Le Monde Slave. P., 1933. T. 3, 4; 1934. T. 1, 2, 4; 1935. T. 1* (ir atskira knyga) neprarado mokslinės vertės iki šiol. I. Borščiako darbai grupuotini į kelias temas. B. Chmelnickio epochai ir suirutei po jos skirta serija straipsnių, tarp jų — *Early Relations between England and Ukraine // The Slavonic and East European Review. L., 1931. Vol. 10.* Daug dėmesio istorikas skyrė XVIII a., etmonų I. Mazepos ir P. Orliko laikams. Pasirodė dešimtys straipsnių, vėliau panaudotų monografijose: *„La vie de Mazeppa". P., 1931* (bendraautoris R. Martelis, keletas leidimų, ukrainietiškas Lvove 1933 m.); *«Великий мазепинец Григор Орлик, генерал-поручник Людовика XV». Львів, 1932* (angliškas leidimas Toronte 1956 m.); *«Вайнаровский, сестрінок Івана Мазепы». Львів, 1939.* Susižavėjimas Napoleonu buvo realizuotas knygoje *«Напалеон і Україна». Львів, 1937.* XIX a.—XX a. pr. I. Borščiaką labiausiai domino kaip Ukrainos visuomeninių politinių judėjimų ir jos diplomatijos istoriką. Taip atsirado: *Le Paix ukrainienne de Brest-Litowsk // Le Monde Slave. P., 1929. N 4—8; Le*

mouvement national ukrainien au XIXe siecle // Ibidem. 1930. N 11—12; L'Ukraine a la Conference de la Paix 1919—1923. // Ibidem. 1937. T. 1—4; 1938. T. 1 (ir atskiros knygos); *Карпатьска Україна в міжнародній грі. Львів, 1938.*

I. Borščiakas buvo aktyvus publicistas. III dešimtmečio viduryje, kai Ukrainos TSR, atrodė, laimėjo ukrainizacijos, taigi ir dekolonizacijos idėjos, jis simpatizavo joms, aktyviai dalyvavo kuriant protarybinę Ukrainos piliečių Prancūzijoje sąjungą (1925—1932), 1926—1929 m. leido sąjungos laikraštį *«Українськи вісті»*. Stalinizmo teroras, įsisiautėjęs dešimtmečio pabaigoje, sužlugdė sąjungos ir jos organo platformą.

Paryžiuje I. Borščiakas susipažino ir palaikė ryšius su Lietuvos diplomatais Petru Klimu, Marija ir Juozu Urbšiais.

Tik 1938 m. I. Borščiakas gavo pastovų darbą, ėmė dėstyti ukrainiečių kalbą Nacionalinėje gyvųjų rytų kalbų mokykloje. Prasidėjus II pasauliniam karui ir Vokietijai okupavus Prancūziją, I. Borščiakas buvo suimtas ir 1940.11.5—1941.04.16 kalėjo. TSRS užpuolimo išvakarėse jį išleido iš kalėjimo — norėta paskirti Kijevo universiteto rektoriumi. 1942 m. kovo mėn. I. Borščiakas išvengė naujo suėmimo, bet 1943.02.26 buvo suimtas kaip degolinės spaudos bendradarbis ir ukrainiečių antivokiškos organizacijos vadovas. Ištrūkęs iš gestapo gyveno nelegaliai, į Paryžių grįžo 1944.08.25 su Prancūzijos armija.

Po karo dėstė ukrainiečių kalbą, literatūrą ir kultūrą toje pat mokykloje. 1949—1953 m. leido mokslinį žurnalą *«Україна»* (išėjo 9 t.), redagavo ukrainiečių klasikų leidinius. Tęsė istorinius tyrinėjimus, paskelbė knygas: *„La légende historique de l'Ukraine. Istoria Rusov." P., 1949; «Слідами гетьмана Розумовського у Франції». Мюнхен, 1957;* apybraižą *Ukraine in the Russian Empire in the XIXth and the Early XXth Centuries (1800—1917) // Ukraine. A Concise Encyclopaedia. Toronto. 1963. Vol. 1.* I. Borščiakas mirė 1959.10.11. Jo archyvo likimas nežinomas. Daug laiškų saugoma Ukrainos centriniame valstybiniame istorijos archyve Lvove.

Borschak E. Huit mois à la Santé. Journal (1940—1941). Montreil — sous — Bois, 1946.

Ohloblyn O. Ukrainian Historiography 1917—1956. // The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the US. N. Y, 1957. Vol. 5—6. N. 18—20. P. 417—419.

Scherer M., Mazon A. Élie Borschak // Revue des Études Slaves. P., 1960. T. 37 (nekrologas).

Jaroslav Daškevič,
vertė Zigmantas Kiaupa

ANTANAS IGNAS DAREVSKIS-VERYHA

Antanas Ignas Darevskis-Veryha gimė 1884.06.25 Charkove karininko šeimoje. 1903 m. baigė Vilniuje gimnaziją ir įstojo į Peterburgo universiteto Fizikos ir matematikos fakultetą. Nuo 1904 m. studi-

javo to paties universiteto Teisės fakultete, kurį baigė 1909 m. 1909—1919 m. dirbo Peterburge ir kituose miestuose valdininku bei mokesčių inspektoriumi. 1919 m. apsigyvenęs Lietuvoje, pradėjo dirbti Finansų ministerijos juriskonsultu, vėliau buvo Juriskonsultų komisijos pirmininku. Nuo 1923 m. A. Darevskis — Lietuvos universiteto Teisės fakulteto vyr. asistentas prie Finansų katedros, skaitęs Lietuvos mokesčių istorijos kursą. 1939 m. A. Darevskis iš vyr. asistento pareigų buvo atleistas į pensiją. 1939—1945 m. gyveno Lekėčiuose ir ūkininkavo. Nuo 1945 m. gyveno Vilniuje, dėstė Vilniaus universitete Istorijos ir filologijos fakultete pagalbines Lietuvos istorijos disciplinas, dirbo Lietuvos mokslų akademijos Centrinės bibliotekos ir Vilniaus universiteto Mokslinės bibliotekos rankraščių skyriuose. Mirė 1952.07.22 Vilniuje.

Dirbdamas Lietuvos universitete A. Darevskis pradėjo mokslinį tiriamąjį darbą. Parašė ir Teisės fakulteto darbuose 1929—1931 m. paskelbė studijas *„Lietuvos mokesčiai XV—XVI a."* ir *„Dvarų padūmės mokestis Užnemunėje"*. Bendradarbiavo žurnale *„Ekonomika"* ir kituose leidiniuose, rašė įvairiais Lietuvos mokesčių istorijos klausimais.

Jūratė Kiaupienė

MSTISLAVAS DOBUŽINSKIS

M. Dobužinskis gimė Novgorode 1875.08.02. Jo tėvas Valerijonas Dobužinskis, rusų armijos generolas, buvo kilęs iš senos Ukmergės apskrities bajorų giminės, naudojusios Pravdos herbą (pusė liūto virš mūro sienos).

Kiekvienam M. Dobužinskio pavardė pirmiausia asocijuojasi su daile. Ir tai nieko nuostabaus, nes didesniąją savo gyvenimo dalį M. Dobužinskis paskyrė tapybai, scenografijai, grafikai. Jo darbai buvo eksponuoti žymiausiuose ne tik Lietuvos, bet ir Europos bei JAV kultūros centruose, apipavidalinta dešimtys spektaklių Peterburgo, Maskvos, Kauno ir Niujorko teatruose. O kur dar iliustruotos knygos, sukurti ekslibriai, plakatai, dekoro darbai Prezidento rūmuose ir Karo muziejuje Kaune, Vytauto Didžiojo gimnazijoje Klaipėdoje.

M. Dobužinskio kūrybai būdingas lyrizmas ir aristokratinis santūrumas. Nors dailininkas Lietuvoje gyveno tik apie 11 metų, 1925 ir 1929—1939 m., jo kūryba darė didelę įtaką jaunai lietuvių dailei. Nesileisdami į platesnę jos analizę, tai yra padarę menotyrininkai, norėtume atkreipti dėmesį į mažiau tyrinėtą M. Dobužinskio, kaip praeities palikimo metraštininko, indėlį Lietuvos kultūros istorijai, heraldikai. Tai tam tikra prasme siejasi su Lietuvos istorijos draugijos veikla.

Lietuvos kultūriniu palikimu M. Dobužinskis pradėjo domėtis gan anksti. Dar prieš I pasaulinį karą, gyvendamas Rusijoje, vasarą sugrįždavo į savo gimtąją protėvių žemę piešti gamtos ir kultūros pa-

minklų. Ypač jį traukė Vilniaus, Kauno bei kitų Lietuvos miestų senoji architektūra. O kai apsigyveno Lietuvoje, su palete aplankė bene kiekvieną įspūdingesnį jos kampelį. Šiandieną, kai II pasaulinis karas ir pokario metai nusinešė su savimi daugelį mūsų paminklų, M. Dobužinskio darbai įgija ypač svarbią reikšmę.

Tačiau M. Dobužinskis nebuvo vien pasyvus stebėtojas. Jis, kaip komisijos narys, aktyviai dalyvavo senovės paminklų apsaugos ir restauravimo darbe. Jo meilė kultūriniam palikimui, gili erudicija pasitarnavo formuojant Lietuvos kultūros paminklų sampratą, poreikį juos išsaugoti ateities kartoms.

Bene daugiausia istorijos baruose M. Dobužinskis nuveikė 1929—1934 m., būdamas Komisijos valstybės ženklui (herbui) nustatyti nariu. Be jo, į komisiją įėjo V. Nagevičius, P. Galaunė. Jos darbe dalyvavo istorikai K. Jablonskis, A. Janulaitis, I. Jonynas, dailininkai A. Galdikas, J. Zikaras, A. Žmuidzinavičius ir kiti. Kaip galima spręsti iš išlikusių Komisijos darbo protokolų, pagrindinė našta buvo patikėta M. Dobužinskiui. Jis kaupė rašytinę ir ikonografinę medžiagą, rinko heraldinę literatūrą, susirašinėjo su žymiausiais to meto Rusijos, Lenkijos, Prancūzijos, Italijos, Vokietijos, Danijos, Skandinavijos kraštų heraldikos specialistais.

Surinktą medžiagą M. Dobužinskis apibendrino studijoje *„Vytis"*, kuri Lietuvos istorijos draugijos pirmininkui A. Janulaičiui sutikus, 1933 m. buvo išspausdinta „Praeities" bibliotekos pirmajame numeryje. Tais pačiais metais kitame Lietuvos istorijos draugijos leidinyje, antrajame „Praeities" tome, buvo išspausdintas M. Dobužinskio darbas *„Apie Vytauto ženklą"*.

Jo heraldikos darbams būdingas kruopštumas, gausus ikonografinės medžiagos, ypač monetų ir antspaudų, panaudojimas. Kartu reikia pasakyti, kad M. Dobužinskis, daug dėmesio skyręs numizmatikai ir sfragistikai, tinkamai neįvertino svarbiausių Vyčio herbo šaltinių herbynų. Vis dėlto jo „Vyčio" studija iki šiol tebėra rimčiausias Lietuvos valstybės herbo tyrinėjimas.

1934 m. Komisija valstybės ženklui nustatyti baigė savo darbą. M. Dobužinskio sukurti Vyčio eskizai buvo perduoti Ministrų Kabinetui, kuris turėjo tarti paskutinį žodį dėl Lietuvos valstybės herbo suvienodinimo ir tolesnio panaudojimo. Bet iki galo šis klausimas taip ir liko neišspręstas.

Be Vyčio, M. Dobužinskis tyrinėjo ir Lietuvos tautinės vėliavos istoriją. Plačiausia studija šiuo klausimu *„Apie mūsų vėliavą"* 1938 m. buvo išspausdinta „Naujojoje Romuvoje". Jis, remdamasis Europos valstybių vėliavų pavyzdžiais, siūlė pakeisti tautinę vėliavą, jai panaudojant Vyčio herbo spalvas — geltoną, raudoną ir baltą. 1940.05.8 Komisija valstybės ženklui nustatyti šį pasiūlymą priėmė, tačiau artimiausi įvykiai naujos vėliavos kūrimo darbą nutraukė.

Dar 1939 m. M. Dobužinskis išvyko į Angliją, o iš ten į JAV. Kurį laiką gyveno Prancūzijoje, Italijoje, bet į Lietuvą jau nebesugrįžo. Mirė 1957.11.20 Niujorke, palaidotas Paryžiuje. Didesnė dalis ikikarinio M. Dobužinskio archyvinio palikimo šiuo metu saugo-

ma Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyriuje.

Мстислав Добужинский. Живопись. Графика, Театр / Сост. А. П. Гусарова. М., 1982.
XX a. lietuvių dailės istorija: 1990—1940. V., 1982—1983. T. 1—2.
Sakalauskas T. Dobužinskis Kaune // Dailėtyra. V., 1987. Кп. 2. P. 181—201.

Edmundas Rimša

PAULIUS GALAUNĖ

Paulius Galaunė gimė 1890.01.25 Pageležų km., Ukmergės raj. pašto kalvio Konstantino Galaunės (Holovnios) šeimoje, kurioje užaugo 5 dukterys ir 3 sūnūs. Mokytis leido visus sūnus. P. Galaunė, iš pradžių pasimokęs Vepriuose, 1903 m. išvyksta į Vilnių, bet čia neįsitvirtina. 1904 m. jis jau Peterburge, kur su pertraukomis išgyvena iki 1918 m. 15 metų jis jau buvo apsisprendęs lietuvis, nuo 1910 m. ėmė rašyti į lietuvišką spaudą. 1910 m. baigė realinę mokyklą. 1910—1913 m. mokėsi Peterburbo psichoneurologijos instituto Humanitariniame fakultete. Tačiau daugiau dėmesio skyrė Dailei skatinti draugijos piešimo kursams ir įsitraukė į tuometinį meno gyvenimą. Nuo 1911 m. su savo grafikos darbais dalyvavo 5-ojoje ir 8-ojoje lietuvių dailės parodose.

Per 1914—1917 m. karą dirbo Centriniame žinioms apie karo belaisvius teikti biure, tačiau savo dailės studijų nenutraukė, ėmė rinkti medžiagą apie kultūros turtus, išvežtus iš Lietuvos. 1918 m. dirbo komisijoje, kuri rūpinosi Lietuvos kultūros turtais Rusijoje. 1918—1919 m. mokytojauja Vilniuje, dirba Švietimo liaudies komisariato meno kolegijoje. Lenkams okupavus Vilnių, persikelia į Kauną ir įsijungia į kultūrinį darbą. Nuo 1919 m. prasideda P. Galaunės muziejinė veikla Kauno miesto muziejuje. 1920 m. jis įsteigia Kauno kūrėjų draugiją, rengia parodas, rūpinasi tautodaile, meno mokyklos bei M. K. Čiurlionio galerijos steigimu. Nuo pat 1919 m. įsitraukia į Archeologijos komisijos darbą, ir nuo 1922 m. paskirtas tos komisijos Valstybinio muziejaus direktoriumi. 1921 m. vyksta į Maskvą kultūros turtų grąžinimo reikalais, tačiau šis darbas, nepaisant 1920 m. Taikos sutarties su Lietuva, vyko labai sunkiai.

1923 m. P. Galaunė išsiunčiamas į Paryžių susipažinti su muziejininkystės darbu. 1924 m. paskiriamas M. K. Čiurlionio galerijos vadovu, daug rūpinasi patalpomis, eksponatų rinkimu ir parengimu ekspozicijai, katalogų rengimu. Nuolat rašo straipsnius į spaudą, rūpinasi dailės gyvenimu, tautodaile. Galerija rūpinosi parodomis vietoje ir užsienyje, kraštotyros muziejų steigimu, bažnytinio meno vertybių apsauga.

1936 m. skiriamas iš trijų veikusių muziejų sudarytame Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus, įsikūrusio naujame pastate, direktoriu-

mi. Muziejus tapo rimtu kultūros centru, tvarkomu to meto pažangiausiais muziejinio darbo metodais. Buvo organizuojamos ekspedicijos, rūpinamasi paminklų apsauga. Per 1941—1945 m. karą jam teko rūpintis muziejaus vertybių išsaugojimu. 1949 m. iš muziejaus direktoriaus pareigų buvo atleistas, nors 1955—1957 m. vėl trumpai leista dirbti muziejuje Lietuvos liaudies meno albumams ruošti.

Dirbo P. Galaunė ir pedagoginį darbą. 1930—1940 m. ėjo docento pareigas Kauno Vytauto Didžiojo universitete, 1940—1951 m. Vilniaus universitete skaitė atskirus kursus. Dėstė meno istoriją, tautodailę, muziejininkystę.

Būdamas bibliografas ir kolekcionierius, labai rūpinosi knygos kultūra, kūrė ekslibrius, rašė apie juos studijas, 1920 m. įsteigė XXVII knygos mėgėjų draugiją, 1929 m. įstojo į Lietuvos istorijos draugiją.

1910—1987 m. paskelbė daugiau kaip 400 mokslinių ir publicistinių straipsnių, mokslinių studijų (dalis jų sudėta į knygą *„Dailės ir kultūros baruose". V., 1970).* Rašė dailėtyros ir dailės istorijos klausimais, ypač apie M. K. Čiurlionio kūrybą, grafiką, knygos meną. Svarbiausi šios srities darbai: *Lauras Gucevičius // Dainava. 1920. Sausis. Kn. 1. P. 79—102; Exlibris Lietuvoje (XVI—XX šimtmečiais) // Tauta ir žodis. 1926. Kn. 4. P. 607—650; Tapytojas Juozas Oleškevičius (1777—1830). K., 1927; Vilniaus meno mokykla (1793—1831). K., 1928; Vytauto portretai // Praeitis. 1933. T. 2. P. 72—86; Lietuvos grafika XVI—XIX a. // Iš lietuvių kultūros istorijos. V., 1961. T. 3. P. 268—288.* Daug straipsnių skyrė išblaškytų kultūros turtų likimui *(Lietuvos kultūros tautų likimas // Mūsų žinynas. 1922—1923; perspausdintas Čikagoje 1982 m.),* muziejinio darbo praktikai, paminklų apsaugai ir jų propagandai. Liaudies meno tyrinėjimus apibendrino studijoje *„Lietuvių liaudies menas". K., 1930 (2 leid. Chicago, 1956; perspausdinta Vilniuje 1988 m.).* Parengė 6 serijos *„Lietuvių liaudies meno albumas"* knygas *(V., 1956—1968): Kn. 1—2. Medžio dirbiniai; Keramika; Kn. 1—2. Skulptūra; Grafika. Tapyba.* Paskelbė atsiminimų.

Mirė 1988.10.18, palaidotas Kaune, Petrašiūnų kapinėse.

Galaunė P. Muziejininko novelės. V., 1967.

Kairiūkštytė-Galaunienė K. P. Galaunės raštų bibliografija. 1910—1970 // *Galaunė P.* Dailės ir kultūros baruose. V., 1970. P. 281—308.

Žemaitytė Z. Paulius Galaunė. V., 1988 (čia ir P. Galaunės 1917—1987 m. darbų bibliografija bei biobibliografija).

Rimutė Rimantienė

JONAS YČAS

Istorikas Jonas Yčas gimė 1880.07.21 Biržų valsčiuje, Šimpeliškių kaime. Mokėsi Mintaujos gimnazijoje, vėliau perėjo į Slucko gimnaziją, kurią baigė 1898 m. Norėjo stoti į Dorpato universiteto Evangelikų teologijos fakultetą, tačiau, negavęs stipendijos, tais pačiais metais įstojo į Peterburgo universiteto Teisės fakultetą. Vėlgi pri-

trūkęs lėšų, studijuoti pradėjo tik kitais metais, tačiau jau Peterburgo istorijos ir filologijos institute. Jį baigė 1903 metais, apsigynęs diplominį darbą apie miestų atsiradimą Lietuvoje («Вопросъ о времени и причинахъ появления городовь на территории литовского народа»; darbas nebuvo publikuotas).

Baigęs studijas, dirbo gimnazijos mokytoju Tomske (1903—1908 m.), vėliau Semipalatinske (1908—1916 m.). Šiuo laikotarpiu brendo kaip istorikas, dalyvavo politiniame gyvenime, kurį laiką buvo kadetų partijos narys. Didelis atstumas netrukdė J. Yčui kone kiekvieną vasarą parvažiuoti atostogų į Lietuvą. 1907 m. jis dalyvavo Lietuvių mokslo draugijos susirinkime ir ten kalbėjo apie Lietuvos istoriografijos reikalus. Vienų atostogų metu važiavo į Krokuvą rinkti medžiagos straipsniui apie Žalgirio mūšį. 1916 m. buvo paskirtas Voronežo rusų gimnazijos direktoriumi. Ten dirbdamas padėjo išlaisvinti revoliucinių suiručių metu bolševikų suimtus lietuvių inteligentus.

Grįžęs į Lietuvą 1918 m. vasarą, kurį laiką aktyviai dalyvavo politinėje veikloje: buvo Valstybės tarybos švietimo komisijos pirmininku, vėliau trijų kabinetų švietimo ministru. 1919 m. atsidėjo mokslinei veiklai ir su šeima išvyko į Karaliaučių. Ten gilino savo žinias, ruošė darbą moksliniam laipsniui įgyti. 1920 m. už studiją *„Simono Grunau, XVI a. kronisto, reikalu". K., 1922* J. Yčui suteikiamas filosofijos daktaro ir laisvųjų mokslų magistro titulas. Parvykęs į Lietuvą, greta mokslinio, dirbo ir pedagoginį darbą: buvo iš karto trijų Panevėžio gimnazijų direktoriumi, po to dėstytojavo Klaipėdos mokymo įstaigose ir paraleliai Kauno Vytauto Didžiojo universitete. Nuo 1925 m. dėstė jau tik universitete, ėjo Humanitarinių mokslų fakulteto profesoriaus pareigas. Skaitė Lietuvos, Latvijos, Prūsijos žemių, taip pat viduramžių istorijos paskaitas (dalį jų paskelbė: *„Lietuvos istorija". K., 1928—1929. D. 1—2; „Latvių istorija". K., 1928—1929. D. 1—2; „Prūsų žemės istorija". K., 1929*).

J. Yčas daugiausia domėjosi XIV—XV a. Lietuvos istorijos problemomis. Ilgai ruošė knygą apie gimtuosius Biržus (*„Biržai. Tvirtovė, miestas ir kunigaikštystė"*), kuri buvo išleista netrukus po jo mirties, 1931 m. (su Biržais, tuometiniu Lietuvos evangelikų reformatų bendruomenės centru, buvo susijusi ir J. Yčo religinė veikla). Rašydamas šią knygą, J. Yčas 1930 m. pavasarį buvo išvykęs į Švediją ir iš Upsalos miesto parsivežė dvi kunigaikščio Jonušo Radvilos Lietuvos ir Švedijos 1655 m. sutarčių fotokopijas. Iki tol buvo žinomos tik šių sutarčių interpretacijos. Taip pat nemažai nuveikė Prancūzijos archyvuose.

Šalia istorinių tyrinėjimų, redagavo du reikšmingus veikalus: *V. Smolenskio (W. Smoleński) „Lenkų tautos istoriją" (K., 1925)* ir *J. Pficnerio (J. Pfitzner) „Didysis Lietuvos kunigaikštis Vytautas kaip politikas" (K., 1930)*.

1929 metais įkūrus Lietuvos istorijos draugiją, J. Yčas buvo vienas pirmųjų jos narių. Draugijos leidiniui „Praeitis" įteikė studiją *„Vytautas ir žemaičiai"* (paskelbta II tome, 1933 m., jau po autoriaus mirties). Deja, jos veikloje ilgai dalyvauti nebuvo lemta.

1931.12.17 Lietuvos istorijos mokslas neteko vieno iš nedaugelio savo profesionalių istorikų.

Jonynas I. Jonas Yčas // Praeitis. K., 1933. T. 2. P. 437—440.
Akiras — P. Biržys. Lietuvos miestai ir miesteliai. T. 2. Biržų apskritis. K., 1932. P. 128—129.

Egidijus Motieka

ZENONAS IVINSKIS

Zenonas Ivinskis gimė 1908.05.25 Kaušėnų kaime, Plungės valsčiuje, Telšių apskrityje. 1925 m. baigė Telšių gimnaziją, 1929 m.— Lietuvos universiteto Teologijos filosofijos fakultetą. 1929—1930 m. tobulinosi Miuncheno ir Berlyno universitetuose. 1932 m. apgynė disertaciją *„Valstiečių luomo Lietuvoje istorija"*. 1933 m. dirbo Vytauto Didžiojo universitete privatdocentu, o nuo 1935 m. šio universiteto Visuotinės istorijos katedros vedėju.

1933 m. tapo Lietuvos katalikų mokslų akademijos nariu, 1937—1940 m. buvo jos sekretoriumi. Nuo 1934 m. Lietuvos istorijos draugijos, 1938 m. Hanzos istorijos draugijos narys ir Estų mokslo draugijos narys korespondentas, daugelio mokslinių kongresų, simpoziumų dalyvis. 1940 m. Z. Ivinskiui suteikiamas ekstraordinarinio profesoriaus vardas.

1940—1941 m., Lietuvai praradus valstybingumą, dirbo Kultūros paminklų apsaugos konservatoriumi, II pasaulinio karo metais Vytauto Didžiojo universitete — Filosofijos fakulteto dekanu.

Plati buvo ir Z. Ivinskio mokslinių tyrinėjimų sritis. Jį domino Lietuvos politinė, ekonominė istorija XIII—XVI a. Pirmasis reikšmingesnis Z. Ivinskio darbas *„Vytauto jaunystė ir jo veikimas iki 1392 m."*, išspausdintas 1930 m. kolektyvinėje monografijoje *„Vytautas Didysis" (2-as leid. 1988 m.)*. 1934 m. išleido monografiją *„Lietuvos prekyba su Prūsais"*, 1936 m. — *„Saulės—Šiaulių kautynės"*, 1937 m. *„Durbės kautynės"*, buvo A. Šapokos redaguotos *„Lietuvos istorijos" (K., 1936)* bendraautoris, 1941 m. parašė studiją *„Trakų pilis"*.

Šiais savo darbais Z. Ivinskis pradėjo lietuvių istoriografijoje dar netyrinėtų problemų analizę. Tai valstiečių luomo Lietuvoje istorijos problematika, mažai tyrinėti ar to meto istoriografijoje itin ginčijami Lietuvos politinės istorijos klausimai. Kruopšti šaltinių analizė, geras literatūros žinojimas leido jam suformuluoti naujas išvadas. Daugelis jų, ypač susijusių su politine Lietuvos istorija, buvo pakartotos pokarinės Lietuvos istorikų darbuose.

1944 m. pasitraukė į Vakarus. Iki 1949 m. gyveno Vokietijos Federacinėje Respublikoje, dėstė lietuviškose išeivių mokyklose. 1949—1964 m. gyveno Romoje. Čia tęsė Lietuvos istorijos tyrinėjimus, daug dirbo Vatikano archyve, subūrė lietuvių grupę, skaitė jiems paskaitas, mokė dirbti su šaltiniais. Vienas žymiausių feodalinės Lietuvos

istorijos tyrinėtojų Paulius Rabikauskas taipogi buvo šių kursų dalyvis.

1964 m. Z. Ivinskis buvo pakviestas profesoriauti Bonos universitete, aktyviai įsijungė į Baltų instituto Bonoje veiklą, net ketverius metus ėjo šio instituto vedėjo pareigas.

Mirė 1971.12.24 Bonoje.

Z. Ivinskio išspausdintų darbų emigracijoje nėra tiek daug. Jis tęsė svarbiausias tyrinėjimo kryptis: XIII—XV a. Lietuvos politinė istorija, kultūros istorijos tyrinėjimai reformacijos ir kontreformacijos fone. Kur kas didesnis Zenono Ivinskio rankraštinis palikimas, kurį nupirko Lietuvos katalikų mokslų akademija Romoje ir pradėjo publikuoti. Šiuo metu paskelbtas svarbiausias Z. Ivinskio darbas *„Lietuvos istorija. T. 1. Iki Vytauto Didžiojo mirties". Roma, 1978* (Lietuvoje išleistas 1991 m.), pasirodė 3 raštų tomai. Rankraštyje liko monografija *„Merkelis Giedraitis"*, 1959 m. apdovanota „Aidų" premija, ir kiti. Z. Ivinskio darbai. Lietuvos bibliotekų rankraščių skyriuose — Nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje ir Mokslų akademijos Centrinėje bibliotekoje taip pat saugomi Z. Ivinskio rankraščiai.

Jakštas J. Zenonas Ivinskis (in memoriam) // Lietuvių tautos praeitis. 1972. T. 3. Kn. 2(10). P. 166—167.

Jakštas J. Zenonas Ivinskis (in memoriam) // Lituanistikos darbai. 1973. T. 2. P. 302—304.

Alvydas Nikžentaitis

KONSTANTINAS JABLONSKIS

Konstantinas Jablonskis gimė 1892.08.23 Mintaujoje (dab. Jelgava Latvijoje), ten mokytojavusio žymaus kalbininko Jono Jablonskio šeimoje. 1909 m. baigė Panevėžio realinę gimnaziją, 1909—1913 m. studijavo Peterburgo psichoneurologijos institute. 1911 m. įstojo į Maskvos universiteto Teisės fakultetą, kurio kursą išklausęs pradėjo laikyti baigiamuosius egzaminus, bet 1916 m. rudenį buvo mobilizuotas ir iki 1917 m. pavasario tarnavo Rusijos kariuomenėje eiliniu (aukštojo mokslo baigimą įformino Vytauto Didžiojo universitete Kaune 1933 m.). 1918 m. grįžo į Lietuvą, Vilniuje ėmėsi teisininko darbo, 1919 m. pradžioje Švietimo liaudies komisariato buvo paskirtas Valstybės archyvo vedėjo padėjėju. Lenkams okupavus Vilnių, persikėlė į Kauną, 1919—1921 m. dirbo Teisingumo ministerijos II departamento referentu, 1921—1922 m. taikos teisėju, 1922—1938 m. Kauno apygardos teisėju, 1938 m. spalio mėn. — 1940 m. liepos mėn. buvo Valstybės Tarybos narys, dirbo kodifikavimo ir arbitražo darbą.

Jau 1921 m. pradėjo rinkti apleistų dvarų bibliotekas ir archyvus. Domėjosi archeologija. Kauno apylinkėse, Neries ir Nemuno pa-

krantėse, aptiko nemažai akmens amžiaus stovyklų ir surinko titnaginių dirbinių kolekciją. 1920—1925 m. buvo Valstybės archeologijos komisijos narys, rūpinosi archeologijos reikalais. Lietuvos istorijos tyrimo darbas K. Jablonskiui darėsi vis svarbesnis, vis labiau jį įtraukė. 1929 m. jis dalyvavo steigiant Lietuvos istorijos draugiją, jos leidinyje „Praeitis" (1930. T. 1.) pasirodė pirmieji K. Jablonskio darbai: *„XVI a. belaisviai kaimynai Lietuvoje"* ir *„Apie vergus Didžiojoje Lietuvos Kunigaikštystėje XVI amžiaus pradžioje"*. Šios studijos nužymėjo vieną svarbiausių K. Jablonskio mokslinių interesų sferą — Lietuvos visuomenės struktūros, socialinių ir ekonominių santykių Lietuvos kaime XVI a. ir anksčiau tyrinėjimus. Šiems tyrinėjimams tarnavo ir jo parengtos šaltinių publikacijos, iš jų stambiausia — *„Istorijos archyvas. T. 1. XVI a. Lietuvos inventoriai" (1939)*.

Kita K. Jablonskio tyrinėjimų sritis — Lietuvos kultūros istorija. Jis paskelbė studijas ir šaltinių publikacijas apie Abraomą Kulvietį, Mikalojų Daukšą, Merkelį Petkevičių. Gerai pažindamas rašytinius istorijos šaltinius, K. Jablonskis atkreipė dėmesį į svetimkalbiuose XV—XVIII a. tekstuose pasitaikančius lietuviškus žodžius, rinko juos ir tyrė kaip Lietuvos socialinės ir kultūros istorijos paminklus, paskelbė jų publikaciją *„Lietuviški žodžiai senosios Lietuvos raštinių kalboje" (1941. D. 1)*, o tyrinėjimus apibendrino pranešime Pabaltijo istorikų kongrese Rygoje 1937 m.

Be to, K. Jablonskis I ir II „Praeities" tomuose paskelbė 1928—1931 m. Lietuvos istorijos bibliografiją.

1935 m. K. Jablonskis buvo pakviestas į Vytauto Didžiojo universitetą, kur Humanitarinių mokslų fakultete skaitė Lietuvos istorijos pagalbinių mokslų kursus. Lietuvai atgavus Vilnių, 1940 m. buvo perkeltas tam pačiam darbui į Vilniaus universitetą, kuriame dėstė iki pat jo uždarymo 1943 m. Be to, 1940 m. rugpjūčio mėn. — 1941 m. sausio mėn. buvo iš pradžių Centrinio valstybės archyvo vedėju, vėliau jo direktoriumi Kaune, Pažaislyje. Kaip jis pats rašė, vieną savaitę dirbdavo Kaune, kitą — Vilniuje.

1941 m. steigiant Lietuvos TSR mokslų akademiją, K. Jablonskis buvo paskirtas Lietuvos istorijos instituto direktoriumi ir buvo juo iki 1945.05.15, po to iki mirties Instituto vyresniuoju moksliniu bendradarbiu bei sektoriaus vedėju. 1944 m. atkūrus Vilniaus universitetą, kurį laiką buvo Teisės fakulteto dekanas, vėliau profesoriavo, dėstė Lietuvos teisės ir valstybės istoriją. 1956 m. išrinktas Lietuvos TSR mokslų akademijos tikruoju nariu.

Po karo tęsė ankstesnius mokslinius tyrinėjimus. Paskelbė studijas *„Lietuvos valstiečių kova prieš feodalų priespaudą, iki valakų reformos" (1951)* ir *„Valstiečių judėjimas Lietuvoje XIX a. pirmoje pusėje ir valstiečių siekimų reiškėjas Jonas Goštautas" (1957)*, šaltinių rinkinius *„Lietuvos valstiečių ir miestelėnų ginčai su dvarų valdytojais" (1959. D. 1)*, *„Lietuvos inventoriai XVII a."* (parengė su M. Juču, išėjo iš spaudos po K. Jablonskio mirties, 1962 m.). Liko neskelbti rinkiniai *„Feodalinių baudžiavinių santykių Lietuvoje dokumentai" (4 tomai)*, *„Raganų teismai Lietuvoje"* (paskelbtas tik

1987 m., spaudai parengė R. Jasas), gausūs papildymai *„Lietuviškiems žodžiams..."* ir kt. Tyrinėdamas Lietuvos kultūros istoriją, daug dėmesio skyrė Martyno Mažvydo asmenybei ir senojo Vilniaus universiteto istorijai.

Dirbdamas MA Istorijos institute, buvo akademinės *„Lietuvos TSR istorijos"* I tomo (1957) bendraautoris, taip pat prisidėjo prie I *„Lietuvos TSR istorijos šaltinių"* tomo parengimo (1955).

Mirė 1960.07.28, palaidotas Vilniuje, Karių kapų kapinėse.

Po mirties, be minėtų publikacijų, išėjo V. Merkio parengtos dvi K. Jablonskio knygos: *„Lietuvių kultūra ir jos veikėjai" (1973)* ir *„Istorija ir jos šaltiniai" (1979)*.

K. Jablonskio biblioteka ir archyvas perduoti Lietuvos mokslų akademijos Centrinei bibliotekai ir ten saugomi atskirame fonde. Archyvą sudaro asmeniniai dokumentai, laiškai, išrašai iš šaltinių ir kita mokslinio darbo produkcija, parengiamoji medžiaga Lietuvos istorijos bibliografijai, yra XV—XX a. istorinių šaltinių originalų ir kopijų, kitų autorių tekstų.

Konstantinas Jablonskis (1892—1960) // Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. A serija. 1961. T. 1(10). P. 227—230.

Žukas V. Prof. K. Jablonskio bibliografija // Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai. V., 1965. T. 4. P. 197—201.

Юргинис Ю. Археологическое наследство Константина Яблонскиса // Источниковедческие проблемы истории народов Прибалтики. Рига, 1970. С. 145—151.

Jurginis J. Konstantino Jablonskio palikimas // *Jablonskis K.* Lietuvių kultūra ir jos veikėjai. V., 1973. P. 5—19.

Jasas R. Konstantino Jablonskio rankraštinis palikimas: K. Jablonskio fondo apžvalga // Lietuvos istorijos metraštis. 1988 metai. V., 1989. P. 197—206.

Zigmantas Kiaupa

AUGUSTINAS JANULAITIS

Augustinas Janulaitis, Mato ir Agotos iš Petkų sūnus, gimė 1878.03.19 Šiaulių valsčiaus Malavėnų kaime, valstiečių šeimoje. 1886 m. pradėjo mokslą Šiaulių gimnazijoje, bet 1893 m. dėl pas jį surastų lietuviškų spaudinių buvo iš gimnazijos pašalintas. Baigė gimnaziją Rygoje. Studijavo teisę Maskvos (nuo 1896 m. su pertraukomis iki 1900 m), Berno (1903—1905) universitetuose, diplomą gavo 1907 m. Maskvos universitete. Aktyviai dalyvavo lietuvių nacionalinio atgimimo kutūrinėje, politinėje veikloje. Bendradarbiavo „Ūkininke" (nuo 1896 m.), „Varpe" (1897—1901), „Mitteilungen der litauischen literarischen Gesellschaft" (1898—1904). Buvo vienas iš pirmųjų viešųjų lietuviškų spektaklių iniciatorių ir organizatorių (1899, 1900 ir kt.). 1902—1905 m. redagavo Lietuvos socialdemokratų partijos laikraštį „Darbininko balsas", buvo vienas aktyviausių šios partijos narių, iki 1922 m. jos CK narys (tais metais iš partijos pasitraukė). Dėl anticarinės, politinės veiklos 1900 m. buvo suimtas, bet pavyko pabėgti ir 1902—1905 m. praleido užsienyje,

iš ten slapta buvo atvykęs į Lietuvą. 1907—1916, 1918—1919 m. gyveno ir dirbo Vilniuje advokatu, lietuvių gimnazijos mokytoju, 1918 m. — Lietuvos užsienio reikalų ministerijos valdytoju. 1900—1901, 1906 m. buvo kalinamas Rusijos imperijos carinės vyriausybės, 1916—1917 m. dėl antiokupacinės veiklos — Vokietijos okupacinės valdžios, 1919 m. pradžioje dėl dalyvavimo beatsikuriančios Lietuvos valstybės užsienio reikalų ministerijos darbe — Vilniaus tarybų valdžios, o jos paleistas iš kalėjimo 1919 m. — Lenkijos okupacinės valdžios. Dėl nuolatinių pastarosios represijų 1921 m. išsikėlė gyventi į Kauną.

A. Janulaičio veikla kartu su bendraminčiais po 1905—1907 m. revoliucijos buvo orientuota kryptingai — tai lietuvių mokslo organizacijų, kurios dėjo pagrindus būsimai mokslų akademijai ir universitetui, kūrimas. Jis buvo vienas iš aktyviausių Lietuvių mokslo draugijos (1907—1939) veikėjų, 1917—1918 m. vadovavo jos komisijai vadovėliams leisti. 1918 m. rūpinosi Mokslo kursų, kurie turėjo sudaryti materialinę ir mokslo bazę planuojamam atkurti Vilniaus universitetui, organizavimu, juose skaitė Lietuvos visuomenės ir žydų istorijos paskaitas.

Lietuvos istorijos klausimais pradėjo rašyti 1901 m. Vilniuje, veikdamas Lietuvių mokslo draugijoje, gilinosi į daugelį naujų Lietuvos istorijos temų, rašė referatus draugijos susirinkimams, iš jų parengė ir išspausdino studijas draugijos leidinyje „Lietuvių tauta" (1907—1935) ir iki I pasaulinio karo buvo produktyviausias šio leidinio straipsnių istorine tematika autorius. Jo istorinės problematikos pasirinkimą lėmė Lietuvos valstybės atkūrimo programa ir nacionalinio atgimimo laikotarpiu suformuotos esminės nuostatos, kad atkuriamo lietuvių valstybingumo pagrindus turi sudaryti demokratiniais ir socialinio teisingumo pagrindais besiremianti valdžia ir lietuvių nacionalinė, didžia dalimi žemdirbiška, liaudies kultūra, tolerancija Lietuvoje gyvenančioms tautinėms mažumoms, visa tai siejant su geru Europos pažangiausių procesų pažinimu ir sugebėjimu tai, kas vertinga, įvesti į Lietuvos visuomeninį ir kultūrinį gyvenimą. Bręstantis istorikas ėmėsi socialinės ir ekonominės Lietuvos istorijos klausimų, XIX a. sukilimų ir lietuvių nacionalinio judėjimo istorijos (*Iš Lietuvos „kultūrinimo" istorijos // Visuomenė. 1910. Nr. 5, 6, 9; Valstiečiai ir 1831 m. revoliucija Lietuvoje. Iš Šiaulių ekonomijos archyvo. V., 1910; Valstiečių sukilimas XVIII amžiuje Lietuvoje. V., 1910; 1831 m. sukilimas Lietuvoje ir kunigai // Visuomenė. 1910. Nr. 1; 1863—1864 sukilimas Lietuvoje // Mūsų žinynas. 1921. Nr. 1; Daukanto archyvas ir knygynas // Lietuvos žinios. 1910. Nr. 68; Simanas Daukantas. Jo gyvenimas, darbai ir vargai (1793—1864). V., 1913; Lietuvos tautinių mažumų istorijos (Žydai Lietuvoje XIV—XIX a. Bruožai iš Lietuvos visuomenės istorijos) // Švietimo darbas. 1921. Nr. 7/8, 9/10, 11/12; 1922. Nr. 1/2, 7, 8, 9; Lietuvos teisės istorijos (Lietuvių Statutai ir jų istorija) // Lietuvos aidas. 1918. Nr. 95—96, 98*).

Jau pirmuosiuose straipsniuose 1903 m. A. Janulaitis skelbė, kad būtina tyrimus paremti moderniais istorijos mokslo metodais,

sąmoningai rinkosi ištikimybę istoriniams šaltiniams, būtinybę juos kritiškai vertinti, ragino pasirinktai problematikai ieškoti naujų archyvinių šaltinių.

1921 m. persikėlęs į Kauną A. Janulaitis kurį laiką dirbo Vyriausiojo tribunolo teisėju, vertėsi advokato praktika, tačiau svarbiausia jo veikla buvo mokslo organizacijos kūrimas: prisidėjo prie Aukštųjų kursų įstatų parengimo ir kursų organizavimo 1920 m., o 1922 m. Kursams peraugus į universitetą su 1924—1925 m. pertrauka dirbo jame iki 1941 m. ordinarinio teisės profesoriaus ir kitose pareigose Teisės fakultete, dėstė Lietuvos ir Prūsijos teisės istorijos ir pilietinės istorijos kursus. 1932 m. už mokslo darbus jam buvo suteiktas teisės daktaro laipsnis.

Daug jėgų A. Janulaitis atidavė mokslo organizavimui. 1922—1925 m. vadovavo Valstybinei archeologijos komisijai, Lietuvių mokslo draugijos Kauno skyriaus istorijos sekcijai, 1929 m. buvo vienas iš Lietuvos istorijos draugijos įkūrimo iniciatorių ir steigėjų, ilgametis jos pirmininkas. Draugijos posėdžiai vykdavo A. Janulaičio bute. Organizavo ir redagavo jos leidinį — mokslo darbų rinkinį „Praeitis" (I t.— 1930, II t.— 1933. III t. buvo ruošiamas, bet iš spaudos neišėjo), taip pat buvo vienas produktyviausių jos autorių. A. Janulaitis redagavo ir „Praeities" biblioteką — monografijas, Lietuvos pilietinės ir kultūros istorijos studijas *(K. Jablonskis. Lietuviški žodžiai senosios Lietuvos raštinių kalboje. K., 1941)*, taip pat universiteto Teisės fakulteto darbus (2—10 t.), Teisės mokslų bibliotekos darbus (27-ąjį t.), Ekonominių studijų bibliotekos darbus (14 t.), „Lietuviškosios enciklopedijos" Lietuvos istorijos ir teisės skyrius. Atstovavo Lietuvai Baltijos kraštų istorikų konferencijoje Rygoje 1937 m. ir tarptautiniame istorikų kongrese Ciuriche 1938 m.

Moksliniame darbe ir toliau liko ištikimas jaunystėje paskelbtai istorijos tyrimo metodikai — remtis šaltiniais, vertino naujos archyvinės dokumentacijos paieškas. Tuo tikslu 1924 m. buvo Paryžiuje, kur peržiūrėjo K. Nezabitausko rankraščius *(„Kiprijonas Juozas Zabitis-Nezabitauskas. 1778—1837". K., 1931)*, 1921—1922 m. dirbo Berlyno archyvuose (medžiagą panaudojo knygose *„Užnemunė po Prūsais (1795—1807)". K., 1928., „Napoleono Teisynas". K., 1930)*, taip pat rinko medžiagą Karaliaučiaus archyvuose *(Slaptasis Prūsų valstybės archyvas // Lietuva. 1924. Balandžio 10; Karaliaučiaus valstybinis archyvas — artimiausias Lietuvos praeičiai tirti šaltinis // Lietuvos aidas. 1930. Sausio 4. Nr. 3)*.

Šis laikotarpis buvo brandžiausias mokslininko kūryboje. Pagrindinės istorijos tyrimo kryptys buvo Lietuvos ir Europos teisės istorija ir jos istoriografija (be jau minėto „Napoleono Teisyno" išėjo: *„Imperijos rūmų teismas (1495—1806 m.)". K., 1927; „Vyriausias Lietuvos Tribunolas XVI—XVIII amž." K., 1927; „Ignas Danilavičius." K., 1932)*, XIII—XV a. Lietuvos valstybės ir kultūros istorija *(„Enėjas Silvius Piccolomini bei Jeronimas Pragiškis ir jų žinios apie Lietuvą XIV/XV amž.," 1928; „Kęstutis Marienburgo pilyje ir jo pabėgimas iš ten 1361 m." K., 1930 ir kt.)*, Lietuvos XIX a.

socialinės ir valdymo istorijos klausimai (*„Baudžiavų panaikinimo sumanymai Lietuvoje (1817—1819 m.)". K., 1929; „Lietuvos bajorai ir jų seimeliai XIX amž. (1795—1863)". K., 1936*), lietuvių literatūros ir kultūros istorija (be jau minėtos studijos apie K. Nezabitauską, rašė apie J. Biliūną, M. Akelaitį).

1940 m. Teisės fakultetui persikėlus į Vilniaus universitetą, buvo jo dekanu. 1941 m. išrinktas susikūrusios Lietuvos TSR mokslų akademijos tikruoju nariu. Stalino režimo buvo numatytas suimti ir tik paaiškėjus, kad nepagydomai serga, paliktas namie.

Mirė Kaune 1950.05.22, palaidotas Petrašiūnų kapinėse.

A. Janulaičio mokslinį ir publicistinį palikimą sudaro 542 spausdinti darbai, iš kurių apie 70 — studijos iš Lietuvos pilietinės, teisės ir kultūros istorijos. Apie 14 000 tomų biblioteka perduota Kauno viešajai valstybinei bibliotekai, archyvas — Lietuvos mokslų akademijos Centrinei bibliotekai.

Iš A. Janulaičio rankraštinio palikimo po mirties paskelbta jo parengta publikacija *„Kazimiero teisynas"* (1967) ir studija *„Mikalojus Akelaitis" (1969)*, taip pat darbų rinktinė *„Praeitis ir jos tyrimo rūpesčiai" (1989)*.

Riomeris M. VDU Rektoriaus kalba pasakyta IV—2 d. pagerbiant prof. A. Janulaitį 60 m. sukakties proga // VDU žinios. 1938. Nr. 3/4 (19/20). P. 35—41.

Augustinas Janulaitis (1878—1950). Bibliografija / Sudarė V. Andriulis. V., 1972.

Lukšienė M. Augustinas Janulaitis ir literatūra // Pergalė. 1978. Nr. 11. P. 137—144.

Valužytė J. Akademiko Augustino Janulaičio rankraštinis palikimas // Lietuvos istorijos metraštis. 1987 metais. V., 1988. P. 165—172.

Jurginis J. Augustino Janulaičio palikimas // *Janulaitis A.* Praeitis ir jos tyrimo rūpesčiai. V., 1989. P. 5—22.

Ingė Lukšaitė

IGNAS JONYNAS

Ignas Jonynas gimė 1884.01.24 Atesninkuose, Simno valsč., Kalvarijos apskr. valstiečių šeimoje. 1904 m. baigė Marijampolės gimnaziją ir įstojo į Maskvos universiteto Istorijos ir filologijos fakulteto istorijos skyrių. Kartu 1905—1909 m. I. Jonynas lankė užsieniečiams skirtus kursus Grenoblio universiteto Literatūros fakultete, studijuodamas prancūzų kalbą ir literatūrą. Studijų Maskvoje ir Grenoblyje metais I. Jonynas važinėjo ir į Berlyno universitetą, kur klausė žymių XX a. pradžios vokiečių istorikų H. Delbriuko, A. Harnako, E. Mejerio, G. Šmolerio paskaitų. 1911 m., apsigynęs diplominį darbą *„Romos imperijos municipijos IV—V šimtmečiais"*, gavo I laipsnio Maskvos universiteto baigimo diplomą. Nuo gimnazijos laikų I. Jonynas dalyvavo slaptoje lietuviškoje veikloje, vėliau, kaip Maskvos lietuvių studentų draugijos narys, 1905—1907 m. studentų judėjime.

Baigęs Maskvos universitetą I. Jonynas iki 1919 m. gyveno Rusijoje ir mokytojavo įvairiose Bogorodsko ir Maskvos miestų mokyklose. 1919 m. pradžioje grįžo į Lietuvą, kurį laiką dirbo Vilniuje V. Kapsuko vyriausybės Švietimo liaudies komisariate užmokyklinio švietimo skyriaus vedėju, vėliau — iki 1920 m. spalio 9 d. — mokytojavo. 1919—1920 m. gyvendamas Vilniuje, dalyvavo lietuvių inteligentų visuomeninėje veikloje, buvo Laikinojo lietuvių komiteto narys, kartu su Jonu Basanavičiumi, Mykolu Biržiška ir kitais rūpinosi Vilniaus krašto gyventojais lietuviais. 1920 m. vasarą I. Jonynas buvo paskirtas Lietuvos Respublikos įgaliotiniu Vilniuje, dalyvavo sprendžiant Vilniaus perdavimo 1920 m. liepos 12 d. taikos sutartimi su Tarybų Rusija Lietuvos Respublikai klausimus. Diplomatinį darbą istorikui kurį laiką teko dirbti ir 1920 m. Kai rudenį persikėlė gyventi į Kauną, buvo paskirtas Lietuvos Respublikos atstovu Tautų sąjungos karinės kontrolės komisijoje, vėliau dirbo Užsienio reikalų ministerijos Tautų sąjungos ir Lenkų departamento direktoriumi.

Tik 1924 m. I. Jonynas pradėjo dėstyti istoriją Lietuvos universitete ir tęsė šį darbą ligi pat mirties. 1931 m. buvo paskirtas Lietuvos universiteto Lietuvos istorijos katedros vedėju, 1932 m. išrinktas istorijos profesoriumi. 1940 m. pradžioje iš Kauno į Vilnių perkėlus Humanitarinių ir Teisės mokslų fakultetus, I. Jonynas pradėjo vadovauti Lietuvos istorijos katedrai Vilniaus universitete. Vilniuje profesoriavo ir vokiečių okupacijos metais iki pat universiteto uždarymo 1943 m. Pokario metais I. Jonynas dalyvavo Vilniaus ir Kauno universitetų atkūrimo darbe. 1944 m. liepos mėn. jis buvo paskirtas Vilniaus universiteto Lietuvos istorijos katedros, nuo 1945 m.— TSRS tautų istorijos katedros vedėju. Tuo pat metu iki 1946 m. skaitė paskaitas ir Kauno universiteto Istorijos ir filologijos fakultete, buvo Visuotinės istorijos katedros vedėju, dirbo Kauno universiteto bibliotekos direktoriaus pavaduotoju. Ruošdamas jaunąją istorikų kartą, Lietuvos universitetuose įvairiu laiku I. Jonynas skaitė Lietuvos istorijos, Rusijos, Lenkijos, Prancūzijos, Latvijos, Prūsijos, TSRS tautų istorijos feodalizmo laikotarpio kursus, vedė seminarus. Lietuvos istorijos kurso paskaitų medžiaga iš studentų užrašų išėjo atskiru 3 dalių leidiniu.

I. Jonyno paskaitos pasižymėjo profesionalumu, geru dalyko šaltinių ir literatūros išmanymu. Ir neatsitiktiniai. Tai buvo vienas kruopščiausių vyresniosios kartos feodalinės Lietuvos istorijos tyrinėtojų. Viena pirmųjų jį sudominusių temų buvo XVI a. Lietuvos publicisto Mykolo Lietuvio asmenybė ir jo veikalas. I. Jonynas ruošė Mykolo Lietuvos traktato *„Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius“* lotyniškojo teksto vertimo į lietuvių kalbą publikaciją. 1929 m. užbaigė pirmąjį studijos apie Mykolą Lietuvį variantą. Tačiau dėl įvairių priežasčių publikacija ir studija *„Mykolas Lietuvis ir jo gadynė“* nebuvo išspausdintos.

I. Jonynas, Maskvos universitete susiformavęs kaip istorikas pozityvistas, liko šiai srovei ištikimas visą gyvenimą. Mokslinių tyrinėjimų pagrindas jam buvo pirminiai šaltiniai. Tipiškas XX a. pir-

mosios pusės pozityvistinės pakraipos jo darbas — studija *„Vytauto šeimyna"* (Praeitis. 1933. T. 2.) — pripažįstama vienu geriausių Kauno universiteto istorikų darbų. Skelbė straipsnius periodikoje, I. Jonyno kūrybinio palikimo dalį sudaro straipsniai „Lietuviškojoje enciklopedijoje". Kai kurie net prilygsta nedidelėms monografijoms.

Dar 1919—1920 m. gyvendamas Vilniuje įsitraukė į Lietuvių mokslo draugijos veiklą. 1929 m. buvo vienas iš Lietuvos istorijos draugijos kūrėjų, jos aktyvus narys, skelbė straipsnius draugijos leidinyje „Praeitis". Lietuvos Respublikos vyriausybės pavedimu, I. Jonynas rūpinosi kultūros vertybių reevakuacija iš TSRS. Pokario metais daug dėmesio skyrė Lietuvos istoriografijai.

Mirė 1954.07.14 Kaune, palaidotas Petrašiūnų kapinėse.

I. Jonyno rankraščių fondas yra Lietuvos mokslų akademijos Centrinėje bibliotekoje. 1984 m. pasirodė V. Merkio parengta I. Jonyno darbų rinktinė *„Istorijos baruose"*.

Merkys V. Istorikas Ignas Jonynas // *Jonynas I.* Istorijos baruose. V., 1984. P. 5—32.
Tumelis J. Igno Jonyno spausdintų istorijos darbų sąrašas // Ten pat. P. 287—297.

Jūratė Kiaupienė

IZIDORIUS KISINAS

Izidorius Kisinas gimė 1904.07.30 Panevėžyje. 1924 m. baigė Ukmergės žydų gimnaziją ir kurį laiką dėstė lietuvių kalbą Jurbarko, Ukmergės ir Vilkaviškio žydų gimnazijose. Studijavo Kauno universiteto Humanitarinių mokslų fakultete. Studijas baigė 1940 m. Vilniaus universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Istorijos skyriuje. 1931—1944 m. dirbo Kauno ir Vilniaus universitetų bibliotekose bibliografu.

1944 m. I. Kisinas buvo išvežtas į Vokietiją priverčiamiems darbams, 1945—1946 m. buvo vertėju Raudonojoje armijoje. 1946—1951 m. dėstė Kultūros ir švietimo technikume ir Vilniaus universitete (iki 1954 m.).

Nuo 1926 m. pradėjo dirbti bibliografijos darbą. Sudarė ir paskelbė E. Volterio, M. Biržiškos, A. Smetonos, M. K. Čiurlionio, V. Biržiškos bibliografijas (pastaroji, pasirodžiusi 1940 m., buvo skirta „Praeities" III t.), taip pat teminių bibliografinių rodyklių, lietuvių literatūros antologijų hebrajų kalba. Pokario metais rengė ir leido metodinę bibliografijos literatūrą.

Mirė 1958.07.28 Palangoje, palaidotas Vilniuje.

Ulpis A. Izidorius Kisinas // Bibliotekų darbas. 1958. Nr. 4.

Zigmantas Kiaupa

PETRAS KLIMAS

Petras Klimas gimė 1891.02.23 Kušliškių kaime, Kalvarijos valsčiuje, Marijampolės apskrityje stambaus ūkininko šeimoje. 1901 metais tėvų remiamas pradėjo mokslus Marijampolės gimnazijoje. Čia besimokydamas ėmė bendradarbiauti „Vilniaus žiniose" (nuo 1908 m. Nr. 5), o 1908 m. gimnazijoje su bendramoksliais pradėjo leisti „Mokinių draugo" laikraštėlį, už tai buvo tardomas žandarų, kuriam laikui pašalintas iš gimnazijos, tačiau kartu su kitais bendradarbiais Suvalkų teismo išteisintas.

1910 m. baigęs gimnaziją P. Klimas įstojo į Maskvos universitetą, studijavo teisę ir, tam paskyręs ketverius metus, gavo teisininko diplomą. Studijuodamas aktyviai dalyvavo Maskvos lietuvių studentų draugijos veikloje, bendradarbiavo liberaliame „Aušrinės" laikraštyje, pasirašinėdamas straipsnius Vabalėlio slapyvardžiu, aktyviai dirbo leidinio redakcinėje kolegijoje. Dar būdamas studentu įsijungė į Lietuvių mokslo draugijos veiklą, ruošė pranešimus, straipsnius, aptariančius Lietuvos ekonomines problemas. Po studijų apsigyvenęs Vilniuje, tęsė visuomeninę veiklą, o prasidėjus I pasauliniam karui įsitraukė ir į Lietuvių draugijos nuo karo nukentėjusiems šelpti darbus. 1915 m. rudenį Vokietijai okupavus Lietuvą, jis tapo Vilniaus lietuvių inteligentijos aktyvo nariu. Jau tuomet suvokdamas įvykių svarbą, pradėjo rašyti dienoraštį, kuris tik mūsų dienomis buvo išleistas Čikagoje *(Klimas P. Dienoraštis 1915.XII. 1—1919.I.19. Chicago, 1988)*. Netenka abejoti šio dienoraščio, kaip istorinio šaltinio, verte, nes pats autorius buvo svarbiausiųjų įvykių sūkuryje: diskutuodavo Vilniaus lietuvių susibūrimuose Lietuvos ateities klausimais, kartu su J. Šauliu, A. Smetona, J. Basanavičiumi ir kitais ruošė ir redagavo memorandumus vokiečių okupacinei administracijai, vedė Vilniuje lietuvių kalbos kursus, Lietuvių mokslo draugijos pavedimu rengė *„Skaitymų knygą lietuvių kalbos pamokoms". V., 1916; „Lietuvių kalbos sintaksės vadovėlį". V., 1915.*

Tuomet Vilniuje P. Klimas parašė ir savo pirmuosius darbus Lietuvos istorijos klausimais. Ypač svarbus ir aktualus tų dienų poreikiams buvo jo veikalas *„Lietuva. Jos gyventojai ir sienos". V., 1917,* pirmą kartą išleistas vokiečių kalba *(Werbelis [P. Klimas] Russisch-Litauen statistisch etnographische Betrachtungen. Stuttgart., 1916,* vėliau prancūzų kalba *„La Lithuanie russe". Geneve, 1919).* Jame, kaip ir kituose tuomet ruoštuose darbuose *(„Lietuvių senovės bruožai". V., 1919;* tas pats lenkų kalba *„Litwa starożytna", Wilno, 1921; „Lietuvos žemės valdymo istorija (iki lenkmečių)". V., 1919; „Muravjovo laikmetis Lietuvos žemės ir žemininkų istorijoje (Lietuvos žemės valdymo istorija po lenkmečio)". V., 1920),* visų pirma siekiama išaiškinti istorinę Lietuvos ir lietuvių tautos praeitį valstybingumo atkūrimo perspektyvoje. Darbe, remiantis statistine, faktografine medžiaga nušviečiamas nutautinimo procesas Lietuvoje ir pateikiama argumentuota etnografinės Lietuvos koncepcija. Vėliau ja plačiai buvo operuota visuose pareiškimuose ir okupacijos metu, ir Taikos konferencijoje Paryžiuje, ir derybose su Sovietų Rusija (1920 m.).

1917—1919 m. P. Klimas aktyviai dalyvavo Lietuvos valstybės kuriamajame darbe. 1917 m. rugsėjo 18—22 d. Vilniaus konferencijoje buvo išrinktas į Lietuvos Tarybą, buvo jos sekretoriumi, vėliau generaliniu sekretoriumi. Jam teko redaguoti gruodžio 11 d., vasario 16 d. Lietuvos nepriklausomybės aktus. Faktiškai P. Klimas redagavo ir „Lietuvos aidą". 1918.11.11 A. Voldemaro buvo priskirtas prie numatomos formuoti užsienio reikalų ministerijos ir įsijungė į valstybės diplomatinės tarnybos veiklą. 1918 m. gruodį vyko į Paryžiaus taikos konferenciją, kur kėlė Lietuvos valstybės klausimus. 1919.10.24 tapo Užsienio reikalų viceministru. 1920 m. aktyviai dalyvavo Lietuvos delegacijos derybose su Sovietų Rusija, Briuselio derybose (1921 m.), svarstant P. Hymanso planą. 1922 m. Lietuvos delegacijos sudėtyje dalyvavo Genujos konferencijoje, čia daug prisidėjo prie etnografinės Lietuvos rytinės sienos apgynimo. 1923—1925 m. jis buvo nepaprastuoju Lietuvos pasiuntiniu ir įgaliotuoju ministru Italijoje, 1925—1943 m. tokias pat pareigas ėjo Prancūzijoje.

Be diplomatinės tarnybos, 1920—1923 m. P. Klimas dirbo Aukštuosiuose kursuose ir Lietuvos universitete, dėstė Lietuvos istoriją. Ir vėliau P. Klimas nepasitraukė iš mokslinio darbo, atliekamu laiku tyrinėjo Lietuvos istoriją, bendradarbiavo spaudoje, mokslo bei politikos žurnaluose, ruošė dokumentų publikacijas, rašė studijas. Jis, kaip istorikas ir kaip valstybininkas, dėjo visas pastangas, kad būtų atkurta Lietuvos valstybė. Kiek galėdamas stengėsi supažindinti Vakarų mokslo pasaulį su Lietuvos istorija, ypatingai kreipdamas dėmesį į tuos klausimus, kurių aktualumą sąlygojo to meto politinės realijos: lenkų ir lietuvių santykiai, Vilniaus ir Vilniaus krašto problema, Lietuvos valstybingumo atkūrimas, ekonominė ir geopolitinė Lietuvos padėtis (*Der Werdegang des Litauischen Staates von bis zur Bildung der provisorischen Regierung im November 1918. Dargestellt auf Grund amtlicher Dokumente von P. Klimas. Mitglied des litauischen Staatsrates. B., 1919; Le developpement de l'Etat Lituanien a partis de l'aunee 1915 jusque a la formation du Gouvernement provisoir au mois de novembre 1918. D'apres des documento officiels. P., 1919; Litwa — jej mieszkancy i granice. Wilno, 1919; Les repports des nations Lithuanienne et Polonaise. Conference faite le 23 mai 1927 an Centre Europeen de la Dotation Carnegie. P., 1927; L'Entente Baltique et la Lithuanie // Bulletin de la Consiliation Internationale. P., 1934. Nr. 8—9. P. 85—103; Les territoires Lituaniens Considerations ethnographiques et statistiques. T. 1. Le gouvernement de Kovno (Kaunas) (19——); T. 2. Le gouvernement de Vilna (Vilnius) (19——)*. Darbai, rašyti ta pačia tematika lietuvių kalba, pasižymėjo ne tik kritiška šaltinių, gausios istoriografijos analize, gebėjimu panaudoti kitų mokslines išvadas, bet ir originaliais, pozityviais aptariamų klausimų aiškinimais (*Lietuvos valstybės kūrimas 1915—1918. V., 1918; Istorinė Lietuvos valstybės apžvalga. K., 1922; Mūsų kovos dėl Vilniaus. 1322—23—1922—23. K., D. 1. 1923; Nepriklausomosios Lietuvos gyvenimas // Lietuvos istorija / Red. A. Šapoka. V., 1989. P. 532—592*).

Nemažai dėmesio P. Klimas skyrė ir su Lietuvos istorijos tyrinėjimais susijusiai visuomeninei organizacinei veiklai. 1921—1922 m. įėjo į leidžiančios žurnalą „Mūsų senovė“ grupės branduolį, tuo pat metu paremdamas žurnalą savo straipsniais. Nuo 1929 m. P. Klimas buvo Lietuvos istorijos draugijos narys. Draugijos leidinyje „Praeitis“ (T. 2.) paskelbė du originalius tekstus su savo įdomiais komentarais (*Ghillebert de Lannoy. Dvi jo kelionės Lietuvon Vytauto Didžiojo laikais (1413—14 ir 1421 metais); Ambrosio Contarini. Venecijos ambasadorius Lietuvoje (1474—1477)*.

Paryžiuje sukaupęs gausios medžiagos (turėjo turtingą biblioteką, kurią vėliau užgrobė TSRS diplomatai), planavo parašyti monumentalią 10 tomų Lietuvos istoriją, bet tesuspėjo parengti du tomus (nuo seniausių laikų iki 1000 metų), kur lietuvių tautos istoriją apžvelgė visos Europos istorijos kontekste (išliko rankraštyje). Karas, nulėmęs jo paties likimą, sutrukdė tolesnį darbą.

P. Klimas kartu su prancūzų vyriausybe pasitraukė į Bordo, vėliau į Vichy. Aneksavus Baltijos valstybes, P. Klimas 1940.08.04 įteikė notą Prancūzijos užsienio reikalų ministrui dėl TSRS agresijos, reikalavo nepripažinti TSRS politikos Lietuvoje. 1941 m. pavasarį Klimai apsigyveno Grasse (Pietų Prancūzija). 1941.09.19—25 jis dalyvavo Romoje Lietuvos diplomatinės tarnybos konferencijoje, vėliau Berne susitiko su A. Smetona. 1943.09.03 Grassą užėmė hitlerininkai, ir netrukus 09.18 P. Klimą suėmė gestapas. Po suėmimo P. Klimas buvo kalinamas Vokietijos, Belgijos, Lenkijos kalėjimuose ir tik 1944 m. pabaigoje, neradus pakankamai įkalčių, buvo paleistas iš Kauno kalėjimo. Tačiau laisvė buvo gan trumpa, nes 1945.09.19 vėl suimamas. Šį kartą sovietinių saugumo organų. Kaip pavojingas sovietinei santvarkai asmuo, 10 metų bausmę atliko Čeliabinsko srities lageryje. Dirbo žemkasiu, juodadarbiu, dailide. Praradęs sveikatą, į Lietuvą grįžo 1955 m. pradžioje, gyveno Kaune.

Šiuo paskutiniu savo gyvenimo laikotarpiu P. Klimas, įveikdamas sunkių ligų negandas, parašo bene brandžiausią savo darbą apie XX a. Lietuvos istoriją — *„Iš mano atsiminimų“ (Boston, Mass,* 1979, Lietuvoje išėjo 1991 m.). Tai aiškiai atsiminimus pranokstantis istorinio pobūdžio darbas. Jame yra paskelbta naujų dokumentų, faktų, nuosekliai išdėstyta koncepcija, kurios centre — nepriklausoma Lietuvos valstybė.

Mirė 1964.01.16 Kaune, palaidotas Petrašiūnų kapinėse.

P. Klimo mokslinis ir publicistinis palikimas — virš 100 spausdintų darbų. Jo archyvas saugomas Lietuvos mokslų akademijos Centrinės bibliotekos Rankraščių skyriuje, Lietuvos valstybiniame archyve.

Gerutis A. Petras Klimas. Valstybininkas, diplomatas, istorikas, kankinys. Cleveland, 1978.

Eidintas A. Petro Klimo, istoriko ir diplomato, likimas // Gimtasis kraštas. 1989. Lapkričio 10—15. Nr. 45.

Rimantas Miknys

IVANAS LAPPO

Ivanas Lappo (Иван Иванович Лаппо, Jonas Lappo) gimė 1868.08.29 (sen. stiliumi) Carskoje Sielo, kildino save iš senos LDK bajorų giminės. 1892 m. baigė Peterburgo universitetą, mokytojavo gimnazijoje, 1902—1905 m. buvo Peterburgo universiteto Istorijos ir filologijos fakulteto privatdocentas.

Pirmąjį mokslinį darbą pradėjo rašyti dar studijuodamas. Tai *«Тверский уезд в XVI веке: Этюд по истории провинции Московского государства». (М., 1894)*, o visa vėlesnė I. Lappo mokslinė veikla susijusi su LDK istorijos bei jos rašytinių šaltinių tyrimu. 1902 m. Peterburgo universitete jis apgynė istorijos magistro disertaciją *«Великое Княжество Литовское за время от заключения Люблинской унии до смерти Стефана Батория (1569—1586): Опыт исследования политического и общественного строя». СПб., 1901*, o 1911 m. Maskvos universitete — daktaro disertaciją *«Великое Княжество Литовское во II половине XVI столетия: Литовско-Русский повет и его сеймик». Юрьев, 1911*. Pagrindinė šių darbų tezė — Lietuva ir po Liublino unijos išsaugojo savo valstybingumą, savarankiškumą iki Lietuvos Lenkijos valstybės padalijimų XVIII a. antrojoje pusėje.

I. Lappo anksti gana plačiai ir pakankamai giliai susipažino su LDK istorijos rašytiniais šaltiniais. Kai 1902 m. Vilniaus archeografinė komisija Peterburgo archeografinei komisijai pateikė savo istorinių dokumentų publikavimo planą, jo recenzavimas buvo pavestas I. Lappo. 1906 m. I. Lappo kreipėsi į Peterburgo archeografijos komisiją su pasiūlymu parengti perspektyvinį Lietuvos Metrikos knygų publikavimo planą, kadangi, jo nuomone, nei P. Hildebrandtas (m. 1905 m.), nei S. Beršadskis (m. 1896 m.) — pirmosios Lietuvos Metrikos knygų publikacijos, spausdintos serijoje *«Русская историческая библиотека». СПб., 1903. Т. 20* parengėjai — neturėjo netgi trumpalaikio publikacinio darbo plano. Gavęs sutikimą, I. Lappo savo pasiūlymus išdėstė raštu (jie paskelbti: *Записка проф. И. И. Лаппо // Летопись занятий Археографической комиссии за 1906 год. Вып. 19. СПб., 1908. С. 20—41)*. Archeografijos komisija planui pritarė ir pavedė I. Lappo kitų Lietuvos Metrikos knygų publikacijų redagavimą (jos buvo paskelbtos serijoje *«Русская историческая библиотека». СПб., 1910. Т. 27; Юрьев, 1914. Т. 30*, o trečioji, baigta rengti ir surinkta spaustuvėje, Pirmojo pasaulinio karo metu taip ir nebuvo išleista). Pažymėtina, kad I. Lappo publikavimo taisyklės, nors ir metodiškai neaptartos, buvo bene tobuliausios LDK rašytiniams istorijos šaltiniams skelbti, jų principais vadovautasi rengiant publikacijas ir vėlesniais metais.

1905—1919 m. I. Lappo buvo Tartu (Dorpat, Jurjev) universiteto profesorius, tad aktyvi veikla Peterburgo archeografijos komisijoje, Tartu istorijos skyriaus Pedagogikos kursų pirmininko pareigos ir narystė Rusijos švietimo ministerijos komisijoje tik patvirtina jo mokslinį autoritetą tuo metu. 1912 m. Rusijos mokslų akademija kreipėsi į I. Lappo su prašymu parengti spaudai 1588 m.

Lietuvos Statuto teksto publikaciją. I. Lappo iš karto pasinėrė į tiriamąjį darbą, ši tema tapo bene reikšmingiausia jo mokslinėje veikloje. Pirmieji darbo rezultatai netruko pasirodyti. Tai *«Литовский Статут в Московском переводе-редакции». Юрьев, 1916.*

Nuo 1921 m. I. Lappo buvo emigracinio, vadinamojo Rusų studentų, universiteto (arba Rusų instituto) Prahoje profesorius. Periodinėje spaudoje paskelbė keletą mokslinių straipsnių, išleido knygeles *«Западная Россия и её соединение с Польшею в их историческом прошлом». Прага, 1924; «Идея единства русского народа в Юго-Западной Руси в эпоху присоединения Малороссии к Московскому государству». Прага, 1929.* Tačiau svarbiausias jo darbas — tai kryptingas III Lietuvos Statuto tyrimas. Ši aplinkybė sąlygojo tai, kad I. Lappo Lietuvos vyriausybės kvietimu 1932 m. atvyko į Kauną ir buvo priskirtas prie Švietimo ministerijos centro įstaigų Kaune. Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto taryba jį išrinko savo privatdocentu ir nuo 1933 m. kovo 1 d. I. Lappo pradėjo skaityti privalomus teorinių paskaitų kursus: Lietuvos valstybės santvarka po Liublino unijos — 4 sav. val., Vidaus istorijos dokumentiniai šaltiniai, jų saugojimas ir leidimas — 2 val.

Humanitarinių mokslų fakultetas dažnai turėdavo rūpintis leidimu dėl sutarties su I. Lappo, kaip su svetimšaliu be pilietybės, pratęsimo. Fakulteto vadovybė 1935 m. tarpininkavo dėl Lietuvos pilietybės suteikimo I. Lappo, akcentuodama jo nuopelnus Lietuvai. Pilietybė I. Lappo buvo suteikta po metų ar kiek vėliau, o 1938 m. „už nuopelnus Lietuvai" jis apdovanotas Gedimino III laipsnio ordinu.

Didžiausias I. Lappo nuopelnas — mokslinė veikla. Kaune jis užbaigė ilgametį darbą — išleido studiją ir publikaciją *„1588 metų Lietuvos Statutas. T. 1. Tyrinėjimas." K., 1934—1936. D. 1—2; T. 2: Tekstas. K., 1938.* Kaune taip pat išleisti ir kiti I. Lappo moksliniai darbai: *Bandymas pavesti lenkui Vilniaus vyskupo katedrą XVI a. pabaigoje // Praeitis. K., 1930. T. 1. P. 94—138; Iš Vyriausiųjų Lietuvos suvažiavimų istorijos XVIII a.: 1577 m. suvažiavimas Rytų Vilkaviškyje. K., 1932; Iš Vyriausiojo Lietuvos Tribunolo istorijos XVI a. K., 1932; Lietuva ir Lenkija po 1569 m. Liublino unijos. K., 1932; Istorinė Vytauto reikšmė // Praeitis. K., 1933. T. 2. P. 1—71; Lietuvos Seimas ir Liublino unija // Lietuvos praeitis. K., 1940. T. 1. P. 77—100; K., 1941. T. 1, sąs. 2.*

1940 m. sausio mėn. I. Lappo perkeliamas į naujai įkurtą Vilniaus universitetą, tačiau 1941.11.01 atleistas iš pareigų „kaip peržengęs Statuto nustatytą amžių", o Humanitarinių mokslų fakultetas tarpininkavo dėl pensijos paskyrimo.

Ivanas Lappo mirė 1944.12.23 Drezdene.

Prof. Jonas Lappo (60 metų amž. sukakus); Kai kurie spausdintieji J. J. Lappo raštai // Praeitis. K., 1930. T. 1. P. 343—346.

Trumpa V. I. I. Lappo (1869—1939) // Lietuvos praeitis. K., 1940. T. 1. P. 351—352.

Jučas M. Rusų istorikai apie Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę // Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. A serija. 1960. T. 2(9). P. 75—77.
Улащик Н. Н. Очерки по археографии и источниковедению истории Белоруссии феодального периода. М. 1973. С. 207—213.

Egidijus Banionis

JONAS MATUSAS

Jonas Matusas gimė 1899.10.26 Vaiguviškių km., Plokščių valsč., Šakių apskr., baigė „Saulės" gimnaziją Kaune, 1924 m. — Vilkaviškio vyskupijos kunigų seminariją ir įšventintas kunigu. 1924—1930 m. studijavo Lietuvos universiteto Teologijos ir filosofijos fakultete, 1931 m. apgynė daktaro disertaciją *„Lietuvių rusinimas per Kauno gubernijos mokyklas nuo Muravjovo laikų iki pabaigos rusų viešpatavimo Lietuvoje"*. 1931—1933 m. dirbo Kauno šv. Kazimiero seserų kongregacijos mergaičių gimnazijos mokytoju, 1933—1934 m. — Lietuvos katalikų blaivybės draugijos reikalų vedėju. 1936 m. Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakultete apgynė habilitacinį darbą *„Švitrigaila"* (paskelbtas 1938 m.), nuo 1937 m. dėstė universitete privatdocento teisėmis, skaitė Lietuvos kultūros istorijos, Prūsų žemės istorijos kursus. 1940 m. pradžioje perkeltas į Vilniaus universitetą, 1941 m. atleistas iš jo, nes dirbo ir Lituanistikos institute.

Jonas Matusas — plataus diapazono istorikas, tai rodo ir svarbiausi jo darbai. Be anksčiau minėtų, jis yra parašęs: *„20 metų tautos blaivinimo darbo (1908—1928)", 1928; „Lietuvos galybės mįslė", 1930; „Apie lotyniškų raidžių draudimą lietuviškiems spaudiniams", 1933; „M. Valančius kaip Lietuvos istorikas", 1938; „Lietuvių kultūra senais laikais", 1939; „Šaulių sąjungos istorija" 1939, 2 leid. Australijoje 1966 m.; „Senovės prūsų nukariavimas", 1940,* seriją straipsnių iš Lietuvos materialinės kultūros istorijos 1942—1943 m. periodikoje. 1937 m. įstojo į Lietuvos istorijos draugiją, „Praeities" I tome paskelbė straipsnį *„Albertas Vijukas-Kojalavičius kaip Lietuvos istorininkas"*, 1921 m. išėjo jo beletristinė apysaka *„Kauno pilis"*.

1944 m. pasitraukė į Vokietiją, 1945—1946 m. mokytojavo Regensburgo lietuvių tremtinių gimnazijoje, parašė „Vidurinių amžių istoriją" (išleista 1946 m.) 1948 m. atvyko į JAV, iki 1950 m. dėstė kalbas kunigų seminarijoje Grand Rapids, po to dirbo pastoracinį darbą. Lietuvos kultūros, ypač materialinės, klausimais skelbė straipsnius „Aiduose", rašė apysakas.

Mirė 1962.02.26 Niujorke.

Zigmantas Kiaupa

VLADAS PRYŠMANTAS

Vladas Pryšmantas gimė 1895.03.23 Kretingos apskr., Salantų valsčiaus Žalimų kaime eigulio Antano Pryšmanto šeimoje. Tėvams persikėlus į Liepoją, V. Pryšmantas čia pradėjo mokytis ir dirbti. 1917 m. grįžo į Lietuvą, 1920 m. baigė gimnaziją ir įstojo į Berlyno universitetą studijuoti ekonomikos. Nuo 1922 m. studijas tęsė Kylio universitete, čia paruošė darbą ekonomikos mokslų kandidato laipsniui įgyti *„Klaipėdos uosto raida pareinamai nuo užnugario"*, tačiau jo neapgynė. 1927—1928 m. V. Pryšmantas studijavo Lietuvos universiteto Teisės mokslų fakultete, bet įsitraukęs į Lietuvos istorinės geografijos tyrinėjimus, studijas nutraukė.

1927—1930 m. V. Pryšmantas dirbo inspektoriumi bei revizoriumi Žemės ūkio, vėliau Finansų ministerijose. Nuo 1934 m. dirbo Švietimo ministerijos sistemoje: 1934 m. — referentu senovės paminklų ir muziejų reikalams, 1935—1936 m. — Valstybinės archeologijos komisijos pirmininku, 1936—1937 m. — kultūros paminklų konservatoriumi, 1938—1940 m. dirbo Kauno miesto bibliotekose, 1941—1942 m. — Valstybinės leidyklos bibliografu, vėliau — direktoriumi administracijos reikalams. Nuo 1943 m. gyveno pas motiną Darbėnuose, dirbo prekybininku bei žemės darbus. 1950—1951 m. V. Pryšmantas buvo Kretingos kraštotyros muziejaus direktorius, 1951 m. persikėlė į Vilnių ir atsidėjo istorinių žemėlapių rengimui. Šį darbą tęsė ir 1958—1960 m., dirbdamas Lietuvos mokslų akademijos Istorijos instituto jaunesniuoju moksliniu bendradarbiu.

Mirė 1960.05.12 Vilniuje.

Mokslinį darbą V. Pryšmantas pradėjo tirdamas Karaliaučiaus ir Klaipėdos uostų istoriją. Šia tema paskelbė straipsnių periodinėje spaudoje. Studijuodamas Kauno universitete, susidomėjo Lietuvos istorine geografija. Paskelbė straipsnius: *„Kaunas ir mūsų kraštas 1154 m. arabo Idrisio žemėlapyje"; „Pabaltjūris XII-jo amžiaus kartografijoje"; „Olaus Magnuso „Carta Marima" (Lietuvos vaizdas XVI a. kartografijoje)"* ir kt. Dirbdamas Valstybinės archeologijos komisijos pirmininku ir kultūros paminklų konservatoriumi, V. Pryšmantas parengė instrukcinę medžiagą *„Nurodymai senovės paminklų topografinėms nuotraukoms daryti"*, paruošė *„Karo muziejaus statuto ir Vytauto Didžiojo muziejaus Kaune įstatymo projektus"* bei įstatymo projektą *„Kultūros paminklų Vilniaus mieste ir jo srityje apsaugos reikalu"*.

Jūratė Kiaupienė

JUOZAS SAKALAUSKAS *

Juozas Sakalauskas-Sakalas gimė 1896.12.14 Vilkaviškių km., Sintautų valsč., Šakių apskr. I pasaulinio karo pabėgėlis, 1917 m. baigė gimnaziją Voroneže. Studijavo Charkovo universiteto Filosofijos

* „Praeities" I tome įsivėlė korektūros klaida: rašoma B. Sakalauskas, turėtų būti J. Sakalauskas.

fakultete. 1924 m. baigęs pastarojo istorijos skyrių, už darbą *„Das Schulwesen u. d. Preussische Schulpolitik“* gavo daktaro laipsnį.

Lietuvoje įsijungė į politinį gyvenimą: 1924—1925 m. buvo Seimo narys, 1925—1927 m. dirbo Lietuvos pasiuntinybėje Šveicarijoje ir Lietuvos delegacijoje prie Tautų Sąjungos. Nuo 1927 m. Lietuvos užsienio reikalų ministerijos valdininkas, Klaipėdos gubernatūros patarėjas. 1933 m. dalyvavo steigiant Lietuvos—Klaipėdos kultūrinio bendradarbiavimo sąjungą (nuo 1936 m. — Lietuvos vakarų sąjunga), buvo išrinktas jos valdybos iždininku.

Dirbdamas Šveicarijoje gilino teisės žinias Ženevos universitete, 1927—1932 m. eksternu laikė egzaminus Lietuvos universiteto Teisės fakultete, kurį baigė 1932 m., pateikęs diplominį darbą *„Mokyklos ir Prūsų mokyklų politika Naujuosiuose Rytų Prūsuose“*, paskelbtą I „Praeities“ tome.

1944 m. pasitraukė į Vakarus, įsikūrė Vokietijoje, dirbo mokytojo ir žurnalisto darbą. Literatas, kūrybą skelbė nuo 1921 m., 1966 m. išleido eilėraščių rinkinį *„Saulėtekio skrydis“*.

Mirė 1984.03.14 Miunchene.

Zigmantas Kiaupa

ADOLFAS ŠAPOKA

Dr. Adolfas Šapoka — vienas iškiliausių ir įtakingiausių nepriklausomos Lietuvos istorikų, kuris ir iki šiol mūsų visuomenėje turi didelį autoritetą. Tai geriausiai rodo jo redaguotos ir 1936 m. išleistos „Lietuvos istorijos“ perspausdinimas „Kultūros baruose“, pakartotinas jos išleidimas emigracijoje ir čia, Lietuvoje. Stalinizmo laikais A. Šapoka ir jo redaguotas veikalas asocijavosi su teisingu, tautine savimone paremtu Lietuvos istorijos vertinimu.

A. Šapoka gimė 1906.02.13 Grybelių kaime, netoli Utenos. Mokėsi Utenos progimnazijoje ir Panevėžio gimnazijoje. 1925 m. baigęs gimnaziją įstojo į Lietuvos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto istorijos skyrių. Čia jo profesoriai buvo žinomi istorikai — I. Jonynas, A. Janulaitis, J. Yčas. L. Karsavinas, P. Gronskis. Universitetą baigė 1929.10.01. Diplominiam darbui pasirinko XVII a. Lietuvoje vykusius vidinius prieštaravimus — *„Naminės kovos Lietuvoje XVII amžiaus gale“* (1930). Vėliau su Švietimo ministerijos stipendija išvyko į Prahą gilinti žinių. Tolesnėms A. Šapokos studijoms, jų problematikai, matyt, įtakos turėjo pažintis su tuomet Prahoje gyvenusiu žinomu istoriku I. Lappo. Kiek vėliau A. Šapoka ėmė tyrinėti Lietuvos politinę padėtį, jos statusą ir administravimą po Liublino unijos. Tuo tarpu Prahoje jis kaupė medžiagą ankstyvesnei Lietuvos politinei istorijai, kultūrai ir inteligentijos raidai.

Pargrįžęs iš Prahos, 1933 m. jis nuvyko į Stokholmo universiteto užsienio istorikams suorganizuotus kursus ir dirbo Baltų institute, sukaupė archyvinę medžiagą apie Kėdainių uniją. Tais pačiais metais archyvinę medžiagą tyrinėjo Vilniuje.

Kartu dirbo ir pedagoginį darbą. 1932 m. jis buvo išrinktas Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto vyresniuoju asistentu. Skaitė epizodinius kursus. Tuo pat metu kaupė medžiagą savo reikšmingiausiam darbui apie Lietuvą ir Lenkiją po Liublino unijos, rašė „Lietuvos istorijos" skyrius, ją redagavo. Išėjo jo redaguota kolektyvinė studija apie Jogailą. 1938.06.13. A. Šapoka apgynė istorijos daktaro disertaciją *„Lietuva ir Lenkija po 1569 m. Liublino unijos"*. Tais pat metais šis darbas išleistas atskira knyga. Tai pirmoji lietuvių istoriografijoje monografinė studija, kurioje autentiškai įvertintas visas pounijinis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikotarpis. Po metų A. Šapoka apgynė habilitacinį darbą *„1655 metų Kėdainių sutartis arba švedai Lietuvoje 1655—1656 metais"*. Jam buvo suteiktas docento vardas.

Šis originalus darbas buvo ruošiamas spaudai, tačiau 1940 m. prasidėjusi okupacija, visam likusiam talentingo istoriko gyvenimui turėjusi lemiamos neigiamos įtakos, sutrukdė, ir rankraštis pusę amžiaus išgulėjo autoriaus asmeniniame fonde — Lietuvos mokslų akademijos Centrinėje bibliotekoje ir tik 1990 metais pasiekė Lietuvos skaitytoją.

1934 m. A. Šapoka įstojo į Lietuvos istorijos draugiją, aktyviai dalyvavo jos veikloje, skelbė straipsnius draugijos leidinyje „Praeitis".

1940 m. tarybų valdžia pašalino A. Šapoką iš Vytauto Didžiojo universiteto. Pedagoginį darbą iš naujo pradėjo 1941.08.01, tapęs Vilniaus universiteto docentu. Čia jis darbavosi iki universiteto uždarymo. 1944 m. vasarą su daugeliu kolegų jis pasitraukė į Vakarus, 1948 m. apsigyveno Kanadoje, iš pradžių Monrealyje, vėliau Toronte. Ten redagavo „Tėviškės žiburius", buvo Lituanistikos instituto istorijos skyriaus vedėjas, „Lietuvių enciklopedijos" bendradarbis, dalyvavo lietuvių visuomeninių organizacijų veikloje. Didžiausias emigracijoje išleistas darbas — *„Vilnius Lietuvos gyvenime"*.

Mirė A. Šapoka 1961.03.09. Toronte, ten ir palaidotas.

A. Šapoka, dėstydamas abiejuose Lietuvos universitetuose, suredagavęs apibendrinantį Lietuvos istorijos kursą, atspausdinęs ne vieną istorijos studiją, turėjo įtakos visai lietuvių inteligentijai, jos tautinės savimonės raidai ir lietuvių autentiškos istoriografijos susiformavimui.

Ivinskis Z. A. Šapokos darbai Lietuvos istorijos srityje // Aidai. 1961. Nr. 6.
Trumpa V. A. Šapoka exiit // Metmenys. 1961. Nr. 4.

Antanas Tyla

PETRAS TARASENKA

Gimė 1892.12.19 Karališkių kaime (dab. Anykščių raj.) sentikių šeimoje, augo sentikių kaime, bet bendraudamas su gretimų kaimų vaikais, išmoko lietuviškai, gražiai kalbėjo anykštėnų šneka tarsi tai būtų buvus jo gimtoji kalba. Vaikystėje prisiklausęs pasakojimų apie piliakalnius ir milžinkapius visam gyvenimui susidomėjo seniausia Lietuvos praeitimi.

Pirmojo pasaulinio karo išvakarėse baigė Panevėžio mokytojų seminariją, tarnavo carinėje armijoje. 1917 m. pabaigoje demobilizuotas, 1918—1919 m. mokytojavo Pskove, kartu Pskovo pedagoginiame institute studijavo istoriją, klausė žymaus rusų archeologo A. Spicyno paskaitų. 1919 m. vasarą grįžo į Lietuvą, tarnavo jos kariuomenėje, dalyvavo nepriklausomybės kovose, 1932 m. išėjo į atsargą.

Nuo 1920 m. visą savo laisvalaikį skyrė archeologijai, ypač domėjosi piliakalniais. 1930—1934 m. buvo Valstybės archeologijos komisijos narys. Jos remiamas kasinėjo Velikuškių, Vosgėlių, Maniuliškių, Pakačinės (visi Zarasų raj.), Paželvių ir Berzgainių (abu Ukmergės raj.) bei Kulionių (Molėtų raj.) piliakalnius, aplankė daugelį kitų paminklų. 1921—1937 m. paskelbė apie 100 straipsnių to meto laikraščiuose ir žurnaluose („Gimtajame krašte“, „Kultūroje“ ir kt.), parašė knygas *„Gimtoji senovė“ (1925)* ir *„Priešistorinė Lietuva“ (1927),* tarsi mokytojams skirtus kraštotyros vadovėlius. Reikšmingiausias jo darbas *„Lietuvos archeologijos medžiaga“ (1928),* išleistas kartu su archeologiniu žemėlapiu buvo svarbus šaltinis Lietuvos archeologijai. Knygoje pateiktas pirmas suvestinis Lietuvos archeologijos paminklų sąrašas, sudarytas remiantis literatūra ir korespondentų pranešimais, vėliau tapo išeities tašku archeologijos paminklų registracijai ir apsaugai. Šios knygos autoreferatą P. Tarasenka paskelbė I „Praeities“ tome (P. 366—379).

Buvo vienas iš Lietuvos istorijos draugijos steigėjų 1929 m.

Po karo 1944—1946 m. P. Tarasenka dirbo Karo istorijos muziejaus direktoriumi, o 1947—1958 m. M. K. Čiurlionio dailės muziejaus archeologijos skyriaus bendradarbiu. Toliau intensyviai rinko duomenis apie Lietuvos piliakalnius, parašė knygas *„Lietuvos piliakalniai“ (1956)* ir *„Pėdos akmenyje“ (1958)*, paskelbė apie 20 straipsnių.

Lieka pridurti, kad P. Tarasenka ėmėsi populiarinti Lietuvos archeologiją: parašė apysakas *„Praeities vartai“* (1935 m., apie Velikuškių piliakalnio kasinėjimus ir senuosius šio piliakalnio gyventojus) ir *„Perkūno“ šventykloje“* (1939 m., apie Kernavę), apysakas *„Užburti lobiai“ (1956), „Pabėgimas“ (1957), „Rambyno burtininkas“ (1958)* bei apsakymų rinkinį *„Didžiųjų Tyrulių paslaptys“.*

Mirė 1962.05.17 Kaune, palaidotas Eigulių kapinėse.

Rankraščiai saugomi Lietuvos MA Centrinės bibliotekos rankraštyne.

Būtėnas J. Petrą Tarasenką prisimenant // Literatūra ir menas. 1962. Geg. 26.
Petras Tarasenka (Nekrologas) // Kauno tiesa. 1962. Geg. 19.
Tautavičius A. Petro Tarasenkos kraštotyrininko pobūdžio darbų bibliografija // Kraštotyra. V., 1967. P. 235—241.
Vytulis J. Petro Tarasenkos rankraštinis palikimas // Ten pat. P. 233—234.

Adolfas Tautavičius

VINCAS TRUMPA

Vincas Trumpa gimė 1913.12.02 Paliepių km., Ariogalos valsč., valstiečių šeimoje. 1933 m. baigė Kėdainių gimnaziją ir įstojo į Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto istorijos skyrių, kurį baigė 1937 m.

Anksti pradėjo bendradarbiauti spaudoje, pirmą straipsnį *„Lietuvių nekrokultas ir A. Mickevičiaus tikroji prigimtis"* žurnale „Šviesos keliai" paskelbė dar tebesėdėdamas gimnazijos VII klasės suole. Studijuodamas taip pat bendradarbiavo spaudoje, 1937 m. atsiliepdamas į A. Šapokos redaguotą „Lietuvos istoriją" „Vaire" paskelbė straipsnį *„Savosios istorijos keliais"*. 1936.02.09 rašytoje autobiografijoje V. Trumpa teigė: „perskaitęs gerą veikalą iš istorijos, neiškenčiu nepasidalinęs įspūdžiais ir nepasigėrėjęs spaudoje jauno Lietuvos mokslo laimėjimais. Mokslui jaučiu nepaprastos pagarbos, taip kad susidarius aplinkybėms drįsčiau ir visai jam pasišvęsti" (LVA. F. 631. Ap. 3. B. 763. L. 3).

Toks V. Trumpos pasiryžimas buvo pastebėtas, jam buvo suteikta Švietimo ministerijos stipendija tęsti studijoms Prancūzijoje ir 1937 m. spalio mėn. jis įsimatrikuliavo Sorbonos universitete Paryžiuje. Čia rinko medžiagą Lietuvos ir Prancūzijos santykių XVI—XVII a. istorijai. 1939 m. dirbo Lenkijoje, Čartoriskių bibliotekoje Krokuvoje, bet prasidėjus II pasauliniam karui buvo priverstas grįžti į Lietuvą. Grįžęs ėmė dirbti įkurto Lituanistikos instituto Istorijos skyriaus sekretoriumi, tęsė XVII a. Lietuvos istorijos tyrinėjimus, kurių rezultatas — straipsnis *„Paskutiniai V. Gosiausko metai" (1940)*. Dar pora straipsnių liko neskelbti, tarp jų ir „Praeities" III tomui skirtas — *„Nauja medžiaga Štumdorfo deryboms"*. Vėliau greitai išvyko į Belgiją kaip „Lietuvos aido" korespondentas, 1940 m. grįžo į Kauną ir mokytojavo VI gimnazijoje. 1941 m. lapkričio mėn. išrinktas Vilniaus universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto vyr. asistentu ir dėstė iki universiteto uždarymo 1943 m.

Po karo atsidūrė Vokietijoje, Miunchene įsteigė lietuvių gimnaziją ir jai vadovavo. 1949 m. persikėlė į JAV, studijavo Kalifornijos universitete, 1954—1982 m. dirbo Kongreso bibliotekoje Vašingtone, po to apsigyveno Santa Monikoje prie Los Andželo.

V. Trumpa — aktyvus publicistas, bendradarbiauja „Metmenyse" ir „Akiračiuose", savo veiklą sieja su Santaros Šviesos federacija. Daug rašo Lietuvos pilietinės ir kultūros istorijos klausimais — apie carizmą ir lietuvių kultūrą, nacionalinį judėjimą, liberalizmo išta-

kas, S. Daukantą, M. Valančių, J. Tumą-Vaižgantą, V. Krėvę-Mickevičių, L. Karsaviną, V. Kapsuką-Mickevičių, anot vieno jo paties straipsnio, Lietuvos XIX amžiaus istorinio modelio beieškodamas. 1964—1985 m. skelbtus straipsnius sudėjo į rinkinį „*Lietuva XIX-tame amžiuje*". *Chicago, 1989.* Kitas didelis darbas „*Napoleonas — Baltija — Amerika*" išėjo Čikagoje 1973 metais; 2 leidimas Vilniuje 1989 m.

Trumpa V. Žmogus be Dievo. Autobiografiniai škicai // Metmenys. 1987. Nr. 53.

Merkys V. Istorikas Vincas Trumpa // *Trumpa V.* Napoleonas—Baltija—Amerika. V., 1989. P. III—X.

Zigmantas Kiaupa

EDUARDAS VOLTERIS

Gimė 1856.03.18 Rygoje, studijavo Leipcigo (1875—1877), Tartu (1877—1880), Maskvos ir Charkovo universitetuose slavų ir baltų filologiją, domėjosi etnografija, archeologija, numizmatika, tautosaka. 1885—1918 m. dėstė Peterburge universitete, dirbo Rusijos mokslų akademijos bibliotekoje, padėjo išleisti kai kurias lietuviškas knygas, globojo Peterburge studijavusius lietuvius, nuo 1907 m. buvo Lietuvių mokslo draugijos narys, 1884—1887 m. Lietuvoje rinko etnografinę ir dialektologinę medžiagą bei tautosaką, aplankė kai kuriuos piliakalnius. 1888 ir 1889 m. kasinėjo Pamusių (Varėnos raj.), Punios ir Slabadėlės (Alytaus raj.), Vievio (Trakų raj.) ir kitus pilkapynus (ištyrė apie 80 pilkapių), taip pat Alovės (Alytaus raj.) ir kt. XV—XVI a. senkapius (daugiau kaip 200 kapų).

1919 m. apsigyveno Lietuvoje. 1919—1922 m. dirbo Lietuvos centrinio knygyno (bibliotekos) direktoriumi, 1922—1934 m. Kauno miesto muziejaus direktoriumi, dalyvavo kuriant Lietuvos aukštąsias mokyklas: 1920—1922 m. buvo Aukštųjų kursų humanitarinio skyriaus vedėju, 1922—1933 m. — Lietuvos universiteto profesoriumi. Be to, 1919—1924 m. buvo Valstybės archeologijos komisijos narys, 1930 m. antrajame Pabaltijo archeologų suvažiavime Rygoje ir 1937 m. pirmajame Pabaltijo istorikų suvažiavime buvo Lietuvos delegacijos narys. 1929 m. įstojo į Lietuvos istorijos draugiją. 1927—1932 m. talkinamas K. Meko, J. Puzino ir kt. kasinėjo Dovainionių pilkapius (Kaišiadorių raj.), dalyvavo Apuolės piliakalnio ir kapinyno (Skuodo raj.) kasinėjimuose, vadovavo Kauno pilies tyrinėjimams, žvalgė kai kuriuos kitus archeologinius paminklus.

1882—1940 m. aktyviai bendradarbiavo periodinėje spaudoje ir įvairiuose kituose leidiniuose, rašė humanitarinių mokslų klausimais, ypač Lietuvos archeologijos, numizmatikos, senosios istorijos, etnografijos ir kt. „Praeities" I tome (p. 339—342) paskelbė du

„Archeologinių nesusipratimų" fragmentus, o II tome (p. 467—472) informavo apie Apuolės piliakalnio tyrimų rezultatus.

Mirė E. Volteris 1941.12.14. Palaidotas buv. evangelikų kapinėse Kaune (kapas sunaikintas).

Rankraštinis palikimas išblaškytas. Jo nuotrupos, dalis korespondencijos saugoma Lietuvos mokslų akademijos Centrinės bibliotekos ir Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos rankraštynuose.

Kisinas I. Prof. A. Volterio bibliografija // Tauta ir žodis. 1928. Kn. 5. P. 361—385.

Puzinas J. Prof. E. Volterio nuopelnas lietuvių kultūrai // Naujoji Lietuva. 1941. Gruod. 28.

Bušmienė S. Eduardas Volteris: Biobibliografija. V., 1973.

Adolfas Tautavičius

I TOMO TURINYS

„Praeities“ uždaviniai .... III—IV

Straipsniai:

Biržiška Vaclovas. Kryžiuočių keliai į Lietuvą XIV amž. I dalis .... 1—63
(Priedai .... 54—63)
Janulaitis Augustinas. Kęstutis Marienburgo pilyje ir jo pabėgimas iš ten (1361 m.) .... 64—93
(Priedas .... 91—93)
Lappo Jonas. Bandymas pavesti lenkui Vilniaus vyskupo katedrą XVI amžiaus pabaigoje .... 94—138
Sakalauskas B. Mokyklos ir Prūsų mokyklų politika Naujuosiuose Rytų Prūsuose .... 139—165
Jablonskis Kastantinas. XVI amžiaus belaisviai kaimynai Lietuvoje .. 166—213
(Priedėlis .... 201—213)
Janulaitis Augustinas. Juodieji Broliai Kražiuose (1823) .... 214—303
(Priedai .... 290—303)
Jablonskis Kastantinas. Apie vergus Didžiojoje Lietuvos Kunigaikštystėje XVI amžiaus pradžioje .... 304—317

Įvairenybės:

I. *Matusas-Sedauskas J.* Albertas Vijukas-Kojalavičius kaip Lietuvos istorininkas .... 318—329
II. *Jablonskis K.* Dėl 1408 metų Vytauto privilegijos Kauno miestui tikrumo .... 329—339
III. *Volteris E.* Archeologiniai nesusipratimai: 4) Šarūnas, 5) Volusiano pinigas .... 339—342
Prof. Jonas Lappo. (60 metų amž. sukakus) .... 343—346

Aktai ir dokumentai:

I. Prūsų vyriausybės skelbimai lietuvių kalba
1. Senųjų Prūsų dalyje
2. Naujuosiuose Rytų Prūsuose (Užnemunėje)
II. 1794 m. skelbimai. 1, 2
III. 1812 m. atsišaukimai. 1, 2. *A. Janulaitis.* .... 347—365

Kritika ir referatai:

I. *Tarasenka P.* Lietuvos archeologijos medžiaga ir archeologinis Lietuvos žemėlapis. (autoreferatas) .... 366—379
II. Kun. Jonas Reitelaitis. Veisiejai *K. J.* .... 379—383

Bibliografija:

1928 ir 1929 metų Lietuvos istorijos bibliografija. *K. Jablonskis* .... 384—396
Lietuvos Istorijos Draugijos Įstatai .... 396—397
Turinys .... 399—400

II TOMO TURINYS

Lappo Jonas. Istorinė Vytauto reikšmė .... 1—71
Galaunė Paulius. Vytauto portretai .... 72—86
Yčas Jonas. Vytautas ir Žemaičiai .... 87—93
Klimas Petras. Ghillebert de Lannoy. Dvi jo kelionės Lietuvon Vytauto Didžiojo laikais (1413—14 ir 1421 metais) .... 94—157
(Priedas .... 151—157)
Klimas Petras. Ambrosio Contarini. Venecijos ambasadorius Lietuvoje (1474—1477) .... 158—182
(Priedas .... 179—182)
Jonynas Ignas. Vytauto šeimyna .... 183—244
Dobužinskis M. Apie Vytauto ženklą .... 245—251
Šapoka Adolfas. Jeronimas Pragiškis ir jo kelionė Lietuvon .... 252—290
Janulaitis Augustinas. Žemaičiai ir bažnytinis seimas Konstancijoj. (1414—1418 m.) .... 291—349
Šapoka Adolfas. Istoriškoji čekų literatūra ryšy su mūsų krašto istorija .... 350—374
Jablonskis Kastantinas. Nauji Vytauto laikotarpio aktai .... 375—411
I. Vytauto raštai Žemaičių bajorams. II. Du dokumentai su paminėjimu didžiojo kunigaikščio Skirgailos (1386—1392) rašto, kuriuo jis davė žmogų Visagailą prie Labūnavos bajoro Vitarto tėvui. III. Vytauto raštai Žemaičių vyskupijai. IV. Vilniaus vaivados Manvydo raštas koplyčiai Vilniaus katedros bažnyčioje ir Vytauto patvirtinimas to rašto. V. Vytauto sutartis su kryžeiviais VI. Kazimiero raštas bajorui Jočiui. VII. Žemaičių vyskupo Martyno raštas plinkaigaliečiams.
Jablonskis Kanstantinas. Archyvinės smulkmenos .... 412—436
1. Apie XVI amžiaus ūkininkų alaus apeigas. 2. Nestojusių į 1567 m. kariuomenės šaukimą Kauno pavieto bajorų sąrašas. 3. Sokavičių dalybų raštas. 4. Antstolių apkarpymas. 5. XVIII amžiaus galo priesaikos formulė pagirio ūkininkams. 6. Didž. kunigaikščio Kazimiero privilegija Žemaičių žemei. 7. Vytauto raštas keliems Medininkų bajorams. 8. Seniausieji Deltuvos bažnyčios dokumentai. 9. Keli XVI amžiaus aktai apie žmonų ir vaikų teismą. 10. Žinutė apie Motiejų Stryikauskį

Nekrologai

1 Jonas Yčas (1880.VII.21+1931.XII.17) *I. Jonynas* .... 437—440
2. Antanas Alekna (1872.XII+1930.VI.12). *A. J.* .... 440—441
3. Antanas Prochaska (1852—1930) *I. Jonynas* .... 441—459

Kritika ir referatai

I. I. *Dr. Kazimierz Lepszy.* Walka stronnictw w pierwszych latach panowania Zygmunta II. II. Dr. Josef Macůrek, Dozvuky polského bezkrálovi z roku 1587. III. Dr. J. Macůrek. Diplomatická posláni Jana Duckera v Polsku roku 1591. IV. Dr. J. Macůrek, Zapás Polska a Habsburkůo prislup k Černému Moži na sklonku 16 stoleti. *A. Šapoka* 460—464
2. *Forstreuter Kurt.* Die Memel als Handelsstrasse Preussens nach Osten *A. J.* .... 464—467
3. Apuolė. *E. Volteris* .... 467—472

Papildymas ir atitaisymas prie straipsnių I „Praeities“ tome
I. Juodieji Broliai. *A. J.* 472
II. Dėl Vytauto altoriaus ....

Bibliografija

1930 ir 1931 metų Lietuvos bibliografija
K. Jablonskis .... 474—500
Trumpa straipsnių santrauka prancūzų kalba .... 501—511
Turinys .... 513—514

TURINYS

I dalis

Pratarmė 3
Šapoka Adolfas. Přemyslo (Ottakaro) II žygiai į Prūsus 4
Pryšmantas Vladas. „Terra inter Scrunden et Semigalliam" — Žemaitijoje 32
Avižonis Konstantinas. Lietuvių kilimo iš romėnų teorija XV ir XVI a. 49
Šapoka Adolfas. Karalienės Jadvygos lietuvių kolegija Prahoje 73
Ivinskis Zenonas. Lietuvos prekybiniai santykiai su užsieniu XVI amžiuje ir jų vaidmuo ano meto Europos prekyboje 100
Borščiakas Elijas. Ukraina, Lietuva ir prancūzų diplomatija. 1648—1657 metais 126
Kisinas Izidorius. Prof. Vaclovo Biržiškos bibliografija (I dalis) 154
Trumpa Vincas. Nauja medžiaga Štumdorfo deryboms. Recenzija kn.: „La mission de Claude de Mesmes Comte d'Avaux, ambassadeur extraordinaire en Pologne 1634—1636 m." Paris, 1938 206
Veryha Antanas. Recenzija kn.: „Annuaire de la Noblesse de France". / Redacteur Comte Georges de Morant. Paris, 1938. T. 84 212
Jablonskis Konstantinas. Archyvinės smulkmenos 213
11. 1553 m. Valakų įstatymo išrašas. 12. Bajorai parduoda žemes savo veldamams. 13. 1528 m. Telšių valsčiaus bajorų kariuomenės sąrašas. 14. Pasaulietinė bajorų mokykla. 15. Apie Stanislovo Svetkaus Rapolionies kilimą. 16. Dvaro tarnautojų priesaikos 220

II dalis

„Praeities" trečiojo tomo išleidimo istorija *(J. Kiaupienė, Z. Kiaupa)* 221
„Praeities" autoriai:
Konstantinas Avižonis *(A. Tyla)* 226
Vaclovas Biržiška *(J. Kiaupienė)* 228
Ilko (Ilja) Borščiakas *(J. Daškevič)* 230
Antanas Ignas Darevskis-Veryha *(J. Kiaupienė)* 231
Mstislavas Dobužinskis *(E. Rimša)* 232
Paulius Galaunė *(R. Rimantienė)* 234
Jonas Yčas *(E. Motieka)* 235
Zenonas Ivinskis *(A. Nikžentaitis)* 237
Konstantinas Jablonskis *(Z. Kiaupa)* 238
Augustinas Janulaitis *(I. Lukšaitė)* 240
Ignas Jonynas *(J. Kiaupienė)* 243
Izidorius Kisinas *(Z. Kiaupa)* 245
Petras Klimas *(R. Miknys)* 246
Ivanas Lappo *(E. Banionis)* 249
Jonas Matusas *(Z. Kiaupa)* 251
Vladas Pryšmantas *(J. Kiaupienė)* 252
Juozas Sakalauskas *(Z. Kiaupa)* 252
Adolfas Šapoka *(A. Tyla)* 253
Petras Tarasenka *(A. Tautavičius)* 255
Vincas Trumpa *(Z. Kiaupa)* 256
Eduardas Volteris *(A. Tautavičius)* 257
I tomo turinys 259
II tomo turinys 260

Pr-11 **Praeitis.** T. 3 / Lietuvos istorijos d-ja; Sudarė J. Kiaupienė, Z. Kiaupa; Red. B. Dundulis; [Str. „Praeities" 3-iojo tomo išleidimo istorija", p. 221—226, J. Kiaupienės, Z. Kiaupos; Apie aut., p. 226—258, parašė J. Kiaupienė ir kt.].— V.: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1992.— 263 p.— Dalis teksto lot., rus.— Santr. pranc.— Bibliogr. tekste str. gale ir išnašose.

Šis tomas užbaigia Lietuvos istorikų draugijos (1929—1941 m., atkurtos 1988 m.) „Praeities" seriją. Pirmieji du tomai išleisti 1930 ir 1933 m., trečiasis tomas dėl 1940—1941 m. įvykių liko neišleistas. Leidinyje pateikiama visa, parengėjams šiuo metu žinoma, atspausdinta ir rankraštinė tomo medžiaga. Jų autoriai — A. Šapoka, V. Pryšmantas, K. Avižonis, Z. Ivinskis, E. Borščiakas, I. Kisinas, V. Trumpa, K. Jablonskis. Knygoje greta medžiagos, paruoštos spaudai iki 1941 m., įdėtos visų „Praeities" autorių biogramos.

UDK 947.45

Mokslinis leidinys

Lietuvos istorijos draugija

PRAEITIS III

Straipsnių rinkinys

Redaktorė Irena Stankevičienė

Meninė redaktorė ir dailininkė Vida Kuraitė

Techninė redaktorė Ina Cepatienė

Korektorės: Olga Bogdanova, Milda Šukevičienė

Duota rinkti 1992 02 25. Pasirašyta spausdinti 1992 09 17. SL Nr. 256. Formatas 60×90¹/₁₆. Popierius — spaudos Nr. 1. Garnitūra — literatūrinė, 10 punktų. Iškilioji spauda. 16,5 sąl. sp. l. 16,75 sąl. spalv. atsp. 20,17 apsk. leid. l. Tiražas 2000 egz. Užsakymas 2009. Kaina sutartinė. Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 2050 Vilnius, Žvaigždžių 23. Spaudė „Vilties" spaustuvė, 2600 Vilnius, A. Strazdelio 1.